

أَعْلَامُ الْجَلَالِينَ

لِقَوَائِدِ قِيُودَاتِ الْجَلَالِينَ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

جَمَالِينَ شَرْحُ جَمَالِينَ

شَارِحُ شَرْحِ جَمَالِينَ

مُتَلَكِّمُ مَلِكِ الْمَلِكِ

مُنْشِئُ مَنَاجِلِ الْمَنَاجِلِ

لَهُ الْفَتْحُ الْفَتْحُ الْفَتْحُ

فَيْصَلُ

مَوْلَى الْمَوْلَى

وائس ایپ گروپ
کتابت دینی کتب خانہ
کتابت القرآن ابن صلیق
بیس گرام وائس ایپ
+923247442395
+923052488551
کتابت pdf وائس ایپ بیس
گرام جیل بیس کتب خانہ

أنوار الجلالين

لفوايد قيودات الجلالين

جلد اول

پښتو ترجمه

جمالین شرح جلالین

شارح: محمد جمال بلندشهری

مدرس د دارالعلوم دیوبند

پښتو مترجم: مولانا شاه فیصل

فاضل دارالعلوم اسلامیہ چارسده، امداد العلوم پېښور، وفاق المدارس

خصوصیات

- ① لغوی تحقیق، چې ددې لفظ په لغت کېنې څه معنی ده.
- ② صرفی تحقیق مثلاً دا کلمه د څه صیغه ده وغیره.
- ③ نحوی تحقیق مثلاً دا کلمه په ترکیب کېنې څه واقع شوې ده.
- ④ بلاغی تحقیق چې په دې اضافي قید کېنې کومه بلاغی نکته ده.
- ⑤ فقهی تحقیق چې په دې اضافي قید سره کومې مسئلې ته اشاره ده.
- ⑥ د قراءت تحقیق چې په دې مقام کېنې دا قراءت څنگه دې.
- ⑦ تقدیرات راویستل چې دلته کوم لفظ مقدار پروت دې.
- ⑧ د تقدیری عباراتو وجه او سبب بیانول.

خوړونکي

فیصل کتب خانہ مدینہ مارکیټ

محله جنگی پېښور موبائل نمبر: ۰۳۱۵۹۵۹۵۱۴

فہرست د سورتونو او آیاتونو

شمار	مضمون	شمار	مضمون
۷۴.....	[آیاتونہ: ۱ - ۸]	۷.....	[۷] سورة الأعراف.....
۷۸.....	[آیاتونہ: ۱۱ - ۱۹]	۷.....	[آیاتونہ: ۱ - ۱۰].....
۸۱.....	[آیاتونہ: ۲۰ - ۲۸]	۹.....	[آیاتونہ: ۱۱ - ۲۵]
۸۴.....	[آیاتونہ: ۲۹ - ۳۸]	۱۳.....	[آیاتونہ: ۲۲ - ۳۱]
۸۲.....	پارہ نمبر ۱۰ [وَأَعْلَمُوا]	۱۲.....	[آیاتونہ: ۳۲ - ۳۹]
۸۲.....	[آیاتونہ: ۳۸ - ۴۴]	۱۸.....	[آیاتونہ: ۴۰ - ۴۷]
۸۹.....	[آیاتونہ: ۴۵ - ۴۸]	۲۱.....	[آیاتونہ: ۴۸ - ۸۳]
۹۱.....	[آیاتونہ: ۴۹ - ۵۸]	۲۳.....	[آیاتونہ: ۵۴ - ۵۸]
۹۴.....	[آیاتونہ: ۵۹ - ۷۴]	۲۲.....	[آیاتونہ: ۵۹ - ۷۴]
۹۲.....	[آیاتونہ: ۷۵ - ۷۹]	۲۷.....	[آیاتونہ: ۷۵ - ۷۷]
۹۷.....	[آیاتونہ: ۷۰ - ۷۵]	۲۹.....	[آیاتونہ: ۷۳ - ۸۴]
۹۹.....	[۹] سورة التوبة.....	۳۲.....	[آیاتونہ: ۸۵ - ۸۷]
۹۹.....	[آیاتونہ: ۱ - ۲]	۳۴.....	پارہ نمبر ۹ [وَالْمَلَأَ]
۱۰۳.....	[آیاتونہ: ۷ - ۱۲]	۳۴.....	[آیاتونہ: ۸۸ - ۹۳]
۱۰۷.....	[آیاتونہ: ۱۷ - ۲۴]	۳۲.....	[آیاتونہ: ۹۴ - ۹۹]
۱۰۸.....	[آیاتونہ: ۲۵ - ۲۹]	۳۷.....	[آیاتونہ: ۱۰۰ - ۱۰۷]
۱۱۱.....	[آیاتونہ: ۳۰ - ۳۷]	۴۰.....	[آیاتونہ: ۱۰۸ - ۱۲۲]
۱۱۲.....	[آیاتونہ: ۳۸ - ۴۲]	۴۲.....	[آیاتونہ: ۱۲۷ - ۱۲۹]
۱۱۹.....	[آیاتونہ: ۴۳ - ۵۹]	۴۳.....	[آیاتونہ: ۱۳۰ - ۱۴۱]
۱۲۴.....	[آیاتونہ: ۶۰ - ۷۲]	۴۲.....	[آیاتونہ: ۱۴۲ - ۱۴۷]
۱۲۸.....	[آیاتونہ: ۷۲ - ۷۷]	۵۰.....	[آیاتونہ: ۱۴۸ - ۱۵۱]
۱۳۰.....	[آیاتونہ: ۷۳ - ۸۰]	۵۲.....	[آیاتونہ: ۱۵۲ - ۱۵۷]
۱۳۴.....	[آیاتونہ: ۸۱ - ۸۹]	۵۵.....	[آیاتونہ: ۱۵۸ - ۱۶۲]
۱۳۲.....	[آیاتونہ: ۹۰ - ۹۳]	۵۸.....	[آیاتونہ: ۱۶۳ - ۱۷۱]
.....	پارہ نمبر ۱۱ [مَعْتَرُونَ]	۲۲.....	[آیاتونہ: ۱۷۲ - ۱۸۱]
۱۳۷.....	[آیاتونہ: ۹۴ - ۹۹]	۲۲.....	[آیاتونہ: ۱۸۲ - ۱۸۸]
۱۴۰.....	[آیاتونہ: ۱۰۰ - ۱۱۰]	۲۹.....	[آیاتونہ: ۱۸۹ - ۲۰۲]
۱۴۵.....	[آیاتونہ: ۱۱۱ - ۱۱۸]	۷۴.....	[۸] سورة المنافل.....

شمار	مضمون	شمار	مضمون
۲۲۳.....	[ایاتونہ: ۷ - ۲۰]	۱۴۹.....	[ایاتونہ: ۱۱۹ - ۱۲۲]
۲۲۸.....	[ایاتونہ: ۲۱ - ۲۹]	۱۵۱.....	[ایاتونہ: ۱۲۳ - ۱۲۹]
۲۳۱.....	[ایاتونہ: ۳۰ - ۳۵]	۱۵۴.....	[۱۰] سورة یونس.....
۲۳۵.....	[ایاتونہ: ۳۲ - ۴۲]	۱۵۴.....	[ایاتونہ: ۱ - ۱۰]
۲۳۸.....	[ایاتونہ: ۴۳ - ۵۲]	۱۵۸.....	[ایاتونہ: ۱۱ - ۲۰]
.....	پارہ نمبر ۱۳ [وَمَا تَرْجُوْنَ]	۱۶۱.....	[ایاتونہ: ۲۱ - ۳۰]
۲۴۱.....	[ایاتونہ: ۵۳ - ۵۷]	۱۶۵.....	[ایاتونہ: ۳۱ - ۴۰]
۲۴۳.....	[ایاتونہ: ۵۸ - ۶۸]	۱۶۸.....	[ایاتونہ: ۴۱ - ۵۳]
۲۴۲.....	[ایاتونہ: ۶۹ - ۷۹]	۱۷۲.....	[ایاتونہ: ۵۴ - ۶۰]
۲۵۰.....	[ایاتونہ: ۸۰ - ۹۳]	۱۷۳.....	[ایاتونہ: ۶۱ - ۷۰]
۲۵۴.....	[ایاتونہ: ۹۴ - ۱۰۴]	۱۷۲.....	[ایاتونہ: ۷۱ - ۸۲]
۲۵۷.....	[ایاتونہ: ۱۰۵ - ۱۱۱]	۱۷۹.....	[ایاتونہ: ۸۳ - ۹۲]
۲۶۰.....	[۱۳] سورة الرعد.....	۱۸۲.....	[ایاتونہ: ۹۳ - ۱۰۳]
۲۶۰.....	[ایاتونہ: ۱ - ۷]	۱۸۴.....	[ایاتونہ: ۱۰۴ - ۱۰۹]
۲۶۴.....	[ایاتونہ: ۸ - ۱۸]	۱۸۶.....	[۱۱] سورة هود.....
۲۶۹.....	[ایاتونہ: ۱۹ - ۲۲]	۱۸۶.....	[ایاتونہ: ۱ - ۵]
۲۷۱.....	[ایاتونہ: ۲۷ - ۳۱]	پارہ نمبر ۱۲ [وَمَا مِنْ دَابَّةٍ]
۲۷۴.....	[ایاتونہ: ۳۲ - ۳۷]	۱۸۸.....	[ایاتونہ: ۶ - ۸]
۲۷۷.....	[ایاتونہ: ۳۸ - ۴۳]	۱۸۹.....	[ایاتونہ: ۹ - ۲۴]
۲۷۹.....	[۱۴] سورة ابراهيم.....	۱۹۳.....	[ایاتونہ: ۲۵ - ۳۵]
۲۷۹.....	[ایاتونہ: ۱ - ۶]	۱۹۷.....	[ایاتونہ: ۳۶ - ۴۹]
۲۸۱.....	[ایاتونہ: ۷ - ۱۲]	۲۰۲.....	[ایاتونہ: ۵۰ - ۶۰]
۲۸۳.....	[ایاتونہ: ۱۳ - ۲۱]	۲۰۴.....	[ایاتونہ: ۶۱ - ۶۸]
۲۸۲.....	[ایاتونہ: ۲۲ - ۲۷]	۲۰۶.....	[ایاتونہ: ۶۹ - ۸۳]
۲۸۸.....	[ایاتونہ: ۲۸ - ۳۴]	۲۱۱.....	[ایاتونہ: ۸۴ - ۹۵]
۲۹۰.....	[ایاتونہ: ۳۵ - ۴۱]	۲۱۵.....	[ایاتونہ: ۹۶ - ۱۰۹]
۲۹۳.....	[ایاتونہ: ۴۲ - ۵۲]	۲۱۸.....	[ایاتونہ: ۱۱۰ - ۱۲۲]
.....	پارہ نمبر ۱۴ [وَمَا]	۲۲۲.....	[۱۲] سورة یوسف.....
۲۹۶.....	[۱۵] سورة الحجر.....	۲۲۲.....	[ایاتونہ: ۱ - ۶]

شمار	مضمون	شمار	مضمون
۳۴۲.....	[ایاتونہ: ۹۰ - ۱۰۰]	۲۹۶.....	[ایاتونہ: ۱ - ۱۵]
۳۴۲.....	[ایاتونہ: ۱۰۱ - ۱۰۱]	۲۹۹.....	[ایاتونہ: ۱۶ - ۲۵]
۳۴۹.....	[ایاتونہ: ۱۱۱ - ۱۱۹]	۳۰۱.....	[ایاتونہ: ۲۶ - ۴۴]
۳۵۲.....	[ایاتونہ: ۱۲۰ - ۱۲۸]	۳۰۴.....	[ایاتونہ: ۴۵ - ۶۰]
.....	پارہ نمبر ۱۵ [سُفَّانُ الذی]	۳۰۶.....	[ایاتونہ: ۶۱ - ۷۹]
۳۵۴.....	[۱۷] سورة الإسراء	۳۰۸.....	[ایاتونہ: ۸۰ - ۹۹]
۳۵۴.....	[ایاتونہ: ۱ - ۱۰]	۳۱۱.....	[۱۶] سورة النحل
۳۶۱.....	[ایاتونہ: ۱۱ - ۲۲]	۳۱۱.....	[ایاتونہ: ۱ - ۹]
۳۶۴.....	[ایاتونہ: ۲۳ - ۳۰]	۳۱۵.....	[ایاتونہ: ۱۰ - ۲۱]
۳۶۶.....	[ایاتونہ: ۳۱ - ۴۰]	۳۱۷.....	[ایاتونہ: ۲۲ - ۲۵]
۳۶۸.....	[ایاتونہ: ۴۱ - ۵۲]	۳۱۸.....	[ایاتونہ: ۲۶ - ۳۴]
۳۷۱.....	[ایاتونہ: ۵۳ - ۶۰]	۳۲۱.....	[ایاتونہ: ۳۵ - ۴۰]
۳۷۴.....	[ایاتونہ: ۶۱ - ۷۰]	۳۲۳.....	[ایاتونہ: ۴۱ - ۵۰]
۳۷۷.....	[ایاتونہ: ۷۱ - ۷۷]	۳۲۷.....	[ایاتونہ: ۵۱ - ۶۰]
۳۷۹.....	[ایاتونہ: ۷۸ - ۸۴]	۳۳۱.....	[ایاتونہ: ۶۱ - ۶۵]
۳۸۱.....	[ایاتونہ: ۸۵ - ۹۳]	۳۳۳.....	[ایاتونہ: ۶۶ - ۷۰]
۳۸۳.....	[ایاتونہ: ۹۴ - ۱۰۰]	۳۳۵.....	[ایاتونہ: ۷۱ - ۷۶]
۳۸۴.....	[ایاتونہ: ۱۰۱ - ۱۱۱]	۳۳۸.....	[ایاتونہ: ۷۷ - ۸۳]
		۳۴۰.....	[ایاتونہ: ۸۴ - ۸۹]

[۷] سورة الاعراف

سورة الاعراف مكية والاوسلهم عن القرية الثمان والخمس آيات مالتان وخمس اوست آيات

سورة الاعراف مكي دي، سواد: واسلهم عن القرية، نه د اته يا پنخو آيتونو نه چه دا مدنی دی، تول ۲۰۵ يا ۲۰۶ آيتونه دی.

[اياقوله: ۱-۱۰]

بسم الله الرحمن الرحيم {المص} الله اعلم بمزاده بذلك هذا {كتاب الزلزال اليك} خطاب للنبي صلى الله عليه وسلم {فلا يكن من صدرك حرج} ضيق {منه} ان تبلغه مخافة ان تكذب {لتنذر} تنقل بالزلزال اي للانذار {به وذكرى} تذكرة {للمؤمنين} به قل لهم {اتبعوا ما انزل اليكم من ربكم} اي القرآن {ولا تتبعوا} تتبعوا {فتحدوا} من دونه اي الله اي غيره {التيام} تطيعونهم في مفسده تعالى {قليلا ما تكفرون} بالباء والياء تعظمون وبه اذغام التاء في الاصل في الذل وفي قراءة بسكونها وما زائدة لتأكيد القلة {وكم} خبرية مفعول {من قوته} اريد اهلها {اهلكناها} ازدنا اهلكنا {فجاءها بأسنا} غذابتا {بينا} لئلا {أوههم قائلون} كالمؤمن بالظهرة والقيلولة استراحة نصف النهار وإن لم يكن معها نوم اي مرة جاءها لئلا ومرة جاءها مارا {فما كان دعواهم} قولهم {إذ جاءهم بأسنا} لأن قالوا لانا كنا ظالمين {فلنسالن الذين أرسل اليهم} اي الأنتم عن إجابتهم الرسل وعملهم فيما بلغهم {ولكنالن المرسلين} عن الإنلاغ {فلنقصن عليهم بعلمهم} لنخبرتهم عن علم بما فعلوه {وما كنا غايبين} عن الإنلاغ الرسل والأنتم الخاتمة فيما عملوا {والوزن} للأعمال أو لصحافتها بميزان لئلا لسان وكفان كما ورد في حديث بخان {يوميذ} اي يوم السؤال المذكور وهو يوم القيامة {الحق} أفضل صفة الوزن {فمن ثقلت موازينه} بالختات {قاوليك هم المفلحون} الفائزون {ومن خفت موازينه} بالسينات {قاوليك الذين خيروا أنفسهم} بتضييقها إلى النار {بما كانوا يأتينا بظلمون} يمحذون {ولقد مكناكم} يا بني آدم {في الأرض وجعلنا لكم فيها معايش} بالياء استأنا نعيشون بها جمع معيشة {قليلا ما} لتأكيد القلة {تذكرون} على ذلك

ترجمه: شروع کوم دالله تعالی په نوم چې دیر لوی مهربان او دیر رحم کونکي دي (المص) دي نه خپل مراد هم الله تعالی بهتر پیژنی. دایو کتاب دي کوم چې په تاباندې نازل کړي شوي دي په دي کښې نبي علیه السلام ته خطاب دي دي دپاره چې ته ددي په ذریعه خلق او ویری (لتنین) د الزل متعلق دي ای الزل لالذار، لهذا ددي دتبلیغ نه ددي ویری چې ستا تکذیب به او کړې شی تاته هیڅ خفگان نه دی کیدل پکار او (دي دپاره) چې ددي په ذریعه مؤمنانوته نصیحت وی هغوی ته او وایه چې کوم قرآن ستا سودرې د طرف نه ستا سودپاره نازل کړي شوي دي دهغې اتباع او کړی الله تعالی پریخودو سره غیر الله سرپرست (کارسان) مه جوړوئ چې دالله

تعالیٰ په معصیت کښې د هغوی اتباع او کرنی، تاسو ډیر کم نصیحت حاصلوئ. (بذکرون) په تاء او یاء سره په معنی د یَتَعَطَّوْنَ او په دې کښې په اصل کښې د تاء په زال کښې ادغام دې او یوبل قرات کښې د زال په سکون سره دې او مَادَ قَلْتَ د تاکید د پاره زانده ده او ډیر کلی کم خبریه مفعول دې او د کلی نه مراد د کلی او سیدونکی دی مونږ تیا به کړل (یعنی) د کومو کلو چې مونږ د بربادولو اراده او کړه هغه موبرباد کړل او په هغوی باندې زمونږ عذاب د شپې راغلو یا په داسې حالت کښې چې هغوی د غرمې په وخت کښې آرام کولو، قیلوله د غرمې په وخت کښې آرام ته وائی اگر چې په دې کښې اوده کیدل نه وی مطلب دا چې عذاب کله د ورځې او کله د شپې راغلو، کوم وخت چې زمونږ عذاب په هغوی باندې راغلو نو د هغوی د ځلونه بغیر د دې خبرې څه بله خبره نه ده وتلې چې واقعی مونږ ظالمان وو، بیا په مونږ د دغه خلقونه خامخا تپوس او کړو چاته چې رسولان لپلې شوي وو یعنی مونږ به د امتیانو نه (د هغوی) د رسولانو د دعوت قبلولو اوڅه چې هغوی دوی ته تبلیغ کړې وو په هغې باندې د عمل کولو باره کښې (خامخا تپوس کوو) او د پیغام رسولو باره کښې به د رسولانو نه (هم) ضرور سوال کوو بیا به مونږ د پوره علم سره د هغوی علمونو هغوی ته خبر ورکړو، (زمونږ) د هغوی د اعمالو نه د خبریدو د وجې نه هغوی ته پوره تفصیل او بنایو (آخر) مونږ د رسولانو د تبلیغ او د تیرو شوو امتونو د کارنامو نه ناخبره خوښه وو او د اعمالو یا د اعمال نامو په داسې تله سرچې د هغې په (یو) ډنډنی او دوه چاپېری وی لکه چې په حدیث کښې راغلی دی په داسې ورځ یعنی د مذکور سوال کولو په ورځ چې هغه به د قیامت ورځ وی په انصاف سره (د اعمالو) وزن کیږی، العدل، د الوزن صفت دې نو چې د کومو خلقو د نیکو چاپېرې چې د گناهونو د وجې نه سپک شی هم دغه هغه خلق دی چې خپل ځان دوزخ ته د رسولود وجې هم خپل نقصان کوئ، په وی، په دې وجه چې هغوی زمونږ د آیاتونو تکذیب کولو سره د ظالمانو په شان سلوک کولو. اې بنیادمو مونږ تاسو ته په زمکه کښې باختیاره سکونت درکړې او مونږ ستاسو د پاره په دې کښې د معیشت اسباب پیدا کړل چې د هغې په ذریعه تاسو ژوند تیروئ معاش د معیشت جمع ده تاسو خلق ډیر کم شکر و ستونکی یې مَادَ قَلْتَ د تاکید د پاره ده.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

فوله: لاندازه په دې کښې اشاره ده چې یَتَذَكَّرْ کښې لام نه پس اَنْ مصدریه مقدر دې لهذا دا شبه هم ختمه شوه چې یَتَذَكَّرْ کښې په فعل باندې حرف جر داخل دې فلا یکن فی صدک حرج منه. د علت او د معلومول په مینځ کښې جمله معترضه ده.

فوله: ویکړې دا په کتاب باندې د معطوف کیدو د وجې نه تقدیراً مرفوع، دا اسم مصدر

دې تقدیر د عبارت دادې هَذَا كُنَّا وَتَذَكُّرًا لِلْمُؤْمِنِينَ.

قوله: قُلْ لَّهْم، داد یوسوال طرف ته اشاره ده چې ماسبق کښې خطاب رسول الله ﷺ ته دې بیا ناڅاپي خطاب نورو مخاطبینو طرف ته شو ددې په ظاهره نه څه وجه شته اونه قرینه؟ هم ددې د جواب دپاره قُلْ لَّهْم محذوف منلوسره التفاف صحیح ګرځولې شوې دې. قوله: عَزِيَّةٌ مَّفْعُولٌ، یعنی که خبریه د فعل محذوف مفعول واقع دې او علی شریطۃ التفسیر د قبیل نه دې تقدیری عبارت دادې اَوَ اَهْلُكُنَّا كَمْ مِنْ قَرِيَةٍ اَهْلُكُنْهَا.

قوله: اَرَدْنَا: سوال: اَهْلُكُنْهَا نه وړاندې د اَرَدْنَا محذوف منلوڅه فائده ده؟

جواب: مفسر علام اَرَدْنَا محذوف منلوسره د یوسوال جواب ورکړې دې د سوال حاصل دادې چې دالله تعالی قول کړ من قَرِيَةٍ اَهْلُكُنْهَا نه معلومېږي چې اهلک مقدم دې او فحشاءها بآسا مؤخر دې یعنی اهلک کوم چې مسبب دې هغه مقدم دې او جمعی بآس کوم چې سبب دې هغه مؤخر دې حالانکه سبب د مسبب نه مقدم وی یعنی د عذاب راتلل مقدم وی او هلاکت روستو وی د آیت نه ددې عکس مفهوم کیږي؟ مفسرینو ددې مختلف جوابونه ورکړي دی هم دهغې نه یو جواب مفسر علام اَرَدْنَا محذوف منلوسره ورکړې دې یعنی مونږ دهغوی د هلاکت اراده او کړه نوزمونږ په هغوی باندې عذاب راغلو. تقدیری عبارت دادې اَرَدْنَا اهلکها فحشاءها بآسا مگر اوس هم دا سوال باقی دې چې فحشاءها کښې فاء تعقیبه ده کومه چې د عذاب د هلاکت نه پس په راتلو باندې دلالت کوي لهذا سابقه سوال په خپل حال باندې باقی دې.

جواب: فاء کله د تفسیر دپاره هم راځي ځکه چې د هلاکت مختلف اسباب کیدي شی مثلاً کله مرګ طبعی د اسبابو نه راځي کله په اور کښې سوزیدوسره راځي او کله په اوبو کښې ډوبیدو سره وغیره وغیره، فحشاءها بآسا ویلوسره یی د مرګ د سبب تفسیر او کړو چې مرګ زموږ د عذاب د وجې نه راغی.

قوله: مَرَّةً جَاءَهَا الْيَلَاءُ وَمَرَّةً نَهَارًا، په دې کښې اشاره ده چې اَوْدَتُنُويع دپاره دې نه چې د شک دپاره ځکه چې دالله تعالی ذات د شک او تردد نه پاک دې.

سوال: د یو حال چې کله په بل حال باندې عطف کولې شی نو واو عطفه راوړل ضروری وی دلته اوهم قانون بیا باندې عطف دې لهذا په مینځ کښې د واو عطفه ضروری دی.

جواب: اَوْدَتُنُويع دپاره دې کوم چې په حقیقت کښې هم حرف عطف دې که چېرې واو عطفه هم راوړلې شوې وی نو تقدیر عبارت به داسې وو اَوْهَم قَانُلُون، واو حذف کړې شو ځکه چې د دوو حروف عطف اجتماع ثقیل وی.

قوله: أُولَٰصِحَافٍيَا دَاعِمَال نہ پس ذ صحائف اعمال اضافہ ددی سوال جواب دی چي اعمال اعراض دی لہذا ددی وزن ممکن نہ دی. ذجواب حاصل دادی چي دلته مضاف محذوف دی تقدیری عبارت صحائف اعمال دی اود صحائف اعمال پہ وزن کنبی ہیخ اعتراض نشته.

قوله: لِسَانُ الْوِيزَانِ، لسان الیوزان نہ غالباً ہفہ ستن یا ازغی مراد دہ چي ددوارو چاہرو برابر والی بنائی کوم وخت چي دوارہ چاہری بالکل برابرشی نوہفہ لسان (ستن) بالکل تیک پہ مینخ باندی راخی. (واللہ اعلم بالصواب)

قوله: کَانِ، ددی پہ تقدیر کنبی اشارہ دہ چي الوزن مبتداء دہ او یومئہ دکانت متعلق کیدوسرہ د مبتداء خبر دی.

قوله: صِفَةُ الْوُزْنِ پہ دی کنبی پہ ہفہ خلقو باندی رددی چي الحق ذ الوزن مبتداء خبر گر خوی خکہ چي پہ دی صورت کنبی بہ مطلب داشی چي وزن ہم پہ ہفہ ورخ حق دی نہ چي ددی نہ علاوہ بہ پہ بلہ کنبی اودا غلط دی.

[ایاتونہ: ۱۱-۲۵]

{وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ} اَی اَنَاکُمْ اَدَمَ {ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ} اَی صَوَّرْنَاهُ وَانْتُمْ فِی ظَهْرِ {ثُمَّ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ} سُجُود نَجِیۃ بِالْاِنْجِیۃ {فَسَجَدُوا} اِلَّا اِبْلِیْسَ {اَبَا الْجَنِّ كَانَ بَيْنَ الْمَلَائِكَةِ {لَمْ یَكُنْ مِنَ السَّاجِدِیْنَ} {قَالَ} تَعَالٰی {مَا مَنَعُكَ} {لَا} زَانِدَ {تَسْجُدُ} حِیْنَ {اَمَرْتُكَ} قَالَ اَنَا خَیْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِیْ مِنْ نَّارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِیْنٍ {قَالَ فَاهْبِطْ مِنْهَا} اَی مِنْ الْجَنَّةِ وَقِیْلَ مِنَ السَّمَاءَاتِ {فَمَا یَكُوْنُ} یَنْبَغِیْ {لَكَ اَنْ تَتَّكِبَ فِیْهَا} قَاخُرْجُ {مِنْهَا} {اِنَّكَ مِنَ الصَّاغِرِیْنَ} الدَّالِیْلِیْنَ {قَالَ اَنْظُرْنِیْ} اُخْرٰی {اِلٰی یَوْمَ یُفْعَلُوْنَ} اَی النَّاسِ {قَالَ اِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِیْنَ} وَفِی آیۃ اُخْرٰی {اِلٰی یَوْمَ الْوَقْتِ الْمَعْلُوْمِ} اَی یَوْمَ الثَّفَیْخَةِ الْاُولٰی {قَالَ فِیْمَا اُغْوِیْتَنِیْ} اَی لِیَاغْوَاکَ لِیْ وَتِلْكَ اِلْفَقَسْمُ وَخَوَابِ {لَا تُقْعِدُنْهُمْ} اَی لِیْسِی اَدَمَ {وَمَرَاتُکَ الْمُسْتَقِیْمَ} اَی عَلٰی الطَّرِیْقِ الْفَوَیصِلِ اِنَّکَ {ثُمَّ لَا تَجِدُ مِنْ بَیْنِ اَیْدِیْهِمْ وَوَعْدِیْهِمْ مَعْرُوفًا} اَی مِنْ کُلِّ جِهۃ فَاسَمِعَهُمْ عَنْ سُلُوْکِهِ قَالَ بَنِیْ عِبَّاسَ وَلَا یَسْتَطِیْعُ اَنْ یَّالِیْ مِنْ فَوْقِهِمْ اِنَّلَا یَحْوِلُ بَیْنَ الْعَقْدِ وَبَیْنَ رُخْمَةِ اللّٰهِ تَعَالٰی {وَلَا تُعِیْدْ اَکْثَرَهُمْ شَاکِرِیْنَ} مُلَوِّمِیْنَ {قَالَ اَعْرَبْ مِنْهَا مَدْعُوْمًا} بِالْمَغْرَةِ مُعْتَبًا اَوْ مَنفُوقًا {مَدْحُورًا} مُبْعَدًا عَنْ الرُّخْمَةِ {لَمَنْ تَوَعَّلَ مِنْهُمْ} مِنَ النَّاسِ وَاللَّامِ لِیْلَاِیْدَیْهِ اَوْ مُوْطِئَةً لِلْفَقَسْمِ وَهُوَ {اَلْأَمْلَآنُ} جَبْهَتُهُمْ اَنْجَمِیْنَ {اَی بَنَکَ بِلَرَّتِیْکَ وَبَیْنَ النَّاسِ وَفِیْهِ تَغْلِیْبُ الْخَاصِرِ عَلٰی الْغَایِبِ وَفِی الْجُمْلَةِ مَعْنٰی جَزَاۃ مِنَ الشَّرِیْطَةِ اَی مَنْ تَبَعَكَ اَعْذَبُ {و} قَالَ {یَا اَدَمُ اسْكُنْ اٰلَتَ} تَاجِدُ لِلضَّمِیْرِ فِی اَسْکُنْ لِیَغْفِیْطَ عَلَیْهِ {وَوُجَّحْ} خَوَّءٌ بِالْمَعْدِ {الْجَنَّةُ فَکُلَا مِنْ حَیْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ} بِالْاَسْخِیْرِ مِنْهَا وَفِی الْجَنَّةِ {فَتَكُوْنَا مِنَ الظَّالِمِیْنَ} {قَوْسَوْسَ هُمَا الشَّیْطَانُ} اِبْلِیْسَ {لِیُبْدِیْ} یُظْهِرُ {هُمَا مَا وُورِیْ}

فُؤِلَ مِنَ الْمَوَازِۃِ {عَنْبِيَاۤمِۡنُ سَوَآءِہَا وَقَالَ مَا مَهَا كُنَّا رَبَّكُمَا عَنِ هَذِیۡهِ الشَّجَرَةِ {اَلَا} كَرَاهَہُ {اَنْ تَكُوْنَا مَلَآئِكَیۡنِ} وَفَرِیۡ بِكُسْرِیِّ الدِّمِ {اَوْ تَكُوْنَا مِنَ الْخَالِدِیۡنِ} اَنِ وَذٰلِكَ لَا رَمَ عَنِ الْاَكْلِ مِنْہَا كَمَا فِیۡ آيَہٗ اُخْرٰی {هَلْ اُذْكَ عَلٰی شَجَرَةِ الْخُلْدِ وَمَلَكَ لَا یَبِیۡ} {وَقَاسَمَہُمَا} اَنِ اَفْسَمَ لَہُمَا بِاللّٰہِ {اِلٰی لَّكُمَا لَوْنٌ ثَاۤمِیۡعِیۡنِ} فِیۡ ذٰلِكَ {فَدَلَّہُمَا} حَظْمُہُمَا عَنْ مَّنَزِلِہُمَا {یَعْرِوۡنَ} مِنْہُ {فَلَمَّا ذَاۤءَا الشَّجَرَةَ} اَنِ اَحْمَلَا مِنْہَا {بَدَتْ لَہُمَا سَوَآءِہُمَا} اَنِ ظَهَرَ لِكُلِّ مِنْہُمَا قُبْلُہُ وَقُبُلُ الْاُخَرَ وَذُرَّہُ وَشَمْعُیۡ كُلُّ مِنْہُمَا سَوَآءٌ لِأَنَّ الْكِبَاشَہَ یَسُوۡءُ صَاحِبِہُ {وَطَیِّقًا یَّحْصِیۡقَانِ} اَخَذَا یُلَاقِیَانِ {عَلِیْہِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ} لِیَسْتَبْرَا بِہِ {وَكَاذَہُمَا رَبَّہُمَا اَلَمَّا اُتٰہُمَا كُنَّا عَنِ یَلْكُمَا الشَّجَرَةَ وَاَكْلَ لَّكُمَا اِنَّ الشَّیْطَانَ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّیۡمِنٌ} بَیۡنَ الْعَدَاوَةِ وَالْاِیۡطَافِہُمَا لِشَفَرِہِ {قَالَ رَبَّنَا ظَلَمْنَا اَنۡفُسَنَا} بِمَعْصِیَاتِہَا {وَاِنۡ لَّمۡ تَغْفِرۡ لَنَا وَتَرْحَمۡنَا لَنَكُوْنَنَّ مِنَ الْخَاسِرِیۡنِ} {قَالَ اھِطُّوۡا} اَنِ اَدَمَ وَخَوَّآءَ بِمَا اَشْتَمَلْتُمَا عَلَیْہِ مِنْ ذُرِّتِكُمَا {بَعْضُكُمۡ} بِبَعْضِ الدُّرِّۃِ {لِیُبْغِیۡضَ عَدُوًّا} مِنْ ظَلَمَ بَعْضُہُمُ بَعْضًا {وَلَكُمۡ فِیۡ الْاَرْضِ مُسْتَقَرٌّ} اَنِ مَكَانَ اسْتَقْرَارِ {وَمَتَاعٌ} ثَمَعٌ {اِلٰی حَیۡنَ} تَنْقَضِیۡ فِیۡہِ اَجَالُكُمۡ {قَالَ فِیۡہَا} اَنِ الْاَرْضُ {تَحْمِیۡوَنَ وَفِیۡہَا} تَحْمِیۡوَنَ وَفِیۡہَا تَحْمِیۡوَنَ} بِالْبَغِیۡۃِ بِالْبَنَآءِ لِلْفَاعِلِ وَالْمَفْعُولِ

ترجمہ: اومونہ تاسو یعنی ستاسو نیکہ آدم پیدا کرو بیاموستاسو صورتونہ جو رکھ کر یعنی ستاسو صورتونہ مو پہ داسی حال کنہی جو رکھ کر چہ تاسو د آدم علیہ السلام پہ شا کنہی وئی بیامونہ فریشتوتہ حکم ورکرو چہ آدم علیہ السلام تہ سجدہ او کرئی تیتیدوسرہ د تعظیم سجدہ، نو تولو سجدہ او کرہ بغیرہ ابوالجن ابلیس او هغه د فریشتو پہ مینخ کنہی اوسیدو هغه پہ سجدہ کونکو کنہی شامل نہ شو، الله تعالی ورتہ او فرمائیل چہ کوم خیزتہ د سجدہ کولونہ منع کرې سرہ ددې چہ ماتاتہ حکم درکړې دې لا زانده دې (نو) وئی وئیل زه دده نہ بهتریم (خکه چہ) تازه داکر نہ پیدا کرې یم اودې دې دځاورې نہ پیدا کرې دې، الله تعالی او فرمائیل تہ د جنت نہ کوز شه او وئیلې شوی دی چہ د آسمانونہ کوز شه، ستا هیڅ حق نشته چہ تہ په آسمانونو (یا جنت) کنہی اوسیدوسرہ تکبر او کرې لہذا تہ ددې ځائی نہ اوځه یشکته تہ د ذلیلانونہ وئی (ابلیس) او وئیل ماتہ د هغه ورځې پورې مهلت راکړہ په کومه ورځ چہ به حق او چترې شی الله تعالی او فرمائیل تاتہ مهلت دې او په بل آیت کنہی دی د مقرر وخت پورې یعنی د پر مې شپیلې پوک وھلو پورې، نو (ابلیس) او وئیل قسم دې زما ستاد اغوا کولوباء د قسم دپارہ ده زہ به ددوئ یعنی بنی آدم دپارہ ستا په نیغه لار باندې (یعنی) هغه لار چہ تاتہ رسونکې کیتم اوددې جواب لا قعدت دې ییابہ په هغوی باندې حملہ کوم د هغوی د وړاندې نہ د هغوی د شانه د هغوی د ښی طرف نہ اود هغوی د کس طرف نہ یعنی دھر طرف نہ به هغوی د نیغې لار نہ منع کوم. ابن عباس علیہ السلام فرمائی چہ په خلقو د پاسہ د راتلو طاقت نہ لری دې دپارہ چہ هغه د بنده اود الله تعالی د رحمت پہ مینخ کنہی حائل نہ شی اوبہ په هغوی کنہی اکثر شکر کونکې (یعنی) مؤمن نہ وینئ الله تعالی او فرمائیل تہ ددې ځائی نہ معیوب مغضوب او مردود اوځه لار شه په

انسانانو کښې چې څوک ستا تبعداري کوي اولام ابتداء دې يا د قسم د تمهيد د پاره دې
 (يعنې قسم محذوف باندې دلالت کولو د پاره) هغه لاملن دې زه به تاسو ټولونه جهنم ضرور
 ډکوم يعنې تاته سره ستا د اولاد نه او د انسانانو نه (به جهنم ډکوم) په دې کښې حاضر ته په
 غائب باندې غلبه ورکړې شوې ده او جمله (لاملن) کښې د من شرطيه د جزاء معنى
 کښې ده يعنې څوک چې ستا اتباع او کړې زه به هغوى ته عذاب ورکړم او (الله تعالى)
 او فرمايلى اې آدم ته او ستا يې بى حواء په مدسه (النته) اسکن کښې د ضمير مستر تا کيد
 دې دې د پاره چې په دې باندې عطف او کړې شى په جنت کښې او سپښى او چرته نه چې کوم
 څيز ستاسو زړه غواړي خوړشى او د خوراک به نيت سره دې ونې ته مه نيزدې کيښى او هغه ونه
 د غم ده گنى ستاسو شميره په ظالمانو کښې او شى. بيا شيطان ابليس دا دواړه او غولول دې د پاره
 چې د دوى دواړو شرمگاهونه چې د يو بل نه شى پټ کړى وو ښکاره کړى (وَقَرَى) الوار اکه نه د لوعلى
 په وزن باندې ماضى مجهول دې او وئى وئيل چې تاسو دواړه د دغه ونې نه د منع کولو بغيره
 دې هيڅ وجه نشته چې هغه ته ستاسو فرښته کيدل ناخوښه دى او (مليکن) دلام په کسرې سره (هم)
 لوستلې شوې دې يا دا چې تاسو دواړه د هميشه د پاره جنتيان شى ځکه چې دا (خلود) د دې د
 خوړلو د پاره لازمی دې لکه چې په بل آيات کښې (هَلْ أَذُكَّ عَلَى شَجَرَةٍ الْجَدِّ وَتَلْبِئُ لَیْلٍ) او د دې
 دواړو په وړاندې شى د الله تعالى قسم او خوړلو چې زه په دې معامله کښې يقيناً ستاسو دواړو
 خير خواه يم نو دا دواړه شى د هغوى د مقام نه د دهوکې په ذريعه ښکته راوړل، دې دواړو چې کله
 د ونې نه ځکه او کړه يعنې د هغې ميوه شى او خوړله نو د دواړو شرمگاهونه د يو بل په وړاندې ښکاره
 شول يعنې په هغوى کښې د هريو قبل او دويم قبل او د هغه شا ښکاره شواو د دواړو د
 شرمگاهونو نوم سوا کيځودې شو ځکه چې د شرمگاه ښکاره کيدل صاحب د شرمگاه لره
 خفه کوي او دواړو د جنت په پاتړو باندې خپل ځان پټولو يعنې دواړو په خپلو
 شرمگاهونو باندې پانړې لگول شروع کړل دې د پاره چې د دې په ذريعه خپل ستر پټ
 کړى او د هغوى رب هغوى ته ندا او کړه ولې ما تاسو دواړه د دې ونې نه منع کړې نه وئى او آيا وئيلې
 مې نه وو چې شيطان ستاسو ښکاره دښمن دې ښکاره دښمنى کونکې دې دا استفهام تقريرى
 دې، وئى وئيل اې زمونږ ربه مونږ د معصيت په ذريعه په خپلو ځانونو باندې ظلم او کړه چې ته
 زمونږ مغفرت او نه کړى او په مونږ باندې رحم او نه کړى نو مونږ به يقيناً د نقصانيانو نه شو. (الله تعالى)
 حکم او کړه اې آدم او حواء تاسو سره د خپل ذريت په کوم چې تاسو مشتمل يښى ښکته کوز
 شى ستاسو په اولاد کښې به بعض د بعضو دښمنان وي د بعضو په بعض باندې ظلم
 کولو د وجې نه، او ستاسو د پاره زمکه د اوسيدو ځاى دې او د يوې مودې پورې (په دې کښې)
 نفع حاصلول دى تاسو به د خپل عمر پورې په دې کښې اوسيدو وئى فرمايلى تاسو به هم په
 زمکه باندې ژوند تير وئ او هم هلته به مړه کيږئ او ژوندى کولو سره به تاسو هم د هغه شى

نہ راویستلې شئی (مخرجون) کښې معروف مجهول دواړه دی.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

نوله: ای اباکم آدم: سوال: خلقتاکم کښې خطاب بنی آدم ته دې دکوم نه چې معلومیږي چې د خلق اود تصویر تعلق بنی آدم سره دې حالانکه د خلقتاکم تفسیر ای اباکم آدم نه معلومیږي چې د خلق اود تصویر تعلق د آدم ﷺ سره دې.

جواب: دادې چې وړاندې ملائکه ته حکم ورکولې شی چې آدم ته سجده او کړنې که چرې په خلقتاکم کښې گم نه مراد آدم ﷺ نه وی نو تخلیق او امر بالسجده کښې به مطابقت باقی پاتې نه شی یعنی تخلیق بیانولې شی د ذریعۀ اود دې انعام ورکولې شی آدم ﷺ نه، هم ددې شبه لرې کولو دپاره مضاف محذوف منلو ضرورت پېښ شو.

نوله: گان یزین اللہ لکۃ: سوال: ددې عبارت د اضافې څه مقصد دې؟

جواب: د مذکوره اضافې مقصد إلا ابلیس استثناء صحیح ګرځول دی.

سوال: إلا ابلیس نه د ابلیس سجده نه کول مفهوم کیږي بیا لمېکن من الساجدين ونیلو څه فائده ده؟

جواب: إلا ابلیس نه د مطلق سجدي نفی نه معلومیږي بلکه صرف د حکم په وخت د سجدي نفی مفهوم کیږي ممکن دی چې هغه وخت نی سجده نه وی کړې مګر روستونی کړې وی کله چې د لمېکن من الساجدين اضافه اوشوه نو په دې سره د مطلق سجدي نفی اوشوه یعنی ابلیس نه په وخت د حکم کښې سجده اوکړه او نه روستو.

نوله: زائدة یعنی لا کښې لا زائده دې گنی مطلب به وی د سجدي کولو ته منع کړې، ځکه چې نفی النفی اثبات وی حالانکه دامقصد نه دې.

نوله: آخرنی د انظرلی تفسیر په آخرلی سره کولو کښې اشاره اوکړه چې انظرنی په معنی د انتظار دې نه چې په معنی د رؤیت گنی معنی به فاسد شی.

نوله: وفي آية أخرى ددې اضافې مقصد دیوې شېبې جواب دې.

ضیه: داده چې ابلیس انظرلی الی یومئعتون ونیلو سره د نفخه ثانیه پورې ژوندی پاتې کیدو اجازت او غوښتلو اوددې نه پس مرګ نشته ددې په جواب کښې الله تعالی اِنَّكَ مِنَ الْمُنظَرِينَ وتیلو سره د ابلیس درخواست منظور کړو ددې دامطلب شو چې ابلیس د مرګ نه محفوظ شو په هغه به مرګ نه راځی ځکه چې په رومین شپیلئ سره به په ټول کائنات باندې فنا راشی او په دویمه شپیلئ سره به ټول کائنات راژوندی شی چونکه ابلیس د دویمې شپیلئ پورې د ژوندی پاتې کیدو اجازت غوښتې وو کوم چې منظور هم شو.

خکه چې د الله تعالى د قول **إِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ** هم دغه مفهوم دي.

جواب: د جواب حاصل دادي چې **إِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ** نه اگر چې مطلقاً د ابليس درخواست قبول معلومېږي مگر دېل آيت نه معلومېږي چې مراد نفعه اولي ده کوم چې نفعه فنا ده لهذا معلومه شوه چې ابليس به هم په فنا کيدونکو کښې شامل وي.

قوله: **مَذْمُومًا بِالْهَمزة** په معنى د معيوب او په يوقرات کښې مذموماً هم دي.

قوله: **وَفِي الْجُمْلَةِ مَعْنَى الْجَزَاءِ** دا اضافه د دې سوال جواب دي چې **لَنْ تَبْعَكَ** شرط بغيره جزاء دي د جواب حاصل دادي چې جمله لاملين قائم مقام د جزاء ده لهذا شرط بغيره جزاء اعتراض ختم شو.

سوال: مذکوره جمله قائم مقام د جمله جزاء گرځولو په ځانې جزاء ولې اونه گرځولې شوه؟
جواب: جمله فعلیه چې کله جزاء واقع کېږي نو په هغې باندې لام نه داخلېږي او دلته لام داخل دي په دې وجه دا جمله جزاء گرځولوپه ځانې قائم مقام د جزاء گرځولې شوې ده.
(ترويح الارواح)

قوله: **أَوْ مُوطِنَةً لِلْقَسْرِ** يعنى لام په قسم محذوف باندې دلالت کولو د پاره دي او هغه لاملين الخ دي اى **أَقْسَمُ لَأَمْلُنَّ** الخ.

قوله: **وَوُيِّىَ** (په وزن) **د فُعِلَ مِنَ الْمَوَارِدِ** په دې کښې د يو سوال مقدر طرف ته اشاره ده.
سوال: کله چې کلمې په اول کښې دوه واو جمع شى او په هغې کښې اول مضموم وي نو اول په همزې سره بدلولى واجب وي لکه چې **فَوَيْصِلُ** کښې کوم چې **دَوَائِلُ** تصغير دي روميې واو په همزې سره بدل کړې شو **أَوَيْصِلُ** شو.

جواب: دا قاعده په هغه دوو واوونو کښې ده کوم چې متحرک وي دې د پاره چې ثقل کم کړې شى او دلته دويم واو ساکن دي لهذا دلته دا قاعده نه جاري کېږي.

قوله: **حَظْمًا** دا تفسير د لازم معنى بيانولو د پاره ده ځکه چې **تَدْلِهِ** ارسال الشئ من اعلی الى اسفل ته وائی.

قوله: اى **أَدْمُ وَحَوَّاءُ عَمَّا اشْتَمَلَتْهُمَا** الخ دا د دې شېبې جواب دي چې **اهبطوا** د جمع تصغیر ده حالانکه د دې مخاطب آدم **عَلَيْهِ السَّلَام** او بی بی حوا صرف دوه کسان دي لهذا **اهبطا** پکاروو. د جواب حاصل دادي چې مراد حضرت آدم **عَلَيْهِ السَّلَام** او حواء سره د ذريت دی لهذا هيڅ شبه نشته.

[اياقونه: ۲۶-۲۱]

{يَا أَيُّهَا آدَمُ قَدْ أُنْزِلْنَا عَلَيْكَ لِبَاسًا} اَنِ خَلَقْنَا لَكُمْ {يَوَارِي} يَسْتَرُ {سَوَآتُكُمْ وَرِيثًا} وَهُوَ مَا يُتَجَمَّلُ بِهِ مِنْ اللَّيَاسِ {وَلِبَاسِ التَّقْوَى} الْفَعْلُ الصَّالِحِ وَالشُّمْتُ الْخَسَنُ بِالتَّصْبِ غُطِفَ عَلَى لِبَاسٍ وَالرَّفْعُ مُتَبَدِّلًا

خَبَرَهُ جُمْلَةً {ذَلِكَ غَيْرَ ذَلِكَ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ} دلائل فذکرته {لَعَلَّهُمْ يَذْكُرُونَ} فَيُؤْمِنُونَ فِيهِ الْيَقَاتِ عَنْ الْخِطَابِ {يَأْتِيهِمْ آدَمُ لَا يَتَّبِعُكُمْ} يُضِلُّكُمْ {الشَّيْطَانُ} أَمَّا لَا تَتَّبِعُوهُ فَتَلْفِتُوا {كَمَا أَمَرَكُمْ أَبُوكُمْ} بِفِتْنِهِ {مِنْ الْجَنَّةِ يَنْزِعُ} خَالٍ {عَنْهُمْ لِيَأْسَمَهُمْ لِيُزَيِّجَهُمْ سَوَاقِمَهُمْ إِنَّهُ} أَمَّا الشَّيْطَانُ {يَرَاكُمْ هُوَ وَقَبِيلُهُ} جُودُهُ {مَنْ حَيْثُ لَا تَرَوْنَهُمْ} لِلطَّلَافَةِ اجْتِسَادُهُمْ أَوْ غَدَمُ الْوَالِهِمْ {إِنَّا جَعَلْنَا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ} أَعْوَالًا وَفِرَاءَ {لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ} {وَأَذْأَفَعُوا الْآحِشَةَ} كَالشَّرِّكَ وَطَوَّافَهُمْ بِالنِّيَّةِ غَرَاةً قَالِيْنَ لَا تَطُوفُ فِي بَابِ عَصْمَتِنَا اللَّهُ فِيهَا فَتُفْهِمُوا عَنْهَا {قَالُوا وَجَدْنَا عَلَيْهَا آبَاءَنَا} فَافْتَدَيْنَا بِهِمْ {وَاللَّهُ أَمَرَنَا بِهَا} أَيْضًا {قُلْ} لَهُمْ {إِنَّ} اللَّهَ لَا يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ أَتَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ} اللَّهُ فَالَهُ اسْتِفْهَامُ إِنْكَارٍ {قُلْ أَمُرُّنِي بِالْقِسْطِ} بِالْفَعْلِ {وَأَقِيمُوا} مَغْطُوفٌ عَلَى مَعْنَى بِالْقِسْطِ أَيْ قَالَ أَقِمْطُوا وَأَقِيمُوا أَوْ قَبْلَهُ فَاقْبَلُوا مُقَدَّرًا {وَجُوهَكُمْ} لِلَّهِ {عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ} أَيْ أَخْلَصُوا لَهُ سُجُودَكُمْ {وَأَذْعُوهُ} اغْتَبِوهُ {مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ} مِنَ الشَّرِّكَ {كَمَا} بَدَأَكُمْ {خَلَقَكُمْ وَلَمْ تَكُونُوا شَيْئًا} تَقْوِدُونَ {أَيُّ يُعِيدُكُمْ أَحْيَاءَ} يَوْمَ الْقِيَامَةِ {قَرِيبًا} مِنْكُمْ {هَذِي وَفَرِيقًا} حَقَّقَ عَلَيْهِمُ الصَّلَاةَ {إِنَّهُمْ اتَّخَذُوا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ اللَّهِ} أَيْ غَيْرِهِ {وَيَحْسِبُونَ أَنَّهُمْ مُهْتَدُونَ} {يَا} بَنِي آدَمُ خُذُوا زِينَتَكُمْ {مَا يَسُِّرْ غُزْرَتَكُمْ} {عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ} عِنْدَ الصَّلَاةِ وَالطَّوَّافِ {وَكُلُوا وَاشْرَبُوا} مَا شِئْتُمْ {وَلَا تَسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ}

ترجمہ: اے آدم علیہ السلام اولاد مونہ ستاسو دپارہ لباس پیدا کرو چي ستاسو شرمگاہونہ ہم پتوی اودہ بنائست سبب ہم دی. (نیش) ہفہ کپرہ پہ کومی سرہ چي بنکلا حاصلہ کرې شی اوبہترین لباس دتقوی لباس دې یعنی د نیک عمل، یا بنہ صورت لباس، پہ لباساً باندې عطف کولو سرہ پہ نصب سرہ دې او مبتداء کیدو وچي مرفوع دې ددې خبر جملہ ذلک خبر دې دادا اللہ تعالیٰ د نخبونہ یوہ نخبہ یعنی د اللہ تعالیٰ د قدرت د لائلو نہ یو دلیل دې دې دپارہ چي دې سرہ نصیحت حاصل کرې او ایمان راوړی دې کبني د خطاب نہ (د غیبت طرف نہ) التفات دې، اې بنی آدم چرتہ تاسو شیطان گمراہ نہ کرې څنگہ چي ستاسو والدین ہفہ دخپلې فتنې پہ ذریعہ ہفہ دواړہ د جنت نہ ويستلې وو یعنی د ہفہ منل مہ کوئی گنی تاسو بہ ہم پہ فتنہ کبني راگیر شئ پہ داسې حال کبني چي د هغوی لباس شی د هغوی نہ کوز کرو (نیز دہد ابوبکر نہ حال دې دې دپارہ چي د هغوی شرمگاہونہ یو بل تہ او بنائی (او یقیناً شیطان اود ہفہ لښکر تاسو تہ داسې گوری چي تاسو هغوی د هغوی بدنونہ لطیف او بي رنگہ کیدو وچي نہ لیدلې نہ شئ مونہ شیطانان د ہفہ خلقو دوستان معاون او دوستان جوړ کرې دی کوم چي ایمان نہ راوړی او ہفہ خلق چي کلہ څہ فحش کار کوی مثلاً شرک د بیت اللہ پہ برېنډہ طواف کول داسې وینا کولو سرہ چي مونہ پہ دې کپرو کبني طواف نہ کوو پہ کوم کبني چي د اللہ تعالیٰ نافرمانی کوو، او کلہ چي هغوی ددې نہ منع کولې شی نوواشی چي مونہ خپل پلاران

(نیکونه) په دې طریقه موندلی دی هم په دې وجه مونږ د هغوی اقتداء کوو او الله تعالی هم مونږ ته د داسې کولو حکم راکړې دې هغوی ته اووایه الله تعالی د بې حیایی حکم نه ورکوی آیتاسو په الله تعالی باندې د داسې خبرو بهتان لگوئ د کومو خبرو چې تاسو علم نه لرئ چې هغه دغه خبره کړې ده. (دا) استفهام انکاری دې ته ورته اووایه چې زما رب خود راسته او انصاف حکم ورکړې دې د هرې سجده په وخت هم د الله تعالی طرف ته مخ کوئ یعنی سجده خالص هم د هغه دپاره کوئ. دا قهوا عطف د بالقسط په معنی باندې دې ای قال اقیطوا و اقیطوا یعنی الله تعالی حکم کړې دې چې د انصاف نه کارواخلئ او په دې قائم شئ، ددې نه وړاندې فاقبلوا مقدر دې او هم د هغه بندگی کوئ د شرک نه د هغه دپاره دین خالص کولو سره څنگه چې هغه تاسو پیدا کړي یې حالانکه تاسو هیڅ هم نه وئ هغه به هم دغه شان د قیامت په ورځ تاسو دوباره راژوندی کړي. په تاسو کېنې ئی یو فریق ته هدایت ورکړو او په یو فریق باندې گمراهی وراوځته ځکه چې هغوی د الله تعالی په ځان شیطان خپل ولی جوړ کړو او هغوی دا گنې چې هغوی په نیغه لار دی. ای د آدم علیه السلام اولاد تاسو په جومات کېنې د هرې حاضرئ په وخت یعنی د مونځ او طواف په وخت خپل لباس کوم چې ستاسو ستریت کړی اغوندئ او څه چې غواړئ خورئ ځکه (مگر) د ځندنه تجاوزمه کوئ ځکه چې الله تعالی د ځندنه تجاوز کونکي نه خوښوی.

د قیوداتو فوائد او تسمییل

قوله: خَبْرَةٌ جَمْلَةٌ په دې کېنې اشاره ده چې خان له خبر خبرنه دې بلکه جمله خبر دې او بعض حضرات وئیلی دی چې لباس التقوی د مبتداء محذوف خبر دې، ای هو لباس التقوی ای ستر العورة لباس التقوی، ددې نه پس ئی او فرمائیل ذلك خیر.

قوله: فِيهِ الْيَقَاتُ یعنی د ظاهر تقاضا لعلکم تذکرون وو مگر په کلام کېنې یی د ثقل دفع کولو دپاره د حاضر نه د غیبت طرف ته التفات او کړو.

قوله: بِنَزَعِ حَالٍ دا حال حکانئ دې چې ستاسو د والدينو سابقه حالت بیانوی ځکه چې نزع لباس د إخراج نه اول وو مطلب دا چې بنزع د اوبکم نه حال دې نه چې صفت، ځکه چې بنزع جمله نکره کیدو و چې نه د اوبکم صفت نه شی واقع کیدې په دې وجه اوبکم نه ئی حال او گرځولو.

قوله: عَلَى مَعْنَى الْقِسْطِ هم ددې قسط په محل باندې عطف دې لهذا د عطف جمله علی المفرد اعتراض نه واقع کیږي.

قوله: مَا يَسْتَرْعَوْكُمْ یعنی حال وئیلوسره محل مراد دې لهذا اوس به داشبه نه راځی چې اخذ زینت ممکن نه دې.

قوله: عِنْدَ الصَّلَاةِ پە دې كېنې اشاره ده چې مسجد يادولوسره مابعد في المسجد مراد دې يعنى حال ونيولوسره محل مراد دې.

[ايا تونه: ۲۲-۲۹]

{قُلْ} انكّاراً غلّتهم {مَنْ حَرَمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ} مِنَ النَّبَاسِ {وَالطَّيِّبَاتِ} الْمُسْتَلْذَاتِ {مِنْ الرِّزْقِ قُلْ هِيَ لِلَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا} بِالْإِسْتِحْقَاقِ وَإِنْ شَاؤْكَهُمْ فِيهَا غَيْرُهُمْ {خَالِصَةٌ} خَاصَةٌ بِهِمْ بِالرَّفْعِ وَالتَّصَنُّبِ خَالِ {يَوْمَ الْقِيَامَةِ كَذَلِكَ تَفْصِلُ الْآيَاتِ} بُيِّنَهَا بِمِثْلِ ذَلِكَ التَّفْصِيلِ {لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ} يَنْذَرُونَ فَإِنَّهُمْ الْمُنْتَفِعُونَ بِهَا {قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّي الْفَوَاحِشَ} الْكُتُبَ كَالْحَزْلَاءِ {مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ} أَيْ جَهْرُهَا وَسِرُّهَا {وَالْإِهْمَ} الْمَغْمِيَّةِ {وَالْيَهُى} عَلَى النَّاسِ {يَقْبِرُ الْحَقُّ} وَهُوَ الظُّلُمُ {وَأَنْ تُشْرِكُوا بِاللَّهِ مَا لَهُ يُزِيلُ بِهِ} بِإِشْرَاكِهِ {سُلْطَانًا} حُجَّةٌ {وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ} مِنْ تَحْرِيمِ مَا لَمْ يُحَرِّمْ وَغَيْرِهِ {وَلِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ} مُدَّةٌ {فَإِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ} عَنْهُ {سَاعَةً} وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ {عَلَيْهِ} يُأْتِي أَدَمَ {إِنَّمَا} فِيهِ إِذْغَامٌ نُونٌ إِنَّ الشَّرِيطَةَ فِي مَا الْمَزِيدَةُ {يَأْتِيَنَّكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِي فَتَنْ أَتَقَى} الشُّرْكَ {وَأُصْلَحَ} غَنَلَهُ {فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ} فِي الْآخِرَةِ {وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا} تَكَبَّرُوا {عَنْهَا} فَلَمْ يُولَوْا بِهَا {أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ} {فَقَسْنِ} أَيْ لَا أُخَذَ {أُظْلِمَ مِنْ} الْفَقْرِ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا {بِسَبِّهِ} الشُّرْكَ وَالْوَلَدُ إِلَيْهِ {أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ} الْفُرْقَانُ {أُولَئِكَ يَتْلَاهُمْ} يُصَيِّهُمُ {تَصْيِيهِمْ} حَظَّهُمْ {مِنْ الْكِتَابِ} بِمَا كَتَبَ لَهُمْ فِي الْفُوحِ الْمَحْظُوطِ مِنَ الرِّزْقِ وَالْأَجَلِ وَغَيْرِ ذَلِكَ {حَتَّى} إِذَا جَاءَهُمْ مُرْسَلَتُنَا {أَيِ الْمَلَائِكَةِ} يَقُولُونَهُمْ قَالُوا {لَهُمْ تَبْكِيَةٌ} أَيْ مَا كُنْتُمْ تَدْعُونَ {تَعْبُدُونَ} مِنْ دُونِ اللَّهِ قَالُوا ضَلُّوا عَنْهُ {عَنَّا} فَلَمْ نَرْهَمْ {وَشَهِدُوا عَلَى أَنْفُسِهِمْ} عِنْدَ الْمَوْتِ {أَنَّهُمْ كَانُوا} كَافِرِينَ {قَالَ} تَعَالَى لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ {أَدْخُلُوا فِي} جَهَنَّمَ {أَمْرٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ فِي النَّارِ} مُتَعَلِّقٌ بِأَدْخُلُوا {كَلِمًا دَخَلَتْ أُمَّةٌ} النَّارَ {لَعَنَتْ أُخْتَهَا} الَّتِي قَبْلَهَا لِضَلَالِهَا بِهَا {حَتَّى} إِذَا فُتِرُوا {نَلَاخُوا} فِيهَا جَمِيعًا قَالَتْ أَخْرَاهُمْ {وَهُمُ الْإِنْتِاعُ} لِأُولَاهُمْ {أَيِ لِأَجْلَانِهِمْ وَهُمْ الْمَتَّبِعُونَ} رِبَّتَاهُمَا {أُضْلُوا قَاتِمِهِمْ} عَذَابًا ضَعُفًا {مِضَاعًا} مِنَ النَّارِ قَالَ {تَعَالَى} {لِكُلِّ} مِنْكُمْ وَمِنْهُمْ {ضَعْفٌ} عَذَابٌ مُضَاعَفٌ {وَلَكِنْ لَا يَعْلَمُونَ} بِأَلْيَاءِ وَالثَّاءِ مَا يَكُلُّ فَرِيقٌ {وَقَالَتْ} أُولَاهُمْ لِأَخْرَاهُمْ فَمَا كَانَ لَكُمْ عَلَيْهَا مِنْ قُضْلٍ {لَا تَنْكُمُ لَمْ تَكْفُرُوا بِسَبِّهَا} فَتَحْنُ وَاتَمَّ سَوَاءٌ قَالَ تَعَالَى لَهُمْ {فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ}

ترجمہ: اے محمد ﷺ، انکار یہ تو گہ دوی تہ او وایہ چې د الله تعالی د زینت لباس کوم چې الله تعالی دخپلو بندیگانو د باره پیدا کړو او په رزق کښې پاک صفا خوندناک څیزونه چا حرام کړی دی؟ تاسو او وایی چې دا څیزونه په استحقاقی توگه باندې خو په دنیاوی ژوند کښې دایمان والودپاره دی اگرچې غیر مؤمن هم په دې کښې شریک شی، حال دادې چې دا څیزونه به د قیامت په ورځ د مؤمنانو دپاره خاص وی (خالصه) به رفع سره دې اود حال کیدود و چې نه

نصب ہم دی، مونہ ہم دغہ شان آیاتونہ د غوراو فکر کونکو دپارہ ښکارہ ښکارہ بیانوو څکه چې هم دغہ خلق ددې نه فائدہ اخلی. ته ورته او وایه چې زما رب خو صرف فواحش لونی گناہونه مثلاً زنا حرام کړې ده که هغه په ښکاره باندې وی او که په پټه شوې وی او هره یوه گناه او په خلقو باندې په ناحقہ ظلم کول (یعنی حرام کړی دی) (او ذیغی نه مراد) ظلم دې اوداخیرہ بین (حرام کړې ده) چې تاسو د الله تعالی سره څه داسې خیز شریک کړئ د کوم د شرک چې الله تعالی څه سند نازل کړې نه دې اودا چې تاسو د الله تعالی طرف ته داسې څه خبره منسوب کړئ کومه چې تاسو نه پیژنئ داسې خیز حرامول کوم چې هغه نه دې حرام کړې وغیرہ وغیرہ اود هر قوم دپارہ (دمہلت) یوه مودہ مقررہ ده، بیا چې کله هغه مودہ راشی نویو ساعت به هم روستو کیدې نه شی اونه به وړاندې کیدې شی (یعنی یوه لمحہ تقدیم اوتاخیر نه وی) ای د آدم (علیہ السلام) اولاد (یاد لرئ) (الله تعالی) کښې د نون شرطیہ په ما زانده کښې ادغام دې که تاسو ته هم تاسو نه یو داسې رسول راشی چې تاسو ته زما آیاتونہ او وروی نوچې کوم سړې د شرک نه بچ شی اود خپل عمل اصلاح او کړی نو د هغه دپارہ نه څه ویرہ شته اونه به هغه په آخرت کښې غمگین کیدې او کوم خلق چې زموږ آیاتونہ دروغ گنړی او د هغې په مقابلہ کښې کبر کوی چې په هغې ایمان نه راوړی هم دغه به دوزخیان وی همیشه همیشه به په هغې کښې وی. د هغه چانه لونی ظالم څوک کیدې شی چې د الله تعالی طرف ته د شریک او د ولد نسبت کول سره په الله تعالی باندې بهتان اولگوی یا د هغه آیاتونہ قرآن دروغ او گنړی، هیڅوک نشته، ددغه خلقو په نصیب څه چې لپلې په کتاب (لوح محفوظ) کښې دی هغه به هغوی ته ملاؤشی (یعنی) په لوح محفوظ کښې چې کوم رزق او عمر وغیرہ لیکلې دې هغه به هغوی ته ملاؤشی، تردې چې کله زموږ لپلې شوې فرېښتې د هغوی د روح قبض کولو دپارہ راشی نو هغوی لاجواب کولو دپارہ به هغوی به وائی چې چرته لارل هغه چا چې تاسو الله تعالی پریځودو سره بندگی کوله؟ دوی به وائی هغه ټولو مونږ پریځودو غائب شو مونږ هغوی وینو اود مرگ په وخت به هغوی د خپل کفر اقرار او کړی الله تعالی به هغوی ته د قیامت په ورځ فرمائی من جمله د پیریانو او انسانانو د هغه امتونو نه کوم چې سابق کښې تیر شوی دی په دوزخ کښې داخل شئ (لی الناس) هغه داخلوا متعلق دې کوم وخت چې یو جماعت په دوزخ کښې داخلېږی د خپل ځان په شان جماعت باندې به لعنت کوی د هغوی دوی گمراه کولو دوجې نه، تردې چې کله ټول په دوزخ کښې داخل شی نور سورتونو تنگی (یعنی) اتباع کونکی به د رومبنو خلقو باره کښې وائی او هغه به متبوعین وی. ای زموږ پیرور دگار دې خلقو مونږ گمراه کړی وو دوی ته د دوزخ ډیل عذاب ورکړه الله تعالی به فرمائی تاسو ته او دوی ټولو ته به ډیل عذاب وی خوتا سو ته خبر نشته چې کوم فریق ته څومره عذاب دې؟ (تعلمون) په یاه او تاه سره دې او رومبنی خلق به روستونو خلقو ته وائی چې تاسو ته په مونږ باندې هیڅ فوقیت نشته ځکه چې تاسو زموږ په وجه کفر نه دې کړې لهذا مونږ اوتاسو برابر یو. الله

تعالیٰ به فرمائی نوتاسو هم د خپلو کړو مزه او شکی.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: انکأ راعیهم، په دې کښې اشاره ده چې من خرم کښې استفهام انکاری دې.

قوله: من الیاس دې سره اشاره او کړې شوه چې ښه نه ذریعه د زینت مراد دې.

قوله: بالزلیع، خالصه کښې دوه قراتونه دی رفع او نصب، د رفع په صورت کښې به د مبتداء خبر ثانی وی تقدیری عبارت به داوی هی ثابته للذین آمنوا فی الحیوة الدنیا خالصه یوم القیامة او نصب به د حال کیدو د وجهی نه وی، تقدیری عبارت به داسې وی انها ثابته للذین آمنوا حال کونیا خالصه لهر یوم القیامة، ثابته د ظرف د ضمیر مستتر نه حال دې.

قوله: یغیر الحق په داذ الی تاکید دې گنی ظلم خووی ناحق.

قوله: جملة په دې کښې اشاره ده چې فی امر، جار مجرور، د ادخلوا سره متعلق نه دې بلکه د کائناتین محذوف سره دی او سره د ادخلوا د ضمیر نه حال دې.

قوله: یضلاً لهما یا ضلأها کښې ضمیر د آفة طرف او بها ضمیر د اخنت طرف ته راجع دې.

قوله: تلاحقوا په دې کښې اشاره ده چې اذارکوا د باب تفاعل نه دې، تاء په دال سره بدله کړې شو د تسکین نه پس دال په دال کښې غام او کړې شو او د دې په شروع کښې همزه د وصل داخل کړې شو.

قوله: لا یجلبهم په دې کښې اشاره ده چې د لاؤلهم لام د اجل د پاره دې نه چې د قالت صله څکه چې خطاب الله تعالیٰ سره دې نه چې هغوی سره، لهذا دا اعتراض ختم شو چې لام کله د قول صله واقع کیږی نو د دې مدخول د قول مخاطب وی حالانکه هؤلاء او أضلونا دواړه د غائب صیغې د دې نفی کوی.

قوله: مالک قریق الخردا د یعلمون مفعول دې.

قوله: فذوقوا العذاب، یا خود اذ رؤساؤ کلام دې یا د الله تعالیٰ کلام دې.

[ایاتوله: ۴۰-۴۷]

{إِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا} تَكَبَّرُوا {عَنْهَا} فَلَمْ يَلْمِئُوا بِهَا {لَا تَقْتَحِمُ هُمُ أَبْوَابُ السَّمَاءِ} إِذَا عُرِجَ بِأَرْزَاقِهِمْ إِلَيْهَا بَعْدَ الْمَوْتِ فَهَبَطَ بِهَا إِلَى سِجِّينَ بِخِلَافِ الْمُؤْمِنِ فَتَفْتَحُ لَهُ وَتُصْعَدُ بِرُوحِهِ إِلَى السَّمَاءِ السَّابِغَةِ كَمَا وَرَدَ فِي حَدِيثٍ {وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى يَلِجَ} يَدْخُلُ {الْجَنَّةُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ} ثَقْبُ الْإِزَةِ وَهُوَ غَيْرُ مُنْكِحٍ فَكَذَا دُخُولُهُمْ {وَكَذَلِكَ} الْجَزَاءُ {نَجْزِي الْمُجْرِمِينَ} بِالْكَفْرِ {هُمْ مِنْ جَهَنَّمَ مِمَّا دَفَعْنَاهُمْ} وَإِنْ {وَمِنْ قَوْمِهِمْ عَوَاشٍ} أَغْطِيَهُ مِنَ النَّارِ جَمْعُ غَاشِيَةٍ وَتَنْوِينُهُ عَوْضُ مِنَ الْيَاءِ الْمَحْلُوفَةِ {وَكَذَلِكَ} نَجْزِي {الظَّالِمِينَ} {وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ} مَبْدَأُ وَقَوْلُهُ {لَا تُكَلِّفُ نَفْسًا وِزْرًا} طَائِفَتُهُ مِنَ الْقَمَلِ

اغتراض بنہ و نجن خبرہ و هو {أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ} {و نزعنا ما فی صدورهم من ظل} حد ثمان بنہم فی الدنیا {تَجْمُرُ مِنْ تَحْتِهِمْ} تخت لصورهم {الْأَنْهَارُ وَكُلُوا} عند الاستغفار فی مَنَازِلِهِم {الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَذَا الْبَاقِ} القتل الذی ہذا جزاءہ {وَمَا كُنَّا لِنَهْدِيَ لَكَ لَوْلَا أَنْ هَذَا اللَّهُ} حذف جواب لَوْلَا بِدَلَالَةِ مَا قَبْلَهُ عَلَيْهِ {لَقَدْ جَاءَتْ رُسُلٌ بِرَبَّنَا بِالْحَقِّ وَكُودُوا أَنْ} مُخَلَّفَةٌ أَيْ أَنَّهُ أَوْ مفسرة فی المواضع الخمسة {تلكم الجنة أوردتموها بما كنتم تعملون} {وَلَا ذِي أَصْحَابِ الْجَنَّةِ أَصْحَابُ النَّارِ} تفريذاً أَوْ تَبَكِيًّا {أَنْ قَدْ وَجَدْنَا مَا وَعَدَنَا رَبُّنَا} من الثواب {حقاً فهل وجدتم ما وعدكم ربكم} من العذاب {حقاً} قَالُوا نَعْمَ قَدْ أَذِنَ مُؤَدِّنٌ} نَادَى مُنَادٍ {بَيْنَهُمْ} بَيْنَ الْفَرِيقَيْنِ اسْتَمَعْتُمْ {أَنْ لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ} {الَّذِينَ يَصُدُّونَ} النَّاسَ {عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ} دِينِهِ {وَيَبْغُونَهَا} أَيْ يَطْلُبُونَ السَّبِيلَ {عُوجًا} معوجة {وَهُمْ بِالْآخِرَةِ كَافِرُونَ} {وَيَنْهَنَّا} أَيْ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ وَالنَّارِ {حِجَابٍ} حَاجِزٌ قَبْلَ هُوَ سُورِ الْأَغْرَافِ {وَعَلَى الْأَغْرَافِ} وَهُوَ سُورُ الْجَنَّةِ {وَجَالٍ} اسْتَوَتْ حَسَنَاتُهُمْ وَسَيِّئَاتُهُمْ كَمَا فِي الْخَبِيثِ {يَعْرِفُونَ كُلًّا} مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ وَالنَّارِ {بِأَسْمَائِهِمْ} بِعَلَانِيَتِهِمْ وَهِيَ بَيَاضُ الْوُجُوهِ لِلْمُؤْمِنِينَ وَسَوَادُهَا لِلْكَافِرِينَ لِزُرِّيَّتِهِمْ لَهُمْ {إِذْ مَوْضِعُهُمْ غَالٍ} {وَنَادَا أَصْحَابُ الْجَنَّةِ أَنْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ} قَالَ تَعَالَى {لَمَّا دَخَلُوهَا} أَيْ أَصْحَابُ الْأَغْرَافِ الْجَنَّةِ {وَهُمْ يَطْلَعُونَ} فِي دُخُولِهَا قَالَ الْخَسَنُ لَمْ يُطْعِمَهُمْ إِلَّا لِكِرَامَةِ يُرِيدُهَا بِهِمْ وَرَوَى الْخَالِكِيُّ عَنْ خَلِيفَةِ قَالَ بَيْنَمَا هُمْ كَذَلِكَ إِذْ طَلَعَ عَلَيْهِمْ رَبُّكَ فَقَالَ قَوْمُوا أَذْخَلُوا الْجَنَّةَ فَقَدْ عَفَرْتُ لَكُمْ {وَأَفْصَحَتْ أَبْصَارُهُمْ} أَيْ أَصْحَابُ الْأَغْرَافِ {يَلْقَاءُ} جِهَةً {أَصْحَابِ النَّارِ قَالُوا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا} فِي النَّارِ {مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ}

ترجمہ: یقیناً اوکریں چہ کومو خلقو زمونہ آیاتونہ دروغ او گنہل او دھغی پہ مقابلہ کنبی نی سرکشی اوکرہ چہ پہ ہغی باندی نی ایمان را نورو، اوکلہ چہ دمرگ پہ وخت دھغوی روحونہ دآسمان طرف تہ او رہی شی نو دھغی دپارہ بہ دآسمان دروازہ نہ شی کولاولی بلکہ ہغہ بہ سجدین کنبی ورکوزولی شی پہ خلاف د مؤمنانو چہ دھغوی دپارہ بہ دروازہ کولاولی شی او دھغوی روحونہ بہ داووم آسمان طرف تہ خیزولی شی لکہ چہ پہ حدیث کنبی راغلی دی او ہغہ خلق پہ ہیئ کلہ پہ جنت کنبی داخل نہ شی تردی چہ اوین د سستی پہ سوم کنبی ورداخل شی اودا ناممکن دہ، دغہ شان دھغوی (پہ جنت کنبی) داخلیدل ہم ناممکن دی د کفر مجرمانوتہ مونہ ہم داسی سزا ورکوو دھغوی دپارہ بہ د دوزخ د اوور تولیانی او پستری وی (غواش) پہ معنی د اور تورشک غواش د غاشیہ جمع دہ ددی تنوین د یاء محذوف پہ عوض کنبی دہ مونہ ظالماتوتہ ہم داسی سزا ورکوو او کومو خلقو چہ ایمان را ورو او نیکی عمل نی اوکرو (الصاحت) مبتداء دہ او لاکلف نفساً الا وسعاً ددی خبردی او مونہ یونفس تہ دھغہ د طاقت یعنی د عمل د قوت نہ زیات مکلف نہ جو روو داجملہ دمبتداء او خبر پہ مینخ کنبی جملہ معترضہ دہ او ہغہ خبر اولنک اصعب الجنة الخ دی ہم دغہ خلق جنتیان دی او ہم پہ دی

کنہی بہ دھیشہ ہمیشہ دپارہ وی۔ دھغوی پہ زرونو کنہی د یوبل خلاف چې په دنیا کنہی چې خیرې وی یعنی دھغوی په مینځ کنہی چې کومه کنہی وی مونږ به هغه لرې کړود هغوی یعنی دھغوی د محلونو لاندې په نهرونه جاری وی په خپلو کورونو کنہی د اوسیدونو پس به هغوی وائی دالله تعالیٰ په لاکهونو شکر دې چې هغه مونږ ته ددې عمل توفیق راکړو داهم دھغې بدله ده او مونږ به دغې ته کله هم رسیدلې نه وو که چېرې الله تعالیٰ مونږ نه رسولو دما قبل د دلالت د وجې نه د کولوا جواب حذف کړې شو واقعی زموږ د رب پیغمبران په حق سره راغلی وو، او هغوی ته به په چغو سره او وئیلې شی ان مخففه دې آله یا پنځو وارو خایونو کنہی ان مفسره دې دا جنت د کوم چې تاسو وارثان جوړ کړې شوی ئی ستاسو د اعمالو په بدله کنہی دی اهل جنت د دوزخیانو نه اقرار کولو او هغوی لاجواب کولو په توګه به وائی مونږ سره زموږ رب د ثواب چې کومه وعده کړې وه مونږ خو هغه حق اولیدله، تاسو سره ستاسو رب چې د عذاب کومه وعده کړې وه تاسو هم هغه د واقعہ مطابق اولیدله؟ نو هغوی به جواب ورکړی او بیا به یو آواز کونکې د دواړو فریقو په مینځ کنہی آواز اولګوی وائی په (یعنی) هغوی ته به ئی واوروی چې لعنت دې وی په هغه ظالمانو باندې چې خلق به ئی دالله تعالیٰ د دین نه منع کول او په دین کنہی به ئی کوګوالې لټولو او هغه خلق د آخرت هم منکرو او د اهل جنت او اهل نار دواړو په مینځ کنہی به یوه پرده وی، وئیلې شوی دی چې هغه به د اعراف دیوال وی او په اعراف چې د جنت دیوال دې په هغې به ډیر خلق وی د کومونه به نیکنی او بدنی برابر وی لکه چې په حدیث کنہی وارد شوی دی او هغوی به هریو جنتی او دوزخی دھغوی د علامت نه پیژنی او هغه علامت به د مؤمنانو دپاره د مخ سپینوالي وی او دکافرانو دپاره به د مخ توروالي وی۔ د اهل اعراف دھغوی د لیدلو د وجې ځکه چې هغوی به په اوچت خائی وی او اهل جنت ته به اهل اعراف آوازونه او کړی په تاسو دې سلام وی الله تعالیٰ فرمائی دغه وخته پورې به دا اهل اعراف جنت کنہی نه وی داخل شوی او هغوی به په جنت کنہی د داخلیدو په طمع وی۔ حضرت حسن بصری رحمۃ اللہ علیہ وائی چې ددوی په زرونو کنہی به امید صرف په دې وجه وی چې الله تعالیٰ به هغوی سره د کرامت (احسان) معامله کولو اراده او کړی او حاکم رحمۃ اللہ علیہ د حدیثه رحمۃ اللہ علیہ نه روایت کړې دې فرمائی چې دغه خلق به هم په دې حال کنہی وی چې ناڅاپی به ستا رب په هغوی باندې تجلی او فرمائی ورته به او فرمائی چې پاڅی جنت کنہی داخل شی ماتهاسو ټول معاف کړئ او کله چې د اصحاب اعراف نظر په اهل نار باندې پریوخی نو عرض به او کړی ای زموږ ریه مونږ دې ظالمانو سره مه شاملولو۔

د قیوداتو فوائد او تسهیل

توبه: توبه عَوْضُ عَنْ الْبَاءِ دآد یو سوال جواب دې۔

سوال: غواښ غیر منصرف دې په دې تنوین نه داخلېږی اودلته تنوین داخل دې؟

جواب: داد سیبویه په نیزدې لهذا هیڅ اعتراض نشته، دلیل د دفع دادې چې په غیر منصرف باندې تنوین تمکن داخلول منع دی نه چې تنوین عوض.

سوال: غوايش في الحال د جمع منتهى الجموع صيغه نه ده لهذا دا غير منصرف كيدي نه شی.

جواب: غواش اگرچہ فی الحال ہم منتہی الجہوع صیغہ نہ دہ مگر پہ اصل کنبی دتعلیل نہ وړاندې د جمع منتہی الجہوع صیغہ وه او غیر منصرف کیدل په تعلیل باندې مقدم دی لهذا د تعلیل نه وړاندې حالت معتبروی .

قوله: حُذِفَ جَوَابُ لَوْلَا تقدير عبارت به داوی لولا هدایه الله تعالی لنا موجوده لثَقَبْنَا وما كنا متنبهون.

پوښه: اومتيړه: سوال: اټ مفره دپاره ماقبل کښې د قول کيدل ضروري دی کوم چې دلته موجود نه دی؟

جواب: قول یا دَ قول هم معنی کیدل ضروری دی اودلته نوډوا د قول هم معنی موجود دې لهداهيڅ اعتراض پاتی نه شو.

قوله: فِي الْمَوَاضِعِ الْخَفِيَّةِ، بِهِ دِي كَنِيهِ رُومِيهِ أَنْ تَلْكُمُ الْجَنَّةَ دِي أَوْ أُخْرَى أَنْ أَفْضُوا دِي.
قوله: لَمْ يَدْخُلُوهَا دَادَ نَادُوا دَ ضَمِيرُهُ حَال دِي.

[البقرة: ٤٨-٨٢]

{وَأَذَى أَصْحَابِ الْأَعْرَافِ رَجَالًا} مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ {يَعْرِفُونَهُمْ بِسْمَاهُمْ قَالُوا مَا أَغْنَى عَنْكُمْ} مِنْ النَّارِ {جَمْعُهُمْ} النَّارُ أَوْ خَيْرُكُمْ {وَمَا كُنْتُمْ تَسْكُبُونَ} أَيِ اسْتِكْبَارِكُمْ عَنِ الْإِيمَانِ وَتَقُولُونَ لَهُمْ مُشِيرِينَ إِلَى ضَلَالَةِ الْمُسْلِمِينَ {أَهْلَاءَ الَّذِينَ أَقْسَمْتُمْ لَا يَنَالُهُمُ اللَّهُ بِرَحْمَةٍ} قَدْ قِيلَ لَهُمْ {ادْخُلُوا الْجَنَّةَ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمْ وَلَا أَنْتُمْ تَحْزَنُونَ} وَفَرَى ادْخُلُوا بِنَاءً لِلْمَفْعُولِ وَدَخَلُوا فَجَنَّتْهُ الشَّيْ خَالَ أَيِ مَقُولًا لَهُمْ ذَلِكَ {وَأَذَى أَصْحَابِ النَّارِ أَصْحَابِ الْجَنَّةِ أَنْ أَيْضُوا عَلَيْنَا مِنَ الْمَاءِ وَمِثْرًا زَكَّمَهُ اللَّهُ} مِنْ الطَّعَامِ {قَالُوا إِنْ اللَّهَ حَرَمَهَا} مَنَعَهَا {عَلَى الْكَافِرِينَ} {الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ هَوَاهُ وَلَبِئْسَ غَرَفَةً الدُّنْيَا قَالِ يَوْمَ تَسْأَلُهُمْ} تَزَكُّهُمْ فِي النَّارِ {كَمَا لَوْ لِقَاءَ يَوْمِهِمْ هَذَا} بِزَكُّهُمْ الْفَعْلُ لَهُ {وَمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ} أَيِ وَكَمَا جَحَدُوا {وَلَقَدْ جَنَّبَهُمْ} أَيِ أَهْلَ مَكَّةَ {بِكِتَابِ} فُرْقَانِ {تُصَلِّتَانِ} بِنَاءً بِالْأَخْبَارِ وَالْوَعْدِ وَالْوَعِيدِ {عَلَى عِلْمٍ} خَالَ أَيِ غَالِبِينَ بِمَا فَصَّلَ فِيهِ {هُدًى} خَالَ مِنَ الْهَاءِ {وَرَحْمَةً لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ} بِهِ {هَلْ يَنْظُرُونَ} مَا يَنْتَظِرُونَ {إِلَّا تَأْوِيلَهُ} غَافِقَهُ مَا فِيهِ {يَوْمَ يَأْتِي تَأْوِيلَهُ} هُوَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ {يَقُولُ الَّذِينَ نَسُوا مِنْ قَبْلُ} تَرَكُوا الْإِيمَانَ بِهِ {قَدْ جَاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ قَبْلَ لَتَانِ شُعَاءَ قِيَتُفَعُولَاتَاؤُ} هَلِ {قُرْءٌ} إِلَى الدُّنْيَا {فَتَعْمَلْ غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ} نُوْعِدُ اللَّهَ وَنَتْرَكَ الشَّرْكَ فَيَقَالُ لَهُمْ لَا قَالَ تَعَالَى {قَدْ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ} إِذْ صَارُوا إِلَى الْهَلَاكِ {وَهَلْ} ذَهَبَ {عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَوُونَ} مِنْ دَعْوَى الشَّرِكِ

ترجمہ: اواہل اعراف بہ دوزخیانوتہ لوثی لوثی خلقو کوم چہ بہ دہغوی دَ علامتوتونہ پیرونی آوازکولوسرہ اوواشی (سوال بہ ترې اوکړی) چہ ستاسو مال جمع کول یا ستاسو اکثریت اوستاسو ایمان نہ تکبرکول د اور نہ بچ کولو کښې څه پکار راغلل؟ او (اہل اعراف بہ ضعیفو مسلمانانوطرف تہ اشارہ کولوسرہ دوزخیانوتہ وائی آیادا اہل جنت ہم ہفہ خلق نہ دی د چا متعلق چہ تاسو قسمونہ خورلوسرہ وئیلی وو چہ دوی تہ بہ اللہ تعالیٰ د رحمت ہیڅ حصہ نہ ملاویرې؟ دوی تہ وئیلی شوی دی چہ جنت کښې داخل شئی پدہ داسې حال کښې چہ ستاسودپارہ نہ څه ویرہ شتہ اونہ غم اذْخُلُوا، د مجهول پدہ صیغې سرہ او دَخَلُوا (ماضی معروف) سرہ ہم لوستلې شوې دې او (دواړہ) منفيہ جملې د مَقُولاً د تقدیر سرہ حال دی، حال دادې چہ دا خبرہ ہغوی تہ اووئیلی شوه او دوزخیان بہ جنتیانوتہ پدہ چغوسرہ وائی پدہ لپوشان اوبو سرہ پدہ مونږ ہم څه کرم اوکړئی، کوم رزق چہ تاسو تہ اللہ تعالیٰ د خوراک دپارہ درکړې دې دہغې نہ لپوشان زمونږ طرف تہ ہم راتوې کړئی نوہغوی بہ جواب ورکړی دا دواړہ څیزونہ اللہ تعالیٰ د کافرانودپارہ حرام (منع) کړی دی کوموخلقو چہ خپل دین لویې توقې جوړې کړې وې اوکوم چہ دنیاوی ژوند پدہ فریب کښې اختہ کړی وو نو نن بہ مونږ ہم ہغوی ہیرکړو (یعنی) مونږ بہ ہغوی پدہ دوزخ کښې ورداخلولوسرہ پریږدو لکہ څنگہ چہ ہغوی د ملاقات دپارہ عمل ترک کولوسرہ د دغہ ورځې ملاقات ہیرکړې وو اولکہ څنگہ چہ بہ ئی زمونږ د آیاتونوانکارکولو، یعنی څنگہ چہ ہغوی انکارکړې وو اومونږ اہل مکہ تہ داسې کتاب (یعنی) قرآن اورسولو پدہ کوم کښې چہ اخبار او وعدې اووعیدو مونږ پدہ ښکارہ ښکارہ بیان کول حال دادې کوم چہ پدہ دې کښې پدہ ښکارہ ښکارہ بیان کړې شوی دی مونږ دہغې پیژندونکې یو حال دادې چہ ہفہ کتاب ہدایت دې. ہدیٰ د فضلنا ضمیر مفعولی نہ حال دې او ہفہ پدہ دې (قرآن) باندې ایمان راوړونکودپارہ رحمت دې، دغہ خلقوتہ د څہ انتظار دې نہ صرف پدہ قرآن کښې د بیان کړې شوی انجام انتظار شتہ پدہ کومہ ورځ چہ بہ ددې آخری نتیجہ راشی ہفہ بہ د قیامت ورځ وی کوموخلقوچہ دا د اول نہ ہیرہ کړی وہ یعنی پدہ دې باندې ئی ایمان ساتل ترک کړې وو پدہ ہفہ ورځ بہ داسې وائی واقعی زمونږ د رب رسولانو ریشتونې خبرې راوړې وې نواوس څوک زمونږ سفارشی شتہ یا آیامونږ بیا دنیاتہ واپس کیدلې شو دې دپارہ چہ مونږ د ہفہ اعمالو خلاف کوم چہ مونږ کول نور (نیک) اعمال اوکړو (یعنی) داللہ تعالیٰ د توحید قائل شو او شرک پریږدو نوہغوی تہ بہ اوئیلی شی بیشکہ دغہ خلقو خپل ځان پخپلہ پدہ نقصان کښې واچولولکہ چہ ہغوی دہلاکت طرف تہ روان شو د شرک د دعویٰ کومې خبرې چہ دغہ خلقو جوړې کړې وې دہغوی نہ غائب شوې.

د قیوداتو فوائد او تسہیل

قوله: وَجَلَّ مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ، أَيْ الَّذِينَ كَانُوا عَظَمَاءَ فِي الدُّنْيَا لَمَّا دُخِلُوا فِيهَا دُخِلُوا بِأَبْجَهِلٍ بَيْنَ عَشَامِدِهَا

ولیدین مغیرۃ ویافلان ویافلان وھرب فی النار، اصحاب اعراف بہ دغہ خلق نوم پہ نوم رابلی ورتہ بہ وائی تاسو خو پہ دنیا کنبی د قوم مشران گنرلې شونی ستاسو دلې اوماں او دولت او ہغہ شان اوشوکت خہ شو؟ پہ کوم چې ستاسو دیر فخر او غرور وو، نن دھنې نہ ہیخ ہم ستاسو پہ کار رانغلل.

فولہ: اغنی عنکم، ما استفہام توییخی دہ، ای ای شاعنی، اوما نافیہ ہم کیدی شی یعنی دھنې نہ ہیخ ستاسو پہ کار رانغلل.

فولہ: استکباراً پہ دې کنبی اشارہ دہ چې پہ ماکنتم کنبی ما مصدریہ دہ لہذا دعدم عاندشہ ختمہ شوہ اوبعض حضراتو د استکباراً مطلب لونی کنرل مراد کړې دې اوبعضو اعراض کول علامہ سیوطی رحمۃ اللہ علیہ دویمہ معنی مراد اخستی دہ.

فولہ: یقولون لہم، پہ دې کنبی یں اشارہ اوکړہ چې اہولاء اللہ الغد اہم ذاہل اعراف مقلوہ دہ.

فولہ: بالبناء للمفعول: یعنی د باب افعال نہ ماضی مجهول او دخلوا ین نہ ماضی معروف صیغہ دھزدادوارہ قراتونہ شاؤ دی دکوم طرف تہ چې یں فری ویلوسرہ اشارہ کړې دہ، ددې دوارو قراتونو پہ صحت کنبی د قول د تقدیر ضرورت نشته خکہ چې بغیر د تاویل نہ بہ خبر واقع شی. (پہ مافیہ)

فولہ: متکبماً، دحرماً، تفسیر متکبماً سرہ کولو کنبی یں اشارہ اوکړہ چې حرم پہ معنی متع دې خکہ چې دحرام او حلال محل دنیا دہ نہ چې آخرت.

فولہ: نترکھم: پہ دې کنبی اشارہ دہ چې دنسیان نہ ددې لازمی معنی یعنی ترک مراد دې خکہ چې اللہ تعالیٰ دپارہ نسیان محال دې.

فولہ: ای وکما یجدوا، ددې اضافی مقصد دیو سوال مقدر جواب دې.

سوال: د وماکانوا یقیناً یجدون، عطف پہ کما لکوالفاء باندې صحیح نہ دې خکہ چې معطوف علیہ ماضی او معطوف مضارع دہ.

جواب: مضارع باندې چې کلہ کان داخل شی نو ماضی جوړیږي لہذا عطف صحیح دې.

فولہ: عاقبۃ مافیہ: دکلمہ ضمیر مرجع قران دې یعنی اوس هغوی تہ صرف پہ قران کنبی د ذکر شوې وعداو وعیدونو د انجام د صداقت انتظار دې.

[ایاتولہ: ۵۴-۵۸]

{إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ مِنَ الْيَوْمِ الدُّنْيَا أَيُّ فِي قُدْرَتِهِ لَأَنَّهُ لَمْ يَكُنْ لِمَنْ خَشِيَ وَهُوَ خَلَقَهُمْ فِي لَمَحَةِ الْبَصَرِ وَلَهُدُولُ غَنَّةٌ يُفْلِمُ خَلْقَهُ الثَّابِتُ {لَمَّا اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ} هُوَ فِي اللَّفْظِ

سریر الملک استواء یلیق بہ {یُطِشِ اللَّیْلُ النَّهَارَ} مخفقا وَمُشَدِّدًا اَی بَغْطِی کُلًّا مِنْهُمَا بِالْآخِرِ {يُظْلِمُهُ} یُظْلِمُ کُلَّ مِنْهُمَا بِالْآخِرِ طَلَبًا {حَیثُمَا} سَرِیعا {وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ} بِالنَّضْبِ عَظْفًا عَلَی السَّمَاءَاتِ وَالرُّفْعِ مُتَنَادًا خَبَرَهُ {مُسَخَّرَاتٍ} مَذَلَّلَاتٍ {بِأَمْرِہِ} یُذَوِّرُوہُ {أَلَا لَہُ الْحَقْلُقُ} جَبِیعا {وَالْأَمْرُ} کُلُّہُ {قَبَّارُکَ} تَقَاطُمُ {اللَّہُ رَبُّ} مَالِکِ {الْعَالَمِیْنَ} {أَدْعُوا رَبَّکُمْ تَعَفُّوْعًا} عَالٌ لِّذَلَالٍ {وَعَلْمِیةٌ} سِرًّا {أَنَّهُ لَا یُحِیْبُ الْمُعْتَدِیْنَ} فِی الدُّعَاءِ بِالشَّدْقِ وَرَفْعِ الصَّوْتِ {وَلَا تُفْسِدُوا فِی الْأَرْضِ} بِالشَّرْکِ وَالْفِغْصَانِ {بَعْدَ إِصْلَاحِہَا} یَنْفِثُ الرُّسُلَ {وَأَدْعُوهُ خَوْفًا} مِنْ عِقَابِہِ {وَعَلْمَعًا} فِی رَحْمَتِہِ {إِنَّ رَحْمَۃَ اللّٰہِ قَرِیْبٌ مِنَ الْمُحْسِنِیْنَ} الْمُطِیْعِیْنَ وَتَذْکِیرِ قَرِیْبِ الْمُخْبِرِ بِہِ مِنْ رَحْمَتِہِ لِإِضَافَتِہَا إِلَى اللّٰہِ {وَهُوَ الَّذِی یُرْسِلُ الرِّیَّاسَ بُشْرًا یَبْنَ یَدِی رَحْمَتِہِ} اَی مَنفُوقَہُ قُدَّامَ الْمَطَرِ وَفِی قِرَاءَۃِ سَبْکُونِ الشَّیْنِ تَخْفِیفاً وَفِی أُخْرٰی سَبْکُونِہَا وَفَتْحِ الثَّوْنِ مَضْرًا وَفِی أُخْرٰی سَبْکُونِہَا وَضَمُّ الْمُفْخَذَۃِ بِذَلِ الثَّوْنِ اَی مُبَشِّرًا وَمُفَرِّدًا الْأَوَّلِ لَشُورِ کَرْسُولٍ وَالْآخِرِۃِ بَشِیرِ {حَتَّىٰ إِذَا أَقْلَسْتَ} خَمَلَتْ الرِّیَّاحُ {سَحَابًا یَقَالَا} بِالْمَطَرِ {سُقْنَاءُ} اَی السَّحَابِ وَفِیہِ الْفِیْثَاتُ عَنِ الْفِیْثَۃِ {لِیَلْکِی مَیِّتٌ} لَا نَبَاتَ بِہِ اَی لِإِخْطَائِہَا {فَأَلْزَمْنَا بِہِ} بِالْبَلَدِ {الْمَاءَ فَأَخْرَجْنَا بِہِ} بِالْبَاءِ {مِنْ کُلِّ الثَّمَرَاتِ کَذَٰلِکَ} الْإِخْرَاجُ {تُخْرِجُ النُّوْثَ} مِنْ فُجُورِہُمْ بِالْإِخْطِآءِ {لَعَلَّکُمْ تَذْکُرُونَ} فَتُؤْمِنُونَ {وَالْبَلَدُ الطَّیِّبُ} الْغَلَبُ الثَّرَابِ {تُخْرِجُ نَبَاتَہُ} حَسَنًا {بِإِذْنِ رَبِّہِ} هَٰذَا مَثَلٌ لِلْمُؤْمِنِیْنَ یَسْمَعُ الْمُفْوَظَۃَ فِیَسْتَفِی بِہَا {وَالَّذِی یُحْمَلُ} غُرَابِہُ {لَا یُخْرِجُ} نَبَاتَہُ {إِلَّا نَکِیْدًا} غَیْرًا بِمَشَقَّةٍ وَهَٰذَا مَثَلٌ لِلْکَافِرِ {کَذَٰلِکَ} کَمَا یَبْکُ مَا ذُکِرَ {نُصْرَفٌ} بُیِّنٌ {الْآیَاتِ لِقَوْمٍ یَشْکُرُونَ} اللّٰہُ فِیُؤْمِنُونَ

توجہ: یہ حقیقت کنبی ستاسورب ہم اللہ تعالیٰ دے چاہی آسمانوں نے اوزمکہ دے دنیا دے ورخو دے اندازے پہ اعتبار سرہ پہ سپہو ورخو کنبی پیدا کرل خکہ چہ ہفہ وخت نمر نہ وو او کہ ہفہ غوبستل نو پہ یوہ لمحہ کنبی بہ ئی پیدا کری وو او پہ یوہ لمحہ کنبی نہ پیدا کرل خلقوتہ دے تادنی نہ کولو دتعلیم ورکولو دپارہ دی۔ بیارہ خیل، تخت شاہی باندی جلوہ فرماشو (عرش) پہ لغت کنبی تخت شاہی تہ وائی او پہ تخت باندی جلوہ فرمائی نہ مراد دہفہ دے شان سرہ مناسب جلوہ ئی اوفرمانیلہ، ہفہ شپہ ورخو بول داسی پتوی چہ پہ دی کنبی ہریوبل پسے شاتہ پہ منہ روان وی چاہی نمر سپہومئی اوستوری پیدا کرل کوم چہ دہفہ حکم تابع دی (پہ دریارو باندی) نصب دے سموات باندی عطف کولو سرہ، او رفع دہ مبتداء کیدو دوجی خبر دے مسخرات، خبردار اوسے اتول مخلوق ہم دہفہ دی او تول دہفہ امر دی، اللہ تعالیٰ دلوشی برکت والادی چہ دے تولو جہانوں پروردگار دی تاسو خیل رب پہ ژوا ژوا پت پت رابلئی بیشکہ اللہ تعالیٰ ہی احتیاطی سرہ پہ زورہ زورہ پہ دعا کنبی دے حد نہ تجاوز کونکی نہ خوینوی او دے شرک او گناہ پہ ذریعہ پہ زمکہ کنبی فساد مہ خوروئی، دے رسول دے بعثت پہ ذریعہ دہفہ دے اصلاح کولو نہ پس، دہفہ دے سزا اود رحمت پہ امید او ویری سرہ ہفہ رابلئی، بیشکہ دے اللہ تعالیٰ رحمت نیکانو حکم منونکو خلقوتہ نیز دی دی او (لفظ) قریب کوم چہ دے رحمت مخبرہ دی دے

الله تعالى طرف ته د رحمت د اضافت د وجې نه مذكر راوړلې شوې دې او هغه الله تعالى دې چې هواگانې د خپل رحمت نه وړاندې وړاندې د زیری سره لپړې یعنی د باران نه وړاندې وړاندې خورې، او په یو قرأت کېنې د شین په سکون سره د تخفیف په توګه او دویم قرأت کېنې د شین په سکون اود نون فتحې سره په توګه دمصدر اودریم قرأت کېنې شین په سکون او په خانی د نون د بآ په ضمی سره یعنی خوشخبری وړونکې اود رومی مفرد ثنور په وزن د رسول دې اود دویم بشپړ دې اویا چې کله هواگانې د آیونه دکې اوریخې اوچتوی نومونږ دغه اوریخې د یومرې (اوچې) زمکې طرف ته ورشو په دې کېنې د غیبت نه التفات دې په کوم چې څه شینکې یا وابنه وغیره نه وی، دهغې د ژوندنی کولو (شنه) کولو دپاره، بیامونږ په دې زمکه کېنې اویه راروو بیامونږ دغه اویو په ذریعه هر قسم میوې راویاسو، هم دغه شان به مونږ مری ژوندی کولو سره د قبرونو نه راویاسو دې دپاره چې تاسو سبق حاصل کړئ او ایمان راوړئ او کومه زمکه چې ښه وی (شور نه وی) نو دهغې نه د خپل رب په حکم سره ښه پیداوار کړئ دادمون مثال دې چې هغه نصیحت اوری بیادهغې نه نفع اوچتوی اود کومې زمکې خاوره چې خرابه وی دهغې نه د خراب پیداوار نه علاوه هیڅ نه حاصلېږي (او هغه هم) په ډیره خواری سره، اوداد کافر مثال دې دغه شان څنګه چې مونږ مذکوره مثال بیان کړو د الله تعالى شکر ادا کونکو قومونو دپاره مثالونه بیانوو نو هغوی ایمان راوړي.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: اَسْتَوَاتِلْنٰقُ، به، په دې کېنې اشاره ده چې استوی علی العرش د متشابهاتو نه دې ددې حقیقی مراد هم الله تعالى بهتریښی، یعنی، ای یغی، خوریدل پتول، هم دې نه دې غُیْتَه الحقی هغه له تبه راغله.

قوله: حیثًا، داد حث نه مشتق دې اوداد طلباً مصدر محذوف صفت دې.

قوله: بِالْاِثْقَاقِ، ای اظهار الفصاحة بالکلف، تَقْدُق، په تکلف سره فصاحت ښکاره کولو دپاره وښکي کولاول، تَقْدُق بالکلامویه، بغیر د احتیاط نه هر قسم خبرې کول.

قوله: وَكَذٰلِكَ يُرِيْبُ الْقُرْبٰی الْمُبْتَغٰی بِهِ عَنْ رَحْمَةِ لِّاَصَافَتِهَا اِلَى اللّٰهِ، د مذکوره عبارت اضافه د یو سوال جواب دې.

سوال: رحمة الله، اِنَّ اسم دې او قریب ددې خبردې، اسم مؤنث دې او خبر مذکور دې په دواړو کېنې مطابقت نشته قرینه پکار دی؟

جواب: رحمة الله، کېنې مضاف الیه یعنی د لفظ الله د رعایت د وجې نه مذكر راوړلې شوې دې یعنی مضاف ته ئی د مضاف الیه حکم ورکړې دې، نورود لغت او اعراب امامانو ددې مختلف جوابونه ورکړي دی په هغې کېنې یوڅو دی:

① زجاج مُحَلَّلٌ ونیلی دی چې رحمۃ ذ معافئ او عفو او غفران پہ معنی کنبی ذ کیدود و جی ذ رحم پہ معنی کنبی دې نحاس مُحَلَّلٌ دا تاویل خوبن کرې دې. ② نضرین شمیل مُحَلَّلٌ ونیلی دی چې رحمۃ مصدر پہ معنی پہ ترجم دې. ③ اخفش سعید مُحَلَّلٌ ونیلی دی چې رحمۃ نہ مطر مراد دې. ④ بعض حضراتو ونیلی دی چې رحمۃ چونکہ مؤنث غیر حقیقی دې لہذا مذکر او مؤنث دواړہ شان استعمالیدې شی. (فتح القدیر شوکانی)
 قولہ: اَقْلَتْ، اُی حملت و رفعت د دې ماخذ اشتقاق اِقلال دې.

قولہ: نَكَّدًا، اُی الذی لا خیر فیہ، اولذی اشتدَّ وعثر.

قولہ: ثَمَّالًا: سوال: ثَمَّالًا جمع راوړلوخہ مطلب دې؟

جواب: د دې د پارہ چې سبحان معنی ذ سبحانہ جمع دہ خکہ چې پہ معنی کنبی ذ سبحان دې.

[ایا قولہ: ۵۹-۶۴]

{لَقَدْ} جَوَاب فَمَ مَحذُوف {أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَهِ غَيْرُهُ} بِالْخَرِّ صِفَةً لِإِلَهِ وَالرَّفْعَ بَدَلٍ مِّنْ مَّجَلِّهِ {إِلَىٰ أَخَافَ عَلَيْكُمْ} إِنْ عَذَّبْتُمْ غَيْرَهُ {عَذَابٌ يُّؤَمِّرُكُمُ عَظِيمٌ} هُوَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ {قَالَ الْمَلَأُ} الْأَشْرَافُ {مِنْ قَوْمِهِ} الْإِلَهَاتُ فِي ضَلَالٍ مِّمِينَ {بَيْنَ} قَالَ يَا قَوْمِ لَيْسَ بِي ضَلَالَةٌ} هِيَ أَغْمٌ مِّنَ الضَّلَالِ فَتَنْفِيهَا أَتْلَعُ مِنْ قَبِيهِ {وَلَكِنِّي رَسُولٌ مِّنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ} {أُفْلِحُكُمْ} بِالْخَفِيفِ وَالْثَنِيدِ {وَسَالَاتِ رَبِّي وَأَنْصَحُ} أَرِيدُ الْخَيْرَ {لَكُمْ وَأَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ} {أَمْ} كَذَّبْتُمْ {وَعَجِبْتُمْ أَنْ جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِّنْ عِظَةِ رَبِّكُمْ بِرِجْلٍ مِّنْكُمْ لِيُنذِرَكُمْ} الْعَذَابَ إِنْ لَّمْ تَلْمِزُوا {وَلَتَسْمَعُوا} اللَّهُ {وَلَعَلَّكُمْ تَرْجِعُونَ} بِهَا {فَكَذَّبُوا فَأَخَذْنَاهُ بِأَلْسِنَتِهِ مَعَهُ} مِنَ الْفَرْقِ {فِي الْقُلُوبِ} السَّيِّئَةِ {وَأَعْرَفْنَا الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا} بِالطُّوفَانِ {إِنَّمَا كَانُوا أَقْوَمًا غَيْرِينَ} عَنْ الْخَقِّ

ترجمہ: قسمیہ خیرہ دہ چې مونږ حضرت نوح عليه السلام د هغه د قوم طرف ته او لیږلو هغه او وئیل چې ای زما قومہ تاسو د الله تعالیٰ بندگی کوئی د هغه نه علاوه بل څوک ستاسو معبود نشته (لقد) د قسم محذوف جواب دې (غیرہ) پہ جرسره د الله صفت دې او رفع د (الله) د محل نہ د بدل کیدود و چې نہ دہ کہ چې تاسو د هغه نه علاوه د بل چا بندگی کوئی نو ما سره ستاسو پہ حق کنبی د لوثی ورځی د عذاب ویرہ دہ او هغه لویہ ورځ د قیامت ورځ دہ، د هغه د قوم سردارانو او وئیل مونږ تا په ښکاره (گمراهی) غلطی باندې وینو، هغه جواب ورکړو زه په هیڅ قسم گمراهی کنبی نہ یم، ضلالت ضلال نہ عام دې، ضلالت نفی ضلال ذنفی نہ ابلہ دہ بلکه زه د رب العالمین رسول یم، تاسو ته دخپل پروردگار پیغام در رسوم (ایکم) په تخفیف او تشدید سره دې، او ستاسو خیر خواهی کوم یعنی ستاسو ښیگره غواړم او ماته د الله تعالیٰ د طرف نه هغه څه معلوم دی کوم چې تاسو ته معلوم نہ دی، آیا تاسو تکذیب کوئی او آیا تاسو ته په دې خبره باندې

حیرانیاده چې تاسو له ستاسو ډرېږ د طرف نه هم ستاسو ډیوسړی په ذریعه نصیحت راغلو دې ډپاره چې تاسو د عذاب نه اووړوی که چېرې تاسو ایمان راښوړو دې ډپاره چې ډاکله (د عذاب) نه اووړیږئ او چې د تقوی د وجې نه په تاسو رحم اوکړې شی مگر هغه خلقو د هغه هم تکلایب کولو مونږ حضرت نوح علیه السلام او هغه خلق کوم چې د هغه سره په کشتنی کېږي وو د ډوبیدونه بچ کړل او کومو خلقو چې زمونږ آیاتونه دروغ او گنډل مونږ هغوی د طوفان په ذریعه غرق کړل یقیناً هغه خلق د حق نه رانده وو.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: جواب قسم همدوی، په دې اضافې سره یې اشاره اوکړده چې په لفظ کېږي لام په جواب قسم باندې داخل دي.

قوله: وَالرَّهْمَ بَدَلٌ مِنْ نَحْيِهِ تقدیرد عبارت دادې مالکمهاله من زانده دې إله مبتداء اولکم خبرمقدم دي.

قوله: هِيَ أَعْمَرُ مِنَ الضَّلَالِ قَنْفُهَا أَبْلَغُ مِنْ نَفْيِهِ، د حضرت نوح علیه السلام قوم إِنْ أَنْزَلْنَاهُ فِي ضَلَالٍ مبین وئیلو سره د حضرت نوح علیه السلام طرف ته د هر قسم ضلالت نسبت اوکړو، د دې په جواب کېږي حضرت نوح علیه السلام لیس بی ضلالت، وئیلو سره د هر قسم گمراهی نفی اوکړه اونه صرف دا چې د هر قسم گمراهی نفی ئی اوکړه بلکه ولکنی رسول من رب العالمین وئیلو سره یې دا دعوی هم اوکړه چې د رب العالمین د طرف نه د عزت او شرافت د ټولونه په لویه مرتبه د رسالت باندې فاتریم. الضَّلَالَةُ أَعْمَرُ مِنَ الضَّلَالِ، ځکه چې ضلالت په وحدت غیرمعینه باندې دلالت کوی اود فرد غیرمعین نفی عام ده په خلاف د ضلال چې دامصدر دې کوم واحد او تنه جمع ته شامل دي. دمصدر په نفی سره دا ضروری نه دی چې یقینی طور سره د عام نفی اوشی، مطلب دادې چې د ضلالت نفی د ضلال نفی لره مستلزم ده ولابالعکس، ځکه چې د عام نفی د خاص نفی لره مستلزم وی نه چې د دې عکس اولیس بی ضلالت، نکره د تحت النفی د وجې نه د عموم فائده ورکوی.

قوله: وَهَذَا، ای بالتقوی.

[آیاتوله: ۶۵-۷۲]

{وَأَرْسَلْنَا {إِلَى عَادٍ} الْأُولَى {أَخَاهُمْ هُودًا} قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ {وَعُدُّوهُ} {مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ} أَفَلَا تَتَّقُونَ {تَخَافُونَهُ فَيُؤْمِنُونَ} {قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ إِنَّ الْكَرَّ فِي سَفَاهَةٍ} {جَهَنَّةُ {وَأَنَا أَنْتُمْ لَنْتُمْ مِنْ الْكَافِرِينَ} فِي رَسُولِكَ {قَالَ يَا قَوْمِ لَيْسَ بِي سَفَاهَةٌ وَلَكِنِّي رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ} {أَتُفْلِكُمْ رَسُولَاتِ رَبِّي وَأَنَا لَكُمْ نَاصِرٌ أَمِينٌ} {مَامُونَ عَلَى الرِّسَالَةِ {أَوْ عَجِبْتُمْ أَنْ جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَلَى {إِنْسَانٍ {رَجُلٍ مِنْكُمْ} لِيُنْذِرَكُمْ وَأَذْكُرُوا {أَجْعَلَكُمْ خُلَفَاءَ} فِي الْأَرْضِ {مِنْ بَعْدِ قَوْمِ نُوحٍ} وَذَا ذِكْرٍ فِي الْخَلْقِ بَسْطَةً {قُوَّةً وَطَوْلًا} وَكَانَ

طویلہم بآلۃ ذراع وقصیرہم سین { فَاذْكُرُوا آلَاءَ اللَّهِ } بغمہ { لَعَلَّكُمْ تَتْلَوْنَ } تلوڑون { قَالُوا أَجِئْتَنَا لِنَعْبُدَ اللَّهَ وَحْدَهُ وَنَذَرَ } نذرک { مَا كَانَ يَعْبُدُ آبَاؤُنَا قَاتِنًا جَمَاعَةً } یہ من العذاب { إِنَّ كُنتُم مِّنَ الصَّادِقِينَ } فی قولک { قَالُوا قَدْ وَفَّيْنَاكُمْ } وَجِبَ { عَلَيْهِمْ مِّن رَّبِّكُمْ رَحْمٌ } عذاب { وَغَضِبَ أَكْبَادُ لُؤَيٍّ فِي أَسْمَاءِ سَمِيئُمُوهَا } ای سیمیم بها { أَنْتُمْ وَأَبَاؤُكُمْ } اُستنا منا تعبدونہا { مَا نَزَّلَ اللَّهُ مِنَّا } ائی بہادینہا { مِّن سُلْطَانٍ } خیر و بُرہان { قَالَتُنَّ } العذاب { إِلَى مَعَكُمْ مِّنَ الْمُتَنظِّرِينَ } دِلْکُم بتکذیبکم لی فَاَرْسَلْتُ عَلَيْهِمُ الرِّيحَ الْفَقِيمَ { فَأُجِئْنَاهُ } ائی ہودا { وَالَّذِينَ مَعَهُ } مِّنَ الْمُلَمِّينَ { بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَقَطَعْنَا دَابِرَ } الْقَوْمِ { الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا } ائی اُستنا صُنَانُہُمْ { وَمَا كَانُوا مُؤْمِنِينَ } غطف علی کذبوا

ترجمہ: اومونہ دعاد اولی طرف تہ دھغوی رور حضرت ہود علیہ السلام اولیلو ہغہ اووٹیل ای زما قومہ دالہ تعالی بندگی اوکرتی (یعنی) دھغہ دتوحید اقرار اوکرتی دھغہ نہ سوا ستاسو ہیخوکی معبود نشتہ آیا تاسو دھغہ نہ نہ ویرپرتی چہ ایمان راورنی، دھغہ د قوم کافرانو سردارانو اووٹیل مونہ تا پہ حماقت اوجہالت کنبی مبتلاوینو اومونہ تا د رسالت پہ دعوی کنبی دروغژن گنرو، ہغہ جواب ورکرو ای زما قومہ زہ لہ شان ہم پہ حماقت کنبی اختہ نہ یم زہ خود رب العالمین دطرف نہ رالیپلہی شوہی رسول یم زہ تاسوتہ دخپل رب پیغام دررسوم (اہلغفک) کنبی تخفیف اوتشدید دواہہ قراءتو نہ دی اوستاسو ربتونہی خیرخواہ یم د رسالت بارہ کنبی امین یم، آیا تاسوتہ پہ دہی خبرہ کنبی حیرانتیا کپری چہ ستاسو د پروردگار نصیحت تاسو لہ ہم تاسو نہ دیوسری پہ ذریعہ راغلی دہی دہی دپارہ چہ تاسو خبرکری اودا خبرہ یاد ساتی چہ پہ دنیا کنبی د قوم نوح علیہ السلام نہ پس یم تاسو (دھغہ) جانشین جوہرکری یشی او پہ دول دال کنبی یم تاسو جسامت ہم زیات درکرو یعنی د لونی قدوالا نی جوہرکری او طاقت نی درکرو، پہ ہغوی کنبی دتولونہ لورسری سل لاسہ وو او دتولونہ تیت سری شیبستہ لاسہ وو دالہ تعالی نعمتو نہ یادکرتی چہ تاسو کامیاب شی، ہغوی جواب ورکرو چہ آیا تہ مونہ لہ ددہی دپارہ راغلی نی چہ یواخہی ہم دیوالہ عبادت اوکرو اوہغہ خہ پریدو د کوم عبادت چہ زمونہ پلارانو اونیکونو کری دہی، کہ چہ تہ پہ خپلہ خبرہ کنبی ربتونہی نی نوہغہ عذاب راوہ د کوم چہ تہ مونہ تہ دھمکی راکوہی ہغہ اووٹیل نہ نہ د اوس بہ ستاسو دپاسہ د رب عذاب او غضب راغی تاسو ماسرہ دھغہ نومونہ پہ بارہ کنبی جنگ جگرہی کوئی چہ تاسو اوستاسو پلارانو اونیکونو دخان نہ جوہرکری دی یعنی ہغہ بتان د کومو چہ تاسو عبادت کوئی د کوم بارہ کنبی چہ اللہ تعالی نہ خہ سند رالیپلہی دہی اونہ خہ دلیل، نہ نہ دہ تاسو ہم انتظار کوئی او زہ ہم تاسو سرہ انتظار کونکو کنبی شامل یم، ستاسو زہ دروغژن گنرلو د وچہ نو پہ ہغوی باندی بہی فاندی ہوا (سیلی) اوچلولی شوہ، چنانچہ مونہ ہود علیہ السلام اوہغہ مؤمنان کوم چہ ہغہ سرہ وویہ خپل رحمت سرہ بیچ کرل او مونہ د ہغہ خلقو د جرہی اووہستل، کومو چہ زمونہ ایاتونہ دروغ او گنرل اوہغوی ایمان راوہونکی نہ وو دہی پہ کذبوا باندی دہی.

د قیوداتو فوائد وتسہیل

قوله: أَرْسَلْنَا: پہ دې کښې اشاره ده چې د وَّالِي غَايِعُطَف په نوځا الی قومہ باندې دې اوداد عطف قصه علی القصه د قبیل نه دې.

قوله: الْأَوَّلَى، د عَاد صفت الاولی، راوړلوسره یې اشاره او کړه چې عادثانیہ مرادنه دی ځکه چې عادثانیہ د حضرت صالح عليه السلام د قوم نوم دې.

قوله: أَخَاهُمُ هُودًا، هودا د اخاهم نه بدل دې کومو خلقو چې عَادد محلی (حی) نوگرځولې دې هغه دې ته منصرف وائی او د څوک یې چې د قبیلې نوم گرځوی هغه دې ته د ثانیث او علمیت د وچې نه غیر منصرف وائی. او په حقیقت کښې د قوم عاد د جدا کبرنوم دې، سلسله نسب نی داسې ده عاد بن عوص بن ارم بن سام بن نوح.

سوال: د حضرت نوح عليه السلام په واقعه کښې لغال باقوم، د فاء سره یې اووئیل اودلته قال بغیر د فاء اووئیل په دې کښې څه نکته ده؟

جواب: حضرت نوح عليه السلام خپل قوم ته د الله تعالی طرف ته دعوت ورکولو کښې بغیر د سستی او توقف مسلسل لگیا وو ځنګه چې د حضرت نوح عليه السلام قول قال رب انی دعوت قومی لیلاً ونهاراً نه معلومېږی، لهذا د هغې دپاره فاء تعقیبه راوړل مناسب دی د حضرت هود عليه السلام دا صورت حال نه وو په دې وجه دلته فاء ترک کړې شوه.

قوله: من العذاب داد عائد محذوف بیان او تعدّتا جمله کیدوسره صله ده، اوصله چې کله جمله وی نواعائد ضروری وی، مفسر علام په وئیلوسره عائد ښکاره کړو من العذاب هم ددې ضمیر بیان دې.

قوله: وَجَبَ: سوال: د وَقَر تفسیر په وَجَب سره په کوم مصلحت سره کړې شوې دې؟
جواب: دې دپاره چې د الله تعالی په خبر کښې کذب لازم رانه شی ځکه چې هغه وخته پورې عذاب نه وو واقع شوې.

قوله: سَمِعْتُمْ هَآ: سوال: سَمِعْتُمْ هَآ کښې د اسماء دپاره اسماء کیدل لازم راخی ځکه چې هَآ ضمیر د اسماء طرف ته راجع دې مطلب به داشی چې تاسو د نومونو نومونه کیځودل حالانکه دا یوې معنې خبره ده او کله چې په هاباندې بآء داخله شی کوو نودا اعتراض به نه کیږی ځکه چې د هَآ ضمیر به اسماء طرف ته راجع شی او د سَمِعْتُمْ مفعول به مقدر شی ای سَمِعْتُمْ مِمَّا تَلَكُ الْأَسْمَاءُ هَآ.

[ایا قونه: ۷۲-۸۴]

{و} اَرْسَلْنَا {اِلٰى مُؤَمَّد} بِزَكِ الْمَرْفُؤَا بِه الْفَيْلَة {اَخَاهُمْ صَالِحًا} قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرُهُ قَدْ جَاءَتْكُمْ بَيِّنَةٌ مِّنْ رَبِّكُمْ} عَلَىٰ مِذْبٰی {هٰذَا نَاقَةُ اللّٰهِ لَكُمْ اٰیَةٌ} خَال غَابِلَهَا مَعْنٰی

الإشارة وكانوا سألوه أن يخرجها لهم من صخرة عثبوا {قَدَرُوهَا تَأْكُلُ فِي أَرْضِ اللَّهِ وَلَا تَمْسُوهَا بِسُوءِ} بغير أو ضرب {فِيَا عَذَابَ أَلِيمٍ} {وَالَّذِينَ إِذْ جَعَلَكُمْ خُلُقَاءَ} في الأرض {مِنْ بَعْدِ عَادٍ وَنُوحًا} أَنْتُمْ {فِي الْأَرْضِ تَتَلَوْنَهَا مِنْ مَّوْجِهَا قُصُورًا} تَسْكُنُونَهَا في الصنف {وَتَكْتُمُونَ الْجِبَالَ نُورًا} تَسْكُنُونَهَا في الشتاء وَنَصَبَتْ عَلَى الْحَالِ الْمَقْدَرَةَ {فَاذْكُرُوا آلَاءَ اللَّهِ وَلَا تَعْوَا فِي الْأَرْضِ مَفْسِدِينَ} {قَالَ الْمَلَأَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ} تَكْبَرُوا عَنْ الْإِيمَانِ بِهِ {لِلَّذِينَ اسْتَغْفِلُوا لِمَنْ آمَنَ مِنْهُمْ} أي من قومه بَذَلَ مِمَّا قَبْلَهُ بِإِعَادَةِ الْجَارِ {أَتَعْلَمُونَ أَنَّ صَالِحًا مُرْسَلٌ مِنْ رَبِّهِ} إليكم {قَالُوا} نعم {إِنَّمَا أَرْسَلَ بِهِ مُؤْمِنُونَ} {قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا بِالَّذِي آمَنْتُمْ بِهِ كَاغِبُونَ} وَكَانَتْ الثَّاقَةُ لَهَا نَوْمٌ فِي الْمَاءِ وَلَهُمْ نَوْمٌ فَلَمَّا ذَلِكَ {فَعَقَرُوا الثَّاقَةَ} عَقَرَهَا فَذَارَ بِأَرْجَمِهَا بَانَ قَتْلُهَا بِالسَّيْفِ {وَعَتَوَاعَنَ أَمْرَتُهُمْ وَقَالُوا يَا صَالِحُ إِنَّا بِمَا تَعْبُدُونَ} به من العذاب على قتلها {إِنْ كُنْتَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ} {فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ} الزَّلْزَلَةُ الشَّدِيدَةُ مِنْ الْأَرْضِ وَالصَّيْحَةُ مِنَ السَّمَاءِ {فَصَابَقُوا فِي دَارِهِمْ جَائِعِينَ} يَأْكِبِينَ عَلَى الرُّكْبِ مَجِيعِينَ {قَتَلُوا} أَعْرَضَ صَالِحٌ عَنْهُمْ وَقَالَ يَا قَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رَسُولًا مِنْ رَبِّي وَنَصَحْتُ لَكُمْ وَلَكِنْ لَا تَحِبُّونَ النَّاصِحِينَ} {وَأَذْكُرُ لَوْطًا} وَيَبْدُلُ مِنْهُ {إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَتَأْتُونَ الْقَاجِحَةَ} أي أَذْهَابَ الرِّجَالِ {مَا سَبَقَكُمْ بِهَا مِنْ أَحَدٍ مِنَ الْعَالَمِينَ} الْإِنْسِ وَالْجِنِّ {أَنْتُمْ} بِتَحْقِيقِ الْهَمَزَيْنِ وَتَشْهِيلِ الثَّانِيَةِ وَدُخَالِ الْأَلِفِ بَيْنَهُمَا عَلَى التَّوَجُّهِ وَفِي قِرَاءَةِ إِنْكُمْ {لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِنْ دُونِ الْبِسَاءِ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُونَ} مُتَجَارِزُونَ الْخَلَالَ إِلَى الْخَرَامِ {وَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ} {لَا أَنْ قَالُوا أَخْرِجُوهُمْ} أي لَوْطًا وَاتَّبَاعَهُ {مِنْ قَرْيَتِهِمْ إِنَّهُمْ أَنَاسٌ يَتَّبِعُونَ} مِنْ أَذْهَابِ الرِّجَالِ {فَأَنبِئْنَاهُ وَأَهْلَهُ} الْأَمْرَ أَنَّهُ كَانَتْ مِنَ الْعَالَمِينَ {الْبَاقِينَ فِي الْعَذَابِ} وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًا} هُوَ حِجَارَةُ الشَّجِيلِ فَأَهْلَكْنَاهُمْ {فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ}

ترجمه: اومونہ د قوم ثمود طرف تہ دھغوی رور صالح علیہ السلام اولیپلو کہ چری د قبیلہ نوم وی نوغیر منصرف، هغه اوفرمائیل ای زماقومه دالله تعالی بندگئی اوکرتی دھغه نه سوابل شوک معبودنشته، زما په صداقت باندې ستاسو د رب د طرف نه واضحه دلیل، معجزه راغلی ده، دا اوبنه د الله تعالی ده ایتکه، حال دې ددې عامل د اسم اشاره معنی (اھوین دې هغوی دحضرت صالح علیہ السلام نه د یو خاص کانری (غن نه کوم چي هغوی متعین کړې وود د اوبنې، راویستو مطالبه کړې وه، پس هغه پرېږدئ چې دالله په زمکه کښې خوراک کوی گرمی په خراب نیت قتل او وھلوپه اراده سره دې ته لاس هم اوړئ داسي نه وی چې تاسو دردناک عذاب راگیر کړی اوتاسو هغه وخت یاد کړئ کوم وخت چې الله تعالی تاسو دعادیانونه پس د زمکې مالکان جوړ کړی وئ اوتاسو ته ئی په زمکه باندې د اوسیدو ځائی درکړی و نو د هغه په هواره زمکه به تاسو ښکلی محلوته جوړول د گرمی په موسم کښې به تاسو په هغې کښې اوسیدلئ او د غرونو په تراشلو سره به تاسو مکانات جوړول چې په یخ موسم کښې به تاسو په هغې کښې سکونت اختیارولو. (بیوتا، د حال مقدره په توگه منصوب دې نو دالله تعالی نعمتو نه

یاد کرے دھغہ پہ زمکہ کنبی فساد مہ خوروشی، دھغہ قوم کبر ژنو سردارانو چاچی بہ صالح علیہ السلام باندی دایمان پہ مقابلہ کنبی کبر اوکرو دکموری طبقی دھغہ خلقو نہ ئی تپوس اوکروچی ایمان ئی راوړې وو (آمن منہم) د جارا عادی سرہ، ماقبل یعنی د لیلین استعفوا، نہ بدل دی آیا تاسو واقعی دا پیژنئ چی صالح علیہ السلام ستاسو طرف تہ د خپل رب پیغمبر دی؟ هغوی جواب ورکړو بیشکہ پہ کوم پیغام سرہ چی هغه رالیپلې شوې دی په هغې باندی مونږ ایمان لرو، تکبر کونکو او وئیل کوم چی تاسو منلې دی مونږ خو د هغې منکړیو اودا ددې دپارہ چی یوہ ورخ بہ د اوښې د اوبو څکلو وار وو او یوہ ورخ د هغوی د څنارو، دپارہ وه هغوی ددې نہ تنگ شو نو هغوی دغه اوښہ مرہ کرہ، د قوم پہ وینا باندی قدر نومې سړی دا اووژلہ یعنی دانی بہ تورہ باندی قتل کرہ او په پوره سرکشۍ سرہ ئی د خپل رب د حکم خلاف ورزی اوکړہ او صالح علیہ السلام تہ ئی اووئیل ای صالح ددې پہ قتل چی بہ تاد کوم عذاب دهمکی ورکولہ هغه راوړلہ کہ چرې تہ واقعی د پیغمبرانو نہ ئی آخر هغوی د یوتباہ کونکې د زمکې سختې زلزلې او آسمانی چغې راگیر کړل او هغوی پہ خپلو کورونو کنبی پرمخې پراته پاتې شو یعنی د زنگونو بہ طرف مرہ شو او صالح علیہ السلام د هغوی دکلی نہ په وتو سرہ اووئیل ای زما قومہ ما د خپل رب پیغام تاسو تہ اورسولو اوما ستاسو ډیرہ خیر خواہی اوکړہ لیکن تاسو خیر خواہی کونکی نہ خوښه وئ، اود لوط علیہ السلام ذکر اوکړہ چی مونږ هغه پیغمبر جوړ کړی لیکلې د اذکروطا نہ اذقال بدل دی اودا خبرہ یادہ کرنی کوم وخت چی هغه خپل قوم تہ اووئیل چی تاسو داسې د بی حیایی کارونه کوئی یعنی چی سړو سرہ ہم جنس پرستی کوئی چی په دنیا کنبی تاسو نہ مخکښی پہ پیریانو او انسانانو کنبی چاهم نہ دی کړی آیا تاسو ښځې پریدئ او د سړو نہ خپل شہوت پوره کوئی. (لکم) کنبی دواړو ہماؤ تحقیق او د دویمې تسہیل سرہ اود دواړو پہ مینځ کنبی پہ دواړو صورتونو کنبی الف داخلو سرہ حقیقت دادی چی تاسو د حلال نہ د حرام طرف تہ تجاوز کولو سرہ د حد نہ تیریدونکی خلق یتی، د هغه قوم سرہ ددې نہ علاوہ بل ہیڅ جواب نہ ووچی هغوی اووئیل دی (یعنی) لوط علیہ السلام اود د اتباع کونکی ددې کلی نہ او یاسی دی، د سړو سرہ د ہم جنسنی پہ بارہ کنبی ډیر ځان پاک گنئی، آخر مونږ لوط علیہ السلام اود هغه دکوروالا بغیرہ د هغه د بی بی چی هغه پہ شاتہ پاتې کیدونکو کنبی و ہچ کولو سرہ او ویستل (یعنی) هغه پہ عذاب کنبی گیریدونکو کنبی وہ بیا مونږ پہ هغوی باندی یو خاص قسم باران او وورلو چی پہ هغې کنبی هغه کودکانری سرہ ملاؤ شوی کانری وو اود هغې پہ ذریعہ مو هغوی ہلاک کړل نو غور اوکړہ چی د دغه مجرمانو څہ انجام شو.

د قیوداتو فوائد او تسہیل

نولہ: والی تمودا ځا ہر صالحا، ددې عطف پہ ماقبل باندی د عطف قصہ علی القصہ د قبیل نہ دی تمود دیوې قبیلې نوم دی کوم چی د هغوی د جدا کبر پہ نوم باندی دی، پہ دې وجہ

ثمود غیر منصرف دی. د دوی نسب داسې دی، ثمود بن عاد بن ارم بن شالخ بن ار قحشد بن سام بن نوح د صالح، اخاهم عطف بیان دی. د حضرت صالح شجره نسب داسې دی صالح بن عیبیدن آسف بن ماشع بن عبید بن حاذر بن ثمود، کومو خلقو چې ثمود د قبیلې نوم گرځولې دې هغوی دا د علمیت او تائیت د وجې نه غیر منصرف لوستلې دې او کومو خلقو چې د سری نوم وئیلې هغوی دې ته منصرف وائی.

قوله: هَذِهِ نَاقَةُ اللَّهِ، جمله مستانغه ده مقصد د معجزې د کیفیت بیان کول دی، لکه چې او وئیلې شو هذِهِ البينة؟، جواب ورکړې شو هَذِهِ نَاقَةُ اللَّهِ.

قوله: حَالٌ عَامِلُهَا معنی الإشارة آیه ناقة، نه حال دی ددې عامل هذِهِ لاهیر په معنی کنبې دې. قوله: سَمُولٌ د سَمُول جمع ده نرمې زمکې ته وائی.

قوله: لُصْبُهُ عَلَى الْحَالِ الْمُقَدَّرَةِ، یوناد تختون نه حال مقدره دی، یعنی تاسو غرونه څکه تراشې چې ستاسو دپاره به دې کنبې اوسیدل مقدر شوی دی. په دې وجه چې تراشل په سکونت اختیار ولوباندې مقدم دی، حالانکه د حال د و الحال زمانه هم یوه وی.

قوله: تَعَفَّوْا، (س) عِثَّ او عِثَّ نه جمع مذكر حاضر تاسو فساد او کړنې.

قوله: الْمَلَأُ، اسم جمع معرف باللام دج املاء سردار لونی خلق.

قوله: بِأَمْرِهِمْ، د اضافه دې سوال جواب دې چې قتل کونکې قدار نومي یوسرې وو او عقروا کنبې د قتل نسبت د پوره قوم طرف ته شوې دې جواب دادې چې دا اسناد مجازی دې چونکه د قدار په قتل ټول قوم متفق وو په دې وجه د پوره قوم طرف ته د قتل نسب او کړې شو.

قوله: هُوَ جِبَارَةُ التَّجَلُّلِ، هغه کانرې په کوم کنبې چې څه قدرې د خاورې ملاوت وی کوم ته چې کود کانرې وئیلې شی وئیلې شی چې داد سنگ گل معرب دې.

[ایاتوله: ۸۵-۸۷]

{وَأَرْسَلْنَا إِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ قَدْ جَاءَتْكُمْ بَيِّنَاتٌ مِّنْ فَضْلِهِ {مِنْ رَبِّكُمْ} عَلَىٰ صِدْقِي {فَأَوْفُوا} إِنِّي أَنَا الْكَلِيلُ وَالْيُوزَانُ وَلَا تَتَّبِعُوا {النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ} بِالْكَفْرِ وَالْفَقَامِي {بَعْدَ إِصْلَاحِهَا} بَنَيْتُ الرُّسُلَ {ذَلِكُمْ} الْمَذْكَورُ {غَيْرَ لَكُمْ} أَنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ {مُرِيدِي الْإِيمَانَ فَبَازُوا إِلَيْهِ وَلَا تَقْعُدُوا بِكُلِّ صِرَاطٍ طَرِيقَ {تُوعِدُونَ} تَخَوْفُونَ النَّاسَ بِأَخْلٍ تَبَاهُمُ أَوْ الْمَكْسِ مِنْهُمْ {وَقَصْدُونَ} تَضَرِّفُونَ {عَنِ سَبِيلِ اللَّهِ} دِينَهُ {مَنْ آمَنَ بِهِ} يَتَوَعَّدُكُمْ لَهُ بِالْفَقْلِ {وَتَبْهَوْنَهَا} تَطْلُبُونَ الطَّرِيقَ {عَوَجًا} مُنْجَنَةً {وَأَذْكُرُوا} إِذْ كُنْتُمْ قَلِيلًا فَكُنْتُمْ كَثِيرًا وَالظُّلُمُوكُمْ أَكْبَرُ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ} قَبْلَكُمْ بِتَخْلِيْبِ رُسُلِهِمْ أَمْ آخِرَ أَمْرِهِمْ مِنَ الْهَلَاكِ {وَإِنْ كَانَ طَائِفَةٌ مِنْكُمْ آمَنُوا بِالْإِيمَانِ

أُزِيلَتْ بِهِ وَطَائِفَةٌ لَمْ يُؤْمِنُوا { بِهِ } { فَاصْبِرُوا } { انْتَظِرُوا } { حَتَّىٰ يُكَلِّمُكُمُ اللَّهُ يَنْتَنًا } وَيَنْتَكُم بِأَنْجَاءٍ الْمُنَجَّى وَانْصِلَاك الْمُنْصِل { وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ } أَغْذَلَهُمْ

ترجمہ: اومونہ دمدين طرف ته دهغوئ رور شعيب عليه السلام اولېرلو هغه او وئيل اي زما قومہ تاسو دالله تعالى عبادت او کړئ د هغه نه بغير ستاسو بل څوک معبود نشته تاسو ته زما د صداقت ستاسو د پروردگار د طرف نه د معجزې په شکل کښې واضحه دليل راغلي دي تاسو ناپ تول پوره پوره کوئ خلقو ته څيزونه کم مه ورکوئ، او رسولان لېرلو سره د زمکې د اصلاح کولو نه پس د کفر اود گناه په ذريعه په زمکه کښې فساد مه خورئ هم په دې مذکور کښې ستاسو د پاره خيږ دي که چېرې ستاسو د ايمان اراده وي نو د هغې طرف ته تادي او کړئ او تاسو په لارو کښې دې دپاره مه کښې چې د خلقونه دهغوی کپړې واخلي ياد هغوی نه ټيکس وصولو لوسره ويروئ اود الله تعالى په دين باندې يقين لرونکو لره د قتل د همکيانې ورکولو سره د الله تعالى د دين نه مه منع کوئ او په دې لار کښې کوگوالې مه لتوئ هغه زمانه ياده کړئ کوم وخت چې تاسو لپشان وئ الله تعالى تاسو ډير کړئ، اوسترگې کول او کړئ او گورئ چې تاسو نه وړاندې د رسولانو تکذيب کولو سره د فساد خورونکو څه حشر شو يعنې دهغوی انجام هلاکت شواوکه چېرې يوه ډله په تاسو کښې په هغه څه په څه چې څه رالېرلې شوې يم ايمان راوړو او يوې ډلې ايمان راوړو نو تاسو انتظار کوئ تردې چې الله تعالى حق پرستو ته نجات ورکړي او باطل پرست هلاک کړي اوزمونږ او ستاسو په مينځ کښې فيصله او کړي هم هغه د ټولونو بهتره فيصله کونکې دي.

د قيوداتو فوائد او تسهيل

فوله: مدين، يامديان د حضرت ابراهيم د دريمې بي بي قطورا نه د ابراهيم عليه السلام ځونۍ دي دا د بنی اسرائيلونه نه دی ځکه چې د بنی اسرائيلو سلسله د حضرت ابراهيم عليه السلام نسمې يعقوب بن اسحاق عليه السلام نه ده. د حضرت يعقوب عليه السلام يو نوم اسرائيل هم ووددې و چې نه د هغه اولاد ته بنی اسرائيل وائی، مدين د يونبار نوم دي او د مديان اولاد ته هم بنی مدين وئيلې شی، د حضرت شعيب عليه السلام تعلق هم د دغه قوم سره دي، حضرت شعيب عليه السلام د حضرت موسی عليه السلام سخر وو حضرت موسی عليه السلام د مصر نه هجرت او کړو مدين ته اورسيدو حضرت شعيب عليه السلام سره ئی قيام او کړو او لس کاله موده ئی هلته تيره کړه، په دې دوران کښې د حضرت شعيب عليه السلام لور سره د حضرت موسی عليه السلام واده اوشو.

فوله: مُرِيدِي الْإِيمَانِ دا د يو سوال مقدر جواب دي.

سوال: د حضرت شعيب عليه السلام مخاطب مؤمنان نه وونودوی ته د اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ دماضی په صيغې سره ولې خطاب او کړو؟

جواب: دَ جواب حاصل دادی ہے چونکہ حرف شرط ہم دَ ماضی صیغہ دَ ماضی نہ نہ شی ویستلہ پہ دی وجہ دَ مہدی لفظ مقدر اومنہلی شود دَ دَ بَ پارہی معنی صحیح شی، مطلب دادی ہے کہ ستاسو دایمان را ورلوارادہ دہ نود دغہ مذکورہ کارونونہ منع شی۔
 قولہ: قَبَا دِرُوَالِیہ پہ دی کنبہ اشارہ دہ ہے اِنْ کُنْتُمْ مُؤْمِنِیْنَ (دَ شرط) جزاء محذوف دہ نہ ہے ماقبل جملہ جزاء دہ۔ (ترویج الارواح)

قولہ: المکبس، خراج، تیکس، عشر، المکاس، البشار، عشر ووصول کونکے۔

پارہ نمبر ۹ [قَالَ الْمَلَأَ]

[ایاتونہ: ۸۸-۹۲]

{قَالَ الْمَلَأَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ} عَنْ الْإِيمَانِ {لَتُخْرِجَنَّكَ يَا شُعَيْبُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَكَ مِنْ قَرْيَتِنَا أَوْ لَنَعُوذُنَّ} تَرْجَعُنَّ {فِي مِلَّتِنَا} دینا وغلثوا فی الخطاب الختم علی الواحد لِأَنَّهُ خَصَّ لَمْ يَكُنْ فِي مِلَّتِهِمْ قَطُّ وَعَلَى نَحْوِهِ اجاب {قَالَ} يعود فیہا {وَلَوْ كُنَّا كَارِهِينَ} لَهَا اسْتِفْهَامُ انْكَارٍ {قَدْ أَفْرَقْنَا عَلَى اللَّهِ كَذِبًا} اِنْ عُدْنَا فَمِيْ مِلَّتِكُمْ بَعْدَ اِذْ عَجَبْنَا اِلَیْهِ مِنْهَا وَمَا يَكُوْنُ} يَنْبَغِي {لَنَا اَنْ نَّعُوْذَ فِيْهَا اِلَّا اَنْ يَّشَاءَ اللّٰهُ رَبَّنَا} ذَلِكَ فَيَخْذُكَ {وَيَسِّرْ رَبَّنَا كُلَّ شَيْءٍ عَلَيْنَا} اَنْ يَّوَسِّعَ عِلْمُهُ كُلَّ شَيْءٍ وَمِنْهُ عَلَيْنَا وَخَالِكُمْ {عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْنَا رَبَّنَا افْتَحْ} اَحْكُمْ {بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ} وَأَلَيْتَ غَيْرَ الْفَاحِشِيْنَ {الْحَاقِیْبِيْنَ} وَقَالَ الْمَلَأَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ {أَنْ يَّيْقَالَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ} لَّنْ} لَا مِ قَسَمِ {اتَّبِعْتُمْ شُعَيْبًا اِنْ كُنْتُمْ اِذْ اَخْبَسْتُمْ} {فَأَعَدُّهُمْ الرَّجْعَةَ} الْاُزْلَزَةَ الشَّدِيدَةَ {فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَاثِمِيْنَ} بَارِكِيْنَ عَلَى الرَّجْبِ مَبِيْنِ {الَّذِيْنَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا} مَبْتَنًا غَيْرَهُ {كَأَنَّهُمْ} مُخَفَّفَةٌ وَاسْمُهَا مَحْذُوفٌ اَيْ كَانَتْهُمْ {لَمْ يَفْقَهُوا} يَقْبَهُوا {فِيْهَا} فِي دِيَارِهِمْ {الَّذِيْنَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا} كَانُوا هُمُ الْفَاحِشِيْنَ} التَّأْكِيْدُ بِاعَادَةِ الْمَوْضُوعِ وَغَيْرِهِ لِلزُّدِّ عَلَيْهِمْ فِيْ قَوْلِهِمْ السَّابِقِ {فَقَتْلُوْا} اَعْرَضَ عَنْهُمْ وَقَالَ يَاقَوْمِ لَقَدْ اَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّيْ وَنَصَحْتُ لَكُمْ فَلَمْ تُلْزِمُوْا {فَكَيْفَ اَسَى} اَحْزَنَ {عَلَى قَوْمٍ كَافِرِيْنَ} اسْتِفْهَامٌ بِمَعْنَى الثَّنَاءِ

ترجمہ: دحضرت شعیب علیہ السلام دَ قوم سرداران کو موچہ دایمان پہ مقابلہ کنبہ تکبر اوکرو اووٹیل ای شعیب مونہ تا اوہفہ خلق ہے تاسرہ نی ایمان را ورلہ دی دخیل کلی نہ بہ خامخا اوباسو لآدا ہے تہ زمونہ دین (مذہب) تاسو واپس راشہ پہ خطاب کنبہ یں جمع تہ پہ واحد بانڈی غلبہ ورکرہی دہ خکہ ہے حضرت شعیب علیہ السلام دھغوی پہ دین بانڈی ہیخ کلہ نہ وو اوہم دا (تغلب الیم علی الواحد) پہ توگہ حضرت شعیب علیہ السلام ہم پہ جواب کنبہ او فرمائیل آیا مونہ ہفہ دین طرف تہ واپس راؤگرخوسرہ ددی ہے مونہ ہفہ ناخوشہ کوودا، استفہام انکاری دی واللہ کہ چری ستاسو دین تہ واپس راغلو نومونہ پہ اللہ تعالی بانڈی دَ دروغو تہمت اولگولوس دھغی نہ ہے اللہ تعالی مونہ تہ ددی نہ خلاصی راکرو، ہیخ کلہ زمونہ دپارہ جائز نہ دی

چې مونږ ستاسو دين ته واپس راشو لا دا چې زموږ پروردگار الله تعالى ته د منظوروي چې هغه مونږ رسوا کړي زموږ د رب علم خو هريوشی ته محيط دي هم په دې کښې زموږ اوستاسو حال هم شامل دي، مونږ هم په الله تعالى باندې بهر وسته ساتو اي زموږ پروردگار ته زموږ او زموږ د قوم په مينځ کښې صحيح فيصله اوکړې اوته د ټولونه بهتر فيصله کونکي ئی، د شعیب عليه السلام د قوم کافرانو سردارانو او وټيل يعنی په خپل مينځ کښې ئی يو بل ته او وټيل قسم دي که چېرې تاسو د شعیب عليه السلام خبره او منله نو تاسو به لوی نقصان سره مخ شئ نو هغوی يوې سختې زلزلې راوړنيول نو هغوی په خپلو کورونو کښې پر مخې پراته پاتې شو (يعنی) د زنگونو په طرف مړه پراته پاتې شو (الذين کذبوا شعيباً) مبتداء دي او کان الف د دې خبر دې کان مخففه دي او د دې اسم محذوف دي ای کائنتم چا چې د حضرت شعیب عليه السلام تکذيب کړې وو هغوی په نقصان کښې پريوتل د موصول وغيره اعاده کولو سره تاکيد دي د هغوی د سابقه قول د ترديد د پاره، هغه وخت شعیب عليه السلام مخ وړولو لارو او هغوی او فرما ئيل اي زما قومه ما د خپل رب پيغام تاسو ته رسولې دي او ما ستاسو خير خواهی کړې ده بيا هم تاسو ايمان رانرو اوس زه په کافرانو خلقو باندې څنگه افسوس او کرم چې (قبول حق نه) منکړ دی استفهام په معنی د نفي دي.

د قيوداتو فوائد او تسهيل

قوله: وَعَلَّيْكَ اَيُّ الْخِطَابِ الْجَمْعِ عَلَى الْوَاحِدِ، دا د يو سوال مقدّر جواب دي.

سوال: سوال دادې چې د قوم شعیب عليه السلام د سردارانو قول اَوَلْتَعُوذُنْ نه معلوميری چې حضرت شعیب عليه السلام د نبوت د دعوی نه وړاندې د خپل قوم په مذهب باندې وو څکه چې عود سابقه حالت ته راگرځيدو ته وائی حالانکه د نبی نه د کفر صدور محال دي؟.

جواب: د جواب حاصل دادې چې په حضرت شعیب عليه السلام باندې کومو خلقو ايمان راوړې وو هغوی د ايمان راوړو نه مخکښې په خپل قومی مذهب بت پرستی باندې وو په دې وجه د هغوی په اعتبار سره د قوم سردارانو تغليباً حضرت شعیب عليه السلام هم د هغوی سره شريک کړو او د لَتَعُوذُنْ جمع صيغه ئی استعمال کړه گنی د شعیب عليه السلام نه هيڅ کله د کفر صدور نه دي شوې.

قوله: وَقُلْ نَحْنُ اَعْيَابٌ داهم د يو مقدّر سوال جواب دي سوال دادې چې حضرت شعیب عليه السلام ان عدنا او فرما ئيل پخپله ئی اقرار اوکړو چې هغه پخپله هم د قوم په مذهب باندې وو او د دې جواب مفسر غلام و علی نحوه اُجاب و نیلو سره ورکړې دي مطلب دا چې څنگه د قوم سردارانو حضرت شعیب عليه السلام تغليباً په قوم کښې شاملولو سره لَتَعُوذُنْ و نیلی وو هم دغه شان حضرت شعیب عليه السلام هم تغليباً اِنْ عَدْنَا او فرما ئيل.

قوله: فَيَقُولُ لَنَا: په دې کښې اشاره ده چې د کُفَاء مفعول محذوف دي او هغه حذرات دي نه

چہ مطلق شی.

قوله: اٰی وسم علمہ: پہ دے کنبی اشارہ دہ چہ علما دفاعل نہ منقول شوے دی او تمیز دی.
قوله: التَّائِيْدُ بِاَعَادَةِ الْمُوَصُلْ بہ دے عبارت کنبی نی داشبہ لرے کرو چہ الٰہیں کذبوا احیاً
وئیلو بہ خانی انہم کناوہم الحسین وئیلی وی نو دیرہ بہ بہتروہ داعادہ موصول ضرورت
نہ وو ضمیر کافی وو، د جواب حاصل دادے چہ دھغوی صفت دکفر دتاکید دپارہ
دموصول اعادہ کرے شوے دہ، بہ ضمیر کنبی بہ داخبرہ نہ وہ.

قوله: وَغَوَّيْلًا لِّرَّيَّةٍ عَلَيْهِمْ فِی قَوْلِهِمُ السَّائِقِ، یعنی دموصول پہ اعادے سرہ دھغوی د صفت
دکفر تاکید شوے دی دغہ شان د سابقہ جملے پہ شان دا جملہ ہم مستقل او اسمیہ راوړلو
سرہ د سابقہ جملے د مضمون نور تاکید اوشو.

[ایاتونہ: ۹۴-۹۹]

{وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِّنْ نَّبِيٍّ} . فَكَذَّبُوهُ {إِلَّا أَخَذْنَا} عاقبا {أَهْلَهَا بِالْبَاسِ} بشدة الفقر {وَالْعُرَّاءُ}
الْمُرْسُ {لَعَلَّهُمْ يَهْتَفِعُونَ} يَنْذَلُونَ فَيَلْمُونَ {لَعَلَّيْنَا} أَغْطَيْنَاهُمْ {مَكَانَ السَّيْقَةِ} الْعَذَابِ {الْحَسَنَةِ}
الْفَنَى وَالْمَصْحَةِ {حَتَّى عَقَوْا} كَفَرُوا {وَكَلَّوْا} كَفَرُوا لِيَتَغَفَّ {قَدْ مَسَّ آهَارُ الْعُرَّاءِ وَالْعُرَّاءُ} حَتَّى مَسَّ وَهَلِو
غَاذَةُ الذَّغْرِ وَلَيْسَتْ بِمَقْوِيَةٍ مِّنَ اللَّهِ فَكُونُوا عَلَى مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ قَالَ تَعَالَى {فَأَخَذْنَا هُمْ} بِالْعَذَابِ {بِقِتَّةِ}
فُجَاءَةٍ {وَهُمْ لَا يَتَعَرَّوْنَ} بِوَقْتٍ مُّجِيبٍ قَبْلَهُ {وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَى} الْفَكْذِبِينَ {أَفْتَأَوْا} بِاللَّهِ وَزَلَّوْهُمْ
{وَاتَّقَوْا} الْكُفْرَ وَالْمَنَاصِي {لَعَلَّيْنَا} بِالْخَفِيفِ وَالْثَنِيدِ {عَلَيْهِمْ بَرَكَاتٌ مِّنَ السَّمَاءِ}
بِالْقَطْرِ {وَالْأَرْضِ} بِالْبَرِّ {وَلَكِن كَذَّبُوا} الرِّسْلَ {فَأَخَذْنَا هُمْ} عَاقِبَاهُمْ {بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ} {أَفَأَمِنَ}
أَهْلُ الْقُرَى} الْفَكْذِبُونَ {أَن يَأْتِيَهُمْ بَأْسُنَا} عَذَابًا نِّيَّاتًا {نَيَّلًا} {وَهُمْ لَا يُمْنُونَ} غَافِلُونَ عَنْهُ {أَوَأَمِنَ أَهْلُ}
الْقُرَى أَن يَأْتِيَهُمْ بَأْسُنَا هُمْ} نَهَارًا {وَهُمْ يَلْعَبُونَ} {أَفَأَمِنُوا مَكْرَ اللَّهِ} اسْتَبْرَاحَهُ إِيَّاهُمْ بِاتَّقَفَةٍ وَأَخْلَعِهِمْ
بَعْنَةً {فَلَا يَأْمَنُ مَكْرَ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَ}

ترجمہ: اوکلہ داسی نہ دی شوی چہ مونږ یو کلی ته نبی لپړلې وی او هغوی دهنه تکذیب کرې
وی مگر دا چې دهنه کلی اوسیدونکی مونږ د محتاجی په سختی او دمرض په تکلیف کنبی
راگیر کرې نه وی دې دپاره چې هغوی عاجزی او کړی او ایمان راوړی، بیا مونږ د هغوی بدحالی
عذاب په خوشحالی دغنی اوصحت سره بدله کړه تردې چې د هغوی ښه ترقی اوشوه (یعنی
د هغوی په خان اومال کنبی زیاتوالې اوشو) او د نعمت ناشکری کولو سره نی اووئیل چې
څنگه په مونږ راغلی دی دغه شان زمونږ په مشرانو هم ښې پدې راغلی دی دزمانې هم دغه
دستور دې دادالله تعالی د طرف نه سزا نه ده لهذا په کوم مذهب چې تاسو ینی هم په
هغې باندې قائم اوسیرئ الله تعالی او فرمائیل نو مونږ هغوی ناخپاره راوینول هغوی ته ددې

د راتلو د اول نه خبر هم اونه شو او که چرې تکذيب کونکی دکلی خلق په الله او د هغه په رسول باندې ايمان راوړلې او د کفر او گناه نه ئې مخان ساتلې وى نومونه يې په هغوى د آسمان د باران په صورت کښې او د زمکې د شينکې (راتوکيدو) په شکل کښې د برکتونو دروازې کولاو کړې وى (لفظنا) په تخفيف او تشديد سره دې مگر هغوى رسولان دروغ او گڼل نومونه د هغوى د عمل د وجې نه هغوى را ونيول، آيا بيا هم د دغه کلو تکذيب کونکى اوسيدونکى د دې خبرې نه په امن کښې شو چې زموږ د عذاب په هغوى باندې د شپې راشى او هغوى اوده وى (يعنى) غافل وى او آيا د دغه کلو خلق د دې خبرې نه بې فکره شو چې په هغوى زموږ د عذاب د ورځې راشى او هغوى په لوبو کښې مشغول وى آيا دا خلق د الله تعالى د چال (يعنى) د نعمت په ذريعه وخت په وخت نيول اود ناڅاپي رانيولو نه بې ويرې شوى دى، نو د الله تعالى د چال نه بغير د هغه چانه شوک بې ويرې نه شو چې شوک تاوان او چتونکى دى.

د قيوداتو فوائد او تسهيل

قوله: وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِّمَّا جُمِلَ فِيهِ مُتَنَفِّهَةٌ دَ مَخْصُوصٌ أَمْتُونٌ وَأَقْعَاتٌ بَيَانُولُونَهُ بَسْ دَدِي خَانِي نَه دَالله تعالی عام عادت او عام دستور ببیانولی شی.

قوله: يَقْرَعُونَ بِهٖ اَصْل كَنْسٍ تاء به ضا بدله كرى شو او د ضا به ضا د كَنْسٍ ادغام او كرى شو يَقْرَعُونَ شو.

قوله: **إِسْتِزْجَ أَهْمَ اسْتَدْرَاجِ** یوکار وار په وار کول ډمکر معنی دهوکه ، قریب دې دالله تعالی طرف ته ددې نسب کول صحیح نه دی، دلته ډمکر نه استدراج بالاستعاره مراد دې یعنی واریه وارډ نعمت اوصحت په ذریعه هغوی ته مهلت ورکولوسره گیرول چې کوم کس راگیرولی شی هغه ته احساس نه وی.

قوله: عَقَوْا (ن) عَقَوْا يَروُل ماضى جمع مذكر غائب، دَدَي معنى دَكِيدِلوهم راخى داداؤداؤنه دَي، عَقَوْا، كُتروا عَوَالِي انفسهم واموالهم يقال عَمَّا النِّبَاتِ وعَمَّا الشَّجَرِ والوَرِ اذا كُتِرَتْ ويقال، عَمَّا، كُتِرَ، وعَمَّا: دَرَسَ هُوَ اسْمَاءُ الْأَضْدَادِ. (اعراب القرآن للدرويش)

قوله: البأس أو يؤس غريبی اولگه، فُزاً او فُزاًو بدنئ تکلیف مرض دحضرت عبداللہ بن مسعود رضی اللہ عنہ نہ ہم دغہ نقل دی.

[آیات ۱۰۰-۱۰۷]

أَوَلَمْ يَلِدْ يُنْتَبِئْ {لِلَّذِينَ يَرْتُكُونَ الْأَرْضَ} بِالسُّخَى {مِنْ بَعْدِ} هَلَاكِ {أَهْلِهَا أَنْ} فاعِل مُخَفَّفَةٌ
وَأَسْمَا مُخَلُوفٌ أَيْ آلَهُ {تَوَكَّلْهُمْ أَصْبَحْنَا لَهُمْ} بِالْغَلَابِ {وَيُدْرِكُهُمْ} كَمَا أَصْبَحْنَا مِنْ قِبَلِهِمْ وَالْفَتْزَةُ فِي
الْفَوَاحِشِ الْأَنْتَقَى لِلْفَوْحِ وَالْفَاءُ وَالْوَاوُ الدَّاجِلَةُ عَلَيْهِمَا لِلْقَطْفِ وَفِي قِرَاءَةِ سُكُونِ الْوَاوِ فِي الْمَوْضِعِ الْأَوَّلِ
عَطْفًا بَارَ {وَأَوْ} نَحْنُ {نُطْلِمُ} نَحْنُ {عَلَى قُلُوبِهِمْ قَهْرًا} يُنْعَمُونَ {الْفَوْعِظَةُ} سَمَاعٌ تَدْبُرُ {يَلِكُ الْقُرَى}

الَّتِي مَرَّ بِحَرْفٍ {نَقَضَ عَلَيْكَ} يَا مُحَمَّدُ {مِنْ أَلْبَانِهَا} اخْتَارَ أَهْلِهَا {وَلَقَدْ جَاءَهُمْ رَسُولٌ بِالْأَيِّنَاتِ
الْمُفَجَّرَاتِ الظَّاهِرَاتِ {فَمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا} عِنْدَ مُجِيبِهِمْ {بِمَا كَذَّبُوا} كَفَرُوا بِهِ {مِنْ قَبْلِ} قَبْلَ مُجِيبِهِمْ بَلْ
اسْتَقْبَرُوا عَلَى الْكَفْرِ {كَذَلِكَ} الطَّبَعِ {يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِ الْكَافِرِينَ} {وَمَا وَجَدْنَا لِأَكْثَرِهِمْ} أَيْ النَّاسِ
{مِنْ عَهْدٍ} أَيْ وَفَاءً بِعَهْدِهِمْ يَوْمَ أَجَلَ الْبَيِّنَاتِ {وَأَنْ} مَخْلُفَةً {وَجَدْنَا أَكْثَرَهُمْ لَافِسِينَ} {فَعَرَّضْنَاهُمْ
بَعْدَهُمْ} أَيْ الرُّسُلَ الْمَذْكُورِينَ {مُوسَى بِآيَاتِنَا} النَّسْعِ {إِلَى فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ} قَوْمِهِ {فَقَطَّلُوا} كَفَرُوا {بِمَا
فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ} بِالْكَفْرِ مِنْ إِهْلَاكِهِمْ {وَقَالَ مُوسَى يَا فِرْعَوْنُ إِنِّي رَسُولٌ مِنْ رَبِّ
الْعَالَمِينَ} إِلَيْكَ فَكُذِّبَ فَقَالَ أَلَا {حَقِيقٌ} جَدِيرٌ {عَلَى أَنْ} أَيْ بَأَنَّ {لَا أَقُولُ عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقُّ} وَلَقِي
فِرْعَاءَ بِشَيْدِ الْبَاءِ حَقِيقٌ مُنْقَذًا غَيْرَهُ أَنْ وَمَا بَعْدَهُ {قَدْ جِئْتُكُمْ بِبَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ فَأَرْسِلْ مَعِيَ} إِلَى النَّاسِ
{نَبِيًّا إِبْرَاهِيمَ} وَكَانَ اسْتَعْبَذَهُمْ {قَالَ} فِرْعَوْنُ لَهُ {إِنْ كُنْتُ جِئْتُ بِآيَةٍ} عَلَى ذَهْوِكَ {فَأَبِ يَهَآ إِنْ كُنْتُ
مِنْ الصَّادِقِينَ} فِيهَا {فَأَلْقَى عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُبِينٌ} حَيَّةٌ عَظِيمَةٌ {وَنَزَّاعِيَةً} أَخْرَجَهَا مِنْ جَيْهِ {فَإِذَا
هِيَ تَبِيعَاءُ} ذَاتُ شُعَاعٍ {لِلْمَاطَرِينَ} خِلَافَ مَا كَانَتْ عَلَيْهِ مِنَ الْأَلَمَةِ

ترجمہ: او آيا پہ دفعہ خلقوجي دزمکي دسابقه مالکانو د هلاکت نه پس د سکونت په اعتبار سره
دزمکي وارثان جوړشو دا خبره واضحه نه شوه چې که چرې مونږ او غواړو نو هغوی به دهغوی د
گناهونو په سبب په عذاب کښي راگيرکړو آن د خپل مابعد (لونشاء) سره د ټيند فاعل دې
او آن مخففه عن الثقله دې اودران، اسم محذوف دې تقديری عبارت آله دې څنگه چې
مونږ دهغوی نه وړاندې خلق نيولی وو همزه په څلورو واړو ځايونو کښي دتوبيخ دپاره
ده اوکوم فاء او واؤ چې په دې باندې داخل دې دعطف دپاره دی په يوقراعت کښي د واؤ
په سکون سره دې په رومبي ځاني کښي د او په ذريعه دعطف کولو سره او دهغوی په
زړونوباندې مهر بندين، اولگوجي هغوی نصيحت د غور اوفکر په خيال سره وانوريدي
شي، اي محمد ﷺ د مذکوره بنياد او سيدونکو څه واقعات مونږ تاته اوروو دهغوی
رسولانو هغوله ښکاره ښکاره معجزې راوړې وې مگر دکوم څيز چې هغوی د اول نه انکار اوکړو
بيا دهغه څيز د راتلونو نه پس دهغه څيز منونکی نه وو بلکه هغوی دهغې نه هم انکارکولو، الله
تعالی هم دغه شان دکافرانو په زړونوباندې مهر لگوي او په اکثر وخلقو کښي مونږ د عهد (خيال) نه
ساتل اوموندل يعنی د يوم ميثاق د ورځې د عهد پوره والې اونه ليدلو اومونږ اکثر خلق
د حد نه تجاوز کونکی او اوموندل، ان مخففه عن الثقله دې د مذکوره رسولانو نه پس مونږ حضرت
موسی ﷺ ته زمونږ نهه نښې ورکړې او د فرعون او دهغه د قوم سردارانوله مو اولپلو نو هغه
خلقو دهغې نه انکار اوکړو نوته گوره چې د کفر د وجې نه د دغه مفسدانو څه انجام شو (يعنی)
دهغوی هلاکت، موسی ﷺ اوفرمايل اي فرعون زه د رب العالمين د طرف نه ستا طرف ته
راپيلې شوې يم مگر فرعون د حضرت موسی ﷺ تکذيب اوکړو نوموسی ﷺ اوويل

زما دپارہ ہم دفعہ مناسب دی چہ بغیرہ رشتیاؤنہ ذالہ تعالیٰ طرف تہ شخہ خبرہ منسوب نہ کرم او بہ یو قرات کنبی دَعَلٰی پہ خائٰی عَلٰی پہ تشدید سرہ دے پہ دے صورت کنبی بہ حقیق مبتداء وی او ان او ددے مابعد ددے خبر، ما تاسولہ ستاسو دَرَب دَظرف نہ یولوشی دلیل راوړې دے تہ بنی اسرائیل ماسرہ شام تہ اولیہ او (فرعون) هغوی غلامان جوړ کړی وو، فرعون او وئیل چې کہ تا پہ خپلہ دعویٰ باندې شخہ دلیل راوړې وی نوپیش یئ کرہ کہ چرې تہ پہ خپلہ دعویٰ کنبی ربتونې ئی نوموسی ﷺ خپلہ همسا او غور زولہ نوحفہ ناخایی یوہ لویہ اژدها جوړہ شوہ او موسیٰ ﷺ بہ گریوان کنبی خپل لاس ورکړ، چې راوئی ویتلو نوحفہ ناخایی ذکونکو پہ نظر کنبی دَخپل غنم رنگی پہ خائٰی روښانه پرقیدونکی وو۔

د قیوداتو فوائد او تسہیل

قوله: يَتَّبِعْنَ: سوال: دَهْدَ صلہ لام نہ راخی دلته پہ لِّلَّذِيْنَ کنبی دَ تَهْدِ صلہ لام استعمال شوې دے۔

جواب: مفسر علام دَ تَهْدِ تفسیر پہ يَتَّبِعْنَ سرہ کولو کنبی ہم ددے شبہې جواب ورکړو یعنی تَهْدِ يَتَّبِعْنَ پہ معنی کنبی دے او دَ يَتَّبِعْنَ صلہ لام راخی۔

قوله: بالسكنى: سوال: لفظ سکى دَ اضافه کولو خہ مقصد دے؟

جواب: چونکہ دَ ملک تحقق صرف دَ سابق قوم پہ هلاکت سرہ نہ کيږي ددے دپارہ سکونت او قبضہ ضروری دہ ہم دے طرف تہ اشاره کولو دپارہ مفسر علام دَ لفظ سکى اضافه کړې دہ۔

قوله: اَنْ فاعِلٌ اَنْ دخپل مابعد سرہ دَ تَهْدِ فاعل دے تَهْدِ پہ نون سرہ ہم لوستلې شوې دے ذنون دَ قرات پہ صورت کنبی بہ الله تعالیٰ فاعل وی او دَ تَهْدِ مفعول بہ اَنْ لَوْكُشَاءُ اَصْبَهُمْ يَدُ لَوِيْهَمْ شى، اى اَنْ الشان هو هذا، او تَهْدِ دَ ياء دَ قرآت پہ صورت کنبی فاعل، اَنْ لَوْكُشَاءُ اَصْبَهُمْ يَدُ لَوِيْهَمْ دے۔ (تسہیل) اَنْ مفعول عن النعملة دے ددے اسم ؤ ضمير شان محذوف دے اى اِنَّ او جملہ لَوْكُشَاءُ ددے خبر، اَنْ او ددے مابعد دَ تَهْدِ فاعل دے اودا هم جائز دے چې دَ تَهْدِ فاعل پہ دے کتب ضمير مستتر وی او ددے ضمير مرجع بہ هغه وی کوم چې دَ سياق کلام نہ مفہوم وی۔ اى اَوْكَمْ تَهْدِ ماجرى للامر السابقة، پہ دے صورت کنبی بہ اَنْ او ددے مابعد پہ تاويل دمصدر پہ محل کنبی دمفعول دے، پہ رومى صورت کنبی بہ تقدیری عبارت دا شى اَوْكَمْ يَهْدِ الله ويدين للوارثين مالهم وعاقبة امرهم اصابتنا اِثَامهم بذنوبهم وليكون المفعول به محذوف كما قد رناه، اودويم صورت کنبی بہ تقدير عبارت داشى اَوْكَمْ يَهْدِ لِيْ وَهَمِ الله ماجرى للامر اصابتنا اِثَامهم لولشاء ذلك۔

قوله: اَلْوَاوُ النَّاعِلَةُ عَنْهَا الْعَطْلُ:

سوال: ذہمزه استفہام پہ حرف عطف باندی داخلیدل منع دی؟
 جواب: ممانعت پہ عطف مفرد علی المفرد کنبی دی نہ چي پہ عطف جملہ علی الجملہ
 کنبی خکہ چي جملہ بعد الجملہ کلام مستانف وی۔
 [الپاتولہ: ۱۰۸-۱۳۶]

{قَالَ الْمَلَائِكَةُ قَوْمٌ فِرْعَوْنُ} إِنَّ هَذَا سَاحِرٌ عَلِيمٌ {فَالِقُ فِي جَنَمِ الشَّجَرِ وَفِي الشَّجَرِ أَلَهُ مِنْ قَوْلِ فِرْعَوْنَ
 نَفْسَهُ فَكَانَهُمْ قَوْلُهُ مَعَهُ عَلَى سَبِيلِ النَّشَاطِ {يُرِيدُ أَنْ يَمْرُجَكُمْ مِنْ أَرْضِكُمْ فَمَاذَا تَأْمُرُونَ} {قَالُوا أَرْجِهْ
 وَأَخَاهُ} أَخْرَجْنَاهُ {وَأَرْسِلْ فِي الْمَدَائِنِ حَاشِرِينَ} {جَابِئِينَ {يَأْتُونَكَ بِكُلِّ سَاحِرٍ} وَفِي قِرَاءَةِ سَخَرِ
 {عَلِيمٍ} يُفْضِلُ مُوسَى فِي جَنَمِ الشَّجَرِ لِحُفْمَا {وَجَاءَ السَّحَرَةُ فِرْعَوْنَ قَالُوا إِنَّهُ} بِتَخْفِيقِ الْهَمَزَيْنِ
 وَتَسْهِيلِ الثَّانِيَةِ وَإِذْخَالِ أَلِفٍ بَيْنَهُمَا عَلَى الْوَجْهِينِ {لِنَأْجِرَ إِنْ كُنَّا نَحْنُ الْغَالِبِينَ} {قَالَ نَعَمْ وَإِنِ كُنَّا لَمِنَ
 الْمَقْرُوبِينَ} {قَالُوا يَا مُوسَى إِمَّا أَنْ تُلْقِيَ} عَصَاكَ {وَأِمَّا أَنْ نَكُونَ نَحْنُ الْمُلْقِينَ} مَا مَعَنَا {قَالَ أَلْقُوا} أَمْرٌ
 لِلْإِذْنِ بِتَقْدِيمِ الْفَائِهِمْ تَوْصِيلاً بِهِ إِلَى إظهارِ الْحَقِّ {قُلْنَا أَلْقُوا} جِبَالَهُمْ وَعَصِيَّتَهُمْ {سَعَوْا أَعْيُنُ النَّاسِ}
 صَرَفُوها عَنْ حَقِيقَةِ إِذْكَانَهَا {وَأَسْتَرْهَبُوهُمْ} خَوْفُهُمْ خَيْثَ خَيْلَوْها خَيْثَ تَشَى {وَجَاءُوا بِحَرِّ
 عَظِيمٍ} {وَأَوْحَيْنَا إِلَى مُوسَى أَنْ أَلْقِ عَصَاكَ فَإِذَا هِيَ تَلْقَفُ} بِخَذْفِ إِخْدَى الثَّانِيَةِ فِي الْأَصْلِ بِتَجَلُّعِ {مَا
 يَأْكُلُونَ} يُغْلِبُونَ بِتَهْوِيلِهِمْ {قَوَّةَ الْحَقِّ} ثَبَتَ وَظَهَرَ {وَيَسْأَلُ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ} مِنَ الشَّجَرِ {فَقَالُوا} أَيْنِ
 فِرْعَوْنُ وَقَوْمُهُ {هَئِلَ الْوَالِقُ صَاحِرِينَ} صَارُوا دَلِيلِينَ {وَالْقَى السَّحَرَةُ سَاجِدِينَ} {قَالُوا آمَنَّا بِرَبِّ
 الْعَالَمِينَ} {رَبِّ مُوسَى وَهَارُونَ} يُعْلِمُهُمْ بِأَنْ مَا شَاهَدُوهُ مِنَ الْفَصْلِ لَا يَتَأَنَّى بِالشَّجَرِ {قَالَ فِرْعَوْنَ
 أَلَمْ نَعْتَمِدْ بِتَخْفِيقِ الْهَمَزَيْنِ وَإِنْدَالِ الثَّانِيَةِ أَلِفًا {بِهِ} بِمُوسَى {قَبْلَ أَنْ أَدْنَى} أَنَا {لَكُمْ إِنْ هَذَا} الْبَلَى
 مَنَعْتُمُوهُ {لَكُمْ مَكْرٌ مَكْرُومَةٌ فِي الْمَدِينَةِ لِيُخْرِجُوا مِنْهَا أَهْلَهَا قَسُوفَ تَعْلَمُونَ} مَا يَنْتَظِرُكُمْ مِنِّي {لَأَقْطَعَنَّ أَيْدِيَكُمْ
 وَأَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلَافٍ} أَيْنِ يَدُ كُلِّ وَاحِدٍ الْيَمْنَى وَجِلَهَ الْيَسْرَى {لَعَلَّ أَصْلَابَكُمْ أَجْمَعِينَ} {قَالُوا إِنَّا إِلَى رَبِّنَا
 نَبْغِثُ مَوْتَ بَائِي وَجْهَ كَانِ {مُنْقَلِبُونَ} رَاجِعُونَ فِي الْأَجْزَةِ {وَمَا تَنْفَعُهُمْ} لَنَنْكَرَ {مِنَّا} إِلَّا أَنْ آمَنَّا بِآيَاتِ رَبِّنَا لَمَّا
 جَاءَتْهُمْ إِنَّا أَلْهِمَّ لَعَلَّنَا صَبْرًا} عِنْدَ فِضْلِ مَا تَوْعَدْنَا بِهِ لِنَلَّا رَجِعَ كَفَرًا {وَتُوفِنَا مُسْلِمِينَ}

ترجمہ: ذ فرعون پہ قوم کنبی چي کوم خلق سرداران وو هغوی اووئیل چي واقعی دا سہی لوی
 ماهر جادوگر دی یعنی دسحر پہ علم کنبی ماهر دی او پہ سورت الشعراء کنبی دا قول
 ذ فرعون طرف تہ منسوب دی نوکیدي شی چي خلق فرعون سرہ ذ مشورې پہ توگہ
 وئیلی وی ددی مقصد خودادی چي تاسو ستاسود ملک نہ بهراویاسی نوتاسو خلق مخ مشورہ
 ورکوئی؟ هغوی مشورہ ورکرہ چي تہ دہ تہ اودہ رور تہ مہلت ورکرہ یعنی (فی الحال) ذ هغوی
 معاملہ روستوکرہ او پہ بنارونو کنبی جمع کوکی هرکاران اولیہی چي هغوی تالہ ہرامہر
 جادوگر راولی حاضرئی کری او پہ یو قرات کنبی سحرادی پہ علم سحر کنبی چي کوم

فوقیت لری نو ہغوی راجع شو، ہغہ جادوگر فرعون لہ راغلل او عرضی اؤکرو کہ چرې مونږ غالب راغلونو آیا مونږ ته به څه لویه صلہ (انعام) ملاویږی (فرعون) اووئیل او تاسو به په مقرینو کښې شامل کړې شئ (جادوگر) موسی ﷺ ته اووئیل ای موسی (همسا) ته (وړاندې) غورځوې یا څه چې مونږ سره دی مونږ هغه او غورځوو، موسی ﷺ جواب ورکړو چې ہم تاسوئ او غورځوئ (الْقَوَا) امر هغوی ته د غورځولو د اجازت دپاره دې دې دپاره چې وړاندې غورځول د حق د اظہار وسیلہ جوړه شی (دا امر د حکم دپاره نه دې) کوم وخت چې هغوی خپلې رستی اولرگی او غورځول نو د خلقو نظریندی شی اوکړه یعنی حقیقت باندې د پوہیدلو نه یی بند کړل او هغوی شی او یرویل یعنی هغوی شی داسې او یرویل چې هغوی «دغه لرگی او رستی» منډې وھونکی ماران او کنرل «دغه شان» هغوی یولوئ جادو پیش کړو، او مونږ موسی ﷺ ته حکم ورکړو چې ته ہم خپله همسا او غورځو نو ناخاپی هغې د جادو جوړ شوی څیزونه تیرویل شروع کړه (تلفف) په اصل کښې د یوتا په حذف سره دې په معنی د ژوندی تیرولو (مَایَا فِکُونْ) مراد څه چې هغوی د لاس صفائی پیش کوله حق ثابت او ښکاره شو او کوم جادوی چې هغوی پیش کړې وو هغه لاړو. فرعون او د هغه قوم ہم په موقع باندې ماتې او خوړلواو (ښه) ذلیل واپس شو یعنی ښه (ذلیل او خوار) شو او جادوگر په سجده پریوتل (جادوگر) اووئیل مونږ په رب العالمین باندې ایمان راوړو کوم چې د موسی ﷺ او هارون ﷺ ہم رب دې هغوی ته ددې خبرې د علم کیدو د وجې نه څه چې هغوی د حضرت موسی ﷺ په همسا کښې مشاهدہ کړو هغه د جادو په ذریعہ ممکن نه وو، فرعون اووئیل آیا تاسو زما د اجازت نه بغیر په موسی ﷺ باندې ایمان راوړو بیشکه دا یو پټ سازش وو کوم ته چې تاسو په دې ښار کښې عملی جامہ واغوسته دې دپاره چې تاسو د ښار اوسیدونکی ددې ځائی نه یې دخل کړئ ښه اوس به تاسو ته ډیره زر هغه نتیجہ معلومہ شی کومه چې زما د طرف نه ښکاره کیدونکې ده، زه به ستاسو خپې لاسونہ د مخالف طرف نه کټ کړم یعنی دھریونې لاس او گسہ څپہ ییابہ تاسو ټول په سولئ کړم، هغوی جواب ورکړو بہر حال زموږ د مرگ نه پس په کوم حال کښې چې ہم وی د خپل رب طرف ته په آخرت کښې واپس کیدل دی یو او ته چې په کومه خبرہ زموږ نه انتقام اخستل غواړې هغه ددې نه سوا هیڅ ہم نه دی چې زموږ د رب نغښتې کله چې زموږ مغی ته راغلې (واضحہ شوې) نومونږ هغه اومغلي ای زموږ ریه ته په مونږ باندې د صبر فیضان اوکړه کله (چې فرعون) خپلې درکې ته عملی جامہ اغوندی دې دپاره چې مونږ د کفر حالت ته واپس نه شو اومونږ ته (د دنیا نه) په داسې حال کښې اوچت کړې چې مونږ حکم منونکی یو.

د قیوداتو فوائد او تسہیل

نوله: علی سَبِيلِ التَّنْذِيرِ ددې اضافې مقصد د سورت الشعراء او ددې ځائی په مضمون کښې تطبیق ورکولو سره تعارض لرې کول دی. آخر امرها، ای لاتعجل فی قتله.

قوله: مَا مَعَنَا بِهِ دِي كَنْبِي اشارة ده چې دَ اللَّيْتِيْن مفعول محذوف دې.

قوله: تَوَسَّلَا داددي سوال جواب دې چې سحر يومنوع وناخوبنه كړې شوې خيز دې حضرت موسى عليه السلام ولې ددې حكم وركړو؟ د جواب حاصل دادې چې دا امر نه د ادب په توگه دې او نه د په توگه بلكه دا امر د اجازت دپاره دې او ددې اجازت مقصد هم دادې چې ددې په ذريعه د باطل ابطال او د حق اظهار اوشى، بافكوت، دا افك (ض) نه جمع مذكر غائب دې يعنى واپس كيدل، الافك صرف الشئ عن جبهه.

قوله: اَرْجُهُ دا د ارجاء نه واحد مذكر حاضر صيغه ده هغه ته مهلت وركړه په دې كنبې ؤ ضمير مفعولى دې چې موسى عليه السلام ته راجع دې.

[اياتونه: ۱۲۷-۱۲۹]

{وَقَالَ الْمَلَأَيْنِ قَوْمُ فِرْعَوْنَ} لَهُ {أَتَدْرُ} تَفَرَك {مُوسَى وَقَوْمَهُ لِيُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ} بِالْإِعْءَاءِ إِلَى مُخَالَفَتِكَ {وَيَذْرَأُكَ وَأَهْلَكَ} وَكَأَن صَنَعَ لَهُمْ أَصْنَانًا صِغَرًا يَغْثِدُونَهَا وَقَالَ أَنَا رَبُّكُمْ وَلَهَا قَالَ أَنَا رَبُّكُمْ الْأَعْلَى {قَالَ سَتَقْتُلُ} بِالْتَشْدِيدِ وَالتَّخْفِيفِ {أَبْنَاءَهُمْ} الْمُؤَلُودِينَ {وَأَسْتَحْيِي} لَسْتَحْيِي {نِسَاءَهُمْ} كَيْفَعَلْنَا بِهِمْ مِنْ قَبْل {وَأَلَّا تَقْوَعُ قَاهِرُونَ} قَادِرُونَ فَعَقَلُوا بِهِمْ ذَلِكَ فَشَكَ بَنُو إِسْرَائِيلَ {قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ اسْتَعِينُوا بِاللَّهِ وَاصْبِرُوا} عَلَى أَذَانِهِمْ {إِنَّ الْأَرْضَ لِلَّهِ يُورِثُهَا} يُغْثِيهَا {مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَالْعَاقِبَةُ} الْمَخْذُودَةُ {لِلْمُتَّقِينَ} اللَّهُ {قَالُوا أَوْدَيْنَا مِنْ قَبْل أَنْ تَأْتِيَنَا وَمِنْ بَعْدِ مَا جِئْتَنَا قَالَ عَسَى رَبُّكُمْ أَنْ يُهْلِكَ عَدُوُّكُمْ وَيَسْتَخْلِفَكُمْ فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ} فِيهَا

ترجمه: د فرعون د قوم سردارانو فرعون ته او وئيل آيا ته به موسى عليه السلام او د هغه قوم داسې پريږدي چې ستاد مخالفت دعوت وركولوسره په ملك كنبې فساد خور كړي اوتا اوستامعبدان پريږدي د هغوى دپاره نى واړه بتان جوړ كړي ووچې د هغې به هغوى عبادت كولو اوفرعون ددې خبرې دعوى كونكې ووچې زه ستاسوهم رب یم او او د دغه بتانو هم، اوهم په دې وجه هغه او وئيل چې زه ستاسو لوى خدائى یم، فرعون او وئيل چې زه به د هغوى خامن قتل كوم (سَقَتِلُ) تشديد او تخفيف سره دې او د هغوى بشعې په ژوندې پريږدم لكه څنگه چې مونږ هغوى سره دغه شان مخكېنې هم كړى دى اويقينا مونږ په هغوى قدرت لرو، فرعون هغوى سره هم دغه معامله وكړه نوبنى اسرائيلو شكايت وكړو موسى عليه السلام خپل قوم ته او وئيل د الله تعالى نه امداد غواړئ او د دوى په تكليفونو رسولو صبر كوئى زمكه د الله تعالى ملك دې او هغه چې خپلو بنديگانو كنبې چالره غواړي وارث به ئې جوړ كړي، ورپه نى كړي، او بهتر انجام د الله تعالى نه د وريدونكو دې، د موسى عليه السلام د قوم خلقو او وئيل ستاسو د راتلونو وړاندې به هم مونږ تنگولې شو اوستاسو د راتلو نه پس هم مونږ تنگوى، موسى عليه السلام

اووٹیل چہ ہفہ وخت نیز دے دے چہ ستاسو رب بہ ستاسو دہمن ہلاک کری اوتاسو بہ پہ زمکہ کنبی خلیفہ جوہ کری بیابہ تاسو گورئی چہ تاسو بہ زمکہ کنبی خشکہ عمل کوئی؟

د قیوداتو فوائد اوتسہیل

قوله: وَذَرَكْ دَ دے عطف پہ یُذِرُوا باندے دے پہ اُنکڑ موسیٰ کنبی استفہام انکاری دے مقصد فرعون لہ دے موسیٰ علیہ السلام اودھغہ دے قوم خلاف راؤچتول دی او تکرک کنبی واؤ معیت دپارہ دے او تکرک دے واؤنہ پس دے اُن مقدرہ دے وجہ نہ منصوب دے جواب داستفہام کیدود وجہ نہ.

قوله: يَذَرُكَ يَذَرُوْا وَذَرَّ نہ مضارع واحد مذکر غائب دا پہ اصل کنبی یُذِرُوْا و (ض) د مضارع عمومی تلفظ (س) نہ کولے شی پہ معنی د پریخودلو.

[ایاتونہ: ۱۲۰-۱۴۱]

{وَلَقَدْ أَخَذْنَا آلَ فِرْعَوْنَ بِالسِّنِينَ} بِالْفَخِيطِ {وَنَقَصْ مِنَ السَّمَاءِ لَعْنَهُمْ يَذَرُونُ} {فَإِذَا جَاءَهُمْ الْحُسْنَىٰ} الْخِصْبِ وَالْبَنَىٰ {قَالُوا لَآ هَٰذَا مِنَّا شَيْءٌ} أَيْ نَسْتَجِفُّهَا وَلَمْ يَشْكُرُوا عَلَيْهَا {وَأَن تَعْبُدَهُمْ سِوَةَ اللَّهِ} بِإِيجَابِ {يُظَاهِرُوا} بِتَشَاءُ {يُحْمَسُوْنَ وَمِنْ مَعَهُ} مِنَ الْمُلَمِّينَ {أَلَا أَمْطَا بِرِهِمْ} ضَلَمَهُمْ {عِنْدَ اللَّهِ} بِإِيجَابِ {وَلَكِنْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ} أَنَّهُ مَا يُصِيبُهُمْ مِنْ عِنْدِهِ {وَقَالُوا} لِمَوْسَىٰ {مِمَّا قَاتَيْنَا بِهِ مِنْ آيَةِ رَبِّنَا} يَا مَعْ كَيْفَ نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ} فَذَعَا عَلَيْهِمْ {قَارِئُ سَلَامِ الطُّوفَانِ} وَهُوَ مَاءٌ دَخَلَ بُيُوتَهُمْ وَوَصَلَ إِلَىٰ خُلُقِ الْجَالِسِينَ سَبْعَةَ أَيَّامٍ {وَالْجُرَادِ} فَأَكَلَ زَرْعَهُمْ وَبَنَاهُمْ كَذَلِكَ {وَالْقُتْلِ} السُّوسُ أَوْ نَوْعٌ مِنَ الْفَرَادِ فَتَتَّبِعُ مَا تَرَكَهُ الْجُرَادُ {وَالضَّفَادِعِ} فَمَلَأَتْ بُيُوتَهُمْ وَطَعَامَهُمْ {وَالدَّمَ} فِي بَنَاهُمْ {آيَاتٍ مُّفَصَّلَاتٍ} مُبَيَّنَاتٍ {فَاسْتَكْبَرُوا} عَنِ الْإِيمَانِ بِهَا {وَكَانُوا قَوْمًا مُّجْرِمِينَ} {وَلَمَّا وَفَّرَ عَلَيْهِمُ الرِّجْزُ} الْعَذَابِ {قَالُوا يَا مُوسَىٰ ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ} مِنْ كَشْفِ الْعَذَابِ عَنَّا إِنَّ أَتَانَا {لَبَيْنَ} لَا مِ قَسَمِ {كَشَفْتَ عَنَّا الرِّجْزَ لَنُؤْمِنَ لَكَ وَلَنَرْسِلَ مَعَكَ بَنِي إِسْرَٰئِيلَ} {فَلَمَّا كَشَفْنَا} بِدَعَا مُوسَىٰ {عَنْهُمْ الرِّجْزَ} إِلَىٰ أَجَلٍ هُمْ بِاللُّغَةِ إِذَا هُمْ يَنْتَكِبُونَ} يَنْقُضُونَ عَهْدَهُمْ وَيَصِيرُونَ عَلَىٰ كُفْرِهِمْ {فَالْتَقَمْنَا مِنْهُمُ الْغُرْفَاتِ} هُمْ فِي الْيَمِّ {الْبَحْرِ الْمِلْحِ} {بِأَنَّهُمْ} بِسَبَبِ أَنَّهُمْ {كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ} لَا يَنْتَبِهُونَ {وَأَوْرَثْنَا الْقَوْمَ الَّذِينَ كَانُوا يُسْتَضَعُونَ} بِالْإِسْتِغَادِ وَهُمْ بَنُو إِسْرَٰئِيلَ {مَشَارِقِ الْأَرْضِ وَمَغَارِبَهَا الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا} بِالْإِنْعَاءِ وَالشَّجَرِ صِفَةً لِلْأَرْضِ وَفِي الشَّامِ {وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ الْحُسْنَىٰ} وَهِيَ قَوْلُهُ تَعَالَىٰ {وَرُبِّدْ أَنْ تَحْنُ عَلَىٰ الَّذِينَ اسْتَضَعُوا فِي الْأَرْضِ} الْخِ {عَلَىٰ بَنِي إِسْرَٰئِيلَ بِمَا صَبَرُوا} عَلَىٰ أَذَىٰ عَذَابِهِمْ {وَوَدَّعْنَا} أَهْلَكْنَا {مَا كَانَ يَصْنَعُ فِرْعَوْنُ وَقَوْمُهُ} مِنَ الْبِعَازَةِ {وَمَا كَانُوا يَعْرِشُونَ} بِكُفْرِ الزَّوْءِ وَضَمِّهَا يَزْفُونَ مِنَ الْبُيُوتِ {وَجَاوَزْنَا} عَبْرَتَا {بَنِي إِسْرَٰئِيلَ الْبَحْرَ} قَاتُوا} فَفَرُّوا {عَلَىٰ قَوْمٍ يَعْبَثُونَ} بِضَمِّ الْكَافِ وَكُسْرُهَا {عَلَىٰ أَصْنَافِهِمْ} يَعْبَثُونَ عَلَىٰ جَنَابِهَا {قَالُوا يَا مُوسَىٰ اجْعَلْ لَنَا إِلَهًا} صِنْفًا تَعْبُدُهُ {كَمَا لَهُمْ آلِهَةٌ} قَالُوا لَكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ} خَيْثُ فَاتْلُكُم بِغَفَةٍ

اللَّهُ عَلَيْكُمْ بِمَا فُلْتُمُوهُ {ان هؤلا متبر} هالك {ما هم فيه وباطل ما كانوا يعملون} {قَالَ أَغَيْرَ اللَّهِ أَنْفُسُكُمْ
هَٰذَا} مَنبُودًا وَاصْله انبىي لَكُمْ {وَهُوَ فَضْلُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ} في زمانكم بما ذكره في قوله {وَأَذْكُرُوا
{إِذْ أَخْبَيْنَاكُمْ} وفي قِراءَةِ انجائكم {مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَشُومُونَكُمْ} يَمْلِكُونَكُمْ وَيَذِيقُونَكُمْ {سُوءَ الْعَذَابِ}
اشده وهو {يَقْتُلُونَ أَبْنَاءَ كَافِرِينَ وَيَسْتَبِشِرُونَ} يستبقون {نساء كاهنٍ عَلَى ذُلِّكُمْ} الإنجاء أَوْ الْعَذَابِ {بَلَاءِ}
إنعام أَوْ ابْتِلَاءِ {مِنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٍ} اَللّٰهُ تَعَالٰی فَنَقْتَهُوا عَمَّا فُلْتُمْ

ترجمه: مونږ د فرعون خلق په قحط اود پيداوار په کمی کښې د خوګالو پورې راګیر کړل دي
د پاره چې هغوی نصیحت قبول کړی او ایمان راوړی، مګر حال دا وو چې کله به
د خوشحالی آبادنی او مالدارنی زمانه راغله نو وئیل به ئی مونږ هم ددې حقداریو او په دې به
نی د الله تعالی شکر نه کولو، او کله چې به په هغوی باندې بدحالی او اوج کالی او د مصیبت
زمانه راتله نو په موسی علیه السلام او د هغه په مؤمنانو ملګرو به ئی د سبیره والی الزام لګولو (حالانکه)
حقیقت خودادي چې د هغوی نحوست د الله تعالی سره دې هم د هغه د طرف نه راخی خو په دوی
کښې اکثر خلق ددې نه ناخبره وو چې خدا راخی نوهم د الله تعالی د طرف نه راخی، هغوی موسی
عليه السلام ته او وئیل چې زموږ د مسحور کولو د پاره هر څنګه نڅښی راوړې مونږ ستا د خبرې یقین
کونکی نه یو، موسی علیه السلام د هغوی د پاره خبرې او کړې نومونې په هغوی باندې طوفان راوړلېلو
او هغه دومره زیاتې اوبه وې چې د هغوی په کورونو کښې داخل شوې او د ناست خلق د
مرئی پورې اور سیدلې، اودا صورت حال تر اوه ورځو پورې وو. او ملخان موراو لپل چې
د هغوی فصلونه اومیو ئی او خوړلې اوسپګې موراو لپلې یا مراد د کونو په شان څه قسم
دې مطلب دا چې د ملخانونه څه پاتې شو نو هغه سپګو صفا کړل او چيندخي موراو لپلې
چې د هغوی کورونه او خوراګونه ترې ډک شو او د هغوی په اوبو کښې مو د وینې ګډوالي
او ګډو (دا ټولې) ښکاره ښکاره معجزې وې په دغه معجزو باندې د ایمان راوړلونه یې دده
او کړه اودا خو ووهم مجرمان خلق، او کله چې به په دوی باندې مصیبت نازلیدلو نو وئیل به ئی اې
موسى علیه السلام ته زموږ د پاره د خپل رب نه د هغه عهد په ذریعه د کوم چې هغه تاسره عهد کړې دي چې
که مونږ ایمان راوړو نو مونږ نه مصیبت اخوا کړی دعا او کړنې لږ کښې لام د قسم د پاره
دې که چېرې ته زموږ نه د مصیبت اخوا کړې نو مونږ به په تاباندې ضرور ایمان راوړو او خامخابه
بنی اسرائیل تاسره اولېږو، او کله چې به مونږ د موسی علیه السلام په دعا سره د یو محدود وخت پورې په
کوم کښې چې په هغوی ته دغه عذاب رسیدونکې وو د رسیدونه پس اخوا کولو نو زړه ئی خپل
عهد ماتولو او په خپل کفریه ولاړو بیا مونږ د هغوی نه انتقام واخستو نو مونږ هغوی په دریانې
شور کښې غرق کړل په دې وجه چې هغوی به زموږ آیاتونه دروغ ګڼل او د هغې نه په ئی غفلت کولو
یعنی په هغې کښې به ئی غور او فکر نه کولو او د هغوی په حائى مونږ هغه خلق کوم چې

کمزورې کړې شوی وو یعنی غلامان جوړکړې شوی وو هغه بنی اسرائیل وو د هغه زمکې د مشرق نه تر مغرب پورې وارشان جوړکړل کومه چې مونږ د اویواو ونوپه ذریعه د برکتونو نه د که کڼې وه (القی بارکنا لها) د ارض صفت دې او هغه د شام ملک دې، دغه شان د بنی اسرائیلو په حق کښې ستا د رب وعده د خیر د هغوی د دښمن په تکلیف رسولو باندې د صبر په وجه پوره شوه. او هغه وعده د الله تعالی قول وټرند ان ممن علی الذین استضعفوا الخ دې، فرعون او د هغه قوم چې اوچت اولور عمارتونه جوړکړی وو هغه مونږ پر یاد کړل، (عروشون) د راه په کسرې او ضمې سره اوچت عمارتونه جوړول، اومونږ بنی اسرائیل د دریاب نه پورې وستیل نو د هغوی په یوداسې قوم باندې تیریدل اوشو چې خپلو یوڅو بتانوسره انخځې وو (عکفون) دکاف په ضمې او کسرې سره، یعنی د هغې په عبادت باندې کلک ولاړ وو وئ وئیل ای موسی ﷺ زموږ د پاره هم یوداسې معبود (یعنی) بت جوړکړه د کوم چې مونږ بڼدگی او کړو لکه څنگه چې د دې خلقو دی، موسی ﷺ او فرمائیل تاسو خلق دلوې جهالت خبرې کوئ ځکه چې تاسو په خپل خان باندې د نعمتونو په صله کښې داسې خبرې کوئ، داخلق چې په کوم کار کښې اخته دی هغه به یقیناً تباہ کړې شی اوڅه چې کوی هغه سراسر باطل دی، موسی ﷺ او وئیل (آیا) ولې زه ستاسو د پاره د الله تعالی نه بغیر بل څوک معبود اولتوم، د (انفکم) اصل اېلی لکم وو حالانکه هغه هم الله تعالی دې چا چې تاسو ته د خپلې زمانې په قومونو باندې فضیلت درکړې دې کوم (فضیلت) چې په خپل قول واذ بحینکه کښې ذکر کړې دې او الله تعالی فرمائی، هغه وخت یاد کړئ کوم وخت چې مونږ تاسو ته د فرعونیانو نه خلاصې درکړو او په یو قراعت کښې انھمک دې چې تاسو ئی په تکلیف کښې اخته کړی وئ او تاسو ته ئی د خراب عذاب (خوند)، درځکلو او هغه دا وو چې ستاسو مخامخ به ئی قتلول او ستاسو ښځې به ئی ژوندئ پریخودلې او په دې نجات یا عذاب کښې ستاسو د رب د طرف نه امتحان انعام عظیم دې یا ابتلاء ده دې آیا تاسو نصیحت نه حاصلوئ چې د دغه خبرو نه منع شئ کومې چې تاسو اوکړی.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: یسین، د سته جمع ده، کال، قحط، اوچ کالی.

قوله: کُنتُمْ مَوْنٍ ددې مستحق یو په دې کښې اشاره ده چې په کنهذه کښې لام د استحقاق دې.

قوله: مَهْمَا ددې اصل ماما مکرر وو رومیې ما شرطیه او دویمه د تاکید د پاره، د ثقل ختمولو د پاره د رومیې الف په هاء سره بدل کړې شو مَهْمَا شو.

قوله: یَنْشَأُونَ، د بطیروا تفسیر په پناه مون سره کولو کښې یی اشاره اوکړه چې بتطویر طیاران نه ماخوږ نه دې بلکه د طیء رانه ماخوږ دې، ددې دوه معنې راځی نصیب که

دُخِرِوِی اُوکَہ دَشَرَ، یعنی خوش نصیبی او بد نصیبی دواوہو معنو کنہی استعمال یرہی،
دویمہ معنی یئ د تشاؤر مدہ ددی معنی د نحوست دہ مفسر علام یطین تفسیر پہ تشاؤر سرہ
کولو کنہی د معنی تعین او کړو.

قوله: هُوَ بِالْقُوَّةِ الْعَرَاىِ إِلَى مَهَابَةِ مِنَ الرِّمَانِ.

قوله: إِذَا هَرَدَا دَنَّا جَوَاب دې.

قوله: عَرَبْنَا، داددې سوال جواب دې چې په جَاوَز صله باء نه راځی ځکه چې جَاوَز متعدی
بنفسه دې حالانکه دلته باء صله راغلې ده. جواب دادې چې جَاوَز دَعَوَ معنی لره متضمن
دې لهذا ددې صله باء راورل صحیح شو.

قوله: هُوَ: هُوَ مَقْدَر مَن لَوْ سَرِه یئ اشاره او کړه چې یَقْتُلُونَ جمله مستانفه ده په ماقبل باندې
ددې عطف صحیح نه دې.

[ایاتونه: ۱۴۲-۱۴۷]

{وَوَاعَدْنَا} بِأَيْفٍ وَذَوْنَهَا {مُوسَى ثَلَاثِينَ لَيْلَةً} نَكَلَمُهُ عِنْدَ انْتِهَائِهَا بِأَنْ يَصُومَهَا وَيَمِزْ ذُو الْقَعْدَةِ فَصَامَهَا
فَلَمَّا تَمَّتْ أَتَكَرَّ خُلُوفٌ فَهَ فَاسْتَاكَ فَأَمَرَهُ اللَّهُ بِعَشْرَةِ أُخْرَى لِيَكْلِمَهُ بِخُلُوفٍ فَهَ كَمَا قَالَ تَعَالَى
{وَأَتَمَمْنَاهَا بِعَشْرٍ} مِنْ ذِي الْحِجَّةِ {فَقَمَرَمِيقَاتِ رَيْتِه} وَفَتْ وَغَدَه بِكَلَامِهِ يَأْتِ {أَرْبَعِينَ} خَال {لَيْلَةً}
تَنْبِيْز {وَقَالَ مُوسَى لِأَخِيهِ هَارُونَ} عِنْدَ ذَهَابِهِ إِلَى الْجَبَلِ لِلْمُنَاجَاةِ {أَخْلَفْنِي} كُنْ خَلِيْفَتِي {فِي قَوْمِي
وَأَصْلِيخُ} أَنْهَرَهُمْ {وَلَا تُتِمِّمْ سَبِيلَ الْمُفْسِدِينَ} بِمُؤَافَقَتِهِمْ عَلَى الْمَعَاصِي {وَلَمَّا جَاءَ مُوسَى لِمِيقَاتِنَا} أَيْ
بِلَوْفَتِ الْيَدِي وَغَدْنَاهُ بِالْكَلَامِ فِيهِ {وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ} بِلَا وَاسِطَةٍ كَلَامًا سَبْعَةً مِنْ كُلِّ جِهَةٍ {قَالَ رَبِّ أَرِنِي}
تَفْسِكَ {أَنْظُرْ إِلَيْكَ قَالَ لَنْ تَرَانِي} أَيْ لَا تَقْدِرُ عَلَى رُؤْيِي وَالتَّغْيِيرُ بِهِ ذُونُ لَنْ أَرَى يُبَيِّدُ إِنْ كَانَ رُؤْيَاهُ
تَعَالَى {وَلَكِنْ أَنْظُرْ إِلَى الْجَبَلِ} الْيَدِي هُوَ أَقْوَى مِنْكَ {فَإِنْ اسْتَفْرَقَ} تَبَتْ {مَكَانَهُ فَسَوْفَ تَرَانِي} أَيْ تَبَتْ
إِرْؤْيِي وَإِلَّا فَلَا طَاقَةَ لَكَ {فَلَمَّا تَحَلَّى رَبُّهُ} أَيْ ظَهَرَ مِنْ لُورِهِ قَدْرُ بَصْفِ أَنْفَلَةِ الْخُنْصَرِ كَمَا فِي خَبِيثِ
صَنْحِهِ الْخَاكِمِ {لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دُكًّا} بِالْقَضْرِ وَالْمَدِّ أَيْ مَذْكُوكًا مُسْتَوِيًّا بِالْأَرْضِ {وَحَرَّ مُوسَى صَعِقًا} مَغْشِيًّا
عَلَيْهِ لِهَوْلِ مَا رَأَى {فَلَمَّا أَفَاقَ قَالَ سُبْحَانَكَ} تَنْزِيْهُ لَكَ {تَبَتْ إِلَيْكَ} مِنْ سَوَالِ مَا لَمْ أَوْفَرْ بِهِ {وَأَنَا أَوَّلُ
الْمُؤْمِنِينَ} فِي زَمَانِي {قَالَ} تَعَالَى لَهُ {يَا مُوسَى إِلَى اصْطَفَيْتُكَ} اخْتَرْتُكَ {عَلَى النَّاسِ} أَهْلَ زَمَانِكَ
{يُرْسَلَانِي} بِالْخَفِجِ وَالْإِفْرَادِ {وَبِكَلَامِي} أَيْ تَكْلِيمِي إِلَيْكَ {فَعَدَّ مَا آتَيْكَ} مِنْ الْفَضْلِ {وَكُنْ مِنْ
الشَّاكِرِينَ} بِأَنْفَعِي {وَكُتِبَ لَهُ فِي الْأَلْوَامِ} أَيْ الْأَوْحَانِ الثَّوَرَاتِ مِنْ سِنْرِ الْحُجَّةِ أَوْ رَزَجِدِ أَوْ زَمْرَدِ سِنْفَةِ
أَوْ عَشْرَةِ {مِنْ كُلِّ شَيْءٍ} يَخْتِجُ إِلَيْهِ فِي الدِّينِ {مَوْعِظَةً وَتَفْصِيلًا} تَنْبِيْهُ {لِكُلِّ شَيْءٍ} بِذَلِّ مِنَ الْخَارِ
وَالْمَخْرُورِ قَبْلَهُ {فَعَدَّهَا} قَبْلَهُ فَلَمَّا مَقْدَرًا {يَقُوَّةً} بِجَدِّ وَاجْتِهَادِ {وَأَمْرُ قَوْمِكَ يَأْخُذُ بِأَحْسَنِهَا سَارِكُهُمْ دَارُ
الْفَاسِقِينَ} فِرْعَوْنُ وَآتْبَاعُهُ وَهِيَ بِمَصْرِ لِيَنْتَهَرُوا بِهِمْ {سَاحِرُفٌ عَنْ آيَاتِي} دَلَائِلُ قُدْرَتِي مِنَ الْمَصْنُوعَاتِ

وغيرها {الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ} بَانَ اخذلهم فلا يتكبرون فيها {وَأَنْ يَرَوْا كُلَّ آيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا بِهَا وَإِنْ يَرَوْا سَبِيلَ} طريق {الرُّشْدِ} الهُدَى الّذى جاء من عند الله {لَا يَتَّخِذُوا سَبِيلًا} يتسلّكوه {وَأَنْ يَرَوْا سَبِيلَ الْغَىِّ} الضلال {يَتَّخِذُوا سَبِيلًا ذَلِكَ} الصّرف {يَأْتُهُمْ كُذُوبًا بَاطِلَاتٌ وَأَكْثَرُهَا غَالِيْلِينَ} تقدم مله {وَالَّذِينَ كُذِّبُوا بِآيَاتِنَا وَلِقَاءِ الْآخِرَةِ} البغت وغيره {حَبِطَتْ} بطلت {أَعْمَالُهُمْ} ما عملوه في الدُّنْيَا من خير خبيصة رجم وصدّقه فلا ثواب لهم لعديم شرطه {هَلْ} ما {يُجْزَوْنَ إِلَّا} جزاء {مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ} من التّكذيب والمغاصي

توجه: اومونہ موسیٰ علیہ السلام سرہ دیر شو شیو وعده او کرہ چی ددی مودی پورہ کیدونه پس بہ ہفہ دہ سرہ کلام کوی (واعذنا) پہ الف سرہ او بغیرد الف نہ (وعذنا) پہ دی توگہ چی موسیٰ علیہ السلام پہ دغہ مودہ کنبی روزہ اوساتی اودا د ذوالقعدہ میاشت وہ، حضرت موسیٰ علیہ السلام ددغہ مودی روزی اوساتلی کلہ چی (دیرش ورخی) پورہ شو، نوحضرت موسیٰ علیہ السلام تہ دخیلہ خلی د بونی کرکہ محسوس شوہ نوہفہ مسواک اوکرو نواللہ تعالیٰ دتورو لسو ورخو حکم اوکرو چی موسیٰ علیہ السلام د خلی د بونی سرہ داللہ سرہ کلام اوکری لکہ چی اللہ تعالیٰ اوفرمائیل اومونہ ددغہ دیرشو ورخو مودہ د ذی الحجہ تورو لسو ورخو سرہ پورہ کرہ نو داللہ تعالیٰ سرہ د کلام کولو ددغہ د رب د وعدی خلویستوشیو مودہ پورہ شوہ، اربعین (دمیقات) نہ حال دی لیلہ تمیز دی پہ غریباندی د مناجات لہ تلویہ وخت کنبی حضرت موسیٰ علیہ السلام خپل رور ہارون علیہ السلام تہ اوفرمائیل زما پہ قوم کنبی زما د جانشینی فرائض پورہ کوہ او دھغوی دمعاملاتو اصلاح کوہ او پہ معاصی کنبی موافقت کولو سرہ د مفسدانو اتباع مہ کوہ او کلہ چی موسیٰ علیہ السلام زمونہ پہ مقرر وخت یعنی پہ ہفہ وخت کوم چی مونہ د ہفہ سرہ دکلام کولو دپارہ مقرر کرہ و راغلو او دھغہ رب ہفہ سرہ بلا واسطہ کلام اوکرو داسی کلام چی دھر طرف نہ بہ اوریدلی شو نو (موسیٰ علیہ السلام) عرض اوکرو ای زما پروردگار تہ ماتہ خپل دیدار اوکرو دی دپارہ چی تا اووینم، ارشاد اوشو چی تہ ما ہیچ کلہ نہ شی لیدلی یعنی تہ زما د لیدلو طاقت نہ لری د (کن ترانی) تعبیر د اللہ تعالیٰ د امکان رؤیت فائدہ ورکوی نہ چی کن آری لیکن تہ دغہ غرتہ گورہ چی تانہ دیر قوی دی کہ ہفہ پہ خپل خانی باندی پاتی شو نو تہ بہ ما اولیدلی شی یعنی تہ بہ زما د دیدار دپارہ ثابت پاتی شی گنی پہ تاکنبی ددی طاقت نشته، کلہ چی دھغہ رب پہ غریباندی تجلی اوفرمائیلہ یعنی دھغہ نور د کچی گوتی د نیم بند ہومرہ ظاہر شو لکہ چی پہ حدیث کنبی دی (او) حاکم دا (حدیث) صحیح گرخولی دی نو ہفہ غریب ذرہ ذرہ کرو (دگ) پہ قصر اومد سرہ دی یعنی چوری چوری یں کرو زمکی سرہ یں یوشان کرو او موسیٰ علیہ السلام چی خہ اولیدل دھغی د خطرناکی د وجی بہ ہوشہ پریوتلو، بیاجی کلہ موسیٰ علیہ السلام پہ ہوش کنبی راغلو نو عرض شی اوکرو ستاد پارہ (دھر نقص) نہ پاکوالی

دې زہ دھرداسي سوال کولونه د کوم چې ماته حکم نه دې راکړې شوې تاته توبه کوم او زه دخپلې زمانې د اول ايمان والونه يم الله تعالى موسى عليه السلام ته ارشاد او فرمائيلو اې موسى ماته ستايه زمانه کښې په ټولو خلقو کښې دخپل رسالت او کلام کولو دپاره منتخب کړې ئي (رسالتي) د جمع او افراد سره دې يعنې زما ناسره کلام کولو دپاره، نوکوم څه چې ماتاته دخپل فضل نه درکړي دی هغه واخله اوزما د نعمتونو شکر ادا کړه اومونې موسى عليه السلام دپاره د تورات په يو څو تختو کښې چې د جنت د بيري د ونې يا زبرجد يا زمرد اووه يالسن وې هر قسم نصيحت د کوم چې په دين کښې ضرورت وي او د هر څيز تفصيل اوليکلو (موعظه او تفصيلاً) دخپل ماقبل جار مجرور د (محل) نه بدل دې (مونې اوونيل) دا په پوره طاقت او کوشش سره اونيسه (لخنها) نه وړاندې قلنا مقدر دې اوخپل قوم ته حکم اوکړه چې ددې ښه (يعنې د عزيمت) احکام کلک اونيسې زه به ډير ژر د حد نه تجاوز کونکو (يعنې) د فرعون او د هغه د اتباع کونکو کوږ دراوښايم او هغه مصر دې دې دپاره چې تاسو د هغې نه عبرت حاصل کړئ په خپلو اياتونو مصنوعات وغيره دخپل قدرت دلانلو داسې خلق لري ساتم چې په زمکه کښې ناحق کبرکوي په داسې توگه چې زه به هغوی ذليل کړم بيا به هغوی په دغه دلانلو کښې غور او فکر اونه کړې شي اوکه چېرې هغوی ټولې نڅښې اووښې بيا به هم په دې باندي ايمان رانورې اوکه چېرې هغوی د هدايت طريقه اوگوري چې دالله تعالى د طرف نه راغلې ده نوهغوی دا نه خپلوی يعنې په دې به تگ اونه کړي اوکه د گمراهۍ لار اوگوري نوهغه خپله کړي اودا لرې کول ددې وجې نه دی چې هغوی زمونږ اياتونه دروغ اوگنرل اوهغوی ددې نه غافل وو هم ددې په شان آيت وړاندې تير شوې دې او هغه خلق چا چې زمونږ اياتونه او د آخرت ملاقات يعنې بعث وغيره دروغ اوگنرلو نو د هغوی په دنيا کښې کړې شوې اعمال د نيکۍ مثلاً صله رحمې اوصدقه بې خايه لارل هغوی ته به هيڅ اجر نه ملاوېږي ددې د شرط مفقود کيدو د وجې نه هغوی ته به هم هغه څه سزا ورکولې شي کوم څه چې هغوی کول تکذيب او معاصي وغيره.

د قيوداتو فوائد او تسهيل

قوله: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ. کله چې په الف سره وی نوباب مفاعله به وی وَوَعَدْنَا كُنُيْ وَ اُستينافيه دې کلام مستانف دې سورت بقره کښې چې کوم وَادَّعَيْنَا موسى اربعين ليله فرمائيلې شوې وو دا د هغې تفصيل دې واعدنا موسى فعل بافاعل او مفعول به دې او للذين مفعول به ثاني دې للذين مضان محذوف دې تقدير دادي هم للذين ليله ليله تمیز دې د اتقناها عطف په واعدنا باندي دې.

قوله: وَلَكُمْ وَعْدَةٌ، دمقات تفسير په وخت سره کولو کښې يې اشاره اوکړه چې د مقات نه

حال دے۔

بولہ: وَقَالَ مُوسَىٰ لِأَخِيهِ هَارُونَ وَآؤُ تَرْتِيبَ اَوْتَقْعِيبَ دَپَارَه نَه دے خُکِه چے مذکورہ مقولہ جبل دتللونه ورائندے ده۔

بولہ: بِکَلَامِه اَیَّاهُ دَآدِیو سَوَال مَقْدَر جَوَاب دے۔

سوال: سَوَال دَآدِی چے مَعْنَا رَوِی نَه مَعْلوم مِیَرِی چے دَرَب وَخْت حَالَانکِه دَ رَب شَه وَخْت نَشْتَه دے۔

جواب: دَ جَوَاب حَاصِل دَآدِی چے مَضَاف مَحْذُوف دے تَقْدِیْرِی عِبَارَت دَآدِی وَقْت کَلَامِیَه اَیَّاهُ۔

بولہ: حَال تَقْدِیْرِ عِبَارَت بِه دَآشِی فَمَرَّ بِالْعَاقِبَةِ هَذَا الْعَدَدُ لِهَذَا دَحْمَل دَعْدَم صَحْت اَعْتِرَاض خْتَم شَو۔

بولہ: مِنْ کُلِّ جِهَتِ دَدِی اَضَافِی مَقْصِد کَلَام قَدِیْم اَو کَلَا حَادِث کِنِیْیَ فَرَق بَیَانُول دِی چے دَ کَلَام حَادِث دَپَارَه جِهَت وِی اَو دَ کَلَام قَدِیْم دَپَارَه نَه وِی خُکِه چے دَ قَدِیْم شَه مَتَعِیْن جِهَت نَه وِی هَفَه هَمَه جِهَت وِی۔

بولہ: نَفْسُکِ، پَه دے کِنِیْیَ اِشَارَه دَه چے دَ اَرَبِی مَفْعُول ثَانِی مَحْذُوف دے لِهَذَا دَ فَعْل قَلْب پَه یَو مَفْعُول بَآنْدِی اِقْتِصَار لَازِم مِیَرِی۔

بولہ: وَالْقَبْرِ بِه دُؤُنَ لَنْ اُرِی یُفِیْدُ اِمْکَانَ رَوِیْتَه تَعَالٰی، دَدِی عِبَارَت دَآضَافِی مَقْصِد اَخْوَ دَل دِی چے لَنْ تَرَانِی، اَو لَنْ اُرِی کِنِیْیَ شَه فَرَق دے؟ فَرَق دَآدِی چے لَنْ تَرَانِی دَ اِلله تَعَالٰی دَ رَوِیْت بِه اِمْکَانَ بَآنْدِی دَلَالَت کُورِ خُکِه چے دَکُن تَرَانِی نَه مَعْلوم مِیَرِی چے دَعْدَم رَوِیْت عَلْت پَه رَانِی کِنِیْیَ دے نَه چے پَه مَرْنِی کِنِیْیَ اَو هَفَه عَلْت عَدَم قُوت اَو عَدَم صِلَاحِیْت دے اَو کِه دَ لَنْ تَرَانِی پَه خَآئِی لَنْ اُرِی وِی نُو مَطْلَب بِه دَاوِی چے دَعْدَم رَوِیْت عَلْت پَه مَرْنِی کِنِیْیَ دے دَ رَانِی عَدَم صِلَاحِیْت پَه صِلَاحِیْت اَو عَدَم قُوت پَه قُوت سَرَه بَدَلُولِی شَو خُکِه چے رَانِی مَمْکَن اَو حَادِث دے اَو مَمْکَن اَو حَادِث تَصَرَف قَبْلُولِی، پَه خِلَاف دَ مَرْنِی چے هَفَه دَ قَدِیْم کِیْدُو دَ وَجِی نَه تَصَرَف نَه قَبْلُولِی۔

بولہ: مَدَّ کُورْکَا پَه دے کِنِیْیَ اِشَارَه دَه چے دَکَا مَصْدَر دَ مَرُکُکَا پَه مَعْنِی کِنِیْیَ دے لِهَذَا دَ دَکَا حَمَل پَه جَبَل بَآنْدِی صَحِیْح دے۔

بولہ: تَكَلِّفِی اِثَاکَ، دَدِی مَقْصِد تَخْصِیْص بَیَانُول دِی خُکِه چے مَطْلُوق کَلَام حَضْرَت مَوْسٰی ؑ سَرَه خَاص نَه دے۔

بولہ: بَدَلُ مِنْ الْجَارِ وَالْمَجْرُورِ قَبْلَه، یَعْنِی مَوْعِظَه دَ تَفْصِیْلًا مِنْ کُل شِیْءٍ دَمَحَل نَه بَدَل دے خُکِه چے مِنْ کُل شِیْءٍ دَ کِنِیْیَ مَفْعُول دے دَکُوم دَ وَجِی نَه چے مَحَلَّ مَنصُوب دے۔

قوله: بأحسبها، یعنی په عزیمت باندې عمل لازم او نیستی نه چې په رخصت، مطلب دادې چې په تورات کښې عزیمت، رخصت، مباح، فرض، واجب ټول دي مگر تاسو په رخصت باندې دعمل کولو په ځانې په عزیمت باندې عمل او کړی، مثلاً صبر، تحمل، معافی کول وغیره.

قوله: ذلك، مبتداء او بانه ددې خبر دې.

[ایاتوله: ۱۴۸-۱۵۱]

{وَاتَّخَذَ قَوْمُ مُوسَى مِنْ بَعْدِهِ} أي بعد ذهابه إلى المنجاة {مِنْ حُلِيِّهِمْ} الذي استعاروه من قوم فرعون بعل غرس فبقِيَ عندهم {عِجْلًا} صاغه لهم منه السامري {جَسَدًا} بَدَلُ لَحْمًا وَدَمًا {لَهُمْ حُورٌ} أي مَنَون يُسْمَعُ الْقَلْبُ كَذَلِكَ يَوْضَعُ الثَّرَابُ الذي اخذه من خاير فرس جنبل في لُحْمِهِ لَانْ اَكْرَهَ الْخَبَاءَ فِيمَا يَوْضَعُ فِيهِ وَيَقُولُ اتَّخَذَ الثاني مَحْذُوفٌ اَي اِلَها {الْمُرَوِّا اَنَّهُ لَا يَكْلِمُهُمْ وَلَا يَدْرُسُهُمْ سِوَالَا} كَيْفَ يَتَّخِذُ اِلَها {اَتَّخَذُوهُ} اِلَها {وَكَاثِلُوْا ظَالِمِيْنَ} بِاتَّخَاذِهِ {وَلَمَّا سَقِطَ فِيْ اَيْدِيهِمْ} اَي نَدِمُوا عَلَى عِبَادَتِهِ {وَرَأَوْا} عَلِمُوا {اَنَّهُمْ قَدْ ضَلُّوا} بِهَا وَذَلِكَ بعد زُجُوعِ مُوسَى {قَالُوا لَيْنَ لَمُرِيْحَتَنَا رَبَّنَا وَتَغَيَّرَ لَنَا} بِالْيَأْسِ وَالْيَأْسِ وَالتَّاءُ فِيْهَا {لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِيْنَ} {وَلَمَّا رَجَعَ مُوسَى اِلَى قَوْمِهِ غَضَبَانَ} مِنْ جَهَنَمِ {اَسِيقًا} قَبِيْدُ الْخُذْنِ {قَالَ} بِكُمَا {اَي بِنَسِ خِلَافَةِ {خَلْقَتُمُونِي} هَا {مِنْ بَعْدِي} خِلَافَتُكُمْ هَلَاوْ حَيْثُ اَخْرَجْتُمْ {اَعْمَلْتُمْ اَمْرًا رَسُوْلُكُمْ وَالْقَى اَلْوَاوَامِ} اَلْوَاوَامِ الشُّوْرَةُ غَضَبًا لِيَزِيْهَ فَتَكْشُرَتْ {وَأَخَذَ بِرَأْسِ اَخِيْهِ} اَي بِشَفْرِهِ يَبْسِيْهِ وَلَحْنَهُ بِشِمَالِهِ {يَجِيْزُهُ اِلَيْهِ} غَضَبًا {قَالَ} يَا {بَنَ اُمِّ} بِكْسَرِ الْيَمِمْ وَفَتْحِهَا اَزَادَ اُمِّي وَذَخَرَهَا اَعْطَفَ لِقَلْبِهِ {اِنَّ الْقَوْمَ اسْتَضْعَفُوْنِيْ وَكَادُوْا} فَارَبُّوْا {يَقْتُلُوْنِيْ فَلَئِنْ شِئْتُ} تُفْرِحُ {بِيْ اَلْعُدَاءِ} اِيْهَا نِيْكَ اِيْاِيْ {وَلَا تَجْعَلْنِيْ مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِيْنَ} بِبَيَادَةِ الْعِجْلِ فِي الْمُواخَاذَةِ {قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِيْ} مَا صَنَعْتُ بِاَخِي {وَلَا لِحِي} اُخْرَكَ فِي الدُّعَاءِ اِزْوَاءَ لَهُ وَدَقْنَا لِلشَّمَاتَةِ بِهِ {وَاَدْخَلْنَاهُ فِي رَحْمَتِكَ وَاَنْتَ اَرْحَمُ الرَّاحِمِيْنَ}

ترجمه: او د موسی علیه السلام قوم (بنی اسرائیل) د موسی علیه السلام د مناجات د پاره د تللو نه پس دهغه د سرو زرو کالو کوم چې هغوی د فرعون د قوم (قبطیانو) نه د واده په بهانه قرض اخستی وو بیا هغه هم د دوی سره پاتې شوی وو د غوښې او د خرمن (وینې) سخی یوه دانچې (معبود) سامری د هغوی د پاره د هغه کالونه جوړ کړو، جَسَدًا د عجلًا نه بدل دې په معنی کښې د غوښې او وینې دې د هغه د غواڼۍ په شان آواز و وکوم چې به اوړیدې شو دا شان قلب ماهیت د هغه دانچې په ځله کښې د هغه خاورې اچولود و چې نه راغلې و وکومه چې سامری د حضرت جبرائیل علیه السلام د آس د قدم دلاندې نه اخستی وه د دغه خاورې اثر ژوندون به په هر هغه شی باندې ښکاره کیدلو په کوم کښې چې به هغه اچولې شوه، د اتخلم مفعول محذوف دې او هغه اِلَها دې، آيا هغوی ته نه ښکاری چې هغه نه دوی سره خبرې

کوی؟ نہ پہلے معاملہ کنبی دھغوی رہنمائی کوی داخنکے معبود جو رولے شی خویہام هغوی دامعبود جو رکرو، دے لره معبود جو رولوسره نی دیردے انصافی کارا وکرو اوکوم وخت چې هغوی د سخی په بندگئی باندې خیمانه شو اود هغوی په پوهه کنبی راغله چې هغوی په حقیقت کنبی ددې وجې نه گمراه شوی دی اودا د موسی علیہ السلام د واپس راتلونه پس اوشو، نووئی وئیل که زموږ رب په مونږ باندې رحم اونه کړو اومونږنی معاف نه کړو نومونږ به یقیناً د تاوانیا نونه شو. او بل طرف ته، چې کله موسی علیہ السلام په هغوی باندې غصه شو او د سخت غم نه ډک خپل قوم طرف ته واپس شو نو هغوی ته ئی اوفرمائیل تاسو خلقو زما نه پس ډیره خرابه جاننشیني اوکړه ستاسو دا جاننشیني چې تاسو په شرک کنبی اخته شوئ ولې تاسو نه دومره صبر اونه شو چې دخپل رب د حکم انتظار موکړې وې؟ او په تادئ سره ئی تختی یو طرف ته کیخودې (یعنی، د الله تعالی د پاره په غصه کنبی یئ د تورات تختی (یو طرف ته کیخودې) چې ماتې شوې اود خپل رور د سرویشته په بنی لاس سره اودهغه ږیره یئ په گس لاس اونیوله او په غصه کنبی ئی خپل طرف ته راښکلو (هارون علیہ السلام) او وئیل ای زما روره دې خلقو زه کمزوري اولیدلم. (یعنی زه ئی د باؤ کړم) اونیزدې وه چې زه ئی قتل کړې وې، نوته دخپل طرف نه زما توهین کولوسره دښمنانوته په مایاندې د خندا کولو موقع مه ورکوه، اوما د سخی عبادت کولو د وجې نه په مواخذه کنبی په ظالمانو خلقو کنبی مه شمیره، (موسی علیہ السلام) او وئیل ای زما ریه کوم څه چې ما خپل رور سره اوکړل دامعاف کړه اوزما رور هم معاف کړه، په دعا کنبی یئ خپل رور خوشحاله کولو او د دښمن خوشحالی لرې کولو د پاره شریک کړو، او مونږ دواړه په خپل رحمت کنبی داخل کړه اوته د ټولو رحم کوونکو نه زیات رحم کوونکې ئی.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

فوله: حُلِيْمٌ، حُلِيٌّ، دَحْلٌ جمع ده لکه نَدِيٌّ د نَدَى جمع ده، حُلِيٌّ په اصل کنبی حُلُوٌّ وو، واؤ او یاء په یوځائی جمع شو ساکن واؤ ئی یاء کړو اود یاء په یاء کنبی ادغام اوکړې شو، اود یاء د رعایت د وجې د لام ضمې په کسرې سره بدله کړې شو، حُلِيٌّ شو.

فوله: صَاعَهُ لَهْمُ السَّامِرِيِّ، سَامِرِيٌّ د صَاغَرُ فاعل دې اود ضمیر د عَمَلًا طرف ته راجع دې د لَهْمُ ضمیر د قوم طرف ته راجع دې اود منه ضمیر د سرو زرو کالو طرف ته راجع دې، مطلب دادې چې سامری د سرو زرو د کالونه د بنی اسرائیلو د پاره یو سخی جوړ کړو.

نصیه: د جلالین په نسخو کنبی صَاعَهُ په ځائی صَاغَرُ دې کومه چې د قلم غلطی معلومېږی.

فوله: جَسَدًا، هَذَا: سوال: عَمَلًا د جَسَدًا بدل راوړلو څه ضرورت پېښ شو؟

جواب: په دې بدل سره ئی شبه لرې کړه چې کیدې شی چې عَمَلُ نَقَشُ عَلَ الْحَاظِ په توگه سره جوړ کړې وی اوکله چې ددې بدل جَسَدًا راغلونو معلومه شوه چې دانچې ئی جوړه

کری وہ پہ دیوال باندی نقش نہ.

فولہ: لحاظاً و دماً پہ دے کنبی اشارہ دہ چې دا سخی د حقیقی سخی پہ شان د غوښې خرمن او وینې وغیرہ نہ مرکب وو (خودا تفسیر مرجوح دے)

فولہ: وَقَوْلُ {أَتَذُنُّنَ الْإِنْسَانُ} ایا ایا ایا په دې کنبی اشارہ دہ چې ایا په معنی صَکَمَ نہ دې چې په یو مفعول باندې اقتصار جائز وی ځکه چې مطلق صم هغه د معبود جوړولو بغیر د مذکورہ سزا مستحق کیدی نه شو، لهذا د اذخ مفعول ثانی کوم چې ایا دې محذوف دې فولہ: اَيُّ ذِمَّوْهُ وَلَمَّا سَقِطَ فِيْ اَيِّدِيْهِمْ، په محاوره کنبی ددې معنی د خپیمانہ کیدو دہ، سَقِطَ فِيْ اَيِّدِيْهِمْ، اَيُّ ذِمَّوْهُ (جوهری) تَقْوُلُ، العرب لکل يادہ علی امر، قد سَقِطَ فِيْ يَدَيْهِ (معالم) فولہ: بئس خلافة دا ایا کنبی دما نکرہ تمیز دې.

فولہ: خَلَقْتُمُوْنِيْ هَآ: سوال: ها مقدر منلوڅه ضرورت دې؟

جواب: دا ددې شېبې جواب دې چې ما موصولہ یا موصوفہ دہ او خلفتمونی ددې صلہ یا صفت دې حالانکہ صلہ اوصفت چې کله جملہ وی نو د عائد موجود کیدل ضروری وی، ها، مقدر منلو سره یی اشارہ او کره چې عائد محذوف دې.

فولہ: خَلَقْتُمْ هَذِهِ دَا مَخْصُوصٍ بِالْذِمِّ مَحْذُوفٍ دې.

فولہ: غَضَبُ الرِّبَةِ: دا د ممنوع غضب نه اعتذار دې. یعنی مطلقاً غضب ممنوع دې مگر د الله تعالی دپاره عداوت محبوب دې. وثیلې شی الحب فی الله والیفضل فی الله هم د الله تعالی دپاره محبت او هم د الله تعالی دپاره عداوت.

فولہ: ذِكْرُهَا اَعْطَفَ لِقَلْبِهِ، دا ددې سوال جواب دې چې د باین آت نه معلومیږی، چې حضرت هارون علیه السلام د حضرت موسیٰ علیه السلام خپل ورور نه دې حالانکہ دواړه خپل روڼه دی، ددې جواب دادې چې د مور خوئی وثیل زړه ډیر نرمونکې دې په نسبت ددې په عکس یعنی په باین امر کنبی ډیر شفقت او نیز دیکت معلومیږی په نسبت د باین ایا.

[ایا توله: ۱۵۲-۱۵۷]

قال تعالى {إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالْجِبِلَّ} اَلْهَا {سَيِّئًا لَهُمْ غَضَبٌ} عَذَابٌ {مِّنْ رَبِّهِمْ وَذُلٌّ فِي الْخَالِقَاتِ الدُّنْيَا} فَعَلُوا بِالْأَنْفَرِ بِقَتْلِ أَنْفُسِهِمْ وَضَرَبَتْ عَلَيْهِمُ الذَّلَّةُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ {وَكَذَلِكَ} كَمَا جَزَيْنَاهُمْ {فَجَزَى الْمُفْقَرِينَ} عَلَى اللَّهِ بِالْإِشْرَافِ وَغَيْرِهِ {وَالَّذِينَ غَرَّلُوا السَّيِّئَاتِ ثُمَّ كَانُوا} رَجَعُوا عَنْهَا {مِنْ بَعْدِهَا وَأَمَنُوا} بِاللَّهِ {إِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا} أَيْ التَّوْبَةُ {لَقَوْلِهِمْ} لَهُمْ {رَجِيمٌ} بِهِمْ {وَلَمَّا سَكَتَ} سَكَتَ {عَنْ مُوسَى} الْغَضَبُ أَعَدَّ الْأَكْوَابَ} أَيْ الْقُلُوبَ {وَفِي لُحْنَتَيْهَا} أَيْ مَا تَسْبَحُ فِيهَا أَيْ حُجُبٌ {هَذِي} مِنْ الضَّلَالَةِ {وَدَحْمَةً لِلَّذِينَ هَمَزُوا فِي رِجْوَاهُمْ يَوْمَهُمْ} يَخَافُونَ وَأَدْخِلَ الْإِلَهِ عَلَى الْمُنْفِقِينَ لِقَوْلِهِمْ {وَأَخْتَارَ مُوسَى قَوْمَهُ} أَيْ

مِنْ قَوْمِهِ {سَبْعِينَ رَجُلًا} مِمَّنْ لَمْ يَغْنَبُوا الْعِجْلَ بَأْمَرِهِ تَعَالَى {لِيُبَيِّنَآ} اَيْ لِيُؤْتِيَ الَّذِي وَعَدْنَاهُ وَتَأْتِيهِمْ بِهِ يَتَقَبَّلُوْهُ مِنْ جَهَنَّمَ اَصْحَابَهُمُ الْعِجْلَ فَخَرَجَ بِهِمْ {فَلَمَّا اَخَذْتَهُمُ الرَّجْفَةَ} الزَّلْزَلَةُ الشَّدِيْدَةُ قَالَ بَنُ عَاسٍ بِأَنَّهُمْ لَمْ يَزَالُوا قَوْمَهُمْ جِيْنَ عَذَّبُوا الْعِجْلَ قَالَ وَلَهُمْ غَيْرُ الَّذِيْنَ سَأَلُوا الْوَلِيَّةَ وَآخَذَتْهُمْ الصَّاعِقَةُ {قَالَ} مُوسَى {رَبِّ لَوْ شِئْتَ أَهْلَكْتَهُمْ مِنْ قَبْلِ اِيَّ قَبْلِ غُرُوْجِيْ بِهِمْ لِمَ اِيْنُ بَنُوْ اِسْرَآئِيْلَ ذَلِكَ وَلَا يَهْمُوْنِيْ} {وَلَا يَأْتِيْ اَتَقَبَّلُكُمْ اِيْمًا لَّعَلَّ السُّفَهَاءُ يَمِيْنُوْنَ} اَسْتَظْهِمُ اَسْتَظْطَافُ اَيْ لَا لَقَدْ بَدَأَ بِذَنْبٍ غَيْرِيْ {اِنْ} مَا {هِيَ} اَيْ الْبَلْبَةُ الَّتِيْ وَفَعِ فِيْهَا السُّفَهَاءُ {اَلَا فَيَنْتَفِكُ} اِنْ يَلَاذِكُ {لَيُعْلَمَ فِيْهَا مَنْ كُفَّارٌ} اِضْلَالُهُ {وَتَقْبَلِيْ مَنْ كُفَّارٌ} هَذَابُهُ {اَلَمْ تَكُنْ} اَيْ اَمْرًا {فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَانْتَ غَيْرُ الْغَافِرِيْنَ} {وَاكْتُبْ} اَوْجِبْ {لَنَا فِيْ هٰذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِيْ الْآخِرَةِ} حَسَنَةً {اَلَا هٰذِيْنَآ} ثَبَتْنَا {اَلَيْكَ قَالَ} تَعَالَى {عَذَابِيْ اُصِيْبُ بِهِ مَنْ اَشَاءُ} تَغْذِيْهِ {وَدَخَمْنِيْ وَبَسَمْتُ} عَمْتُ {كُلَّ شَيْءٍ} فِي الدُّنْيَا {فَسَاكُنْهَا} فِي الْآخِرَةِ {لِلَّذِيْنَ يَقْتُوْنَ وَيَتَّقُوْنَ الزَّكَاةَ} وَالَّذِيْنَ هُمْ بِآيَاتِيْ يُؤْمِنُوْنَ {الَّذِيْنَ يَقْبَلُوْنَ الرُّسُوْلَ النَّبِيَّ الْاَقْبَى} مُخْبِتًا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ {الَّذِيْ يَجِدُوْنَهُ مَكْنُوْبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيْلِ} بِاسْمِهِ وَصِفَتِهِ {يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوْفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُعَلِّمُ الْفُلُوْجِيَّاتِ} مِمَّا حَرَّمَ فِيْ شَرْعِهِمْ {وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ} مِنَ النَّمِيْتَةِ وَتَحْوِمًا {وَيَضَعُ عَنْهُمْ اَصْرَهُمْ} يَقْلَهُمْ {وَالْأَغْلَالَ} الشَّدَادَةَ {الَّتِيْ كَانَتْ عَلَيْهِمْ} قَتَلَ النَّفْسَ مِنَ التَّوْبَةِ وَقَطَعَ اِلَ الْهَجَاةَ {فَالَّذِيْنَ آمَنُوا بِهِ} مِنْهُمْ {وَعَزَّوْهُ} وَوَقَرَهُ {وَنَصْرُوْهُ وَاتَّبَعُوا النُّوْرَ الَّذِيْ اُنْزِلَ مَعَهُ} اَيِ الْقُرْآنَ {اُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُوْنَ}

ترجمہ: بیشک کہ کو مومخلاقو چي سخي معبود جور کرو په هغوی باندې په دهغوی د رب طرف نه غضب عذاب او ذلت هم په دنیاوی ژوندون کښې پریوځي، چنانچې خپل خانونه په خپله قتل کولو حکم سره په عذاب کښې اخته کړي شو او د قیامت په پورې په هغوی باندې ذلت مسلط کړي شو او څنگه چې مونږ هغوی ته سزا ورکړه هم دغه شان د شرک وغیره په ذریعه په الله تعالی باندې افتراء کونکو ته مونږ سزا ورکړو او کو مومخلاقو چي بد عملونه او کرل بیا هغوی د بد عملونو نه پس بد عملونه منع شو او په الله تعالی باندې یی ایمان راوړو بیشک ستارب د دغه توبې نه پس دهغوی معاف کونکي او په هغوی رحم کونکي دي او کله چې د موسی علیه السلام غصه یخه شوه لوهغه تختی راوچتي کړي کومې چې یی غورځولي وې د کومو په تحریر کښې یعنی چې په هغې کښې کوم لیکلې شوې وو د گمراهی نه هدایت وو دهغه خلقو دپاره چې د خپل رب نه ویريږي او په مفعول (لرېه) باندې یی لام داخل کړو ددې دمقدم کیدو و چې نه او موسی علیه السلام د خپل قوم نه د الله تعالی په حکم دهغه خلقونه چې د سخي عبادت یی نه و وکړي او یا کسان منتخب کړل دي دپاره چې هغوی زموږ مقرری کړي شوې په هغه وخت حاضر شې کوم وخت چې هغوی ته د راتلو دپاره وئيلي شې دي دپاره چې د خپلو ملگرو د سخي په عبادت باندې معذرت اوکړي، چنانچه هغه خلق دحضرت موسی علیه السلام سره روان شو او کله چې هغه خلق یو سختي زلزلې راگیر کړل، حضرت ابن عباس رضی الله عنهما یی ددې وجه

هم داوه چې د هغوی قوم د سخی عبادت کړې وو نودغه خلقود هغوی سره تعلق نه وو پریخودې (هغوی سره یوځای اوسیدل) او (حضرت ابن عباس رضی الله عنه) افرمائیل دادغه خلقو نه علاوه دی چا چې د الله تعالی د لیدلو مطالبه کړې وه او هغوی د تندر گرز راگیر کړی وو نو موسی عليه السلام او وئیل ای زما پروردگار که چرې تاغوبشلت نودوی اوزه دې داول نه یعنی د دوی زما سره د وتلونه وړاندې هلاک کولې شو دې دپاره چې بنی اسرائیلو ددوی د هلاکت پخپله مشاهده کړې وه او په ماباندې یی تهمت نه لگولو آیا ته مونږ په هغه قصور باندې کوم چې زمونږ یوڅو پوهانو کړې دې مونږ ټول هلاک کوي؟ استفهام د رحمت د طلب پاره دې یعنی د نورو د قصور د وجې نه مونږ مه هلاکوه، داخوستاد طرف نه ازمینت وو په کوم چې تا نا پوهه مبتلا کړل، ددې په ذریعه چې ته څوک گمراه کول غواړې گمراه ئی کړه او د چا دپاره چې هدایت غواړې هدایت ورکړې زمونږ ولی (کار ساز) څو هم ته ئی نومونږ معاف کړه او په مونږ باندې رحم او کره ته د ټولونه لوئی معافی کونکې ئی اوزمونږ دپاره په دې دنیا کښې ښیگره مقدر کړه او په آخرت کښې هم نیکې مقدر کړه مونږ ستا طرف ته رجوع او کره، الله تعالی ارشاد افرمائیلو چې زما عذاب به هر هغه کس ته رسی چاته چې زه عذاب ورکول غواړم اوزما رحمت په دنیا کښې په هریو څیز راخوړ دې او دابه زه په آخرت کښې صرف د هغه خلقو په حق کښې مقدر کړم څوک چې پرهیزگاری اختیاروی زکوة ورکوی او زمونږ په آیاتونو باندې ایمان راوړی. (دارحمت د هغه خلقو حصه ده) څوک چې د رسول نبی امی محمد صلی الله علیه و آله تابعداری اختیاره کړی د چا دکر چې هغوی سره په تورات او انجیل کښې د هغه دنوم اوصفت سره لیکلې شوې دې او چې هغوی ته به امر بالمعروف کوی او هغوی د بدو نه منع کوی د هغوی دپاره پاک څیزونه حلالوی کوم چې د هغوی په شریعت کښې حرام کړې شوی دی او په هغوی باندې خبیث څیزونه حراموی (مثلاً) مردار وغیره اود هغوی نه د هغوی بوجونه کوزوی (کوم چې په هغوی باندې بارشوی وو) او بند شونه کولووی په کوم کښې چې هغوی راگیر شوی وو لکه دتوبې دپاره خپل خان قتلول او د نجاست اثر (یعنی مقام نجاست) پرې کول لهذا کومو خلقو چې د هغوی نه په دې ایمان راوړی اود هغه حمایت انصرت او کړی او ددې قرآن دنور تابعداری او کړی کوم چې د هغه سره نازل کړې شوې دې هم هغه نجات موندونکی دی.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: مَا نَسِيْكَ فَيَهَا، په دې کښې اشاره ده چې مصدر په دمعنی مفعول دې لکه خطبه په معنی مخطوب لهذا معنی صحیح ده.

قوله: كَتَبَ، ددې لفظ اضافه دتعیین معنی دپاره ده ځکه چې د نسخ متعدد معانی راځی مثلاً اوچتول، وړانول، بدلول، نقل کول دلته د لیکلو په معنی کښې دې.

قوله: وَأَذِیْلَ اللَّامِ عَلَى الْمَقْوِلِ، داد یو سوال مقدر جواب دې، سوال دادې چې رَبَّیْ

متعدی بنفسه وی لهذا دَدِی پہ مفعول باندی دَلام داخلولو ضرورت نہ وی حالانکہ دلتہ دَدِی پہ مفعول باندی کوم چہ لڑتہم دِی لام داخل دی۔ دَ جواب حاصل دادی چہ دَفعل مفعول چہ کلہ پہ فعل باندی مقدم شی نو فعل پہ عمل کنہی ضعیف کیہی ہم دَدِی وجہ نہ دَدِی پہ مفعول باندی لام داخلولی شی۔ (ترویج الارواح)
 قولہ: مِنْ قُوَّیْہِ، دادِ یوا اعتراض جواب دی۔

اعتراض: دادی چہ اِختَارَ لازم دِی نہ چہ متعدی بنفسه، او اِختَارَ قُوَّیْہِ کنہی متعدی بنفسه استعمال شوی دِی۔ مِنْ قُوَّیْہِ و تیلوسرہ یَنْ دَدِی جواب ورکرو چہ دادِ حذف او ایصال دَقِیل نہ دِی۔ حرف جر حذف کولوسرہ فعل د قوم سرہ متصل کرِی شو اودا طریقہ چہ پہ یو خو افعالی کنہی اوریدلی شوی دہ ہم دَدِی نہ اِختَارَ اَنْزَوْجہ استغفر، صَدَقَ عَاذَہَا دِی۔
 قولہ: وَلِئَانِی، دَدِی عطف د اَهْلَکْتُمْ پہ ہم ضمیر باندی دِی۔

قولہ: تُبْنَا، مفسر علام دَہْذَا تفسیر پہ تُبْنَا سرہ کولو کنہی دا اوخودل چہ ہَذَا دَہْذَا تَجُودُ نہ مشتق دِی دَکوم معنی چہ رجوع کول اوتوبہ کول دی نہ چہ د ہدی عہدی مہابت نہ پہ معنی دلالت کول، لارخود نہ کول۔

قولہ: اَلَّذِیْنَ یَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ پہ دِی کنہی درِی ترکیب نہ دی، ① الذین يتبعون مبتداء، بآمرهم دِی خبر ② الذین يتبعون دمبتداء مقدر خبروی تقدیری عبارت بہ داشی ہم الذین يتبعون ③ الذین يتبعون د الذین يتقون نہ بدل کل وی۔

[ایاتولہ: ۱۵۸-۱۶۲]

{قُلْ} خِطَابَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ {يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا الَّذِي لَهُ مَلِكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ فَأَمِينُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ النَّبِيُّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَأْمُرُ بِاللَّهِ وَكَلِمَاتِهِ} {الْقُرْآنَ وَأَنَّهُمْ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ} {تَرْجُدُونَ} {وَمِنْ قَوْمِ مُوسَى أُمَّةٌ جَمَاعَةٌ {يَهْتَدُونَ} النَّاسُ {بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ} فِي الْحُكْمِ} {وَقَطَعْنَا هَمًّا} {فَرَقْنَا بَيْنَ إِسْرَائِيلَ {الْثَنَى عَشْرَةَ} خَال {أَسْبَاكًا} بَدَل بِنَةِ أَيْ قَبِيل {أُمَّةٌ} بَدَل مِمَّا قَبْلَهُ {وَأَوْحَيْنَا إِلَى مُوسَى إِذِ اسْتَسْقَا قَوْمَهُ} فِي آلِهِ {أَنَّا ضَرِبَ بَعْضَكَ الْحَجَرَ} فَضَرَبَهُ {فَالْيَحْيَى} الْفَجْرَتْ {مِنْهُ الثَّنَا عَشْرَةَ عَيْنًا} بِعَدَدِ الْأَسْبَابِ {قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ سَبْطَ مُنْهَمُ {مُشْرِكِهِمْ وَظَلَمْنَا عَلَيْهِمُ الْقَوَامَ} فِي آلِهِ مِنْ خَرِ الشَّمْسِ {وَأَنزَلْنَا عَلَيْهِمُ الْمَنَ وَالسَّلْوَى} هُمَا التَّرْنِجِينِ وَالطَّرِ الشَّامَانِ بِتَخْفِيفِ الْجِيمِ وَالْقَصْرِ وَقَلْنَا لَهُمْ {كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَمَا ظَلَمُونَا وَلَكِنْ كَانُوا أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ} {وَاذْكُرْ} {إِذْ قِيلَ لَهُمُ اسْكُنُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ} بَنَتِ الْمَغْفِسِ {وَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ وَكُلُوا} أَنَرْنَا {حَقْلَةً وَادْخُلُوا الْبَابَ} أَيْ بَابَ الْقَرْيَةِ {سُجِدَا} سُجُودَ انْحِنَاءَ {لَقَعْنَا} بِالْثَوْنِ وَالثَّاءُ مَبْنِيًا لِلْمَفْعُولِ {لَكُمْ عَظِيمًا تَكْمُرُ سَائِدُ الْمُحْسِنِينَ} بِالطَّاعَةِ ثَوَابًا {قَبْدَالِ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ

هَمْ} فَنُفِثُوا فِي شَجَرَةٍ وَدَخَلُوا يَزْعُمُونَ عَلَىٰ اسْتِغْنَاهُمْ {فَإَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ رِجْزًا} عَذَابًا {مِّنَ السَّمَاءِ مِمَّا كَانُوا يَظْلُمُونَ}

ترجمه: ته ورته اووايه دا نبي ﷺ ته خطاب دې اې خلقو ته تاسو ټولو طرف ته دهغه الله تعالى رالېږلې شوې يم د چابادشاهي چې په ټولو آسمانونو او زمكوكښې ده دهغه نه بغيريل څوك معبود نشته هم هغه مړه كول كړى نو په الله تعالى باندې ايمان راوړئ او دهغه په رسول نبي امي باندې، څوك چې په الله تعالى باندې او دهغه په كلماتو قرآن باندې ايمان لري او دهغه تابعداري او كړنې دې دپاره چې تاسو په هدايت شئ. او د موسى ﷺ په قوم كښې يو جاعت داسې هم دې چې د حق مطابق د خلقو لارخونده كړى او هم د دې مطابق په فيصله كښې انصاف كړى او مونږ بنى اسرائيل په دولسو حصو كښې تقسيمولو سره دولس قبيلې جوړې كړې (النبي عشره) حال دې او (اسباط) د (النبي) نه بدل دې اسباط په معنى د قبائل دې. (أُمَّة) د ماقبل نه بدل دې (يعنى د بدل نه بدل دې) او كله چې د موسى ﷺ قوم په ميدان تيه كښې د موسى ﷺ نه اوبه او غوښتې نومونې موسى ﷺ ته حكم وركړو چې خپله همسا باندې كانړې اووه هغه په همسا كانړې او وهلونوز د هغې نه دولس چينې د قوم د شمير مطابق راووتلې. هرې قبيلې د خپلو اوبو څكولو ځائى متعين كړو په مقام تيه كښې د نمرذ گرمئ نه د بچ كيدو دپاره مونږ په هغوى باندې دا وريغو سوري او كړو او مونږ د هغوى دپاره من او سلوى رانازل كړل او هغه ترنجبين او مېزان وو او مونږ هغوى ته اوونيل پاك صفا څيزونه خوړئ كوم چې مونږ تاسو ته دركړى دى ليكن هغوى زمونږ هيڅ نقصان اونه كړو بلكه هم پخپله ئى د خپل ځان نقصان كولو، او هغه وخت ياد كړه كوم وخت چې هغوى ته اوونيلې شو چې دې كلې بيت المقدس ته لاړئ (او هلته) او سپړئ او هلته د خپلې خوښې مطابق څه چې غواړئ خوړئ او څكئ اودا وينا كوئ چې زمونږ توبه ده او دكلې په دروازه كښې په ټيټه ټيټه داخل شئ مونږ په ستاسو غلطياني معاف كړو. (لفظ نون سره دې او د مجهول په صورت كښې تاء سره دې او د ثواب دپاره د اطاعت په ذريعه نيكه رويه لرونكو ته په مونږ نور زيات وركړو ليكن په هغوى كښې ظالمانو چاته چې دا خبره خودلې شوې وه په بله خبره بدله كړه نو ځكه في صوره ونيول ئى شروع كړه (او د سربسكته كولو سره دا خپلidl په ځانئ) په كوناټو باندې رابښكونكې داخل شو نومونږ په هغوى باندې د هغوى د ظلم په وجه آسماني عذاب راوړليگلو.

د قيوداتو فوائد او تسهيل

قوله: إليكم جميعاً، جميعاً اليكم ضميرنه حال دي.

قوله: لا اله الا هو يحيى ويميت ذا له ملك السموات والارض سره بدل دي.

قوله: أَشْبَاهًا أَبْدَلْ، أَشْبَاهًا: اللّٰقِ عَشْرَةً سَرَّهٖ بَدَلَ دِي نَهٗ جِي تَمِيْز لَكِهٖ جِي بَعْضُو وَتِيْلِي دِي
 خُكِهٖ جِي دَلَسُو نَهٗ پُوْر تِهٖ تَمِيْز مَفْرَد رَاخِي.

قوله: ففريقه، دې کښې اشاره ده چې کلام کښې اختصار دې مطلب دادې چې الله څنگه شی په کانري باندې همسا وهلو حکم ورکړو نو فوراً حضرت موسی عليه السلام په همسا کانري اورهلو.

قوله: سبط منهم، ددې اضافه مقصد دا شبه لري کول دي چې لَدَعَلَمَ كُلِّ لَانٍ نه معلومېږي چې د بنی اسرائیل د هریو کس دپاره چینه راوتې وه او هریوکس خپله چینه متعین کړې وه حالانکه دا صورت نه و، جواب دادې چې اناس نه د بنی اسرائیلو دولس قبیلې مرادی دي چې هرې قبیلې خپله چینه متعین کړه.

قوله: وقلنا لهم، که چېرې دا جمله محذوف اونه منلې شی نو بلاوجه التفات من التكلم الى الغيب به لازم راځي حالانکه ددې هیڅ ضرورت نشته ددې التفات نه د بیج کیدلو دپاره قلنا لهم محذوف منلې دي.

قوله: أمراً، امرنا اضافه د یو سوال مقدر جواب دي.

سوال: دادې چې د قال مقوله جمله وی مگر دلته حطه مفرد دي ددې څه تاویل کیدې شی؟
جواب: حطه مبتداء محذوف خبر دي، مبتداء خبر سره ملاقشوه جمله کیدوسره مقوله ده لهذا اوس هیڅ اعتراض نشته، مگردلته ددې خبرې خیال ساتنی چې امرنا مقدر منلو په ځانی مستلماً مقدر کیدل پکار دی ځکه چې امرنا مقدر منلو په صورت کښې تقدیری عبارت داسې دي امرنا ان نحتط في هذه القرية ددې ترجمه به شی زموږ کار په دغه قریه یعنی کلی کښې داخلیدل دی وړاندې دمغفرت ذکر دي حالانکه د کلی داخلیدل او مغفرت خپلو کښې څه جوړنه معلومېږي، بهتريه وه چې امرنا مقدر منلو په ځانی مستلماً مقدر منلې وي نو په دې صورت کښې به تقدیر عبارت مستلماً حطه وي. الله تعالی بنی اسرائیلو ته حکم ورکړو چې تاسو د شام په ملک کښې دمعافنی درخواست کولوسره په عاجزنی او سربښکته داخل شئ نوموږ به ستاسو خطاء معاف کړو مگر بنی اسرائیلو داهدایت اونه منلو او دالله تعالی خودلې شوې خبرې ئې بدلې کړې حطه په ځانی حبه فی شعبه او کړو او دسربښکته کولوسره داخلیدو په ځانی په کوناتو باندې رابښکونکې داخل شو.

قوله: بالثناء مبینا المفعول یعنی تفر کښې یو قراءت تفر مجهول صیغې سره هم دي مگر په دې صورت کښې حطیتکم نائب فاعل کیدود و چې نه مرفوع وی.

قوله: یزحفون (ف) په مزه مزه په کوناتو باندې ورخوئیدل.

قوله: أنشأهم، أنشاء، د سه جمع کوناتو ته وائی.

قوله: لعلک الذین ظلموا منهم د بدلون مطلب دي د یوپه ځانی باندې بل کیخودل، د

{إِلَّا الْحَقُّ وَدَرَسُوا} عطف علی یوجد فراوا {مَافِيهِ} فَلَمْ كَذَبُوا عَلَيْهِ بِسَبِّهِ الْمَغْفُورَةِ إِلَيْهِ مَعَ الْإِصْرَارِ {وَالدَّارِ
الْآخِرَةِ خَيْرٌ لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ} الْخَزَامِ {أَفَلَا يَعْقِلُونَ} بِالْبَاءِ وَائَاءِ أَنَّهَا خَيْرٌ فَيُؤْثِرُونَهَا عَلَى الدُّنْيَا {وَالَّذِينَ
يُمْسِكُونَ} بِالشَّيْبِ وَالْخُفْيَةِ {بِالْكِتَابِ} مِنْهُمْ {وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ} كَتَبَهُ اللَّهُ بِنِ سَلَامٍ وَأَصْحَابَهُ {إِنَّا لَا
نُعْصِمُ أَجْرَ الْمُصْلِحِينَ} الْجُمْلَةَ خَيْرٌ لِلَّذِينَ وَفِيهِ وَضَعَ الظَّاهِرُ مَوْضِعَ الْغُضَرِ أَيْ أَجْرَهُمْ {وَأُذْكَرُ} إِذْ
نَشَقْنَا الْجَبَلَ رَفَعْنَاهُ مِنْ أَصْلِهِ {فَوَقَّعْهُمْ كَأَنَّهُ طَلَّةٌ وَظَنُّوا} إِنْفَنَّا {أَنَّهُ وَاقِعٌ بِهِمْ} سَابِقٌ عَلَيْهِمْ يُوَعِّدُ اللَّهُ
بِهِمْ يَوْفُوهُ إِنْ لَمْ يَقْبَلُوا أَحْكَامَ الثَّوَرَةِ وَكَانُوا أَنْزَلَهَا لِيَقْبَلُوا وَلَقْنَا لَهُمْ {خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ}
بِحِدٍّ وَاجْتِهَادٍ {وَأَذْكُرُوا مَا فِيهِ} بِالْعَمَلِ بِهِ {لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ}

ترجمہ: ای محمد ﷺ توبہ خدا دوی نہ ددغه کلی بارہ کنبی تپوس اوکرہ کوم چہ بحر قلم سرہ
نیزدی واقع وو چہ د هغی بہ اوسیدونکوباندی خہ تیرشو؟ او هغه کلی آیلہ وو کوم وخت
چہ هغوی د هغتی بہ ورخ دکبانو بہ بنکار کولو کنبی د حد نہ تجاوز کولو۔ حالانکہ بہ دغه
ورخ بہ بنکار نہ کولوباندی ماموروو او کبان بہ د هغتی بہ ورخ نہ دیدیر د اوبوسر تہ
راتلل، اذ، د یَعْدُونَ ظرف دی اود هغتی نہ علاوہ ورخو کنبی دکوموچہ بہ هغوی د هغتی
د ورخی بہ شان تعظیم نہ کولو یعنی د هغتی نہ علاوہ بہ باقی ورخو کنبی بہ دالہ تعالی
د طرف نہ د ازمینست بہ توگہ نہ راتلل، د حد نہ تجاوز کونکومون داسی ازمینست کوو،
او کوم وخت چہ هغوی د هغتی بہ ورخ د کبانو بنکار اوکرو نو هغه کلی بہ دریو دلو کنبی
تقسیم شو بہ دوی کنبی دریمہ حصہ هغوی سرہ بنکار اوکرو او بہ دریو کنبی یوہ
حصی هغوی منع کول او بلہ دریمہ حصی نہ بنکار کولو او نہ ئی (بنکار کونکی) منع
کول، اوکلہ چہ ددوی نہ دغه دلہ کومہ چہ نہ بنکار اوکرواونه ئی (نور) منع کرل هغه
خلقوتہ اووئیل چاچہ منع کول تاسودوی تہ ولہ نصیحت کوئی؟ خو ک چہ اللہ تعالی ہلاک
کونکی دہ یا هغوی تہ سخت عذاب ورکونکی دہ اذ د ماقبل بہ اذباندي معطوف دہ نو هغوی
جواب ورکرو زمونہ نصیحت د عذر خواہی دپارہ دی کوم چہ بہ مونہ ستاسو د ب پہ وړاندی
پیش کوو دی دپارہ چہ د ترک نہی کوتاہی زمونہ طرف تہ منسوب نہ کرې شی اودې دپارہ
چہ هغوی دبنکار نہ منع شی، آخر کار چہ هغوی دغه نصیحتونہ بالکل بہ خیال کنبی رانہ وستل
کوم چہ هغوی تہ کرې شوې وو نو هغوی منع نہ شو نومونہ هغه خلق بیچ کرل چاچہ د بدئی نہ منع
کولہ اومونہ هغه خلق چاچہ تعدی کولوسرہ ظلم اوکرو پہ سخت عذاب کنبی راگیر کرل حکمہ چہ
هغوی حکم نہ منلو۔ بیا چہ هغوی پہ منہی عنہ ترک باندی سرکشی اوخودلہ نومونہ هغوی تہ
اووئیل ذلیل بیز وگان شئی نو هغوی بیز وگان شو اودا د ماقبل تفصیل دی۔ یعنی لکن کنبی
فہ تفصیلیہ دہ نہ چہ تعقیہیہ، حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما وفرمائیل زہ نہ وایم چہ
خاموشی اختیارونکی دلہ سرہ خہ معاملہ اوشوہ؟ او عکرمہ ﷺ وتیلی هغوی نہ دی

ہلاک کرے شوی حکمہ چہی ہغوی دتعدی کونکو فعل ناخوبنہ کړو اووئی وثیل لمرقطن
 قومًا الہ او حاکم عجلہ د ابن عباس رضی اللہ عنہ روایت کړې دې چہ حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ د
 توقف نہ پس دحاکم د قول طرف ته رجوع اوکړه اودائی خوښ کړو. او یاد ساتی کوم وخت
 چہ ستاسو رب اعلان اوکړو چہ هغه به په دې یهودو باندې د قیامت پورې داسې خلق مسلط
 کوی چہ هغوی باندې به د ذلت سره ټیکس (جزیہ) لگولوسره په سخت هذاب کښې راگیره
 وی چنانچہ په هغوی باندې سلیمان علیہ السلام مسلط کړې شواو د هغې نہ پس بخت نصر
 نوهغه دوی قتل کړل او قیدنی کړل او په هغوی باندې (جزیہ) ټیکس اولگولو کوم چہ به
 هغوی مجوسیانوته ورکولوتردې چہ زمونږ نبی محمد صلی اللہ علیہ وسلم مبعوث کړې شو
 نو حضور پاک هم په دوی باندې جزیہ مقرر کړه یقیناً ستارب نافرمانی کونکو ته په سزا ورکولو
 کښې تیز دې اود اهل طاعت دپارہ غفور اورحیم هم دې، اومونږ هغوی د زمکې ټکړې کولوسره
 مختلف ډلې جوړکړل په هغوی کښې څه نیکان شو اوڅه ددې برعکس کافران فاسقان شو،
 اومونږ هغوی د نعمت اونعمت په ذریعہ په ښه او خرابو حالاتو سره په امتحان کښې ازمیښت کړل دې
 دپارہ چہ هغوی دخپل فسق نه منع شی یاد وړاندې خلقو نه داسې ناخلف جانشین شو چہ دخپلو
 پلارانوته د کتاب (یعنی، د تورات وارثان شو چہ هغوی د دې فانی دنیا فائدې راغونډوی
 یعنی ددې ورکړې شوې دنیا سپک خیزونه که هغه حلال وی که حرام (راغونډوی) اوواښ
 چہ زمونږ حرکتونه معاف کړې شی اوکه هم دغه شان د دنیا سامان بیا مخې ته راشی نویا هغه هم
 اخلی. او وَقُولُوا لَیْسَ بِہِ عِشْرَۃُ اَیَّامٍ مِّنْ دَیْنِکُمْ لَیْسَ بِہِ عِشْرَۃُ اَیَّامٍ مِّنْ دَیْنِکُمْ یعنی حال دا چہ هغوی دمغفرت امیدهم لری سره
 ددې چہ هغوی دخپلو حرکتونو بار بار اعادہ کوی او په هغې باندې اصرار کوی او په
 تورات کښې اصرار کولوسره دمغفرت هیڅ وعده نشته، ولې دهغوی نه دکتاب عهدنه دې
 اخستی شوې استفهام تقریری دې اضافت په معنی د ئی دې. چہ هغوی دالله تعالیٰ په بارہ
 کښې هم هغه خبرہ اوکړی کومہ چہ حق وی (او آیا) دهغوی په کتابونو کښې چہ څه دی هغه ئی نه
 دی لوستلې د فَرَسُوا عَظْفًا په یوځا باندې دې نویا سره د اصرار نه د هغه طرف ته دمغفرت
 نسبت کولوسره بهتان ولې تری اوکور د آخرت خو د حرامو نه د بچ کیدونکو دپارہ بهتر دې ولې
 هغوی په دې نه پوهیږی چہ دار آخرت بهتر دې، په یاہ اوتاہ سره چہ آخرت ته په دنیا باندې
 ترجیح ورکړی او هغه خلق چہ دهغوی نه ئی کتاب مضبوط نیولې دې (سکوت) په تشدید او
 تخفیف سره دې اود مونږ پابندی کوی لکه چہ عبدالله بن سلام اود هغه ملگری یقیناً مونږ
 به د نیکانو خلقو اجر نه ضائع کوو. دا جمله دالذین خبر دې او په دې کښې د ضمیر په ځانی
 اسم ظاهر راوړلې شوې دې ای اجرهم او هغه وخت یاد کړه کوم وخت چہ مونږ غر د بیخ نه
 راوچت کړو اود هغوی دپاسہ موداسې راخوړکړې وو لکه چہ هغه چترلی ده او هغوی ددې

خبر ہی یقین کرے و و چې دابه دھغوی دپاسه راپریوخی، دآله تعالیٰ دھغوی سره ددې (غیر په دھغوی باندې) د ورغور زولو دودې دوجې نه، که چېرې هغوی دتورات احکام قبول نه کړي او هغوی ددې (احکامو) دسختوالي (مشکل) کیدو دوجې نه (د قبولونه) انکار کړي و نو هغوی (هغه وخت) قبول کړو او مونږ هغوی ته وئیلی و و کوم کتاب چې مونږ تاسو ته درکړو دا کلک او نيسي یعنی په کوشش او محنت سره او هغه چې په دې کښې لیکلی دی هغه په عملی توګه سره یاده ساتئ امید دې چې تاسو به (د غلطې لارې نه) بچ شئ.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

فوله: وَأَمَّا عَنْ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ جَاهِلَةً بِالْبَحْرِ، حضور پاک ته چونکه د کلی والو حالات معلوم و و په دې وجه سوال دعلم دپاره کولو څه مقصد نشته په دې وجه دا سوال سوال دتزییح او تقریر او ګرځولې شو.

فوله: جَاهِلَةٌ بِالْبَحْرِ ای بهور البحر، ددغه کلی باره کښې مختلف اقوال دی بعضو آیه وئیلی دی او بعضو طبریه، او بعضو مدین او بعض انبلیا او وئیلې شوی دی چې په شام کښې د سمندر غاړه مراد ده، وئیلی شی کنت بمضرة الدار ای بهر بها، (فتح القدیر شوکانی)

فوله: كَرَّمَ دَادَ خارج جمع ده معنی یې ده ښکاره کیدل.

فوله: مَوْعِظَتُنَا، دآد یو سوال مقدر جواب دې. سوال دادې چې مَعْذَرَةٌ دَ قَالُوا مقوله ده اود مقوله جمله کیدل ضروری وی حالانکه معذره مفرد دې ددې ئی دا جواب ورکړو چې دآد قَالُوا مقوله نه ده بلکه دمبتداء محذوف خبر دې او هغه موعظتنا دې اودآد معذره د رفع د قرات په صورت کښې دې اود نصب په صورت کښې به د فعل محذوف مفعول له وی تقدیری عبارت به دأشی عظنا هم معذره ای یعذر.

فوله: وهذا تفصيل: دآد یو سوال مقدر جواب دې. سوال دادې چې لَكُنَّا عَتَا باندې فاء داخلیدونه معلومیری چې الله تعالیٰ هغوی ته اول سزا ورکړه مګر هغوی بیا هم سرکشی او کړه د هغې په سزا کښې ئی هغوی د بیزوګانو په شکل ګرل حالانکه هغوی ته هم دغه دمعص یو عذاب ورکړې شو ددې نه علاوه بل هیڅ عذاب نه دې ورکړې شوې او لَكُنَّا کښې فاء د تفصیل ده نه چې د تعقیب.

فوله: أَمَّا: یاخو د قطعاً ضمیر نه حال دې یاد قطعاً مفعول ثانی دې.

فوله: لَأَنْ مَهِمَّ خبر مقدم دې دون ذلك د موصوف محذوف صفت دې او هغه مبتداء ده. تقدیری عبارت داسې دي ومنهم نأش قوم دون ذلك.

فوله: الْجَنَّةُ حَالٌ وَأَنْ بَاهِمَ عرض مثله باخذوه، دا جمله د بقولون د ضمیر نه حال دې او بقولون په معنی د معتقدون دې.

[ایاتونہ: ۱۷۲-۱۸۱]

{و} اذْکُرْ {ذ} جین {اَحَدَ رَبِّکَ مِنْ بَنَى آدَمَ مِنْ طُهورِهمْ} بَئِلَ اِشْتِخَالِ مِثًا قَبْلَہ بِاعَادَہِ الجار {ذریعہم} اِن اَخْرَجَ بَغْضَہُمْ مِنْ مَصلَبِ بَغْضٍ مِنْ مَصلَبِ آدَمَ نَسْلًا بَعْدَ نَسْلِ کَنْحُو مَا یَتَوَلَّوْنَ کَالْذُرِّ یُغْمَغانَ یَوْمَ عَرَفَہ وَنَضَبَ لَہُمْ ذَلالِیلَ عَلٰی رُؤُوسِہِ وَرَجَبَ فِیہِمْ عَقَلًا {وَأَلْہَمَہُمْ عَلٰی أَنْفُسِہُمْ} قَالَ {أَلَسْتُ بِرَبِّکُمْ قَالُوا بَلٰی} انت ربنا {شہدنا} ہلک والاشھاد ل {أَنْ} لَا {یَقُولُوا} بَالِئًا وَالثَّابِتَ فِی الْمَوْضِعِہِ اَی الْکُفَّار {یَوْمَ الْقِیَامَۃِ اِنَّا کُنَّا عَنْ ہَذَا} التَّوْحِید {عَافِلِینَ} لَا نَعْرِہ {أَوْ یَقُولُوا اِنَّمَا اَشْرَکَ آبَاؤُنَا مِنْ قَبْلُ} اَی فَنَکَل {وَكُنَّا ذَرِیَۃً مِنْ بَعْدِہُمْ} فَافْتَدٰنَا بِہُمْ {أَفْتَهَلْکُنَا} نَعْلَمُنَا {بِمَا فَعَلَ السَّیْطَلُونُ} مِنْ آبَائِنَا بِتَایِسِ الشُّرْکِ الْمَغْنٰی لَا یُنْکِبُہُمْ الْاِخْتِجَاجَ بِذَلِکَ نَعِ اِشْہَادِہُمْ عَلٰی أَنْفُسِہُمْ بِالْتَّوْحِیدِ وَالتَّکْذِیْبِ بِہِ عَلٰی لِسَانِ صَاحِبِ الْمُعْجَزَۃِ قَالِہِ مَقَامَ دِخْرِہِ فِی النُّفُوسِ {وَكَذَلِکَ نَقِصِلُ الْاٰیَاتِ} لَتَبِیْہَا مِثْلَ مَا بَنٰا الْمِیثَاقَ لِیَنْذَرُوہَا {وَلَعَلَّہُمْ یَرْجِعُونَ} عَنْ کُفْرِہُمْ {وَأَتْلُ} بِمَا مُخْتَمَدٌ {عَلِیْہِمْ} اَی الْیَہُودِ {تَبٰ} خَبَرَ {الَّذِیْ اٰتٰیْنَاہُ اٰیَاتِنَا فَاسَلَّمَ مِنْہَا} خَرَجَ بِکُفْرِہِ کَمَا تَخْرُجُ الْحِیۃُ مِنْ جِلْدِہَا وَہُوَ یَلْعَمُ بِنِ تَاغَوْرَءَ مِنْ غُلْمَہِ بَنی إِسْرَآئِیْلَ سِیْلُ اَنْ یَذْعُوَ عَلٰی مُوسٰی وَأَهْدٰی اِلَیْہِ شَیْءٌ فَلَدَعَا فَانْقَلَبَ عَلَیْہِ وَانْدَلَعَ لِسَانُہُ عَلٰی صَدْرِہِ {فَاتَّبَعَہِ الشَّیْطَانُ} فَادْرَکَہِ فَصَارَ قَرِیْبَہِ {فَكَانَ مِنَ الْغَاوِیْنَ} {وَلَوْ شِئْنَا لَرَفَعْنَاہُ} اِلٰی مَنَازِلِ الْمَلٰٓئِکَہِ {جِہَا} اِن اَنْوَقَہُ لِیَفْعَلَ {وَلِکِنَّہُ اُخْلَدَ} سَكَنَ {اِلٰی الْاَرْضِ} اَی الدُّنْیَا وَمَالَ اِلَیْہَا {وَأَتَّبَعَہُ هَوَاہُ} فِی دُعَاوِہِ اِلَیْہَا فَوَضَعَاہُ {فَقَتَلَہُ} صَفَہُ {کَمَثَلِ الْکَلْبِ اِنْ تُحْمِلْ عَلَیْہِ بِالطَّرِیْقِ وَالزَّجْرُ} بِلَہَتْ {یَذْلَعُ لِسَانُہُ} اَوْ اِنْ {تَتَرَّکَہُ یَلْہَتْ} وَلَیْسَ غَیْرَہِ مِنَ الْخِیَوَانِ کَذَلِکَ وَجُمْلَتَا الشَّرْطِ خَالِ اَی لَہِجَا ذَلِیلًا بِکُلِّ خَالٍ وَالْقَصْدُ الشَّیْبَہُ فِی الْوَضْعِ وَالْحِشۃُ بِقَرِیْبَۃِ الْفَاءِ الْمُشْعِرَۃُ بِتَرْتِیْبٍ مَا بَعْدُہَا عَلٰی مَا قَبْلُہَا مِنْ الْعَمَلِ اِلٰی الدُّنْیَا وَتَجَاعُ الْهَوٰی وَبِقَرِیْبَۃِ قَوْلِہِ {ذَلِکَ} الْمَثَلُ {مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِیْنَ کَذَّبُوا بِآیَاتِنَا فَاقْصُصْ الْقِصَصَ} عَلٰی الْیَہُودِ {لَعَلَّہُمْ یَتَفَكَّرُونَ} یَتَذَبَّرُونَ فِیہَا فِیَوْمِنَہِ {سَآءٌ} یَسَنُ {مَثَلًا الْقَوْمُ} اَی مَثَلُ الْقَوْمِ {الَّذِیْنَ کَذَّبُوا بِآیَاتِنَا وَأَلْہَمَہُمْ کَاوِبًا یَظْلِمُونَ} بِالْتَّکْلِیْبِ {مَنْ یَعِدُ اللّٰہُ فہُوَ الْمَعْتَدٰی وَمَنْ یُضِلُّ فَاُولٰٓئِکَ ہُمُ الْخٰسِرُونَ} وَتَقَدَّرَ ذَرَاتُنَا {خَلَقْنَا} لِحِجَّتِہُمْ کَثِیْرًا مِنْ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ هُمْ قُلُوبٌ لَا یَقْبُحُونَ بِہَا {الْحَقُّ} وَہُمْ اَعْیُنٌ لَا یَصِیرونَ بِہَا {ذَلالِیلَ فَذَرَّہُ اللّٰہُ بَصَرَ اِغْتِیَارٍ {وَهُمْ اَذَانٌ لَا یَسْمَعُونَ بِہَا} الْاٰیَاتِ وَالْمَوَاعِظُ سَمَاعَ تَذَبُّرٍ وَتَغَاطٍ {أُولٰٓئِکَ کَالْأَنْعَامِ} فِی عَدَمِ الْفِہْمِ وَالتَّبَصُّرِ وَالِاسْتِغْنَا {بَلْ هُمْ أَصْلٌ} مِنْ الْأَنْعَامِ لِأَنَّہَا تَطْلُبُ مَنَافِعِہَا وَتَهْزُبُ مِنْ مَضَارِئِہَا وَهَؤُلَاءِ یَفْهَمُونَ عَلٰی الثَّارِ مَعَادَۃً {أُولٰٓئِکَ ہُمُ الْعَافِلُونَ} {وَلِکِنَّہُ الْأَنْعَامُ الْحَسَنٰی} الشَّعْثَ وَالشَّعْنَہُ الْوَارِدَ بِہَا الْحَدِیثُ وَالْحَسَنٰی مُؤَثَّتُ الْأَخْسَرِ {فَادْعُوہُ} سَمُوہُ {جِہَا وَذَرُوا} اَتَرَكُوا {الَّذِیْنَ یُلْجِدُونَ} مِنْ الْخَدِّ وَلِخَدِّ یَجِلُونَ عَنْ الْحَقِّ {فِی اَسْمَائِہِ} حِثَّ اِشْتَقُّوا مِنْہَا اَسْمَاءَ لَا لَہُمْ کَاللَّاتِ مِنْ اللّٰہِ وَالْعَزٰی مِنْ الْعَزِیزِ وَنَمَاتَ مِنَ الثَّمَانِ {سَیَجْزُونَ} فِی الْاَعْرَۃِ جَزَاءَ {مَا کَانُوا یَعْمَلُونَ} وَهَذَا قَبْلَ الْأَمْرِ بِالْقِتَالِ {وَمِمَّنْ خَلَقْنَا أُمَّةً یَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَیَبْغِیْءُونَ} هُمْ اُمَّۃُ مُحَمَّدٍ صَلَّی اللّٰہُ عَلَیْہِ وَسَلَّمْ کَمَا فِی حَدِیثِ

ترجمہ: اویا ذکرہ ہفہ وخت چې کوم وخت ستار بډاؤلاد آدم د شاگانو نه د هغوئ اولاد راويستلو
 مِنْ ظُهُورِهِمْ د خپل ماقبل (مَنْ بَيْنَ اَدَمَ نَهْ) په اعادي د جارسره بدل دي په داسې توگه چې په
 وادي نعمان کښې د عرفې په ورځ بعض د بعضو دشا نه دصلب آدم نه د ميرو په شکل
 کښې راوييستل نسل بعد نسل د هغې مطابق چې څنگه به پيدا کيږي او په خپل ريويت
 باندې د هغوی دپاره دلائل قائم کړل او په هغوی کښې نې عقل ترتيب کړو، او پخپله ئي هم
 هغوی په هغوی باندې گواه جوړ کړل (الله) او فرمائيل آيازه ستاسو رب نه يم؟ نو ټولو جواب ورکړو
 بيشکه ته زموږ رب ئي اودا د گواه کولو کار موڅکه اوکړو دي دپاره چې تاسو د قيامت په
 ورځ داسې اونه وايئ چې مونږ خود دغه توحيد نه ناخبره وو يعنې مونږ ته ددې علم نه وو،
 يادا وئيل شروع نه کړئ چې شرک خوزمونږ نه وړاندې زمونږ پلارانو کړې وو دواړو
 ځايونو کښې په ياه اوتاء سره (دياه) په صورت کښې به) کافران مراد وي اومونږ خوروستو
 د هغوی داولاد نه پيدا شو د کوم په وجه چې مونږ د هغوی اقتداء اوکړه ولې ته مونږ ته د هغوی
 د تصور په بدله کښې سزا را کوي چې زمونږ د پلارانو نه غلط کارو خلقو د شرک بنياد کيخودو
 اوکړي يئ وو، مطلب دادې چې هغوی په خپل ذات باندې گواه جوړولو نه پس ددې قسم
 احتجاج به ممکن نه وي او صاحب د معجزې (حضرت نبی ﷺ) په ژبه يادداشت ورکول
 پخپله هم د هغوی په زړونو کښې د ياد پاتې کيدو په ځاني دی اومونږ هم دغه شان واضحه
 نغښي بيانوو لکه څنگه چې مونږ عهد الست بيان کړو دي دپاره چې دا خلق په هغې کښې
 غور او فکر اوکړي چې د کفر نه منع شي. اي محمد ﷺ يهودو ته د هغه سړي خبر واوروه چاته
 چې مونږ خپلې نغښي (کرامتونه) ورکړې وؤ نوهغه کفر د وجې نه د هغه کرامتونه اووتلو
 لکه څنگه چې مار د خپل پټ نه اوځي او هغه د بڼي اسرائيلو د علماؤ نه بلغم بن ياعور وو.
 ده ته درخواست اوکړې شو چې حضرت موسیٰ ﷺ اود هغه ملگرو ته بد دعا اوکړه اوده
 نه څه هديه هم ورکړې شوه نوهغه بد دعا اوکړه خو هغه خبرې هم په هغه باندې
 راؤگرځيدې اود هغه ژبه راووتله اود هغه په سينه باندې زوروند شوه، بيا شيطان هغه پسې
 شو هغه ئي رالاندې کړو او د هغه دوست جوړ شو نوهغه په لار خطا کونکو (گمراهانو) کښې
 شامل شو، که چېرې مونږ غوښتل نو د دغه آياتونو په ذريعه به مونږ هغه ته اعلى درجات
 ورکړې وو په داسې طريقه چې هغه ته به مود عمل توفيق ورکړې وې مگر هغه د پستي يعنې
 د دنيا طرف ته تيت شو اود هغې طرف ته مائل شو اود خواهشاتو طرف ته رابللو کښې ئي
 د خپل خواهش تابعداري اوکړه نومونږ هم هغه پست (ذليل) کړو نو د هغه مثال د هغه سپي په شان
 دي چې که چېرې ته د شرلو په ذريعه په هغه سختي کوي نوهغه ژبه راويستي وي اوکه چېرې
 پرېږدي نو يائئ هم ژبه راويستي وي، د سپي نه علاوه په بل ځناور کښې دا خاصيت نشته

اودوارہ شرطیہ جملہ حال دی. یعنی لاهٹاً دلیلاً، حال دادی چہ ہفہ ژبہ زورند کړې په
 هر حال کښې ذلیل دې او مقصد په پستی. او ذلت کښې تشبیہ ورکول دی (او) قرینه فاء ده
 کوم چہ مشعردې دخپل مابعد په ماقبل باندې کوم چہ د دنیا طرف ته د میلان او خواش
 اتباع ده، د مرتب کیدو د وجہ نه د هغه قول ذلك المثل په قرینې سره، دامثال دې د هغه
 خلقو چا چہ زمونږ آیاتونه دروغ گنړلی دی نوتاسو یهودو ته قصې واژوئی چہ په هغې کښې غور
 او فکر او کړی او ایمان راوړی، او د هغه خلقو مثال چا چہ زمونږ آیاتونه دروغ گنړلی خراب مثال
 دې هغه خلق د تکذیب په وجه هم خپل نقصان کوی الله تعالی چہ چاته هدایت کوی هم هغه
 خلق هدایت یافته دی او څوک چہ بې لارې کړی هم هغه د تاوانیانو نه دی اودا حقیقت دې چہ مونږ
 ډیر پریان او انسانان د دوزخ دپاره پیدا کړی دی د هغوی داسې زړونه دی چہ په هغې سره د حق
 پیژندلو ته کوی او د هغوی سترگې دی خو په هغې سره د الله تعالی د قدرت دلائل د عبرت په
 نظرمه نه گوری اود هغوی غوږونه شته خو د هغې په ذریعہ آیاتونه اونصیحتونه
 د تدبیر اونصیحت دپاره نه اوړی دا خلق په نه پوهیدو کښې نه کتو کښې اونه په اوړیدو کښې
 د ځناورو په شان دی بلکه د هغې نه هم زیات خراب دی ځکه چہ ځناور د خپلې فاندې خیز
 طلب کوی اود تکلیف رسونکو خیزونو نه (لرې) تختی اودا خلق خو د عناد د وجہ نه دوزخ
 طرف ته وروړاندې کیږی. دا هغه خلق دی چہ په غفلت کښې پراته دی اود الله تعالی یو کم سل
 ښکلي ښکلي نومونه دی کوم چہ په حدیث کښې وارد شوی دی **حَسْبُ دَاحِشٍ مَوْثِدٌ دې**
لهذا هغه په هم دغه نومونو سره رابلی اوهغه خلق پریدو چہ د الله تعالی په نومونو کښې
 کوووالي (الحاد) اختیاروی دا د **الْحَدِّ** او **لَحْدٍ** نه مشتق دې په داسې توگه چہ هغوی د الله
 تعالی نومونو نه دخپلو معبودانو نومونه جوړ کړی دی مثلاً لات د الله نه، العزی د عزیز نه
 اومنات د منان نه، ډیر زو به هغوی په آخرت کښې د هغه څه بدله اومومی څه چہ هغوی کول،
 دا حکم د جهاد د حکم نه وړاندې دې اوزمونږ په مخلوق کښې یو جماعت داسې هم دې چہ د حق
 مطابق هدایت اوهم د حق مطابق انصاف کوی اوهغه د محمد ﷺ امت دې لکه چہ په حدیث
 کښې راغلی دی.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: **بَذُلْ اَشْمَالُ** معاً قبله، یعنی من ظهورهم، دې آدم نه بدل الاشتمال دې دا قول د کواشی
 په اتباع کښې دې، صاحب کشاف وئیلی دی چہ بدل البعض عن الكل دې اوهم دغه
 ظاهر دی، لکه چہ ضیعت زیذا ظهرو ته چا بدل الاشتمال نه دی وئیلی، تقدیری عبارت به
 داسې شی **وَإِلَّا لَخَدَّيْكَ** من ظهوره دې آدم.

قوله: **مَنْ صُلِبَ بَعْضُ مِنْ صُلْبِ آدَمَ**، من صلب بعض موصوف دې او من صلب آدمین

صفت دے یعنی راویستلو اولاد صلب بعض نہ کوم چہ صلب آدم دے.

ہولہ: نلأ بعد نل، یعنی ہم پہ دے ترتیب سرہ پہ دنیا کنبی ظہور کیدونکی وو، یعنی اول نی دحضرت آدم ﷺ دشانہ دآدم ﷺ بلا واسطہ ذریت راویستلو اویا یی دذریت آدم دشانہ دھغوی اولاد راویستلو.

ہولہ: قال، لفظ قال نی ددے وجہ نہ مقدر منلی دے چہ بلاصورت التفات عن الغیبت الی التکلم لازم نشی.

ہولہ: اَنتَ رَبُّنَا، دااضافہ دیوسوال مقدر جواب دے چہ ہلی دقالو مقولہ دہ او دے مقولہ دے پارہ جملہ کیدل ضروری دی حالانکہ ہلی (حرف) مقولہ واقع دہ، جواب دادے چہ پہ عبارت کنبی حذف دے. تقدیری عبارت دادے ہلی اَنتَ رَبُّنَا لہذا اوس ہیخ اشکال پاتے نہ شو. ہولہ: وَالْأَهْمَاءُ، لِأَهْمَاءِ اودکلام پہ تقدیر سرہ نی اشارہ اوکرہ چہ اُن تَقُولُوا، دَفَعْنَاهُمْ فَعُول لہ دے. (تسہیل)

ہولہ: فَعُول، پہ دے کنبی درے احتمالات دی ① داچہ دے ملائکہ کلام وی کومے چہ اللہ تعالیٰ دے ذریت آدم پہ اقرار باندے گواہ جوہرے کرے، پہ دے صورت کنبی بہ وقف پہ ہلی باندے وی. ② داہم احتمال دے چہ دے ذریت کلام وی پہ دے صورت کنبی بہ معنی داوی مونہ ددے اقرار اوکرہ، گواہی ورکرہ، پہ دے صورت کنبی بہ پہ ہلی باندے وقف صحیح نہ وی بلکہ پہ شہد باندے بہ موقف وی. ③ دَاللہ تعالیٰ کلام وی، اَیْ هَمْدًا عَلٰی اِقْرَارِکُمْ کَرَاهَةً اُن تَقُولُوا، اُولَئِذَا تَقُولُوا یعنی مونہ تاسو نہ خکہ اقرار واخستو دے دپارہ چہ تاسو دے لاعلمی عذر اونہ کرے شی یاد اخبہرہ موناخوبہ کرہ چہ تاسو دے لاعلمی عذر اوکرے.

ہولہ: اَلْبَعْنٰی لِأَمْثَلِكُمْ اَلْاِحْتِیَاطُ بِذٰلِکَ مطلب دادے چہ دے ذریت آدم نہ اقرار اخستلونه پس بہ ہغوی سرہ دے لاعلمی او غفلت عذریاقی پاتے نہ شی اوداہ بہ نہ شی وثیلی، یا الہ العالمین ددے عہد او میثاق بارہ کنبی مونہ تہ ہیخ علم نہ وو دے کوم دے وجہ نہ چہ مونہ پہ غفلت کنبی پاتے شو.

ہولہ: وَالتَّلَکِیْزَ بِهٖ عَلٰی لِسَانِ صَاحِبِ الْمُعْجَزَةِ قَابَهُمْ مَّعَارَ ذِکْرِهِ فِی التَّوْحِیْدِ دا عبارت دے یوسوال مقدر جواب دے،

سوال: دادے چہ دے آزل پہ ورخ اخستے شوے اقرار دنیا تہ دراتلونه پس لسانمسا شو اوس چاتہ ہم عہد اَکْتُ یاد نہ دے نو داسے عہد خہ فائدہ چہ دسرہ یاد نہ وی او نہ ددے وجہ نہ مواخذہ کول پکار دی.

جواب: داهیر کرے شوے عہد اَکْتُ دیاد ولود پارہ خو انبیاء کرام مبعوث کولے شی چہ

باربارنی ددی عهد یادگیرنه کری ده، لهذا اوس د عدم مواخذه خه وجه نشته دی.
 قوله: التَّالِكِ يُؤْمِنُ بِمَا دَعَاهُ وَقَدْ آمَنَ قُلُوبُهُ فِي النَّفْسِ دَدِي خیر دی.

قوله: سَكَنَ بِهِ دِي کنبی اشاره ده چی اَخْلَدَ د خلود نه مشتق نه دی د کوم معنی چی دوام
 یعنی همیشه والی دی بلکه اَخْلَدَ به معنی د مال دی، اَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ، اِی مَالِ الْبَنَاتِ.

قوله: فی دعاهه الیه اِی دعاء الهوی اِزاه، یعنی د نفس خواش بلغم د دنیا طرف ته راوبللو
 به دی کنبی مصدر مضاف فاعل دی.

قوله: لَوْضَعْنَاهُ، اِی ذَلَّلْنَاهُ.

قوله: اَوَّانٌ تُرْكُهُ، په بعض نسخو کنبی اِن پاتې شوی دی کوم چی د کاتب سهو ده.
 مفسر علام اِن مقدر منلو سره اشاره اوکړه چی ددی عطف په تحمل باندې دی نه چی لِن
 تحیل باندې لهذا د ترکه جزم ښکاره شو.

قوله: جَعَلْنَا الشُّرُطَ حَالًا، یعنی معطوف او معطوف علیه دواړه جملې حال دی، مطلب
 دادې چی سپې په هر حال کنبی لاهت وی که د شدت حالت وی اوکه د راحت.

[ایاتونه: ۱۸۲ - ۱۸۸]

{وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا} الْفُرَانِ مِنْ أَهْلِ مَكَّةَ {سند ترجمه} باخلمه قليلا قليلا {من حيث لا
 يعلمون} {وَأَمْلَى لَهُمْ} أَمْوَالَهُمْ {إِنْ كِيدَىٰ مَتِين} شديد لا يطاق {وَأَوْفَىٰ بَعْدَ الْوَعْدِ} فَيَقُولُوا {مَا
 بِصَاحِبِهِمْ} مُحَمَّدٌ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ {مِنْ جَنَّةٍ} جَنُّونَ {إِنْ} مَا {هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ مُبِينٌ} بَيْنَ الْإِنذَارِ
 {أُولَئِكَ يَنْظُرُوا فِي مَلَكُوتِ} الْمَلَكُوتِ وَالْأَرْضِ {وَفِي} مَا خَلَقَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ {بَيِّنَاتٍ لِّمَا فَيَنْتَبِهُوا
 بِهِ عَلَىٰ ذُنُوبِهِمْ وَوَحْدَانِيَّتِهِ} {وَفِي} {أَنْ} أَيْ أَنَّهُ {عَسَىٰ أَنْ يَكُونَ قَدْ أَفْتَرَبَ} قُرْبَ {أَجَلِهِمْ}
 فَيَنبُتُوا كَقَفَّارٍ فَيَقْبِضُوا إِلَى النَّارِ فَيَنَادُوا إِلَى الْإِيمَانِ {فَبَأَىٰ حَدِيثٌ بَعْدَهُ} أَيْ الْقُرْآنَ {يُؤْمِنُونَ} {مَنْ
 يَضِلُّ اللَّهُ فَلَا حَادِيَ لَهُ وَيَذَرُهُمْ} بِأَلْيَاءِ وَالثَّوْنِ مَعَ الرَّفْعِ اسْتِنْفَافًا وَالْجَزْمُ عَطْفًا عَلَىٰ مَحَلٍّ مَا بَعْدَ الْفَاءِ
 {فِي طَعْنٍ أَمْرٌ يَعْصِيهِمْ} يَتَرَدَّدُونَ تَخِيرًا {يَسْأَلُونَكَ} أَيْ أَهْلَ مَكَّةَ {عَنِ السَّاعَةِ} الْفِتَانَةِ {أَيَّانَ} مَتَى
 {مُرْسَاهَا قُلْ} لَهُمْ {أَمَّا عِلْمُهَا} مَتَى تَكُونُ {عِنْدَ رَبِّي لَا يُجَلِّيهَا} يُظْهِرُهَا {لِيُوقِنَ} الْإِلَهِمْ بِمَقْصِدِي فِي {إِلَّا
 هُوَ ثَقُلْتُ} غَطِطُ {فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ} عَلَىٰ أَهْلِهَا لِهَؤُلَاهَا {لَا تَأْتِيكُمْ إِلَّا بَغْتَةً} فَجَاءَ {يَسْأَلُونَكَ
 كَأَنَّكَ خَفِيفٌ} مُتَابِعٌ فِي السُّؤَالِ {عَنْهَا} حَتَّىٰ غَلَبَتْهَا {قُلْ} أَمَّا عِلْمُهَا عِنْدَ اللَّهِ {تَأْكِيدٌ} وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ
 لَا يَعْلَمُونَ {أَنْ عِلْمُهَا عِنْدَ عَالِي} قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي نَفْعًا أَجْلِبُ {وَلَا ضَرًّا} أَذْقَمَهُ {إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ وَلَوْ
 كُنْتُ أَعْلَمُ الْغَيْبِ} مَا غَابَ عَنِّي {لَا سَتُّكَزَّتْ مِنَ الْخَيْرِ وَمَا مَسَّنِيَ السُّوءُ} مِنْ فَرَقٍ وَغَيْرِهِ لِاخْتِرَافِي عَنْهُ
 بِاجْتِنَابِ النِّصَارِ {إِنْ} مَا {أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ} بِالنَّارِ لِلْكَافِرِينَ {وَيَسِيرٌ} بِالْحَقِّ {لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ}

ترجمہ: اہل مکہ نہ جی کومو خلقو زمونہ آیاتونہ یعنی قرآن دروغ او گنہارلو مولیٰ ہفوی وارپہ وارپہ گرفت کنہی اخلو پہ داسی طریقہ جی ہفوی تہ پتہ ہم نہ لگی او ہفوی تہ زہ مہلت ورکوم بیشکہ زما تدبیر دیر مضبوط دی د کوم پہ چا کنہی ہیخ طاقات نشتہ، آیادی خلقو غوراو نہ کرو؟ جی پوہہ شوی وی جی دہفوی ملگری محمد ﷺ تہ ہیخ یوقسم جنون نشتہ ہفہ خوصرہ صفا صفا ویرونکی دی ولہ دغہ خلقو د زمکی او آسمان پہ عالم کنہی اوپہ (نور)، عیزونو کنہی کوم جی اللہ تعالیٰ پیدا کری دی (من شر) ذمابیان دی، جی دہفہ د جورونکی پہ قدرت او دہفہ پہ وحدانیت باندی استدلال کری وی اوپہ دی خبرہ کنہی جی ممکن دی جی دہفوی د مرگ وخت نیز دی راغلی وی او ہفوی ہم د کفر پہ حالت کنہی مرہ شی او اور تہ بہ اور سی۔ لہذا دایمان طرف تہ ورائندی کیدل پکار دی۔ بیابہ د قرآن پہ غائی پہ کومہ خبرہ ایمان راوی۔ شوک جی اللہ تعالیٰ گمراہ کری ہفہ ہی شوک پہ لار نہ شی راوستی او اللہ تعالیٰ ہفوی دہفوی پہ گمراہی کنہی پہ حیراتیا سرہ حیران پری پدی، ذیاء اونون پہ صورت کنہی د استیناف پہ توگہ پہ رفع سرہ، او پہ جزم سرہ د مابعد الفاء پہ محل باندی د عطف د وجی نہ، اہل مکہ ستانہ د قیامت پہ پارہ کنہی سوال کوی جی دابہ کلہ واقع کیپی؟ تہ ہفوی تہ اووایہ جی قیامت بہ کلہ واقع کیپی، ددی علم صرف ہم زما رب سرہ دی، ہفہ دہفہ پہ خیل وخت باندی ہم ہفہ ہیکارہ کولی شی ہفہ بہ د آسمانونو او زمکی والو باندی دہفہ د خطرناک کیدو د وجی دیر دروند وخت وی، ہفہ (قیامت) بہ پہ تاسو ناخاپی راشی، دا خلق د قیامت متعلق تانہ داسی سوال کوی لکہ جی تادہفہ تحقیق کری دی تردی جی تاتہ دہفہ علم اوشو، تہ ورتہ اووایہ جی ددی علم صرف ہم اللہ تعالیٰ سرہ دی داتا کیددی لیکن اکثر خلق نہ پوہیپی جی ددی علم صرف اللہ تعالیٰ سرہ دی۔ تہ ورتہ اووایہ جی زہ پخیلہ د خیل ذات دپارہ د خہ نفع جی زہ بین حاصلہ کری شم اختیار نہ لرم اونہ د نقصان جی ہفہ لرے کری شم مگر صرف ہم دومرہ خومرہ جی اللہ تعالیٰ غواری۔ کہ چری ماد غیبو خبری پیژندلی نومابہ دیری منافع راجع کری وی او ماتہ بہ د فقر وغیرہ ہیخ تکلیف نہ رارسیدلو زما دہفہ نقصان نہ د بیج کیدلو د وجی د مضر خیزونونہ د اجتناب پہ سبب، زہ خو کافران د اور نہ ویرونکی یم او اہل ایمان تہ د جنت زیری ورونکی یم۔

د قیوداتو فوائد او تسہیل

نولہ: ٹاخڈ، دَسْتَدِرَاجْ تفسیر پہ ٹاخڈ سرہ دکولو کنہی بین مراد دی معنی طرف تہ اشارہ اوکرہ، دَسْتَدِرَاجْ لغوی معنی دہ درجہ پہ درجہ ختل، (الاستعداد درجۃ بعد درجۃ) چونکہ دکافرانو دپارہ خہ اصعدا نشتہ خکہ ددی نہ مرادی معنی مراد دہ، یعنی وار پہ وار گرفت کنہی اخلی۔

نولہ: اَلْمُہْلَمْ، دا اضافہ ہم دمرادی معنی بیانولودپارہ دہ۔ خکہ جی دأملی معنی

د [املا و کولو] د کومه چې دلته مراد نه ده.

قوله: قَيِّمُوا دَاوُوسَ اَلْجَوَابِ دې.

سوال: قَيِّمُوا مَقْدَرُ مَن لَوْ شَاءَ ضَرُورَت پېښ شو؟

جواب: قَيِّمُوا مَقْدَرُ مَن لَوْ سِرَ يَنْ اِشَارَه او كِرِه چې مَا يَصْا حِيْثُ مَقْدَرُ مَفْعُول دې نه چې د يَتَفَكَّرُوا خكه چې يَتَفَكَّرُوا، لازم دې دې ته د مَفْعُول ضَرُورَت نشته حالانكه مَفْعُول موجود دې. لِهَذَا اَعْتَرَا ض ختم شو چې يَتَفَكَّرُوا مَفْعُول طرف ته متعدي نه دې.

قوله: جُنُودٌ، د جُنَّة تَفْسِيْر يَه جُنُود سِرَه كولو كېښي يَنْ اِشَارَه او كِرِه چې د جُنَّة نه جن قوم مراد نه دې خكه چې د اَدَا كَافِرَانُو يَه جَوَاب كېښي وَاَقَعَ دې كَافِرَانُو يَه وَثِيْل اِنْ صَاحِبِكُمْ لَمَجْنُونٌ كِه د جُنَّة نه قوم جن (جنات) مراد واخستې شى نو په سوال او جواب كېښي به مَطَابَقَت پاتې نه شى.

قوله: وَلَى دَدَى تَقْدِيْر مَقْصِد دې خَبَرى ته اِشَارَه ده چې دَمَا عَلَى اللّٰه عَطَف په مَلَكُوت باندې دې نه چې په قَرِيب (الأرض) باندې خكه چې په دې صَوْرَت كېښي به مَعْنَى صَحِيح نه وى.

قوله: اَيُّ اَنَّهُ په دې تَقْدِيْر كېښي اِشَارَه ده چې اَنْ مَعْنَاهُ عَنِ التَّعْبَلِ دې نه چې مَصْدَر يَه لَك چې دَبْعَض حَضْرَاتُو دَاخِيَال دې خكه چې اَنْ مَصْدَر يَه په اَفْعَال غَيْر مَتَصَرَفَه باندې نه دَاخِيَالِي خكه چې دَهْنِي مَصَادِر نه وى.

قوله: قَيِّمُوا دَاوُوسَ اَلْجَوَابِ كِيْدُو وَجِي نه مَجْزُوم دې.

قوله: مَعَالِمْ اِسْتِيْثْنَا، اَى وَهَوْنُ ذُرِّهِمْ.

قوله: وَبِالْخَزْمِ عَظْفًا عَلَى مَحَلِّ مَا بَعْدَ الْقَاءِ دَا په نَذْر هَم كېښي دويم تَرْكِيب ته اِشَارَه ده. په نَذْر كېښي دوه اَعْرَاب دى رَفْع په وَجِه د اِسْتِيْنَا ف او جَزْم په سَبَب د جَوَاب نَهَى، لَاهَادى له جواب شرط كِيْدُو وَجِي نه مَحَلًّا مَجْزُوم دې.

سوال: په مَحَلِّ باندې يَنْ عَطْف كړو په لَفْظ باندې يَنْ عَطْف نه دې كړې دَدَى خه وَجِه ده؟

جواب: دَدَى دَبَارَه چې په دې صَوْرَت كېښي دَفْعَل په اِسْم باندې عَطْف لازم رَاخى كوم چې مَسْتَحْسَن نه دې، تَقْدِيْرى عِبَارَت دَا دې مَن يَضِلُّ اللّٰه فَلَاحِد يَه اَحَد وَنَذْر هَم.

قوله: مُرْسَمًا، اِلَاسَاءَه نه مَصْدَر مِيْمى دې په مَعْنَى د اِسْتِقْرَار او اِثْبَات، هَجْرَت رَسَا، عَمَلِي نَسْت رَسَا السَّيْفَةِ اَى وَقَفْتُ عَنِ الْحَرَى.

قوله: حَقِيٌّ په سوال كېښي مَبَالِغَه كُونَكې يَعْنَى دَمَسْئَلِي بِيخ ته دَرَسِيْد و كُوشش كُونَكې، خُوك چې دَا سې مَبَالِغَه كُوى هَغَه د حَقِيْقَت حَال نه وَاَقِف كِيْرى او هَم دَدَى نه اِحْصَاءُ اَلشَّارِبِ دې.

[ایاتولہ: ۱۸۹-۲۰۶]

{هُوَ} اِنِ اللّٰهُ {الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ} اِنِ اَدَمَ {وَجَعَلَ} خَلْقَ {وَمِنْهَا زَوْجَهَا} خَوَاءَ {لِيَسْكُنَ
 اِيَّاهَا} وَتَالِهَهَا {فَلَمَّا تَخَفَا} جَانَعَهَا {عَمَلَتْ خَلًّا عَقِيلاً} هُوَ الطُّفْلَةُ {فَكَرَّتْ بِهِ} ذَعَبَتْ وَجَعَتْ لِخَفِيهِ
 {فَلَمَّا أَكَلَتْ} بِكَبَرِ الْوَلَدِ فِي بَطْنِهَا وَادَّخَلَا اَنْ يَكُونَ بَهْمَةِ {دَعَا إِلَهَ رَبِّهِمَا لَنْ اَكْتِنَا} وَلَدَا {صَالِحًا}
 سَبَّ {لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ} لَكَ عَلَيْهِ {فَلَمَّا آتَاهُمَا} وَلَدَا {صَالِحًا} جَعَلَهُ لُحْرًا {وَلِي إِزَاءَةٍ بِكَبَرِ
 الشَّيْءِ وَالْفَنُونِ} اِنِ شَرِبَهَا {فِيمَا آتَاهُمَا} بِقَسَمِيهِ عَبْدُ الْخَارِثِ وَلَا يَنْبَغِي اَنْ يَكُونَ عَبْدًا إِلَّا لِلَّهِ وَلَيْسَ
 بِإِشْرَافِكَ فِي الْقُبُورَةِ لِيُضْمَعَ اَدَمَ وَزَوَى سَمُورَةَ عَنْ الشَّيْءِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَمَّا وَلَدَتْ خَوَاءَ طَافَ بِهَا
 إِبْلِيسُ وَكَانَ لَا يَبِيعُ لَهَا وَلَدَ فَقَالَ سَمُورَةُ عَبْدُ الْخَارِثِ لِإِلَهِ يَبِيعُ لَسْتُمْ فَعَانِ لَكَانَ ذَلِكَ مِنْ وَحْيِ
 الشَّيْطَانِ وَأَمَرَهُ رِوَاةُ الْحَاكِمِ وَقَالَ صَحِيحٌ وَالتَّزْيِيلِيُّ وَقَالَ حَسَنٌ غَرِيبٌ {فَتَعَالَى اللّٰهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ} اِنِ اَهْلُ
 مَكَّةَ مِنْ الْأَصْنَامِ وَالْجُمْلَةِ مُسَبِّحَةٌ عَطْفٌ عَلَى خَلْقِكُمْ وَمَا بَيْنَهُمَا اعْتِرَاضٌ {أَيُشْرِكُونَ} بِهِ فِي الْعِبَادَةِ {مَا
 لَا يَخْلُقُ شَيْئًا وَهُمْ يَخْلُقُونَ} {وَلَا يَسْتَطِيعُونَ لَهُمْ} اِنِ لِيَاوِدِيهِمْ {تَهَوَّرُوا وَلَا أَنْفُسُهُمْ يَنْفَعُونَ} بِتَنْبِيهِهَا مَعْنَى
 ارَادَ بِهِمْ سُوءًا مِنْ كُسْرٍ أَوْ غَيْرِهِ وَالْإِسْفَهَامُ لِلتَّزْيِيعِ {وَأَنْ تَدْعُوهُمْ} اِنِ الْأَصْنَامُ {إِلَى الْهَدْيِ لَا
 يَتَّبِعُوكُمْ} بِالْخُفْيَةِ وَالتَّشْدِيدِ {سَوَاءٌ عَلَيْكُمْ أَدَعَوْهُمُ} إِلَيْهِ {أَمْ أَلْتُمُ صَاعِتُونَ} عَنْ دَعَائِهِمْ لَا يَتَّبِعُوهُ
 لَعَمْرُكَ سَمَاعِهِمْ {إِنْ الَّذِينَ تَدْعُونَ} تَعْبُدُونَ {مِنْ دُونِ اللَّهِ عِبَادٌ} مَمْلُوكَةٌ {أَمْثَلُكُمْ قَادَعُوهُمْ فَلْيَسْعَيْبُوا
 لَهُمْ} دَعَاكُمْ {إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ} فِي أَنَّهَا إِلَهِةٌ لَّمْ يَنْ غَايَةِ عِزِّهِمْ وَفَضْلِ عَابِدِيهِمْ عَلَيْهِمْ فَقَالَ
 {الْهَرَجَلُ يَمْشُونَ بِهَا} بَلِ ا {الْهَرَايِدُ} جَمْعُ يَدٍ {يَمْشُونَ بِهَا} بَلِ ا {لَهُمْ آذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا}
 اسْتَفْهَامُ الْكَارِي اِنِ لَيْسَ لَهُمْ شَيْءٌ مِنْ ذَلِكَ مِمَّا هُوَ لَكُمْ فَكَيْفَ تَعْبُدُونَهُمْ وَأَنْتُمْ أَنْتُمْ خَلَا مِنْهُمْ {قُلْ}
 لَهُمْ يَا مُحَمَّدُ {ادْعُوا شُرَكَاءَكُمْ} إِلَى هَلَاكِ {لَمْ كِيدُونَ} فَلَا تَنْظُرُونَ {تَهْلُونَ} لِأَيِّ لَا إِبَالِي بِكُمْ {إِنْ
 وَلِيَ اللّٰهُ} مُتَوَلَّى أُمُورِي {الَّذِي تَزَلَّ الْكِتَابُ} الْقُرْآنُ {وَهُوَ يَتَوَلَّى الصَّالِحِينَ} {وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ
 لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَكُمْ وَلَا أَنْفُسُهُمْ يَنْفَعُونَ} فَكَيْفَ إِبَالِي بِهِمْ {وَأَنْ تَدْعُوهُمْ} اِنِ الْأَصْنَامُ {إِلَى الْهَدْيِ لَا
 يَتَّبِعُوا وَتَزَاهُمْ} اِنِ الْأَصْنَامُ يَا مُحَمَّدُ {يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ} اِنِ بِقَابُولِكَ كَالنَّازِرِ {وَهُمْ لَا يَصْعَدُونَ} {عُدْ
 الْعُلُوَّ} الْبُشْرَى مِنْ اخْلَاقِ النَّاسِ وَلَا تَبْتَخْ عَنْهَا {وَأَمْرًا بِالْعُرْفِ} بِالْمَغْرُوفِ {وَأَعْرَضَ عَنِ الْجَاهِلِينَ} فَلَا
 تَقَابُلَهُمْ بِسَفْهَتِهِمْ {وَأَمَّا} فِيهِ إِذْغَامٌ لَنْ اِنْ الشَّرْطِيَّةُ فِي مَا الْفَرْطَةُ {يَتَزَعَّجُكَ مِنَ الشَّيْطَانِ تَزَعُّ} اِنِ اِنْ
 يَصْرَفُكَ عَمَّا أَمَرْتَ بِهِ صَارَفَ {فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ} جَوَابُ الشَّرْطِ وَخَوَابُ الْأَمْرِ مَخْلُوفٌ اِنِ يَذْفَعُ عَنْكَ {إِنَّهُ
 سَمِيعٌ} لِلْقَوْلِ {عَلَيْهِمْ} بِالْفِعْلِ {إِنْ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ} أَصَابَتْهُمْ {عَاطِفٌ} وَلِي إِزَاءَةٍ طَائِفٌ اِنِ شَيْءٌ
 لَّمْ بِهِمْ {مِنْ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا} عِقَابُ اللّٰهِ وَتَوَابُهُ {فَإِذَا هُمْ مُبْتَلَوْنَ} الْحَقُّ مِنْ غَيْرِهِ فَيَزْجَعُونَ
 {فَأَعْرَضُوا عَنْهُمْ} اِنِ إِخْوَانُ الشَّيَاطِينِ مِنَ الْكُفَّارِ {يُحِيدُونَهُمْ} اِنِ الشَّيَاطِينُ {لِيُفَرِّقَنَّ} لَهُمْ {لَا
 يُفْعِلُونَ} يَكُونُونَ عَنْهُ بِالْقَصْرِ حَتَّى تَبْصُرَ الْمُتَشَفُّونَ {وَإِذَا لَمْ تَأْتِيَهُمْ} اِنِ اَهْلُ مَكَّةَ {بِأَيِّ} مِمَّا الْفَتَرُوا

{قَالُوا لَا} هَلَا {اجْتَبَيْتَهَا} انشأتها من قبل نفسك {قُلْ} لهم {إِنَّمَا أَتَّبِعُ مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ مِنْ رَبِّي} وَلَئِنْ لِي أَنْ آتِي مِنْ عِنْدَ نَفْسِي بِشَيْءٍ {هَذَا} القرآن {بصائر} حجج {من ربكم وهدي ورحمة لقوم يؤمنون} {وَأَذِيقُوا الْقُرْآنَ فَاسْمِعُوا لَهُ وَأَلْعِنُوا} عَنْ الْكَلَامِ {لَعَلَّكُمْ تَرْجِعُونَ} نَزَلَتْ فِي تَرْكِ الْكَلَامِ فِي الْخُطْبَةِ وَعَبَّرَ عَنْهَا بِالْقُرْآنِ لِإِخْتِنَالِهَا عَلَيْهِ وَقِيلَ فِي قِرَاءَةِ الْقُرْآنِ مُطْلَقًا {وَأَذْكُرْكَ فِي نَفْسِكَ} أَنِّي سِرًّا {تَعَرَّعْتُهَا} تَذَلَّلْتُهَا {وَعِيقَةُ} خَوْفًا مِنْهُ {و} لَذِقَ السَّرَّ {دُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ} أَنِّي لَفَضْتُ بَيْنَهُمَا {بِالْعُدُوِّ وَالْأَصَالِ} أَوَّلِ الشَّهَارِ وَأَوَّاجِرِهِ {وَلَا تُكُنْ مِنَ الْغَافِلِينَ} عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ {إِنَّ الَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ} أَنَّى الْفَلَاحِكَةَ {لَا يَسْتَكْبِرُونَ} يَنْكَبِرُونَ {عَنْ عِبَادَتِهِ وَيُسْتَوْهَوْنَ} بِتَرْكِهِمْ عَمَّا لَا يَلِيْقُ بِهِ {وَلَهُ يَسْجُدُونَ} أَنَّى يَخْضَعُونَ بِالْخُضُوعِ وَالْعِبَادَةِ لَكُنُوا مِنْهُمْ

ترجمہ: ہنہ یعنی ہم اللہ تعالیٰ دے چہ تاسوئی دیونفس یعنی حضرت آدم علیہ السلام نہ پیدا کرئی اوہم ددغہ نفس نہ ئی دہنہ جوہرہ بی بی حواء پیدا کرہ دے دپارہ چہ پہ ہنہ سرہ سکون حاصل کرئی اود ہنہ سرہ محبت اوکرئی چنانچہ پہ ہنہ راخورشو یعنی ہنہ سرہ بین مجامعت اوکرو۔ نوڈہنہ سپک غوندہ حمل شو۔ ہنہ پہ دے خبرہ اوویریدل چہ دغہ (حمل) چرتہ خہ خنارونہ وی نوہنہ خپل رب اللہ تعالیٰ نہ دعا اوغوبشلہ کہ چرتہ نہ مونہ تہ نیک صحیح سالم بچہ را کرہ نومونہ بہ پہ ہنہ باندہ ستا شکرگزاربو، نوچہ کلہ اللہ تعالیٰ ہنہ تہ صحیح سالم اولاد ورگرونودوارو (بی بی) د (اللہ تعالیٰ) د ورکرہ شوی بچی نوم عبدالحارث کیخود سرہ داللہ تعالیٰ شریک اوگرخولو اوپہ یوقراعت کنبہ د شین پہ کسرہ سرہ اودکاف پہ تنوین سرہ دے (شرک) دے حالانکہ داقطعاً صحیح نہ دے چہ داللہ تعالیٰ نہ علاوہ دچا بندہ وی، اودا (شرک فی التسمیہ دے) شرک فی العبادت نہ دے۔ دحضرت آدم علیہ السلام معصوم کیدود وچہ او (حضرت) سمرہ علیہ السلام د رسول اللہ علیہ السلام نہ روایت کرہ دے چہ حضور پاک علیہ السلام اوفرمانیل کوم وخت چہ د حواء بی بی بچہ پیدا شو نوابلیس ہنہ چکرہ وهل شروع کرہ اود حواء بی بی بچہ بہ ژوندہ نہ پاتہ کیدو ابلیس ہنہ تہ اووٹیل چہ تہ دہ نوم عبدالحارث کیپردہ نودہ بہ ژوندہ پاتہ شی۔ نوحضرت حواء دہنہ نوم (عبدالحارث) کیخودو نوبچہ ژوندہ پاتہ شو اوداھر خہ د شیطان پہ اشارہ اودہنہ پہ حکم سرہ اوشو۔ دا حاکم روایت کرہ دے او دے تہ ئی صحیح وٹیلی دی اوترمدی ور تہ حسن غریب وٹیلی دے۔ پس اللہ تعالیٰ د اہل مکہ دہنہ سرہ د بتانود شریک کولونہ پاک دے۔ او (فتعلی اللہ عما یشرکون) جملہ مسببہ دہ اوپہ خلقکم باندہ عطف دہ او د دواروپہ مینخ کنبہ جملہ معترضہ دہ آیا ہنہ تہ عبادت کنبہ دہنہ دہ شریک گرغوی چہ ہیخ نہ شی پیدا کولہ اوہنہ پخپلہ مخلوق دے اوہنہ د خپل عبادت کونکو دہیخ قسم امداد نہ شی کولہ اونہ خپل خان پخپلہ بچ کولہ شی دہنہ سرہ نہ چہ پہ بدنیتنی

سره دهغوی د ماتولو وغیره اراده اوکړی. او استفهام دتوبیخ دپاره دې اوکه تاسو بتان د هدايت (لارخودنې) دپاره رابلئ نو هغوی به ستاسو خبره نه مني (تعوک) په تشديد او تخفیف سره دې ستاسو دپاره برابر دی چې تاسو هغوئ د لارخودنې دپاره رابلئ اوکه نه ئی رابلئ دهغوی د نه اوریدو د وجې نه ستاسو په آواز به غوږ نه خوږوی. دالله تعالی پریخودوسره چې تاسو د چابندگی کوئ هغه هم ستاسو په شان مخلوق دې نوتاسو هغوی ته آواز کولوسره اوگورئ هغوی له پکار دی چې ستاسو په آواز باندې جواب درکړی، که چېرې تاسو په خپله وعده کښې رښتونی یئ چې دا معبودان دی بیا د بتانو ډیره زیاته عاجزی او دهغوی د عبادت کونکو په هغوی باندې فضیلت بیانولوسره فرمائی آیا د دوی خپې شته چې په هغې تگ اوکړې شی؟ یا د دوی لاسونه شته چې په هغې نیول اوکړی؟ ابدا د ین جمع ده یا د دوی سترگې شته په کوم سره چې هغوی لیدل اوکړې شی یا د دوی غوږونه شته چې په هغې سره واوریدې شی؟ (په دې ټولو ځایونو کښې) استفهام انکاری دې یعنی په ذکرشوو څیزونو کښې هغوی سره یوهم نشته کوم چې تاسو سره دی نوبیا تاسو په کوم بنیاد دهغوی بندگی کوئ حالانکه تاسو دهغوی نه د حالت په اعتبار سره (بهر حال) بهتر یئ. اې محمد ﷺ دوی ته اووایه زما د هلاکت دپاره خپل شریکان راؤغاړئ بیا زما پاره کښې تدبیر اوکړئ او ماته مهلت مه راکوئ زه ستاسو هیڅ پړوا نه کوم بیشکه زما امدادی الله تعالی دې چا چې کتاب (یعنی) قرآن نازل کړو او هغه په خپله نگرانئ کښې د نیکانو خلقو حفاظت کوی او د چا چې تاسو الله تعالی پریخودوسره بندگی کوئ هغه ستاسو امداد نه شی کولی او نه هغوی په خپل امداد باندې قادر دی، نو زه ولې دهغوی پړوا اوکړم؟ اوکه چېرې تاسو بتان د لارخودنې دپاره رابلئ نو هغوی نه اوری. او اې محمد ﷺ که چېرې ته دې بتانوته اوگورې نو داسې به معلومیږي چې هغه ستا طرف ته گوري یعنی د کتونکو په شان ستا په مخامخ دی حالانکه هغوی هیڅ نه شی لیدلې ته معافی اختیار کړه (یعنی) د خلق د اخلاقو باره کښې د آسانئ نه کار واخله (دهغوی د عیبونو) په لټون کښې مه پریوځه او د نیکو حکم کوه او د جاهلانو نه ځان ډډې ته کړه او دهغوی د بیوقوفو تنب مقابله مه کوه اوکه چېرې د شیطان د طرف نه څه وسوسه راشی یعنی که تاد ما موره به نه څوک اړونکې اړوی نو دالله تعالی پناه غواړه. راټاپه مازانده کښې دتون شرطیه ادغام دې. (فاستعذ بالله) جواب شرط دې. او جواب امر محذوف دې او هغه ینذعه عنک دې بیشکه هغه د خبرې اوریدونکې او د عمل لیدونکې دې بیشکه کوم خلق چې دالله تعالی ته وریږي کله چې د شیطان د طرف نه هغوی ته خطره مخې ته کیږي نو هغوی دالله تعالی سزا او ثواب راپادوی او په یو قراءت کښې د طیف په ځانئ طائف دې یعنی که د شیطان د طرف نه څه وسوسه راځی نو هغوی زر حق او ناحق ته گوري (یعنی په دواړو کښې فرق کوی) نو هغوی د دغه وسوسې نه منع کیږي، او د کافرانو نه چې څوک د شیطان ملگری دی نو شیطانان هغوی

په گمراهۍ کښې راکاږي بیا هغوی (دشیطان ملگری) دغه گمراهۍ نه سترگې کېولایډو
یعنی د پوهیدلو نه باوجود نه منع کیږي لکه چې متقی د نظر نه کار اخلي او کوم وخت چې
تاسو د اهل مکه په مخکښې د هغوی تجویز کړي شوي (فرمانشی) معجزې رانورې نو وائی
تاذخیل طرف نه دا معجزه ولې رانورې؟ ته هغوی ته اووایه چې زه خو صرف د هغه حکم اتباع کوم
چې ماله زما د رب د طرف نه رالېږلې شی زما په اختیار کښې نه دی چې زه دخپل خان نه څه
راوړلې شم. دا قرآن د خلقو دپاره ستاسو د رب د طرف نه دلالت دی او هدایت دي او رحمت دي
دایمان راوړونکو دپاره او کوم وخت چې قرآن لوستلې کیږي نو دا په غورسره اورشی او خبرې اترې
مه کوئی چپ کینی دې دپاره چې په تاسو رحم او کړې شی. دا آیت دخطبې په وخت د خبرو نه
کولو باره کښې نازل شوې دي او خطبه ئی په قرآن سره ځکه تعبیر کړې ده چې خطبه په
قرآن باندې مشتمل وی او وئیلی شوی دی چې مطلقاً د قرآن په باره کښې نازل شوې دي
او (ای مخاطب) خپل رب پټ پټ په عاجزۍ سره او دالله تعالی نه په ویره سره یادوه یعنی د ژبې
لاندې نه پاس او جهرفی الکلام نه لاندې، یعنی د پټ او ښکاره په مینځ کښې اراده
کولو سره سحرمانښام یخنی په اول ورځ کښې او په آخرد ورځ کښې اودالله تعالی د ذکر نه
غفلت کونکو کښې مه کیږه، بيشکه هغه دمخلوق یعنی کوم چې ستارې سره دي د هغه د عبادت نه
تکیرنه کوی او کوم څیز چې د هغه د شان لائق نه دي د هغې نه د هغه پاکۍ بیانوی او د هغه دپاره
سجده کوی یعنی دعا جزئی او عبادت دپاره هغه خالص کوی نو تاسو هم د هغوی په شان شی.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: وَجَعَلَ مِنْهَا، ضمیر مجرور د نفس طرف ته راجع دي په اعتبار د لفظ او د لښک
ضمیر هم د نفس طرف ته راجع دي په اعتبار د معنی، او مراد د نفس نه آدم عليه السلام دي.

قوله: وَلِي قِرَآءَةِ الْكِتَابِ الشَّيْءِ وَالتَّوْبَةِ أَي شَرِيكًا، دا په شرکاء کښې د دویم قرات بیان
دي شرکاء د شریک جمع ده مگر مراد هم مفرد دي ددې قرینه دویم قرات او هغه شریک دي
د شین په کسري او را په سکون او دکاف په تنوین سره.

قوله: أَي شَرِيكًا، ددې اضافې مقصد اخودل دی چې ورگا مصدر د اسم فاعل شریک په
معنی کښې دي دې دپاره چې حمل صحیح شی.

قوله: جَعَلَهُ، په جَعَلَ کښې ضمیر د تشبیه چا ته راجع دي؟ بعض مفسرین دي طرف ته تلی
دی چې د آدم او حواء طرف ته راجع دي، لیکن محقق قوله دادي چې د بنی آدم نه هرنس
او زوج نفس مراد دي. د بعض تابعینونه هم دغه قول نقل دي. قال الحسن وقادة الهیوتی
جعلاً علی النفس ووجه من ولد آدم علی آدم وحواء، (جصاص) جعل الزوج والزوجة شرکاء (کبیر عن
الغفال) امام رازی رحمه الله د قفال په حواله سره لیکلی دی چې دا قصه د تمثیل په توگه د

مشرکانو عام حالت بیانوی اودا تفسیر دیرخوئیس کړې شوې دي. هذا جوف في غابة الصفة
والسناد (کبیس) اومحققینودا هم ونیلی دی چې په آیت کښې ضمیر د آدم او حواء طرف ته
راجمع کولوڅه تائیدنه دقرآن نه ملاویږي او نه د حدیث صحیح نه اوداسې قصې د
پیغمبرانو لائق نه دی. (بحر، بیضاوی)

نوله: بَشَرِيَّة: أي بتسمية الولد، حارث بتسمية شركاء به معنى د شريك متعلق دي.

نوله: وَلَيْسَ بِالْمَرْءِ الْفِي الْعَبُودِيَّةِ لَعَنَةً اَدَمَ دَدِي اضافي مقصد د انبياء کرامو د عصمت
دفاع ده.

نوله: الْعَبُودِيَّة، دیر بهتريه وي چې العبودية په خانی العبادة يا معبودية نى فرمائيلې دي حاشیه
جلالین،

نوله: أَهْلُ مَكَّة، په دې کښې ددې خبرې تائید دي چې د جَعَلًا مرجع آدم او حواء نه دی
بلکه هرنفس او د هغه زوج دي. اوددې قرینه دالله تعالی قول فتعالی الله عما یشرکون دي،
شرکون صغیه یی جمع سره راوړي ده حالانکه آدم او حواء جمع نه دی.

نوله: وَالْجِبَلُ مُسَبَّيَّة، یعنی فتعالی الله عما یشرکون ددې عطف په خَلَقَ کلمه من نفس واحدة باندې
دي. معطوف علیه د معطوف سبب دي یعنی کوم خیزونه چې تاسو د هغه شريك گرځوئ
هغه د هغې نه لوئې دي ځکه چې هغه تاسو پیدا کړي نى اومخلوق دخالق شريك کيدې نه
شى لکه چې په دې کښې د فاء تعقیبه فائدي ته اشاره ده او په مینځ کښې جمله معترضه ده.
نوله: يٰۤاَيُّهَا بَلُوْكَ په دې کښې اشاره ده چې کلام د تشبیه په توگه دي، لهذا اوس به دا
اعتراض نه وي چې د اصنامو نه لیدل ممکن نه دی.

نوله: طَلْف، دې نه داهم احتمال دي چې طَلْف طَبَقاً نه اسم فاعل وي ای طاف به الغبال
طائف وسوسه خطر ده.

نوله: اَلَمْ يَهْمُ اُنٰى مِنْهُمْ

[٨] سورة الأنفال

مدنية او الا واذ يمكرك بالآيات السبع لمكة خمس اوست اوسبع وسبعون اية

سورت انفال مدنی دی مگرد و ایممکربنه اووه آیاتونه مکی دی ۷۵ یا ۷۶ یا ۷۷ آیاتونه دی.

[السلامة: ١-٨]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ لَمَّا اخْتَلَفَ الْمُسْلِمُونَ فِي عَقَائِمٍ بَدَرُ فَقَالَ الشُّبَّانُ هِيَ كُنَّا بِأَهْرَازِ الْفِتَالِ وَقَالَ
الشُّيُوخُ كُنَّا رَدًّا لَكُمْ تَحْتَ الرِّبَابِ وَلَوْ الْكَشَفُ لَفُتِمُ الْبَيْتَ فَلَا تَسْتَأْذِنُوا بِهَا فَتَنَزَلَ {يَسْأَلُوكَ} يَا مُحَمَّدُ
{عَنِ الْأَنْفَالِ} الْقَتَائِمِ لِمَنْ هِيَ {قُلْ} لَهُمْ {الْأَنْفَالُ لِلَّهِ} يَجْعَلُهَا حَيْثُ شَاءَ {وَالرَّسُولُ} بِفَيْسَمَهَا بِأَمْرِ
اللَّهِ فَفَسَحَهَا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَهُمْ عَلَى السَّوَاءِ رَوَاهُ الْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدْرَكِ {فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَصْلِحُوا
ذَاتَ بَيْنِكُمْ} أَيِ حَقِيقَةٍ مَا بَيْنَكُمْ بِالْمَوَدَّةِ وَتَرَكَ الشَّرَّاعَ {وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ} خَطًّا {إِنَّمَا
الْمُؤْمِنُونَ} الْكَائِمُونَ بِالْإِيمَانِ {الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ} أَيِ وَعِيدِهِ {وَجِلَتْ} خَالَفَتْ {قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تَلَيَّكَتْ
عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا} تَضْيِيقًا {وَعَلَى رِبْعِهِمْ يَتَوَكَّلُونَ} بِهِ يَتَوَكَّلُونَ لَا يَتَوَكَّلُونَ {الَّذِينَ يَقْبَهُونَ الصَّلَاةَ}
يَأْتُونَ بِهَا بِخُفْيَةٍ {وَمِمَّا زَكَّاهُمْ} أَغْطَيْنَاهُمْ {يُطِيعُونَ} فِي طَاعَةِ اللَّهِ {أُولَئِكَ} الْمَوْضُوعُونَ بِمَا ذَكَرَ
{هُمْ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا} حِيدًا بِمَا شَكَّ {لَهُمْ دَرَجَاتٌ} مَنَازِلُ فِي الْجَنَّةِ {عِنْدَ رَبِّهِمْ وَمَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ}
فِي الْجَنَّةِ {كَمَا أَخْرَجَكَ رَبُّكَ مِنْ بَيْنِكَ بِالْحَقِّ} مُتَعَلِّقٌ بِأَخْرَاجِ {وَأَنْ قَرِيبًا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ لَكَآوَهُونَ} الْخُرُوجِ
وَالْخَلْفَةِ خَالٍ مِنْ كَافٍ أَخْرَجَكَ وَكَمَا خَبَرَ مُبْتَدَأٌ مَخْذُوفٌ أَيِ عَلَيْهِ الْخَالِ فِي كَرَاهَتِهِمْ لَهَا وَمِثْلُ إِخْرَاجِكَ فِي
خَالِ كَرَاهَتِهِمْ وَقَدْ كَانَ خَبِيرًا لَهُمْ فَكَذَلِكَ أَيْضًا وَذَلِكَ أَنَّ أَبَا سَلْيَانَ قَدِيمٌ بِعِيرٍ مِنَ الشَّامِ فَخَرَجَ الشَّيْءُ صَلَّى
اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَصْحَابُهُ لِيَقْتَبِعُوهَا فَلَمَعَتْ فَرَسٌ فَخَرَجَ أَبُو جَهْلٍ وَمَقَابِلُوهُ مَكَّةَ لِيَلْبِثُوا عَنْهَا وَهُمْ التَّيْبَرِ
وَأَخَذَ أَبُو سَلْيَانَ بِالْعِيرِ طَرِيقَ السَّاحِلِ فَتَجَحَّتْ قَبِيلٌ لِأَبِي جَهْلٍ أَرْجَعُ فَأَتَى وَسَارَ إِلَى بَنِي فَشَاوَزَ الشَّيْءُ صَلَّى
اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَصْحَابَهُ وَقَالَ إِنَّ اللَّهَ وَعَدَنِي إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ فَوَاقِعُوهُ عَلَى قِتَالِ التَّيْبَرِ وَكَرِهَ بَعْضُهُمْ ذَلِكَ
وَقَالُوا لَمْ نَسْتَعِذْ لَهُ كَمَا قَالَ تَعَالَى {يَجَادِلُونَكَ فِي الْحَقِّ} الْقِتَالِ {بِعِدْمَاتَيْنِ} ظَهَرَ لَهُمْ {كَأَنَّمَا يَسَاقُونَ
إِلَى الْمَوْتِ وَهُمْ يَنْظُرُونَ} إِلَيْهِ عَيْنَانِ فِي كَرَاهَتِهِمْ لَهُ {وَأُذْكَرُ} {إِذْ يُعَذِّبُكُمُ اللَّهُ إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ} الْبَيْرِ أَوْ
التَّيْبَرِ {أَنَّمَا لَكُمْ وَتَوَدُّونَ} تُرِيدُونَ {أَنْ غَيْرَ ذَاتِ الشُّكَّةِ} أَيِ النَّاسِ وَالسَّلَاحِ وَهِيَ الْبَيْرِ {تَكُونُ لَكُمْ}
لِقَابًا عَزَدَهَا وَمَزَدَهَا بِخِلَافِ التَّيْبَرِ {وَيُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُخَيِّقَ الْحَقَّ} يَظْهَرُهُ {بِكَلِمَاتِهِ} السَّابِقَةُ بِظُهُورِ الْإِسْلَامِ
{وَيَقْطَعُ دَابِرَ الْكَافِرِينَ} أَجْرَهُمْ بِالْإِنْخِصَالِ فَأَمَرَكُمْ بِقِتَالِ التَّيْبَرِ {لِيُخَيِّقَ الْحَقَّ وَيُطِيلَ} يَنْخَقُ {الْبَاطِلُ}
الْكُفْرُ {وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ} الْمُشْرِكُونَ ذَلِكَ أَدَّكَ {إِذْ تَسْتَفِيحُونَ رَبَّكُمْ} تَطْلُبُونَ مِنْهُ الْقُوَّةَ بِالنَّصْرِ عَلَيْهِمْ
{فَاسْتَجَابَ لَكُمْ أَنِّي} أَيِ بَاطِي {مُعِذْكُمْ} مُعِينُكُمْ {بِأَلْفٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُرَوِّفِينَ} فَتَابِعِينَ يُزِيدُ بَعْضُهُمْ
بَعْضًا وَعَزَدَهُمْ بِهَا أَوَّلًا ثُمَّ صَارَتْ ثَلَاثَةَ آلَافٍ ثُمَّ خَفَتْ حَتَّى فِي آلِ عَمْرَانَ وَفَرَى بِأَلْفٍ مِائِلِ جَنَعَ {وَمِمَّا
جَعَلَهُ اللَّهُ} أَيِ الْإِنْعَادِ {الَّذِينَ يَرْتَابُونَ} يَتَلَبَّسُونَ بِهِ قُلُوبُهُمْ كَمَا نَصَرَ الْأَمَانَ عِنْدَ اللَّهِ إِنْ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ

ترجمہ: زہ شروع کوم پہ نوم دَ اللہ چہ دیر مہریان او دیر رحم کونکي دے کله چہ دَ بدر مال غنیمت د (تقسیم) پہ بارہ کنہی پہ مسلمانانو کنہی اختلاف پیدا شو خوانانو او وئیل دا زمونہ حق دے خُکھ چہ مونہ نیغ پہ نیغہ جنگ کړې دے او بوہ اگانو او وئیل دَ جھنډو لاندې مونہ ستاسو امدادیان وو کہ چرې (اللہ دے نه کړی) تاسو ماتې خوړلې وه توتاسو به ہم مونہ ته واپس راتلی لهذا تاسو دَ مال غنیمت دَ ترجیح دعویٰ مه کوئی. ای محمد ﷺ خلق تانه دَ مال غنیمت په باره کنہی سوال کوی چہ دَدې مستحق خوک دی ته هغوی ته او وایه چہ مال غنیمت دَ اللہ تعالیٰ او دَ هغه دَ رسول دے هغه چہ چاله غواړی وردې کړی. چنانچہ رسول اللہ ﷺ هغه مال دَ غنیمت په خوانانو او بوہ اگانو کنہی برابر تقسیم کړو. دا حاکم په مستدرک کنہی روایت کړی دی تاسو خلق دَ اللہ تعالیٰ نه او ویر پښی او دَ خپل مینځ تعلقات صحیح کړئی او دَ اللہ تعالیٰ او دَ هغه دَ رسول تابعداری او کړئی که چرې تاسو رښتونی مؤمنان ینې کامل اهل ایمان خو هم هغه خلق دی کوم وخت چہ دَ هغوی په وړاندې دَ اللہ تعالیٰ دَ وعید ذکر کولې شی نو دَ هغوی زړونه دَ ویرې نه لرز پږی او کله چہ دَ هغوی په وړاندې دَ اللہ تعالیٰ آیاتونه لوستلې شی نو دَ هغوی په تصدیق کنہی اضافه کیږی او هغوی هم په خپل رب باندې توکل کوی یعنی په هغه باندې اعتماد کوی نه چہ دَ هغه نه علاوه په بل جاباندې خوک چہ مونږ قائموی یعنی مونږ دَ هغې دَ حقوقو سره ادا کوی او کوم (مال) چہ مونږ هغوی ته ورکړې دے دَ هغې نه دَ اللہ تعالیٰ په اطاعت کنہی خرچ کوی هم دغه شان خلق خوک چہ په مذکورہ صفاتو سره متصف وی بیشکه رښتونی مؤمنان دی دَ هغوی دَ پاره په جنت کنہی دَ هغوی درب سره لوئی مرتبې دی او مغفرت دے او په جنت کنہی بهرین رزق دے (په مال غنیمت کنہی چہ کوم اختلاف دے هغه هم داسې دے) لکه څنگه چہ ستارب تالره کور (مدینې) په نه حق سره او ویستې (بالحق) دَ آخر به سره دے او واقعہ ده چہ دَ مؤمنانو یو جماعت دا وتل سخت گنول جمله دَ آخر به دَ ضمیر کاف نه حال دے او دَ گنا هغه مبتداء محذوف خبر دے یعنی دَ مال غنیمت موجوده حالت په کراحت کنہی هم داسې دے لکه چہ دَ هغوی (دَ مدینې) نه دَ وتلو حالت، اولکه څنگه چہ دغه (وتلو) کنہی دَ هغوی دَ پاره خیر وو دغه شان په دے کنہی هم خیر دے او دَ هغوی دا (دَ مدینې) نه وتل هغه وخت اوشو کوم وخت چہ ابوسفیان تجارتی قافلې سره دَ شام نه او وتلو، نو حضور پاک او دَ هغه صحابه کرام ﷺ دے دے (قافلې) دَ مال غنیمت دَ اخستلو دَ پاره او وتل، دَدې (کاروانی) خبر قریشو ته اوشو نوابو جھل او دَ مکې جنگ باز خلق راو وتل دے دَ پاره چہ دَ تجارتی قافلې حفاظت او کړی اودا جنگی لښکروو. او ابوسفیان تجارتی قافله دَ سمندر دَ غاړې په لار او ویستله او (تجارتی) قافله بیچ او وتله. ابوجھل ته او وئیلې شو چہ واپس شه مگر هغه انکار او کړو او دَ بدر طرف ته روان شو. بل طرف ته رسول اللہ ﷺ صحابه کرامو سره مشوره او کړه او حضور پاک او فرمائیل اللہ

تعالی ماسره د دوو جماعتونونه د یو وعده کړې ده لهذا اکثره جنگی لښکر سره د مقابلې کولو دپاره متفق شو اوڅه خلقو دا راځي ناخوښه کړه او عدلنی دا پیش کړو چې مونږ ددې دپاره تیارې نه دې کړې لکه چې الله تعالی او فرمائیل تاسو سره داخل د حق یعنی جنگ په باره کښې جگړې کوی پس دهغې نه چې د دې حق کیدل په هغوی باندې ښکاره شوی دی لکه چې هغوی د مرگ طرفته په راښکلو سره بوتلې شی حال دا چې هغوی مرگ ښه په ښکاره سترگو وینی دهغوی د جنگ نه خوښولو د وجې نه، او هغه وخت یاد کړنی کوم وخت چې الله تعالی تاسو سره په دوو جماعتون غیر او نفیر (تجارتی) قافله او جنگی لښکر نه د یو وعده کړې وه چې په هغوی کښې به یو جماعت ستاسو په لاس راځي وو او تاسو دا غوښتل چې تاسو ته کمزوري جماعت ملاؤشی دهغوی د شمیر او وسلو د کموالی د وجې نه یعنی بغیر قوت او بغیر وسلو او جماعت او هغه تجارتی قافله وه په خلاف د جنگی لښکر، مگر د الله تعالی اراده دا وه چې د خپلو سابقه خبرو په ذریعه حق ښکاره کړی اسلام ته غلبه ورکړی او د کافرانو جرړه بالکل پرې کړی، لهذا تاسو ته ئی د جنگی لښکر سره د جنگ کولو حکم درکړو دې دپاره چې هغه حق محقق کړی او باطل کفر ختم کړی سره ددې چې مشرکان دا ناخوښه گنړی او هغه وخت یاد کړنی کوم وخت چې تاسو خپل رب ته فریاد کولو یعنی د الله تعالی نه په مشرکانو باندې امداد غوښتلو نو الله تعالی تاسو ته جواب درکړو چې زه به مسلسل د زرو فرښتو سره ستاسو امداد کوم چې مسلسل راروانې وې اول ئی هغوی سره د زرو وعده او کړه بیا د دریو زرو اویا د پنځو زرو لکه چې په سورت آل عمران کښې دی او (اللَّهُ أَلْفَ لَوْسَتَلِی شَوْی دې لکه چې د قُلْ جَمْعَ لَکُلْ هـ اود دې امداد الله تعالی د خوشخبرنی په توگه خبر ورکړو او دې دپاره چې ستاسو زړونه مطمئن شی او امداد خو صرف هم د الله تعالی د طرف نه وی یقیناً الله تعالی زیر دست او دانادي.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: سورة الانفال په ترکیب اضافی مبتداء ده. د دې دوه خبرونه دی اول مُنْذَرَةٌ او دویم غَمْسُ النِّمِ مبتداء او خبر مستثنی منه او لاُ خَرَفَ استثنی ویمکریک مستثنی، او د بیان اختلاف دپاره دې اگر چې د سورت په عنوان کښې اووه آیاتونو ته مکی وئیلې شوی دی مگر صحیح خبره داده چې پوره سورت مدنی دي.

قوله: عَنِ الْاَنْفَالِ، اَنْفَال د نَقْل په وزن د سَبَّ جمع ده په معنی د زائد، او په سکون فاء سره هم وئیلې شوې دې ددې معنی هم زائد ده. مال غنیمت چونکه د سابقه امتونو دپاره حلال نه وو صرف ددې امت دپاره د خصوصیت په توگه حلال کړې شوی دی په دې وجه په نفل سره تعبیر کړې شو.

سوال: بسلوئك عن الأنفال، كنبې دسلوئك صلہ حق راوړلې شوې دې حالانكه دا فعل متعدی بنفسه دې لكه چې وئيلي سالت زيدا مالا.

جواب: كه چېرې سوال د تعيين او توضيح دپاره وى نو سوال په متعدی په حق سره وى او كه چېرې په معنى د طلب وى نو متعدی بنفسه به وى. كوم خلق چې دلته سوال د طلب دپاره منى هغوى عن زانده گرځوى.

فوله: كوالگ كفتكم، اى لېږتمو واورئتم، كه چېرې تاسو ماتې خوړلو او خواړه واړه شو.

فوله: فلا تقاتلوا، اى فلا تقاتلوا، يعنى ستاسو د بيان كړې شوى دليل د وجې نه تاسو ته ترجيح نه شى دركولې د ايشار معنى ده ترجيح وركول، مال غنيمت ته د نفل وئيلو يوه وجه داهم ده چې د جهاد اصل مقصد اعلاء كلمة الله دې او حصول مال شى زانددې.

فوله: لكن هي اية دې كنبې اشاره ده چې د مال غنيمت حكم معلومول مقصود دى نه چې د هغې ذات خكه چې ذات ټولو ته معلوم دې.

فوله: اى حقيقة ما بينكم د ذات بينكم تفسير دې په دې كنبې داخودلى شوى دى چې ذات په معنى د حقيقت دې او بين په معنى د وصل دې او د لغت مطابق دې، په خلاف ددې چې چا حال يا حالت اخستې دې خكه چې دامعنى د لغت او استعمال ددواړو خلاف ده. حاصل معنى داده كونوا مجمعين على امر الله ورسوله بالانساعة والساعدة لهما رزقكم الله.

فوله: الكايلون ددې قيد د اضافي مقصد د يو سوال مقدر جواب دې.

سوال: الله تعالى لما كلمه حصر سره فرمائيلى دى چې مؤمن هم هغه دې دچاپه وړاندې چې دالله تعالى ذكر او كړې شى نو د هغوى زړونه د الله تعالى د ويرې نه لرزي بې نو داسې كسان خو به دير كم وى.

جواب: داد كامل مؤمن صفت دې نه چې د مطلق مؤمن.

فوله: تصديقاً، ددې اضافي مقصد د يو سوال جواب دې.

سوال: دادې چې ستاسو مسلك دې چې په ايمان كنبې كمې زياتې نه راځي حالانكه زلمېر لمانانته معلومېږي چې په ايمان كنبې كمې زياتې راځي.

جواب: د جواب حاصل دادې چې دلته دايمان نه مراد تصديق او اطمينان قلب ده او په دې كنبې كمې زياتې راځي.

فوله: په يفتون لا يفتونه ددې اضافي مقصد د تقديم متعلق د فائدي بيانول دى كوم چې حصر دې يعنى هم په الله تعالى باندې بهر ورسه كوى نه چې په غير باندې.

فوله: الخروجه، اى خروجك وغروجه داهم د يو سوال مقدر جواب دې. سوال دادې چې حال كله

جملہ وی نو پہ ہفتی کبھی دعائیدل ضروری وی حالانکہ دلته ہیخ عائد نشسته جواب حاصل دادی چہ تقدیر عبارت خروجک و خروجہم دی لہذا اوس ہیخ اعتراض نشسته۔
 قولہ: کما، خبر مبتداء محذوف الخ، ذہی جملی مقصد پہ دوارو جملو کبھی مشابہت بیانول دی یعنی د مال غنیمت پہ تقسیم باندی د ناخویشی اظہار ہم داسی دی لکہ چہ خروج الی النہر (لنہر) طرف تہ وتل ناخویشہ وو حالانکہ خنگہ چہ دہغوی پہ حق کبھی خروج بہتروو ہم دغہ شان د مال غنیمت پہ تقسیم کبھی ہم خیر دی۔
 قولہ: عُدُّوْهَا، اٰی اَسَابِیْہَا۔

قولہ: ہالف یعنی اَلْف پہ الف سرہ یعنی اَلْف ہم لوستلے شوی دی پہ الف باندی مداوہ لام باندی ضمہ پہ وزن د اَلْف یعنی خنگہ چہ د قُلْ جمع اَلْکُلْ راخی دغہ شان د اَلْف جمع اَلْکُلْ راخی د اَلْف اصل اَلْف وو دویم ہمزہ پہ الف سرہ بدل کرے شو نو اَلْف شو۔

[ایاتونہ: ۱۱-۱۹]

اذکر { اِذْ يُخَيِّكُمُ النَّعَاسُ اَمْنًا } اَنَا مِمَّا خَضَلْتُ لَكُمْ مِنَ الْخَوْفِ { وَمِنْهُ } تَعَالٰی { وَيُرِيْلُ عَلَيْكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لِيُطَيِّرَكُمْ بِهِ } مِنَ الْاُخْدَاتِ وَالْجَنَابَاتِ { وَيَذْهَبَ عَنْكُمُ رُوحُ الشَّيْطَانِ } وَمَوْتُهُ اِيَكُم بِاتَّكُم لَوْ كُنْتُمْ عَلَى الْحَقِّ مَا كُنْتُمْ ظَنَآى مُخْذِبِينَ وَالْمُشْرِكُونَ عَلَى الْمَاءِ { وَلِيُطَيِّرَ } يَخْسِ { عَلَى قُلُوبِكُمْ } وَيُطَيِّرُ وَالضَّرِيرَ { وَتُثَبِّتُ بِهِ الْاَقْدَامَ } اَنْ تَسُوْخَ فِي الرُّوْثِ { اِذْ يُوحِي رُوحُ اِلٰى الْمَلَائِكَةِ } اَلَّذِيْنَ اَمَرُوْهُمُ اَنْ يَّسْلُبِيْنَ { اَلَّذِيْنَ } اَيْ يَأْتِي { مَعَكُمْ } بِالْعَزْوِ وَالنَّصْرِ { فَفَتَبَتُوا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا } بِالْاِعَانَةِ وَالتَّبَشِيرِ { سَأَلْتَنِيْ فِي قُلُوْبِ الَّذِيْنَ كَفَرُوا الرَّغْبَ } الْخَوْفِ { فَاصْرُؤْا فَوْقَ الْاَعْنَاقِ } اَيِ الرُّءُوسِ { وَاصْرُؤْا مِنْهُمْ كُلَّ بَنَانٍ } اَيِ اَطْرَافِ الْيَدَيْنِ وَالرُّجُلَيْنِ فَكَانَ الرَّجُلُ يُقْصِدُ ضَرْبَ رَقَبَةِ الْكَافِرِ فَتَسْقُطُ قَبْلَ اَنْ يَّصِلَ اِلَيْهِ سَبْعَ رَزَافَةٍ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِقَضَبَةٍ مِنَ الْخَصْيِ فَلَمْ يَبْقَ مُشْرِكٌ اِلَّا دَخَلَ فِي عَنِيْنِهِ مِنْهَا شَيْءٌ فَهَزَمُوا { ذَلِكَ } الْعَذَابِ الْوَاقِعِ بِهِمْ { يَا أَيُّهَا شَاقُوْا } خَافَلُوا { اللّٰهُ وَرَّسُوْلَهُ وَمَنْ يَقَافِقِ اللّٰهَ وَرَّسُوْلَهُ فَاِنَّ اللّٰهَ شَدِيْدُ الْعِقَابِ } لَهُ { ذَلِكَ } الْعَذَابِ { قَدْرًا وَقُوَّةً } اَيْهَا الْكُفَّارُ فِي الدُّنْيَا { وَاَنْ لِلْكَافِرِيْنَ فِي الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ نَّارٍ } يَا أَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا اِذَا لَقِيتُمُ الَّذِيْنَ كَفَرُوا رَحُّوْهُمْ { اَيِ مُجْتَنِبِيْنَ كَاتِبَتُمْ لِكُلِّبِهِمْ يَزْعِفُوْنَ } فَلَا تُؤَلُّوْهُمْ الْاَدْبَارَ { مِنْهُمْ } وَمَنْ يُّؤَلِّهِمْ يَوْمِيْنِ { اَيِ يَوْمِ لِقَائِهِمْ } دُبْرَةً { اَلَا مُتَحَرِّفًا } مُنْعَطِفًا { لِّقَاتِلٍ } بِاَنْ يُّرِيَهُمُ الْفَرَّةَ مُكِبَّةً وَهُوَ يُرِيدُ الْكُرَّةَ { اَوْ مُتَحَوِّزًا } مُنْضِمًا { اِلَى فِقَةٍ } جَمَاعَةٍ مِنَ الْمُسْلِمِيْنَ يَسْتَنْجِدُ بِهَا { فَقَدْ بَاءَ } رَجَعَ { بِقَضَبٍ مِنَ اللّٰهِ وَمَا وَاوَاهُ جَهَنَّمَ وَيَلْسُ الْمَصِيْرُ } الْمَرْجِعُ هِيَ وَهَذَا مَخْصُوصٌ بِمَا اِذَا لَمْ يَزِدْ الْكُفَّارُ عَلَى الصَّنَفِ { فَلَمْ تَقْتُلُوْهُمْ } يَنْذِرُ بِقُوَّتِكُمْ { وَلَكِنْ اللّٰهُ قَتَلَهُمْ } بَنَصَرَهُ اِيَّاكُمْ { وَمَا رَمَيْتُمْ } يَا مُحَمَّدُ اَغْنِ الْقَوْمَ { اِذْ رَمَيْتَ } بِالْخَصْيِ لِأَنْ كَفَا مِنَ الْخَصْيِ لَا يَبْقَى غُرُونُ الْخَيْشِ الْكَبِيْرِ بِرَمْيَةِ بَشَرٍ { وَلَكِنْ اللّٰهُ رَمَى } بِاصْبَالِ ذَلِكَ اِيْتِهَمَ فَعَلْ ذَلِكَ لِيُفْهَرَ الْكَافِرِيْنَ { وَلِيُطَيِّرَ الْمُؤْمِنِيْنَ مِنْهُ بَلَاءً } غَطَاءٌ { حَسَنًا } هُوَ الْفَيْمَةُ

{إِنَّ اللَّهَ سَمِيمٌ} {لَاقُوا لَهُمْ {عَلِيمٌ} {بِأَحْوَالِهِمْ} {ذَلِكُمْ} {الْإِنْلَاءُ} حَقٌّ {وَأَنَّ اللَّهَ مُوْهِنٌ} مُضْعِفٌ {كَيْدِ
الْكَافِرِينَ} {إِنْ تَسْتَعْجِلُوا} أَيُّهَا الْكُفَّارُ إِنْ تَطْلُبُوا الْفَتْحَ أَيُّ الْقِضَاءِ خَيْثُ قَالَ أَبُو جَهْلٍ مِنْكُمْ اللَّهُمَّ إِنَّا
خِئْنَ أَطْعَمَ لِلرَّحْمَنِ وَأَنَا بِمَا لَا نَعْرِفُ فَاجْنُ الْعُدَّةَ أَيُّ أَهْلِكُ {فَقَدْ جَاءَهُمُ الْقِتْمُ} الْقِضَاءُ بِهَلَاكِ مَنْ هُوَ
عَذْلِكُ وَهُوَ أَبُو جَهْلٍ وَمَنْ قُتِلَ مَعَهُ دُونَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالْمُؤْمِنِينَ {وَأَنْ تَقْتُلُوا} عَنْ الْكُفْرِ
وَالْغَزَبِ {فَبُيُوعُكُمْ لَكُمْ وَإِنْ تَعُودُوا} لِقِبَالِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ {نَعُدُّ} لِنَصْرِهِ عَلَيْكُمْ {وَكُنْ لِقَائِي} {عَنْكُمْ فَنَنْصُرْكُمْ} جَمَاعَاتِكُمْ {خِيَتًا وَلَوْ كُذِّرَتْ وَأَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ} بِكَشْرِ إِنْ اسْتِغْنَا وَفَتَحَهَا عَلَى
تَقْدِيرِ اللَّامِ

ترجمہ: ہفہ وخت یاد کرہ کوم وخت چہی اللہ تعالیٰ پہ خپلہ مہربانی باندی ہفہ ویرہ کومہ چہی
ستاسو مخی تہ وہ دخوب د جوتی پہ مشکل کنہی پہ تاسو سکون او تسلی راوستہ اود آسمان نہئی
ستاسو دپارہ اویہ نازل کری دہی د پارہ چہی تاسو د حدث اصغر او اوحد اکبر نہ پاک کری
اوتاسو نہ ہفہ شیطانی وسوسہ لری کری کہ چری تاسو پہ حق باندی وئی نو پہ تاسو پہ
(داسی) تندہ اویہی طہارتی نہ وہ او مشرکان بہ پہ اویہ باندی قابض نہ وہی اودی دپارہ چہی
ستاسو زرو نہ پہ یقین اوسبر سرہ مضبوط کری اودی دپارہ چہی د باران پہ ذریعہ ستاسو قدمونہ
کلک کری چہی پہ شگہ کنہی نہ خنیری (اوهفہ وخت یاد کری) کوم وخت چہی ستارہ ہفہ
فرشتوتہ وٹیلی وو د کومو پہ ذریعہ چہی نی د مسلمانانو امداد کری وو اویہ نصرت سرہ زہ
تاسو سرہ یم (او) آئی پہ اصل کنہی پائی دہی تاسو اہل ایمان پہ امداد او زیری سرہ ثابت قدم
اوساتی زہ دکافرانو پہ زرو نو کنہی ہم اوس ویرہ اچوم اوتاسو دہغوی پہ ستونو یعنی سرونو
باندی وارونہ اوکری اودہغوی پہ اندام اندام باندی گزار اوکری یعنی د لاسونواو پنبو
طرفونہ چنانچہ (مسلمانان) سری بہ د کافر پہ سب باندی د وارکولوارادہ کولہ
نودہغوی تورہ بہ د کافر سب تہ د رسیدونہ ورناندی د ہفہ (تن دسر نہ جدا کیدوسرہ)
بریوتلواو حضور پاک دہغوی طرف تہ یوموتی خاورہ اوویشتلہ چہی دہغی خہ نہ خہ حصہ
دہر مشرک سترگو تہ رسیدلی وہ او مشرکانو تہ شکست اوشو، دا عذاب کوم چہی پہ ہغوی
باندی واقع شو ددی وجہ نہ چہی ہغوی د اللہ تعالیٰ اودہغہ د رسول مخالفت اوکرو اوخوک چہی
د اللہ تعالیٰ اودہغہ د رسول ﷺ مخالفت کوی نوالہ تعالیٰ ددیر سخت دہی عذاب وریکوونکی
دہغہ دپارہ، دا عذاب دہی، نواہی کافرانو ہم پہ دنیا کنہی د دغہ عذاب مزہ اوخکی اویقینی
خبرہ دہ چہی دکافرانو دپارہ پہ آخرت کنہی عذاب مقرر دہی، ای ایمان والوکلہ چہی تاسو
کافرانو سرہ پہ جنگ کنہی مخامخ شی حال دا چہی ہغوی دخپل کثرت د وجہ نہ پہ مزہ مزہ
شانتہ کیری نوییامہ دہغوی نہ ماتہی خورلوسرہ پہ شامہ تختی اوکوم کس چہی د مقابلہ پہ ورغ
دہغوی طرف تہ شاکی اوختی مگردا چہی د جنگی چال پہ توگہ وی پہ داسی توگہ چہی ہغوی

ته د ځال په توگه دا ښکاره کړې چې گنې تختی او حال دا چې واپس تاویدوسره د حملې کولو اراده لري یا د مسلمانانو د جماعت سره امداد اخستلو د پاره د یوځای کیدو په توگه وی نوهغه د دغه (وعید) نه مستثنی دی (ددې نه علاوه) چا چې د داسې اوکړل هغه د الله تعالی غضب اخستلوسره واپس شو د هغه مقام د ورځ دې اود هغه د اوسیدو ځای د یرځاپ دې اودا هغه صورت سره خاص دې چې د کافرانو (تعداد) د مسلمانانو په مقابله کېنې د ډبل نه زیات نه وی (حقیقت دادې) چې په جنگ بدر کېنې تاسو هغوی لره په خپل طاقت سره نه دی قتل کړی لیکن الله تعالی ستاسو امداد او کولوسره هغوی لره قتل کړل او ای محمد ﷺ د قوم په سترگو کېنې تانه دی غورزولی کوم وخت چې تا کو دکا نړی او غورزول ځکه چې یوانسانی موټی کو دکا نړی د یولوئی لښکر سترگې نه شی دکولې لیکن دغه قوت کا نړی د هغوی سترگو ته رسول په حقیقت کېنې الله تعالی غورزولی دی او هغه دا ځکه اوکړل چې کافران مغلوب کړی اودې د پاره چې مسلمانانو ته دخپل طرف نه به ترصله ورکړی او هغه (مال د غنیمت دې. یقیناً الله تعالی ددوې دخبرو اوریدونکې اود هغوی احوال پیژندونکې دې اودا ورکړه د صلی حق ده او الله تعالی دکافرانو چالونه کمزورې کونکې دې ای کافرانو که چېرې تاسو د فتح فیصله غواړئ ځکه چې په تاسو کېنې ابو جهل و نیلی وو ای الله په مونږ کېنې چې څوک زیات تعلق صله رجمی پریخودونکې وی اومونږ له ئی داسې څیز راوړلې وی کوم چې مونږ نه پیژنو نوهغه خو ته صبا هلاک کړې نو تاسو له فیصله راغله هغه چالره هلاک کولوسره څوک چې داسې دی او هغه هم ابو جهل دې او هغه دی کوم چې هغه سره قتل کړې شو نه چې محمد ﷺ اومؤمنان، او که چېرې تاسو دکفراو جنگ نه منع شی نو داسو د پاره بهترده او که تاسو د نبی سره د جنگ کولو اعاده کوئ نومونږ به په تاسو باندې د هغه د فتح اعاده اوکړو اوستاسو دا گنډه په ستاسو هیڅ په کار رانه شی که هرڅومره زیات وی اوییشکه الله تعالی دایمان والوسره دې د ان کسری سره د استیناف په صورت کېنې اود فتحې سره د کلام د تقدیر په صورت کېنې.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: اَذِیْقَیْکُمْ دَا اَذکر فعل ظرف دې یاسابق اذیقکم ته بدل دې.

قوله: اَمَّا، د اَمَته تفسیر په اَمَّا سره کولویږ کېنې اشاره اوکړه چې اَمَته مصدر دې. قال اَمَته وَاَمَّا اَمَّا که چې جمع لکه چې بعض حضراتو نیلی دی او اَمَته بَقِیْتُکُمْ مفعول له هم کیدې شی، یعنی الله تعالی ستاسو د سکون د پاره په تاسو باندې د خوب جوټې راولی.

قوله: مِنْهُ ضمیر الله طرف ته راجع دې.

قوله: اِنْ تَوَخَّی مِنْ اَنْ تَدْخُلَ.

قوله: لَه: سوال: مفسر علام لَه ولی مقدار و منلو؟

جواب: مَنْ مبتداء متضمن دے معنی د شرط لہ او یشاقق اللہ ورسولہ فان اللہ شہید العذاب، جملہ د مبتداء خبر دے، او خبر چے کلہ جملہ وی نو ضمیر عائد ضروری وی کوم چے دلہ نشستہ، ہم ددے دپارہ مفسر علام د لہ ضمیر مقدر منلی دے.

قوله: الْعَذَابُ، ذلکم مبتداء، العذاب ددے خبر محذوف، مفسر علام العذاب محذوف منلو سرہ ہم دے طرف تہ اشارہ کرے دد، او اسم اشارہ ذالکم د مبتداء محذوف خبر ہم گر خولے شی ای العذاب ذالکم، لهذا ذالکم فذوقہ، کنبے د انشاء د خبر واقع کیدو اعتراض ختم شو.

قوله: فذوقہ، فاء شرطیہ دہ، ذوقہ، د شرط محذوف جزاء دہ ای ان کان كذلك فذوقہ.

قوله: وَأَرَأَ الْكَافِرِينَ، ددے عطف بہ ذلک دے، اود واعلموا مقدر د وجے نہ منصوب ہم کیدے شی.

قوله: زَحْفًا، مصدر دے د رش د وجے نہ بہ مزہ مزہ تلل، د ماشوم بہ شان ور خونیدل.

قوله: مُتَحَرِّفًا، متعطفًا، واپس حملہ کول، (الی الکرب العلی).

قوله: مُتَحَرِّفًا، (د تفعل) نہ اسم فاعل، واپس خپل جماعت طرف تہ راتلونکے دے دپارہ د ملگرونہ امداد واخلی دوبارہ حملہ او کرے شی، اصل مادہ حوڑ دہ.

قوله: يَسْتَعِجِلُوا، استعجاء مدد طلب کول.

قوله: هِيَ مخصوص بالذم دے.

قوله: قُلْمٌ يَقْتُلُوهُمْ، فاء جزائیہ دا جزاء شرط محذوف دہ تقدیری عبارت دادے ان افتخرتهم بقتلهم فانتهم لم يقتلوه.

قوله: لِيُبَيِّنَ، ای يعطى الله تعالى المؤمنين إعطاء حسنًا.

قوله: حَقٌّ بہ دے کنبے اشارہ دہ چے ذالکم الالباء مبتداء دہ حَقٌّ یُنْخِرُ محذوف دے.

[ایاتونہ: ۲۰-۲۸]

{يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَاسْمَعُوا لِرَسُولِهِ وَلَا تَوَلَّوْا} تُفَرِّضُوا {عَنْهُ} بِمُخَالَفَةِ أَمْرِهِ {وَأَنْتُمْ تَسْمَعُونَ} الْقُرْآنَ وَالْمَوَاعِظَ {وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ قَالُوا سَمِعْنَا وَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ} سَمَاعٌ تَذَرُّ وَتَغَاظُ وَهُمْ الْمَنَافِقُونَ أَوْ الْمَشْرُكُونَ {إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الصُّمُّ} عَنْ سَمَاعِ الْحَقِّ {الْبُكْمُ} عَنْ التَّنْقِيقِ {الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ} {وَلَوْ عَلِمَ اللَّهُ فِيهِمْ خَيْرًا} صِلَاخًا بِسَمَاعِ الْحَقِّ {لَأَسْمَعَهُمْ} سَمَاعٌ تَفْهَمُ {وَلَوْ أَسْمَعَهُمْ} فَرَضًا وَقَدْ عَلِمَ أَنَّ لَا خَيْرَ فِيهِمْ {لَتَوَلَّوْا} عَنْهُ {وَهُمْ مُعْرِضُونَ} عَنْ قَوْلِهِ عِنْدًا وَجُحُودًا {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْمَعُوا لِلَّهِ وَلِرَسُولِهِ} بِالطَّاعَةِ {إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ} مِنْ أَمْرِ الدِّينِ لِأَنَّهُ سَبَبُ الْخَيَاةِ الْآبِدِيَّةِ {وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ} فَلَا يَسْتَطِيعُ أَنْ يُؤْمِنَ أَوْ يَكْفُرَ إِلَّا بِإِذْنِهِ {وَأَلَّهُ إِلَيْهِ تُخْشَرُونَ} فَيَجَازِيكُمْ بِعَامَلِكُمْ {وَأَتَّقُوا اللَّهَ}

إِنْ أَصَابَكُمْ {لَا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً} بل تمہم وغیرہم واتفقواہم بالکفار موجباً من المنکر {وَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ} یمن خالفہ {وَأَذْكُرُوا إِذْ أَنْتُمْ قَلِيلٌ مُسْتَضْعَفُونَ فِي الْأَرْضِ} أرض منک {تَخَافُونَ أَنْ يَخْطَفَكُمْ النَّاسُ} یأخذکم الکفار بسزغۃ {فَأَؤْکَرُ} الی القدینۃ {وَأَیْذُکُمْ} قواکم {بَنَصْرِهِ} یوم یتر بالملائکۃ {وَرَزَّکُمْ مِنَ الْعَلِیَّاتِ} الغنایم {لَعَلَّکُمْ تَشْکُرُونَ} بعمہ ونزل فی ابی لہبۃ مزوان بن عبد المذیر وقد بغضہ صلی اللہ علیہ وسلم الی بنی فزینۃ لیتزلوا علی حکمہ فاستشاورہ فاشار الیہم أنہ الذبج لأن عیالہ ومالہ فیہم {یا ایہا الذین آمنوا لا تَحْلُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ} لا {تَحْلُوا أَمَّا أَنْتُمْ} ما انتمنتم علیہ من الدین وغیرہ {وَأنتم تعلمون} {وَأَعْلَمُوا أَنَّمَا أَمْوَالُکُمْ وَأَوْلَادُکُمْ فَتْنَةٌ} لکم صاۃ عن امور الآخرۃ {وَأَنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ} فلا تقوتوہ بمزاعاۃ الأموال والأولاد والخیانۃ لأجلہم

ترجمہ: ای ایمان والو! اللہ تعالیٰ اودھغہ رسول ﷺ اطاعت کوئی اودھغہ نہ حکم مخالفت کو لوسرہ نہ ہغی نہ مغ مہ اورئی حالانکہ تاسو قرآن اونصیحت اورئی اودھغہ خلقو پہ شان مہ کیپئی چاچی اوویل مونہ واؤریدہ حالانکہ ہغوی دغور او فکر او دنصیحت حاصلو پہ توگہ نہ اوری اوہغہ منافقان او مشرکان دی یقیقاً اللہ تعالیٰ پہ نیز بدترین قسم ساء لرونکی خلق ہغہ دی چی دحق اوریدو نہ کانہ اوحق ونیلونہ گونگیان دی چی دحق نہ کارنہ اخلی کہ چری اللہ تعالیٰ پہ ہغوی کنبی دحق خبری د اوریدو صلاحیت موندلو نو ہغہ بہ ضرور ہغوی تہ دحق خبری د اوریدو توفیق ورگولو اوکہ چری (دصلاحیت نہ بغیر) فرض کرہ ہغوی تہ نی اورولی اودھغہ پہ علم کنبی داخبرہ شتہ چی پہ ہغوی کنبی خہ خیر نشتہ نو ہغوی بہ دہی دقبولونہ دعناد یا د انکار د وجی نہ مغ ارولو ای ایمان والو تاسو داللہ تعالیٰ اودھغہ د رسول پہ آواز باندی پہ اطاعت سرہ لیبیک اووایی کوم وخت چی ہغہ تاسو ددین داسی امر طرف تہ رابی چی تاسو تہ ژوند در کونکی دہی خکہ چی دا دہمیشہ ژوندون سبب دہی اوینہ پوہہ شی چی اللہ تعالیٰ دسری اودھغہ دزہ پہ مینغ کنبی حائل دہی لہذا دچاطاقت نشتہ چی دہغہ د ارادی نہ بغیر ایمان راورلی شی یا کفر اوکری شی، اوہم دہغہ طرف تہ بہ تاسو جمع کولی شی نوہغہ بہ تاسو تہ ستاسود عملونو بدلہ درکری، اودھغہ فتنی نہ بیج شی کہ چری ہغہ بہ تاسو راغلہ نو دہغی مصیبت بہ پہ تاسو کنبی صرف ظالمانو پوری محدود پاتی نہ شی بلکہ ہغوی اودھغوی نہ علاوہ بہ ہم راگیر کری اودہ دغہ فتنی نہ دبیج کیدلو صورت دادی چی دمنکر (بدنی) پہ سبب باندی نکیر اوکری (یعنی نہی عن المنکر کوئی) اوپہ دی خان پوہہ کری چی اللہ تعالیٰ دہغہ مخالفت کونکو تہ سخته سزا ورکونکی دہی ہغہ وخت یاد کری کوم وخت چی تاسو د مکہ پہ زمکہ کنبی پہ دیر کم شمیر کنبی وئی او کمزوری بہ گنہی شونی او تاسو بہ ویریدلی چی مونہ خلق (یعنی) کافران اوچت نہ کری (یعنی ہلاک نہ کری) نوالہ تاسو تہ پہ مدینہ کنبی د اوسیدو حاشی درکرو او تاسو تہ یں د بدر پہ موقع د ملائکو پہ ذریعہ پہ

نصرت کولوسرہ تقویت درکړو او تاسو ته د غنیمت د مال په ذریعہ حلال رزق درکړو دې
 دپارہ چې تاسو د هغه د نعمت شکر ادا کړئ او (راتلونکې آیت) د ابولبابہ بن منذر په بارہ
 کېنې نازل شو کوم وخت چې هغه نبی ﷺ د بنی قریظہ طرف ته لیږلې وو دې دپارہ چې
 بنی قریظہ د قلعہ نه په را کوزیدو باندې تیار کړی نو (بنی قریظہ) د ابی لبابہ نه مشورہ
 او غوښتنه نو هغه اشاره او کړہ چې ستاسو انجام ذبح کیدل دی د دغه راز د ښکاره کولو
 وجه دا وه چې د هغه بال بچ او مال هغوی سره وو. اې ایمان والو تاسو د الله تعالی او د هغه د
 رسول ﷺ سره خیانت مه کوئ او نه تاسو په هغه امانتونو کېنې خیانت کوئ په څه چې
 تاسو امانتدار جوړ کړې شوی یې که هغه د دین خبره وی او که د دې نه علاوه وی، حال
 دا دې چې تاسو هغه پیژنئ او ښه پوه شئ چې ستاسو بال بچ او مالونه ستاسو دپارہ فتنه (امتحان)
 دې کوم چې د آخرت د کارونو نه تاسو منع کونکی دی. اویقیناً الله تعالی سره لوی اجر دې
 لہذا دا د مال او اولاد او د هغوی دپارہ خیانت کولو د وجې مه ضائع کوئ.

د قیوداتو فوائد او تسہیل

قوله: تُفْرَضُوا، د تَوْفُرُ فِیہم پرہ تَفْرَضُوا سرہ کولو کېنې یی اشاره او کړہ چې تَوَلُّو په حذف دتاء
 سرہ مضارع ده نه چې ماضی، لہذا دا اعتراض ختم شو چې په ماضی بیا تکرار د لا
 داخلیدل جائز نه دی.

قوله: لَا يَقُولُونَ أَى الْحَقِّ.

قوله: قَدْ عَلِمَ أَنْ لَا خَيْرَ فِيهِمْ د دې اضافې مقصد د بوا اعتراض جواب کول دی اعتراض
 دا دې چې په مذکورہ آیت کېنې یی د قیاس اقتراى نه استدلال کړې دې د کوم نتیجه
 چیدا راوځی لوعلم الله فیہم خیراً التَّوَلَّوْا، او د امحال دې.

قیاس اقتراى: لَوْ عَلِمَ اللَّهُ فِيهِمْ خَيْرًا لَأَمَتْنَهُمْ وَلَوْ أَنَّهُمْ كَانُوا يَتَوَلَّوْا
 یعنی که په دوی کېنې د الله په علم کېنې څه خیر وې نو هغوی به ضرور اعراض کولو،
 وهدا محال.

جواب: د صحیح نتیجې دپارہ د خداووسط متحد کیدل ضروری دی که چرې حد اوسط
 مختلف وی نو نتیجه به صحیح نه اوځی دلته حد اوسط مختلف دې ځکه چې د اول
 اسماع نه سماع فہم الموجب للہدایۃ مراد دې او د دویم اسماع نه اسماع مجرد مراد ده.

قوله: إِنَّ اصْبَاتَكُمْ، د دې عبارت اضافہ کولوسرہ یی اشاره او کړہ چې لاصْبَاتُ الذَّہَبِ
 النِّم د شرط محذوف جواب دې او دا په هغه خلقو ردم دې کومو چې وئیلی دی لاصْبَاتُ
 د فتنہ صفت دې.

[ایاتونه: ۲۹-۳۸]

وَنَزَلَ فِي تَوْبِهِ {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ تَقْوَى اللَّهِ} بِالْإِنَابَةِ وَغَيْرِهَا {يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَانًا} بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ مَا تَخَافُونَ
فَتَنْجُونَ {وَيُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ} ذُنُوبَكُمْ {وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ} {و} أَذْكُرُ يَا مُحَمَّدُ إِذْ
يَمْكُرُكَ الَّذِينَ كَفَرُوا {وَقَدْ اجْتَمَعُوا لِلْمُشَاوَرَةِ فِي شَاكٍ بِذَارِ الثَّدْوَةِ {لِيُضَيِّقُوا} يُوفِقُوا وَيَخْشَعُوا {أَوْ
يَقْتُلُوا} كُلَّهُمْ فَنَلَّ زَجْلًا وَاحِدًا {أَوْ يُخْرِجُوكَ} مِنْ مَكَّةَ {وَيَمْكُرُونَ} بِكَ {وَيَمْكُرُ اللَّهُ} بِهِمْ وَتَذِيرُ أَمْرِكَ
بِأَنْ أَوْحَى إِلَيْكَ مَا ذُبُّوهُ وَأَمْرَكَ بِالْخُرُوجِ {وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ} أَغْلَمَهُمْ بِهِ {وَإِذَا تَنَاسَلَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا} الْفُرْقَانُ
{قَالُوا قَدْ سَمِعْنَا لَوْ نَشَاءُ لَقُلْنَا مِثْلَ هَذَا} قَالَهُ النَّضْرُ بْنُ الْخَارِثِ لِأَنَّهُ كَانَ يَأْتِي الْجَبَرَةَ يَشْجُرُ فَيَشْتَرِي كُتُبَ
أَخْبَارِ الْأَعَاجِمِ وَيُخَدِّثُ بِهَا أَهْلَ مَكَّةَ {إِنَّ} مَا {هَذَا} الْفُرْقَانُ {إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ} {وَإِذْ
قَالُوا اللَّهُمَّ إِنْ كَانَ هَذَا الَّذِي يَفْرُقُوهُ مُحَمَّدٌ {هُوَ الْحَقُّ} الْمُنَزَّلُ {مِنْ عِنْدِكَ} فَأُمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَابًا مِنَ السَّمَاءِ
أَوْ أَلْتِنَا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ} مُؤَلِّمٌ عَلَى انْكَارِهِ قَالَهُ النَّضْرُ وَغَيْرُهُ اسْتِغْثَاءً وَلِإِهْوَائِهِمَا أَنَّهُ عَلَى بَصِيرَةٍ وَخِزْمٍ بِطَلَانِهَا
تَعَالَى {وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ} بِمَا سَأَلُوهُ {وَأَلْتَمَسْتُمْ فِيهِمْ} لِأَنَّ الْعَذَابَ إِذَا نَزَلَ عَنْهُمْ وَلَمْ تَعْلَبْ أُمَّةٌ إِلَّا بَعْدَ
خُرُوجِ نَبِيِّهَا وَالْمُؤْمِنِينَ مِنْهَا {وَمَا كَانَ اللَّهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ} خَيْثُ يَقُولُونَ فِي طَوَافِهِمْ غُفْرَانًا
غُفْرَانًا وَقِيلَ لَهُمُ الْمُؤْمِنُونَ الْمُسْتَغْفِرُونَ فِيهِمْ كَمَا قَالَ تَعَالَى {لَوْ تَزَيَّلُوا لَعَذَّبْنَا الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابًا
أَلِيمًا} {وَمَا لَهُمْ} ن {لَا يُعَذِّبُهُمُ اللَّهُ} بِالسَّيْفِ بَعْدَ خُرُوجِكَ وَالْمُسْتَغْفِرِينَ وَعَلَى الْقَوْلِ الْأَوَّلِ هِيَ
نَاسِخَةٌ لِمَا قَبْلَهَا وَقَدْ عَذَّبَهُمُ اللَّهُ بِتَدْرٍ وَغَيْرِهِ {وَهُمْ يَصُدُّونَ} يَنْتَفِعُونَ الشَّيْءَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
وَالْمُسْلِمِينَ {عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ} أَنْ يَطُوفُوا بِهِ {وَمَا كَانُوا أَوْلِيَاءَهُ} كَمَا زَعَمُوا {إِنَّ} مَا {أَوْلِيَاءَهُ} إِلَّا
الْمُتَّقُونَ وَلَكِنْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ} أَنْ لَا وَلَايَةَ لَهُمْ عَلَيْهِ {وَمَا كَانَ صَلَاحُهُمْ عِنْدَ الْبَيْتِ إِلَّا مَكَاةً} ضَيْقًا
{وَتَضْيِيقًا} تَضْيِيقًا أَيْ جَعَلُوا ذَلِكَ مَوْضِعَ صَلَاحِهِمْ أَلَيْ أَمْرًا بِهِ {قَدْ وَقُوا الْعَذَابَ} بِتَدْرٍ {بِمَا كُنتُمْ
تَكْفُرُونَ} {إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا يَنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ} فِي حَزَبِ الشَّيْءِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ {لِيَصُدَّوْا عَنْ سَبِيلِ
اللَّهِ فَيَنْفِقُوهَا ثُمَّ تَكُونُ} فِي عَاقِبَةِ الْأَمْرِ {عَلَيْهِمْ حَسْرَةٌ} نَدَامَةٌ لِقَوَائِمِهَا وَقَوَاتٍ مَا قَصَدُوهُ {ثُمَّ يَقْلَبُونَ}
فِي الدُّنْيَا {وَالَّذِينَ كَفَرُوا} مِنْهُمْ {إِلَى جَهَنَّمَ} فِي الْأَجَرَةِ {يُخْشَعُونَ} يُسَاقُونَ {لِيَحْمِزَ} مُتَعَلِّقٌ بِكُونِ
بِالتَّخْفِيفِ وَالتَّشْدِيدِ أَيْ يَفْصِلُ {اللَّهُ الْحَقِيقُ} الْكَافِرَ {مِنَ الطَّيِّبِ} الْمُؤْمِنِ {وَيَجْعَلُ الْحَقِيقُ بَعْضَهُ عَلَى
بَعْضٍ فَيَرْكُمُهُ جَمِيعًا} يَجْمَعُهُ مَتْرَاكًا بَعْضُهُ عَلَى بَعْضٍ {فَيَجْعَلُهُ فِي جَهَنَّمَ أَوْلَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ}

ترجمہ: اے ایمان والو کہ تاسو دے اللہ تعالیٰ نہ تقوی اختیار کرئی نوالہ تعالیٰ بہ تاسو تہ ستاسو او د
ہغہ خیز بہ مینخ کنبی د کوم نہ چہ تاسو ویریرئی یوہ فیصلہ حیژ درکری نوتاسو بہ
نجات بیامومئ اوتاسونہ بہ ستاسو گناہ لری کری او ستاسو گناہونہ بہ معاف کری اللہ دکوش
فضل والا دی او اے محمد ﷺ ہغہ وخت ہم د ذکر کولو قابل دی کوم وخت چہ کافرانو
ستاخلاف تدیریونہ سوچ کول او ستابارہ کنبی د مشورہ دیارہ بہ دار الندوہ کنبی جمع

شوی وو، دې ډېاره چې تاقيد کړی، يعنی تاوتری او راگير دې کړی یا ټول يوځای شی
 تاقتل کړی، یا دمکې نه تا اوباسی، هغوی خو ستا باره کښې تدبیرونه کول، او الله تعالى
 ستا په معامله کښې هغوی سره تدبیر کولو چې هغه د وحی په ذریعه دهغوی د تدبیر تاته
 یی خبر درکړو او تاته د (مکې نه) د وتلو اجازت درکړو، او الله تعالى بهرین تدبیر کونکې
 دې (يعنی) د تدبیر باره کښې دهغوی نه ډیر پیژندونکې دې، کوم وخت چې هغوی ته زمونږ
 د قرآن آیاتونه اورولې شو نو وویل به ئی او مونږ واوریده که چرته مونږ او غواړو نو مونږ هم داسې
 خبرې جوړولې شو. دا خبره نضرین حارث کړې وه، چونکه هغه به د تجارت په سلسله کښې
 خبره ته تللو او د عجمیانو د تاریخ کتابونه به ئی اخستل او راوړل به ئی او هغه به ئی اهل
 مکة ته اورول، دا قرآن خو د پخوانو خلقو د محان نه جوړې شوې قصې دی. (او هغه خبره هم
 یاد ساتئ) کومه چې هغوی کړې ده ای الله که چرې داڅه چې محمد ﷺ لولی ستا د طرف نه نازل
 کړې شوې دې نو په مونږ باندې د آسمان نه کانډې راوړوه یا څه دردناک عذاب په مونږ باندې راوړه
 يعنی ددې په انکار باندې دردناک عذاب رانازل کړه دا خبره نضرین حارث یابل چا د
 مسخرې په توگه کړې وه یادا تاثر ورکولو ډېاره یی وئیلې وه چې هغه علی وجه
 البصیرت دا خبره کوله یاد قرآن د بطلان یقین لرلوسره وئیلې وه (هغه وخت خو) الله په
 هغوی باندې دهغوی مطلوبه عذاب نازلونکې نه وو او کله چې تاسو ددوی په مینځ کښې موجود
 وئ ځکه چې عذاب کله نازلېږی نو عمومی وی اویامت ته عذاب نه دې ورکړې شوې
 مگر دهغوی نبی او مؤمنان دهغه ځای نه وېستلوسره، اونه د الله تعالى دا قاعده ده چې خلق
 استغفار کوی او هغه هغوی ته عذاب ورکړی حال دادې چې هغوی د خپل طواف په دوران
 کښې مونږ هم تانه بخښنه غواړو مونږ تانه مغفرت طلب کوو او وئیلی شوی دی چې
 مراد هغه کمزوری مسلمانان دی کوم چې په هغوی کښې اوسیدل لکه چې الله تعالى
 فرمائی ﴿لَوْ تَرَوْا الْعَذَابَ الَّذِي كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا﴾ يعنی که هغوی دغه ځای نه اخوا شوې
 وې نو مونږ به دهغوی نه منکرین حق ته دردناک عذاب ورکړې وې، لیکن اوس د ستا اود
 ضعیفانو مسلمانانو د وتلو نه پس ولې نه هغوی ته د الله تعالى د تورې په ذریعه د عذاب مژه
 وراوځکی، اول قول (يعنی) د کافرانو په حالت د استغفار کولو صورت کښې دا آیت
 د ماقبل ډېاره ناسخ دې چنانچې (اهل مکة) ته په بدر وغيره کښې عذاب ورکړې
 شو حالانکه هغوی نبی ﷺ او مسلمانان په مسجد حرام کښې د طواف کولو نه منع کوی
 حالانکه هغوی د مسجد حرام (جائز) متولیان نه دی لکه چې دهغوی دعوی ده دهغې (جائز)
 متولی خو صرف اهل تقوی کیدې شی لیکن اکثر خلق دا خبره چې هغوی ته په دې باندې ولایت
 حاصل نه دې، نه پیژنی بیت الله سره دهغه خلقو موخه بس صرف شپیلی وهل او لاسونه پر قول دی
 يعنی دا عمل هغوی د موخه په ځای گرځولې وو په کوم چې هغوی مامور وو اوس د بدر

پہ موقع دَحَق نہ داکنکار دَ وجہ دَعذاب مزہ او حُکمی یشکہ داکافران خپل مالونہ نبی ﷺ سرہ بہ جنگیدو کنبی خرچ کوی دَی دَپارہ چي دَاللہ تعالیٰ دَ لاری نہ منع کری اوس بہ لا نور خرچ ہم کوی بیابہ دَدَی انجام صرف دَمال ضائع کیدو اومقصد نہ حاصلیدو دَ وجہ دَہغوی دَپارہ پشیماتیایوی بیا بہ ہغوی پہ دنیا کنبی مغلوب کړي شی اویابہ داکافران پہ آخرت کنبی دَ دوزخ طرف تہ راگیرولوسرہ راویستلې شی دَی دَپارہ چي اللہ تعالیٰ کافران دَ مسلمانانونہ جد اکری (لہین پہ تخفیف اوتشدید سرہ دَ تکرور متعلق دَی اوره قسم گندگی رایو خالی کړي بیا دغہ تول پہ دوزخ کنبی او غورزوی ہم دغہ خلق اصلی تاوانیان دی.

د قیوداتو فوائد اوتسهیل

قوله: بِدَارِ النَّدْوَةِ دار الندوة دَ قریشو جد اُبعد قصی بن کلاب جوړہ کړې وه.

قوله: يَتَذَكَّرُ أَمْرًا په دَی کنبی دَی طرف تہ اشاره ده چي بمکرالله په توگہ دَ مجاز مرسل استعمال شوې دَی مگر ذکر کولوسرہ دَدَی رد مقصود دَی.

قوله: وَعَلَى الْقَوْلِ الْأَوَّلِ هِيَ نَاسِخَةٌ، لهذا په آیت سابقہ او موجودہ کنبی اوس هیڅ تعارض نشته.

پارہ نمبر: ۱۰ [وَأَعْلَوْا]

[ایاتونہ: ۲۸-۴۴]

{قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا} کابې سَفیانَ وَأَصْحَابِهِ {إِنْ يَنْتَهُوا} غن الکفر وَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ {يُغْفَرُ لَهُمْ مَا قَدْ سَلَفَ} مِنْ أَعْمَالِهِمْ {وَأَنْ يَعُودُوا} إِلَى قِتَالِهِ {فَقَدْ مَضَتْ سُنَّةُ الْأَوَّلِينَ} {أَي سُنَّتَا فِيهِمْ بِالْإِخْلَاقِ فَكَذَا نَفَعَلْ بِهِمْ} وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ {تُوجِدَ} {فِتْنَةً} يَزِيكَ {وَيَكُونَ الَّذِينَ كَلَّهَ إِلَيْهِ} وَخِذْهُ وَلَا يُغَيِّرْ غَيْرَهُ {قَبْلَ أَنْ تَنْتَهُوا} غن الکفر {قَبْلَ أَنْ يَمَّا يَعْمَلُونَ بِصِيرٍ} فَيُجَازِبُهُمْ بِهِ {وَأَنْ تَوَلَّوْا} غن الإيمان {فَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَوْلَاكُمْ} ناصبركُمْ وَمُنْزَلِي أُمُورِكُمْ {نَعْمَ الْمَوْلَى} هُوَ {وَنَعْمَ النَّصِيرُ} أَيِ النَّاصِرِ لَكُمْ {وَأَعْلَمُوا أَلَّا يَغْنَمُ} أَخَذْتُمْ مِنَ الْكُفَّارِ فَهَذَا {مِنْ شَيْءٍ قَبْلَ أَنْ يَلْهُمُ} يَأْتِرُ فِيهِ بِمَا يَشَاءُ {وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَى} قُرَابَةُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ بَنِي هَاشِمٍ وَبَنِي الْمُطَّلِبِ {وَالْيَتَامَى} أَطْفَالُ الْمُسْلِمِينَ الَّذِينَ هَلَكَ آبَاؤُهُمْ وَهُمْ فُقَرَاءُ {وَالْمَسَاكِينُ} ذَوِي الْحَاجَةِ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ {وَبِالنَّسِيلِ} الْمُنْقَطِعِ فِي سَفَرِهِ مِنَ الْمُسْلِمِينَ أَيْ يَسْتَحِقُّ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالْأَصْحَابُ الْأَرْبَعَةُ عَلَى مَا كَانَ يَفْهِمُهُ مِنْ أَنَّ كُلَّ خُمْسِ الْخُمْسِ وَالْأَخْمَاسِ الْأَرْبَعَةُ الْبَاقِيَةِ لِلْيَتَامَى {إِنْ كُنْتُمْ آمَنْتُمْ بِاللَّهِ} فاعلموا ذَلِكَ {وَمَا} عَظَفَ عَلَى بَالِهِ {أَلَزَلْنَا عَلَى عَبْدِنَا} مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ الْمَلَكَةِ وَالْآيَاتِ {يَوْمَ الْقُرْقَانِ} أَيْ يَوْمَ بَدْرِ الْفَارِقِ بَيْنَ الْحَقِّ وَالْبَاطِلِ {يَوْمَ اتَّخَذَ الْجَبْعَانُ} الْمُسْلِمُونَ وَالْكَفَّارُ {وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ عَدِيدٌ} وَمِنْهُ نَصَرْتَكُمْ مَعَ فُلُكُمُ وَخَفَرْتَهُمْ {إِذْ} بَدَلْ مِنْ يَوْمِ {أَنْتُمْ} كَانْتُمْ {بِالْعُدْوَةِ الدَّنِيَّةِ}

الْفَرَزِيِّ مِنَ الْمَدِينَةِ وَهِيَ بَضْمُ الْغَنَيْنِ وَكَشَرَهَا جَالِبُ الْوَادِي {وَهُمْ بِالْعُدْوَةِ الْقُصْوَى} الْبُعْدَى مِنْهَا {وَالرَّكْبُ} الْغَيْرُ كَانُوا بِمَكَانٍ {أَسْفَلَ مِنْكُمْ} بِمَا يَلِي الْبَحْرَ {وَلَوْ تَوَاعَدْتُمْ} أَنْتُمْ وَالتَّيْمَرُ لِلْقِتَالِ {لَا تَخْتَلِفُ فِي الْمِعَادِ وَلَكِنْ} جَمَعْتُمْ بِغَيْرِ مِعَادٍ {لِيَقْضِيَ اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا} فِي عِلْمِهِ وَلَوْ نَصَرَ الْإِسْلَامَ وَمَحَقَ الْكُفْرَ لَعَلَّ ذَلِكَ {لِيَلْبِكَ} يَكْلَمُ {مَنْ هَلَكَ عَنْ بَيِّنَةٍ} أَيْ بَعْدَ حُجَّةٍ ظَاهِرَةٍ قَامَتْ عَلَيْهِ وَهِيَ نَصْرُ الْمُؤْمِنِينَ مَعَ قَلْبِهِمْ عَلَى الْجَيْشِ الْكَثِيرِ {وَيَحْيَى} يَوْمُنَ {مَنْ حَىٰ عَنْ بَيْنَةٍ} وَإِنَّ اللَّهَ لَسَمِيعٌ عَلِيمٌ {ادْكُرْ} {إِذْ يُبَيِّكُهُمُ اللَّهُ فِي مَمَّاكٍ} أَيْ تَوْمَكَ {قَلِيلًا} فَأَخْزَيْتَ بِهِ أَمْصَاخَكَ فَشَرُوا {وَلَوْ أَرَأَيْتَهُمْ كَثِيرًا قُشِقْتُمْ} جَبْتُمْ {وَلَتَنَازَعْتُمْ} اخْتَلَفْتُمْ {فِي الْأَمْرِ} أَمْرُ الْقِتَالِ {وَلَكِنْ اللَّهُ سَلَّمَ} كَمْ مِنَ الْفَشْلِ وَالنَّاعِ {إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ} بِمَا فِي الْقُلُوبِ {وَإِذْ يُبَيِّكُهُمْ} أَيُّهَا الْمُؤْمِنُونَ {إِذْ التَّقِيُّمُ فِي أَعْيُنِكُمْ قَلِيلًا} نَحْوُ سَبْعِينَ أَوْ مِائَةً وَهُمْ أَلْفٌ لِيَقْدَمُوا عَلَيْهِمْ {وَيَقْلِلْكُمْ فِي أَعْيُنِهِمْ} لِيَقْدَمُوا وَلَا يَزْجَعُوا عَنْ قِتَالِكُمْ وَهَذَا قَبْلَ الْفِيحَامِ الْخَرْبِ فَلَمَّا انْتَحَمَ أَرَاهُمْ يَأْتُهُمْ مِثْلُهُمْ كَمَا فِي آلِ عِمْرَانَ {لِيَقْضِيَ اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا} وَاللَّهُ تَعَالَى تَجَرُّمُ {تَصِيرُ} (الْأُمُور)

ترجمہ: (اے نبی ﷺ) دی کافرانو ته مثلاً ابوسفیان او دھغه ملگرو ته او وایه چې که اوس هم دوی د کفر نه اود نبی ﷺ سره د جنگ کولونه منع شی نوچې خه وړاندې شوی دی هغه به درته معاف کړې شی او که دمخکیننی طریقې اعاده مو او کړه نو د وړاندې خلقو په حق کښې قانون نافذ شوې دې یعنی د هغوی د هلاکولو زمونږ قانون په هغې کښې جاری شوې دې مونږ به دوی سره هم داسې او کړو او تاسو د هغوی سره د هغه حده پورې جنگ پېښی چې د هغوی فساد (عقیده) د شرک ختمه شی او مکمل دین د الله تعالی وحده شی او د هغه د غیر بندگی اونه کړې شی او که چرې داخل د کفر نه منع شی نو د هغوی د اعمالو کتونکي الله تعالی دې نوهغه به ددوی د اعمالو بدله ورکړی او که چرې د ایمان نه مخ واړوی نویقین او کړی چې الله تعالی هم ستاسو مددگار دې اوستاسو کار ساز دې او هغه بهترین کار ساز دې اوستاسو بهترین مددگار دې اوستاسو ته معلومیدل پکار دی چې کوم خه تاسو د مال غنیمت په توگه حاصل کړی یعنی د کافرانو نه یی په جبر سره حاصل کړنی د هغې پنځمه حصه د الله تعالی ده په هغې کښې چې هغه څنگه حکم او کړی او د رسول ده، د نبی د خپلوانو ده او هغه بنی هاشم او (بنی) مطلب دی او د یتیمانوده یعنی د هغه یتیم مسلمانانو بچو ده د کوم پلاران چې وفات شوی وی احوال دادې چې هغوی حاجتمند هم دی او د مسکینانو ده یعنی د حاجتمندو مسلمانانو ده. او د مسافرو ده (یعنی) کوم مسلمانان چې د سفر کولو د وجې نه مجبور شوي وی یعنی د هغې مستحق نبی ﷺ دې او مذکور څلورواړه قسمونه هم، هم ددې مطابق به نبی کریم ﷺ تقسیم کولو په دې طریقه چې د هریو د پاره د خمس پنځمه حصه ده اوباقی څلور خمس د مجاهدینو د پاره دی او که چرې تاسو په الله تعالی او په هغه خه باندې

ایمان لږئی کوم چې مونږ خپل بنده محمد ﷺ باندې فرېښتې او آیاتونه د فرقان په ورځ نازل کړل په کومه ورځ چې د مسلمانانو او کافرانو مقابله اوشوه (یعنې مخامخ شوی) یعنې د بدر په ورځ چې د حق او باطل په مینځ کېږي فرق کونکې وه نوتاسو (خمس) حق گټلوسره ادا کونی اود ماعطف په الله باندې دې او الله په هرڅی باندې قادر دې هم دغه (مقدور) نه ستاسود کموالی باوجود اود هغوی د کثرت باوجود ستاسو غلبه ده کوم وخت چې تاسو د مدینې دخوا والا غاره باندې وئې اذد یومرنه بدل دې او (الغذوة) د عین په ضمې او کسري سره دې (مراد) د وادئې طرف اوهغوی د مدینې نه لرې غاره باندې وو او قافله تاسو نه ښکته د سمندر د غاړې طرف ته وه اوکه چرې تاسو اوقریشې لښکر د جنگ دپاره وخت مقرر کولو توبقیگا تاسو به د وخت مقرر نه تخلف کولو لیکن ستاسو بغیر د وخت مقرر کولو مقابله اوکړې شوه دې دپاره چې الله تعالی هغه کار اوکړی دکوم کیدل چې دهغه په علم کېږي فیصله شوې وو اوهغه د اسلام غلبه اود کفر ختمول دی، دې دپاره چې څوک کفراو کړی هغه هلاک شی نوچې هغه داسې ښکاره دلیل سره هلاک شی کوم چې په هغه باندې قائم شوي دې او هغه (دلیل) د مؤمنانو د قلت باوجود (د کافرانو) په لوی لښکر باندې غلبه حاصلول دی اوکوم چې ژوندی پاتې شی (ایمان راوړی) نو په دلیل سره ژوندی پاتې شی یقینا الله تعالی اوریدونکې او پیژندونکې دې (اوای نبی) هغه وخت یادکړه چې کوم وخت الله تعالی تاته په خوب کېږي د هغوی تعداد کم ښکاره کولو کوم وخت چې تاددې خبر خپلو ملگرو ته ورکړو نو هغوی خورشحاله شو اوکه چرې تاته یی د هغوی شمیر زیات خود لوتو تاسو هم تیللې وو او په جنگ کېږي به مو اختلاف شروع کولو لیکن الله تعالی تاسو د همت بیلولو او اختلاف نه بچ کړئ، هغه یقینا د زړونو حال پیژندونکې دې او یاد کړئ هغه وخت ای مؤمنانو کوم وخت چې ستاسو هغوی سره مقابله اوشوه نواله ستاسو په نظر کېږي (د ښمن) کم ښکاره کړو او یا سل حالانکه هغوی زر وو دې دپاره تاسو مخ په وړاندې ځنی اود جنگ نه مه شاته کیږئ او دا هرڅه د مقابلې کیدلو نه وړاندې اوشو او اوس مقابله شروع شوه نو کافرانو ته یی د مسلمانانو شمیر د خپل ځان نه دوچند ښکاره کړو لکه چې سورت آل عمران کېږي دی دې دپاره چې کومه خبره کیدونکې وه الله تعالی هغه ښکاره کړی او (آخر کار) ټول معاملات هم د الله تعالی طرف ته واپس کیږي.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: أَيْ سَتَكُنَّا فِيهِمْ، په دې کېږي اشاره ده چې په سنة الأولین کېږي د مصدر اضافت د مفعول طرف ته دې ځکه چې په اصل کېږي سَتَكُنَّا فِيهِمْ دې.
قوله: تَوَجَّدَ: د تكون تفسیر په توجده سره کولو کېږي یی اشاره اوکړه چې کان تامه دې لهذا دې ته د خبر ضرورت نشته.

ہوئے: فَاعْلَمُوا ذلک پہ دے کنبی اشارہ دہ چہ دَ اِن شرطیہ جزاء محذوف دہ اوہغہ اعلیوا ذلک دے ددی پہ حذف باندی دَ ماقبل فاعلوا دلالت کوی او بعض حضراتو ونیلی دی فامتلا جزاء محذوف دہ اوہم دغہ دیر مناسب دی خکہ چہ اوس بہ مطلب شی اِن کتہم استمر مسئلۃ الخمس فامتلا ذلک خکہ چہ پہ علم کنبی خو مؤمن او کافر دواہ برابر دی۔
ہوئے: فَأَنَّ لِلَّهِ الْخُمْسَ، فاء جزائیہ دہ اِنما کنبی ما، موصولہ متضمن دہ معنی د شرط لہ او فَأَنَّ لِلَّهِ متضمن دہ معنی د جزاء لہ۔ نخعی ﴿يُحِلُّهُ﴾ اِن دهمز پہ کسر پہ سرہ لوستل دی نورو پہ فتح پہ سرہ، دے صورت کنبی بہ اُن او ددی مابعد مبتداء وی او دے خبریہ محذوف وی، تقدیری عبارت بہ داوی، فواجب اُن للہ الخمسہ دویم ترکیب داکیدی شی چہ ختمہ مبتداء ددی خبر بہ محذوف وی۔ اے ثابت۔

[ایاتونہ: ۴۵-۴۸]

{يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قِيَمْتُمْ فِئَةً} جَمَاعَةٌ كَافِرَةٌ {قَالُوا} يَقَاتِلُهُمْ وَلَا تَنْهَئُهُمْ {وَأَذْكُرُوا لِلَّهِ كَثِيرًا} أَذْعُوهُ
بِالضَّمِّ {لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ} تَفْزُونَ {وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَتَآزَعُوا} تَخْتَلِفُوا فِيمَا يَنْتَكُمُ {تَقْتُلُوا} تَقْتُلُوا
تَجْتَنُوا {وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ} فُتْرَتُكُمْ وَذَوَلَّتْكُمْ {وَأَصْبِرُوا إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ} بِالضَّمِّ وَالْفَتْحِ {وَلَا تَكُونُوا
كَالَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ} لِيَفْتَنُوا غَيْرَهُمْ وَلَمْ يَزِجُوا بَعْدَ نَجَاتِهِمْ {يَبْطَرُوا زُكَاةَ النَّاسِ} خَيْثُ قَالُوا لَا
تَرْجِعْ حَتَّى تَضْرِبَ الْخُمْرَ وَتَنْخَرِ الْخُزُرَ وَتَضْرِبَ غَلِيَّتَ الْفَيَّانِ بِذَرِّ فَيْصَاعٍ ذلک للناس {وَصِدُّونَ}
النَّاسِ {عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَاللَّهُ يَمَّا يَعْمَلُونَ} بِالْيَاءِ وَالْثَاءِ {مُحِيطٌ} عَلِمَا فَيُخَازِئُهُمْ بِهِ {وَأَذْكُرْ} {أَذْذَرْتُمْ لَهُمْ
الشَّيْطَانُ} بِلِيسٍ {أَعْمَاهُمْ} بِأَنْ شَجَعَهُمْ عَلَى لِقَاءِ الْمُسْلِمِينَ لَمَّا خَافُوا الْخُرُوجَ مِنْ أَعْدَانِهِمْ بَنَى بَنَى
{وَقَالَ} لَهُمْ {لَا غَالِبَ لَكُمْ الْيَوْمَ مِنَ النَّاسِ وَإِلَى جَارِكُمْ} مِنْ كِبَانَةٍ وَكَانَ أَنَّهُمْ فِي صُورَةِ سُرَاقَةٍ بَنَى
مَالِكٍ سَيِّدَ بِلَکِ الشَّاجِحَةِ {فَلَمَّا قُرِئَتْ} الْفِتْنَتَانِ {الْمُسْلِمَةُ وَالْكَافِرَةُ} وَرَأَى الْمَلَائِكَةَ يَدُهُ فِي يَدِ
الْخَارِثِ بَنَى بِشَامٍ {نَكَصَ} رَجَعَ {عَلَى عَقِبَيْهِ} هَارَبَا {وَقَالَ} لَمَّا قَالُوا لَهُ اتَّخَذَ عَلَيْنَا مَلِئِكَةً فِي يَدَيْهِ
{إِلَى بَرٍّ مِنْكُمْ} مِنْ جَوَارِكُمْ {إِلَى أَرْضٍ مَالَا تُرَوْنَ} مِنَ الْمَلَائِكَةِ {إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ} إِنْ يَهْلِكُنِي {وَاللَّهُ
شَدِيدُ الْعِقَابِ}

ترجمہ: اے ایمان والو! کہلہ چہ ستاسو یوکافر جماعت سرہ مقابلہ اوشی (مخامش شی) نو دھغوی سرہ پہ جنگ کنبی کلک اوسیر پی بزدلی مہ ینکارہ کوی او اللہ تعالیٰ پہ کثرت سرہ یادوشی او دھغہ نہ دنصرت دعا کوئی توقع دہ چہ تاسوتہ بہ کامیابی نصیب شی۔ دالہ تعالیٰ او دھغہ رسول ﷺ اطاعت کوئی او خپل مینخ کنبی اختلاف مہ کوئی گنی پہ تاسو کنبی بہ کمزوری پیدا شی او ستاسو طاقت بہ ختم شی، ستاسو دبدبہ او طاقت بہ ختم شی و صبر نہ کارا خلیع

یقیناً اللہ تعالیٰ نہ نصرت او اعانت پہ ذریعہ دصبر کو نکو سرہ دی او دھفہ چاہے شان مہ کیہی
چہ نہ خپلو کو روئو نہ دخیل قافلہ نہ بیچ کولو دپارہ غرور کولو سرہ خلقوتہ (شان او سامان
خود و نکی راوتلہ وو او د قافلہ دبیچ وتلونه پس نہ وو راگر خیدلی (کله چہ هغوی ته
اوئیلہ شو واپس لارشی) نو هغوی او وئیل مونہ بہ ترهغه وخته پورہ واپس کیرونہ
ترکومہ چہ (د بدر پہ میدان کنبہ) شراب نوشی اونہ کړو، او اوئیلان ذبح نہ کړو
اوسندرو پہ ویونکې وینخې گانې بجانې اونہ کړی او خلق زمونږ د بہادرئی تعریف اونہ
کړی او هغوی خلق د الله تعالیٰ د لارې نہ منع کوی او کوم شے چہ هغوی کوی اللہ تعالیٰ د هغې
علمی احاطہ کړې ده (تعملون) پہ یاه او تاء سرہ دی اللہ تعالیٰ بہ د دې ضرور صلہ ورکړی
هغه وخت یاد کړئی چہ شیطان ابلیس د هغوی په نظرونو کنبہ د هغوی اعمال بنائستہ کولو سرہ
خودلی وو، داسې چہ د مسلمانانو سرہ پہ مقابلہ کړلو باندې هغوی ته هغه وخت همت
ورکړو کوم وخت چہ هغوی ته د خپل دشمن بنی بکر د بغاوت اندیښنه پیدا شوه او هغوی
ته ئی او وئیل چہ نن په تاسو شوک غالب راتلونکې نشته او کنانہ (بنی بکر) د طرف نہ زه
ستاسو امدادی یم او ابلیس هغوی له د دغه علاقې د سردار سراقہ بن مالک پہ شکل کنبہ
راغلې وو او کوم وخت چہ د دواړو جماعتونو (یعنی د مسلمانانو او کافرانو مقابلہ
اوشوه او ابلیس فربتې او لیدلې نو پہ تیتختہ اولتہ خپې واپس شو او د ابلیس لاس د حارث
بن هشام پہ لاس کنبہ وو او کله چہ مشرکانو ابلیس ته او وئیل آیا ته مونږ پہ داسې
حالت کنبہ پریردې؟ نو ابلیس جواب ورکړو چہ زه ستاسو د امداد کولونه بری (معذور) یم
حککہ چہ زه فربتې وینم کومې چہ تاسو نہ وئیی زه د الله تعالیٰ نہ ویریم چہ هغه بہ ما هلاک
کړی او الله تعالیٰ دیرہ سختہ سزا ورکونکې دی.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: فِتْنَةً، فِتْنَةٌ په معنی د جماعت دا اسم جمع دې د دې لفظاً واحد نشته جمع یں فتنات ده.
قوله: قُوَّكُمْ وَوَلَّكُمْ لفظ ربح د قوه او د قوه دپارہ مستعار دې د قوه په معنی د حرب او غلبې
استعمال بری د قوه د دال په ضمی سرہ په معنی د مال، د دې جمع قَوْلٌ ده د دال په
ضمی سرہ.

قوله: وَتَغْرِبَ عَلَيْنَا، الْقِيَانُ ضرب العود والطنبور د ویرنی باجې وهل.

قوله: الْقِيَانُ واحد قَيْتَةِ الجوارى المغنيات گانې ویونکې وینخې.

قوله: يَبْدُرْدِي تعلق سابقه دریوارو افعالو سرہ دې.

قوله: فَيَسْأَلُكَ أَيْ فَيَسْأَلُكَ عَلَيْهِم بِالْشَّجَاعَةِ یعنی چہ د هغوی د بہادرئی تعریف او کړی.

[ایاتونہ: ۴۹-۵۸]

{إِذْ يَقُولُ الْمَتَافِعُونَ وَالْكَذِبِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ} خضع اغیظاد {عَرَّهَوْلَاةِ} ائی الفسلیین {دینہم} {إِذْ عَزَجُوا مَعَ قُلُوبِهِمْ يَقَاتِلُونَ الْجَمْعَ الْكَبِيرَ تَوَلَّوْهُمَا} اَلْهَمُ یَنْصَرُونَ بِسَبَبِ قَالَ تَعَالٰی فِی جَوَابِهِمْ {وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ} یَقِیْ بِہِ یَغْلِبُ {فَإِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ} غَالِبٌ عَلٰی اَمْرِہِ {حَکِیْمٌ} فِی صُنْعِہِ {وَلَوْ تَرَىٰ} یَا مُحَمَّدُ {إِذْ یَتَوَلَّى} بِأَنَاءٍ وَآثَاءٍ {الَّذِينَ كَفَرُوا الْمَلَائِكَةَ یُفْهِرُونَ} خَالٍ {وُجُوْهُهُمْ أَذْفَارُہُمْ} بِفَتَامِیْعٍ مِنْ خَدِیدِ {وَ} یَقُولُونَ لَہُمْ {ذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِیقِ} اَمِی الثَّارَ وَجَوَابَ لَوْ لَرَأَیْتَ اَمْرًا عَظِیْمًا {ذَلِکَ} التَّغْلِیْبِ {عِیَاقَدَمَتْ} اُیْدِیْکُمْ} عَبَّرَ بِہَا دُونَ غَیْرِہَا لِأَنَّ اَخْتَرُ الْاَفْعَالِ تُزَاوِلُ بِہَا {وَأَنَّ اللَّهَ لَیْسَ بِظَلَّامٍ} اِیْ بَدِیْ ظَلَمِ {لِلْعَالَمِیْنَ} فِیَغْلِبُہُمْ بِعِزِّ ذَنْبِ دَابِ هَوْلَاءِ {كَذَّابٌ} كَعَادَةِ {آلِ فِرْعَوْنَ وَالَّذِیْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَفَرُوا بِآیَاتِ اللَّهِ فَآخَذَهُمُ اللَّهُ} بِالْعِقَابِ {بِذُنُوبِهِمْ} جَعَلَتْهُ كَفَرُوا وَمَا یَفْعَلُهَا مُفْسِرَةً لِمَا قَبْلُہَا {إِنَّ اللَّهَ قَوِیٌّ} عَلٰی مَا یُرِیدُہُ {شَدِیدُ الْعِقَابِ} {ذَلِکَ} اَمِی تَغْلِیْبِ الْکُفْرَةِ {یَأْنَ} اَمِی سَبَبِ اَنْ {اللَّهُ لَمَ یَکْ مُغْفِرًا یَغْفِرُہُ} اَنْعَمًا عَلٰی قَوْمٍ} مُبْدَلًا لَهَا بِالْثَقَمَةِ {حَتَّى یَعْرِضُوا مَا بِالْفِصْمِ} یَبْدُلُوا بِغَفْوَتِهِمْ کُفْرًا بِتَحْدِیْلِ کُفْرٍ مَكَّةَ اِطْعَامِهِمْ مِنْ جُوعٍ وَأَمْنِهِمْ مِنْ خَوْفٍ وَتَغْتِ النَّبِیَّ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْہِ وَسَلَّمَ اِلَیْہِمُ بِالْکُفْرِ وَالصَّدِّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَیَقَاتِلُ الْمُؤْمِنِیْنَ {وَإِنَّ اللَّهَ سَمِیعٌ عَلِیْمٌ} {كَذَّابٌ} آلِ فِرْعَوْنَ وَالَّذِیْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَذَّبُوا بِآیَاتِ رَبِّہُمْ فَأَهْلَكْنَاہُمْ بِذُنُوبِهِمْ وَأَعْرَفْنَا آلَ فِرْعَوْنَ} قَوْمِہِ مَعَهُ {وَكُلٌّ} مِنْ اَلْاُمَمِ الْمَكْدِیَةِ {كَانُوا ظَالِمِیْنَ} وَنَزَلَ فِی قُرْیَظَةٍ {إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الَّذِیْنَ كَفَرُوا فَہُمْ لَا یُؤْمِنُونَ} {الَّذِیْنَ عَاهَدْتَ مِنْہُمْ} اَنْ لَا یُعِیْبُوا الْمُشْرِکِیْنَ {ثُمَّ یَنْقُصُونَ عَهْدَہُمْ فِی كُلِّ مَرَّةٍ} عَاهَدُوا فِیْہَا {وَهُمْ لَا یَتَّقُونَ} اللَّهُ فِی غَنَرِہُمْ {قَائِمًا} فِیْہِ اِذْغَامُ نُونٍ اِنْ الشَّرِطِیَّةِ فِی مَا الْفَزِیْدَةِ {تَنْقُصُہُمْ} تَجِدُنْہُمْ {فِی الْحَرْبِ فَتَعْرِذُ} فَرَّقَ {بِہُمْ مِنْ خَلْفِہُمْ} مِنْ الْمُخَارِبِیْنَ بِالْتَحْکِیْلِ بِہُمْ وَالْفَقْوَةِ {لَعَلَّہُمْ} اَمِی اَلْدِیْنِ خَلْفَہُمْ {یَذْکُرُونَ} یَعْتَظُونَ بِہُمْ {وَأَمَّا عَنَّا فَمِنْ قَوْمٍ} عَاهَدُوكَ {حِیَاثَہُ} فِی عَهْدٍ بِأَمَارَةٍ تُلَوِّحُ لَكَ {قَائِلِیْ} اِطْرَحْ عَهْدَہُمْ {إِلَیْہِمْ عَلٰی سَوَاءٍ} خَالِ اَمِی مُسْتَوِیَا اَنْتَ وَہُمْ فِی الْعِلْمِ بِتَقْضِیِ الْعَهْدِ بِأَنْ تُعْلِمُہُمْ بِهٖ لَمَّا یَتَهَمُوكَ بِالْعَدْرِ {إِنَّ اللَّهَ لَا یُحِبُّ الْخَائِنِیْنَ}

ترجمہ: اوکلہ چہ منافقانواوہغہ خلق دچا پہ زرونو کنبہ چہ دَعقیدی دَضعف بیساری لگیدلی وہ اووئیل چہ دا مسلمانان خوخیل دین کنبہ پہ لیوتوب کنبہ اختہ کری دی خکہ چہ د خپل کم تعداد باوجود دیولوتی جماعت سرہ د جنگیدو دپارہ پہ دی کجہ خیال چہ دین پہ وجہ بہ دھغوی امداد کیوی راوتلی دی اللہ تعالی دھغوی پہ جواب کنبہ افرمائیل حالانکہ چہ خوک پہ اللہ تعالی باندہ یقین اوکری نوہغہ بہ غالب وی یقیقاً اللہ تعالی پہ خپل امر باندہ غالب او پہ خپل صنعت کنبہ باحکمت دی افسوس ای محمد ﷺ چہ تاهفہ حالت لیدلی شوکوم وخت چہ فریشتہ دکافرانو روح قبض کوی (توئی) پہ یاء اوتاء سرہ دی دھغوی پہ مخونو باندہ او دھغوی پہ کونا تو باندہ داوسپنی پہ ستکونو باندہ وہی اوہغوی تہ وائی

پہ اور کنبی دے سوزید و مزہ او حکمی او دے کو جواب لکڑت افرّا عظیم محذوف دی دا ستاسو دھفہ اعمالو پہ سبب دی کوم چہ تاسو وړاندې رالیږی دی په لاسونوباندې نه چې په نورو اندامونوباندې ددې دپاره تعبیر کړې دې چې په اکثر و اعمالو کنبی د لاسونو شرکت وی گنی الله تعالی په خپلو بندیگانو باندې ظلم کونکې نه دې چې هغوی ته بغیر د خه قصور سزا ورکړی دامعامله هغوی سره هم هغه شان نه پیښه شوه څنگه چې فرعون سره او د هغه نه وړاندې خلقو سره پیښه شوې وه چې هغوی د الله تعالی آیاتونه د منلو نه انکار او کړو نو الله تعالی هغوی د گناهونو په سزا کنبی راوړنول جمله لکړو او ددې مابعد دې د ماقبل دپاره مفسره ده بيشکه الله تعالی د خپلې خوښې باره کنبی قوی دې اوسخت عذاب والا دې. دا کافرانو ته عذاب ورکول ددې وجې نه او شو چې د الله تعالی دا دستور نه دې چې یو قوم باندې د نعمتونو د انعام کولو نه پس هغه په تکلیف او زحمت سره بدل کړی تر کومې چې هغه قوم خپل د عمل لار پخپله بدله نه کړی (یعنی) په خپل خان باندې د نعمتونو مقتضی (شکر) په ناشکرنی سره بدل کړی لکه چې د مکې کافرانو بدل کړل (نواله) د هغوی د خیتې موړوالې په اولگه سره او د هغوی امن په ویره سره او د نبی ﷺ بعثت (چې یولونی نعمت دې) په انکار سره او د الله تعالی د لارې نه منع کولو سره او د مؤمنانو سره په جنگ کولو سره (بدل کړل) او بيشکه الله تعالی هرڅه اوریدونکې (او) په هرڅه پوهیدونکې دې. آل فرعون او د هغوی نه وړاندې خلقو سره چې څه پیښه او شوه هغه هم د دغه ضابطه مطابق پیښه شوه چې هغوی د خپل رب آیاتونه دروغ او گنډل نومونږ هغوی د هغوی د گناه په وجه هلاک کړل او مونږ د فرعون قوم سره فرعون د ووب کړو بيشکه دا تکذیب کونکی ټول قومونه ظالمان و او راتلونکې آیت د بنی قریظه په باره کنبی نازل شو یقیناً د الله تعالی په نیز په زمکه باندې تگ کونکی مخلوق کنبی د ټولونو ډیر خراب هغه خلق دی چا چې کفر او کړو او بیانی ایمان راوړو (خصوصاً) په هغوی کنبی هغه خلق چا سره چې حضور پاک معاهده او کړه دا چې هغوی به د مشرکانو امداد نه کوی بیا هغوی بار بار خپله وعده ماتوی کومه چې هغوی تاسره کړې وه او هغوی په وعده ماتولو کنبی د الله تعالی ویره نه لری بیا که تاسو په هغوی باندې د جنگ په میدان کنبی غلبه بیا یوموی نو د هغوی د عذاب اوسزا په ذریعه داسې خبر واخلئ چې هغه خلق کوم چې هغوی پسې دی د هغوی نه عبرت حاصل کړی او که چرې (اې محمد ﷺ) تاسو ته دیو قوم کوم سره چې تاسو معاهده کړې ده د داسې علاماتو په ذریعه معلومه شی چې په معاهده کنبی د خیانت اندیښنه وی نو ته هغوی سره معاهده د برابرۍ په طریقته ماته کړه (علی سوا) دا دا نلن او د منډو دواړو د حال دې حال دا چې په نقض عهد کنبی د علم په اعتبار سره دواړه برابر شی (یعنی د نقض عهد دواړو ته علم وی) داسې چې تاسو هغوی ته د فسخ عهد خبر ورکړئ دې دپاره چې هغوی تاسو په بدعهدۍ متهم نه کړی الله تعالی خیانت کونکی نه خوښوی.

دقیوداتو فوائد اوتسہیل

قوله: يَغْلِبُ: به دې کښې اشاره ده چې د (مَنْ يَتَوَكَّلْ) جزاء محذوف ده او هغه يَغْلِبُ دې په دې حذف باندې روستن جمله فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ دلالته کوي.

قوله: وَلَوْ تَرَىٰٓ إِلَىٰ جِهَنَّمَ

سوال: تَرَىٰ دَمَضَارِعَ صيغه ده چې په حال او استقبال باندې دلالت کوي او اِذْ تَتَوَقَّى، په ماضی دلالت کوي ځکه چې اِذْ مَضَارِعَ دَمَاضِي معنی اړوي لهذا په دواړو جملو کښې منافات دې.

جواب: لَو مَضَارِعَ دَمَاضِي په معنی اړوي لهذا په دواړو جملو کښې څه منافات نشته.

قوله: حال، یعنی بضریون، دملالکة نه بالذین کفروا نه حال دې نه چې صفت.

قوله: مَقَامِعَ، دَمَقِيعَةٍ جمع ده سِتک، گرز په وزن د مِکْنَسَةٍ.

قوله: یقولون لهم په دې کښې د یو سوال مقدر جواب طرف ته اشاره ده.

سوال: د ذوقوا عطف په بضریون باندې دې او داعطف د انشاء علی الخبر دې کوم چې مستحسن نه دې. دویم اعتراض دادې چې هم په یوه جمله کښې دغائب او حاضر اجتماع راځي داهم مستحسن نه دی.

جواب: د ذوقوا نه وړاندې یقولون محذوف دې لکه چې مفسر علام صراحت کړې دې لهذا دواړه اعتراضات دفع شو. د لَو جواب یې د تباہی د عظمت او هیبت ثابتولو دپاره حذف کړې دې کوم چې مفسر علام لَرَأَيْتُمْ أَزْعَاجًا مُّسَوِّدَةً بیکاره کړې دې.

قوله: دَابُّ هَؤُلَاءِ په دې کښې اشاره ده چې کذاب آل فرعون د مبتداء محذوف خبر کیدو و چې نه په محل د رفع کښې دې، لهذا دکلام د ناتمام کیدو اعتراض ختم شو او دا اعتراض هم ختم شو چې دلته د شبه نه بغیر تشبیه لازمېږي.

قوله: جُمْلَةً کَفَرُوا مُفْتِرًا لِّمَا قَبْلُهَا دا هم د یو سوال مقدر جواب دې. سوال دادې چې مسلسل

د جملې په مینځ کښې وَالَّذِينَ کَفَرُوا من قبلهم د کوم مقصد دپاره فاصل راوړلې شو، جواب دادې چې دا دما قبل جملې تفسیر دې لهذا دا فصل بالاجنبی نه دې چې اعتراض واقع شی.

قوله: بِالْغَيْبَةِ دا دانتقام نه اسم دې.

قوله: اِطْعَامِهِمْ په دې کښې اشاره ده چې ما بانفسهم نه مراد انعامات مثلاً خوراک وغیره مراد دی نه چې حالات لهذا دا اعتراض ختم شو چې قریش او آل فرعون دپاره حالات مرضیه وو نه چې هغه په حالات نامرضیه سره بدل کړې شو. (ترویج الاروال)

قوله: مُحَمَّدٌ نَّبِيُّهُمْ، اِی تَظْفَرُ نَبَاؤُهُمْ وَتَغْلِبُهُمْ.

قوله: بِالتَّكْوِيلِ (تفعیل) عبرتک سزا ورکول.
قوله: اَنْتَ وَهُمْ بِهٖ دِيْ كَنْبِيْ اشاره ده چې مستوفی دنا بد او منبوذ یعنی فاعل او مفعول دواړو نه حال دي.

[ایاتونه: ۵۹-۶۴]

ونزل فیمن اقلت يوم بدر {ولا تحسبن} یا محمد {الذین کفروا سبّوا} الله انی فاثوه {انهم لا یحجزون} لا یغوثونه وفي قِزاة بالثخانیة فالنفعول الاول مخذوف انی انفسهم وفي اخرى یفتح ان علی تغییر اللزم {واعدوا لهم} یقالبهم {ما استطعتم من قوة} قال صلی الله علیه وسلم من الزمی زواة منکم {ومن رباط الخیل} مصدر یفتی غسها فی سبیل الله {ترهبون} تخوفون {به عذو الله وعذوکم} انی کفار منکم {والآخرین من دونهم} انی غیرهم وهم المنافقون أو اليهود {لا تعلمونهم الله یعلمهم وما تنفقون من شیء فی سبیل الله یوفی لیکم} جزاؤه {وانتم لا تظلمون} تنقصون منه شیئا {وان جصوا} مالوا {للسلم} بکسر السین وفتحها الصلح {فاجتربها} وعاهدکم وقال بن عباس هذا فنشخ بآیه السیف وقال مجاهد مخصوص باهل الکتاب إذ نزلت فی نبی فرنطه {وتوکل علی الله} یق به {انه هو السميع} یلقول {العلیم} بالفتح {وان یریدوا ان یجدعوک} بالصلح لیسعدواک {فان حبک} حکایک {الله هو الذی ایدک بنصره ویؤمنین} {والف} جمع {بین قلوبهم} بعد الاحن {ولوا انقضت ما فی الارض جمیعا ما الفت بین قلوبهم ولکن الله الف بینهم} بقدرته {انه عزیز} غایب علی امره {حکیم} لا یرجى شیء عن حکمته {یا ایها النبی حبک الله و} حبک {من اتبعک من المؤمنین}

ترجمه: راتلونکې آیت د هغه (مشرکانو) په باره کښې نازل شو کومو چې د بدر په ورځ تخته کړې وه، اې محمد ﷺ ته هیڅ کله دامه گنډه چې دا کافران به د الله تعالی (دنیولو) نه بچ شی دوی الله تعالی نه شی عاجز کولې اونه د هغه نه بچ وتلې شی او په یو قرامت کښې لا یحجز یاء تحتانیه سره د یحجز مفعول اول مخذوف دي او هغه انفسهم دي او په یو قرامت کښې انهم دهمزې په فتحې او دلام تقدیر سره دي. اې لاکم وادهغوی سره د جنگ دپاره پوره طاقت تیار کړئ حضور پاک او فرمائیل هغه غشی ویشتل دی (رواه مسلم) او (تیار) ترلې شوی اسونه (رباط) مصدر دي په معنی د الله تعالی په لار کښې بند (ساتلې) کړې شوی (دې دپاره) چې تاسو ددې په ذریعه د الله تعالی او خپل دښمنان کافران د مکې او ویرولې شی، او د هغوی نه علاوه نور هم، یعنی د هغوی غیر، او هغه منافقان او یهود دی کوم چې تاسو نه پیژنئ، الله تعالی هغوی پیژنی څه چې تاسو د الله تعالی په لار کښې خرچ کوئ تاسو ته به د هغې پوره پوره اجر او بدله درکولې شی او په تاسو به ظلم نه شی کولې چې د هغه اجر نه څه کم کړې شی او (اې محمد ﷺ) که چېرې دښمن د صلح طرف ته مائل شی بله د سین په کسرې او

فتحې سره، په معنی دصلح، نوته هم دهغې دپاره شته او هغوی سره معاهده او کره، ابن عباس رضی اللہ عنہما وفرمائیل دا حکم په آیت سیف سره منسوخ دې او مجاهد رضی اللہ عنہ وئیلی دی چې دا آیت اهل کتاب سره مخصوص دې ځکه چې دا د بنی قریظه باره کښې نازل شوې دې، او په الله تعالی باندې بهر ورسه ساته یقیناً هغه خبرې اوریدونکې (او) په کارونو باندې پوهیدونکې دې او که چېرې هغوی (صلح سره) ددهوکې اراده لری دې دپاره چې هغوی ستاد مقابلې دپاره تیاری او کړې شی نویقیناً ستاسو دپاره الله کافی دې هم هغه خودې چې په خپل امداد او د مؤمنانو په ذریعه شی ستاتائید او کړو او د عداوت نه پس شی د هغوی زړونه یوځائی کړل او که تا د مخ د زمکې ټول دولت هم خرچ کړې وې نویادې هم د هغوی زړونه نه شو یوځائی کولې لیکن الله تعالی په خپل قدرت باندې د هغوی زړونه یوځائی کړل ییشکه هغه په خپل حکم باندې غالب او باحکمت دې هیڅ شی د هغه د حکم نه خارج نه دې ای نبی ستاد پاره او ستا اتباع کونکو مؤمنانو دپاره الله کافی دې.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: أَقَلَّتْ رَافِعَالِ خَلاصِیدِل، پیریخودل، تختیدل، إِنْفَلَاةِ الْبَطْنِ، د خټې جاری کیدل (دستونه) انفلات الریح، د هوا خارجیدل، انفلت الشئ فلتة، اى بفتة، ناخاپی وتل.

قوله: لَأَخْبِتَنَّ، دا رسول الله ﷺ ته خطاب دې متعدی دوؤ مفعولوته دې اول الذین کفروا دې او دویم سَقَوْا جمله ده، الله، دسبقوا مفعول دې قرینه د مقام د وجهی نه حذف کړې شوې دې کوم چې مفسر علام ظاهر کړې ده. او په یوقراءت کښې تَحْتَرَّتْ یاء سره دې په دې صورت کښې به د تَحْتَرَّتْ مفعول اول محذوف وی، اى لَأَخْبِتَنَّ الذین کفروا انفسهم سابقین الله، په یوقراءت کښې أَنَّهُمْ د همزه په فتې سره دې په دې صورت کښې به لام مقدر وی اى لَأَنَّهُمْ.

قوله: مَصْدَرٌ رِبَاطِ الْخَيْلِ کښې رباط مصدر په معنی مفعول دې اى الخيل للربوط، د جهاد دپاره تیار ترلې شوی اسونه، د رباط عطف په قوه باندې عطف مصدر علی المصدر دې.

قوله: فَأَجْتَمَعْنَا، سوال: دَلَّاهُ ضَمِيرٌ د یلم طرف ته راجع دې کوم چې مذكر دې اوضمیر مؤنث دې ضمیر او مرجع کښې مطابقت نشته.

جواب: دَ یلم تقيض یعنی حرب اعتبار کولو سره ضمیر مؤنث راوړلې شوې دې حَرْبٌ مؤنث سماعی دې.

قوله: كَأَنفِكَ، دا د یو سوال جواب دې.

سوال: سوال دادې چې په حَبْلِكَ الله، کښې د مصدر حمل په ذات باندې لازمېږی کوم چې صحیح نه دې.

جواب: مصدر په معنى د اسم فاعل دې لهذا اوس هيڅ اعتراض نشته، مفسر علام د حثت تفسير په كافي كره كولو كېښي اشاره او كړه چې مصدر په معنى د اسم فاعل دې. قوله: **الْاِخْتَةُ** جمع ده پټه دېښمنى، كينه، **اِخْنًا** (س) پټه دېښمنى ساتل.

[اياتونه: ۶۵-۶۹]

{يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ خُذْ حُتَّى الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ} لِكُفَّارِ {إِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عِشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا يَأْتِيَنَّهُمْ} مِنْهُمْ {وَإِنْ يَكُنْ} بَالِيَاءَ وَآلَاءَ {مِنْكُمْ مِائَةٌ يَغْلِبُوا أَلْفًا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِهِمْ} أَي بِسَبَبِ أَنَّهُمْ {قَوْمٌ لَا يَتَّقُونَ} وَهَذَا خَبَرٌ بِمَعْنَى الْأَمْرِ أَيْ لِيُغَابِلَ الْمُشْرِكُونَ مِنْكُمْ الْبَائِثِينَ وَالْمِائَةُ أَلْفٌ وَيَتَّبِعُوا لَهُمْ نِمٌّ نَبِيحٌ لَمَّا كُتِبُوا بِقَوْلِهِ {الْآنَ خَفَّفَ اللَّهُ عَنْكُمْ وَعَلِمَ أَنَّ فِيكُمْ صَعَقًا} بِضَمِّ الضَّادِ وَفَتْحِهَا عَنْ قِتَالِ عَشْرَةِ أَلْفٍ لَكُمْ {فَإِنْ يَكُنْ} بَالِيَاءَ وَآلَاءَ {مِنْكُمْ مِائَةٌ صَابِرَةٌ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ} مِنْهُمْ {وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ أَلْفٌ يَغْلِبُوا أَلْفَيْنِ بِإِذْنِ اللَّهِ} بِإِزَادَتِهِ وَهُوَ خَبَرٌ بِمَعْنَى الْأَمْرِ لِيُغَابِلُوا بِفَيْتِكُمْ وَتَتَّبِعُوا لَهُمْ {وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ} بِعَوْنِهِ وَتَزُولُ لَمَّا أَخَذُوا الْفِدَاءَ مِنْ أَسْرَى يَنْدَرُ {مَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ تَكُونَ} بَالِيَاءَ وَآلَاءَ {لَهُ أَسْرَى حَتَّى يُلْحِظَ فِي الْأَرْضِ} يَبْتَاعُ فِي قِتْلِ الْكُفَّارِ {تُرِيدُونَ} أَنَّهُا الْمُؤْمِنُونَ {عَرَضَ الدُّنْيَا} خُطَامُهَا بِأَخْلِ الْفِدَاءِ {وَاللَّهُ يُرِيدُ} لَكُمْ {الْآخِرَةَ} أَي ثَوَابَهَا. بِتَقْلِيدِهِمْ {وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ} وَهَذَا مَنْسُوخٌ بِقَوْلِهِ {فَإِمَّا مَثَابُ قَدَرٍ وَإِمَّا فِدَاءٌ} {وَلَوْلَا كِتَابٌ مِنَ اللَّهِ سَقَى} بِإِخْلَالِ الْقِتَائِمِ وَالْأَسْرَى لَكُمْ {لِمَكْرَمَةٍ} فِيمَا أَخَذْتُمْ {مِنْ الْفِدَاءِ عَذَابٌ عَظِيمٌ} {فَكُلُوا مِمَّا غَنِمْتُمْ حَلَالًا طَيِّبًا وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ}

توجه: اې نبي ﷺ مؤمنانوته د كفاروسره د جهاد شوق وركړه كه په تاسو كېښي شل صبركونكي وى نو په هغوى كېښي په دوو سوو غالب راځي او كه چرې په تاسو كېښي شل صبركونكي وى نو په زرو كافرانو باندې په غالب راځي په دې سبب چې هغه ناپوه خلق دى (يكې) په ياء اوتاء سره دې او دا خبر په معنى د انشاء دې يعنى تاسو نه شلو كسانو لره د هغوى د دوو سوو كسانو سره جنگ كول پكار دى اوسلوله د زرو سره، او د هغوى په مقابل كېښي ثابت قدم اوسپنې، بيا چې كله (د مسلمانانو) شمير زيات شو نو د الله په قول (الْفَرَجُ) سره دا منسوخ شو (ښه) اوس الله ستاسو بوج سپكوى هغه ښه پوهيږي چې په تاسو كېښي كمزورى ده دخپل خان نه لس چنډوسره مقابل كولو كېښي (ضعفًا) د ضاد په ضمي او فتحې سره دې، نو كه په تاسو كېښي صابر خلق سل وى نو د هغوى په دوو سوو كسانو به د الله تعالى په حكم غالب راځي دا خبر په معنى د امر دې يعنى دخپل خان نه دو چنده سره مقابل كوي، او د هغوى په مقابل كېښي ثابت قدم اوسپنې، الله تعالى د امداد په ذريعه د صبر كونكوسره دې (راتلونكې آيت) هغه وخت نازل شو چې كوم وخت د بدر د قيديانو فديه واخستلې شوه د يونبى دپاره دا ښه خبره نه ده چې د هغه په لاس كېښي دې قيديان وى (يكون) ياء اوتاء سره،

{وَاللَّهُ عَلِيمٌ} بخلفه {حَكِيمٌ} فی صنعہ {إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ} وَهُمْ أَنفَهُاجِرُونَ {وَالَّذِينَ آمَنُوا} النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ {وَتَصَرُّوا} وَهُمْ الْأَنْصَارُ {أُولَئِكَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ} فِي الْفِتْرَةِ وَالْإِزْثِ {وَالَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَهَاجَرُوا مَا لَكُمْ مِنْ وَلَايَتِهِمْ} بِكسر النواو وَفَتْحِهَا {مِنْ شَيْءٍ} فَلَا إِزْثَ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ وَلَا نَصِيبَ لَهُمْ فِي الْغَنِيْمَةِ {حَتَّى يَهَاجَرُوا} وَقَدْ نَشِئْنَ بِأَجْرِ السُّورَةِ {وَإِنْ اسْتَنْصَرُوكُمْ فِي الدِّينِ فَعَلَيْكُمْ النَّصَرُ} لَهُمْ عَلَى الْكُفَّارِ {إِلَّا عَلَى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ} عَهْدٌ فَلَا تُصَرُّوهُمْ عَلَيْهِمْ وَتَتَّقُوا عَهْدَهُمْ {وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ} {وَالَّذِينَ كَفَرُوا بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ} فِي الْفِتْرَةِ وَالْإِزْثِ فَلَا إِزْثَ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ {إِلَّا تَتَّقُلُوا} أَنِّي تَوَلَّى الْمُسْلِمِينَ وَفَعَلَ الْكُفَّارُ {تَكُنْ فِتْنَةً فِي الْأَرْضِ وَفَسَادٍ كَثِيرٍ} بِقُوَّةِ الْكُفْرِ وَضَعْفِ الْإِسْلَامِ {وَالَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ} وَالَّذِينَ آمَنُوا وَتَصَرُّوا أُولَئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ {فِي الْخَيْتَةِ} وَالَّذِينَ آمَنُوا مِنْ بَعْدِ أُنْهَا الشَّاقِقِينَ إِلَى الْإِيمَانِ وَالْهَجْرَةِ {وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا مَعَكُمْ فَأُولَئِكَ مِنْكُمْ} أُنْهَا الْفَتَاهُجِرُونَ وَالْأَنْصَارُ {وَأُولُوا الْأَرْحَامِ} ذُو الْقُرَابَاتِ {بَعْضُهُمْ أَوْلَى بِبَعْضٍ} فِي الْإِزْثِ مِنْ الثَّوَارِثِ فِي الْإِيمَانِ وَالْهَجْرَةِ الْمَلَكُوتَةِ فِي الْآيَةِ السَّابِقَةِ {فِي كِتَابِ اللَّهِ} الْفَتْحُ الْمَحْفُوظُ {إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ} وَمَنْ جَنَّتْ الْغِيْرَاتُ

ترجمہ: اے نبی ہفہ خلقو ته او وایہ کوم چې ستاسو په قبضہ کښې قید دی او په یو قراعت کښې اُنترې دې که الله تعالی ستاسو په زړونو کښې څه خیر او وینی (یعنی ایمان او خلاص) نو کوم څه چې تاسو نه د فدیہ په توگه اخستی شوي دي دهغې نه په زیات درکړی په داسې توگه چې په دنیا کښې به دهغې دوچنده درکړی او په آخرت کښې به تاسو ته ثواب درکړی، اوستاسو گناهونه به معاف کړی، الله تعالی ډیر غفور اورحیم دې او که چېرې دا قیدیان خپل و نیلي شوي خبره (د اسلام په اظهار کښې خیانت کوی نودې خلقو د بدر نه وړاندې د الله تعالی سره د کفر کولو سره خیانت کړې دې آخر هغه تاسو ته په دوی باندې په بدر کښې د قتل او قید په ذریعہ قدرت درکړو. که چېرې هغوی بیا داسې حرکت او کړو نو هغوی له هم دغه شان توقع ساتل پکار دی، الله تعالی د خپل مخلوق باره کښې پاخبر او د خپل صنعت باره کښې با حکمت دې کومو خلقو چې ایمان راوړې دې او هجرت شې کړې دې او په خپل ځان او مال سره شې د الله تعالی په لار کښې جهاد کړې دې او هغه مهاجرین دی او کومو خلقو چې نبی ﷺ ته ځانې ورکړو او امداد شې او کړو او هغه انصار دی هم دغه په اصل کښې د یو بل سره د نصرت او د وراثت و لیان دی. او هغه خلق چې ایمان خو شې راوړې دې لیکن هجرت شې نه دې کړې ستاسو هغوی سره هیڅ ولایت نشته (ولایة) د واژه په کسرې او فتحې سره دې. لهاد دهغوی او ستاسو په مینځ کښې خونه ارث شته اونه دهغوی د غنیمت په مال کښې څه حصه شته، تردې چې هغوی هجرت او کړی اود احکم په آخر دسورت سره منسوخ دې البته که هغوی تاسو ته د دین په باره کښې امداد او غواړی نو په تاسو لازم دی چې د کافرانو په مقابلہ کښې دهغوی امداد

او کړې سواد هغه خلقو په مقابلې کې چې د هغوئ او ستاسو په مینځ کې عهده او میثاق دې نود هغوی په مقابلې کې د مسلمانانو امداد مه کوئ او د هغوی سره کړې شوې عهده مه ماتوئ، څه چې تاسو کوئ الله تعالی هغه ښه گوری او کافران په خپل مینځ کې د یو بل په نصرت او ارث کې ولیدای له داسې ستاسو او د هغوی په مینځ کې هېڅ ارث نشته دې که چېرې تاسو داسې نه کوئ یعنې تاسو د مؤمنانو سره حمایت او کافرانو سره قطع تعلق نه کوئ نو په ملک کې به د کفر په قوت او د اسلام په ضعف سره زبردست فساد خورشی، او کومو خلقو چې ایمان راوړې دې او هجرت یې کړې دې او د الله تعالی په لار کې یې جهاد کړې او چا چې پناه ورکړه او امداد یې وراوړسولو هم دغه خلق رښتونی مؤمنان دي د هغوی د پاره مغفرت دې او په جنت کې د عزت رزق دې او کومو خلقو چې د ایمان او هجرت طرف ته سبقت کونکونه پس ایمان راوړ او هجرت یې او کړ او تاسو سره یوځای یې جهاد او کړ نو اې مهاجرو او اې انصارو هغوی هم تاسو نه دی او په خپلوئ ارث او توارث کې د ایمان او سابقه آیت کې د هجرت مذکوره دوجې بعضو بعضو ته اولی دی د الله تعالی کتاب په لوح محفوظ کې یقیناً الله تعالی د هر څیز پیژندونکې دې او هم د دې نه د میراث حکمت دې.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: بَآخِرِ السُّورَةِ اى ولولوا الارحام بعضهم اولى ببعض.

قوله: مِنْ يَعْلَمُ اى بعد الحديث وقبل الفتح.

[۹] سورة التوبة

سورة التوبة مدنية او الايتين اخرها مائة وثلاثون او الاية

سورة توبه مدنی دې مگر دوه آیاتونه یا یو آیت کوم چه د سورة توبه آخری آیت دې، ټول یو سل دیرش آیاتونه دی.

[آیاتونه: ۱-۶]

وَلَمْ تَكُنْ فِيهَا التَّائِبَةُ لِأَنَّ صَلَى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَأْمُرْ بِذَلِكَ كَمَا يُؤْخَذُ مِنْ حَدِيثِ زَوَاةِ الْخَاكِمِ وَأَخْرَجَ فِي مَعْنَاهُ عَنْ عَلِيٍّ أَنَّ التَّائِبَةَ أَمَانٌ وَهِيَ نَزَلَتْ لِزُلْفِ الْأَمْنِ بِالسَّيْفِ وَعَنْ خَدِيقَةَ إِنَّكُمْ تَسْتَوْنَهَا سُورَةُ التَّوْبَةِ وَهِيَ سُورَةُ الْعَذَابِ وَزَوَى الْبُخَارِيُّ عَنْ الزَّهَّاءِ أَنَّهَا آخِرُ سُورَةٍ نَزَلَتْ هَلْدِهِ {بِرَأْفَةٍ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ} وَإِلَى الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ {عَهْدًا مُّطْلَقًا أَوْ دُونَ أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ أَوْ فَوْقَهَا وَنَقَضَ الْفَهْدُ بِمَا يُذَكَّرُ فِي قَوْلِهِ {فَصِيحُوا} سَبَرُوا آمَنِينَ أَيُّهَا الْمُشْرِكُونَ {فِي الْأَرْضِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ} أَوَّلُهَا سُؤَالُ بَذْلِ مَا سَيَأْتِي وَلَا أَمَانٌ لَكُمْ بَعْدَهَا {وَأَعْلَمُوا أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللَّهِ} أَيُّ فَنَائِي عَذَابِهِ {وَأَنَّ اللَّهَ مُخْزِي الْكَافِرِينَ} مِلَّةَهُمْ فِي الدُّنْيَا بِالْقَتْلِ وَالْأُخْرَى بِالنَّارِ {وَأَذَانٌ} إِبْلَامٌ {مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ} يَوْمَ الشَّحْرِ {أَنْ} أَيُّ بَأْسٍ {اللَّهُ بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ} وَعَهْدُهُمْ {وَرَسُولُهُ} نَبْرِيءٌ أَيْضًا وَقَدْ بَعَثَ

الَّذِي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَيَّ مِنَ السَّنَةِ وَهِيَ سَنَةُ سَعِ فَإِذَا نَزَلَ بِكَ يَوْمَ التَّحْرِيمِ بِهَذِهِ الْآيَاتِ وَأَنْ لَا تَخْلُجَ
 بَعْدَ الْغَدِ مُشْرِكٌ وَلَا يَطُوفَ بِالنَّبِيِّ زَوَاهُ الْبُخَارِيَّ {فَإِنْ تَبَيَّنَ} مِنَ الْكُفْرِ {فَبُخِّرَ لَكُمْ وَأَنْ
 تَوَلَّيْتُمْ} عَنْ الْإِيمَانِ {فَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللَّهِ وَبَيَّنَّ} أَخْبَرَ {الَّذِينَ كَفَرُوا بِعَذَابِ اللَّهِ} مُلِمٌ وَلَمْ
 الْقَتْلَ وَالْأَسْرَ فِي الدُّنْيَا وَآثَارَ فِي الْآخِرَةِ {إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ} لَمْ تَكُنْ تَنْصُوكُمْ شَيْئًا مِنْ
 شُرُوطِ الْفَهْدِ {وَلَمْ يُظَاهَرُوا} يُغَاوِرُوا {عَلَيْكُمْ أَحَدًا} مِنَ الْكُفَرِ {فَاتَّبَعُوا إِلَيْهِمْ عَهْدَهُمْ إِلَى} انْقِضَاءِ
 {مَدَّتْهُمْ} الَّتِي عَاهَدْتُمْ عَلَيْهَا {إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ} بِإِثْمَانِ الْفُجُودِ {فَإِذَا أَسْلَمَ} خَرَجَ {الَّذِينَ
 الْحُومِ} وَهِيَ آخِرُ مَدَّةِ النَّاجِلِ {فَاتَّبَعُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ} فِي جِلٍّ أَوْ حَزْمٍ {وَوَدَّوهُمْ}
 بِالْأَسْرِ {وَأَحْصَوْهُمْ} فِي الْفِلَاحِ وَالْخَصُونِ حَتَّى يُضْطَرُّوا إِلَى الْقَتْلِ أَوْ الْإِسْلَامِ {وَأَقْعَدُوا هُمْ كُلَّ
 مَرْصَدٍ} طَرِيقَ يَسْلُكُونَهُ وَنَصَبَ كُلَّ عَلَى نَزْعِ الْخَالِصِ {فَإِنْ تَابُوا} مِنَ الْكُفْرِ {وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوْا
 الزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ} وَلَا تَغْرَضُوا لَهُمْ {إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ} لِمَنْ تَابَ {وَأَنْ أَحَدًا مِنَ الْمُشْرِكِينَ} مَرْغُوفٍ
 بِقَبْلِ بَقَرَةٍ {اسْتَجَارَكَ} اسْتَأْذَنَكَ مِنَ الْقَتْلِ {فَأَجْرُهُ} أَمْنُهُ {حَتَّى يَتِمَّ كَلَامُ اللَّهِ} الْقُرْآنُ {لَمْ يُلْفِئْهُ
 مَأْقَمَهُ} وَهُوَ دَارُ قَوْمِهِ إِنَّ لَمْ يُؤْمِنْ لِيَنْظُرَ فِي أَمْرِهِ {ذَلِكَ} الْمَذْكُورُ {يَأْتِيهِمْ قَوْمٌ لَا يَعْلَمُونَ} دِينَ اللَّهِ فَلَا
 يَنْدُ لَهُمْ مِنْ سَمَاعِ الْقُرْآنِ لِيَعْلَمُوا.

ترجمہ: ددی سورت پہ شروع کبھی بسم اللہ لیکھی شوې نه ده، ځکه چې حضور پاک ﷺ ددی حکم نه دی فرمائی، لکه چې د حدیث نه معلومېږي کوم چې حاکم روایت کړې دي، او هم دې هم معنی د حضرت علی رضی الله عنہ روایت دي، چې بسم اللہ امان دي او دا سورت د توري (جهاد) په ذریعہ د امن د اوچتولو د پاره نازل شوې دي، او د حذیفہ رضی الله عنہ نه روایت دي چې تاسو دې سورت ته سورة توبه وايي حالانکه دا سورة عذاب دي، او امام بخاری د براء ابن عازب نه روایت کړې دي چې دا آخری سورت دي چې نازل شو، دا د الله او د رسول د طرف نه د یزاري اعلان دي چې ددی مشرکانو په باره کبھی دي، چې هغوی سره تاسو مطلق (بغیر نیتي) یا د څلور میاشتو نه کم او زیات عهده کړې وی، او مشرکانو د عهده مات کړی وی. د بیزارنۍ د اظهار د الله تعالی په قول (فصوا الخ) کبھی ذکر دي، یعنی اې مشرکانو! تاسو څلور میاشتو پورې امن سره، او گرځئ، چې د هغې شروعات به د شوال نه کیږي، د راروان دلیل په وجه، او ددی نیتي نه پس به ستاسو د پاره امن نه وی، یاد ساتئ تاسو الله تعالی لره عاجز کولو والا نه یئ، یعنی د هغه د عذاب نه بچ کیدلې نشئ، او دا چې الله تعالی منکرینو د (حق) لره رسوا کوونکي دي، یعنی دوی لره په دنیا کبھی د قتل په ذریعہ او په آخرت کبھی د اور په ذریعہ ذلیل کوونکي دي، او عام اعلان دي د الله او د هغه رسول د طرف نه د ټولو خلکو د پاره د حج اکبر یعنی د قربانی په ورځ دا چې الله تعالی د مشرکانو نه او د هغوی د معاهدو نه بری دي او د هغه رسول هم بری دي، او حضور پاک ﷺ

ہم پہ دغہ کال باندی حضرت علیؑ مکہؓ تہ اولیلو، او دا د ہجرت نہم کال و، چنانچہ حضرت علیؑ د نحر پہ ورخ د منی میدان کنبی ددی آیتونو اعلان اوفرمانیلو، او دا چې ددی کال نہ پس بہ یو مشرک ہم حج نہ کوی، او نہ بہ خوک د بیت اللہ نہ بریند طواف کوی (رواہ البخاری)، پس کہہ چری تاسو د کفر نہ توبہ اویستلہ نو دا بہ ستاسو د پارہ نہ وی او کہ تاسو د ایمان نہ مخ اړوئی نو یاد ساتی چې تاسو اللہ تعالیٰ لره عاجز کوونکې نہ یی، او کافرانو تہ د درد مند عذاب خبر ورکړه، او هغه قتل او قید دې پہ دنیا کنبی او اور دې پہ آخرت کنبی سوا د هغې کافرانو نہ چې کومو سرہ تاسو وعدې کړې دی، او بیا هغوی ستاسو د وعدې یو شرط مات کړې نہ وی او نہ ئې ستاسو خلاف دیو کافر مدد کړې وی، نو داسې خلقو سرہ تاسو ہم د هغوی د کړې شوې وعدې د مدت پورې وفا اوکړی ځکه چې اللہ تعالیٰ وفا والا پریزگار خلق خوښوی پس هر کله چې (اشہرحرم) حرام میاشتې ختمې شی، او هغه د معاهدې آخری مدت دې، نو مشرکان قتل کړی کوم ځانې کنبی چې موئی پہ حل کنبی یا پہ حرم کنبی، او دوی قید کړی او دوی پہ قلعو کنبی بند کړی تردې چې قتال یا اسلام تہ مجبور شی، او ددوی خبر اخستلو د پارہ بہ هر مورچہ کنبی نخبہ لگونکې کینی یعنی ددوی پہ لارو کنبی کینی او د 'کل' نصب د جار د حذف پہ وجہ دې، بیا کہ دوی د کفر نہ توبہ اویاسی او مونږ قائم کړی او زکوٰۃ ورکړی نو د هغوی لار پریدئ او دوی سرہ مقابلہ مه کوی پیشکہ اللہ تعالیٰ توبہ ویستونکې معاف کولو والا اورحم کولو والا دې او کہ پہ مشرکانو کنبی تاسو نہ څوک پناه او غواری، یعنی د قتل نہ تاسو نہ پناه او غواری نو هغه تہ د قتل نہ امن ورکړی احد ددې فعل محذوف د وجہ نہ مرفوع دې چې د هغې تفسیر استجارک کوی چې هغوی د اللہ کلام قرآن واورى بیا هغه د هغې مامن یعنی پناه گاه پورې اورسوی یعنی کہ چری دوی ایمان راوړنو نو هغوی د هغوی د امن ځانې تہ اورسونی او دا د هغوی د قوم علاقہ ده چې دوی پہ خپلہ معاملہ کنبی غور اوکړی، او دا ذکر شوې خبرہ ځکه ضروری ده چې دا خلق پوره توگہ باندې خبر نہ دی،

د قیوداتو فوائد او تسہیل

فولہ: عن حذیفة: ددی اضافی مقصد د حضرت علیؑ د قول تائید دې:

فولہ: هذه: ددی اضافی مقصد دې خبرې تہ اشاره ده چې 'براءة هذه' د مبتدأ محذوف خبر دې پہ دې سرہ رد اوشو د هغه حضراتو چې هغوی وئیلې دی چې براءة مبتدأ ده او الی الذین عاهدتمو لہم پورې د براءة خبر دې، ځکه چې براءة نکرہ ده اود هغې مبتدأ واقع کیدل صحیح نہ دی. فولہ: واصلة: مفسر علام واصلة محذوف گنرلو سرہ اشاره اوکړه چې من اللہ کنبی 'من' ابتدائیہ دې چې واصلة محذوف سرہ متعلق دې، تقدیری عبارت دادې هذه براءة واصلة الی

الذین عاہدتم من اللہ ورسولہ

قوله: فیسوالخ دلتہ 'قولوا' محذوف دے تقدیری عبارت دادے فقولوا لہم سیوا. سیوا کنبی امر د اجازت د پارہ دے یعنی صرف د خلورو میاشتو د امن سرہ دلتہ د اوسیدلو اجازت دے. قوله: بدلیل ماسیاتی: دلتہ امر د اباحت او اجازت د پارہ دے ددے دلیل دا راروان آیت فاذا انسلخ الاشهر الحرم فاقتلوا المشرکین دے، خکہ چے د اللہ تعالیٰ قول فیسوالا ربعة اشهر "پہ سوال لکنی نازل شوے وو، او د اشهر حرم آخری میاشت محرم دے، د سوال د شروع نہ د محرم آخری پورے خلور میاشتی جو ریبڑی.

قوله: یوم النحر

سوال: د یوم الحج الاکبر تفسیر پہ یوم النحر سرہ ولی اوشو؟

جواب: عمرے تہ چونکے حج اصغر وٹیلے شی نو حج ئی د عمرے نہ د جدا کولو د پارہ د حج اکبر تفسیر ئی پہ یوم النحر سرہ اوکرو، خکہ چے یوم النحر ہم پہ حج کنبی وی، نہ چے پہ عمرہ کنبی، دحضرت علی رضی اللہ عنہ د روایت نہ ہم کوم چے ترمذی روایت کرے دے، دا معلومیڑی چے د حج اکبر نہ مراد ہم حج دے،

قوله: بریء ایضاً پہ دے کنبی اشارہ دے چے 'رسولہ مبتدأ دے او 'بریء' ئی خبر محذوف دے، د ایضاً لفظ سرہ دا فائدہ اوشوہ چے درسولہ عطف د بریء پہ ضمیر مستتر باندے دے نہ چے د ان د اسم پہ محل باندے، او بعضی حضراتو وٹیلے دی چے د ان د اسم پہ محل باندے عطف دے او ہفہ د باء محذوف د وجہ مجرور دے، حالانکہ ہفہ مرفوع دے.

قوله: إلا الذین عہدتم من المشرکین پہ دے کنبی دوه وجہ دی، اول دا چے 'إلا للذین' مستثنی منقطع او گرخولے شی او إلا پہ معنی د 'لکن نوی پہ دے صورت کنبی' فالذین مبتدأ او 'فاتموا إلیہم' الخ جملہ بہ د مبتدأ خبر شی، دویم دا صورت دے چے 'إلا الذین الخ' مستثنی متصل او گرخولے شی نو پہ دے صورت کنبی بہ د براءۃ من اللہ ورسولہ إلی الذین عہدتم من المشرکین، کنبی بہ د المشرکین نہ مستثنی وی، خو پہ دے صورت کنبی بہ فصل پہ اجنبی سرہ راشی کوم چے منع دے، کہ پہ المشرکین کنبی الف لام د عہد واخستلے شی، نو د خاص مشرکینو نہ بہ مراد ہفہ مشرکین وی چا چے وعدہ ماتہ کرے نہ دے.

قوله: وہی مدۃ التاجیل: ددے عبارت پہ اضافہ کنبی دے خبری تہ اشارہ دے چے د اشهر حرم نہ معروف اشهر حرم مراد نہ دی چے رجب، ذوالقعدہ، ذوالحجہ او محرم دی، بلکہ اربعہ اشهر نہ ہفہ خلور میاشتی مراد دی چے پہ ہفے کنبی مشرکینو تہ د قیام کولو اجازت ورکری شوے وو، مطلب دادے چے د مذکورہ آیت د ناریلیدو پہ وخت چے کوم خلور

میاشتو پورې په مکه کښې د قیام اجازت ورکړې شوې وو داسې چې د شوال نه واخله د محرم د آخره پورې مشرکینو ته په مکه کښې د قیام اجازت دې، ددې نه پس که څوک اومندلې شول نو هغه به گرفتارولې شی او قتل کولې به شی، د اشهر حرم نه هم دغه څلور میاشتي مراد دی.

نوله: مرفوع بفعل یضمره استجارک: دا د سوال مقدر جواب دې

یوال: ان احد من المشرکین کښې ان په اسم باندې داخل دې، حالانکه ان په اسم باندې نه داخليږي؟

جواب: دلته د 'ان' نه پس استجارک فعل محذوف دې، او د هغې تفسیر ورپسې استجارک کوی لهذا اوس څه اعتراض نشته.

[ایاتولنه: ۷-۱۶]

{كَيْفَ} اَي لَا {يَكُونُ لِلْمُشْرِكِينَ عِنْدَ اللَّهِ وَعِنْدَ رَسُولِهِ} وَهُمْ كَافِرُونَ بِهِمَا غَادِرِينَ {إِلَّا الْيَهُودَ} عَاهَدْتُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ {يَوْمَ الْحُذَيْبَةِ} وَهُمْ فُرُشُ الْمُتَنَتِّزِينَ مِنْ قَبْلِ {فَمَا اسْتَقَامُوا لَكُمْ} أَفَأَشْرَأَ عَلَى الْفَهْدِ وَلَمْ يَنْقُصُوهُ {فَاسْتَقِيمُوا لَهُمْ} عَلَى الْوَفَاءِ بِهِ وَمَا شَرْطِي {إِنَّ اللَّهَ يَحِبُّ الْمُتَّقِينَ} وَلَقَدْ اسْتَفْتَمَ الشَّيْءَ مِنَ اللَّهِ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى عَهْدِهِمْ حَتَّى نَقَضُوا لِإِغَاثَةِ بَنِي نَكْرٍ عَلَى خِرَاعَةٍ {كَيْفَ} يَكُونُ لَهُمْ عَهْدٌ {وَأَنْ يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ} يَظْفَرُوا بِكُمْ {لَا يَرْقُبُوا} يَزَاغُوا {فِيكُمْ} أَلَا قِرَاءَةُ {وَلَا ذِمَّةٌ} عَهْدًا بَلْ يُوْذِكُمْ مَا اسْتَطَاعُوا وَجَمَلَةُ الشَّرْطِ حَالِ {يُرْضَوْنَكُمْ بِأَفْوَاهِهِمْ} بِكَلَامِهِمْ الْخَسَنِ {وَتَأْتِي قُلُوبُهُمْ} الْوَفَاءُ بِهِ {وَأَكْثَرُهُمْ فَاقِشُونَ} نَاقِضُونَ لِلْعَهْدِ {اشْتَرَوْا بِآيَاتِ اللَّهِ} الْفِرَانَ {عُمْتًا قَلِيلًا} مِنَ الدُّنْيَا أَيْ تَرْكُوا اتِّبَاعَهَا لِلشُّهَوَاتِ وَالْهَوَى {فَصَدَّاعَنْ سَبِيلِهِ} دِينِهِ {إِنَّمَا سَاءَ} بَنَسَ {مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ} هـ عَمَلُهُمْ هَذَا {لَا يَرْقُبُونَ فِي مَوْمِنٍ إِلَّا وَلَا ذِمَّةً وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُعْتَدُونَ} {فَإِنْ تَأَلَّوْا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَإِذَا هُمْ تَائِبُونَ} أَيْ فَهُمْ إِخْوَانُكُمْ {فِي الدِّينِ وَتَفْقِصِلَ} نُسَبِّحُ {الْآيَاتِ} يَقُومُوا يَعْلَمُونَ {يَنْتَدِرُونَ} وَإِنْ تَكُنُّوا {نَقَضُوا} {أَتَمَّانَهُمْ} فَوَالْيَهُمْ {مِنْ بَعْدِ عَهْدِهِمْ وَطَعْنُوا فِي دِينِكُمْ} غَاوَهُ {فَقَالُوا يَا أَيُّهَا الْكَافِرُ} رُؤْسَاءُ فِيهِ وَضَعِ الظَّاهِرَ مُزْجِعِ الْمُضْطَرِ {إِنَّمَا لَا أَيْمَانُ} عَهْدُ {لَهُمْ} وَفِي قِرَاءَةِ {لَهُمْ} بِالْكَسْرِ {لَعَلَّكُمْ يَتَّقُونَ} عَنِ الْكَفْرِ {أَلَا} لِلتَّخْصِيصِ {تَقَالِيلُونَ قَوْمًا تَكُنُّوا} نَقَضُوا {أَتَمَّانَهُمْ} عَهْدُهُمْ {وَهُمْ أَيْ الْغُرَابُ الرَّسُولِ} مِنْ مَنَكَةٍ لَمَّا تَشَارَوْا فِيهِ بِدَارِ الدَّوَةِ {وَهُمْ يَدُودُكُمْ} بِالْقِتَالِ {أَوَّلَ مَرَّةٍ} خَبَثٌ قَاتَلُوا خِرَاعَةً خَلَقْنَاكُمْ مَعَ بَنِي نَكْرٍ فَمَا يَنْفَعُكُمْ أَنْ تَقَالِيلُونَهُمْ {أَتَحْسَبُونَهُمْ} أَتَخَافُونَهُمْ {قَالَ لَهُ أَحَقُّ أَنْ تُخْشَوْهُ} فِي تَرْكِ قَاتِلِهِمْ {إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ} {قَالُوا لَهُمْ يَعْذِبُهُمُ اللَّهُ} بِقَتْلِهِمْ {بِأَيْدِيكُمْ وَتُخْرِجُهُمْ} يَذَلُّهُمْ بِالْأَسْرِ وَالْقَهْرِ {وَيَنْصَرُّكُمْ عَلَيْهِمْ} وَيَنْفِصُ صُدُورُ قَوْمٍ مُؤْمِنِينَ {بِمَا قَعَلَ بِهِمْ هُمْ بَنُو خِرَاعَةٍ} وَيَذَلُّوهُمْ غِيْظُ قُلُوبِهِمْ تَرْبِيهَا {وَيَتُوبُ اللَّهُ عَلَى مَنْ يَشَاءُ} بِالرُّجُوعِ إِلَى الْإِسْلَامِ كَمَا فِي شَتَّىانِ {وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ} {أَمْرٌ} بِمَعْنَى هَفْزَةِ الْإِنْكَارِ {حَيْثُمْ أَنْ}

تُزَكُّوا وَلَكُمْ} نَمْ {يَعْلَمُ اللَّهُ} عِلْمٌ ظَهَرَ {الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ} لِاخْلَاصِي {وَلَمْ يَغْدُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَا رُسُولِهِ وَلَا الْمُؤْمِنِينَ وَلِيَّةٌ} بِطَانَةٌ وَأَوْلِيَاءُ الْمَغْنَى وَلَمْ يَظْهَرِ الْمُخْلِصُونَ وَهُمْ الْمُضْطَرُونَ بِمَا ذَكَرَ مِنْ غَيْرِهِمْ {وَاللَّهُ عَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ}

ترجمہ: د مشرکانو د پاره د الله او د هغه رسول سره هيڅ عهد نشته، يعنى نشى کيدې، مراد ترې نه هغه مشرکين دى کومو چې الله او د هغه رسول سره د وعدې ماتولو سره غدارى اوکړه البته چې کوم خلقو سره تا د مسجد حرام حرم سره نژدې د حديبيه په مقام باندې معاهده اوکړه، او هغه قریش دى چې د هغوى مخکښې استثنا شوي ده، نو ترڅو چې هغوى تاسره په عهد کښې قائم وي او معاهده نه ماتوى نو ته هم هغوى سره د عهد په پورا کولو باندې قائم اوسه، او ما شرطيه ده ځکه چې الله تعالى نيکانو خلقو سره مينه کوي، او رسول هغوى سره په معاهده باندې قائم وو، تر دې چې قریشو د خزاغه خلاف د بنى بکر مدد کولو سره وعده ماته کړه، او دې مشرکانو سره وعده څنگه برقرار پاتې کيدې شى چې د دوى حال داسې دې که چېرې دوى په تاسو باندې غلبه حاصله کړې يعنى فتح او مومى نو ته به ستاسود رشته دارئ خيال ساتى او نه د عهد بلکه چې خومره ئې وس وي تاسو ته به تکليف در رسوى او جمله شرطيه حال دې، هغوى په خپلو خبره سره يعنى دژبې په خوږو خبرو سره ستاسود د خوشالولو کوشش کوى حالانکه ددوى زړونه د عهد د پورا کولو نه انکار کوى او په دوى کښې اکثر د وعدې ماتولو سره د حد نه اوږدنکى دى، دې خلقو د الله د آيتونو په بدله کښې د دنيا سپک قيمت اخستې دې، يعنى د آيتونو اتباع ئې د خواهشاتو او شهوتونو په بدله کښې پريښودلې ده، بيا د الله په لار کښې يعنى د دين په لار کښې دلارې رکاوت جوړ شوې دى، ډير خراب کارونه دى چې دوى ئې کوى، يعنى دا اعمال، د يو مومن په معامله کښې نه درشته دارئ خيال ساتى او نه د عهد ذمه دارئ، هم دا دوى زياتې کوونکى او که چېرې دې خلقو توبه اويستله او مونځ ئې قائم کړو او زکوة ئې ورکړو نو ستاسو دينى رونه دى، او پوهه خلقو د پاره يعنى د غور و فکر کونکو د پاره مونږ احکام ښکاره بيانوو، او که دوى د عهد نه پس خپلو قسمونو لره عهدونو لره مات کړى او ستاسو په دين کښې طعنه زنى عيب جوئى کوى نو تاسو د کفر دې مشرانو سره قتال اوکړئ، په دې کښې اسم ضمير په خانې اسم ظاهر راوړې دې يعنى د قاتلو هم په خانې قاتلوانه الکفر اوويلې شو ځکه د دوى د قسمونو معاهدو هيڅ اعتبار نشته او په يو روايت کښې ايمان د کسرې سره دې، يعنى ددوى د ايمان هيڅ اعتبار نشته ممکنه ده چې دوى داسې د کفر نه منع شى، آيا تاسو به داسې خلقو سره جنگ نه کوئ چې هغوى خپلې وعدې ماتې کړې او رسول لره ئې د مکې نه د اويستلو قصد اوکړو، کله چې هغوى په دارالندوه کښې دې باره کښې مشوره هم اوکړه او هم دوى په اول محل په تاسو باندې د قتال ابتداء اوکړه، په داسې طريقې سره چې خزاغه سره چې ستاسو حليف وو، بنى بکر

سره ميلاؤيدو سره قتال اوکړو، نو تاسو د پاره کوم څير منع کونکې دې چې تاسو دوی سره قتال او نه کړئ، آيا تاسو ددوی نه ويرېئ يعنې په ويره کښې ترې راځن که چېرې تاسو مومنان يې نو الله ددې زيات مستحق دې تاسو چه دوی سره د جنگ نه کولو په باره کښې د هغه نه ويرېئ تاسو دوی سره جنگ او کړئ الله به ستاسو په لاس په قتلولو سره دوی ته سزا ورکړي او د قيد او غلبي د وجې به دوی رسوا کړي او ددوی په مقابلې کښې به ستاسو مدد اوکړي او څه چې دوی سره کيږي نو دهغې په ذريعه به د ډيرو مومنانو زړونه يخ کړي او هغه بنو خزاعه دي او ددوی د زړونو بې چيني به لرې کړي او الله چې چاته غواړي اسلام ته مائله کيدو سره د توبې توفيق به ورکړي لکه چې ابوسفیان ته او الله ټول هر څه پيژندلو والا او حکمت والا دي، آيا تاسو خلقو دا خيال کړې دې چې تاسو به داسې پريښودلې شئ؟ ام همزه استفهام د انکار په معنی کښې دې حالانکه اوس الله تعالی خوا دا ظاهره کړې هم نه ده چې په تاسو کښې هغه کوم خلق دی چا چې په اخلاص سره جهاد اوکړو او چا الله او د هغه رسول ﷺ او مومنانو نه علاوه بل څوک د زړه راز دار دوست جوړ نه کړو، مطلب دادې چې مخلصان ئې لا د غير مخلصو نه جدا کړې نه دي، او مخلصان هغه دي چې په ذکر شوې صفاتو باندې پوره وي، او الله ستاسو په کارونو باندې ډير ښه خبردار دي.

د قيوداتو فوائد او تسهيل

قوله: اي لا په دې کښې اشاره ده چې کيف استفهام تعجب په معنی د نفی دې، او دغه وجه ده چې ددې نه پس په الا سره استثناء صحيح ده کيف يکون خبر مقدم دي، او عهد اسم مؤخر دې کيف ئې د صدارت دکلام غوښتلو د وجې مقدم کړه، دللمشرکين ثابثا باقيا متعلق شو د عهد حال مقدم دې.

او که للمشرکين عهد نه موخو وو نو ددې صفت به وو، او دا هم کيدې شی چې "يکون تامه شی او کيف د حال کيدو د وجه په محل د نصب کښې وي.

قوله: ما شرطية ما شرطيه ده نه چې موصوله او فاستقامو لم جزاء ده.

قوله: کيف نه پس يکون محذوف دې چې کوم مفسر علام ذکر کړې دې، د ماقبل قريني د وجې فعل حذف کړې شوې دې.

مؤالذ: کيف ئې ولې مکرر راوړو؟

جواب: د مشرکينو په عهد باندې د پاتې کيدو لرې والې ظاهرولو د پاره او عدم ثبات د علت بيان کولو د پاره، او علت وان يظروادي.

قوله: الا دال ډيري معني دي رشته داری، وعده، گاونډ، دشمني، کينه او حسد.

قوله: وحملۃ الشرط حال يعني وان يظروا عليكم شرط دي او "لا يرقبو" الخ جزاء جمله شرطيه د کيف

ہو کہ لہر نہ حال دی، لہذا دا اعتراض ختم شو چي دجملہ شرطیہ عطف پہ جملہ حالیہ باندی صحیح نہ دی

فولہ: ای فہر احوانکم دا سوال مقدر جواب دی.

سوال: دادی چي د فہم: مقدر منلو تہ خہ ضرورت راغلی دی؟

جواب: دا دی چي 'اخوانکم' چونکہ د 'فان تابو' جزاء دہ او د جزاء دپارہ جملہ کیدل شرط دی، مفسر علام 'ہم' محذوف منلو سرہ جملہ تامہ جو رہ کرہ.

فولہ: غزاعۃ حلفاء کمر غزاعۃ موصوف دی او حلفاء کمر نی صفت دی،

فولہ: ہر بنو غزاعۃ، ددی مقصد د مومنینو مصداق بنکارہ کول دی ددی نہ دا معلومہ شوہ چي بنو غزاعۃ پہ غائبانہ طور سرہ ایمان راوړي وو.

فولہ: ولیجۃ، دا د ولوج نہ اخستې شوې دی پہ معنی د 'داخلیدو' او د 'خوب راز دار ملگری' مفسر علام د 'ولیجۃ' ترجمہ پہ 'بطانۃ' سرہ کری دہ، بطانۃ 'استر' تہ وٹیلی شی چي کوم پتہ وی.

[ایاتونہ: ۱۷ - ۲۴]

{مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ أَنْ يَعْمُرُوا مَسَاجِدَ اللَّهِ}، بِالْإِفْرَادِ وَالْخَنَعِ بِذُخُولِهِ وَالْقُفُودِ فِيهِ {شَاهِدِينَ عَلَى أَنْفُسِهِمْ بِالْكَفْرِ أُولَئِكَ حَبِطَتْ} بَطَلَتْ {أَعْمَالُهُمْ} بِغَمِّهَا {وَفِي النَّارِ هُمْ خَالِدُونَ} {إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَلَمْ يَحْشَ} احدا {إِلَّا اللَّهُ فَكَيْفَ أُولَئِكَ أَنْ يَكُونُوا مِنَ الْمُهْتَدِينَ} {أَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَاجِّ وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ} اِنِّي أَهْلُ ذَلِكَ {كَمَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَجَاهَدَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَسْتَوِينَ عِنْدَ اللَّهِ} فِي الْفَضْلِ {وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ} {الْكَافِرِينَ نَزَلَتْ رِذَا عَلَى مَنْ قَالَ ذَلِكَ وَغَوِ النَّاسُ أَوْ غَيْرَهُ} {الَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ أَكْثَرُ دَرَجَةٍ} {عِنْدَ اللَّهِ} {مِنْ غَيْرِهِمْ} {وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ} {الظَّالِمُونَ بِالْخَيْرِ} {يَتَّبِعُهُمُ بَهِرٌ رَحْمَةٍ مِنْهُ وَضُوءَانٌ وَجَنَّتْ لَهُمْ فِيهَا نِيعِمٌ مُقِيمٌ} ذَالِم {عَالِدِينَ} حال مقدره {فِيهَا أَبَدًا إِنْ اللَّهُ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ} وَنَزَلَ فِيمَنْ نَزَلَ الْهَجْرَةَ لِأَجْلِ أَهْلِهِ وَبَخَارَتِهِ {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا أَبَاءَكُمْ وَأَبْنَاؤَكُمْ وَإِخْوَانَكُمْ أُولَئَاءُ إِنْ كَانُوا ظَالِمِينَ} {قُلْ إِنْ كَانَ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ وَإِخْوَانُكُمْ وَأُولَاؤُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ} أَفْرَأَيْكُمْ فِي قِرَاءَةِ غَشِيرَاتِكُمْ {وَأَمْوَالٌ اقْتَرَفْتُمُوهَا} اَكْتَسَبُوهَا {وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا} عدم نفاقها {وَمَسَاكِينُ تَرْضَوْنَهَا أَحَبَّ إِلَيْكُمْ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَجِهَادٍ فِي سَبِيلِهِ} فَقَدْ نَزَّهْتُمْ لِأَجْلِهِ عَنْ الْهَجْرَةِ وَالْجِهَادِ {فَتَرَبَّعُوا} اِنْتَبَظُوا {حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرٍ} تهديد لهم {وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ}

ترجمہ: مشرکین د دی لائق نہ دی چي مسجدونو تہ د تلو راتلو پہ ذریعہ سرہ مسجدونہ آباد

کری مساجد مفرد او جمع سرہ دې حال دادې چې هغوی په خپله په خان باندې د کفر گواهی ورکوي دا هغه خلق دی چې ددوی اعمال دصحيح کيدلو شرائط نه موندو د وجه ضائع شول، او هغوی به په دوزخ کښې هميشه دپاره پراته وي، د مسجدونو آبادول خو بس د هغه خلقو کار دې چې په الله باندې او په آخرت باندې ايمان ساتي، او زکوٰۃ ورکوي او سوا د الله نه د بل چانه ویرې نه، امید دې چې داسې خلق به په صحيح لار شي، آیا تاسو حاجيانو ته اوبه ورڅکول او مسجد حرام اباد کوونکو عمل د هغه سړی عمل برابر گنلې دې چې په الله باندې او په آخرت باندې ايمان لري، او هغه د الله په لار کښې جهاد هم کړې دې، دا خلق د الله په نيز په فضل کښې برابر کيدې نشي، او الله ظالمانو کافرانو ته لار خوند نه کوي دبرابرئ وينا کونکی قول د رد کولو د پاره دا راروان آيت نازل شو، او هغه وينا کونکی حضرت عباس رضي الله عنه دې يا دده نه علاوه دې، چې کومو خلقو ايمان راوړو او هجرت ئې اوکړو او د الله په لار کښې ئې د جان او مال سره جهاد اوکړو دا خلق د الله په نيز د نورو نه مرتبه کښې لوټې دی او د هم دا خلق پورا کامياب دی او هغوی ته د هغوی رب د خپل طرف نه د رحمت او رضامندی او د داسې باغونو چې په هغې کښې به دوی د پاره همشگير نعمتونه وي خوشخبري ورکوي، دوی به په هغې کښې د هميشه دپاره اوسپنې بې شک الله تعالی سره لوټې اجر دې او دا راروان آيت د هغه سړی په باره کښې نازل شو چې هغه هجرت د خپل جم او د تجارت د وجه پرېښودلو اې ايمان والو تاسو خپل پلاران او ځامن دوستان مه جوړوئ که چرې دوی کفر له په ايمان باندې ترجيح ورکوي او په تاسو کښې چې څوک دوی دوست جوړوي نو داسې خلق ظالمان دی اې نبي اووایي دوی ته چې ستاسو پلاران ستاسو ځامن ستاسو ښځې او ستاسو ورشته دار او په يو روايت کښې عثرتاکم دې او ستاسو هغه مالونه کوم چې تاسو گټلې دی او ستاسو هغه تجارت چې د هغې د ختميدلو تاسو ويره کوي، او ستاسو هغه کور کوم چې ستاسو خوښ دې تاسو ته د الله رسول او د هغه په لار کښې د جهاد نه زيات خوښ دی نو انتظار کوئ تر دې چې الله ستاسو په مخکښې خپله فيصله راوړي دا د هغوی د پاره زور نه ده او الله د فاسقانورهنماي نه کوي

د قيوداتو فوائد او تسهيل

فوله: ما کان للمشرکين ان يعبروا مساجد الله "کان" فعل ناقص للمشرکين ښځې د محذوف متعلق کيدو سره خبرمقدم او ان يعبروا مسجد الله جمله کيدو سره د کان اسم مؤخر شاهدین ديعبروا دضمير نه حال. او د شاهدین علی الکافرين دپاره متعلق اول دې، او بالکافرين متعلق ثاني يعنی ما کان ښځې للمشرکين ان يعبروا مسجد الله شاهدین علی انفسهم بالکفر. د جمهورو په نيز "يعمروا" د عمر يعمر نه دې يعنی اباد ئې کړی او ابن السميع "يعمروا" د باب افعال نه وئيلې دې، حضرت ابن عباس او سعيد بن جبیر رضي الله عنه وغيره "مسجد" د افراد سره وئيلې دې، او باقيو مساجد د جمع سره لوستلې دې (فتح القدیر شوکانی)

فولہ: ای اہل ذلک ددې اضافې مقصد دیو سوال جواب دې

موال: "عمارة" او "سقاية" دواړه مصدرونه دی چې یو معنوی څیز دې لهدا دې لره د جسم او څیز سره تشبیه ورکول صحیح نه دی لکه چې ذکر شوي مصدورونو ته د "من" سره تشبیه ورکړې شوې ده کوم چې د جسم څیز دې.

جواب: دا دې چې د "العمارة" او "السقاية" نه مخکېني مضاف محذوف دې او هغه "اهل" دې یعنی اهل العمارة واهل السقاية لهدا اوس څه اعتراض باقی پاتې نه شو.

فولہ: نزول رداعلی من قال په دې کښې اشاره ده چې اهلتم سقاية کښې همزه استفهام انکاری ده او هم ددې نه د راروان آیت شان نزول طرف ته اشاره هم اوشوه.

فولہ: ذلک مشارالیه مهاجرین او مجاهدینو لره ددوی د غیر سره برابر ګرځول دی.

فولہ: من غیرهم ددې نه مراد هغه خلق دی چې ذکر شوي صفاتو باندې پوره نه دی چې په هغې کښې د سقاية او عمارة خلق هم شامل وو، د لفظ "اعظم" نه شک پیدا کیږي چې د سقاية او عمارة خلق اگرچې د ډیرې اوچتې درجې قابل نه دی خو د اوچتې درجې قابل دی، حالانکه د ایمان نه بغیر هر قسم نیکی کوونکی د پاره په آخرت کښې هیڅ درجه به نه وي.

فولہ: نفاقاً نفاق بفتح النون رواج، يقال السكة النافقة راجحه سکه.

[ایاتونه: ۲۵-۲۹]

{لَقَدْ نَعَرَكُمْ اللَّهُ فِي مَوَاطِنَ} {لِلخَرْبِ} {كثيرة} {كبد وقریظة والنصیر} {و} {واذكر} {يَوْمَ حُنَيْنَ} {وَادْنَيْنَ} {مكة والطائف} {أني يؤم قنالكتم فيهِ موازين} {وذلك في شوال سنة ثمان} {إذ} {بذل من يؤم} {أعجبكمكم} {كثرتكم} {فللنم لن نغلب} {اليوم من قبله} {وكانوا اثني عشر ألفا والكفار أربعة آلاف} {فلما رآهم عنكم شهقا} {وصاقت عليهم الأرض بما رحبت} {ما مضت به أي مع زحمتها} {أني سخطها فلم تجعلوا مكانا تطعنون إليه} {يجدو ما لحظكم من الخوف} {فلم أولئك مذبذبين} {منهزمين} {ولبت النبي صلى الله عليه وسلم على بغلته البيضاء وليس معه غير القناس وأبو سفيان أجد بركا به} {لم أزل الله سيكته} {طمانيته} {على رسوله وعلى المؤمنين} {فرزوا إلى النبي صلى الله عليه وسلم لما ناداهم القناس بأذيه وقتلوا} {وأولئك جنداً لهم} {تروها} {ملايكة} {وعذاب الذين كفروا} {بالقل والأسر} {وذلك جزاء الكافرين} {فلم يثوب الله من بعد ذلك على من يشاء} {منهم بالإسلام} {والله غفور رحيم} {بأيها الذين آمنوا إنما المؤمنون هم} {فلم يخبث باطنهم} {فلا يقرؤوا المسجد الحرام} {أني لا يذخلوا الحرم} {بعد عامهم هذا} {عام يسع من الهجرة} {وإن يظفتم عيلة} {فقرأ بانقطاع بجانهم عنكم} {فسوف يغيظكم الله من فضله إن شاء} {وقد اعانهم بالفرح والعزبة} {إن الله عليهم حكيم} {فأبطلوا الذين لا يؤمنون بالآلوه ولا باليوم الآخر} {ولا لاتنوا بالنبي}

مَنْ لَّهِ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ {وَلَا يَحْتُمُونَ مَحَرَّمًا لِلَّهِ وَرَسُولِهِ} كَالْغَنَمِ {وَلَا يَذْكُرُونَ دِينَ الْحَقِّ} الثَّابِتِ الشَّابِعِ
بِقَبْرِهِ مِنْ الْأَذْيَانِ وَهُوَ دِينُ الْإِسْلَامِ {مِنْ} نَبَاتٍ لِلدِّينِ {الَّذِينَ أَوَّلُوا الْكِتَابَ} أَيْ الْيَهُودُ وَالنَّصَارَى {حَتَّى
يُصَلُّوا الْحَزَنَةَ} الْخُرَاجُ الْمَضْرُوبُ عَلَيْهِمْ كُلَّ عَامٍ {عَنْ يَدِ} عَالٍ أَيْ مُنْقَادِينَ أَوْ بَائِدِيهِمْ لَا يُؤْكَلُونَ بِهَا
{وَهُمْ صَافِرُونَ} أَذْلَاءُ مُنْقَادُونَ لِحُكْمِ الْإِسْلَامِ

ترجمه: بې شکه الله تعالى د جنگ په ډيرو موقعو کښې ستاسو مدد کړې دې مثلاً د بدر،
بنو قریظہ، او بنو نضیر په مقابلہ کښې او د حنین ورځ ياده کړې دا د مکې او طائف په
مینځ کښې وادی ده یعنی په دغه ورځ هوازن سره جنگ ياد کړئ او دا شوال ۸ هجری
کښې شوې وو هرکله چې تاسو ته په خپل زیاتوالی باندې فخر شوې وو نو تاسو ونیلې وو چې
نن به مونږ ته د کموالی د وجه شکست نه کیږي او د مسلمانانو تعداد دولس زره وو او
کافران څلور زره وو "اذ" د یوم نه بدل دې خودې زیاتوالی تاسو ته څه فائده درنکړه او زمکه
سره د پراښوالی په تاسو باندې تنگه شوه "ما" مصدریه ده یعنی باوجود د پورا طاقت تاسو ته
یو داسې ځانې میلاؤ نه شو چې تاسو پکښې پناه اونیسی د هغه سختې ویرې نه کومه
چې په تاسو راغلې وه، بیا تاسو شکست خوړونکې په شا کولو سره اوتښتیدئ او
حضور پاک ﷺ په خپل سپین خچر باندې په خپل ځانې ایسار وو حالانکه هغوی سره
سوا د عباس او ابوسفیان نه کوم چې د حضور پاک ﷺ د خچر پیدان نیولې وو، څوک
باقی پاتې نه وو دې نه پس الله تعالى په خپل رسول او مومنانو باندې سکینت تسلی نازل کړه
کله چه حضرت عباس رضی الله تعالى عنه دهغوی ﷺ په فرمان سره تاسو ته آواز
درکړ نو تاسو نښی کریم ﷺ طرف ته واپس راغلئ او (مشرکانو سره مو) قتال اوکړو او
د فرشتو هغه لښکرې نازل کړو کومه چې تاسو ته په نظر نه راتله او الله کافرانو لره دقتل او
قید سزا ورکړه او هم دا د کافرانو سزا ده بیا دې نه پس په دوی کښې الله چې څوک او غواری د
اسلام توفیق ورکولو سره توبه ورنصیب کړی او الله ډیر بغښونکې او رحمت والا دې، اې ایمان
والو مشرکین د باطن د پلیتوالی د وجه سره څپو پورې پلیت دی لهدا دې کال نه پس به مسجد
حرام ته نزدې هم نه تیرېږی یعنی مسجد حرام ته به نه داخلېږی، او په ۹ هجری کښې دا حکم
نازل شو او که چېرې تاسو ته دوی سره د تجارت د ختمیدو د وجه د غریب ویره وی نو که الله
او غواری نو الله به په خپل فضل سره تاسو لره ددوی نه بې نیازه کړی چنانچه الله مسلمانانو لره
په فتح او جزیې سره بې نیازه کړل الله ښه پوهیدونکې لوڼې حکمت والا دې، هغه خلقو سره قتال
اوکړه چې په الله باندې او په ورځ د آخرت باندې ایمان نه راوړی که چېرې دوی په الله باندې او په
ورځ د آخرت باندې ایمان لرلو نو په نښی ﷺ باندې به نې ایمان راوړې وو اونه هغه څیز
حرام گنړی کوم چې الله او د هغه رسول حرام کړې دی مثلاً شراب او نه رشتونې دین قبلوی چې

هميشگير او د نورو دينونو دپاره ناسخ دې او هغه اسلام دې او هغه اهل كتاب يهود و نصارى دى، من بيان دې د الذين بيان دې دې دپاره چې لگيدلې شوې کاليزه ټيکس جزیه په تابعدارۍ سره په خپل لاس بغير چاته د ورکړې نه ادا کړي، په داسې حال کې چې هغوی ذليل وي يعنې د اسلام د حکم تابع وي.

د قيوداتو فوائد او تسهيل

قوله: موطن، د موطن جمع ده په معنى د موقع، مقامات، مفسر علام د 'للحرب' اضافه کولو سره اشاره او کړه چې د موطن نه مراد ځانې د اوسيدونه دې بلکه د جنگ ميدان دې.
قوله: اذکر مفسر علام 'اذکر' فعل محذوف منلو سره اشاره او کړه چې 'يوم' د فعل محذوف مفعول دې نه چې موطن باندې عطف دې، لکه چې ونيلې شوی دی ځکه چې 'يوم حنين' ظرف زمان دې او 'موطن' ظرف مکان دې، او د زمان عطف په مکان باندې صحيح نه دې، دويمه وجه دا چې اذاعبتکم ديوم حنين نه بدل دې، او که د 'يوم حنين' عطف په موطن باندې اوکړې شى نو 'اذ اعبتکم' به هم د 'موطن' نه بدل منلې شى، او دا باطله ده، ځکه چې ددې مطلب به دا شى چې په ټولو موقعو باندې عجب (حيرانتيا) شوې وه.
قوله: هوازن په غشي وشتلو کېنې مشهوره د يوې قبيلې نوم دې چې د حليمه سعديه قبيله وه.

قوله: حنين حنين د مکه او طائف په مینځ کېنې د مکې نه په اتلس ميله فاصله کېنې يو وادی ده.

قوله: محاربت رحبه په ضمه د راه سره، په معنى د کشادگۍ او فراخوالی، او رحه بالفصح فراخ مکان او بآء په معنى د 'مع ما' مصدريه دې لهذا د عدم عائد اعتراض به نه کېږي.
قوله: فلم تجدوا مکانا دې عبارت د اضافي مقصد د يو سوال جواب دې.

سوال: دا دې چې ضاقت علیکم الارض محاربت نه معلومېږي چې زمکه سره د فراخوالی تنگه شوه، حالانکه زمکه په خپل حالت باندې باقی وه.

جواب: دادې چې د زمکې د تنگوالی نه مراد مجازاً عدم وجود المکان المطین دې.

قوله: لخبث باطنهم: دا د يو سوال مقدر جواب دې.

سوال: سوال دادې چې 'تجس' مصدر دې او د مصدر حمل په ذات باندې صحيح نه دې.
جواب: حاصل دادې چې د تجس نه مراد 'تجس والا' دې يا بطور مبالغه حمل دې، د نجاست په بيانولو کېنې د مبالغې د پاره، گویا چې مشرک سراسر پليت دی.

دويم سوال: دا دې چې المشركون جمع دې او 'تجس' مفرد دې چې د هغې د وجې په مبتدا

خبر کنبی مطابق نشستہ.

جواب: د جواب حاصل دادې چې د نجس مصدر کیدو د وجه په واحد، تشنیه او جمع ټولو باندې وئیلې کیږي، بقال رجل نجس رجلاں نجس برجال نجس بعضی ظاهریه او زیدیه مشرک نجس العین گنہری.

قوله: عیلة الفرداد عال یعیل (ض) مصدر دې په معنی د محتاج کیدولو

قوله: وإلا آمنوا بنبی ﷺ دا د سوال مقدر جواب دې.

سوال: دا دې چې قاتلو الذین لایؤمنون بالله ولا بالیوم الآخر دې نه د اهل کتابو نه د ایمان بالله او ایمان بالآخره نفی اوشوه، حالانکه دا دواړه فرقې په الله او په ورځ د آخرت باندې ایمان ساتی؟

جواب: خلاصه داده که چېرې دې خلق په صحیح معنو کنبی په الله او په ورځ د آخرت باندې ایمان ساتلو نو په حضرت محمد ﷺ باندې به نې ضرور ایمان راوړې وو، چې کله په هغوی باندې ایمان نه راوړی نو ددوی په الله او په ورځ د آخرت باندې هم ایمان نشته. قوله: دین الحق ای الدین الحق په دې کنبی اضافت الموصوف الی الصفت دی.

قوله: عن ید حال یعطوا ضمیر نه حال دې، د ید تفسیر 'منقادین' نه تفسیر بالازلام دې، وئیلې شی أعطی فلان یده أي أسلموا نقاد

قوله: بایدیکم په دې کنبی اشاره ده چه په 'عن ید' کنبی 'عن' په معنی د باء دې او دا د 'عن ید' دویم تفسیر دې.

قوله: یوکلون دا د توکیل نه د مضارع جمع مذكر غائب صیغه ده، په معنی د سپارلو او وکیل جوړولو.

قوله: وهم صاغرون په داسې حال کنبی چې هغوی سره د خپل زبردستی احساس وی، الصاغر الراضی بالمنزلة الدنیه (راغب) امام شافعی رحمه الله فرمائیلې دی صغارد اسلام د قانون بالادستی قبول دی.

[ایاتوله: ۳۰-۳۷]

{وقالت اليهود عزي بن الله وقالت النصارى المسيح} عيسى {بن الله ذلك قولهم يا قواهيهم} لا مُشْتَبِه لَهُمْ عَلَيْهِ بَلْ {يُضَاهَوْنَ} يُشَابِهُونَ بِهِ {قَوْلَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ} {بَنِ آيَاتِهِمْ تَفْلِيحًا} لَهُمْ {قَاتَلَهُمْ} لَعَنَهُمُ {اللَّهُ أَتَى} كَيْفَ {يُفْقَهُونَ} يُضَرِّفُونَ عَنِ الْحَقِّ مَعَ قِيَامِ الدَّلِيلِ {اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ} عُلَمَاءَ الْيَهُودِ {وَرُحَبَاءَهُمْ} عُتَادَ النَّصَارَى {أُرَبَّاءًا مِنْ دُونِ اللَّهِ} حَيْثُ اتَّبَعُوهُمْ فِي تَخْلِيلِ مَا خَرَّمَ اللَّهُ وَتَحْرِيمِ مَا أَحَلَّ اللَّهُ {وَالْمَسِيحَ بْنَ مَرْيَمَ وَمَا أُمِرُوا} فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ {إِلَّا لِيُعْبُدُوا} أَيِ بَأَنِ يَتَذَكَّرُوا {لَهُمَا وَحِدَ آدِلُهُ} إِلَّا

هو سبحانه) تنزيها له {عما يشركون} {يُؤيدون أن يُظفروا ثور الله} خزمه و تزامينه {يا قواهم} بالقوا لهم فيه {ويأبى الله إلا أن يتم} بظهور {ثوره ولو كره الكافرون} ذَلِكَ {هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ} مُخْتَفًا مِّنْ اللَّهِ عِنْدَهُ وَسَلَّمَ {بِالْهُدَىٰ وَبِالنُّورِ يُظهِرُ} بغيره {عَلَى الَّذِينَ كَلَّه} جميع الاذنان المخالفة له {ولو كره المشركون} ذلك {بِأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ كَثِيرًا مِّنَ الْأَخْبَارِ وَالرُّهْبَانِ لَيَكْلُونَ} يا خلود {أموال الناس بالباطل} كالزنى في الحكم {ويصدون} الناس {عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ} دينه {وَالَّذِينَ} مبدا {يَكْتُمُونَ الدُّهْبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنفِقُونَهَا} أي الكنوز {فِي سَبِيلِ اللَّهِ} أي لا يمدون منها حق من الزكاة والصدقة {فَيَقْبِضُوهُمْ} اخبرهم {بِعَذَابِ أَلِيمٍ} مؤلم {يَوْمَ يُحْمَسُ عَلَيْهِمْ فِي أَرْبَابِهِمْ فَتَكُونُ} نخزق {بِهَاجَاتِهِمْ وَجُنُودِهِمْ وَظُهُورُهُمْ} وَتُؤْتَسُ جُلُودُهُمْ حَتَّى تَوْضَعَ عَلَيْهِمْ كُلُّهَا وَتَقَالْ لَهُمْ {هَذَا مَا كُنْتُمْ لَا تَقْبِضُونَ قُدُّوْا مَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ} أي جزاء {إِنَّ عَذَابَ الشُّهُورِ} المنعذ بها للجنة {عِنْدَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ اللَّهِ} الفصح المفوظ {يَوْمَ عُلِّقَ السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ مِنهَا} أي الشهور {أَرْبَعَةٌ حُرُومٌ} مخزومة ذو الفتنه ولو انجبت والمخزوم وزج {ذَلِكَ} أي تخربها {الَّذِينَ الْقِيَمِ} المنتقيم {فَلَا تَقْلِبُوا فِيهِمْ} أي الاظهر المخزوم {أَنفُسَكُمْ} بالمعاصي فإنها فيها أعظم وزرًا وقيل في الأظهر كلها {وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً} جميعًا في كل الشهور {كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَافَّةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ} بالغزاة والنصر {أَمَّا النَّاسُ} أي الظالمين يخزومة شهر إلى آخر كما كانت الجاهلية تفعله من تأخير خزومة المخزوم إذا أهلّ وهم في القتال إلى منفر {زِيَادَةً فِي الْكُفْرِ} ب كفرهم بخكم الله فيه {يُضَلُّ} بضمّ الراء وتفتحها {بِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا بِحُكْمِ اللَّهِ} أي النسيء {عَامًا وَخَمْرُمُوهَ عَامًا لِّيُؤَاطِلُوا} يؤايفوا بتخلييل شهر وتخريم آخر بذله {عِدَّةٌ} عند {مَآحِرَ اللَّهِ} من الأظهر فلا يزيدوا على تخريم أربعة ولا ينقصوا ولا ينظروا إلى أعيانها {فَقَاتِلُوا مَآحِرَ اللَّهِ الَّذِينَ هُمْ رُسُودُ أَعْمَالِهِمْ} فظنوه حسا {والله لا يهدي القوم الكافرين}

ترجمه: يهود و اوئيل چې عزيز د الله خوئي دي او نصارى اوئيل عيسى مسيح د الله خوئي دي دا د هغوی د خوئي نه وتلي بي حقيقته خبري دي، چې په هغې باندې دوی سره هيڅ دليل نشته، دا هم دهغه خلقو په تقليد کښې هم د هغوی پشان خبرې کوي، کوم چې د دوی په پلار نيکه کښې مخکښې کافران شوي دي، د الله دې په هغوی باندې وهل لعنت وي دليل د قائم کيدو باوجود کوم خوارو کيږي؟ يهود و خپل عالمانو او نصارى خپل درويشانو لره د الله نه علاوه رب جوړ کړي دي په داسې طريقه چې د حلالو په حرامولو کښې او د حرامو په حلالو کښې ددوی اتباع او کره، او دغه شان مسيح ابن مريم ئې هم رب جوړ کړې دي او په تورات او انجيل کښې دوی ته صرف دا حکم ورکړې شوي وو چې هغوی د صرف د يو معبود بندگان او کړي، هغه معبود چې د هغه نه علاوه شوک د عبادت لائق نشته، او هغه ددوی د شرک نه پاک دي. دا کافران دا غواړي چې د الله نور په پوکو باندې مې کړي يعنې د هغه په شريعت او براهينو کښې په خبرو اترو سره شک پيدا کړي او الله دارنرا مکمل ښکاره کيدو نه بغير نه مني اگر

چې کافرانو ته دا خبره ناخوښه وی چنانچه هغه الله داسې دې چې هغه خپل رسول محمد ته ددې نور د پورا کولو د پارہ هدايت او حق دين ورکولو سره راوليږو. چې دې دين لره په ټولو دينونو باطلو باندې غالب کړی اگر چې مشرکانو ته دا خبره ناخوښه وی اې ايمان والو د يهودو او عيسايانو اکثر عالمان او راهبان د خلقو مالونه په باطله طريقې سره خوری اخلی يعنی په فيصله کښې د رشوت په ذريعه سره او خلقو لره د الله دين نه لرې ساتی او هغه خلق الذین مبتدا دې چې کوم سره او سپين زر جمع کوی، اودې جمع شوې مال نه د الله په لار کښې نه خرچ کوی يعنی د زکوٰۃ په ذريعه ددې حق نه ادا کوی فشرهم د مبتدا خبر دې نو دوی ته د دردناک عذاب خبر واوروه، چې په کومه ورځ ددوی جمع شوې مال به په اور کښې سوز کړې شی بيا به په دې باندې ددوی تندې او اړخونه داغ کولې شی ددوی خرمنې به فراخ کړې شی چې په دې باندې به ددوی هغه ټول مال کيخودلې شی او دوی ته به اوښلې شی چې دا هغه مال دې کوم چې تاسو جمع کړې وو يعنی دا د هغې سزا ده او واخلئ اوس د خپل جمع شوې خزانې مزه اوڅکئ، حقيقت دادي چې د مياشتو تعداد چې د هغې په ذريعه د کال حساب کولې شی د الله په نيز په لوح محفوظ کښې دولس مياشتې دی. کله نه چې الله زمکه او اسمانونه پيدا کړې دی هم دولس دی په دې مياشتو کښې څلور مياشتې محترم دی ذوالقعدة، ذوالحجه، محرم او رجب، دا يعنی ددې مياشتو حرمت د دين صحيح طريقه ده لهدا په دې څلور مياشتو کښې د گناه په وجه په خپل ځان باندې ظلم مه کوی ځکه چې ددې څلورو مياشتو بې قدری کول لویا گناه ده او وښلې شوې دی چې پورا دولس مياشتې مراد دې او ټول مشرکانو سره په ټولو مياشتو کښې جنگي پټی څنگه چې هغوی تاسو سره جنگ کوی او ښه پوه شئ چې الله تعالی د مدد او نصرت په ذريعه د نيکانو سره دې او نسي يعنی په دې مياشتې حرمت دويمې مياشتې ته روستو کول څنگه چې د جاهليت د زمانې خلقو به د محرم د مياشتې حرمت به دويمې مياشتې يعنی د صفر مياشتې ته منتقل کولو کله به چه د محرم مياشت سپوږمې به ددوی د جنگ په دوران کښې په نظر راغله، او دا حرکت په کفر کښې يو اضافه ده ددې مياشتې په باره کښې د الله د حکم نه د انکار د وجه چې د هغې د وجه کافر خلق په گمراهۍ کښې مبتلا کېږی نيضل د بيا په ضمي او کسرې سره دې نسی يعنی روستو کول په څه کالونو کښې حلال کوی او په څه کښې حراموی چې يو مياشت حلال کړی او دويمه مياشت د هغې په بدله کښې حرام کولو سره د الله حرام کړې شوې يعنی د الله د طرف نه عزت ورکړې شوې مياشتو شمير پورا کړی چنانچه څلور قدردانې مياشتو کښې به نې نه زياتې کولو اونه کمې البته ددې د مقرر تيا خيال به نې نه ساتلو چنانچه هغوی دغه شان د الله حرام کړې شوې مياشت حلالوی او د هغوی خراب عملونه د هغوی د پارہ خيسته کړې شوی دی چې د هغې د وجې هغوی به دا اعمال ښه گڼل الله تعالی د حق نه انکار کونکی ته هدايت نه ورکوی.

د قیوداتو فوائد او تسہیل

قوله: عزیز، د یو مشهور اسرائیلی بزرگ نوم دې چې د هغه متعلق د بعضو عربو خیال وو چې هغه د الله خوښ دې عزیز بعضو منصرف او بعضو غیر منصرف لوستلې دې، دده په نښه کیدو کښې اختلاف دې په روح المعانی کښې دی اختلاف فی عزیز هل هو نبي أم لا والاکثرون علی الثانی "علامه سیوطی هم په الاتفاق فی علوم القرآن کښې دې ته ترجیح ورکړې ده. مولانا سید سلیمان ندوی لیکلې دی چې د عزیز نه مراد عزراء کاهن مراد دې چې هغه تورات په خپل اعجاز سره دوباره ژوندې کړې وو.

قوله: یضاهون داد مضاهاة (مفاعلة) نه د مضارع جمع مذكر غائب صیغه ده، په معنی د "مشابهت پیدا کوی" فیه مثل په شان شبهه ضمه مصدر (س) د ینسخی د سری په شان کیدل چه نه ورته حیض راخی، نه ئې سینې راخیژی او نه حامله کیږی، ضمه (د سری په شان ینسخه)

قوله: یفکون الفک (ض) نه جمع مذكر غائب مضارع، (کوم خوا گرخی)؟

قوله: بأن یعبدا، په دې کښې اشاره ده چې "لیعبدا" کښې لام په معنی د بآء دې، لهذا دا اعتراض ختم شو چې د "الامر" صله لام نه راخی.

سوال: آن ئې ولې مقدر او گرځولو؟

جواب: چې د حرف جر دخول صحیح شی.

قوله: شرعة

سوال: د نور تفسیر په "شرع" او "برهان" سره کولو کښې څه مصلحت دې؟

جواب: ددې سره هم د یو سوال مقدر جواب مقصود دې.

سوال: دا دې چې نور خو د الله ذات سره قائم دې نو هغوی د دې نور د مر کولو اراده څنگه کولې شی، حالانکه هغوی عاقلان دی؟

جواب: دا دې چې د نور نه مراد د الله شریعت دې

قوله: بالواهم فیه په دې کښې اشاره ده چې محل ذکر کولو سره حال مراد دې ځکه چې په ځلې سره د شریعت د مر کولو هیڅ مطلب نشته، مراد ترې نه اقوال دی یعنی نکته چینی او طعنه زنی.

قوله: ذلك ذلك دکره مفعول محذوف دې

قوله: يأخذون دیاکون تفسیر په يأخذون سره کولو کښې دې طرف ته اشاره ده چې په کلام کښې استعاره ده یعنی د "اکل" نه "اخذ" مراد دې، د "اکل" ذکر خاص طور کول د

لونی مقصود کیدود و چې شوې دې.

فوله: الکنوز په دې کښې اشاره ده چې د 'ینفقونها' ضمیر 'کنوز' ته راجع دې، چې د یکنزون نه نې پته لگی، دا شبه ختم شو چې په ماقبل کښې د 'ذهب' او 'فضة' د دوو څیزونو ذکر دې لهذا 'ینفقونها' پکار وو.

فوله: أي لا یؤدون منها حق من الزکوة، دا اضافه ددې سوال جواب دې چې په 'لا یظفوها' سبل الله 'کښې مطلقا په 'عدم انفاق' باندې وعید دې، په دې د نفاق مقدار بیان کړې شوې نه دې، معلومه شوه چې د ټول مال په نه خړج کولو باندې هم وعید دې، حالانکه ټول مال خړج کول ضروری نه دی ددې سوال جواب ته نې په 'لا یؤدون الغ' لفظی اشاره اوکړه چې 'کل' ذکر دې 'جزء' مراد دې.

فوله: یوم یومی علیها فی نأرجهم: أي النار تؤد علیها وهي ذات می وحرشید ولوقال یوم یومی ای الکنوز لم یعطی هذا المعنی فجعل الاسم للنار مبالغة ثم حذف النار وأسند الفعل الی النار.

فوله: أخیرهم دا اضافه ددې سوال جواب دې چې 'فشرهم' د مبتدا خبر واقع دې، حالانکه د انشاء خبر واقع کیدل صحیح نه وی، د جواب حاصل کوم ته چې مفسر علام په 'وأخیرهم' سره اشاره کړې ده هغه دا ده چې 'فشرهم فی ظههم' په تاویل سره د مبتدا خبر دې (نوب): زمونی مخې ته چه د جلالین کومه نسخه ده هغې 'الخیر' ذکر دې چې د کتابت غلطی ده، په اصل کښې 'الخیر' دې.

فوله: تکوی، دا غبه ورکولې شی، ضی داد 'کي' نه مضارع مجهول واحد مونث غائب صیغه ده. فوله: ای جزاء د مضاف حذف کولو سره دې خبرې ته اشاره ده چې 'کنز' د ځکلو څیز نه دې مطلب د خړج نه کولو سزا تیرول دی.

فوله: السنة ای العتد لحساب السنة دلته په اصل کښې 'الحساب' مضاف محذوف دې یعنی دالله په نیز دولس میاشتې دی چې د هغې په ذریعه د کال حساب کیږی قمری سال ۳۵۵ ورځو وی، او شمسی کال ۳۶۵ ورځو په ذریعې سره حساب کیږی، قمری کال د شمسی کال نه لس ورځې وړوکې وی.

فوله: حرمة: سوال: 'حرم' مصدر دې لهذا ددې حمل په 'أربعة' باندې صحیح نه دې؟

جواب: حر، محرمه: د اسم مفعول په معنی دې لهذا اوس څه اعتراض پاتې نه شو.

فوله: النفس: د ادنسا مصدر دې زوستو کول یا خوا کول: يقال نساء نساء و نساء و نساء دې لره نې زوستو کړو څنگه چې وئیلې شوې دی مه ساو ساو مېسا، مسح کول او بعضې حضراتو تسبی په معنی د 'مسلو' په وزن د فعیل په معنی د مفعول هم اخستی دې.

[ايا تونه: ۳۸ - ۴۲]

وَنَزَلَ لَكَ دَعَا النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ النَّاسَ إِلَى غَزْوَةِ تَبُوكَ وَكَانُوا فِي عُسْرَةٍ وَهَدَّةٍ حَرَّ لِقَالِهِمْ عَلَيْهِمْ
 {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَا لَكُمْ إِذَا قِيلَ لَكُمْ الْغُرُوبُ أَلَيْسَ لَكُمْ لِلَّهِ أَقْلَتُمْ} يَازِدْغَامِ النَّاسِ فِي الْأَمَلِ فِي الْفَنَاءِ
 وَاجْتِلَابِ غَزْوَةِ الْوُحُلِ أَيْ نَبَاتَانُمْ وَيَلْمِزُ عَنْ الْجِهَادِ {إِلَى الْأَرْضِ} وَالْقَوْدِ فِيهَا وَالِاسْطِهَامِ لِلرَّيْبِ
 {أَرْضِيهِمْ بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا} وَلِدَاتِهَا {مِنْ الْأَعْمَاقِ} أَيْ يَنْدَلِ نَجْمِهَا {فَمَا مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا} خُجْبِ مَتَاعِ
 {الْأَعْمَاقِ} {لِلْأَقْلِيلِ} حَقِيرِ {إِلَّا} يَازِدْغَامِ لَا فِي لُونِ إِنْ الشَّرْطِيَّةِ فِي الْمَوْضِعَيْنِ {تَشْفَعُوا} تَخْرُجُوا مَعَ النَّبِيِّ
 صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِلْجِهَادِ {يَعْلَمُ بِكُمْ عَدَاؤَنَا} مَوْلَانَا {وَيَسْتَبْدِلُ قَوْمًا غَيْرَكُمْ} أَيْ يَأْتِ بِهَمِّ بَذَلِكُمْ
 {وَلَا تَعْمُرُوهُ} أَيْ اللَّهُ أَوْ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ {حَقِيقًا} بِبَرْكَ نَصْرِهِ فَإِنَّ اللَّهَ نَاصِرُ دِينِهِ {وَاللَّهُ عَلَى
 كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ} وَمِنْهُ نَصْرُ دِينِهِ وَنَبِيِّهِ {الْأَتَمُّوهُ} أَيْ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ {فَقَدْ نَصَرَهُ اللَّهُ إِذْ
 جِئَ {الْمُحَرِّجَةَ الَّذِينَ كَفَرُوا} مِنْ مَكَّةَ أَيْ الْجَوْلِ إِلَى الْخُرُوجِ لَمَّا أَرَادُوا قِتْلَهُ أَوْ خَبَهُ أَوْ نَفِيَهُ بِدَارِ الْتَوَدَةِ
 {ثَانِي الثَّنَيْنِ} خَالِ أَيْ أَحَدِ الثَّنَيْنِ وَالْآخَرُ أَبُو بَكْرٍ الْمَغْنِيُّ نَصَرَهُ اللَّهُ فِي يَمَلِ بَلَدِ الْخَالَةِ فَلَا يَخْذُلُهُ فِي
 غَيْرِهَا {إِذْ} يَنْدَلِ مِنْ إِذْ قِتْلِهِ {هَذَا فِي الْفَارِ} نَفْبِ فِي جَنْبِ لُورِ {إِذْ} يَنْدَلِ فَإِنَّ {يَقُولُ لِصَاحِبِهِ} أَيْ
 بَكْرٍ وَقَدْ قَالَ لَهُ لَمَّا رَأَى أَقْدَامَ الْمُشْرِكِينَ لَوْ نَظَرَ أَحَدُهُمْ نَحْتًا لَفَتَنِيهِ لَأَبْصَرْنَا {لَا تَحْزَنُ إِنَّ اللَّهَ مَعَكَ}
 بِنَصْرِهِ {فَأَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ} طَمَآنِيْنَتَهُ {عَلَيْهِ} فِيلَ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقِيلَ عَلَى أَبِي بَكْرٍ
 {وَأَيَّدَهُ} أَيْ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ {بِمُحَمَّدٍ لَمْ تَرَوْهَا} مَلَائِكَةُ فِي الْفَارِ وَمَوَاطِنِ قِتَالِهِ {وَجَعَلَ كَلِمَةً
 الَّذِينَ كَفَرُوا} أَيْ دَعْوَةَ الشُّرْكَ {السُّفْلَى} الْمَغْلُوبَةِ {وَكَلِمَةً لِلَّهِ} أَيْ كَلِمَةَ الشَّهَادَةِ {هِيَ الْعَطَاةُ}
 الطَّائِفَةُ الْغَالِيَةُ {وَاللَّهُ عَزِيزٌ} فِي مَلِكِهِ {حَكِيمٌ} فِي مَنَعِهِ {الْغُرُوبُ أَيْ قَاتِلًا} نَشَاطًا وَغَيْرَ نَشَاطٍ وَقِيلَ
 أَقْوَبَاءَ وَضَعَاءَ أَوْ أَغْنِيَاءَ وَفُقَرَاءَ وَهِيَ مَنَسُوخَةٌ بِآيَةِ {لَيْسَ عَلَى الضُّعَفَاءِ} {وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ أَنْفُسَكُمْ فِي
 سَبِيلِ اللَّهِ ذَلِكَمْ غَيْرَ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ} أَنَّهُ خَيْرٌ لَكُمْ فَلَا تَقَاتِلُوا وَنَزَلَ فِي الْمَنَافِقِينَ الَّذِينَ يَخْلَعُوا {لَوْ
 كَانَ} مَا دَعَوْتُهُمْ إِلَيْهِ {عَرَضًا} مَتَاعًا مِنَ الدُّنْيَا {قَرِيبًا} سَهْلَ الْفَنَاحِ {وَسَقَرًا قَاصِدًا} وَمَتَاعًا
 {لِلْأَتَمُّوهُ} طَمَآنِيْنَتًا لِلنَّبِيِّ {وَلَكِنْ يَبْذُلُ عَلَيْهِمُ الْمُنَّةَ} الْمَنَافَقَةَ فَتَخْلَعُوا {وَسَوْفَ يُلَاقُونَ بِأَلْوِهِ} إِذَا رَجَعْتُمْ
 إِلَيْهِمْ {لَوْ اسْتَطَعْنَا} الْخُرُوجِ {لَخَرَجْنَا مَعَكُمْ يُبَلِّغُونَ أَنْفُسَهُمْ} بِالْخَلْفِ الْكَاذِبِ {وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّهُمْ
 لَكَاذِبُونَ} فِي قَوْلِهِمْ ذَلِكَ

ترجمه: او دا راروان آيت هغه وخت نازل شو كله چه حضور پاك ﷺ خلقو ته عزوه تبوك د
 پاره دوتلو او فرمائيل، او حال دا وو چې خلق دير په تنگي كښې وو، او د سختي گرمي
 موسم وو نو د هغوی ته وتل مشكل محسوس شو، اې ايمان والو تاسو باندې څه چل شوي
 دي چې كله تاسو ته د الله په لار كښې د وتلو د پاره او وئيلي شونو تاسو په زمكه باندې اوونځتي، تاسو
 په اصل كښې په ثاء مثله كښې ادغام شوي ده، او په شروع كښې د همزه وصل اضافه

شوي ده "اذا قلتم اصل لغني ثقلتم" وو، تاء په تاء مثله سره بدلولو سره او تاء په تاء كښې ادغام كولو سره، همزه وصل مو شروع كښې راوړه، يعنې تاسو ناراسته شوني او د جهاد په مقابله كښې په وطن كښې ناسته مو خوښه كړه (مالككم) كښې استفهام د توبيخ د پاره دې آيا تاسو د دنيا زندگي له او ددې لذتونه د آخرت په مقابله كښې يعنې د هغې د نعمتونو په بدله كښې خوښ كړي دي (نو تاسو ته معلوميدل پكار دي) چې د دنيا دا د عيش سامان د آخرت د عيش سامان په مقابله كښې ډير لږ سپك دي الا كښې د ان شرطيه په لا كښې ادغام دې دواړو خايونو كښې (دلته او مخكښې راروان خاي كښې) كه چرې تاسو نبي ﷺ سره او نه وتلي نو الله به تاسو ته دردناك عذاب دركړي او تاسو په عاڼي په يو بل قوم رابدل كړي. يعنې دويم قوم به ستاسو په عاڼي راولي، او تاسو د هغه مدد پرېښودلو سره هغه ته يا نبي ته هيڅ نقصان نشي ورکولې. ځكه چه الله د خپل دين په خپله مدد كړونكې دې هغه په هر شيز باندې قدرت لري او په دې كښې د هغه د دين او د هغه د نبي مدد هم شامل دي كه چرې تاسو د هغه د نبي مدد نه كوي نو هيڅ پرواه نشته الله هغه وخت د هغه مدد كړي دې كله چې كافرانو هغه لره د مكې نه ويستې وو يعنې هغه ئې په وتلو باندې مجبور كړي وو او په دار الندوه كښې ئې د هغه د قيد يا د قتل يا د وطن نه د ويستو مشوره كړې وه، هر كله چې هغه په دوو كښې دويم وو دا حال دي، او دويم ابوبكر رضي الله عنه وو مطلب دا دي چې د هغه ئې په دې نازك وخت كښې مدد او كړو نو هغه به په نورو وختونو كښې هم بې يار و مدد گار نه پرېږدي، هر كله چې هغه جبل ثور غار كښې وو، دويم "اذ" د اول "اذ" نه بدل دي هر كله چې هغه خپل ملگري ابوبكر رضي الله عنه ته وويل دا "اذ" دويم بدل دي او ابوبكر رضي الله عنه د مشر كينو قدمونه اوليدل نو رسول الله ﷺ ته ئې او فرمائيل كه چرې دوى كښې څوك هم د خپل قدمونو لاندې طرف ته اوگوري نو يقيني طور سره به مونږ اويني، غم مه كوه يقينا الله د خپل مدد په ذريعه مونږ سره دي دغه وخت الله په هغه باندې خپل سكون يعنې د زړه اطمينان نازل كړو دعليه ضمير باره كښې ونيلې شوې دي چې نبي ﷺ طرف ته راجع دي او دا هم ونيلې شوې دي چې ابوبكر رضي الله عنه ته راجع دي او ده يعنې د نبي ﷺ مدد ئې په غار كښې يا د جنگ په ميدان كښې د فرشتو داسې لښكرو سره اوگړو چې تاسو ته په نظر نه راتلې او د كافرانو خبره يعنې ددوى د شرك دعوي ئې ښكته كړي يعنې مغلوبې ئې كړې او د الله خبره خوهم اوچته ده يعنې (غالب) كلمه شهادت الله په خپل ملكيت كښې زير دست او با حڪمت دي په خپل كارونو كښې اوغې اگر چې سپك يئ يا درانه يعنې خوشحاله يئ او يا خفا، او وونيلى شوى دى كه طاقتور يئ او كه كمزور يئ، مالداره يئ يا غريب. دا حكم په "ليس عل الضعفاء" سره منسوخ شوې دي، او د الله په لار كښې په مالونو سره او ځانونو سره جهاد او كړئ

دا ستاسو د پارہ بہترہ ده که تاسو دې خبرې نه خبریږئ چې دا ستاسو د پارہ ښه ده نو تاسو ناراسته کیږئ مریعنی خان مه پتوئئ، او راروان آیت د هغه منافقینو باره کښې نازل شو چې په غزوہ کښې شریک شوې نه وو، دې نښې څرګندې چې د کومې تاسو دوی ته دعوت ورکوی د دنیا فائدې حاصلول آسان وي او سفر درمیانہ وي نو دوی به د مال غنیمت حاصلولو د پارہ خامخا تا سره تلل خو په دوی باندې دا لاره ډیره ګرانه سخته شوې ده چې د هغې د وجه نه دوی روستو پاتې شوې دی هرکله چې تاسو واپس دوی لره راشئ نو دوی به په الله قسمونه خوړلو خوړلو سره وائی چی که مونږ وتلې شوې د وتلو په حالت کښې وو نو تاسو سره به ضرور وتلو، دوی خپل محان په دروغو قسمونو سره هلاکت کښې غورزوي، الله ته ښه پته ده چې دوی په خپله خبره کښې دروغمن دی.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: **يَا دَاغَامُ السَّاعِي فِي الْمَثَلَةِ** په اصل کښې د ادغام مطلب دادې چې د تعلیل نه مخکښې تا' مو' ثا' کره او 'تا' مو' په 'تا' کښې مدغمه کره، او ابتداء بالسکون لازمیږي د وجه مو همزه وصل په شروع کښې راوړله.

قوله: **اَنَا قُلْتُمُ** په اصل کښې تشاقلتم وو، د ذکر شوې عبارت راوړلو مقصد په 'اَنَا قُلْتُمُ' کښې د 'تا' د تشدید او په شروع کښې همزه وصل راوړلو بیان کول دي، باوجود ددې نه چې دا د باب د تفاعل نه دي.

قوله: **تَبَا قُلْتُمُ** د بطونه اخستلې شوې دې په معنی د ناراستیا سره، دا د تیزوالی ضد دي سوال: مفسر علام د 'اَنَا قُلْتُمُ' تفسیر په 'ملتم' سره ولې او کړو؟

جواب: چونکه د تشاقل' صله 'الی' نه رازی، ځکه مفسر علام د 'ملتم' اضافې کولو سره اشاره اوکره چې تشاقل' د 'میل' معنی لره متضمن دي، لهذا اوس څه اعتراض نشته

قوله: **وَالْقَعُودُ فِيهَا** د سوال جواب دي

سوال: **الْقَعُودُ فِيهَا** د اضافې څه فائده ده؟

جواب: ددې اضافې فائده داده که په جهاد کښې شریک شوې وو نو هم به په زمکه باندې به وو، په جهاد کښې د نه شریک کیدو په صورت کښې په زمکه باندې د اوسیدو څه مطلب؟ مفسر علام د 'الْقَعُودُ فِيهَا' اضافه کولو سره اشاره اوکره چې دلته د 'اَنَا قُلْتُمُ' **الْأَرْضُ** معنی بزدلی ده. قوله: **أَيْ يَدُلْ نَعِيمًا** ددې اضافې مقصد دې خبرې ته اشاره ده چې په 'مِنَ الْآخِرَةِ' کښې 'مِن' د مقابلي د پارہ دي، نه ابتداء، لهذا اعتراض ختم شو چې آخرت نه د حیات دنیا ابتدا کولو هیڅ معنی نشته، د نعیمها د اضافې سره اشاره اوشوه چې مطلق آخرت پریښودل مراد نه دی، بلکه ددې نه ددې نعمتونه پریښودل مراد دی.

ہوئے: جنب متاع پہ دے کنبے اشارہ دے جی پہ 'فما' کنبے 'ما' د مقابلہ د پارہ دے، نہ د ظرفیت د پارہ، لہذا د متاع دنیا د پارہ د آخرت ظرف واقع کیدلو اعتراض ختم شو ہوئے: حال: بعضی نالی التین حضور پاک ﷺ تہ د راجع ضمیر نہ حال دے،

ہوئے: ای احد الاثنین، دا ددی سوال جواب دے جی کلمہ د 'ثانی' اضافت عدد تہ کیری، نو غیر د مضاف الیہ مراد وی، ددی قاعدے نہ معلومہ شوہ جی نبی علیہ السلام د دوه نہ علاوہ دریم وو، حالانکہ واقعہ داسی نہ دے، 'احد الاثنین' وٹیلو سرہ نہی افرمائیل جی مراد پہ دوو کنبے یو دے، نہ پہ دوو کنبے دریم

ہوئے: جبل ثور جبل ثور د مکے بنی طرف تہ د یو گھنٹی پہ سفر سرہ واقع دے۔

ہوئے: انہ غور لکھ د د تعملون: محذوف مفعول دے۔

ہوئے: فلا تقاتلوا د شرط جزاء دے۔

[ایاتوہ: ۴۳ - ۵۹]

وَكَانَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَذْنٌ يَخْمَعُهُ فِي التَّخَلُّفِ بِاجْتِهَادٍ مِنْهُ فَنَزَلَ عَنْهَا لَهُ وَقَلَّمَ الْغُفُوَ تَطْلُبًا لِقَلْبِهِ
{عَفَا اللَّهُ عَنْكَ لِمَ أَذْنُتَ لَهُمْ} فِي التَّخَلُّفِ وَعَلَى تَرْجُمِهِمْ {حَتَّى يَبْتَكِيَنَّ لَكَ الَّذِينَ صَدَّقُوا} فِي الْغُفْرِ
{وَتَعْلَمُ الْكَافِرِينَ} يَدِي {لَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ} فِي التَّخَلُّفِ عَنْ {أَنْ يُجَاهِدُوا
بِمُؤَالَفَتِهِمْ وَأَنْتُمْ بِاللَّهِ عَلَيْهِمُ بِالْمُتَّقِينَ} {أَتَمَّا يَسْتَأْذِنُكَ} فِي التَّخَلُّفِ {الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ
وَأَن تَأْتِيَتْ} خُذْتُ {قُلُوبَهُمْ} فِي الدِّينِ {لَهُمْ فِي رَيْبِهِمْ يَكَرَّدُونَ} يَتَخَيَّرُونَ {وَلَوْ أَرَادُوا الْخُرُوجَ} مَنَعَ
{لَأَعَدُّوا لَهُ عُدَّةً} أَقْبَعَهُ مِنَ الْآلَةِ وَالزَّادِ {وَلَكِنْ كَرِهَ اللَّهُ انْقِسَاءَهُمْ} أَيْ لَمْ يَرْضَ خُرُوجَهُمْ {فَتَبَطَّلَهُمْ
مَعْنَاهُمْ} {وَقِيلَ} لَهُمْ {أَلْعُدُّوا مَعَ الْقَاعِدِينَ} الْغُرَضُ وَالنِّسَاءُ وَالصَّبَبَانِ أَيْ قَلَزَ اللَّهُ تَعَالَى ذَلِكَ لَوْ
خَرَجُوا فِيكُمْ مَا زَادُوكُمْ إِلَّا خَبَالًا} فَسَادًا بِتَخْلِيلِ الْمُؤْمِنِينَ {وَلَا وَضَعُوا لَكُمْ} أَيْ اسْتَزَعُوا بَيْنَكُمْ بِالْفَضِي
بِالنَّبِيَّةِ {يَبْقَوُوكُمْ} يَطْلُبُونَ لَكُمْ {الْفِتْنَةَ} بِالْفَاءِ الْفِدَاوَةُ {وَفِيكُمْ مَتَاعُونَ لَهُمْ} مَا يَقُولُونَ سَمَاعَ قَبُولِ
{وَاللَّهُ عَلَيْهِمُ بِالظَّالِمِينَ} {لَقَدْ أَهْبَتُوا} لَكَ {الْفِتْنَةَ مِنْ قَبْلُ} أَوَّلُ مَا فُتِنَتِ النَّبِيَّةُ {وَكَلِّمُوا لَكَ الْأُمُورُ}
أَيْ اجْأَلُوا الْبُكْرَ فِي كَيْدِكَ وَانْطَالِ بِدَيْكَ {حَتَّى جَاءَ الْحَقُّ} النُّصْرَ {وَوَهَبَ} عَزَّ {أَمْرُ اللَّهِ} دِينَهُ {وَهُمْ
كَارِهُونَ} لَهُ لَفَدْخُلُوا فِيهِ طَاهِرًا {وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ الذَّنْ لِي} فِي التَّخَلُّفِ {وَلَا تَقْتَتِي} وَهُوَ الْجَدُّ بْنُ قَيْسٍ
قَالَ لَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَلْ لَكَ فِي جِلْدِ بَنِي الْأَسْفَرِ فَقَالَ إِنِّي مُفْرَمٌ بِالنِّسَاءِ وَأَخْشَى إِنْ رَأَيْتُ
بِنَاءَ بَنِي الْأَسْفَرِ أَنْ لَا أَسِيرَ عَنْهُمْ فَافْتَنَ قَالَ تَعَالَى {أَلَا فِي الْفِتْنَةِ سَقَطُوا} بِالتَّخَلُّفِ وَفَرَى سَقَطَ {وَأَنَّ
جَهَنَّمَ لَهِجَّةٌ بِالْكَافِرِينَ} لَا فَجِيسَ لَهُمْ عَنْهَا {إِنْ تَصَبَّكَ حَسَنَةً} كَسَرُ وَغِيْمَةُ {قَوْمَهُمْ وَإِنْ تَصَبَّكَ
مُوسِيَّةً} يَذُو {يَقُولُوا قَدْ أَغْدَاْنَا أَمْرًا} بِالْخَزْمِ جِمْ تَخَلَّفْنَا {مِنْ قَبْلُ} قَبْلَ هَذِهِ النَّبِيَّةِ {وَيَتَوَلَّوْا وَهُمْ
فَوْرُونَ} بِمَا أَصَابَكَ {قُلْ} لَهُمْ {لَنْ يُعِيْبِنَا إِلَّا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَنَا} إِصَابَتَهُ {هُوَ مَوْلَانَا} نَاصِرِنَا وَشَوْكُلِي

امورنا (وعلى الله فليتوكل المؤمنون) {قُلْ هَلْ تَرَوْنَ} فيه خلاف اخذى القائلين من الاصل اني تنتظرون ان يقع {بنا لا اخذى} القائلين {المُتَّبِعِينَ} ثبته حتى تأتت اخسن الثمر او الشهادة {وَمَنْ تَرَى} تنتظر {بِكُمْ أَنْ يُمْسِكُكُمْ اللَّهُ بِعَذَابٍ مِنْ عِنْدِهِ} بالمراجعة من الشفاء {أَوْ يُبَاهِيَكُمْ} بأن يهزمكم في قتالكم {فَتَرَوْا} بنا ذلك {إِنَّمَا مَعَكُمْ مُتَرَبِّصُونَ} عَابِتْكُمْ {قُلْ أَتَقُولُوا} في طاعة الله {طَوْعًا أَوْ كَرْهًا} يتقبل منكم {ما ألقىموه} {إنكم كنتم قوماً فاسقين} والآخر لما يتخفى الخبر {وَمَا مِنْهُمْ مَنْ يَقْبَلُ} بالباه والء {منهم نفاقهم إلا أنهم} فاجل وأن تقبل غفول {كُفُّوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَلَا يَأْتُوا الصَّلَاةَ إِلَّا وَهُمْ كَالْيَاقُوتِ} يتقابلون {وَلَا يَقُولُونَ إِلَّا وَهُمْ كَارْهُونَ} التلطف بأنهم يعدونها معرماً {فَلَا تُعْجِبْكُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ} أي لا تشغفهم يقضا عليهم لهم استبذاج {إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ} أي ان يعذبهم {بِمَا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا} بنا يلقون في جفمها من المشقة وفيها من المنصب {وَتَرَى} تخرج {الْأَنفُسَ وَهُمْ كَأَفْوَنَ} فيعذبهم في الآخرة أشد العذاب {وَيَخْلُقُونَ} يخلقون باللغة {إِنَّمَا لِيُعَذِّبَهُمْ} أي المؤمنين {وَمَا هُمْ مِنْكُمْ وَلَكِنَّهُمْ قَوْمٌ يَفْقَهُونَ} يخافون أن تفعلوا بهم كالمشركين فيخلقون تقيّة {لِيُجِدُوا مَلْجَأً} يلجأون إليه {أَوْ مَقَارَآتٍ} سَرَادِيبٍ {أَوْ مَدَافِلَ} فوجعاً يدخلونه {لَوْ لَوْ إِلَهِكُمْ وَهُمْ يَكْتُمُونَ} يسرعون في دخوله ولا ينصرف عنكم إنزاعاً لا يزده شيء كالفرس الجموح {ومنهم من يلمزك} يبيك {في} قسم {الصدقات} فإن أعطوا منها راضوا وإن لم يعطوا منها إذا هم يسخطون {وَلَوْ أَنَّهُمْ دَرَسُوا مَا آتَاهُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ} من النقام ونحوها {وَقَالُوا صَبَأْنَا} كافيًا {اللَّهُ سَيُنَاجِيُنَا اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَرَسُولُهُ} من غيبة أخرى ما ينجيها {إِنَّا إِلَى اللَّهِ رَاغِبُونَ} أن يغني عوَاب لَوْ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ

توجہ: حضور پاک ﷺ پہ خیل اجتہاد سرہ یو تولگی تہ پہ جہاد (عزوہ تبوک) کنبی د نہ شریکیدو اجازت ورکرو منو د ناراضتیا بنکارہ کولو د پارہ د راروان آیت نازل شوماوہ حضور پاک ﷺ د زرہ اطمینان د پارہ معافی نہی مخکنی بیان کرہ، (ای نبی) اللہ دی تاعاف کری تا ہغوی تہ د شرکت نہ کولو ولی اجازت ورکرو؟ او تاسو ہغوی ولی پہ حالت باندی بری نہ خود؟ چہ تا باندی بنکارہ شو؟ وچہ کوم خلق پہ عذر کنبی ریتونی دی؟ او د عذر پہ معاملہ کنبی بہ دی دروغجن ہم معلوم کری وچہ کوم خلق چہ پہ اللہ باندی اوپہ ورغ د آخرت باندی ایمان لری ہغوی خوبہ ستانہ کلہ ہم درخواست اونکری چہ ہغوی پہ خیل خان اومال سرہ د جہاد کولو نہ معاف اوساتلہی شی، اللہ متقیان بنہ پیڑنی، داسی د نہ شریکیدو درخواست خو صرف ہفہ خلق کوی شوک چہ پہ اللہ اوپہ ورغ د آخرت باندی ایمان نہ لری، او د ہغوی زبونہ د دین پہ معاملہ کنبی پہ شک کنبی مبتلا دی او ہغوی پہ خیل شک کنبی حیران وی کہ چری د ہغوی (پہ ریتسیا) تاسو سرہ د وتلو شہ ارادہ وی نو ہغوی بہ ددی دپارہ ستاسو پہ ورا ندی د وتلو آلات اود سفر د تونی پہ ذریعہ شہ تیاری کری وچہ لیکن اللہ تہ (جہاد دپارہ) د ہغوی پاغیدل خوین نہ وو، یعنی اللہ د ہغوی (د جہاد دپارہ) وتل نہ غوبنستل، پہ دی وجہ اللہ ہغوی

سست کرل او ورته اووٹیلی شو چه د ناست خلقو سره (یعنی) مریشانو او ښځو سره کښی، یعنی الله تعالی دا مقدر کرل، که چرې هغوی په تاسو کښې شامل شوې وې او وتلې وې نو په تاسو کښې به ئې مؤمنان ذلیل کړی وې (په بزدلی ښکاره کولو سره) د فساد نه علاوه دهیغ شیخ اضافه نه وې کړې او په تاسو کښې به ئې فتنه اچولو دپاره ښه منډې وهلې به تاسو کښې به ئې فتنه اچولې وې یعنی په تاسو کښې به ئې جفل خوری کولو دپاره ښه کوششونه کول، او دهغوی خبره منونکی خلق په تاسو کښې موجود دی، الله دغه ظالمان ښه پیژنی، ددې نه مخکښې هم (یعنی) کله چه تاسو مدینې ته راغلی وئ هغوی د فتنې اچولو کوششونه کړی دی تاسو سره د مکر کولو او ستاسو دین باطل کولو دپاره دوی هر قسم تدبیرونه او چل ول کړې دي تردې پورې چه حق یعنی نصرت راغې تردې پورې چه او د الله امر (یعنی) دهغه دین غالب شو حالانکه هغوی دا ناخوښه گټرلو لیکن هغوی په دې (اسلام) کښې به ښکاره داخل شواو په هغوی کښې بعضې خلق داسې هم شته چه هغوی وائی چه ماته (په جهاد کښې) د نه شریکیدو اجازت راکړئ او ما په فتنه کښې مه اچوئ او هغه جد بن قیس دې ددوی نه نسی رضی الله عنه تپوس او کړو چه آیا ته دخپل اصغر سره دقتال (جهاد) دپاره تیار ئې؟ نو هغه جواب ورکړو چه زه د ښځو شوقین یم ماته خطر ده چه که زه دخپل اصغر ښځې او وښم نه به خان قابو نه کړې شم چه ددې به وجه به زه په فتنه کښې مبتلا شم ښه واورئ دوی به شرکت نه کولو سره په فتنه کښې مبتلا شوی دی او سقط، هم وٹیلې شوی دی، یقین او کړئ د کافرانو جهنم احاطه کړې ده، هغوی ته ددې نه خلاصې نشته، که تاسو ته څه خیر در اورسېږی، مثلامدد او مال غنیمت نو هغوی خفه کېږی او که تاسو ته څه مصیبت در اورسېږی نو وائی چه مونږ خپله معامله په نه شریکیدو سره احتیاطاً دمخکښې نه درست کړې وه، یعنی ددې مصیبت د راتلو نه مخکښې او ستاسو په مصیبت باندې خوشحالیدو سره مخ اړونکی روانېږی هغوی ته اووایه مونږ ته (خیر یا بدی) بالکل نه رارسېږی خو هغه رارسېږی کوم چه الله زموږ دپاره لیکلی دی هم هغه زموږ مولا (یعنی) مددگار او زموږ دکارونو والی (کارساز) دې او ایمان والو ته هم په هغه باندې بهروسه پکار ده ته هغوی ته اووایه تاسو چه دکوم څیز زموږ باره کښې منتظرئ هغه ددې نه سوا نور څه دی چه هغه د دوه خپرونو (فائدو) نه یو خیر دې الحسین، حقد احس و تائیت تشبیه ده (او هغه دوه څیزونه) غلبه یا شهادت دې او مونږ ستاسو په معامله کښې چه دکوم څیز منتظر یو هغه دادې چه الله تاسو ته د آسمانی بجلئ په ذریعه په خپله سزا درکوی یا په ئې زموږ په لاس درکوی په دې طریقه چه مونږ ته ستاسو دقتلولو اجازت راکوی تاسو ددې زموږ باره کښې انتظار کوئ مونږ تاسو سره ستاسو د انجام انتظار کوی په ترثعنون کښې اصل کښې حذف د تاء دې، یعنی تاسو د واقع کیدو انتظار کوئ تاسو هغوی ته اووایئ تاسو د الله په اطاعت کښې که په خوشحالی خرج کوئ او که په ناخوښئ هغوی ستاسو خرج

کول بالکل نہ قبولی حکم کہ تاسو فاسقان یے او دلتہ امر د خبر پہ معنی کنبی دې دھغوی د خرچ کړې شوی مال د نه قبولولو ددې نه سوابله هیڅ وجه نشته چه هغوی د الله او د هغه د رسول انکار کړې دې (بقول) په یاء او تاء سره دې، د الایم منعم فاعل دې او ان قبل د هغې مفعول دې مونځ له راعی نو په کسالت سستئ سره راعی، او (د الله په لار کنبی) هغوی په ناخوشی خرچ کوی ځکه چه هغوی دا تاوان گنړی د هغوی مالونه او د هغوی اولاد (زیاتوالې) تاسو په تعجب (دهوکه) کنبی وانه چوی، یعنی زموږ هغوی ته خوشحالی (مالدارۍ) ورکول دې تاسو نه ښه معلوم نه شی ځکه چه دا مهلت ورکول دی الله خو دا غواړی چه هم ددې څیزونو په ذریعه دوی ته د دنیا په ژوند کنبی د لعیبهم تقدیر یعذبهم دې په عذاب کنبی گرفتار کړی د هغې مشقتونو او مصیبتونو په ذریعه کوم چه دوی په مال جمع کولو کنبی برداشت کوی او دوی ساه هم ورکړی نو د حق نه د انکار په حالت کنبی ټپ ورکړی چه د هغې په وجه الله هغوی ته په آخرت کنبی سخت ترین عذاب ورکړی، هغوی د الله قسم خوری او وائی چه هغوی تاسو سره دی یعنی د مؤمنانو سره حالانکه هغوی بالکل تاسو سره نه دی، اصل کنبی هغوی داسې خلق دی چه ستاسو ته ویریږی، هغوی ددې خبرې نه ویریږی چه چرته تاسو د هغوی سره هم د مشرکانو په شان معامله او کړئ نو د تقیه (ښودنې) په طور قسمونه خوری که چیرته هغوی داسې د پناه ځانې بیامومی چه په هغې کنبی هغوی پناه واخلی یا چرته سورنگ بیامومی یا چرته د پتیدو ځانې بیامومی نو هغوی په هغې کنبی زړ پټ شی یعنی په داخلیدو کنبی د جلتئ نه کار واخلی په داسې جلتئ سره ستاسو ته واوړی چه څه څیز هغوی لره ستاسو طرف ته واپس نه کړی لکه چه سرکش اس وی، او (اې نبی) د هغوی نه بعضې خلق د صدقاتو د تقسیم باره کنبی تاسو باندې اعتراضات کوی (عیبونه لگوي) پس که چرې په صدقاتو کنبی (د هغوی د مرضئ مطابق) هغوی ته ملاوړی نو خوشحالیږی او که ددې صدقاتو نه (د هغوی د خواش مطابق) نه ملاوړی نو هغوی خفه کیږی څومره به ښه وي چه کوم څه الله او د هغه رسول د غنیمتونو وغیره نه هغوی ته ورکړی دی په هغې باندې راضی کیدلې او وئیل ټپ چه الله زموږ دپاره کافی دې ډیر زړه الله دخپل فضل نه او د هغه رسول د مال غنیمت وغیره نه دومره را کړی چه زموږ دپاره به کافی وی، په تحقیق سره مونږ د الله طرف ته رغبت کوونکی یو. او د لږ جواب لکان غیر الله محذوف دې.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: عفا الله عنك: جمله دعائیه ده، د ناراضگۍ په مقام کنبی د شفقت د اظهار دپاره مقدم کړې شوې دې.

قوله: لِمَ: دا په اصل کنبی لِمَا، جار مجرور وو، په دې قاعدې سره چه کله حرف جر په ما

استفہامیہ باندی داخل شی نو الف غورخیری، لہذا الف غورخیدلی دی، پہ لیر کنبی لام تعلیلیہ دی او لہر تبلیغیہ، لہذا د دوارو اذنت سرہ متعلق کیدل صحیح دی۔
فولہ: الذین صدقوا: دا د یقین فاعل دی، جملہ صدقوا صلہ دہ، تعلم پہ یقین باندی عطف دی، کاذین مفعول لہ دی۔

فولہ: لمرید غروچہم: کراہ: انماض النفس للعلم بنقصانہ، تہ وائی او داد اللہ تعالیٰ دپارہ محال دی، لہذا پہ کراۃ اللہ کنبی د کراہت نسبت اللہ تعالیٰ طرف تہ صحیح نہ دی؟

جواب: مفسر علام د کراۃ تفسیر پہ لمرید غروچہم سرہ کړی دی، پہ دی سرہ نہ دی سوال جواب ورکړی دی چہ دلته د کراہت لازم معنی مراد دہ خکہ چہ کوم شی مکروہ او ناخوینہ وی دہغی ارادہ نہ شی کولی۔

فولہ: تہلہم: (تفعیل) تثبیطاً منع کول، ایسارول، ماضی واحد مذکر غائب، ہم ضمیر دجمع مذکر غلب دی

جواب: تثبیط، معنی منع کول دی او داللہ تعالیٰ دپارہ دا مناسب نہ دی چہ بندگان د فرائضو خخہ منع کړی، نومجازاً دمنع نسبت کسل تہ کړی شوې دی۔ چہ د اللہ تعالیٰ د تقدیر مطابق دہغوی کسل دہغوی منع کړل۔

فولہ: ائی قدر اللہ ذلک: سوال: اللہ تعالیٰ فرمائیلى دی ((اقدوام القاعدین)) پہ دی کنبی د قعود عن الجہاد حکم ورکړی شوې دی او مامور ماحود وی نہ چہ مذموم۔

جواب: د جواب حاصل دا دی چہ ازلی تقدیر مراد دی دی جواب تہ د اشارې کولو دپارہ نہ د ((قدر اللہ تعالیٰ ذلک)) اضافہ او کړہ بعضی حضراتو بل جواب ورکړی دی دویم جواب: دا دی چہ دا امر تہدید دی، د ((اعملوا ما شئتم)) د قبیلې خخہ دی۔

فولہ: إلا عبالاً: دا مستثنی مفرع دہ یعنی مستثنی منہ محذوف دہ ((ای ما زادکم شیاً الا عبالاً)) **فولہ:** عبالاً: پہ معنی دفساد، شردی، دا د،، خبل یخبل،، خخہ ماخوذ دی۔ دا شراو فساد چہ دہغی پہ وجہ پہ خنور کنبی جنون او اضطراب پیدا شی، ((عبالاً)) مستثنی متصلہ دہ۔

فولہ: اوضعوا ائی لسوا بینکم بالہیمۃ: ((ای لسوا بینکم بالہیمۃ)) ایضاً پہ معنی د اسراع او جلتی۔ کولو کنبی استعمالیږی۔ ((وضع العیروضعاً اذا سرع)) معلومہ شوه چہ دلته وضع پہ معنی د کیخودلو نہ دہ۔

فولہ: ویکم مماعون: ښہ غور کینودنکې، جاسوس، (سماع) کلہ خو د جاسوس پہ معنی راخی۔ او کلہ د تابعدار پہ معنی کنبی استعمالیږی۔ دلته دواړہ معانی مراد کیدی شی۔

قوله: ہئی الأصغر اصغر د روم د اطراف د رئیس نوم وو. هغه د یوې رومی ښځې سره نکاح کړې وه. دهغې څخه چې کوم بچی پیدا شوی وو هغوی ته ئې بنی الاصغر وئیل، دا نسل دیر ښکلی وو دا هم دغه نسل طرف ته اشاره ده.

قوله: جلاد:

کورې وهونکې، توره چلونکې، جلاد هم ددې څخه ماخوذ دې. دلته قتال بالسيف مراد دې. په بعضې نسخو کښې د جلادو په ځانې جهاد دې. د کومې معنی چې واضحه ده.

قوله: انفقوا طوعاً او کرهاً.. الخ:

دا امر په معنی د خبر دې. معنی ئې دا ده ((نظفتمکرم طوعاً او کرهاً غیر مقبولة))

قوله فاعل منعهم:

یعنی ((الانهم)) د منع فاعل دې. تقدیر عبارت داسې دې ((ما منعهم قبول نقضاً منهم الا کفرهم)) قبول مفعول ثانی دې او په «منعهم» کښې هم مفعول اول دې.

قوله: استدراج: په مزه باندې نژدې کول په مزه باندې مهلت ورکول.

قوله: تقيّة: د باطن خلاف ښکاره کول، دا لفظ د اهل تشیع اصطلاح ده یعنی دخپلې مذهبي عقیدې خلاف ښکاره کول.

قوله: مدخلاً: په اصل کښې مدتخلاً وو، تاء په دال باندې بدل شوې اودال په دال کښې مدغم شو. ځانې د داخلیدو.

قوله: يجمعون: دا د جمع څخه ماخوذ دې. دا هغې خود سره اس ته وائی کوم چې په واکي لگولو سره هم په قایو کښې نه راځی. او په تیزه سره منډه وهی. دلته مطلقاً تیز تلل او تیزه منډه وهل مراد دی.

[ایاتونه: ۶۰-۶۶]

{إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ الرِّكَازَاتُ مَضْرُوبَةٌ {لِلْفُقَرَاءِ} الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ مَا يَنْفَعُ مَوْفِقًا مِنْ كِفَايَتِهِمْ {وَالسَّائِكِينَ} الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ مَا يَكْفِيهِمْ {وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا} أَيِ الصَّدَقَاتِ مِنْ جَنَابِ وَقَائِمِ وَكَاتِبِ وَخَاشِعِ {وَالْمَوْلُكَةِ قُلُوبِهِمْ} لِيَسْلَمُوا أَوْ يَنْتَبِثَ إِسْلَامُهُمْ أَوْ يَسْلَمَ نَظَرًا وَهُمْ أَوْ يَذُبُّوا عَنِ الْمُسْلِمِينَ أَقْسَامَ وَالْأَوَّلِ وَالْأَخِيرِ لَا يَغْطِيَانِ الْيَوْمَ عِنْدَ الشَّافِعِيِّ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ لِقَرِّ الْإِسْلَامِ بِخِلَافِ الْآخَرَيْنِ فَيُغْطِيَانِ عَلَى الْأَمْتِ {وَقِي} فَك {الرِّقَابِ} أَيِ الْمَكَاتِبِ {وَالْعَامِلِينَ} أَهْلُ الدِّينِ إِنْ اسْتَدَانُوا لِقَرِّ مَضْعَبَةٍ أَوْ تَانُوا وَلَيْسَ لَنَهُمْ وَفَاءٌ أَوْ لِإِسْلَاحِ ذَاتِ النَّسْنِ وَلَوْ اغْتِيَاءَ {وَقِي سَبِيلَ اللَّهِ} أَيِ الْقَائِمِينَ بِالْجِهَادِ مِثْلَ لَا فِيءَ لَهُمْ وَلَوْ اغْتِيَاءَ {وَبِنِ السَّبِيلِ} الْمُنْفُطَعِ فِي سَفَرِهِ {قَرِيضَةً} نُصِبَ بِفَعْلِهِ الْفَقْرُ {مِنْ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلَيْهِمْ} بِخِلَافِ {حَكِيمٍ} فِي صُنْعِهِ فَلَا يَخْوَضُ صَرْفَهَا لِقَرِّ هَلَاةٍ وَلَا مَنَعَ صِنْفَ نَهْمِهِ إِذَا وَجَدَ فَيَقْسِمُهَا الْإِمَامُ عَلَيْهِمْ

على الشاء وله تفصيل بعض اعداد الصنف على بعض والاذن اللام وجوب استيفاء المزايدة لكن لا يجب على صاحب المال اذا قسم يشره بل يكفي اغطاء لثلاثة من كل صنف ولا يكفي لوها كما افادته بجة الخنع وثبتت السنة ان شرط المظلي منها الإسلام وأن لا يكون حاجباً ولا غطياً {وَمَنْهُمْ} أي المتأخرون {الَّذِينَ يَأْكُونُونَ النَّاسَ} بغيره وينزل عذبه {وَيَكُونُونَ} إذا نهوا عن ذلك قلاً بئله {هُوَ أَذُنٌ} أي يمنع كل قيل ونقوله فإذا خلقنا له آناً لم نقل صدقنا {قُلْ} هو {أَذُنٌ} مستمع {غَيْرُكُمْ} لا يمنع شر {يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ} يصدق {الْمُؤْمِنِينَ} فيما أخبروه به لا يغيرهم واللام زائدة للفرق بين إيمان التسلیم وغيره {وَرَحْمَةً} بالزلم خلقاً على الذن والخز خلقاً على غير {لِلَّذِينَ آمَنُوا مَكْرَهُوا الَّذِينَ} يؤذون رسول الله لهم عذاب أليم {يَخْلُقُونَ بِاللَّهِ لَكُمْ} أي المؤمنون فيما يلقونكم عنهم من أذى الرسول أنهم ما أنزوه {يُرْسِلُكُمْ وَاللَّهُ وَرَسُولُهُ أَحَقُّ أَنْ يُرْسِلَ} بالطاعة {إِنْ كَانُوا مَوْمِنِينَ} حقاً وتوحيد الضير تلازم الرضا بمن أو غير الله أو رسوله محذوف {أَلَمْ يَعْلَمُوا} ب {أَلَهُ} أي الشان {مَنْ يَحْأُذُ} يشاقق {اللَّهُ وَرَسُولَهُ فَإِنْ لَهُ نَارُ جَهَنَّمَ} جزء {عَالِدًا فِيهَا ذَلِكَ الْغَزَى الْعَظِيمُ} يحذر {يَخَافُ} المتأفكون أن تُكَلَّ عَلَيْهِمْ أي المؤمن {سُورَةُ تَبَّتْهُمْ عِمَا فِي قُلُوبِهِمْ} من الشفاق وهم مع ذلك يستغفرون {قُلْ} استنزلوا أنر تهديد {إِنَّ اللَّهَ فَطَرَجَ} مظهر {عَامِدُونَ} إخراجهم من نفاقهم {وَلَيْنَ} لام قسم {سَأَلْتَهُمْ} عن استغفارهم بك والقرآن وهم سائرون ففك إلى تنوك {لَيَكُونُونَ} مغتربين {إِنَّمَا كُنَّا نَخْشَى} ونلقب {فِي الْخَبِيثِ لِنَقُطَ بِهِ الطَّرِيقَ} ولم نغصد ذلك {قُلْ} لهم {أَبَالَهُ وَأَيَاتِهِ وَرَسُولَهُ كُنْتُمْ تستنزلون} {لَا تَعْتَذِرُوا} عنه {قَدْ كَفَرْتُمْ بِعِدَائِكُمْ} أي ظهر كفركم بعد إظهار الإيمان {إِنْ يَعْصِ} بآتاء مني لنفعلوا والثون مني للفاعيل {عَنْ طَائِفَةٍ مِنْكُمْ} بإخلاصها وتوحيها كخشي بن حمير {تعذب} بآتاء والثون {طَائِفَةٍ بِأَتَهُمْ كَانُوا أَجْمَرِينَ} مصيرين على الشفاق والاستغفاء

نوجه: صدقات (واجبه) مثلاً زكاة صرف دهغي فقيرانو دپاره دی چې دومره اندازه کښې هم نه مومی چې خپل حاجت کښې شي اولگوۍ (یعنی دوی سره مال بالکل نه وی او مسکینانو د پاره دی شه چې د ضرورت په قدر مال نه مومی او په صدقاتو کښې کار کوونکو د پاره او صدقات زکوة) وصول کوونکو د پاره دی او په مستحقینو باندې تقسیم کوونکو د پاره او لیکوالو د پاره او (د ارباب اموال) نه د جمع کوونکو د پاره دی، او دهغه خلقو د پاره چې د چا د زړه مائله کول مقصود وی چې هغوی اسلام راوړی یا په خپل اسلام باندې کلک اوسی، یا د دوی په شان نور خلق اسلام راوړی یا د مسلمانانو دفاع او کړی، دا خلور قسمونه دی، اول او آخری قسم ته به د امام شافعی ^{رحمته} په نیز نن صبا نه ورکړې کيږي ځکه چې اسلام طاقت ور شوې دې، په خلاف د باقی دواړو قسمونو د صحیح مذهب مطابق به دوی ته ورکولې شي، او مکاتیبینو آزادولو د پاره او قرضدارو د پاره دی چا چې د غیر معصیت د پاره قرض اخستی وی یا د گناه د پاره اخستی وی خو د گناه نه نهې توبه

کری وی او دوی سرہ د قرض د ورکولو مطابق مال نہ وی، او په خپل مینځ کښې د روغې د پارہ، اگر چې مالدار وی او مجاہدینو د پارہ یعنی داسې مجاہدینو د پارہ چې په جہاد کښې مشغول وی، او هغه خلقو د پارہ چې د هغوی په مال غنیمت کښې حصہ نہ وی اگر چې دوی مالدار ولې نہ وی، او داسې مسافرو د پارہ چې هغوی ته د مال د ختمیدو د وجہ سفر جاری ساتل گران وی او دا د الله طرف نہ فرض کری شوې حکم دې (فرضۃ) فعل مقدر د (فرض) د وجہ نہ منصوب دې الله مخلوق د ضرورتونو نہ دیر بنہ خبردار دې او په خپل صنعت کښې حکمت والا دې لهذا د ذکر شوې مصارفو نہ علاوہ کښې خرچ کول جائز نہ دی، او د مذکورہ قسمونو د موجودگي په وخت کښې به دوی کښې یو هم پاتې کوی نہ، لهذا د وخت امام له پکار دی چې په دوی کښې برابر تقسیم اوکړی او امام ته اختیار دې چې یو قسم له په بل باندې ترجیح ورکړی، او د لام نہ د ټولو کسانو د استغراق وجوب معلومیږي خو د مال والا د پارہ د تقسیم په وخت کښې د ټولو کسانو ته د رسیدلو د گرانوالی د وجې واجب نہ دی بلکه په دې اتو قسمونو کښې هر قسم کښې صرف دریو تنو (افرادو) ته ورکول کافی دی، ددې نہ په کم کښې به کافی نہ وی، لکه چې د جمع د صیغو نہ دا فائدہ اخستی شی، او سنت دا خبرہ واضحہ کره چې چاته د زکوٰۃ مال ورکیري د هغه مسلمان کیدل شرط دی، او دا هم شرط دی چې هاشمی او مطلبی سید نہ وی او په دې منافقینو کښې داسې خلق هم دی چې نکته چینی او رازونہ ښکاره کولو سرہ نبی ﷺ ته تکلیف سوی کله چه دوی په خپلو کښې په دې خیال د دې نکته چینی نہ منع کړې شی چې هسې نہ داسې او شی چې د دې خبرو هغوی ﷺ ته اطلاع ورکړې شی نو وائی چې هغه خو غوږونه دی هر یو خبرہ اوری او رشتیا ئې گنری، او چې مونږ هم قسم خوړلو سرہ او وایو چې مونږ داسې خبرہ کړې نہ ده نو زموږ خبرہ به هم رشتیا او گنری، او دوی ته اوویہ چې ستاسو د خیر خبرې اوری نہ چې ستاسو د نقصان، په الله باندې ایمان لری او د مومنانو په دې خبرہ کښې تصدیق کوی چې د هغې ورته خبر ورکوی نہ د نورو، او په (المؤمنین) کښې لام زانده دې چې د ایمان تسلیم او ایمان تصدیق د فرق د پارہ دې، او په تاسو کښې چې څوک ایمان راوړی د هغوی د پارہ رحمت دې رحمة په رفع سرہ په 'اذن' باندې عطف دې، او جر سرہ دې په 'خبر' باندې عطف دې. او کوم خلق چې د الله رسول ته تکلیف رسوی ددوی د پارہ دردناک عذاب دې ای ایمان والو! د رسول د ایذا دا خبرہ چې د دوی د طرف نہ تاسو ته رارسیدلې ده ستاسو په مخکښې په الله قسم خوری چې مونږ داسې خبرہ کړې نہ ده هې د پارہ چې دوی تاسو خوشحاله کړی حالانکه الله او رسول د هغه زیات مستحق دی چې هغوی د تابعدارنې په ذریعہ خوشحاله کړی که چرې دوی په رشتیا مسلمانان وی د دواړو د رضامندی د لازم او ملزوم کیدو د وجہ د یرضوہ ضمیر ئې واحد راوړو، یا د الله او یا د

رسول خبر محذوف دې، آیا دوی ته معلومه نه ده چې څوک الله او رسول سره دشمنی کوي د هغوی سزا د جهنم اور دې چې په هغې کښې به دوی همیشه وي، دا ویره د رسوايي څپه ده منافقان د دې خبرې نه ویرېږي چې دې مومنانو باندې څه سورت نازل نه شي چې د دوی دا منافقت ښکاره کړي چې کوم د دوی په زړونو کښې دې او دوی د دې باوجود توقي کوي (اې نبی ﷺ) او وایه او توقي او کړئ دا امر د تهدید دې الله دې نفاق لره ښکاره کونکې دې چې د څه د ښکاره کولو نه تاسو ویرېږئ او که چرې ته د دوی نه د ستاسو او د قرآن په باره کښې د توفو تپوس او کړې په داسې حال کښې چې دوی تاسره تېوک ته روان دی قسمیه خبره ده چې دوی عذر پیش کولو سره یقینا دا خبره به اوکړي چې مونږ څو هسې د توفو مسخرو خبرې کولې چې په خدا حوشعالي سره مزمل لند شي او دا توقي مسخرې زمونږ مقصد نه وو ته دوی ته او وایه چې آیا تاسو الله، د هغه آیتونو او د هغه رسول پورې توقي کوي دې باره کښې عذرمه بیانوي تاسو د ایمان نه پس کفر او کړو د ایمان د ښکاره کیدو نه پس ستاسو کفر ښکاره شو که په تاسو کښې یو جماعت د هغوی د اخلاص او د توبې د وجه معاف کړې شي لکه مخسې بن حسیر نو یو جماعت ته به مونږ ضرور سزا ورکړو ځکه چې دوی مجرمان دي تعذب تا او تون سره دې او تعف یا سره مبنی للمفعول دې، او نون سره مبنی للفاعل دې، یعنی نفاق او استهزاء باندې کلک دې.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: انما الصدقات للفقراء والمساكين، انما کلمه د حصر ده، دلته قصر موصوف علی الصفه د پاره استعمال شوې دې یعنی د صدقاتو (زکوٰۃ) مصرف صرف دا ذکر شوې خلق دی، ددې نه علاوه بل څوک نشته، په للفقراء کښې د لام باره کښې ډیرې خبرې شوې دي، بعضو وئیلې دي چې لام د تملیک د پاره دې، لکه چې د امام شافعی رحمته الله علیه دغه مسلک دې او بعضو وئیلو دي چې اختصاص او استحقاق د پاره دې، ددې قائل امام ابوحنیفه رحمته الله علیه دې (بحی الفقراء والمساكين د دواړو لفظونو په تعبیر او تفسیر کښې ډیر اقوال نقل شوې دي).

ابوحنفیه وئیلې دي چې فقیر هغه ناداره دې چې سوال نه کوي او مسکین هغه نادار دې چې سوال کوي، او دابن عباس رضی الله عنهما، حسن بصری، جابر بن زید، او زهري (رحمهم الله) نه هم دا نقل دی، د امام ابوحنیفه رحمته الله علیه قول ددې حضراتو د قول مطابق دې (جصاص) د لفظ د فقیر او مسکین په تشریح او تعبیر کښې اگر چې هر څومره اختلاف ولې نه وي، د زکوٰۃ په مسئله باندې اثر نه غورزیږي، زکوٰۃ دواړو ته ورکول جائز دی، البته د وصیت په مسئله کښې به فرق راځي، که د فقیرانو د پاره ئې وصیت کړې وي نو هغوی به مستحق وي او که مسکینانو د پاره ئې کړې وي نو صرف هغوی به مستحق وي.

[ایاتولہ: ۶۷-۷۲]

{الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ} اُنّی منشأ ہوں فی الذین کان خاص الشیء الواحد {يَأْمُرُونَ بِالْمُنْكَرِ الْكُفْرِ وَالْمُنَافَاةِ} وَيَتَّبِعُونَ عَنِ الْمَعْرُوفِ {وَيَتَّبِعُونَ أَمْرَهُمْ} عَنِ الْإِنْفِاقِ فِي الطَّاعَةِ {نُؤَاوِلَهُ} تَرْكُوا طَاعَتَهُ {فَلْيَجِبْهُمْ} تَرْكُهُمْ مِنْ لُطْفِهِ {إِنْ الْمُنَافِقِينَ هُمُ الْفَاسِقُونَ} وَعَدَّ اللَّهُ الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتُ وَالْكُفَّارَ نَارِ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا هِيَ حَسْبُهُمْ} جَزَاءُ وَعِقَابُهَا {وَلَعَنَهُمُ اللَّهُ} انْعَمَ عَنْ رِزْقِهِ {وَلَهُمْ عَذَابٌ مُعِيمٌ} دَائِمٌ أَنْتُمْ أَيُّهَا الْمُنَافِقُونَ {كَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ كَانُوا أَشَدَّ مِنْكُمْ قُوَّةً وَآكْرَ أَمْوَالًا وَأَوْلَادًا فَاسْتَمْتَعُوا} تَمَتُّعُوا {بِعَلَاقِمِهِمْ} نَعِيبِهِمْ مِنَ الدُّنْيَا {فَاسْتَمْتَعْتُمْ} أَيُّهَا الْمُنَافِقُونَ {بِعَلَاقِمِهِمْ} كَمَا اسْتَمْتَعْتُمُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ بِعَلَاقِمِهِمْ وَخُضْتُمْ} فِي النَّاطِلِ وَالطُّغَى فِي الشَّيْءِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ {كَالَّذِي عَاثَا} اُنّی عَوَضَهُمْ {أُولَئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ} {أَلَمْ يَأْتِهِمْ نَبَأُ} خَبَرُ {الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ قَوْمُ نُوحٍ وَعَادٌ} قَوْمُ هُودٍ {وَمُؤْمِدٌ} قَوْمُ صَالِحٍ {وَكَوْمًا مِنْ آلِ إِبْرَاهِيمَ أَفْضَاءَ} مَدِينٍ {قَوْمٌ خُذِبَ} {وَالْمُؤْتَفِكَاتُ} فَرَى قَوْمٌ لَوْ أَنَّهُمْ {أَتَتْهُمْ رُسُلُهُمُ بِالْبَيِّنَاتِ} بِالْبَيِّنَاتِ فَكَذَّبُوهُمْ فَاعْبُدُوا {فَمَا كَانَ اللَّهُ لِيَظْلِمَهُمْ} بَلْ أَنْ يَنْفَعَهُمْ بِغَيْرِ ذَنْبٍ {وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ} بِارْتِكَابِ الذَّنْبِ {وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُؤْتُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَيُطِيعُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُولَئِكَ سَيَرْحَمُهُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ} لَا يَنْفَعُهُ شَيْءٌ عَنِ انْخِازِ وَعَدِهِ وَوَعِيدِهِ {حَكِيمٌ} لَا يَضَعُ شَيْئًا إِلَّا فِي مَحَلِّهِ {وَعَدَ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَمَسَاكِينٌ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتِ عَدْنٍ} إِفَاقَةُ {وَرِضْوَانٌ مِنَ اللَّهِ أَكْبَرُ} اعْظَمُ مِنْ ذَلِكَ كُلِّهِ {ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ}

ترجمہ: منافقان سری او منافقی بھیجی پول یو شان دی یعنی د دین پہ معاملہ کنبی د یو خیز د جزو نو پہ شان دی، د بدئی یعنی د کفر او د گناہ حکم ورکوی او د خیگر پی یعنی د ایمان او د تابعدارئی نہ منع کوی او تابعدارئی کنبی خرچ کولو نہ خیل لاسونہ بندوی، اللہ ہی ہیر کر پی دی، یعنی د ہفہ تابعداری نہ پریندو دی، نو اللہ ہم دوی ہیز کرل، یعنی د خیل رحم او کرم نہ نہی محروم کرل، یقینا دا منافقان ہم فاسقان دی دی منافقانو سرو او بنحو سرہ اللہ تعالیٰ د دوخ د اور وعدہ کر پی، چہ پہ ہفہ کنبی بہ دوی ہمیشہ اوسپی ہم ہفہ د سزا او بدلہ پہ اعتبار سرہ د دوی د پارہ دی، اللہ پہ دوی باندی لعنت کر پی دی، یعنی د خیل رحمت نہ نہی لری کر پی دی، او د دوی د پارہ ہمیشہ عذاب دی ای منافقانو ستاسو چال چلن ہم ہفہ شان دی خنگہ چہ ستاسو نہ مخکنبی خلقو وو، ہفوی ستاسو نہ زیات طاقت والا وو او پہ مال اولاد کنبی ستاسو نہ مخکنبی وو، ہفوی پہ دنیا کنبی د خیل حصی مزی او کر پی بیا ای منافقانو اتاسو ہم د خیل حصی مزی ہم ہفہ شان و کر پی خنگہ چہ ستاسو نہ مخکنبی خلقو کر پی وی او تاسو ہم پہ نبی ﷺ باندی بہ طعنی او ناحقہ بحثو نو کنبی داسی ورتوتی خنگہ چہ ہفوی ورتوتی وو، ہم

دغه خلق دی چې د هغوی اعمال دنیکنې په دنیا او په آخرت کښې ضائع شول او هم دوی په تاوان کښې دی، آیا دوی ته د هغې خلقو تاریخ رارسیدلې نه دي چې د دوی نه مخکښې تیر شوی دی؟ مثلاً قوم د نوح او عادیان، چې د هود علیه السلام قوم وو، او د شموه تاریخ چې د صالح علیه السلام قوم وو، او د ابراهیم علیه السلام قوم او د اصحاب مدین چې د شعیب علیه السلام قوم وو او د هغه کلود خلقو قوم چې اولته کړې شوې وو او هغه د قوم لوط علیه السلام کلی والا وو ددوی رسولان دوی ته ښکاره نښې معجزات راوړلو سره راغلې وو خو دوی هغه دروغ او کنترول او دغه شان دوی هلاک کړې شول دا د الله کار نه وو چې په ظلم او کړۍ په داسې طریقې سره چې بغیر د څه وجه دوی هلاک کړې خو حقیقت دا دې چې دوی په خپله د گناهونو په وجه په خپل ځان باندې ظلم کوونکي وو مومنان سړي او مومنانې ښځې د یو بل ملگری دی، د نیکو حکم کوی او د گناهونو نه منع کوی مونغ قاضی او زکوة ادا کوی او د الله او د رسول اطاعت کوی او هم دغه خلق دی چې الله به ویرز په دوی باندې رحم او کړۍ، الله تعالی غالب دي هغه لره خپله وعده پورا کول او وعید باندې عمل کولو نه څوک منع کولې نشي د حکمت والا دي هر څیز د هغې په موقع او محل باندې کوی مومنانو سړو او ښځو سره د الله تعالی وعده ده چې هغوی ته به داسې جنت ورکوی چې د هغې لاندې به نه وروته جاری وي په هغه کښې به دوی همیشه اوسېږي، په هغه باغونو کښې د دوی د پاره پاک کورونه دي، او د ټولو نه زیات دا چې دوی ته به د الله تعالی رضا حاصله وي، چې ددې ټولو نعمتونو نه لوټي نعمت دي، هم دغه لویه کامیابی ده.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

فوله: ترکوا طاعته، دا د دې سوال جواب دی چې په هیره باندې هیڅ نیول نشته، او نه هیره د مذمت قابله ده، ځکه چې دا د الله د طرف نه وی نو بیا ئې دا د مذمت په ځانې کښې ولې ذکر کړه؟

جواب: دلته او راروان ځانې کښې د نسیان نه ددې لازم معنی مراد ده ځکه چې د نسیان سره پریښودل لازم دی د الله تعالی د هیرولو مطلب د خپل خاص رحمت نه محرومول دی فوله: انتم ایها المنفقون، انتم محذوف منلو سره ئې اشاره او کړه چې کالذین من قبلکم د مبتدا محذوف خبر کیدو د وجه محلا مرفوع ده، نه چې د فعل محذوف د وجه منصوب، ځکه چې په دې صورت کښې به د کثرت د حذف راشي، حالانکه په حذف کښې کموالی اولی دي،

فوله: نصیبهم، په دې کښې د خلاق معنی طرف ته اشاره ده، دا د 'خلق' نه وتلې دي په معنی د تقدیر.

سوال: فکذبوهم د اضافې څه فائده ده؟

جواب: چې د فساگان الله یظلمهم عطف د فاء تعقیبیه په ذریعه صحیح شی.

قوله: اقامہ پہ دے کنبہ اشارہ دہ چہ 'عدن' پہ معنی د 'ہمیشہ والی' دے لہذا د تکرار اعتراض ختم شو،

قوله: رضوان من اللہ، رضوان کنبہ تنوین د تنکیر د پارہ دے، یعنی د اللہ تعالیٰ لہو رضامندی ہم لونہ خیز دے

[اپاولہ: ۷۳-۸۰]

{بِأَعْيُنِنَا جَاوِدُ السُّكَّرِ} بالسنب {وَالْمُتَافِقِينَ} باللسان والحجة {وَالْمُحْلَظَاتِ عَلَيْهِمْ} بالانظار والنظ {وَمَا أَوْهَمُ جَهَنَّمَ بِلَيْسَ الْمَجِيرِ} المزجج {يَحْمِلُونَ} أي المتنافسون {بِاللَّهِ مَا قَالُوا} ما تملك عنهم من السب {وَلَقَدْ قَالُوا كَلِمَةَ الْكُفْرِ وَكَفَرُوا بَعْدَ إِسْلَامِهِمْ} اظهروا الكفر بعد اظهار الإسلام {وَهُوَ يَخْلَعُهُمْ} يتألو {من ألفك بالتي تلة الفقة عند هزده من ثبوك ولهم تحفة حشر زجلا فحشر عشار بن سمر وجوه الزواجل لنا حشوه فزفوا {وَمَا تَقْهَمُونَ} اتكروا {لَأَن أَعْتَاهُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ مِنْ فَتْلِهِ} بالفتاح بعد جده عاجهم الفتى لم ينفهم منه إلا هذا ولين مشا ينهم {فَلَمَّا يَقُولُوا} عن التفاف وتلوموا بك {بِكُفْرِهِمْ وَأَنْ يَقُولُوا} عن الإيمان {يَعْلَمُهُمْ عَذَابُ أَلِيمٍ فِي الدُّنْيَا} بالقتل {وَالْآخِرَةِ} بالآثار {وَمَا تَعْلَمُونَ الْأَرْضَ مِنْ وَلَيْ} يخلفهم منه {وَلَا يُعِيرُونَ} ينفعهم {وَمِنْهُمْ مَنْ عَاهَدَ اللَّهُ لَنْ لَا تُكَلِّمَهُمْ قَوْلًا نَصَعُهُمْ} فيه إذغام الثاء في الأصل في الصاد {وَلَكُنْهُمْ مِنَ الصَّالِحِينَ} وهو فغلة بن عايط سأل النبي صلى الله عليه وسلم أن يدعو له أن يتركه الله مالا ويودي به إلى كل ذي عرق حقه فدعا له فوشع عليه فانقطع عن الجمعة والجماعة ونزع الزكاة كما قال تعالى {فَلَمَّا أَتَاهُمْ مِنْ فَتْلِهِ يَحْمِلُوا بِهِ وَكَلُّوا} عن طاعة الله {وهم معروضون {فَأَعْقَبَهُمْ} أي فصير عاقبتهم {يَقَاقًا} ثابًا {فِي قُلُوبِهِمْ إِلَى يَوْمِ يَلْقَوْنَهُ} أي الله وهو يوم القيامة {بِمَا أَخْلَفُوا اللَّهَ مَا وَعَدُوهُ وَمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ} فيه فجاء بعد ذلك إلى النبي صلى الله عليه وسلم بركابه فقال إن الله فتعني أن أقبل منك فجعل يخطو القربا على راسه لم جاء بها إلى أبي بكر فلم يقبلها ثم إلى عمر فلم يقبلها ثم إلى عثمان فلم يقبلها وعات في زمانه {أَلَمْ يَلْعَنُوا} أي المتنافسون {أَن الله يعلّمهم رهم} ما استروه في أنفسهم {وَلَمْ يَوَافُوا} ما تناجوا به بينهم {وَأَنَّ اللَّهَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ} ما غاب عن البیان ولما نزلت آية الصدقة جاء رجل فتصدق بشيء كبير فقال المتنافسون مراء وجاء رجل فتصدق بصاع فقالوا إن الله غني عن صدقة هذا فنزل {الَّذِينَ} مبدا {يَلْمِزُونَ} يسيئون {الْمُتَوَلِّينَ} المتفتلين {مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فِي الصَّدَقَاتِ وَالَّذِينَ لَا يَجِدُونَ إِلَّا جُهْدَهُمْ} طاقهم فباتوا به {فَيَسْتَفْزِعُونَ مِنْهُمْ} والخبر {سفر الله منهم} جازاهم على سخرتهم {وله عذاب أليم} استغفروا يا مخذة {هَمْ} أَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ} تخير له في الإشتغال وتركه قال صلى الله عليه وسلم إلى عورت فاحسرت بنهي الإشتغال زواة البخاري {إِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ} قيل الزناد والسنين المتبالغة في كثرة الإشتغال وفي البخاري حديث لو اغلغمتي لو ردت على السنين لغير لؤدت عليها وقيل الزناد

العدد المخصوص لحديثه أيضا وسأيد على السبعين لمن له غنم ألفية بآية {سواء عليهم أأنفقت أم لم تنفقت مالم يأنفكروا بالله ورسوله والله لا يجدي القوم الفاسقين}

ترجمه: اي نبی کافرانو سره په تورره باندې او منافقانو سره په ژبه او په دلیل سره جهاد او کړه او دې منافقانو سره په غصه او خفگان په سختی سره پېښ شه اخرکار ددوی مخانې داوسیدو جهنم دې او هغه ډیره خرابه تهگانه ده، او منافقان د الله قسم خوړلو سره واثی چې د کنخلو کومه خبره زمونږ د طرف نه تاسو ته دررسیدلې ده هغه مونږ وئیلې نه ده حالاتکه یقینا هم دغه کافرانه خبره هغوی وئیلې ده، او اسلام راوړلو نه پس د کفر مرتکب شول یعنی د اسلام ښکاره کولو نه پس دوی کفر او کړو او دوی هغې نه هیڅ حاصل نکړل کوم چې دوی د حضور پاک ﷺ د قتل په ارادې د تبوک نه واپس کیدو په وخت په لیلیة العقیه کښې کول غوښتل، او دوی د لسو نه زیات خلق وو، او عمار بن یاسر د هغوی سورلن په مخ مخ و هلو سره د هغوی رخ واړوو، هر کله چې دوی د نبی علیه السلام په یوځانې راچاپېره شو، او دې منافقانو ته چې کومه خبره ناخوښه راغله هغه صرف داوه چه الله او رسول دوی لره په خپل فضل و کرم سره د مال غنیمت په ذریعه د سخت حاجت په وخت کښې غښان کړل حاصل دادې چې دې منافقانو ته چې د دې د طرف نه څه اورسیدل هغه د دې نه سوا بل څه نه وو، او دا داسې خبره نه ده چې دې سره خفگان ښکاره کړې شی که دا خلق د نفاق نه توبه اویاسی او ایمان راوړی نو دوی د پاره به ښه وی او که دا خلق د ایمان نه مخ واوړی نو الله به دوی له په دنیا کښې د قتل په ذریعه او په آخرت کښې د اور په ذریعه دردناک عذاب ورکړی او په دنیا کښې به نه ددوی څوک دوست وی چې هغه د عذاب نه ئې حفاظت اوکړی او نه مددگار چې دوی بچ کړی او په دوی کښې بعضې هغه دی چې هغوی الله سره عهد او کړو چې که چرې مونږ ته الله په خپل فضل سره دولت راکړی نو مونږ به خامخا صدقه او خیرات اوکړو (نصرت) په اصل کښې د تاء په صاد کښې ادغام دې او د نیکانو نه به شی او دا سرې نعلبه بن حاطب وو چې ده نبی کریم ﷺ ته درخواست کړې وو چې تاسو زما د پاره دعاء اوکړئ چې الله مالره ډیر مالداره کړی او څه ددې مال نه د هر حقدار حق پورا ورکړم، چنانچه هغوی دعاء اوکړه چې د هغې د وجه نه دده د پاره فراخوالې اوشو نو هغه د جمع او د جمع پریښودونکې جوړشو، او زکوة ورکول ئې بند کړو څنگه چې الله تعالی فرمانیلې دی هر کله چې هغه ده ته په خپل فضل سره مال ورکړو نو په هغې کښې ئې شومتوب شروع کړو او د الله تعالی د فرمانبردارۍ نه ئې هم مخ واړولو، حال دادې چې دوی هر حالت کښې مخ اړونکی دی ددې شومتوب نتیجه دا شوه چې ددوی په زړونو کښې د الله په مخکښې د مخامخ کیدو وخته پورې منافقت پیوست کړې شو او هغه د قیامت ورځ ده او دا ددې وجه اوشول چې دوی د الله تعالی سره وعده خلافې اوکړه او ددې وجه نه چې دوی د عهد په باره کښې دروغ وئیل بیا هغه د دې نه پس د حضور پاک ﷺ په

خدمت کنبی د زکوٰۃ مال راوړلو سره حاضر شو، نو هغوی عليه السلام او فرمائیل چې الله تعالیٰ څه منع کړې يم چې څه ستا مال قبول کړم، نو هغه په سر خپل باندې خاورې اچول شروع کړل، بیا دې مال لره د ابوبکر رضی الله عنه په خدمت کنبې راوړو، نو هغوی هم د قبولولو نه انکار او کړو، بیا د حضرت عمر رضی الله عنه په خدمت کنبې مال راوړلو سره حاضر شو نو هغوی هم قبول نکړو، دې نه پس د حضرت عثمان رضی الله عنه په خدمت کنبې حاضر شو، نو هغوی د قبولولو نه انکار او کړو، دده انتقال د حضرت عثمان رضی الله عنه په دور خلافت کنبې اوشو. آیا منافقان پوهیږي نا چې الله تعالیٰ د دوی د راز خبرې کوم چې دوی په خپلو زړونو کنبې پټې کړې دی او هغه پټې خبرې کوم چې دوی خپل مینځ کنبې کوی پیچنی، یقیناً الله تعالیٰ هغه غیږو خبرو باندې هم پوهه دې کومې چې د خلقو د نظرونو نه پټې دي او هر کله چې دا آیت عَذَابُ مَنْ اَوَّلَاهُمْ نازل شو نو یو سرې (حضرت عبدالرحمن بن عوف رضی الله عنه) راغلو او غټ مقدار څلور زره دیناره، نې صدقه کړل نو منافقانو او وئیل چې ریاکار دې او یو بل سری (حضرت ابو عقیل انصاری) راغلو هغوی یو صاع کهجورې صدقه کړې نو منافقانو او وئیل چې د الله تعالیٰ ددې لږ څیز محتاجه نه دې، نو راوان آیت (الَّذِينَ يَلْمِزُونَ) نازل شو او دا دولت مند منافقانان هم ښه پیژنی الَّذِينَ مبتدا چه په غوښتلي سره ورکونکو د مومنانو قربانو (صدقاتو) پس یې خبرې کوی او نکتته چینی کوی او هغه خلقو پسې توقې کوی چاسره چې د الله په لار کنبې د ورکولو د پاره د دې نه سوا بل څه نشته کوم چې هغوی د محنت مزدورې کولو نه پس راوړی نو دا دولت مند هغوی پسې توقې کوی، الله هم دوی پسې توقې ورکړه یعنی ددوی د توقو نې بدله دوکړه، (سبح الله منعم) د مبتدا خبر دې او ددوی د پاره دردناک عذاب دې اې محمد صلی الله علیه و آله ته ددوی د پاره معافې غواړې یا نه غواړې دا نبی علیه السلام د استغفار کولو یا نه کولو اختیار دې، هغوی عليه السلام او فرمائیل ماته د استغفار کولو یا نه کولو اختیار راکړې شو نو ما استغفار خوښ کړو (رواه البخاری) که ته اویا ځله د دې خلقو د معاف کولو درخواست او کړې نو الله دوی هیڅ کله نه معاف کوی او د اویا عدد سره په استغفار کنبې د ډیروالی مبالغه مراد ده، او بخاری شریف کنبې یو حدیث دې که ماته معلومه وه چې څه د اویا ځله نه زیات استغفار او کړم نو دوی به معاف کړې شی نو ما به دې نه زیات کړې وو، او وئیلې شوې دی چې د اویا نه خاص عدد مراد دې، د بخاری د حدیث د وجه نه چې څه به د اویا ځله نه زیات استغفار او کړم، هغوی عليه السلام ته سوا علم استغفار لهر امر لم تستطع لهر په ذریعه او وئیلې شول چې ددوی نه بخښنه ختمه شوې ده، او دا د دې وجه نه چې دوی الله او د هغه رسول صلی الله علیه و آله باندې کفر کړې دې، الله تعالیٰ فاسقانو ته لار نه وربښائی.

د قیوداتو فوائدو تسهیل

قوله: المتلقون، (مفاعلة) اسم فاعل جمع مذكر غائب مرفوع، دومخیزې، د شریعت په اصطلاح کښې هغه سړی ته وائی چې په ژبه باندې د اسلام اقرار او کړی خو په زړه کښې نه ددې خلاف وی، د نفق معنی په اصل کښې د خرج کیدو او د تلو دې، نفقت الدراهم، روپۍ ټولې ختمې شوې، نافقاء (هې) د سمسرې سوره، چې د هغې کم از کم دوه ځلې وی په یو باندې راوځی او په بل باندې ننوځی، ښکاری دې سوريې طرف ته متوجه وی او سمسره په بله سوره باندې بهر اوځی، منافقان هم د ژبې اقرار سره په اسلام کښې داخل شی خو د زړه د عقیدې د وجه نه د اسلام نه بهر وی، د حضور پاک ﷺ په زمانه کښې د منافقانو سړو شمیر درې سوه او د منافقانو ښځو تعداد یو سل اوو یا وو.

قوله: بعضهم من بعض، بعضهم مبتدا ده او 'من بعض' ددې خبر دې او 'من' اتصاليه دې.

قوله: يقيضون ابدیهم. د ید قبض کول د بخل نه کنایه ده، په حقیقت کښې موټې بندول مراد نه دی دې طرف ته مفسر علام په عن الاتفاق فی الطاعة و تیلو. سره اشاره او کړه.

قوله: ترکوا طاعته، په دواړو ځایونو کښې د نسیان نه ددې لازم معنی یعنی پرینودل مراد دی. په اول ځانې کښې ځکه چې په نسیان باندې نیول نشته او نه د مذمت قابل دې، او دویم ځانې کښې ځکه چې د نسیان نسبت الله تعالی طرف ته ناممکن دې. لهذا لازم معنی یعنی محرومول مراد دی.

قوله: کفوضهم. دا د یو سوال جواب دې

سوال: د منافقینو خوض لره د کفارو ذواتو سره تشبیه ورکول صحیح نه دی، ځکه چې خوض صفت دې او کافران ذوات؟

جواب: د جواب حاصل دادې چې دلته مضاف محذوف دې او هغه مصدر دې ای غضمه خوضاً کفوضهم.

قوله: المؤمنة کتکت، داد مؤنثه جمع ده، ابتعاک (افتعال) مصدر دې ابتعاک ماده ده 'التة کړې شوې' تنس شوي مراد ترې نه د قوم لوط کلی دی، چې د بحر مردار په غاړه باندې آباد دی، چې د هغه مرکزی ښار سندوم یا سدوم وو.

قوله: فکذبوه ددې اضافې مقصد د لماکان لظلمهم عطف صحیح کول دی، چې د فاء تعقیبیه په ذریعې سره عطف صحیح شی.

[ایاتولہ: ۸۱-۸۹]

{قَرَعَ الْمُخَلَّفُونَ} عَنْ تَبُوكَ {يَعْلَقُدْهُمْ} اَمِي يُلْفُوْدِيْهِمْ {عِلاَف} اَمِي نَعْدُ {رَسُوْلُ اللّٰهِ وَكَرَهُواْ اَنْ يُجَاهِدُوْا بِاَمْوَالِهِمْ اَنْفُسُهُمْ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ وَقَالُوْا} اَمِي لَالْ نَهَضُهُمْ لِيَنْخَضِيْ {لَا تَتَّقُواْ} لَا تَخْزِبُوْا اِلَى الْجِهَادِ {فِي الْمَرْقُلِ نَارُ جَهَنَّمَ اَشَدُّ حَرًّا} مِنْ تَبُوكَ لِاَوَّلَى اَنْ يَتَلَوَّعَا بِزُكِّ التَّخْلُفِ {لَوْ كَانُوْا يَفْقَهُوْنَ} يَفْهَمُوْنَ ذَلِكَ مَا تَخْلَفُوْا {فَلْيَضْحَكُوْا قَلِيْلًا} فِي الدُّنْيَا {وَلْيَبْكُوْا} فِي الْاٰخِرَةِ {كَثِيْرًا اِجْزَاءً مَّا كَانُوْا يَكْسِبُوْنَ} غَيْرَ عَنْ خَالِهِمْ بِصِبْغَةِ الْاَمْرِ {فَاِنْ رَجَعْتَ} رَدُّكَ {اِلَى اللّٰهِ} مِنْ تَبُوكَ {اِلَى طَائِفَةٍ مِنْهُمْ} مِمَّنْ تَخْلَفُ بِالْمَنْبِيَةِ مِنَ الْمُتَأَلِّفِيْنَ {فَاَسْتَأْذِنُوْكَ لِلْمَرْوَرِ} مَعَكَ اِلَى هَزْوَةِ اُخْرَى {قُلْ} لَهُمْ {لَنْ تَقْرُبُوْا مَعِيَ اَبَدًا وَلَنْ تَقَاتِلُوْا مَعِيَ عَدُوًّا اِنَّكُمْ رَجِيعُهُمْ اِلَى الْقُبُوْرِ اَوَّلَ مَرَّةٍ فَاَلْعُدُوْا مَعَ الْمُتَأَلِّفِيْنَ} الْمُتَخَلِّفِيْنَ عَنْ الْغَزْوِ مِنَ الشَّيْءِ وَالْمَنْبِيَةِ وَغَيْرِهِمْ وَلَمَّا مَتَّى النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلٰى بَنِ اُمِي نَزَلَ {وَلَا تُصَلِّ عَلَى اَحَدٍ مِنْهُمْ مَّا تَابَدَا وَلَا تَقُمْ عَلَى قَبْرِهِ} بِذَلِكَ اَوْ زَيَّارَةً {اِنَّهُمْ كَفَرُوْا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ وَمَا تَابُوْا وَهُمْ فَاَيُّهُمْ} كَايُزُوْنَ {وَلَا تُجَبِّحْ اَمْوَالَهُمْ وَاَوْلَادَهُمْ اَنْ يُجَاهِدُوْا فِيْ الدِّنْيَا وَتَذْهَبَ} تَخْرُجَ {اَنْفُسُهُمْ وَهُمْ كَافِرُوْنَ} {وَاِذَا اُنْزِلَتْ سُورَةٌ} اَمِي طَائِفَةٍ مِنَ الْقُرْآنِ {اَنْ} اَمِي بَانَ {اَيُّوْا بِاللّٰهِ وَجَاهِدُوْا مَعَ رَسُولِهِ اسْتَأْذَنَكَ اُولُو الْعِطْلِ} دُوِ الْعَمِي {مِنْهُمْ وَقَالُوْا اِنَّا نَكُنْ مَعَ الْقَاعِدِيْنَ} {رَضُوْا بِاَنْ يَكُوْنُوْا مَعَ الْمُتَوَلِّفِ} جَمْعُ خَالِفَةٍ اَمِي الشَّيْءِ الْاَلَمِي تَخْلُفُوْنَ فِي الْاَبْيُوْتِ {وَطَلِبُوْا عَلٰى قُلُوْبِهِمْ فَهُمْ لَا يَفْقَهُوْنَ} الْخَيْرِ {لَكِنَّ الرُّسُوْلَ وَالَّذِيْنَ اَمْتَوَا مَعَهُ جَاهِدُوْا بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُوْنَ} فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ {وَلَوْلَاكُمْ هُمُ الْمُفْلِحُوْنَ} اَمِي الْفَاتِرُوْنَ {اَعَدَّ اللّٰهُ لَهُمْ جَنّٰتٍ خَيْرٍ مِنْ اَمْتَحَنَ اَلْاَشْهَارَ خَالِيْنَ فِيْهَا ذَلِكَ الْغَوْزُ الْعَظِيْمُ}

ترجمہ: دعزوہ تبوک نہ روستو پاتی شوی خلق د رسول اللہ ﷺ د وتلوته پس خپل کورونو کښې په ناسته باندې خوشحاله شول او دوی ته دا خبره ناخوښه شوه چې هغوی په خپل مال او ځان سره د الله په لار کښې جهاد او کړی او دوی خپلو کښې یو بل ته او وئیل په گرمی کښې جهاد د پاره مه او ځم ته دوی ته او ویه چې دجهنم او رد تبوک د گرمی نه ډیر سخت دي لهذا ښه داده چې تاسو روستو پاتې کیدل پریردئ خان ددې اور نه بچ کړئ، که چېرې دوی دا حقیقت پیژندلو نو په غزوہ تبوک کښې به شرکت کولو نه نه روستو کیدل، لږې ورځې په دنیا کښې او ځاندي په آخرت کښې به او جاري او دا جرا به ددوی د اعمالو په وجه وې دا (خبر) په صیغه د امر ددوی د حالت خبر دي او که الله تاسو د تبوک نه دي منافقانو په مینځ کښې چې په مدینه کښې روستو پاتې شوي وو (په خیر) واپس راوړی او په دوی کښې څوک په یو بله غزوہ کښې تاسو سره د شریکیدو اجازت او غواړي نو ته دوی ته او ویه چې تاسو ماسره هېڅ کله وتلې نشئ، او نه ځما سره چرته یو دشمن سره جنگ کولې شی، تاسو په اول ځل ناسته خوښه کړې ده او اوس روستو پاتې شوي ښځو ماشومانو وغیره سره ناست اوسی او هر کله چې هغوی ﷺ په عبدالله بن ابی باندې جنازه کول او غوښتل نو دا آیت نازل شو که ییا دوی کښې څوک وفات

شول نو د دوی د جنازي مونغ هيڅ کله مه کوه او دفن يا زيارت د پاره د دوی په قبر باندې هم مه اودرېه، دې خلقو الله او د هغه رسول باندې کفر او کړو او د کفر په حالت کښې مړه شول او د دوی د مال او د اولاد ديروالي دې تا په حيرانتيا کښې وانچوی الله اراده کړې ده چې مال او دولت د وجه په دنيا کښې هذاب ورکړی او د دوی ساهاگاني په داسې حالت کښې اوځي چې دوی کافران وي او هر کله چې به د قرآن څه حصه په دې مضمون باندې نازل شو چې په الله باندې ايمان راوړئ او د هغه د رسول په ملگرتيا کښې جهاد اوکړئ، تا اوليدل چې دوی کښې څوک قدرت والا ووهم هغوی تانه په غزه کښې د نه شريکيدو اجازت او غښتلو چې دوی دې په جهاد کښې د شرکت نه معاف کړي شی، دې خلقو په کور باندې ناستي خلقو سره شامليدل او غښتل عوالمه د مخالفة جمع ده يعنی هغه بنځې چې کورونو کښې ناستې وی او د دوی په زړونو باندې ټاپه لگولې شوی ده چې د هغې د وجه نه دوی د خير خبره نه پوهیږي، او دې مقابله کښې رسول الله او هغه خلقو چې د هغوی سره ئې ايمان راوړو او په خپل مال او ځان سره ئې جهاد اوکړو په دنيا او آخرت کښې ټولې نيکي د هغوی د پاره دي، او هم هغوی کاميایي موندونکي دی الله د دوی د پاره داسې باغونه تيار کړي دي چې په هغې کښې نهرو نه بهیږي په هغه کښې به دوی هميشه اوسيږي، دا ده لوی شان والا کاميایي.

د قيوداتو فوائد او تسهيل

قوله: المخلفون (تفعيل) اسم مفعول جمع مذكر غائب، روستو پاتې کړې شوی خلق، تخليف څوک روستو کول، روستو پريښودل، دلته هغه دولس سړي مراد دی چې په غزه تيوک کښې د سستۍ او د منافقت د وجه حضور پاک ﷺ سره نه ووتلی.

قوله: علف رسول الله اي علفه علف ① يا خو د مفعول له کيدو د وجه منصوب دې ای قعدوا لښالغنه ② يا د حال کيدو د وجه منصوب دې ای مخالفين له ③ او د فعل مقدر د وجه هم منصوب کيدې شی ای تخلفوا علف رسول الله او دا هم جائز دی چې د ظرفيت د وجه منصوب وی ای بعد رسول الله، علامه سيوطي رحمه الله هم دا ترکیب اختيار کړې دې

قوله: بقعدوهم دې سره ئې اشاره اوکړه چې مقعد مصدر ميمي دې نه چې ظرف.

قوله: وکروهان يماهدوا: د دې عطف په فرح المخلفون باندې دي لوان يماهدو د کړه مفعول دې

قوله: ما تخلفوا د 'لو' جواب دې کوم چې محذوف دې

قوله: غير عن حالهم دا دې سوال جواب دې چې الله تعالی د خدا حکم نه کوی حالانکه دلته فليضحکوا د امر صيغه استعمال شوې ده چې د هغې نه معلومېږي چې الله تعالی د همک (خندا) حکم فرمائيلې دې؟

جواب: جواب دا دې چې امر په معنی د خبر دې يعنی د دوی د حالت خبر ورکول مقصود

دی نه چې د خدا حکم ورکول.

نوله: طائفه من القرآن، دا دې خبرې ته اشاره ده چې دلته د سورت نه مراد پورا سورت مراد نه دې بلکه د قرآن یو حصه مراد ده، په دې کښې پوره اودهغې نه کم دواړه داخل دي [ایاتونه: ۹۰-۹۳]

{وَجَاءَ الْمُعَذِّبُونَ} ياذنهم الله في الأصل في الدال أنه المعتذرون يقتضى المعتذرين وأمرى به {وَجَاءَ الْأَعْرَابُ} إلى النبي صلى الله عليه وسلم {لِيُؤْذَنَ لَهُمْ} في اللغو بلغهم فأذن لهم {وَوَعَدَ الَّذِينَ كَفَرُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ} في ادعاء الإيمان من منافقي الأعراب من النجى للاعتذار بحسبهم الذين كفروا منهم عذاب أليم {لَيْسَ عَلَى الضَّعَفَاءِ شَأْنُ السُّيُوفِ} {وَلَا عَلَى الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ مَا يَنْفِقُونَ} في الجهاد {حَرْبٍ} ألم في التخلف عنه {إِذَا اتَّصَحَّوْا لِلَّهِ وَرَسُولِهِ} في حال لعودهم بفتح الإزعاف والتشطيط والطاعة {مَاعَلَى الْمُحْسِنِينَ} بذلك {مِنْ سَبِيلٍ} طريق بالمواخذة {وَاللَّهُ عَزِيزٌ} لهم {رَحِيمٌ} بهم في التوفيق في ذلك {وَلَا عَلَى الَّذِينَ إِذَا مَا أَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ} منك إلى القزو وهم منة من الأنصار وقيل بنو مفرق {قُلْتُ لَا أَهْدِي مَا أَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ} حال {تَوَلَّوْا} جواب إذا أي انصرفوا {وَأَعْيَنَهُمْ نَجِيضٌ} نجيل {مِنْ} لِبَنَاتٍ {الذَّهَمُ حَزَنًا} لأجل {الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ} في الجهاد {أَمَّا السَّبِيلُ} على الذين {يَسْتَأْذِنُونَكَ} في التخلف {وَهُمْ أَغْنَاءُ رَحْمًا} يَأْنِ يَكُونُوا مَعَ الْخَوَالِفِ وَطَعَهُمُ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ} تقدم ملة

ترجمه: او راغلل عذر کوونکي حضور پاک ﷺ له د عربو غه باندې چيان په اصل کښې د تاء په ذال کښې ادغام شوې دې يعنی معتذرين کښې او (معتذرون) په معنی د معذورین کښې دې او په يو قرامت کښې معتذرون هم لوستلې شوې دې، د پاره ددې چې دوی ته مدينه کښې د ناستې اجازت ميلاؤ شی ددوی د عذر د وجه نه دوی ته اجازت ورکړې شو، او باندې چيان د متفقانو نه چې هغوی د ايمان په دعوی کښې الله او دهغه رسول ته شي دروغ وويلي دي، نو هغه د عذر نه هم کيناستل يعنی د عذر د پاره هم راغلل هغوی نه چې چاکر او کړو دوی ته به دردناک عذاب ورسيږي او په کمزورو يعنی بودهاگانو او مريضانو باندې يعنی روند او شل او هغه خلقو باندې چا سره چې د جهاد خرجه نه وی د جهاد نه په روستو کيدو کښې هيڅ گناه نشته په دې شرط چې دا خلق الله او دهغه رسول سره اخلاص اوساتي يعنی په کو ر کښې د ناستې په وخت کښې څه فتنه خوره نکړی او خلق د جهاد نه منع نکړی او عبادت کښې لگيا اوسی، په دې نيکانو باندې ددې ناستې د وجه د الزام غه لار نشته ښول نشته، او الله دوی لره معاف کوونکي دي. په دې معامله کښې دوی ته وسعت ورکولو سره په دوی باندې رحم کوونکي دي، دغه شان په هغه خلقو هم الزام نشته چې تاسو ته راغلل چې تاسو دوی ته سورلي ورکړئ او خان سره ئې د غزوې د پاره بوختی، او دا اووه انصار وو، او

وٹیلی شوی دی چې دا د بنو مقرن خلق وو نو تا دوی ته اووٹیل چې ما سره سورلئ شته، او 'قلت' د 'اتوک' د ضمیر نه حال دې، نو هغوی مجبورا واپس لاړل په داسې حال کې چې د هغوی د سترگو نه اوڅکېږي روانې وې 'من' بیانیه دې او هغوی ته ددې خبرې ډیر غم وو چې هغوی سره ته هغه فراخوالي نشته چې هغه په جهاد کېږي خړچ کړی البته الزام په هغه خلقو دې چې مالداره دي بیا هم تا ته د روستو پاتې کېدو درخواست کوي، دوی په کور کېږي د ناستو ټنځو کېږي شاملیدل خوځ کړل، او الله د دوی په زړونو باندې مهر لگولې دې ځکه اوس دوی هیڅ باندې نه پوهیږي داسې آیت مخکېږي هم تیر شوې دې.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: المعذرون: (تعذر تفعل نه) اسم فاعل جمع مذکر، دروغو عذرونه پیش کونکي، مفسر علام د 'معذرون' اصل 'معذرون' خودلو سره اشاره اوکړه چې 'معذرون' د باب افتعال نه دې، په دغه وخت کېږي به ددې معنی شی په حقیقت کېږي معذور. 'المعذرون' د باب افتعال نه گرځولو کېږي دوه مقصدونه دي اول دا چې باب تفعل متعدي دې حالانکه دلته غیر متعدی استعمال شوې دې، د جواب حاصل دادې چې 'معذرون' هم د باب افتعال نه دې په دې کېږي تاء 'په' 'ذال' سره بدل شوه او 'ذال' په 'ذال' کېږي ادغام کړې شو لهذا اوس څه اعتراض نشته. دویم دا شک هم ختم شو چې 'عذر' (تفعل) معنی ده 'د دروغو عذر ښکاره کول' حالانکه راتلونکې خلق په حقیقت کېږي معذور وو، دې شک لره په 'المعذرون' په معنی د معذورین، ددې ذکر په مخکېږي جمله ولس الذین کذبوا لږ کېږي راروان دې.

قوله: الزمى: دا د 'زمانه' نه اغستلې شوې دې، ددې معنی ده 'شل، گود، عاجز'.

قوله: ارجاف: افواه خورول، شر خورول، په مومنانو کېږي بد خبر خورول.

قوله: بعدم الارجاف: د 'تصحوا' متعلق دې.

قوله: التبهط: منع کول، بندول.

قوله: والطاعة: ددې عطف په عدم الارجاف باندې دې نه چې په ارجاف باندې لهذا اوس معنی صحیح شوه.

قوله: حال: يعنى قلت لاجد 'اتوک' د کاف نه په تقدیر د 'قد' سره حال دې لهذا دا اعتراض ختم شو چې ماضی بغیر د 'قد' نه حال نه واقع کېږي.

پارہ نمبر ۱۱ [يَعْتَذِرُونَ] [اياتوله: ۹۴ - ۹۹]

{يَعْتَذِرُونَ إِلَهُكُمْ} فِي التَّخَلُّفِ {إِذَا رَجَعْتُمْ إِلَيْهِمْ} مِنَ الْغَزْوِ {قُلْ} لَهُمْ {لَا تَعْتَذِرُونَ لِي أَنِّي مُؤْمِنٌ بِكُمْ} نَسْتَعِظُكُمْ {قَدْ تَبَايَأَ اللَّهُ مِنْ أَعْيَارِكُمْ} إِنِّي أَخْبَرْتُكُمْ بِأَخْوَالِكُمْ {وَسَيَرَى اللَّهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ ثُمَّ تُرَدُّونَ}

بَاتَتْ {إِلَى عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ} اِنِی اللّٰهُ {لَمَّا تَعْلَمُوْكُمْ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ} فیجانِکُم علیہ {سَيَجْلِبُوْنَ بِاللّٰهِ لَكُمْ} اِذَا اَتَقَلَّبْتُمْ {وَعَنْتُمْ} {اَلَيْهِمْ} مِنْ تَبَوُّكَ اَنْفُسِهِمْ مَقْلُوْبُوْنَ فِی السَّخْلَفِ {لِيُقْرَضُوْا عَنْهُمْ} بِتَرْكِ الْفَتْحَةِ {فَاُقْرَضُوْا عَنْهُمْ} اَنْتُمْ رُجَسٌ {لِّدَلْرِ لَعْنَتِ بَاطِنِهِمْ} {وَمَا وَاٰهُمْ جَهَنَّمَ جَزَاءً مَّا كَانُوْا يَكْسِبُوْنَ} {يَعْمَلُوْنَ لَكُمْ لِيُقْرَضُوْا عَنْهُمْ} اِنْ تَرَضُوْا عَنْهُمْ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَرْضٰ عَنْ الْقَوْمِ الْفَٰسِقِيْنَ {اِنِی عَنْهُمْ وَلَا يَنْفَعُ رَحْمَتِيْ مَعَ سَخَطِ اللّٰهِ} {اَلْاَعْرَابُ} اَهْلُ الْبَنُو {اَشَدُّ كُفْرًا وَتَفَاكُؤًا} مِنْ اَهْلِ الْمَدَنِ يَخْفَايَهُمْ وَيَحْلُظُ طَبَاعُهُمْ وَنَعْلَمُهُمْ عَنْ سَمَاعِ الْقُرْآنِ {وَاَجْدَرُ} اَوَّلٰی {ا} نِ اِنِیْ بَآئُ {لَا يَعْزَمُوْا اِحْدُودًا اَنْزَلَ اللّٰهُ عَلٰی رَسُوْلِهِ} مِنْ الْاَخْطَامِ وَالشَّرَیْقِ {وَاللّٰهُ عَلِيْمٌ} بِغَلْبِهِ {حَكِيْمٌ} فِی مَنَاسِكِهِمْ {وَمِنْ الْاَعْرَابِ مَنْ يُّكَيِّدُ مَا يَنْفِقُ} فِی سَبِيلِ اللّٰهِ {مُعْتَرِفًا} خِرَافَةً وَخُسْرَانًا لِآلَةٍ لَا يَزِيْجُوْا ذَوَابَهُ بَلْ يَنْفِلُهُ خَوْفًا وَلَمْ يَنْوِ اَسَدٌ وَفَطْلَانٌ {وَيَكْرَهُصَ} يَنْتَظِرُ {يَكْمُرُ الدَّوَابُّ} ذَوَابِرُ الزَّمَانِ اَنْ تَنْفَلِبَ عَنْكُمْ لَمَّا تَخْلُصَ {عَلَيْهِمْ ذَابِرَةُ السُّودِ} بِالْعَتَمِ وَالْفَنَحِ اِنِیْ يَنْتَوِرُ الْقَذَابُ وَالْهَلَاكُ عَنْهُمْ لَا عَنْكُمْ {وَاللّٰهُ سَمِيْعٌ} بِالْقَوَالِ عِنْدَهُ {عَلِيْمٌ} بِالْعَالَمِ {وَمِنْ الْاَعْرَابِ مَنْ يَّامِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ} كَخَبِيْثَةٍ وَزَنْزَنَةٍ {وَيَكَيِّدُ مَا يَنْفِقُ} فِی سَبِيلِ اللّٰهِ {قُرْبَاتٌ} لِّقَرْبِهِ {عِنْدَ اللّٰهِ} وَسَبَلَةٌ اِلٰی {صَلَوَاتٍ} ذَهْوَاتِ {الرُّسُوْلِ} لَهُ {اَلَّا اِنْتَهَا} اِنِیْ نَفَقْتُهُمْ {قُرْبَةً} بِضَمِّ الرَّاءِ وَسُكُونِهَا {هَهُمْ} جِنْدُ {سَيِّدِ عَلَيْهِمُ اللّٰهُ فِی رَحْمَتِهِ} جَنَّتِهِ {اِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ} بِالْاَهْلِ طَاعَتِهِ {رَحِيْمٌ} بِهِمْ

ترجمہ: چہی کلہ تاسو د غزوہ نہ واپس لا رہے ہو دوی بہ د روستو پاتہی کیدو قسمہ قسم عذرونہ پیش کوی، خوتہ ورته او وایہ چہی بہانی مہ کوئی مونہ ستاسو د خبرو اعتبار نہ کوو، اللہ تعالیٰ مونہ تہ ستاسو حالات بیان کری دہی یعنی ستاسو د حالاتو نہی مونہ تہ خبر را کری دہی اوس بہ اللہ او د ہفہ رسول ستاسو طرز عمل تہ گوری بیا بہ د قبر نہ د پاخیدو نہ پس تاسو داسی ذات طرف تہ واپس کیچی چہی پت او بنکارہ باندہی پوہیدونکی دہی یعنی اللہ د طرف تہ او ہفہ بہ تاسو تہ او بیانی چہی تاسو بہ خہ کول، چہ د ہفہی سزا بہ ہفہ تاسو تہ در کری، اوس چہ تاسو د کلہ تبوک نہ واپس کیدو نہ پس د ہفوی خوا لہ لا رہے ہو ہفوی بہ ستاسو مخکینی د اللہ قسمونہ خوری چہی مونہ بہ روستو پاتہی کیدو کنبہی مغذورہ وو، دہی د پارہ چہی تہ د خفگان اظہار پریشودلو سرہ ددوی نہ مغ وارہی نوتہ د دوی نہ مغ وارہو یعنی دوی سرہ تعلق ختم کرہ دا خلق بالکل گندہ دی د خبت باطن د وجہی نہ نجس دی او ددوی محاثی جہنم دی او دا ددوی د اعمالو نو سزا دہ، دوی دہی د پارہ قسمونہ خوری چہی تاسو دوی نہ راضی شے کہ چری تاسو دوی نہ راضی ہم شے نو اللہ د فاسقانو خلقو نہ راضی کیچی نہ، یعنی د دوی نہ ستا رضامندی د اللہ د غضب بہ موجود گئی کنبہی بہ خہ فائدہ ورنکری اعرابی یعنی باندہی چیان پہ کفر او منافقت کنبہی د سخت زہر او د طبیعت د سختی او د قرآن د اوریدو نہ د لرہی کیدلو د وجہی بہ نسبت د بناریانو زیات سخت وی او دا خبرہ دیرہ قیاس تہ نزدہی دہ چہی دوی دہفہ حدودو (احکام) نہ واقف نہ وی گوم چہی اللہ پہ خپل رسول باندہی نازل کری دہی یعنی احکام او شرائع او

الله د خپل مخلوق نه خبردار او دوی سره د خپل کار په معامله کېنې باحکمت دې او په دې باندې پچیانو کېنې بعضې داسې دی چې د الله په لار کېنې خرچ کوی او دا جرمانه او نقصان گنړی ځکه چې دوی ددې د ثواب امید نه ساتی بلکه د ویرې د وجې نه خرچ کوی او دا بنو اسد او بنو عطفان دی، او دوی ستاسو د پاره د خراب وخت په انتظار کېنې دی یعنی د زمانې بدلیل په تاسو باندې په مصیبتونه سره راشی او دوی د چرچ کولو نه خلاصې اومومی، خراب وخت هم په دوی باندې پریوتونکې دې (السوء) د ضحې او فتحې سره دې یعنی عذاب او هلاکت به په دوی باندې راځی نه چې په تاسو باندې الله د خپلو بندیگانو خبرو لره اوریدونکې او ددوی په عملونو باندې پوهیدونکې دې او بعضې باندې پچیان داسې دی چې په الله او په ورغ د آخرت باندې ایمان راوړی لکه جهینه او مزینه او څه چې د الله په لار کېنې خرچ کوی هغه د الله ته د نژدیکیدو ذریعه او د رسول د دعاء وسیله گنړی، یاد ساتی چې ددوی دا خرچ د دوی د پاره د الله په وړاندې بې شک د رحمت واجب کونکې دې دوی به الله خامغا په خپل جنت کېنې داخل کړی، الله تابعداری کونکو لره ویر معاف کونکې او په دوی باندې رحم کونکې دې،

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: يعتدرون الیکم اذ ارجعتم الیه: دا جمله مستانفه ده الله په دې آیت کېنې د منافقینو د راتلونکې حالاتو پېشن گوښی کړې ده چې کله منافقانو سره ستاسو ملاقات اوشی نو دوی به عذرونه پیش کوی دلته د (قل) مخاطب که رسول الله ﷺ وی ځنګه چې ظاهره ده نو (که) ضمیر جمع احتراماً او تعظیماً راوړلې شوې دې او د که (که) ضمیر نه صحابه د رسول الله ﷺ مراد وی نو په خطاب کېنې د حضور ﷺ خاص والې د مشر په حیثیت سره به وی.

قوله: نصدهکم: سره اشاره ده چې په (لکم) کېنې لام زانده دې.

قوله: ورسوله: ددې عطف په لفظ الله باندې دې او په مینځ کېنې د روئت مفعول ددې ښکاره کولو دپاره راوړې دې چې د اجر او ثواب اود سزا تعلق دالله تعالی روئت سره دې، قوله: الاعراب: دا اسم جمع په صورت د جمع کېنې دې دا د عرب جمع نه ده ځکه چې عرب، عربی ویونکو ته واټی، اگرچه هغه کلی وال وی یا ښاري، او (أعراب) د اعرابی جمع ده، کلی وال ته واټی.

قوله: جفاء: قساوت قلبی، ظلم او ستم

قوله: الدوائر: د دایره جمع ده په معنی د بلاء، مصیبت، د زمانې اوړیدل راوړیدل، د زمانې حوادث، مصیبتونه.

[ایاتولہ: ۱۰۰-۱۱۰]

{وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْمَنَاصِرِ} وَلَهُمْ مِنْ فَتْحِ بَنِي إِسْرَءِيلَ {وَالَّذِينَ آمَنُوا} إِلَى يَوْمِ الْبَيْعَةِ {بِإِحْسَانٍ} فِي الْقِتَالِ {رَحِمَ اللَّهُ غَنَمَهُ} بِطَاعَتِهِ {وَدَّعَاغَتَهُ} بِفَوَائِدِهِ {وَأَعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ} وَفِي إِزَافَةِ بِنَادِهِ مِنْ {عَالِدِينَ لَهُمَا} ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ {وَمِمَّنْ حَوْلَكُمُ} يَا أَهْلَ الْمَدِينَةِ {مِنَ الْأَعْرَابِ مَنَافِقُونَ} كَانُوا وَاجِبُوعًا وَفُجَارًا {وَمِنَ أَهْلِ الْمَدِينَةِ} مَنَافِقُونَ أَيْتُ {مَرُوءَاتُ عَلَى الْيَقَاقِ} لَجُوا فِيهِ وَاسْمَعُوا {لَا تَعْلَمُهُمْ} لَعَلَّكُمْ تَعْلَمُونَ {وَمِنَ أَهْلِ الْمَدِينَةِ} بِالْفُجْعَةِ أَوْ الْقَتْلِ فِي الدُّنْيَا وَغَدَابِ الْقُبْرِ {تُصْرَفُونَ} فِي الْآبِرَةِ {إِلَى عَذَابٍ عَظِيمٍ} هُوَ الدَّارُ {و} قَوْمُ {آخِرُونَ} مَعْدًا {أَعْتَرَكُمُ} بِمَنُوعِهِمْ {مِنْ التَّخَلُّفِ} نَفْسُهُ وَالْخَيْرُ {عَلَّوْا عِلَالًا} وَهُوَ جِهَادُهُمْ قِتْلَ ذَلِكَ أَوْ إِغْرَافَهُمْ بِمَنُوعِهِمْ أَوْ خَيْرَ ذَلِكَ {وَأَحْسَنُهَا} وَهُوَ تَخَلُّفُهُمْ {عَنِ اللَّهِ أَنْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ} اللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ {نَزَلَتْ فِي أُمِّي لَيْلَةٍ} وَجَمَاعَةُ أَوْفَلُوا أُنْسَهُمْ فِي سَوَارِي الْمَسْجِدِ لَمَّا بَلَغَهُمْ مَا نَزَلَ فِي الْمُتَخَلِّفِينَ وَخَلَفُوا أَنْ لَا يَحْلُفَهُمْ إِلَّا الَّذِينَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَحَلَفَهُمْ لَمَّا نَزَلَتْ {عُدَّ مِنْ أَمَوَاهُمْ} صَدَقَ تَطْبِيقُهُمْ وَتَرْكُهُمْ {مِنْ دُونِهِمْ} فَاعْتَدَ لَكَ أَمَوَاهُمْ وَتَصَدَّقَ بِهَا {وَصَلَّى عَلَيْهِمْ} أَيْ أَذْغَ لَهُمْ {إِنْ صَلَّاتُكَ سَكَنَ} رَحْمَةً {لَهُمْ} وَقِيلَ طَمَاحَةٌ بِقَوْلِ تَوْبِهِمْ {وَاللَّهُ سَمِيمٌ عَلِيمٌ} {أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ هُوَ يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَعْدُو} بِقَبْلِ {الصَّدَقَاتِ وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ التَّوَّابُ} عَلَى عِبَادِهِ بِقَوْلِ تَوْبِهِمْ {الرَّحِيمُ} بِهِمْ وَالْإِسْطِغْفَارُ لِلتَّغْيِيرِ وَالْقَصْدُ بِهِ هُوَ تَهْيِجُهُمْ إِلَى التَّوْبَةِ وَالصَّدَقَةِ {وَقُلْ} لَهُمْ أَوْ لِلنَّاسِ {اعْمَلُوا} مَا حِثَّمُ {فَسَيَرَى اللَّهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ وَالْمُؤْمِنُونَ وَسَتُرَدُّونَ} بِالنَّبِيِّ {إِلَى عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ} أَيْ اللَّهُ {فَتَهْتَكُمُ} عَمَّا كُتِبَ تَعْمَلُونَ {فَيُخَاجِبَكُمْ} بِه {وَأَخْرَجُوا} مِنَ الْمُتَخَلِّفِينَ {مَرْجُونَ} بِالْفَتْحِ وَتَرَكَهُ مُؤَخَّرُونَ عَنِ التَّوْبَةِ {لِأَمْرِ اللَّهِ} بِهِمْ بِمَا يَشَاءُ {إِمَّا يَهْدِيهِمْ} بِأَنْ يَهْدِيَهُمْ بِمَا تَوَنَّى {وَأَمَّا يَتُوبَ عَلَيْهِمْ} اللَّهُ عَلَيْهِمْ {بِخَلْفِهِ} {حَكِيمٌ} فِي مَنَافِعِهِمْ وَهُمْ الْفَلَاحَةُ الْآتُونَ بَعْدَ مَرَارَةٍ مِنَ الرِّبْعِ وَكَفَبَ بَنِي عَالِكٍ وَجَلَالُ بَنِي أُمَيَّةٍ تَخَلَّفُوا كَسَلًا وَمَنَالًا إِلَى الدُّعَا لَا يَفْعَلُوا وَلَمْ يَخْتَلِفُوا إِلَى الَّذِينَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَقَبْرِهِمْ فَوَلَّفَتْ أَمْرَهُمْ خَشْيَتَهُمْ لَيْلَةً وَغَضَبَهُمْ النَّاسَ حَتَّى نَزَلَتْ تَوْبَتُهُمْ بِه {و} مِنْهُمْ {الَّذِينَ آمَنُوا وَآمَنُوا} وَلَهُمْ أَمَّا عَشْرٌ مِنَ الْمُنَافِقِينَ {هُوَ رَأَى} مُضَارَّةً لِأَهْلِ مَسْجِدِ لَيْلَةٍ {وَقُلُوا} لِأَنَّهُمْ بَنُوهُ بِأَمْرِ أُمِّي غَايِرِ الرَّايِجِ لِيَكُونَ مَقْبَلًا لَهُ يَنْفَعُهُمْ فِيهِ مِنْ بَأْسِي مِنْ عِنْدِهِ وَكَانَ ذَهَبَ لِيَأْتِي بِخُودٍ مِنْ قَبْرِ لِيَقَالَ الَّذِينَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ {وَكُلُّيَّاقِيَيْنِ الْمُؤْمِنِينَ} الَّذِينَ يُعْمَلُونَ بِبَنَاءِ صَلَاحٍ بِنَفْسِهِمْ فِي مَسْجِدِهِمْ {وَأَزَادًا} تَرْكًا {لِيَنْ حَارَبَ} اللَّهُ وَرَسُولَهُ مِنْ قَبْلِ {أَيَّ قِتْلٍ} بَنِيهِ وَهُوَ أَبُو غَايِرِ الْمَلَكُورِ {وَلِيُحْلِفُوا} إِنْ {نَا} {أَرَدْنَا} بِبَنِيهِ {إِلَّا} الْفَيْضَةَ {الْحَسَنَى} مِنَ الرِّفْقِ بِالْمُسْكِينِ فِي الْمَطَرِ وَالْخَرِّ وَالتَّوْبَةِ عَلَى الْمُسْلِمِينَ {وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ} فِي ذَلِكَ وَكَانُوا سَالُوا الَّذِينَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يُعْلَى فِيهِ فَنَزَلَ {لَا تَعْلَمُ} نَعْلًا {فِيهِ أَبَدًا} فَارْتَسَلَ جَمَاعَةُ هَدَنُوهُ وَخَرَفُوهُ وَجَعَلُوا مَكَانَهُ مَخَاسَةً ثَلَاثِي فِيهَا الْجَنَفِ {لَمَسْجِدِ أَيْسَ} بَيَّنَّ فَوَاعِدَهُ {عَلَى التَّقْوَى} مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ وَضَعُ

نَزَمَ خَلَّتْ بِذَارِ الْهَجْرَةِ وَهَوَ سَجْدَ لَبَاءَ كَمَا فِي الْبُخَارِيِّ {أَحَقُّ} مِنْهُ {أَنْ} أَيْ بَانَ {تُكْوَمُ} تَصَلَّى
 {يُؤَيُّوهُ رَجَالٌ} هُمْ الْأَنْصَارُ {يُحِبُّونَ أَنْ يَنْتَظِرُوا} وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ {أَيُّ يَجْعَلُهُمْ فِيهِ إِذْخَامُ الْقَاءِ فِي
 الْأَمَلِ فِي الطَّاءِ رَوَى بِنِ خُرَيْمَةَ فِي صَحِيحِهِ عَنْ حُفَيفِ بْنِ سَاجِدَةَ أَنَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَتَاهُمْ فِي
 سَجْدَ لَبَاءَ فَقَالَ إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى لَفِي أَحْسَنَ عَلَنِكُمُ الْقَاءِ فِي الطَّاءِ فِي قِصَّةِ سَجْدَتِكُمْ فَمَا هَذَا الطَّاهِرُ
 الَّذِي تَطْهَرُونَ بِهِ قَالُوا وَاللَّهُ مَا رَسُولُ اللَّهِ مَا نَعْلَمُ شَيْئًا إِلَّا أَنَّهُ كَانَ لَنَا جِيزَانُ مِنَ الْيَهُودِ وَكَانُوا يَنْفِيلُونَ
 أَذْيَارَهُمْ مِنَ الْقَائِطِ فَفَعَلْنَا كَمَا فَتَلَّوْا وَلَمَّا خَبِثَ رِوَاةُ التَّزَارُ فَقَالُوا نَقَعَ الْجَبَارَةُ بِالْقَاءِ فَقَالَ هُوَ ذَلِكَ
 فَغَلَبَتْهُ {أَلَقْنِ أَسْسُ بُلْهَانَهُ عَلَى تَلَوِّي} مَخَالَفَةٌ {مِنْ اللَّهِ وَ} رِجَاءُ {وَرَحْوَانُ} مِنْهُ {عَوِزُ أَرْضِ مَنْ أَسَّ
 بُلْهَانَهُ عَلَى خُفَا} طَرَفُ {جُرُفُ} بِضَمِّ الزَّاءِ وَشُكُونِهَا جَابِبُ {هَارُ} مُشْرَفٌ عَلَى السُّلُوطِ {فَانْتَارِي} فِي
 سَلَطٍ مَعَ تَابِهِ {فِي لَارِجَتِهِمْ} خَيْرٌ تَفْصِيلٌ لِلْبَاءِ عَلَى حِدِّ التَّلَوِّي بِمَا يُولِئُهُ وَلَا يَنْطَلِقُ إِلَّا بِشَرْطِهِ أَيْ
 الْأَوَّلُ خَيْرٌ وَهَوَ بِقَالَ سَجْدَ لَبَاءَ وَالثَّانِي مَعَالِ مَسْجِدِ الضَّرَارِ {وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ} {لَا يَزَالُ
 بُلْهَانُهُ الَّذِي يَتَوَارِيهِ} شَيْئًا {فِي قُلُوبِهِمْ} {لَا أَنْ تَقْلَعَهُ} تَنْفَعِلُ {قُلُوبُهُمْ} بَانَ يَتَوَلَّوْا {وَاللَّهُ عَلَيْهِمْ
 بِخَلْفِهِ} {حَكِيمٌ} فِي صَمْعِهِ بِهِمْ

ترجمہ: ہفہ مہاجرین اور انصار چاچی (د ایمان دعوت طرف تہ) دہ تولو نہ مخکنی لیبک وئیلو
 کنبی مخکنی والی اوکرو، او د ہفہ خلق دی چہ غزوہ بدر کنبی شریک شوې وو یا تول
 صحابہ مراد دی، او ہفہ خلق چہ پہ عمل کنبی پہ صحیح طریقہ سرہ د قیامت پورې د دوی پہ
 نقش قدم باندی روان وی اللہ تعالیٰ د دوی د تابعدارئی نہ راضی شو او ہفوی د اللہ د اجر نہ
 راضی شول، اللہ تعالیٰ د دوی د پارہ داسی باغونہ تیار کری دے چہ پہ ہفہ کنبی بہ نہرو نہ بھیپی،
 او پہ یو قرات کنبی د (من د زیات والی سرہ دے او دوی پہ ہفہ کنبی ہمیشہ وی ہم دا
 دیرہ لویہ کامیابی دہ آئی مدینہ والو ستاسو گیر چاپیرہ چہ کوم باندی چیان اوسیپی پہ ہفوی
 کنبی دیر منافقان دی لکہ اسلم، اشجع او غفار او د مدینہ پہ اوسیدونکو کنبی ہم منافقان
 موجود دی چہ پہ نفاق کنبی ماہرہ او چالاک تہ دوی نہ پیوئی دا نبی ﷺ تہ خطاب دے مونہ
 دوی پیوئی مونہ پہ دیر زر دوی تہ د رسوائی یا د قتل پہ دنیا کنبی او د عذاب قبر دوجندہ
 عذاب ورکرو بیا بہ غنی سزا د پارہ آخرت تہ راوستی شی ہفہ اور دے او خہ خلق نور دی چا چہ
 د روستو پاتی کیدلو د قصور اعتراف اوکرو، آخرون مبتدا دہ (اعتروا بذنوبہم) صفت دے
 (خلطوا عملا صالحا) خبر دے ددوی عمل مخلوط دے خہ نیک دے او ہفہ نیک عمل د دے
 مخکنی د دوی پہ جہاد کنبی شریکیدل دی او د خپل قصور اعتراف کول دی او عہدہ
 او ہفہ ددوی د جہاد نہ روستو پاتی کیدل دی د اللہ تہ امید دے چہ ددوی توبہ بہ قبولہ کری
 ہی شکہ اللہ دیر بخشنوکی او دیر رحمت والا دے، دا آیت د ابولبابہ او د یو جماعت پہ بارہ
 کنبی نازل شوې دے چا چہ د مسجد نبوی ﷺ پہ ستونو پورے خان ترلے وو، ہر کلہ چہ

دوی ته پته اولریده چې دا آیت خو د روستې پاتي کیدونکی خلقو په باره کښې نازل شوې دې او دوی قسم خورلې وو چې دوی به سوا د نبی ﷺ نه څوک پرانیزې نه، چنانچه چې کله آیت نازل شو نو حضور ﷺ هغوی کولاؤ کړل او چې کله (هذه من اموالهم الایة) نازل هوجی ته ددوی د مالونو نه صدقه واخله تاسو به دوی ددې په ذریعه ددوی د گناهونو له پاک کړئ چنانچه حضور ﷺ ددوی د مالونو دریمه حصه واخستله او هغه نې صدقه کړه، او ته ددوی د پاره دها کوه یقینا ستاسو دها ددوی دپاره سبب د آرام دې یعنی د رحمت سبب دې او ددوی د توبې د قبلیدو د پاره اطمینان دې الله دیر ښه اوریدونکې دې او دیر ښه پوهه دې، آیا دوی ته پته نه لې چې الله تعالی د خپلو بندگانو توبه قبولی دې او صدقات قبولوی، او بې شکه الله تعالی د خپلو بندگانو توبه قبولولو سره په دوی باندې رحم کونکې دې او استفهام د تقریر د پاره دې، ددې مقصد دوی په توبه او صدقاتو باندې آماده کول دی، ای نبی ﷺ ته دې منافقانو ته یا عام خلقو ته اووایه چې تاسو څه غواړئ عمل کوئ الله او د هغه رسول او مومنان ټول به وگوري چې ستاسو عمل به اوس څه وی؟ او د قبر نه پاسیدلو په وجه به عالم الغیب او عالم الشهاده یعنی د الله طرف ته واپس کپېږي نو هغه به تاسو ته اوواښ چې تاسو به څه کول، او هغه به ستاسو د عمل بدله درکړی، او روستو پاتې کیدونکو نه څه خلق نور هم دی چې د هغوی معامله د الله تعالی حکم راتلو پورې ایساره ده د هغوی باره کښې چې هغه څه حکم ورکړی نو هغه به وی (مرجون) د همزې او ترک د همزې سره په دواړه قسمه، یعنی د دوی توبه روستو کړې شوې ده یا خوبه بغیر د توبې نه مرگ راوستلو سره دوی ته عذاب ورکړی یا به ددوی توبه قبوله کړې او الله تعالی د خپل مخلوق په باره کښې ښه پوهیدونکې دې او دوی سره معامله کولو په باره کښې باحکمت دې او هغه درې دی چې د هغوی ذکر روستو راروان دې، مراره بن ربیع، کعب بن مالک او هلال بن امیه (دا درې واړه حضرات) د سستی او د آرام غوښتلو په غرض روستو پاتې شوې وو، نه چې د منافقت د وجې، او نه د نورو پشان دوی د نبی ﷺ په مخکښې د دروغو بهانې پیش کړې چې د هغې د وجې نه ددوی معامله د پنځوسو ورځو پورې روستو شوه، او خلقو هم دوی سره تعلقات ختم کړل، (بائیکات نې وکړو) تردې چه روستو بیا ددوی د توبې قبولیت نازل شو، او په دوی کښې څه خلق نور هم دی هغه دولس منافقان دی چا چې د مسجد قبا، خلقو ته د نقصان رسولو او د کفر د پاره یو مسجد جوړ کړو ځکه چې هغه مسجد منافقانو د ابو عامر راهب په وینا سره جوړ کړې وو چې د هغه د پاره د پناه خانې وی او د هغه طرف راتلونکې کس په دې کښې ایسار شی، او هغه د نبی ص، سره د جنگ د پاره د قیصر روم لښکر راغوښتلو د پاره تلې وو او د مسلمانانو په مینځ کښې د جداتې راوستلو د پاره چې په دوی کښې څوک مسجد قبا، کښې مونځ کوی نو څه مونځونه ددوی په مسجد ضار

کنہی ہم ادا کری دغہ شان بہ دمو منانو تولگہی خور شی، او دھغہ کس د اوسیدلو انتظام اوکری چې ددې مسجد د جوړیدلو نه مخکېنې د الله او د هغه رسول سره په مقابلہ کېنې وو او دا سرې هغه ابوعامر دې د چا چې ذکر اوشو او دوی په خامخا قسمونه خوری چې زموږ مقصد خو صرف نیکی وه، چې هغه مسکین ته په باران او گرمی کېنې سهولت ورکول دی او په مسلمانانو کېنې فراخی راوستل دی خو الله گواه دې چې دوی په دې معاملہ کېنې مکمل دروغون دی او دې خلقو نیی ﷺ ته درخواست کړې وو چې تاسو په دې مسجد کېنې مونځ او کړئ نو دا آیت نازل شو ته په دې کېنې هیڅ کله مونځ مه کوہ چنانچہ نبی ﷺ خو کسانو اولیېل او هغه ئې وران کړو او اور ئې ورته اولگولو، او هغه خانې ئې ډیران جوړ کړو چې هلته کېنې مرادارې غورزولې شی، کوم مسجد چې د اولنې ورغې نه په تقوی باندې جوړ دې په هغه ورځ باندې د ددې بنیاد کیخودلې شو چې په کومه ورځ (حضور) په دارالہجرت کېنې قیام کړې وو، او هغه مسجد قباء دې، څنگه چې بخاری شریف کېنې دی، نو هغه ددې د پارہ زیات مناسب دې چې ته په هغې کېنې مونځ او کړئ په دې کېنې داسې خلق دی چې پاک اوسیدل غواړی او الله تعالی پاکي اختیارونکی خوینوی، یعنی هغوی ته به اجر ورکړی او په دې کېنې د تاء په طاء کېنې ادغام دې په اصل کېنې ابن خزیمہ په صحیح کېنې دعویمر بن ساعدہ نه روایت نقل کړې دې، چې حضور ﷺ انصارو خوالہ مسجد قباء ته تشریف راوړو او ورته ئې افرمائیل چې الله تعالی د مسجد قباء په سلسلہ کېنې ستاسو د پاکیزگي تعریف کړې دې، نو اوواین چې هغه طہارت څه دې کوم چې تاسو اختیار کړې دې؟ نو هغوی افرمائیل چې والله یارسول الله ﷺ مونږ ددې نه سوا بل څه نه پیژنو چې زموږ په گاونډ کېنې څه یهودیان وو هغوی به اوبو سره استنجاء کوله نو مونږ هم د هغوی پشان کول شروع کړل او په یو حدیث کېنې دی کوم چې بزار روایت کړې دې چې انصارو دا افرمائیل چې مونږ کانری د استنجاء نه پس اوبہ استعمالوو، نو حضور ﷺ افرمائیل چې ہم دغہ خبرہ ده، او دا خان سره مضبوطہ اوساتی، بیا ستاسو خیال څه دې چې بہتر انسان هغه دې چا چې خپل بنیاد د الله په ویرہ او د هغه رضامندی په امید باندې کیخودلې دې، یا هغه چا چې خپل بنیاد په یو ددې ژانې (غارې) باندې کیخودلو کومہ چې غورزیدلو والا ده؟ (جرف) د راہ د ضمی او سکون سره دې په معنی د ژانې، نو هغه کناہ (غارہ) خپل بانی سره جہنم ته پریوتله، دا په تقوی باندې د بناء تمشیل دې د خپل انجام په اعتبار سره، او استفہام د تقریر د پارہ دې، یعنی اولنې سرې بنہ دې او هغه د مسجد قباء مثال دې او دویم مثال د مسجد ضرار دې او الله تعالی ظالمانو ته ہدایت نہ ورکوی ددوی دا عمارت کوم چې دوی جوړ کړې دې ددوی په زړونو کېنې شک، (شک به پیدا کوی) سوا ددې نه چې ددوی زړونہ ټکړې ټکړې شی داسې چې دوی مړہ شی، الله تعالی د خپل

مخلوق د حالاتو نہ بنہ خبردار دی او ددوی پہ معاملاتو کنبی حکمت والادی،

د قیوداتو فوائد او تسہیل

قوله: والسابقون الاولون من المهاجرين والانصار (الآية) ددې جملې ترکیب کوم چې راجع دې او ښکاره دې هغه دادې چې «السابقون موصوف (الاولون) صفت، دواړه ملاویدو سره مبتدا (من المهاجرين والانصار) حال، (والذین) معطوف په السابقون باندې، (اتبعوه) د الذین صله، (باحسان) محذوف سره متعلق کیدو سره حال، (رضی الله عنهم) ورضوا عنه، جمله د (السابقون) مبتدا خبر، ددې نه علاوه بعضې حضراتو دوره نور ترکیبونه دوه کړي دی، خو صاحب اعراب القرآن هغه ضعیف بلکه غلط ګرځولي دی، اولنی: (السابقون) مبتدا او (الاولون) د هغې خبر.

دویم: (السابقون) مبتدا او (من المهاجرين والانصار) ددې خبر،

قوله: من شهد بدرا او جميع الصحابة: په دې عبارت کنبی په سابقین اولین کنبی دوه قولو طرف ته اشاره ده.

قوله: وفي قراوه بنیاد قمن: ای نجرى من تحتها الامير

قوله: مردوا: ماضی جمع مذکر غائب، ای تمرنوا علیه، هغوی ماهر او چالاک شول، د هر خیر نه خالی شول، هم ددې نه (الشيطان المارد) دې، یعنی بدئ باندې کلک شو،

قوله: قوم: لفظ قوم مقدر منلو سره د دې سوال جواب نې ورکړې دې چې د مبتدا د پاره ذات کیدل ضروری دی حالانکه آخرون ذات نه دې بلکه وصف دې، قوم محذوف منلو سره نې اشاره اوکړه چې آخرون صفت دې او د هغې موصوف کوم چې مبتدا ده، قوم محذوف دې، لهذا هیڅ اعتراض نشته،

قوله: نعته: دا ددې شېبې جواب دې چې قوم آخرون نکره ده، او د نکرې مبتدا واقع کیدل صحیح نه دی، ددې جواب نې ورکړې دې چې (اعتقوا بنوهم) د قوم صفت دې، چې د هغې د وجې نه قوم نکره پاتې شوې نه ده، لهذا مبتدا واقع کیدل صحیح دی.

قوله: سوارى: دادساریه جمع ده، ستنې ته وائی.

قوله: صدقة تطهرهم: تطهرهم د صدقة صفت دې، د (تطهر) ضمیر صدقة، ته راجع دې (تطهر) مضارع واحد مؤنث غائب صیغه ده اوکه (تطهرهم) د حاضر صیغه وی او مخاطب حضور ﷺ وی، نو (بها) تعلق به د (تطهر) او تزکیهم، دواړو سره وی. ای تطهرهم بها و تزکیهم بها.

قوله: مرجئون: په دې دویم قراعت بغیر د همزې دې ای مؤخرون وموقوفون، مرجئون ارجاونه اسم مفعول جمع مذکر غائب، هغه خلق چې د چا معامله روستو کړې شوې وی.

قوله: اېی هامر: دا د حضرت حنظله عليه السلام غسيل ملائکه پلار وو، ده عيسائی مذهب اختيار کړې وو چې کله حضور عليه السلام مدينې ته تشریف راوړو نو ده حضور عليه السلام سره مناظره کړې وه.

قوله: معقلاتېه کانه، د پناه خانې.

قوله: الفعلة: په دې لکني اشاره ده، پرې الحى صفت دې او ددې موصوف الفعلة يا الخصلة وغيره محذوف دې.

قوله: بالمسكين: په بعضې نسخو کښې د (بالمسكين) په خانې (بالمسلمين) دې، کوم چې زيات مناسب دې.

قوله: شفاء: کناره (غار، طرف)

قوله: جرف: د کوټى کچه ژانې، د ولې کناره، کومه اوبو خالى کړى وى.

قوله: هار: اسم فاعل، غورزیدلو ته نزدې. هور، هار اصل هاور يا هائر وو. د هاور واو. يا د (هائر) همزې لره په قلب مکانى سره د (راء) نه پس کړو. هاور يا هائر شو. بيا مو واؤ او همزه په (ياء) سره بدل کړل نو هاورير شو، د حالت جر د وجې نه ياء او غورزیدله. بعضې حضراتو ونيلې دى چې د (هاور) واو او د (هائر) همزې لره مو بغير د نقل مکانى نه د تخفيف د پاره حذف کړو.

قوله: مع بانيه: په دې کښې اشاره ده چې په (به) کښې باء په معنى د (مع) دې نه چې سببيه قوله: خير: دا د (من) خبر دې.

قوله: تمثيل للنساء عما يؤول اليه: د اليه مرجع سقوط ده، دا ددې بناء تمثيل دې کوم چې د تقوى په ضد کښې جوړه شوې ده يعنى مشبه به هغه عمارت دې چې په داسې خانې باندې جوړ وى چې غورزیدو او زمکه کښې خښیدلو ته نزدې وى، او مشبه، دينى احکام او اعمال په کفر او په نفاق باندې مرتب کول دى.

قوله: رية: اى سب رية.

[اياتونه: ۱۱۱-۱۱۸]

{إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ} بِأَنْ يَبْذُلُوهَا فِي طَاعَةِ كَالْجِهَادِ {بِأَنْ لَّهُمُ الْجَنَّةُ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ} جُمْلَةُ اسْتِنْفَافِ بَيَانٍ لِلشَّرَاءِ وَفِي فِرَازَةِ بِتَقْدِيمِ الْمُنِيِّ لِلْمَفْعُولِ أَنَّهُ فَيَقْتُلُ بَعْضُهُمْ وَيُقَاتِلُ الْبَاقِي {وَعَدًا عَلَيْهِ حَقًّا} مُصْذَرَانِ مُنْصَوْنَانِ بِفَعْلِهِمَا الْمَحْذُوفِ {فِي التَّوَرَاةِ وَالْإِنْجِيلِ وَالْقُرْآنِ وَمَنْ أَوْفَى بِعَهْدِهِ مِنَ اللَّهِ} أَيْ لَا أَحَدَ أَوْفَى مِنْهُ {فَأَسْتَبْشِرُوا} فِيهِ الْبُطَاتُ عَنْ الْعَبَةِ {بِهِمْ بِكُمْ} الْأَيْ بِأَيْتُمَرِهِ وَذَلِكَ {الْبَيْعُ} هُوَ الْقَوْزُ الْعَظِيمُ {الْمُبِيلُ غَايَةَ الْمَطْلُوبِ {التَّائِبُونَ} رَفَعَ عَلَى الْمَذْحِ

بِتَقْدِيرِ مَبْدَأِ مِنَ الشُّرْكِ وَالتَّفَاقِ {الْعَابِدُونَ} الْمَخْلِصُونَ الْعِبَادَةَ لِلَّهِ {الْحَامِدُونَ} لَهُ عَلَى كُلِّ حَالٍ
 {السَّائِغُونَ} الصَّابِرُونَ {الرَّاكِعُونَ السَّاجِدُونَ} أَيْ الْمَصْلُونَ {الْأَمِيرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّاهُونَ عَنِ الْمُنْكَرِ
 وَالْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللَّهِ} بِأَحْكَامِهِ بِالْعَمَلِ بِهَا {وَيَتَذَكَّرُ الْمُؤْمِنِينَ} بِالْخَيْرَةِ وَنَزَلَ فِي اسْتِغْفَارِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ
 وَسَلَّمَ لِمَنْ أَمَى طَالِبَ اسْتِغْفَارٍ بِغَضِ الصَّخَابَةِ لِأَنَّهُ يَنْبَغِي لَهُمْ أَنْ يَتَذَكَّرُوا {وَالَّذِينَ آمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا
 لِلشُّرَكِيِّينَ وَلَوْ كَانُوا أُولَى قَرَبَى} ذَوِي قَرَابَةٍ {مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُمْ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ} النَّارِ بَانَ مَا تَوَّأ عَلَى
 الْكُفْرِ {وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا عَنْ مَوْعِدَةٍ وَعَدَهَا إِيَّاهُ} بِقَوْلِهِ سَأَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبِّي رِجَاءً أَنْ يَسْلِمَ
 {فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ أَنَّهُ عَدُوٌّ لِلَّهِ} بِذَوْبِهِ عَلَى الْكُفْرِ {تَبَيَّنَ لَهُ} وَتَرَكَ الْإِسْتِغْفَارَ لَهُ {إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَأَوَّاهٌ} عَنِ
 التَّشْرُعِ وَالْأَعْيَاءِ {حَلِيمٌ} صَبُورٌ عَلَى الْإِذَى {وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُخِلَّ قَوْمًا بَعْدَ إِذْ هَدَاهُمْ} لِلْإِسْلَامِ {حَتَّى
 يَتَّبِعُوا مَا يَتَّقُونَ} مِنْ الْفَعْلِ فَلَا يَتَّقُوهُ فَتَسْتَجِفُّوا الْإِضْلَالَ {إِنَّ اللَّهَ يَكُلِّ شَيْءًا عَلَيْهِمْ} وَمَنْهُ مُسْتَجِبُ
 الْإِضْلَالَ وَالْهِدَايَةِ {إِنَّ اللَّهَ لَهُ مَلِكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يَغْيِي وَيُجِيبُ وَمَا لَكُمْ أَنْتُمْ النَّاسُ {مِنْ حُوقِ اللَّهِ}
 أَيْ غَيْرِهِ {مِنْ وَلَى} يَحْفَظُكُمْ مِنْهُ {وَلَا نُصِيرُ} يَنْعَمُكُمْ عَنْ ضَرَرِهِ {لَقَدْ تَابَ اللَّهُ} أَيْ أَذَامَ تَوْبَتِهِ {عَلَى
 النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ فِي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ} أَيْ وَفَّقَهَا وَمِنْ خَالِهِمْ فِي غَزْوَةِ تَبُوكَ كَانَ
 الرُّجُلَانِ يَفْتَسِمَانِ ثَمَرَةً وَالْعُسْرَةُ الْبُخْرُ الْوَاحِدُ وَاشْتَدَّ الْخَرُّ حَتَّى شَرِبُوا الْفَرَسَ {مِنْ بَعْدِ مَا كَانُوا
 يَزِيدُونَ} بِإِثْمِهِ وَآلَاءِهِ تَجِبَلُ {قُلُوبُ قَوْمٍ مِنْهُمْ} عَنْ اتِّبَاعِهِ إِلَى التَّخَلُّفِ لِمَا هُمْ فِيهِ مِنَ الشُّكِّ {فَتَرْتَابُ
 عَلَيْهِمْ} بِالنَّاسِ {إِنَّهُ يَهْدِيهِمْ رَحِيمٌ} {وَأُ} تَابَ {عَلَى الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ خَلَوْا} عَنْ التَّوْبَةِ عَلَيْهِمْ بِقِيَّةٍ
 {حَتَّى إِذَا ضَاقَتْ عَلَيْهِمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ} أَيْ مَعَ رِجَالِهَا أَيْ سَعَتِهَا فَلَا يَجِدُونَ مَكَانًا يَطْفِئُونَ فِيهِ
 {وَضَاقَتْ عَلَيْهِمْ أَنْفُسُهُمْ} قُلُوبُهُمْ لِقَلَمٍ وَالْوُخْشَةُ بِتَأْخِيرِ تَوْبَتِهِمْ فَلَا يَسْتَعْمِلُ شُورًا وَلَا أُنْسَ {وَقَلَّوْا} أَتَقَلَّوْا
 {أَنْ} مُخَفَّفَةٌ {لَا مَلْجَأَ مِنَ اللَّهِ إِلَّا إِلَيْهِ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ} وَفَقَهُمُ لِلتَّوْبَةِ {لِيَتُوبُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ}

ترجمہ: حقیقت دادی چہ اللہ تعالیٰ د مومنانو مالونہ او د هغوی جانونہ د جنت پہ بدلہ کنیہ
 اخستی دی پہ داسی طریقہ چہ دا د هغه پہ اطاعت کنیہ مثلاً پہ جهاد کنیہ خرج کری
 هغوی د الله په لار کنیہ قتال کوی مره کوی او مره کیپی. یقاتل، بیان د شراء د پاره جمله
 مستانفہ ده. او په یو قراعت کنیہ یقتلون مجهول مقدم دی او (یقاتل) معروف مؤخر دی
 یعنی په دوی کنیہ بعضی قتلولې شی او باقی قتال کوی دوی سره د الله طرف نه د جنت
 په تورات، انجیل او قرآن کنیہ پخه وعده ده. (وعدا، او حقا، دواړه دخپل فعل محذوف
 دوجه مصدر منصوب دی او د الله نه زیات څوک خپله وعده پوره کونکې دې یعنی د هغه نه
 زیات څوک وعده پوره کولو والا نشته لهذا تاسو د هغه بیع په معامله کنیہ کومه چي تاسو
 کړې ده خوشحالی او کړی په دې کنیې د غائب نه حاضر طرف ته التفات دی دالویا کامیابی
 ده یعنی د اوچت مقصد حاصلول دی، هغه مجاهدین د شرک او نفاق نه توبه کونکی دی

التائبون مرفوع بالمدح ده د مبتدأ تقدیر سره عبادت کونکی دی یعنی په اخلاص سره د
 الله تعالیٰ عبادت کونکی دی او په هر حال کښې د هغه حمد بیانونکی دی روژه نیونکی دی
 رکوع سجدہ کونکی دی یعنی مونږ کونکی دی د نیکۍ حکم کونکی او د بدۍ نه منع کونکی دی
 او د الله په حکمونو باندې عمل کولو سره د الله د حدودو حفاظت کونکی دی، او ای نبی ﷺ
 دې مومنانو ته د جنت خوشخبری واوروه. او راتلونکې آیت د نبی ﷺ د خپل تره ابوطالب د
 پاره او بعضې صحابه کرامو د خپل مشرک مور یلار د پاره استغفار کولو باره کښې
 نازل شو. د نبی د پاره او د هغه خلقو د پاره چې کومو ایمان راوړې دې مناسب نه دی چې د
 مشرکانو د پاره استغفار او کړی اگر چې هغه ددوی رسته دارولې نه وی. حال دا چې په دوی باندې
 دا خبره ښکاره شوې ده چې هغوی د جهنم مستحق دی، ددې وجه نه چې هغوی په کفر باندې
 مړه شوې دی. ابراهیم علیہ السلام چې د خپل یلار د پاره کوم استغفار کړې وو هغه ئې ددې وچې کړې وو
 چې هغه د خپل قول (ساستغفرک لک ربی) سره د استغفار وعده کړې وه، په دې امید
 باندې چې هغه به ایمان راوړی خو چې کله په هغوی باندې دا خبره ښکاره شوه چې د هغه یلار
 په کفر باندې د مړه کیدو د وجه نه د الله دشمن دې نو هغوی د پیزاری اظهار او کړو او دهغه د
 پاره ئې د مغفرت دعا پریخوډله، حقیقت دادې چې ابراهیم علیہ السلام دیر زیات عاجزی کونکې او
 دعا کونکې او بردباره وو، په تکلیف باندې صبر کولو والا وو د الله تعالیٰ دا طریقه نه ده چې
 خلقو لره د اسلام هدایت ورکولو نه پس گمراه کړی تردې چه صفا صفا هغوی ته او نه ښائی چې
 هغوی له د کومو کارونو نه بچ کیدل پکار دی. بیا هم که چېرې دوی د هغې نه بچ نه شول نو
 هغوی به د گمراهۍ قابل شی او په حقیقت کښې الله ته د هر شی علم دې او هم په دې کښې
 مسحق کیدل د گمراهۍ او هدایت دی. اودا هم واقعی خبره ده چې د آسمانونو او د زمکې د
 حکومت قبضه د الله په لاس کښې ده هم هغه ژوندی کول کوی او هم هغه مړه کول کوی، ای خلقو د
 الله نه سوانه څوک ستاسو مددگار شته چې د هغه نه ستاسو حفاظت او کړی او نه مددگار چې
 تاسو د هغه د تکلیف نه بچ کړی الله تعالیٰ د مهاجرینو او انصارو په حال باندې توجو
 او فرمائیله یعنی ددوی توبه ئې همشگیر کړه چا چې په سخته کښې د پیغمبر ملاتړی او کړه
 ددوی دا حالت په غزوه تبوک کښې وو چې دوو کسانو به یو کهجوره نیمه نیمه کړه او
 لس کسان به په یو اوښ باندې په نمبر نمبر سوریډل او د سختې گرمۍ موسم وو، تردې
 چې د لری اوبه ئې هم اوسکلې اگر چې په دې کښې د څه خلقو زړونه د نبی علیه السلام د
 تابعدارۍ نه د کوږوالی یعنی روستو پاتې کیدو طرف ته نژدې وه چه مائله شوی وو (تزییع) د
 یا او تاء سره دې، ځکه چې هغوی په دې وخت کښې ډیر په تکلیف کښې وو، بیا الله
 تعالیٰ دوی ته ثابت قدمی ورکړه دوی طرف ته ئې توجه ورکړه الله تعالیٰ په دوی باندې ډیر شفقت
 کونکې او مهربانه دې، او هغه درې واړه حضراتو طرف ته ئې هم توجه او فرمائیله د چا چې توبه

روستو کرې شوې وه، دا معنی د (حتی اذا ضاقت) د قرینې د وجې ده. چې کله زمکه سره د پراخوالی په دوی باندې ټنگه شوله نو دوی څه داسې ځای نه موندلو کوم ځانې چې دوی ته اطمینان حاصل شی او د توبې روستو والې او د ډیر غم نه په دوی باندې خپل ځانونه هم درانه معلومیدل چې د هغې د وجه نه، نه ددوی په زړونو کښې حوشحالی وه او نه محبت، او هغوی یقین او کړو چې د الله نه سوا بل د پناه ځانې نشته یا الله تعالی د دوی طرف ته متوجه شو یعنی دوی ته ئې د توبې توفیق ورکړو چې دوی توبه او کړی، یقیناً الله ډیر معاف کونکې ډیر رحم کونکې دي.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اطِيعُوا** طاعته: دا یو تمثیل دې یعنی د مجاهدینو د خپل ځانونه او مالونه د الله په لار کښې د قربانونو په عوض کښې جنت ورکول ئې په شراړ سره تعبیر کړو، لهدا حقیقه بیع او شراړ کول ضروری نه دی.

قوله: **حِمْلَةَ اسْتِيفَاءٍ**: دا د ماقبل. سره د نه یو ځانې کیدو د علت بیان دي.

قوله: **فَيَقْتُلُ بَعْضُهُمْ بَقَاةَ الْبَاقَى**: دا اضافه ددې سوال جواب دې چې د مجهول د مقدم کیدو په صورت کښې چې کله دوی قتل شی نو بیا دوی څنگه قتل کوی؟
جواب: حاصل دادې چې مسندالیه (جميع مومنين) دی، یعنی چې کله په دوی کښې بعضې قتل شی نو نور په زړه بیلولو سره تختی نه، بلکه قتل کوی؟

قوله: **مَصْدَرٍ مِّنْصَوْبٍ** بفعلهما المحذوف: یعنی (وعدا) او (حقا) د خپل خپل فعل محذوف: وجه نه منصوب دی تقدیری عبارت دادې **وَعِدُهُمْ وَعَدَا حَقَّ الْوَعْدِ حَقًّا** او ددې قرینه شراړ په معنی د وعد ده

قوله: **رَفَعَهُ عَلَى الدِّمَى**: نه دا د مبتدا د وجه نه مرفوع دې څنگه چې بعضې خلقو وئیلې دي ځکه چې په داسې صورت کښې به بغیر د ضرورت نه د خبر د حذف کیدو ضرورت راشی، د مرفوع بالمذح کیدو په صورت کښې هم اگر چې حذف لازم رازی، خو هغه د فائدې نه خالی نه وی کما هو الظاهر.

قوله: **بِتَقْدِيرِ الْبَيْتِ**: او هغه (هم) دي

قوله: **مِنَ الشَّرْكِ وَالنِّفَاقِ**: دا دواړه د التائبون سره متعلق دی.

قوله: **الْعَاصُونَ**: داد (الساخون) د معنی بیان دي، حضور ﷺ او فرمائیل ساحة امق العموم

قوله: **وَنَزَلَ فِي اسْتِغْفَارِهِ لِعَمَلِهِ ابْنُ طَالِبٍ**: خواجه ابی طالب چې کله ډیر بیمار شو نو حضور ﷺ هغه ته او فرمائیل چې دا کلمه شهادت او وایه چې څه ددې په وجه د الله په وړاندې حجت پیش کړم خو هغه انکار او کړو نو هغه وخت حضور ﷺ او فرمائیل لا زال

لست فرتک ما لم انا عنہ) (رواہ الشیخان) دغہ شان د حضرت علی ؓ نہ روایت دی چي ما یو کس نہ واوریدل چي هغه د موریلار د پارہ د مغفرت دعا کوی نو ما هغه ته اوئبل چي ته د موریلار د پارہ د مغفرت دعا کوی حالانکہ هغوی خو کافران وو، نو هغه کس اوئبل چي ابراهیم ؑ خو هم د خپل پلار د پارہ د استغفار دعا کرې وه حالانکہ د هغه پلار مشرک وو، دا واقعہ د حضور ﷺ په مخکښې وړاندې کرې شوه نو دا آیت نازل شو

فَوَلِّهِ اَوَاه: دا د فعال په وزن سره د مبالغې صیغه ده، ډیر آه کولو والا، نرم زړه والا

فَوَلِّهِ اِدام توبته: دا ددې سوال مقدر جواب دی چي د توبې قبلیدو د پارہ مخکښې د گناه کار کول لازم دی ځکه چي د توبې قبولیت د گناه کولو نه فرع ده. حالانکه حضور ص خو د گناه نه پاک وو او صحابه هم په دې واقعہ کښې د څه گناه کار کرې نه دي نو بیا د توبې د قبولیت څه مطلب شو؟

جواب: دوام اولیات علی التوبه مراد دي.

[ایاتونه: ۱۱۹-۱۲۲]

{يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا اَتُوْا اِلٰهَ} بِرَزِكِ مَقَامِه {وَكُونُوْا مَعَ الصّٰدِقِيْنَ} فِي الْاِيْمَانِ وَالْفُهُودِ بَانَ تَلَزَمُوا
الصدق {مَا كَانَ لِاَهْلِ الْمَدِيْنَةِ وَمَنْ حَوْلَهُمْ مِنَ الْاَعْرَابِ اَنْ يَخْتَلِفُوْا عَنْ رَّسُوْلِ اللّٰهِ} اِذَا غَزَا {وَلَا يَرْغَبُوْا
بِالْفِتْنِ عَنْ نَفْسِهِ} بَانَ يَصُوْنُوْهَا عَمَّا رَحِيْنَه لِقَابِه مِنْ الشَّدَايدِ وَهُوَ نَهَى بَلَقَطِ الْخَبَرِ {فَلَيْكَ} اَيِ التَّهْمِ
عَنِ التَّخَلُّفِ {بِأَنَّهُمْ} سَبَبِ اَنَّهُمْ {لَا يُجِيْبُهُمْ قُلًا} عَطَشَ {وَلَا نَصَبَ} نَصَبَ {وَلَا تَحْصَصَه} جُوع {فِي
سَبِيْلِ اللّٰهِ وَلَا يَتَلَفُوْنَ مَوْطِئًا} مَمْنَعِدُ بِمَعْنَى وَطْنًا {يَقِيْظُ} يَفْقِظُ {الْكُفّٰرَ وَلَا يَتَّكِلُوْنَ مِنْ عَدُوِّ} لِلّٰهِ
{تَبَلًا} قَتْلًا اَوْ اَسْرًا اَوْ نَهْبًا {لَا كِتٰبَ لَهُمْ يَوْمَ عَمَلِ صٰلِحٍ} لِيُجَازَا عَلَيْهِ {اِنَّ اللّٰهَ لَا يُجِيْبُ اَجْرَ الْمُغِيْبِيْنَ}
اَيِ اَجْرِهِمْ بَلْ يَجِيْبُهُمْ {وَلَا يَفْقَهُوْنَ} فِيْهِ {ثَنَقَّةٌ صٰوِيْرَةٌ} وَلَوْ نَفَرَةٌ {وَلَا كِبِيْرَةٌ وَلَا يَقْلَعُوْنَ وَاَدِيًّا} بِالسَّيْرِ {اِلَّا
كِتٰبَ لَهُمْ} بِهِ عَمَلِ صٰلِحٍ {لِيَجْزِيَهُمُ اللّٰهُ اَحْسَنَ مَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ} اَيِ جَزَاءِهِمْ وَلَمَّا وَتَّخُوْا عَلٰى التَّخَلُّفِ
وَاُرْسِلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَرِيْعَةً نَفَرُوا جَمِيْعًا فَتَنَزَلَ {وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُوْنَ لِيَسْفَرُوْا} اِلَى الْغَزْوِ {كَافَّةً
قَلِيْلًا} لَهَلَّا {تَفَرَّقَ مِنْ كُلِّ لَفِزَةٍ} قَبِيْلَةٌ {مِنْهُمْ طَائِفَةٌ} جَمَاعَةٌ وَتَكْتَلِ الْاَبَاوُنَ {لِيَتَّقُوْا} اَيِ التَّكَاوُنَ
{فِي الدِّيْنِ وَلِيُنذِرُوْا قَوْمَهُمْ اِذَا رَجَعُوْا اِلَيْهِمْ} مِنْ الْغَزْوِ بِتَغْلِيْبِهِمْ مَا تَقَلَّبُوْهُ مِنْ الْاَحْكَامِ {لَعَلَّهُمْ
يَحْتَدُوْنَ} عِقَابِ اللّٰهِ بِاِنْخِلَالِ اَمْرِهِ وَنَهْيِهِ قَالَ بِن عَبَّاسٍ لَهَلَّهِ مَخْصُوْمَةٌ بِالرَّيْبَانِ وَالَّتِي قَبْلَهَا بِالنَّهْيِ عَنْ
تَخَلُّفِ اَحَدٍ فِيمَا اِذَا خَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

ترجمه: اي ايمان والوپه گناهونو پرښودو سره د الله نه ویرېږئ او په ايمان او وعدو کښې رشتونی خلقو سره شی په داسې طریقه چې تاسو رشتیا لازم او نیسئ د مدینې والو د پارو او ددې اطرافو باندې پیچیانو د پارو هیڅ کله مناسب نه ده چې د غزو په وخت کښې د رسول الله ﷺ

نہ روستو پاتې وی او نه دا مناسب دی چې خپل ځانونه د حضور ﷺ نه زیات خوښ او گټری په داسې طریقہ چې خپل ځانونه د هغې سختو نه اوساتی چې کوم حضور پاک ﷺ د ځان د پارہ خوښ کړې وی (لا یرغبون) د نهی په صورت کښې خبر دې، یعنی د روستوالی نه منع کول په دې وجه دی چې دوی ته د الله په لار کښې چې کومه تنده لگیدلې ده او چې کوم جسماني تکلیف شي اوچت کړې دي او چې کومه لوړه هغوی ته د الله په لار کښې اولگیده اوچه هغوی یو داسې ځانې ته لارل چه هغه دکافرانو دپاره موجب د غضب وی موطناً مصدر په معنی د وطا دې او کوم څه چه هغوی ته د دشمن د طرفه د قتل یا د قید یا د لوټ په شکل کښې راغلې ده په دې ټولو باندې ددوی په نوم نیک عمل لیکلې شی چې دې عملونو باندې دوی ته بدله ورکړې شی یقیناً الله تعالی د مخلصینو اجر ضائع کوی نه (الرحمنون ای اجرهم) بلکله دوی ته به بدله ورکولې شی او د الله په لاره کښې چې کوم څه دوی خرچ کړل که لږ وي او که ډیر اگر چې یوه کهجوره ولې نه وی، او چې کومې وادیانو باندې دوی تیر شول نو دا چې هغه ددوی په اعمال نامو کښې اولیکلې شول چې الله تعالی ددوی د عملونو څه نه څه بدله ورکړی یعنی ددوی بدله، او چې کله روستو پاتې کیدونکو ته په روستو پاتې کیدو باندې غصه او کړې شوه، او حضور ﷺ سره روانه کړه نو ټول په ټوله اووتل، او دا راروان آیت نازل شو او مومنانو لره پکار نه دی چې ټول په ټوله د غزوې د پارہ اوځی نو داسې دی ولې ونه کړې شی چې ددوی هر لوتې دلې نه یو وړوکې جماعت لار شی او باقی ایسار شی دې د پارہ چې دا روستو پاتې شوې د دین پوهه حاصله کړی او هرکله چې د غزوې نه هغه خلق دوی طرف نه واپس راشی نو هغوی ته دې تعلیم ورکړی چې کوم احکام دوی حاصل کړې دی او هغوی دې ویروی دې د پارہ چې هغوی د الله د عذاب نه په امر او نهی باندې عمل کولو سره ویرېږی ابن عباس رضی الله فرمائی چې دا حکم سربه سره خاص دې او روستو آیت چې د روستو پاتې کیدو نه د منع کولو په باره کښې دې نو دا هغه وخت دې چې کله حضور پاک ﷺ هم د غزوې د پارہ وتلې وی.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: فی الایمان والعبود: په دې کښې اشاره ده چې مع الصادقین: کښې د معیت نه مراد معیت فی الایمان دې نه چې معیت فی المعاملات والمکان ځکه چې د دې معیت هیڅ فائده نشته، ترسو چې ایمان نه وی

قوله: تلزموا الصدق: دا د معیت د طریقې بیان دې

قوله: بان یصونوا الخ: دا د حاصل معنی بیان دې په بانفسهم: کښې باء د تعدیت ده مطلب دادې چې په کومو مصیبتونو او تکلیفونو کښې ئې ځان اچولې دې او نبی علیه السلام ته چې کوم تکلیفونه راځی نو تاسو په خپله د هغې نه د ځان د بچ کیدو کوشش مه کوئ

فولہ: وهو نھی بلفظ الخیر ودا پہ طور د مبالغہ دی

فولہ: ای النہی: دا د "ذلک" د مرجع بیان دی او د نہی نہ ہفہ نہی مراد دہ چہ کومہ د ما کان لاهل المدینۃ العربیہ معلومیری

فولہ: مصدر بمعنی وطفاً: یعنی موطناً ووطاً پہ معنی کنبی مصدر میمی دی نہ چہ ظرف

فولہ: ولا ینالون: ای لا یصلون ورا ندی راتلل، د سختوالی او د غم راتلل

فولہ: نیلا: ای اصابہ، ای بھیبون اصابہ دا ہر تکلیف او مصیبت تہ شامل دی

فولہ: ای اجرہم: ددی اضافی مقصد د دی خیرے طرف تہ اشارہ دہ چہ پہ المحسنین کنبی ضمیر د "ہم" پہ خانی د دوی صفت احسان بیانولو دپارہ راورلے شہ، گنی اجرہم وئیل کافی وو، خو پہ ہفہ کنبی بہ "دلالت علی احسان" نہ وو

فولہ: ذلک: پہ دی کنبی اشارہ دہ چہ د "کتب" ضمیر اتفاق او قطع وادی دوارو طرف تہ پہ تاویل راجع دی لہذا د عدم مطابقت اعتراض ختم شو۔

فولہ: لسانہما علی التخلیف: پہ دی کنبی د راروان آیت "وما کان" سبب نزول طرف تہ اشارہ دہ۔

فولہ: قبیلۃ، دفرقہ تفسیر پہ قبیلۃ کولو سرہ ٹی اشارہ اوکرہ چہ د فرقہ نہ مراد غتہ دلہ دہ

فولہ: مکث الباقوت: پہ دی کنبی اشارہ دہ چہ د لیتفقہوا ضمیر د محذوف متعلق دی نہ چہ د "تفر" لہذا دا اعتراض ختم شو چہ غازیان بہ پہ جہاد کنبی ختگہ فقہ حاصلوی،

فولہ: والئی قبلہا بالئہی عن التخلیف الخ: ددی اضافی مقصد د دوارو آیتونو تعارض

ختمول دی "ما کان لاهل المدینۃ العربیہ" کنبی اوفرمائیلی شول چہ یو کس لہ ہم د غزوے نہ پاتی کیدل جائز نہ دی او وما کان المؤمنین لہنفر واکنبی ٹی د تولو د وتلو نہ منع فرمائیلی

دہ، د دوارو آیتونو پہ مطلبونو کنبی تعارض دی، التی قبلہا الخ دی سرہ ددی اعتراض

جواب دی، ددی حاصل دادی چہ مخکنبی چہ کزمہ نہی دہ، ہفہ پہ دی صورت کنبی دہ

چہ کلہ نغیر عام (عام اعلان وی او حضور پاک ﷺ) پہ خیلہ ہم تشریف یوسی او د لہ

جماعت د وتلو او د لوٹی جماعت پہ مدینہ کنبی د پاتی کیدو حکم پہ سراپا کنبی

دی، چہ کلہ عام اعلان نہ وی او حضور پاک ﷺ) پہ خیلہ پکنبی شریک نہ وی

[ایاتونہ: ۱۲۳ - ۱۲۹]

{يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قَاتِلُوا الَّذِينَ يَلُونَكُمْ مِنَ الْكُفَّارِ} أَيُّ الْأَقْرَبِ فَأَلْقُرَبِ مِنْهُمْ {وَلْيَعِدُّوا فِيكُمْ غَلَظَةً} شِدَّةً أَيُّ أَغْلَظُوا عَلَيْهِمْ {وَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ} بِالْفَوْزِ وَالنَّصْرِ {وَإِذَا مَا أُنْزِلَتْ سُورَةٌ} مِنَ الْقُرْآنِ {فَقُسِّمُوا} أَيُّ الْمُنَافِقِينَ {مَنْ يَقُولُ} لِأَخْصَابِهِ اسْتَفْزَاءً {أَيُّكُمْ زَادَتْهُ هَذِهِ إِيمَانًا} تصديقاً قال تعالى {فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا فَرَأَدْتُهُمْ إِيْمَانًا} لِتَصْدِيقِهِمْ بِهَا {وَهُمْ يَسْتَفْهِمُونَ} يَفْهَمُونَ بِهَا {وَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ

مَرَضٌ {مَرَضٌ} خَفِيفٌ غَضَبٌ {فَرَادَتْهُمْ رَجْسًا إِلَى رَجْسِهِمْ} كَفَرُوا إِلَى كُفْرِهِمْ لِكُفْرِهِمْ بِهَا {وَمَاتُوا وَهُمْ كَافِرُونَ} {أَوَلَا يَعْلَمُونَ} بِأَنَّهُ أَمِنَ الْمُتَظَاهِرُونَ وَاتَّاءَ أَنَّهَا الْمُؤْمِنُونَ {أَتَهُمْ يُقْتَلُونَ} يُقْتَلُونَ {فِي كُلِّ غَاثٍ مَرَاتَةٍ أَوْ مَرَّتَيْنِ} بِالْقَطِيعِ وَالْأَفْرَاسِ {لَهُمْ لَا يَتُوبُونَ} مِنْ بَغَائِهِمْ {وَلَا هُمْ يَذْكُرُونَ} يَتَجَبَّحُونَ {وَإِذَا مَا أُلْحِثَ سُورَةٌ} فِيهَا ذِكْرُهُمْ وَقَرَأَهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ {نَظَرُوا بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ} يُهَيِّئُونَ الْفَرْجَ يُلْقُونَ {هَلْ يَرَأُونَ مِنْ أَحَدٍ} إِذَا لَفِظَتْ فَإِنَّ لَمْ يَرَوْهُمْ أَحَدٌ فَاتُّوا وَلَا نَبَّأُوا {لَهُمْ الْعَرَفُوهَا} عَلَى كُفْرِهِمْ {عَرَفَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ} عَنْ الْهَدْيِ {بِأَتَهُمْ قَوْمٌ لَا يُلْقُونَ} الْحَقَّ لِيَقْتُلُوا نَفْسَهُمْ {لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ} إِنْ يَنْتَهِكُمْ مُخِشِدٌ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ {عَزِيزٌ} حَدِيدٌ {عَلَيْهِ مَا عَيْتُهُمْ} إِنْ عَنَتَكُمْ إِنْ شَفَعْتُمْ وَلَا تَزَالُمُ الْمَكْرُوهَ {حَرِيصٌ عَلَيْهِمْ} أَنْ تَهْتَبُوا {يَا مُؤْمِنِينَ} رَعُوفٌ {حَدِيدُ الرَّخْفَةِ} {رَجِيمٌ} يُهَيِّئُ لَهُمُ الْخَيْرَ {فَإِنْ تَوَلَّوْا} عَنْ الْإِيمَانِ بِكَ {فَقُلْ حَسْبِيَ} كَافِي {اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ} بِهِ وَفَقْتُ لَا يَتْرُوهُ {وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ} خَشَعْتُ بِاللَّحْمِ لِأَنَّهُ أَكْثَرُ الْمَخْلُوقَاتِ وَزَوَى الْحَاكِمِ فِي الْمُسْتَنْزِدِ عَنْ أَنِّي بِنَ كُفْبٍ قَالَ آخِرُ آيَةِ نَزَلَتْ {لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ} إِلَى آخِرِ السُّورَةِ.

ترجمہ: اے ایمان والو! تاسو خپل حمانہ خواہشا (توہم) منکرانو کافرانو سرہ جنگ او کرمی یعنی دوی سرہ د اقرب فالاقرب قاعدی مطابق بہ ترتیب سرہ او پکار دی چہ دوی پہ تاسو کنبہ سختی ومومی یعنی تاسو دوی سرہ سختہ رویہ ساتی او یقین اوساتی چہ اللہ د مدد او نصرت پہ ذریعہ متقیانو سرہ دہ او ہر کلمہ چہ نوہی سورت د قرآن نازلہی نو پہ دہ مناقبہ کنبہ شہ خلق د حضور پاک ﷺ اصحابو پورے توقی کوی او وایہ دہی سورت پہ تاسو کنبہ چاہہ ایمان کنبہ د تصدیق زیاتوالہی او کھونو واورنی چہ کوم خلق ایمان والادی دہی سورت د ہغوی پہ ایمان کنبہ ددوی ددہی تصدیق کولو د وجہ اضافہ او کہہ او دوی خوشحالیہی یعنی ددہی سورت پہ نازلیدو سرہ خوشحالیہی او چہ د کومو خلقو پہ زبونو کنبہ د کمزوری عقیدہی مرض وی دہی سورت د ہغوی پہ گندگی کنبہ نور ہم د گندگی اضافہ او کہہ ددہی سورت نہ د انکار پہ وجہ ددوی پہ کفر کنبہ نورہ ہم زیاتوالہی او کہہ شواو ہغوی د کفر پہ حالت کنبہ مرہ شول آیا دا متاققان نہ گوری (یرون) یاء او تاء سرہ دہی مومنانو د دوی ہر کال یو یا دوہ خل د اوج سالی او مرضونو د وجہ ازمینست کولہی شی خودا خلق ییہ ہم د منافقت نہ منع کپری نہ او نہ دوی سبق اخلی او کلمہ چہ شہ نوہی سورت نازلہی نو یو بل تہ گوری یعنی د سترگو پہ اشاری سرہ خبری کوی پہ اصل کنبہ دوی وتل غواری پہ داسی حال چہ دوی وائی چہ تاسو پہ وتلو سرہ شوک خو وینی نہ کہہ دوی تہ شوک گوری نہ نو دوی پاسی لاری گنی ناست وی، ییہ دا خلق واپس شول کفر طرف تہ اللہ تعالی ددوی زبونہ واپول د ہدایت نہ پہ سبب ددہی چہ دوی ناپوہ دی یعنی دوی د تدبر د نشتوالی د وجہ حق نہ پیژنی تاسو تہ یو داسی پیغمبر تشریف راوہی دہی چہ تاسو د جنس نہ دہی یعنی ستاسو نہ دہی او ہغہ محمد

تاسو په نقصان کښې غورزیدل په هغه باندې گرانه ده یعنې ستاسو تکلیف او مشقت او تاسو ته یو ناخوښه کار راپېښیدل په هغه باندې گرانه ده ستاسو د کامیابۍ هغه حریص دې دا چې تاسو په هدایت باندې راشئ او د ایمان والو د پاره ډیر شفقت کونکې او مهربانه دې د هغوی د پاره خیر غواړی اوس که چرې دا خلق په تا باندې ایمان راوړلو نه مخ اړوی نو ته ورته اووایه چې خدا د پاره الله تعالی کافی دې د هغه نه سوا بل څوک د عبادت لائق نشته دې ما هم په هغه باندې بهر وښه کړې ده یعنې په هغه څما اعتماد دې نه چې په بل چا باندې او د عرش عظیم کرسن مالک دې، د عرش د ذکر کولو خاص والې ځکه دې چې هغه د اوچتو مخلوقاتو نه دې، حاکم په مستدرک کښې د ابی ابن کعب نه روایت کړې دې چې د ټولو آخره کښې نازل شوې آیت لاند جاء کړسول. الخ دې..

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: یونکم: دوی نه جمع مذكر غائب، هغه څوک چې تاسو ته نژدې دی.

قوله: ای اغفلو علیهم: دا عبارت د یو سوال مقدر جواب دې

سوال: دا دې چې "وليجدوا" دا کافرانو ته حکم دې چې هغوی دی په مسلمانانو کښې کلکوالې او سختې او مومۍ حالانکه په کافرانو باندې د سختوالي موندل واجب نه دی جواب: د خو په ظاهره کافرانو ته حکم دې خو په حقیقت کښې مومنانو ته دې، په آیت کښې سبب ذکر دې خو مسبب مراد دې،

قوله: یقولون الخ

سوال: د یقولون مقدر گنړلو څه ضرورت راغلو؟

جواب: چونکه د "هل یراکم" نه مخکښې په "نظر بعضهم الی بعض" کښې په ښکاره څه جوړ نه وو ځکه چې "هل یراکم" حاضر دې او "نظر بعضهم الی بعض" غائب، په دې کښې ربط پیدا کولو د پاره د "یقولون" محذوف منلو ضرورت راغلو.

قوله: من احد: ای من المسلمین.

قوله: صرف الله: په اصل کښې د منافقینو د پاره خیرې دی ځکه دا د مقام مناسب دې نه چې خبر.

قوله: بأنهم قوم لا یفقهون: دا د انهمو متعلق دې نه چې د "صرف الله" ځکه چې دا جمله معترضه دعائیه ده.

قوله: منکم ای من جنسکم: ای عربی قریشی منکم

قوله: ای عتکم: په دې کښې اشاره ده چې ما عنتم کښې "ما" مصدریه ده، نه چې موصوله، په دې کښې د عائد ضرورت نه وی ځکه د عائد د نه ذکر کولو اعتراض ختم شو.

[۱۰] سورۃ یونس

سورۃ یونس مکیۃ الاہان کنت فی شکاک الایتین او الثلث او منهم من یومن بہ الایۃ مائۃ وتسع او عשרایات سورۃ یونس مکی دے بغیر د فرار کنت فی ہلک، دہ آیتونو یا دربو آیتونو نہ، یا ومنہم من یومن بہ، یو آیت، یوسل نہہ یا یوسل لس آیتونہ دی۔

[ایاتونہ: ۱-۱۰]

بسم اللہ الرحمن الرحیم {الر} اللہ اعلّم بِمُرَادِهِ بِذَلِكَ {يَلْكَ} أَي هَلِيهِ الْآيَاتُ {آيَاتُ الْكِتَابِ} الْقُرْآنُ وَالْإِضَافَةُ بِمَعْنَى مِنَ {الْحَكِيمِ} الْمُحْكِمِ {أَكَاكَ لِلنَّاسِ} أَي أَهْلُ مَكَّةَ اسْتَغْنَاهُمْ بِتَنَكُّارٍ وَالْخَارِ وَالْمُخْزَوِّ خَالَ مِنْ قَوْلِهِ {عَجَبًا} بِالنَّصْبِ خَبَرَ كَانَ وَبِالزَّلْعِ اسْمُهَا وَالنَّخْرُ وَهُوَ اسْمُهَا عَلَى الْأَوَّلَى {أَنْ أَوْحَيْتَا} أَي إِيعَاوُنَا {إِلَى رَجُلٍ مِنْهُمْ} مُعْتَدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ {أَنْ} مُفْسَّرَةٌ {أُذِيرُ} خَوْفُ {النَّاسِ} الْكَافِرِينَ بِالْعَذَابِ {وَيَكْذِبُ الَّذِينَ آمَنُوا أَنْ} أَي بَأَنَّ {هَلُمَّ قَدَمًا} سَلَفَ {صِدْقٍ عِنْدَ رَبِّهِمْ} أَي أَجْزَأَ عَسَا بِنَا فَذَمُّهُ مِنَ الْأَعْمَالِ {قَالَ الْكَافِرُونَ إِنْ هَذَا} الْقُرْآنُ الْمَشْتَمَلُ عَلَى ذَلِكَ {لِلْحَرَمِيِّينَ} بَيْنَ وَفِي قِرَاءَةِ لَسَاجِرِ وَالْمُشَارِ إِلَيْهِ الشَّيْءِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنْ رَبَّنَا اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي بَتَّةِ أَيَّامٍ مِنْ أَيَّامِ الدُّنْيَا أَنَّى فِي قُدْرَتِهَا أَنَّهُ لَمْ يَكُنْ قَدْ خَسَّ وَلَا قُتِرَ وَلَوْ شَاءَ لَخَلَقْنَهُمْ فِي لَمْعَةٍ وَالْقَوْلُ غَنَى لِتَغْلِيظِ خَلْفِهِ الثَّبَتِ {ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ} اسْتَوَاءً يَلِيقُ بِهِ {يُذِيرُ الْأُمَمَ} بَيْنَ الْخَلَائِقِ {مَامَرِينَ} جِلَّةِ {شَقِيهِمْ} يَنْفَعُ لِأَحَدٍ {إِلَّا مِنْ بَعْدِ إِذْنِهِ} رَدَّ لِقَوْلِهِمْ إِنْ الْأَصْنَامُ تَنْفَعُ لَهُمْ {ذَلِكُمْ} الْخَلَائِقِ الْمُنْذَرِ {اللَّهُ رَيْبُكُمْ فَاعْبُدُوهُ} وَخُذُوهُ {أَفَلَا تَذَكَّرُونَ} لِإِذْغَامِ النَّاءِ فِي الْأَصْلِ فِي الدَّالِ {إِلَيْهِ} تَعَالَى {مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا وَعِنْدَ اللَّهِ حَقًّا} مُصَدِّرَانِ مُنْصَوِّتَانِ يَفْعَلُهُمَا الْمُفَعَّلُ {إِنَّهُ} بِالْكَسْرِ اسْتِغْنَاءٌ وَالْفَتْحُ عَلَى تَغْيِيرِ اللَّامِ {بَيْنَ الْخَلْقِ} أَي بِنْدَاهُ بِالْإِنْشَاءِ {ثُمَّ يُبْعِدُهُ} بِالنَّبْتِ {لِيَتَّبِعَنِي} يَبِيبُ {الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ بِالْقِسْطِ} وَالَّذِينَ كَفَرُوا هُمْ شَرَابٌ مِنْ حَمِيمٍ عَاءٌ بَالِغُ نَهَايَةِ الْخَرَابَةِ {وَعَذَابُ أَلِيمٍ} مُؤَلَّمٌ {يَمَّا كَانُوا يَكْفُرُونَ} أَي بِسَبِّ خُفْرِهِمْ {هُوَ الَّذِي جَعَلَ الشَّمْسُ حَبِيبًا} ذَاتُ حَبِيبٍ أَي نُورٌ {وَالْقَمَرُ نُورًا وَقَدَرَهُ} مِنْ خَيْثُ سِتْرَةٍ {مَتَّارِلٌ} ثَمَانِيَةٌ وَعِشْرِينَ مَنْرَلًا فِي ثَمَانٍ وَعِشْرِينَ لَيْلَةً مِنْ كُلِّ شَهْرٍ وَيُسَمَّى ثَلَاثِينَ إِنْ كَانَ الشَّهْرُ ثَلَاثِينَ يَوْمًا أَوْ لَيْلَةً إِنْ كَانَ ثَمَانٍ وَتِسْعَةً وَعِشْرِينَ يَوْمًا {لِيَقْعَلُوا} بِذَلِكَ {عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابِ} مَا خَلَقَ اللَّهُ ذَلِكَ {الْمَذْكُورِ} {إِلَّا بِالْحَقِّ} لَا عَيْنَ تَعَالَى عَنْ ذَلِكَ {يُقْعِلُ} بِأَنَاءٍ وَالثَّوْنُ يَسْتَنُّ {الْآيَاتِ} لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ {يَنْدَبُونَ} {إِنَّ فِي اخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ} بِالْأَغَابِ وَالْمُجْمِءِ وَالزَّيَادَةِ وَالنُّقْصَانِ {وَمَا خَلَقَ اللَّهُ فِي السَّمَاوَاتِ} مِنْ مَلَائِكَةٍ وَشَمْسٍ وَقَمَرٍ وَنُجُومٍ وَغَيْرِ ذَلِكَ {وَاو} فِي {الْأَرْضِ} مِنْ خَيْوَانٍ وَجِبَالٍ وَبَحَارٍ وَأَنْهَارٍ وَأَشْجَارٍ وَغَيْرِهَا {لَايَاتٍ} دَلَالَاتٌ عَلَى قُدْرَتِهِ تَعَالَى {لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ} هَ فَيُؤْمِنُونَ خَصْمَتَهُمْ بِالذِّكْرِ لِأَنَّهُمْ الْمُنْتَفِعُونَ بِهَا {إِنَّ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا} بِالنَّبْتِ {وَرَوْضًا بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا} بِنَدْلِ الْآخِرَةِ لِإِنْكَارِهِمْ لَهَا {وَاطْمَأْنَوْا فِيهَا} سَكَنُوا فِيهَا {وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ آيَاتِنَا} دَلَائِلُ وَخُذَائِقَتَا {غَافِلُونَ} نَارَكُونُ الشَّرِّ فِيهَا

{أُولَٰئِكَ مَا أَهْمُ النَّارِ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ} {مِنَ الشُّرَكَ وَالْمَعَاصِي} {إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ يَهْدِيهِمْ} {وَيُجْزِيهِمْ} {رَبَّهُمْ بِأَعْيُنِهِمْ} به بآن بخفل لهُم نُورًا یهدون به يوم القيامة {تَجْرِي مِنَ تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ} {دَعَاؤُهُمْ فِيهَا} طَلَبُهُمْ يَسْتَفْتُونَهُ فِي الْخَيْرِ أَنْ يَقُولُوا {سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ} أَيُّ يَا اللَّهُ فَذَا مَا طَلَبُوا وَخَدُّوا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ {وَكُنِيَّتُهُمْ} لِيَمَّا تَبَيَّنَ {لِيَمَّا سَلَامُوا أَعْرِضْ دَعَاؤُهُمْ أَنْ} مُفْتَرَاةُ {الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ}

ترجمہ: شروع کوم د الله په نوم چې ډیر مهربانه او ډیر رحم والا دي الر، ددې په مراد باندې الله تعالیٰ ښه پوهیږي دا معکم کتاب یعنی د قرآن آیتونه دی په آیت الکتاب کښې اضافت په معنی د 'من' دې آیا دي خلقو ته یعنی د مکې اوسیدونکو ته ددې خبرې نه حیرانتیا اوشوه استفهام انکاری دې او جار مجرور ددې قول 'عجبا' نه حال دې عجبا په نصب سره د 'کان' خبر دې او په رفع سره د کان اسم دې او خبر 'ان او حینا الخ' دې او 'او حینا' رومبې اسم دې یعنی د نصب په صورت کښې ان او حینا، اجماعاً، مصدر په معنی کښې دې چې مونږ په دوی کښې یو کس محمد ﷺ ته وحی اولېږله چې خلقو کافرانو لره د عذاب نه او وروې 'ان' مفسره ده او چې کومو خلقو ایمان راوړې دې هغوی ته زیرې واورو چې ددوی دپاره ددوی درب سره رشتی عزت دې یعنی ددوی د اعمالو ښه بدله ده کافرانو او ټیږل چې دا قرآن چې په ویرولو او زیرې ورکولو باندې مشتمل دې بې شکه ښکاره جادو دې او په یو قرأت کښې لساحر دې، په دې صورت کښې به د 'ذلک' مشارالیه حضور پاک ﷺ وی حقیقت دادې چې ستاسو رب هغه الله دې چا چې اسمانونه او زمکه لره د دنیا د ورځو په اعتبار سره په شپږو ورځو کښې یعنی ددې په مقدار کښې پیدا کړل ځکه چې هغه وخت نور او سپوږمۍ نه وه، که چېرې الله تعالیٰ غوښتله نو په یو لمحہ کښې به ئې پیدا کړې وو خو په داسې نه کولو کښې مخلوق ته د جلدئ د نه کولو تعلیم ورکول مقصود وویا ئې د حکومت په تحت باندې ئې استواء او کره څنگه چې د هغه د شان سره ښائی هغه د مخلوق د هریو کار تدبیر کوی څوک د چا سفارش کولې نشی خو د هغه په اجازت سره 'من شفیع' کښې 'من' زائد دې دا د کافرانو د هغه عقیدې رد دې چې بتان به ددوی سفارش کوی دغه خالق تدبیر کونکې الله ستاسو رب دې صرف د هغه عبادت کوئی آیا تاسو ددې دلیلونو آوریږو نه پس هم نه پوهیږئ 'تذکرون' کښې په اصل کښې د تاء په ډال کښې ادغام شوې دې ستاسو ټولو الله تعالیٰ له ورتلل دی هغه رشتونې وعده کړې ده 'وعدا او حقا' دواړه مصدرې دی چې د فعل مقدر د وجه نه منصوب دی بې شکه 'انه' کسرې سره دې د استیناف د وجې نه، او فتح د لام د تقدیر په صورت کښې ده، هغه په اول محل پیدا کوی یعنی هغه په پیدا کولو کښې شروع کړې ده بیا د بعث په ذریعه به دوباره پیدا کوی دې دپاره چې هغه خلقو ته چې ایمان ئې راوړو او

نيڪ عملونه ٿي اوکڙل، ۽ انصاف سره بدله ورکري اوڇي گومو خلقو کفر اوکڙو هغوی ته به د
 خڪلو د پاره ڊيري گرمي اوبه ميلاوڀي يعني به گرم والي کڻي به آخري حد ته رسيدل و
 او درد ناڪ عذاب به وى ددوى د کفر د وجه نه يعنى ددوى د کفر به وجه به دوى ته سزا
 ورکول شي هغه ذات چا چي نور وروڻانه جوڀ ڪڙو يعني رنڙا والا او چمڪدار ٿي جوڀ ڪڙو او
 سپوڀم ته ٿي نور ورکڙو او د سپوڀم د پاره ٿي د هغي د رفتار به اعتبار سره به هره
 مياشت کڻي به اته ویش شپو کڻي اته ویش منزلونه جوڀ ڪڙل او دوه شپي پته وى که
 چري مياشت د ديرشو ورخو وى، او يو شپه پته وى که مياشت د يوکم ديرشو وى ددي
 پاره چي په دي سره تاسو د کالونو او تاريخونو حساب معلوم ڪري الله تعالى دا هر شه ديو مقصد
 پاره جوڀ ڪري دي نه چي بهي فاندې، الله تعالى ددي نه پاڪ دي هغه ٽنهي ٻڌڪاره
 يساوى د غور او فکر کونکي قوم د پاره يقينا دشپي او ورخي په اوڀر وراوڀر وى يعني په
 تلو راتلو کڻي او غتيدلو او وره کيدلو کڻي او په هر هغه شيز کڻي چي هغه په آسمانون
 کڻي پيدا ڪري دي مثلاً فرشتي، نور، ستوري، سپوڀم وغيره او چي په زمکه کڻي ٿي
 پيدا ڪڙل مثلاً خناور، غرونه، دريا بونه، نهرونه او اونهي وغيره يقينا د الله تعالى په
 قدرتونو باندې دلالت کونکي ٽنهي دي د الله نه وريدونکي خلقو د پاره چي هغوی ايمان
 راوڀري او خاص ڪر د متقيانو ذڪر ٿي اوکڙو خکه چي دغه خلق د دي ٽنهي نه فائده
 حاصلوى حقيقت دادې چي گومو خلقو ته دوباره ژوندي کولو به ذريعه زمونڊ ملاقات اميد
 نشته او هغوی د آخرت نه د انڪار کولو به وجه د آخرت په بدله کڻي د دنيا په ژوند باندې
 راضى شول او په هغي مطمئن شول يعنى دي سره ٿي زره اولگولو او هغه خلق چي زمونڊ
 وحدانيت باندې دلالت کونکي زمونڊ د آيتونو نه غافله دي يعنى دوى د غور او فکر
 پريڻودونکي دي داسي خلقو محاني ددوى د شرڪي کارونو او گناهونو د وجه جهنم دي
 يقينا هغه خلق چي ايمان ٿي راوڀرو او نيڪ عملونه ٿي اوکڙل ددوى رب به ددوى د نيڪ عملونو په
 وجه ددوى رهنمائي کوى به داسي طريقه چي دوى ته د نور ورکري چي د هغي د وجه به
 دوى د قيامت په ورځ خپل مقصد ته ورسى په ڊگ جتتونو باغونو کڻي به وى چي د هغي
 لاندې به نهرونه بهيڀي او ددوى د طلب (طريقه) په جنت کڻي چي د کوم خيز غوبڻنه کوى
 سبحانک اللهم به وى يعنى اي الله، او کله چي دوى هغه خيز او غواري نو ددوى مخکڻي
 به موجود وى او ددوى خپلو کڻي سلام په جنت کڻي به "السلام عليكم" وى، او ددوى آخري
 خبره به الحمد لله رب العالمين وى ان مفسره دي.

د قيوداتو فوائد او تسهيل

قوله: حال من قوله عيباً للناس: به اصل کڻي د محذوف سره متعلق دي او بيا د: "عجبا"
 صفت دي او صفت چي کله په موصوف باندې مقدم وى نو هغي ته حال وئيلي شي خکه

چې د صفت په موصوف باندې مخکښې کول صحيح نه دي او نه للناس د عجباً سره متعلق دي ځکه چې د مصدر عامل کمزورې وي په خپل ماقبل کښې عمل نه کوي، عجباً د کان خبر مقدم دي، او ان اوحينا د کان اسم مؤخر دي، تقديري عبارت دادي اکان ايماونا عجباً للناس، او عجب د رفع سره هم لوستلې شوې دي په دي صورت کښې به عجب د کان اسم وي او ان اوحينا چې کوم د نصب په صورت کښې اسم وو، هغه به د رفع په صورت کښې خبر وي، او ابن مسعود رضي الله عنه عجب مرفوع د کان تامه منولو سره لوستلې دي، او ان اوحيناء به د عجب نه بدل گرځولې دي.

فوله: قدم صدق: دا د اضافت موصوف الى الصفت د قبيلې نه دي لکه چې په مجد الجاهم کښې قدم په معنی د مرتبې، عزت، د تير شوې نیک عمل ښه اثر، مفسر د قدم تفسير په سلف سره کولو سره دي معنی طرف ته اشاره کړې ده، علامه سيوطي اجرا حناً عما قدموا من الاعمال ونيلو سره دغه معنی مراد اخستلې ده.

فاته: مخکښې والې چونکه د قدم د وجه کيږي، سابقه ته قدم ونيلى کيږي څنگه چې نعمت ته يد ونيلى کيږي، د 'قدم' صدق طرف ته اضافت د د زيادت فضيلت د پاره دي، يا دي د پاره چې د صدق مقام د صدق خبرې سره حاصل کيږي

فوله: مذکور: د ذلك تفسير د مذکور سره کولو کښې د يو سوال مقدر جواب ورکول مقصود دی.

حوال: دادي چې مخکښې د نور اوسپوږمى ذکر دي نو اسم اشاره تشبيه راوړل پکار وو، حالانکه ذلک ئي مفرد راوړي دي؟

جواب: حاصل دادي چې د مذکور په معنی کښې اخستلو د وجه ئي ذلک مفرد راوړو.

فوله: ان اللذين امنوا: الخ بعد ان: خبر اول دي او تعمري من تحتهم الامم دويم خبر دي او في جنت دريم خبر دي.

فوله: سبحانه الله: يعنى جنتيان چې کله د يو خوښ خيز ارمان اوکړې نو د د غوښتلو طريقه به ئي دا وي چې اللهم به وائى نو فورا به هغه غوښتلې شوې خيز موجود شى اللهم چونکه کلمه د نداء ده، لهذا دعا په معنی د غوښتلو به وي،

فوله: اذا ما طلبوا بين ايديهم: اذا ما فاجاتيه ده، يعنى جنتيان چې کله د يو خيز خواش وکړى نو هغوى به سبحانه الله وائى نو فورا به هغه خيز حاضر شى

فوله: ذات ضياء: ددي اضافي مقصد د الشمس ضياء حمل صحيح دي، ځکه چې ضياء مصدر دي ددي حمل په ذات باندې صحيح نه دي.

[ایاتونہ: ۱۱-۲۰]

وَنَزَلَ لَنَا الشُّرُكُونَ الْعَذَابَ {وَلَوْ يَجْعَلُ اللَّهُ لِلنَّاسِ لِلنَّاسِ الشَّرَاسِعَ جَاهِلُهُمْ} أَي كَانَتْ خِيَالُهُمْ {بِالْفُحْشِ
لَقَضَىٰ} بِالنِّبَاءِ لِلْمَفْعُولِ وَالْفَاعِلِ {إِلَيْهِمْ أَجَلُهُمْ} بِالزَّمَنِ وَالنَّصَبِ بِأَنْ يَهْلِكَهُمْ وَلَكِنْ يَنْهَلُهُمْ {فَقَدَرْتُ نَرْزُقُ
الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا فِي طُلُوعِهِمْ يُعْصُونَ} يَنْزِدُونَ فَتَحْتَرِينِ {وَإِذَا مَسَّ الْإِنْسَانَ} الْكَافِرُ {الشَّرُّ
الْمَرَضُ وَالْفَقْرُ {دَعَا لِحِيزَتِهِ} أَنَّى مُضْطَجِعًا {أَوْ قَاعِدًا أَوْ قَائِمًا} أَنَّى فِي كُلِّ خَالٍ {فَلَمَّا كَفَتْنا عَنْهُ فِرْعَوْنَ
عَلَىٰ كُفْرِهِ {كَأَنَّ} مُخَفِّفَةً وَاسْمُهَا مَخْلُوفٌ أَنَّى كَانَتْ {لَمْ يَدْعُنَا إِلَىٰ فِرْعَوْنِهِ كَذَلِكَ} كَمَا زَيْنَ لَهُ الدُّعَاءُ
عِنْدَ الضَّرِّ وَالْإِغْرَاضِ عِنْدَ الرِّخَاءِ {زَيْنَ لِلْمُسْرِفِينَ} الْمُسْرِكِينَ {مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ} وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا الْقُرُونُ
الْأُولَىٰ {مِنْ قَبْلِهِمْ} يَا أَهْلَ مَكَّةَ {لَمَّا ظَلَمْتُمْ} بِالشَّرِكِ {و} قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ {الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا} لَا يَخَافُونَ الْبَغْيَ {الَّذِينَ يَقْرَأُونَ غَيْرَ هَذَا} لَيْسَ فِيهِ غَيْبُ الْهَيْتِ {أَوْ يَذَّكَّرُ
مِنْ بَلَاءٍ نَفْسُكَ {قُلْ} لَهُمْ {مَا يَكُونُ} يُنْبِئِي {لِي أَنْ أُنَبِّئَهُ مِنْ لِقَاءِ} قِيلَ {نَفْسِي إِنْ} مَا {أُنَبِّئُهُ} لَا
مَأْجُورٌ إِلَىٰ إِيَّائِي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتَ رَبِّي بِتَبْدِيلِهِ {عَذَابُ يَوْمٍ عَظِيمٍ} هُوَ يَزِمُ الْقِيَامَةَ {قُلْ لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا
تَلَوْتُمْ عَلَيْهِمْ وَلَا أَذْرَأْتُمْ} أَغْلَمَكُمْ {بِهِ} وَلَا نَافِيَةَ عَطْفٍ عَلَىٰ مَا قِيلَ وَفِي قِرَاءَةِ بِلَامٍ جَوَابٌ لَوْ أَنِّي
لَاغْلَمُكُمْ بِهِ عَلَىٰ لِسَانِ غَيْرِي {فَقَدْ لَبِثْتُ} مَكْنَتْ {فِيكُمْ عُمْرًا} سِنِينَ أَرْبَعِينَ {مِنْ قَبْلِهِ} لَا أَخَذْتُمْ
بَشْيَءَ {أَفَلَا تَعْقِلُونَ} أَنَّهُ لَيْسَ مِنْ قَبْلِي {فَمَنْ} أَنَّى لَا أَخَذَ {أَطْلَعْتُمْ مِمَّنْ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا} يَسْتَعِدُّ
الشَّرِيكَ إِيَّاهُ {أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ} الْفَرَانُ {إِنَّهُ} أَنَّى الشَّانُ {لَا يَقْلَعُ} يُسْتَعِدُّ {الْمُجْرِمُونَ}
الْمُشْرِكُونَ {وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ} أَنَّى غَيْرُهُ {مَا لَا يَعْبُدُهُمْ} إِنْ لَمْ يَعْبُدُوهُ {وَلَا يَتَّقِعُهُمْ} إِنْ عَبَدُوهُ وَهُوَ
الْأَضْمَانُ {وَيَقُولُونَ} عَنْهَا {هَؤُلَاءِ شُعْقَانَا عِنْدَ اللَّهِ قُلْ} لَهُمْ {أَتُنَبِّئُونَ اللَّهَ} تُخْبِرُونَهُ {بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي
السَّمَاوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ} اسْتَفْهَمُوا إِنِّكَارَ إِذْ لَوْ كَانَ لَهُ شَرِيكَ لَعَلِمَ بِهِ إِذْ لَا يَخْفَىٰ عَلَيْهِ شَيْءٌ {سُبْحَانَهُ}
تَنْزِيهِهَا لَهُ {وَتَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ} هـ مَعَهُ {وَمَا كَانَ النَّاسُ إِلَّا أُمَّةً وَاحِدَةً} عَلَىٰ دِينٍ وَاحِدٍ وَهُوَ الْإِسْلَامُ مِنْ
لَدُنْ آدَمَ إِلَىٰ نُوحٍ وَقِيلَ مِنْ عَهْدِ إِبْرَاهِيمَ إِلَىٰ عَمْرُو بْنِ لَحْيٍ {فَاخْتَلَفُوا} بِأَنْ ثَبَتَ بَعْضُ وَكَفَرَ بَعْضُ
{وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ} بِتَأْخِيرِ الْجَزَاءِ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ {لَقَضَىٰ بِئْسَهُمْ} أَنَّى النَّاسُ فِي الدُّنْيَا {فِي مَا يَرَىٰ
يُخْتَلِفُونَ} مِنَ الَّذِينَ يَتَغَلَّبُ الْكَافِرِينَ {وَيَقُولُونَ} أَنَّى أَهْلَ مَكَّةَ {تَوَلَّوْا} هَلَا {أُنْزِلَ عَلَيْهِ} عَلَىٰ مُحَمَّدٍ
صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ {آيَةً مِنْ رَبِّهِ} كَمَا كَانَ لِلْأَنْبِيَاءِ مِنَ الثَّاقَةِ وَالْفَصَا وَآلِدِ {قُلْ} لَهُمْ {إِنَّمَا الْغَيْبُ}
مَا غَابَ عَنِ الْعِبَادِ أَيِ أَمْرِهِ {لِلَّهِ} وَمِنَ الْآيَاتِ فَلَا يَأْتِي بِهَا إِلَّا هُوَ وَإِنَّمَا عَلَى النَّبِيِّ {فَانظُرُوا}
الْعَذَابَ إِنْ لَمْ تَوَدُّوا {إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظَرِينَ}

ترجمہ: راتلونکی آیت ہفتہ وخت نازل شو کلمہ چہ مشرکینو د عذاب د زر راتللو مطالبہ اوکرہ کہ چہرے اللہ تعالیٰ د خلقو د پارہ د شر پہ معاملہ کنہی جلدی کولہ څنگہ چہ دوی د خیر پہ معاملہ کنہی جلدی کوی نو ددوی وعدہ بہ پورہ کړې شوې وه، 'تقصی' مجهول او معروف دواړہ لوستلې شوې دې، 'اجلہم' رفع او نصب دواړو سرہ دې بہ داسې طریقہ چہ دوی بہ ہلاک کړې شوې وو، خو ہفتہ دوی تہ مہلت ورکوی پس نو مونہ ہفتہ خلق د چا چہ مونہ تہ راتلو امید نشته ہغوی مونہ د ہغوی پہ سرکشۍ کنہی حیران پریږدو، یعنی د شک سرہ حیرانہ وی او ہر کلمہ چہ کافر انسان تہ د مرض او د غریبی تکلیف رسیږی نومونہ تہ اواز کوی پہ ملاستہ، پہ ناستہ او پہ ولاړہ یعنی بہ ہر حال کنہی بیا چہ کلمہ مونہ د ہفتہ د تکلیف او چت کرونو بیا د خپل کفر 'زور' حالت باندې شی، گویا چہ دہ مونہ تہ د تکلیف پہ وخت کنہی چرتہ اواز نہ وو کړې کان مخفف دې او اسم ئې محذوف دې کانہ، څنگہ چہ د دوی د پارہ د تکلیف پہ وخت کنہی مونہ نہ دعاء غوځتل او د خوشحالی پہ وخت کنہی مخ اړول ځانستہ کړې شوی دی دغہ شان د مشرکانو اعمال ہغوی د پارہ بنائستہ کړې شوی دی، او یقینا مونہ ہلاک کړې دی امتونہ ستاسو نہ مخکنی اې د مکې اوسیدونکو ہر کلمہ چہ ہغوی ظلم او کړو پہ شرک سرہ او یقینا راغلې وو دوی تہ پیغمبران پہ د لاکلو سرہ ہغوی پہ رشتونوالی باندې ثبتونو سرہ او نہ وو دوی چہ ایمان ئې راوړې وو عطف دې پہ ظلموا باندې ہمدغہ شان څنگہ چہ مونہ ہلاک کرل دغہ خلق مونہ بدله ورکوو قوم د مجرمانو کافرانو تہ بیا مونہ او گرځولئ تاسو اې د مکې اوسیدونکو خلیفہ گان خلافت د خلیف جمع دہ پہ زمکہ باندې ددوی نہ پس چہ مونہ او گورو چہ څنگہ تاسو عمل کوئی آیا تاسو دوی نہ عبرت حاصلوی چہ زمونہ د رسولانو تصدیق او کړئ ہر کلمہ چہ ہغوی تہ زمونہ صفا صفا قرآنی خبرې واورولې شی بینات حال دې نو ہفتہ خلق چہ مونہ سرہ د میلایدو توقع نہ ساتی د قبر نہ د پاسیدلو ویرہ نہ کوی وائی چہ ددې پہ ځائی بل قرآن راوړہ چہ بہ ہغې زمونہ د معبودانو عیب نہ وی بیان شوې یا پہ ہغې کنہی د خپل طرف نہ څہ تبدیلی اوکرہ اې محمد ﷺ دوی تہ اووہ چہ ځما کار دا نہ دې چہ بہ دې کنہی ځہ د خپل ځان نہ څہ تبدیلی اوکرہ ځہ خو صرف د ہفتہ وحی تابعداری کوم چہ کومہ ماتہ رالیږلې شی کہ چہرې ځہ بہ دې کنہی تبدیلی کولو سرہ د خپل رب نافرمانی اوکرہ نو ماتہ د یو غټې ورځې د عذاب ویرہ دہ چہ ہفتہ د قیامت ورځ دہ او اوہ کہ چہرې د الله تعالیٰ خوښہ دغوی نو ماہہ دا قرآن ہیڅ کلمہ تاسو تہ واورولې نہ وو او الله تعالیٰ بہ تاسو تہ دې خبر ہم نہ درکولې او لا نافیہ دہ بہ خپل ماقبل (لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا تَلَوْتُمُوهُ) باندې عطف دې او بہ یو قراءت کنہی لام سرہ دې، د 'لو' جواب واقع کیدلو د وجہ یعنی ځما نہ علاوہ د بل چا بہ ژبہ باندې بہ ئې تاسو تہ وئیلې وو، پہ آخر ما ددې قرآن د نازلیدلو نہ مخکنی ستاسو سرہ پہ مینځ کنہی یو عمر یعنی څلویښت کالہ تیر کړې دی چہ ما تاسو تہ د خپل طرف نہ څہ ځیز بیان کړې نہ

دې نو آيا تاسو بيا هم نه پوهيږئ چې دا قرآن څما د طرف نه نه دې بيا به د هغه نه لوتې ظالم څوک وي هيڅ څوک هم نه چا چې په الله باندې د هغه طرف ته د شرک نسبت کولو سره دروغ الزام اولگولوي د هغه آيتونه يعنې قرآن ئې دروغ او گټل يقينا شان دادي چې مجرمان مشرکان چرې هم کاميابي حاصلولي نشي دا خلق د الله نه سوا د نوروو بندگانې کوي چې نه خو دوی ته څه نقصان رسولي شي که چرې دوی د هغه بندگانې او نکرې او نه دوی ته څه فائده رسولي شي که دوی د هغه بندگانې او کړي او هغه بتان دي او ددې بتانو په باره کښې وائي چې دا بتان د الله په نيز ځمونې سفار شيان دي اي محمد ﷺ ته دوی ته او وایه آيا تاسو الله ته د هغه څه خبر ورکوي چې هغه ته ئې علم نشته نه په آسمانو نو کښې او نه په زمکه کښې استفهام انکاری دې يعنې که د هغه څوک شريک وو نو خامخا به ورته علم وو، ځکه چې د هغه نه يو څيز هم پټ نه دې هغه پاک دي او د هغه څه نه اعلى دې کوم چې دوی د هغه شريک گرځوي په شروع کښې ټولو خلق يو امت وو يعنې يو دين باندې وو او هغه اسلام دې د آدم ﷺ نه تر نوح ﷺ پورې او څوک وائي چې د ابراهيم ﷺ د زمانې نه واخله تر د عمرو بن لحي د زمانې پورې روستو هغوی اختلاف او کړو په داسې طريقه چې بعضې په اسلام باندې کلک ولاړ وو او بعضو انکار او کړو که چرې ستا درې د طرف نه يو خبره يعنې د قيامت پورې د عذاب روستو کولو فيصله نه وه شوې نو د خلقو په مينځ کښې به په دنيا کښې کافرانو ته د عذاب فيصله شوې وه چې د کوم دين په باره کښې اختلاف کوي او اهل مکه وائي په محمد ﷺ باندې د هغه درې د طرف نه څه نښه ولې نازل نه شوه؟ ځنگه چې په نورو پيغمبرانو باندې نازل شوې وه چې هغه اوبښه، عصا او يد بيضا ده نو ته دوی ته او وایه چې د غيږو يعنې چې کوم غيږ د بندگانو نه غيږ دې لکه د الله حکم مالک او اختيار مند خو صرف الله دې دې نښو لره صرف هغه راوستلې شي ځما په ذمه خو صرف تبليغ دې که چرې تاسو ايمان نه راوړئ نو د عذاب انتظار کوئ ځه هم ستاسو سره انتظار کوم...

د قيوداتو فوائد او تسهيل

قوله: اي کاستعجالهم:

سوال: د استعجالهم تفسير په 'کاستعجالهم' سره کولو کښې د 'کاف' د اضافې څه فائده؟
جواب: 'استعجالهم بالخير' بالکل 'استعجالهم بالشر' نه دې که د حرف تشبيه 'کاف' اضافه او نکرې شي نو د دواړو به يو شان کيدل لازم راتلل، ددې فرق ښکاره کولو د پاره د 'استعجالهم' تفسير 'کاستعجالهم' سره اوکړو، دې نه دا هم معلومه شوه چې استعجالهم منصوب بنزع الخافض دي،

قوله: بالرفم والنصب: رفع د 'قضى' نائب فاعل کيدو د وجه او نصب د 'قضى' د معروف کيدو په صورت کښې مفعول کيدو د وجه، په دې حالت کښې به فاعل الله تعالى وي.

فوله: یمهلهم:

حوال: یمهلهم: محذوف منلو څه ضرورت پینښ شو؟

جواب: "فندّر" کښې فاء عاطفه ده هغې ته د معطوف علیه ضرورت دې حالانکه د هغې معطوف علیه مخکښې ذکر نه دې اونه د هغې عطف په قضی باندې صحیح دې نه لفظاً او نه معنا، لفظاً ددې وجه چې "لقضى" د "لو" جواب واقع کیدلو په وجه مجزوم دې که د "ندّر" عطف په "لقضى" باندې وی نو "فندّر" بیا مجزوم پکار وو، حالانکه مجزوم نه دې، د معنې په اعتبار سره د عطف نه صحیح کیدل د معنې د فساد د وجه ښکاره دې، لهدا د "فندّر" عطف به په هغه نفی باندې وی کوم چې د "لو" شرطیه نه معلومېږي، ځکه چې "لو" یعجل" د نفی تعجیل معنې لره متضمن دې، ددې نفی تعجیل مطلب بیانولو د پاره مفسر علام د "ولکن یمهلهم" اضافه کړې ده، خلاصه دا شوه چې د "فندّر" عطف "یمهلهم" محذوف باندې دې نه چې په "قضی" باندې.

فوله: وقد جاءتهم:

حوال: وجاءهم دظلموانه حال دې ماضی د "قد" نه بغیر حال واقع کیدې نشی؟

جواب: ددې اعتراض نه بیج کیدو د پاره مفسر علام "قد" محذوف گنلې دې،

فوله: حال: یعنې هیئت ایبتسانه حال دې نه چې صفت، ځکه چې ایبتنا د اضافت د وجه معرفه

ده او "بینت" نکره ده، حالانکه په موصوف صفت کښې مطابقت ضروری وی.

فوله: وفي قراءة بلام: یعنې لادراکمه په ځانې لادراکمه دې یعنی لام تاکید سره

فوله: جواب لو: یعنې جواب لو باندې عطف دې چې هغه ماتلونه دې.

[ایاتونه: ۲۱-۳۰]

{وَاِذَا دُفِنَا النَّاسُ} اَي كُنَّا مَكَّةَ {رَحْمَةً} مَطَرًا وَخَصْمًا {مِنْ بَعْدِ هَؤُلَاءِ} بُلُسٌ وَخَذِبٌ {مَسْتَهْمًا} اِذَا هُمْ
مَكْرُفِي آيَاتِنَا {وَالْاَسْفَهَاءُ وَالتَّكْلِيْبُ} {قُلْ} لَهُمْ {اَللّٰهُ اُنْزِعْ مَكْرًا} مُجَازَةً {اِنْ رُسُلَنَا} الْخَفْظَةُ
{يَكْتُمُونَ مَا فِيْكُمْ كُرْؤُنَ} {بِالْهَاءِ وَهِيَ الْوَالِدِيَّةُ يَسْتَرْكُمُ} وَفِي قِرَاءَةِ بَنَشْرِكُمْ {فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ حَتّٰى اِذَا كُنْتُمْ فِي
الْفُلْكَ} السُّنَنُ {وَجَزَيْنَ يَوْمَهُمْ} فِيهِ الْيَدَاتُ غِنِ الْخَطَابُ {بِرَبِّهِمْ طَوْبَةً} لَيْتَنَ {وَقَرَحُوا يَمًا جَاءَتْهَا رِيحٌ
عَاصِفٌ} خَبِيْذَةُ الْهُوْبُ تَكْبُرُ كُلَّ شَيْءٍ {وَجَاءَهُمُ الْمَوْجُ مِنْ كُلِّ مَكَانٍ وَظَنُّوْا اَنْهُمْ اُحِيْطَ بِهِمْ} اَي
اَفِيْكُوْا {دَعَا اَللّٰهُ مُخْلِصِيْنَ لَهٗ الدِّيْنَ} الدُّعَاءُ {لَهٗنَ} لَا نَسَمَ {اَلْحَيٰثِيْمَانِ هٰذَا} الْاَهْوَالُ {لَتَكُوْنَنَّ مِنْ
الشَّاكِرِيْنَ} الْمُتَوَحِّدِيْنَ {قُلْنَا اَنْجِبْهُمْ اِذَا هُمْ يَنْفُوْنَ} فِي الْاَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ {بِالشَّرْكِ} بِاَيِّهَا النَّاسُ {اِنَّمَا نَقْبِكُمْ
ظُلْمَكُمْ} عَلَى اَنْفُسِكُمْ {لَا اِنَّهُمْ عَلَيْهِمْ} مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا {تَمْتَحُوْنَ فِيْهَا قَلِيْلًا} {لَمَّا اَلَيْنَا رُجُوعَكُمْ}
بَعْدَ الْمَوْتِ {فَتَنْبِتْهُمْ يَمَّا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ} فَتَحَارِبُكُمْ عَلَيْهِ وَفِي قِرَاءَةِ بَنَضِبْ مَتَاعٌ اَي تَمْتَحُوْنَ {اِنَّمَا مَثَلُ}
مِثْفِ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَا} مَطَرٌ {اَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَاءِ فَاغْتَلَطَ بِهِ} بِسَبَبِهِ {ثَبَاتُ الْاَرْضِ} وَاشْتَبَكَ بِغَضِّهِ

يَنْفَعِي {مِمَّا يَأْكُلُ النَّاسُ} مِنَ الْبَرِّ وَالشَّيْرِ وَغَيْرِهِمَا {وَالْأَنْعَامُ} مِنَ الْكَلَالِ {حَتَّىٰ إِذَا أَغَدَّتْ الْأَرْضُ
 رُغْرَفَهَا} بِنَفْخِهَا مِنَ النَّبَاتِ {وَأَزْيَنْتُ} بِالزُّهْرِ وَأَمْلَهُ تَزَيَّنَّتْ أَتَدَلَّتْ الشَّاءَ زَاءً وَأَذْجَنْتْ فِي الزَّاءِ {وَطَلْنَ
 أَهْلَهَا أَنْهُمْ قَادِرُونَ عَلَيْهَا} مُضْغُونُونَ مِنْ تَحْمِيلِ بِنَارِهَا {أَنَّهُمَا أَمَرْنَا} لِقَاؤُنَا أَوْ عِلَابَتَا {لَيْلًا أَوْ نَهَارًا
 لِّجَعَلْنَاهَا} أَمِنْ زَرْعِهَا {حَصِيدًا} كَمَا تَحْمَضُودُ بِالْفَتْحِ {كَأَنَّ} مُخَفَّفَةٌ أَمِنْ كَالِهَا {لَمْ تَلْنِ} تَكُنْ
 {بِالْأَمْسِ} كَذَلِكَ تَفْعَلُ {بَيْنَ} الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ {وَأَلَّهُ يَدْعُو إِلَىٰ دَارِ السَّلَامِ} أَمِنْ السَّلَامَةِ وَهِيَ
 الْجَنَّةُ بِالْهَاءِ إِلَى الْإِيمَانِ {وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ} هِدَايَتَهُ {إِلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ} دِينِ الْإِسْلَامِ {لِيُنْزِلَ
 أَصْنَاؤُا} بِالْإِيمَانِ {الْحَسَنَى} الْجَنَّةُ {وَيَذِلُّهُ} كَابَهُ {أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ} {وَالَّذِينَ} عَظُفَ
 يَفْسَى {وَجُوهُهُمْ قُتِرَ} سَوَادٌ {وَلَا ذِلَّةَ} كَابَهُ {أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ} {وَالَّذِينَ} عَظُفَ
 عَلَى الَّذِينَ اخْتَرُوا أَمِنْ وَلِلَّذِينَ {كُتِبَ السُّعْيَاتِ} غَبِلُوا الشَّرْكَ {حِزَامُ سَوِيَّةٌ يَجْهَلُونَ وَتَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ مَا لَهُمْ مِنَ
 اللَّهِ مِنْ} زَائِدَةٍ {عَاصِمٍ} مَالِعٍ {كَأَلَمَّا أَكْثَبَتْ} أَلْبَسَتْ {وَجُوهُهُمْ قُطْعًا} بَفَتْحِ الطَّاءِ جَنَعَ لُفْطَةً
 وَاسْتَاغْنَاهَا أَمِنْ جِزَاءٍ {مَنْ اللَّيْلُ مَظْلَمًا} أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ {و} أَذْكَرَ {يَوْمَ تُعْشَرُهُمْ} أَمِنْ
 الْخَلْقِ {جَمِيعًا} ثُمَّ تَقُولُ لِلَّذِينَ أَشْرَكُوا مَكَانَكُمْ {نُصِيبُ بِالزُّمَرِ مُقَدَّرًا} أَنْتُمْ {تَأْخِذُ لِلظُّمِيرِ الْمُنْتَبِرِ فِي
 الْفِعْلِ الْمَقْشَرِ لِيَغْطِيفَ عَلَيْهِ {وَشُرَكَاءُكُمْ} أَمِنْ الْأَصْنَامِ {فَقَزَلْنَا} مَيِّزَنَا {بَيْنَهُمْ} وَبَيْنَ الْفُلُوبِينَ كَمَا فِي
 آيَةِ {وَأَمَّا تَزُوا الْيَوْمَ أَبَاطُ الْمُجْرِمُونَ} {وَقَالَ} لَهُمْ {شُرَكَاءُكُمْ مَا كُنْتُمْ إِيَّانَا تَعْبُدُونَ} مَا نَاقِبَةٍ وَقَدْ
 الْمَفْعُولُ لِلْفَاعِلِ {فَكَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا} بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ {إِنْ} مُخَفَّفَةٌ أَمِنْ إِنْ {كُنَّا عَنْ عِبَادَتِكُمْ
 لَغَافِلِينَ} {هَنَالِكُ} أَمِنْ ذَلِكَ الْيَوْمِ {تَبَلَّوْا} مِنَ الْبَلَاةِ وَفِي قِرَاءَةٍ بِتَاغِيٍّ مِنَ التَّلَاوَةِ {كُلُّ نَفْسٍ مَا
 أَسْلَفَتْ} فَلَمَّتْ مِنَ الْعَمَلِ {وَرُدُّوْا إِلَى اللَّهِ مَوْلَاهُمْ الْحَقُّ} الثَّابِتُ الذَّائِمُ {وَصَلَّ} غَابَ {عَنْهُمْ مَا كَانُوا
 يَفْعَلُونَ} عَلَيْهِ مِنَ الشَّرْكَاءِ.

ترجمہ: او د خَلْقِ دا حال دې چې کله دوی ته یعنې کفار مکہ ته تکلیف او قحط سالی نه
 پس چې کوم دوی ته راپېښ شوې وی، د رحمت یعنې د باران او خوشحالی مزا ورځکونو
 دوی ځمونږ د آیتونو په باره کښې د توفق او تکلیف په ذریعہ چالبازی شروع کړی دوی ته
 اووایه چې الله تعالی د چالبازی په جواب کښې ستاسو نه زیات تیز دې او بې شکه زمونږ فرشتي
 ددوی مکارښ محفوظ کوی تمکرون بیا او تاء سره دې هم هغه الله دې چې تاسو په اوچه او
 لونده باندې بوځی او یو قرات کښې ینشرون دې، تردې چې کله تاسو په کشتو کښې ین
 او هغه دوی د نرمې (موافق) هوا په ذریعہ بوځی او دوی د هغې د وجه خوشحاله وی نو
 اچانک د هوا یو سخت طوفان راشی چې هر خیز تکرې تکرې کړی او هر طرف نه چپې راروانی
 شی او دوی دا گنډی چې بد راگیر شو. یعنې دوی هلاک شول هغه وخت دا خلق دین خاص د الله
 د پاره کړی او په اخلاص سره دعاء شروع کړی او په قسم سره وائی په لئن کښې لام قسمیه

دے کہ چرے تا مونہ دے سختو نہ خلاص کرو نو مونہ بہ ستا شکر گذار توحید منونکی بندیگانو
 کنبے شامل شو نو هر کله چي مونہ دوی بچ کرل نو بیا دغه خلق بہ زمکہ باندے شرک کولو سرہ پہ
 ناحقہ وراثی کوی، خلقو! دا وراثی ستاسو خلاف پریوزی خکہ چي ددے گناہ بہ تاسو باندے ده
 د دنیا یو خو ورغی مزے دی خو ورغی مزے واخلی، د مرگ نہ پس تاسو له زمونہ طرف تہ راتلل
 دی هغه وخت بہ مونہ ستاسو تہ او وایو چي تاسو بہ دنیا کنبے خہ خہ کول بیا بہ مونہ تاسو تہ
 ددے بدلہ درکرو، او پہ یو قرامت کنبے 'متاع' پہ نصب سرہ دے (ای تمتعون متاع الحیوة
 الدنیا) دنیا د زندگتی مثال داسی دے لکه چي د آسمان نہ یاران او ورپی، چي د هغی د وجی نہ د
 زمکے پیداوار نہ گتر شو چي د هغی نہ انسانان خوړل کوی لکه عنم جوار و غیرہ او غناورٹی
 خوری لکه وابنہ و غیرہ بیا بالکل هغه وخت چي زمکہ پہ خپل پورہ بهار باندے وه یعنی د
 شینوالی د وجہ نہ روپانہ وه او خپل رونق د وجہ نہ بنائستہ شوه د 'ازینت' اصل 'تزینت'
 وو، تاء زاء سرہ بدل کرے شوه او بیا زاء پہ زاء کنبے مدغم شوه بیا ددے شروع کنبے د
 همزه وصل اضافہ او کرے شوه او ددے مالکانو دا گترلہ چي اوس مونہ فائدہ حاصلولو کنبے
 پہ دے باندے قار دیو، یعنی ددے د میوو (پیداوار) نہ فائدہ اخستلو باندے، اچانک پہ شپہ
 کنبے یا په روغ کنبے زمونہ حکم یعنی فیصلہ یا عذاب پہ دے باندے راغی نو مونہ دا پتہ صفا
 کرو لکه پہ خشکوره باندے صفا کرے شوے پتہ داسی چي لکه هلته کنبے پرون هېغ نہ وو،
 دغه شان مونہ ینکارہ ننبی بیانوو د هغه خلقو د پارہ چي غور و فکر کولو والا دی او الله د ایمان
 دعوت ورکولو سرہ د سلامتے کور طرف تہ رابلی او هغه جنت دے او هغه چي چا تہ هدايت
 کول غواری د هغه صراط مستقیم یعنی د دین اسلام طرف تہ راھنمائی کوی چا چي د
 ایمان سرہ نیکی کرے ده د هغوی د پارہ خویی یعنی جنت دے او ددے نہ نور هم زیات دی او
 هغه نور د الله تعالی دیدار دے لکه چي بہ مسلم شریف کنبے حدیث دے او ددوی پہ مغونو
 باندے بہ نہ تیاره وی او نہ ذلت مشقت ہم دغه خلق جنتیان دی چي په دے کنبے بہ همیشہ وی او چي
 کومو خلقو بدی کرے ده د 'الذین' عطف پہ 'الذین احسنو' باندے دے تقدیری عبارت
 وللذین کسواد د دوی د بدی سزا بہ ددوی د بدی پہ شان وی او په دوی باندے بہ سپکوالی خور
 وی، دوی لرہ بہ د الله د عذاب نہ خوگ بچ کولو والا نہ وی 'من' زانده دے لکه چي د دوی پہ
 مغونو باندے د تورے شپہ خہ حصہ اچولے شوی وی قطعاً د طاء، فتحی سرہ، قطعاً د قطعہ
 جمع ده، او د تاء پہ سکون سرہ بہ معنی د حصی ده او هم دغه خلق جهنمیان دی او په دے
 کنبے بہ همیشہ وی او هغه ورخ هم د ذکر قابلہ ده په کومه ورخ چي مونہ بہ ټول مخلوقات راجع
 کرو بیا بہ مشرکانو تہ او وایو چي تاسو او ستاسو شریک بتان پہ خپل خایونو باندے او دیر پیٹی
 'مکانکم' د الزموا مقدر د وجہ منصوب دے 'انتم' فعل مقدر پہ 'الزموا' کنبے د ضمیر
 مستتر تاکید دے چي په ضمیر مستتر باندے عطف صحیح شی نو مونہ بہ ددوی او

مومنانو پہ مینخ کنبی جدائی راولو لکھ چې په آیت وامتازو البوراجا المجرمون کنبی دی او دوی ته به شریکان وائی تاسو زموږ بندگی نه کوله ماء نافیہ ده، د فواصلو خیال ساتلو د پارہ مفعول 'ایانا' مخکښې کړې شو نو زموږ او ستاسو په مینخ کنبی الله د گواهي د پارہ ډیر دې 'ان' مخففه عن المثقله دې ای انا، مونږ خوشه ستاسو دې عبادت نه بالکل ناخبره وو په دغه دروغ به هر یو د خپلو کړو مړه وڅکی تېلو د بلوی نه اخستې شوې دې او په یو قراءت کنبی په دوو تاء سره دې په دغه وخت کنبی به دا د تلاوة نه ماخوځ وی او دا خلق به د الله طرف ته چې ددوی حقیقی مولا دې ثابت او همیشه دې ورته واپس کړې شی او چې کوم دروغ دوی د شریکانو په باره کنبی جوړ کړی وو غائب به شی.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: واذا ذقنا الناس: ... الی.. اذا لم مکر فی آیتنا، او استثنایه اذا ظرفه متعین معنی د شرط لره، اذا لم مکر جزاء شرط دې اذا مفاعله ده.

قوله: مجازاة

سوال: د مکر تفسیر په مجازاة سره د کولو څه مقصد وو؟

جواب: چونکه د مکر نسبت الله تعالی طرف ته کول مناسب نه وو ځکه ئې د مکر تفسیر په جزاء مکر سره او کړو.

قوله: السفن: د فلک صیغه چونکه د مفرد او جمع د پارہ شریکه ده ځکه ئې د فلک تفسیر په سفن سره کولو کنبی اشاره او کړه چې دلته جمع مراد ده.

قوله: فيه التفات عن الخطاب: په مخکښې د خطاب صیغې استعمال شوې دی په 'جرین بهم' کنبی د غائب ضمیر راوړلې شوې دې داسې د قباحث د زیاتوالی د بیانولو د پارہ شوې دې 'جرین' ماضی د جمع مونث غائب صیغه ده، هغوی روان شو، هغوی جاری شول، د متعدی بالباء د وجه نه ددې معنی ده 'هغه کیشته دوی بوتل.

قوله: ریح، الهواء السخريين السماء والارض: ریح په فضا کنبی اویزنده شوې هوا ته وائی (المصباح) ریح په اصل کنبی روځ وو، او ما قبل مکسور یاء سره بدل شو، نو ریح شو، ددې جمع ریح او رواح راځی، ریح مؤنث سماعی دې.

قوله: وظنواهم احيط بهم: ددې عطف په 'جاءهم' باندې دې او 'ان' چې کوم ددې ماتحت دې هغه د ظنوا د دوو مفعولو په ځانې دې، او 'احيط بهم' د 'ان' خبر دې، او جمله 'دعوا الله لظنوا' ته بدل اشتغال دې ځکه چې ددوی دعاء ددوی د هلاکت د گمان په لوازمو کنبی ده، او د سوال مقدر جواب کیدو په صورت کنبی جمله مستانفه هم کیدې شی یعنی 'ماذا صنعوا؟ قبل دعوا الله مخلصين له الدين.

قوله: اصلہ تزیینت: باب فعل

قوله: زرعہا،

حوالہ: دلالتہ د مضاف د حذف کیدو خہ فائدہ دہ؟

جواب: کہ زرع مضاف محذوف اونہ منلہ شی نو نفس زمکہ پرې کول بہ لازم شی حالانکہ د زمکہ د پریکولو ہیخ مطلب نشته، ځکه نہ زرع مضاف محذوف اومنلو، او د مبالغې د اظہار د پارہ نہ مضاف حذف کرو یعنی فصل پریکول داسې وو چې زمکہ نہ پریکړه.

قوله: عطف علی الذین احسنوا: دا د هغه خلقو د خبرې مطابق دې چې د فی الداریندوالحجره عمرو ترکیب جائز گنری.

[ایاتونہ: ۳۱ - ۴۰]

{قُلْ} لَهُمْ {مَنْ يَرْزُقُهُمْ مِنَ السَّمَاءِ} بِالْمَطَرِ {وَالْأَرْضِ} بِالثَّابِتِ {أَمْنَ يَخْلِكُ السَّمْعُ} بِمَعْنَى الْأَسْنَاعِ
أَيِ خَلْقِهَا {وَالْأَبْصَارُ وَمَنْ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَوْتِ وَيُخْرِجُ الْمَوْتِ مِنَ الْحَيِّ وَمَنْ يُدَبِّرُ الْأُمْرَ} بَيْنَ الْخَلْقِ
{فَسَيَقُولُونَ} هُوَ {اللَّهُ فَقُلْ} لَهُمْ {أَفَلَا تَتَّقُونَ} هُ فَلَمَّا مَوْنٌ {فَقَدْ لِكُمْ} الْفَاعِلُ لِهَلِو الْأَخْيَاءِ {اللَّهُ
رَبُّكُمْ الْحَقُّ} الْكَاتِبِ {فَمَاذَا بَعْدَ الْحَقِّ إِلَّا الضَّلَالُ} اسْتَغْنَاهُمْ تَقْرِيرُ أَنِّي لَيْسَ بَعْدَهُ غَيْرُهُ فَمَنْ أَخْطَأَ الْحَقُّ وَهُوَ
عِبَادَةُ اللَّهِ وَقَعَ فِي الضَّلَالِ {فَأَنَّى} كَيْفَ {تُحْصَرُونَ} عَنْ الْإِيمَانِ مَعَ قِيَامِ التَّوْحِيدِ {كَذَلِكَ} كَمَا صَرَفَ
هُوَ عَنْ الْإِيمَانِ {حَقَّقْتُ كَلِمَةَ رَبِّكَ عَلَى الَّذِينَ فَسَقُوا} كَفَرُوا وَهِيَ {الْأَمَلَانِ جَبْنَهُ} الْآيَةُ أَوْ هِيَ {أَتَهَمُّ
لَا يُؤْمِنُونَ} قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ مَنْ يَمْدُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ قُلْ اللَّهُ يَمْدُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ فَأَنَّى تَوَقَّعُونَ
تُصَرِّفُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ مَعَ قِيَامِ الدَّلِيلِ {قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ مَنْ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ} بِتَضَمُّنِ الْخُجْجِ وَخَلْقِ
الْإِفْتِيَاءِ {قُلْ اللَّهُ يَهْدِي لِلْحَقِّ أَفَمَنْ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ} وَهُوَ اللَّهُ {أَحَقُّ أَنْ يَتَّبِعَهُ مَنْ لَا يَهْدِي} بِتَضَمُّنِ
{الْأَنْ يَهْدِي} أَحَقُّ أَنْ يَتَّبِعَ اسْتَغْنَاهُمْ تَقْرِيرُ وَتَوْضِيحُ أَنِّي الْأَوَّلُ أَحَقُّ {فَمَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ} هَذَا الْحُكْمُ
الْقَائِدِ مِنَ اتِّبَاعِ مَا لَا يَحِقُّ اتِّبَاعُهُ {وَمَا يَتَّبِعُهُمُ الْكُفْرُهُمْ} فِي عِبَادَةِ الْأَصْنَامِ {إِلَّا ضَلَالًا} خِثُّ فَلَمَّا فِيهِ آتَاءَهُمْ
{إِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا} فِيمَا الْمَطْلُوبُ مِنْهُ الْعِلْمُ {إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ} فَيَجَازِيهِمْ عَلَيْهِ {وَمَا
كَانَ هَذَا الْقُرْآنُ أَنْ يُفْتَرَى} أَنِّي الْخِزَاءِ {مِنْ دُونِ اللَّهِ} أَنِّي غَيْرُهُ {وَلَكِنْ} أَنْزَلَ {تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ
يَدَيْهِ} مِنَ الْكُتُبِ {وَتَفْصِيلَ الْكِتَابِ} تَبَيَّنَ مَا كَتَبَهُ اللَّهُ مِنَ الْأَحْكَامِ وَغَيْرِهَا {لَا رَيْبَ} شَكٌّ {فِيهِ مِنْ
رَبِّ الْعَالَمِينَ} مُتَعَلِّقٌ بِتَصْدِيقِ أَوْ بِأَنْزَلِ الْمَحْذُوفِ وَقُرْبَى بِرَفْعِ تَصْدِيقِ وَتَفْصِيلِ بِتَغْيِيرِ هُوَ {أَمْرٌ} بَلْ أ
{يَقُولُونَ اقْرَأْ} اخْتَلَفَ مُحَمَّدٌ {قُلْ فَاتُوا بِسُورَةٍ مِثْلِهِ} فِي الْفَصَاحَةِ وَتِلَاغَةِ عَلَى وَجْهِ الْإِفْتِزَاءِ فَاتَكْتُمُ
غَرِبُونَ لِمَصْخَاءِ يَطْلِي {وَادْعُوا} لِلْإِعَايَةِ عَلَيْهِ {مَنْ اسْتَغْنَاهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ} أَنِّي غَيْرُهُ {إِنْ كُنْتُمْ
صَادِقِينَ} فِي أَنَّهُ الْخِزَاءِ فَلَمْ تَقْدِرُوا عَلَى ذَلِكَ قَالَ تَعَالَى {بَلْ كَذَّبُوا بِإِيمَانِهِمْ فَيُطَاوِعُوا بِطُلُوعِهِ} أَنِّي الْقُرْآنَ وَلَمْ
يَنْذَرُوا {وَلَكِنَّا} لَمْ {يَأْتِهِمْ تَأْوِيلُهُ} عَاقِبَةُ مَا فِيهِ مِنَ التَّوْبِيعِ {كَذَلِكَ} التَّكْلِيبِ {كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ

قَبْلَهُمْ رُسُلُهُمْ {فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الظَّالِمِينَ} يَكْذِبُ الرُّسُلُ اِذَا اَخْبَرُوهُمْ مِنْ اَلْاَهْلَاكِ لَكَذٰلِكَ اُنْهٰكُمُ غُلَاةٌ {وَمِنْهُمْ} اَيُّ اَهْلِ نَكَدٍ {مَنْ يُّؤْمِنُ بِهِ} يَعْلَمُ اللّٰهُ ذٰلِكَ مِنْهُمْ {وَمِنْهُمْ مَنْ لَا يُؤْمِنُ بِهِ} اِنَّكَ رَوَّيْتَهُمْ بِالْعُلْفِ {يُنْفِذُهُمْ} تَهْدِيهِمْ لَهُمْ

ترجمہ: ددوی نہ تپوس اوکرہ چہ د آسمان نہ د باران بہ ذریعہ او د زمکی نہ د نباتاتو بہ ذریعہ تاسو تہ خوگ رزق درکوی یا ہفہ خوگ چہ پہ غوگونو او سترگو باندی پورا اختیار لری؟ سمع بہ معنی د اسماع دہ یعنی چا دا پیدا کرل؟ او ہفہ خوگ دہ چہ د ژوندی نہ مری او د مری نہ ژوندی راویاسی؟ او ہفہ خوگ دہ چہ د مخلوق د معاملاتو تدبیر کوی؟ خامخا بہ دوی واٹی چہ ہفہ اللہ دہ، نو دوی تہ اوواہ چہ بیا د اللہ نہ ولہ نہ ویری پی چہ ایمان راورنی نو دا چہ د دہی تولو کارونو کولو والا دہی اللہ دہی ستاسو حقیقی رب دہی بیا د حق نہ پس سوا د گمراہی نہ نور خہ پاتی شول، استفہام تقریری دہی یعنی دہی نہ پس ہیخ پاتی نہ شول لہذا چہ خوگ د حق نہ واوریدو چہ دا د اللہ عبادت دہی نو گمراہی کنہی پریوتلو او بیا دلیل قائم کیدو باوجود د ایمان نہ چرتہ تختی دغہ شان ستا د رب دا خبرہ چہ دا خلق بہ ایمان نہ راوری د فاسقانو پہ حق کنہی ثابتہ شولہ ہفہ خبرہ 'لا ملئن جہنم الخ یا انہم لا یؤمنون' دہ تہ ورتہ اوواہ چہ ستاسو پہ شریکانو کنہی خوگ داسی شتہ چہ پہ اول خل ہم پیدا کری او پہ دویم خل ہم؟ تہ ورتہ اوواہ چہ اللہ تعالیٰ پہ اول خل ہم پیدا کوی او پہ دویم خل بہ ہم پیدا کوی، نو تاسو د دلیل قائم کیدو باوجود د ہفہ د عبادت نہ چرتہ اولہی شی؟ تہ دوی تہ اوواہ چہ ستاسو پہ شریکانو کنہی خوگ داسی شتہ چہ پہ دلیلونو سرہ او د ہدایت پیدا (تخلیق) کیدو سرہ لارہ بنائی؟ تہ ورتہ اوواہ چہ صرف اللہ د حق لارہ بنائی، تہ ورتہ اوواہ چہ ہفہ ذات چہ حق طرف تہ لار بنائی دہی خبری زیات لائق دہی چہ د ہفہ تابعداری دہی اوکرہی شی؟ یا ہفہ چہ پہ خپلہ نہی ہدایت موندلہی نہ وی مگر دا چہ ہفہ تہ لار نہ بودنہ اوکرہی شی، زیات حقدار دہی چہ د ہفہ اتباع اوکرہی شی، استفہام توبیخ او تقریر د پارہ دہی یعنی اول زیات حقدار د تابعداری دہی آخر پہ تاسو خہ شوہی دی چہ تاسو د غیر حقدار خنگہ غلطی فیصلہ کوشی حقیقت دادہی چہ پہ دوی کنہی دیر د بت پرستی بہ بارہ کنہی صرف د خیال او گمان تابعداری کوی خکہ چہ دوی دہی معاملہ کنہی د خپل پلار نیکہ تقلید کرہی دہی حالانکہ گمان حق یعنی علم مطلوب ضرورت لہ ہم پورا کولہی نشی داچہ دوی خہ کوی اللہ دہی لارہ بنہ پیژنی لہذا ہفہ بہ ددوی د اعمالو بدلہ ورکری او دا قرآن داسی نہ دہی چہ د اللہ د وحی نہ بغیر د خپل خان نہ جوہ کرہی شوہی وی بلکہ دا خو د ہفہ کتابونو د تصدیق د پارہ نازل شوہی دہی چہ کوم ددہی نہ مخکنہی نازل شوہی وواو احکام وغیرہ چہ کوم اللہ فرض کرہی وود ہفہ تفصیل کولو والا دہی پہ دہی ہیخ شک نشتہ چہ د رب العلمین نہ نازل شوہی دہی (من رب العلمین) تصدیق یا انزل محذوف متعلق دہی او 'تصدیق او تفصیل' رفع سرہ ہم لوستلہی شوہی دہی د 'ہو' پہ تقدیر سرہ آیا

دا خلق دا وائی چي دا محمد ﷺ د خان نه جوړ کړې دي؟ تاسو دوی ته اووایئ چې تاسو هم په فصاحت او بلاغت کښې ددې پشان یو سورت جوړ کړئ راوړئ ځکه چې تاسو هم ځما په شان عربیان فصیح خلق یئ او په دې کښې د غیر الله نه چې شوک د مدد د پارہ راغواړئ، نو راوړئ غواړئ که چرې تاسو په دې دعوی کښې رشتونې یئ چې د خان نه جوړ شوې دي، چنانچه هغوی دا کار اونکړې شو بلکه د یو داسې څیزې تکذیب شروع کړو چې د هغې هغوی علمی احاطه کولې نه شوه، یعنی د قرآن، او نه نې په دې کښې غور او فکر اوکړو او اخر دوی ته ددې اخري نتیجه چې هغه وعید دې میلاؤ نه شو دغه شان د هغوی نه چې کوم مخکښې خلق وو د خپل رسولانو تکذیب کړې وونو اوگورئ د رسولانو د تکذیب د وجه نه ددې ظالمانو انجام شه وو؟ یعنی ددوی اخري انجام هلاکت وو، نو دغه شان به دا خلق هم هلاک کړې شی په دې کښې بعضې خلق داسې دی چې د الله په علم کښې کیدو د وجه په هغه باندې ایمان راوړی، او بعضې داسې دی چې په هغه باندې به چرې هم ایمان راوړی. او ستار ب داسې مفسدان ډیر ښه پیژنی. دا د هغوی د پارہ زور نه ده...

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: معنی الاسماء: په دې کښې اشاره ده چې په 'السمع' باندې لام د استعراق د پارہ دي چې د الابصار تقابل صحیح شی

سوال: د 'ملک' تفسیر مفسر علام په 'خلقها' سره ولې او فرمائیلو؟

جواب: ځکه چې په سترگو او غوږونو کښې ملکیت د سترگو او غوږونو والا وی او هم دغه وجه ده چې د ارش صاحب اذن و سمع هم مالک وی، د دغه شبهي دفع کولو د پارہ ئې د 'ملک' تفسیر په 'خلقها' سره اوکړو.

قوله: هو الله: سوال: د 'هو' مقدر منلو څه وجه ده؟

جواب: چونکه دلته لفظ الله چې مقوله واقع شوې دې مفرد دې حالانکه مقوله جمله وی مفسر علام 'هو' محذوف منلو سره اشاره اوکړه چې هو محذوف دې چې د هغې د وجه نه مقوله جمله ده نه چې مفرد.

قوله: اوهی انهم لایؤمنون: ددې اضافي مقصد دې خبرې ته اشاره کول دی چې د 'کلمت ربک' نه دوه صورتونه مراد اخستلې شی یو خو د الله قول لاملئن جهنم الخ او دوه انهم لایؤمنون که رومبې صورت وی نو 'انهم لایؤمنون' به علت وی یعنی لایهم لایؤمنون.

قوله: ینصب الحجیر: په دې کښې اشاره ده چې د هدایت نه مراد صرف اراة الطريق نه دي ځکه چې دا د الله تعالی سره خاص نه دي ځکه نور هم د لارښودنې کار کولې شی، په خلاف د ایصال الی المطلوب، چې هغه دلته مراد دي هغه الله تعالی سره خاص دي.

فولہ: یہودی: ددی اضافی مقصد د 'یہدی' اصل بسودل دی چہ یہدی پہ اصل کنبی د باب افتعال نہ 'یہتدی' دی، تاء پہ دال کنبی د قلب نہ پس ادغام اوشو، او یاء تہ مو د التقاء ساکنین د وجہ نہ کسرہ ور کرہ۔

فولہ: احق ان یتیم: داد! امیں لامہدی مبتدا خبر دی۔

[ایاتولہ: ۴۱-۵۳]

{وَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ} لَهْم {لِي عَلَىٰ وَلَكُمْ عَذَابُكُمْ} ائی بگل جزاء غلہ {الْتُمْ بِرَبِّكُمْ مِمَّا أَعْمَلُوا وَأَنَا بَرِيءٌ مِمَّا تَعْمَلُونَ} وَهَذَا مَنَسُخٌ بِآيَةِ الشَّيْءِ {وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْتَهُونَ إِلَيْكَ} إِذَا قُرَأْتَ الْقُرْآنَ {أَقَالَتْ تُتِيمَ الصُّمَّ} ضَبُّهُمْ بِهِمْ فِي عَدِمِ الْإِنْفَاعِ بِمَا يُنْزِلُ عَلَيْهِمْ {وَلَوْ كَانُوا لَا يَتَّبِعُونَ} ضَبُّهُمْ بِهِمْ فِي عَدِمِ الْإِنْفَاءِ بَلْ أَظْهَمَ {فَمَا تَعْلَىٰ لَأَعْمَىٰ الْأَبْصَارُ وَلَكِنْ تَعْمَىٰ الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ} {إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ النَّاسَ شَيْئًا وَلَكِنَّ النَّاسَ أَنْفُسُهُمْ يَظْلِمُونَ} {وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ كَانًا} ائی كَانَهُمْ {لَمْ يَلْبَثُوا} فِي الدُّنْيَا أَوْ الْآخِرَةِ {إِلَّا سَاعَةً مِنَ النَّهَارِ} لِقَوْلٍ مَا رَأَوْا وَجُمْلَةً الشَّيْءِ خَالٍ مِنَ الضُّمِيرِ {يَتَخَارَفُونَ بَيْنَهُمْ} يَتَخَرَّفُ بَعْضُهُمْ بَعْضًا إِذَا بَخُوا ثُمَّ يَنْفُطِعُ التَّخَارُفُ لِبِدَّةِ الْأَهْوَالِ وَالْجُمْلَةِ خَالٍ مُقَدَّرَةٍ أَوْ مُتَعَلِّقٍ الظَّرْفِ {قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِإِلْقَاءِ اللَّهِ} وَاتَّعَبَ {وَمَا كَانُوا مَهْتَدِينَ} {وَلَمَّا} فِيهِ إِذْغَامٌ لَوْ أَنَّ الشَّرْطِيَّةَ فِي مَا الْمَرْبِذَةِ {لَرُبَّمَا بَعْضُ الَّذِينَ يُدْعَاهُمْ} بِهِ مِنْ الْعَذَابِ فِي حَيَاتِهِمْ وَجَوَابِ الشَّرْطِ مَخْلُوفٍ أَيْ فَذَلِكَ {أَوْ تَتَوَكَّلُكَ} قَبْلَ تَغْلِيهِمْ {قَالَ إِنَّمَا مَرَجَعُهُمْ إِلَى اللَّهِ فَحُيِّدْ} مُطْلِعٍ {عَلَى مَا يَفْعَلُونَ} مِنْ تَغْلِيهِمْ وَظَرْفُهُمْ فَعْدُهُمْ أَخَذَ الْعَذَابَ {وَلِكُلِّ أُمَّةٍ} مِنْ الْأُمَمِ {رَسُولٌ فَإِذَا جَاءَ رَسُولُهُمْ} إِلَيْهِمْ فَكَذَّبُوهُ {فُضِيَ بَيْنَهُم بِالْقِسْطِ} بِالْقَدْرِ لِيُعَذَّبُونَ وَيَتَخَيَّرَ الرُّسُولُ وَزَعْرٌ صَدَقَهُ {وَهُمْ لَا يَظْلَمُونَ} بِتَغْلِيهِمْ بِغَيْرِ جُزْمٍ كَذَلِكَ نَفْعٌ بِهَذِهِ {وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَذَا الْوَعْدُ} بِالْعَذَابِ {إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ} فِيهِ {قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي شَيْئًا} أَذْفَعُهُ {وَلَا تَنْفَعُنِي} أَجْلِيهِ {إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ} أَنْ يَغْفِرَ عَلَيْهِ فَكَتَفَ أَمْلِكُ لَكُمْ خُلُوفَ الْعَذَابِ {لِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ} مَدَّةٌ مَعْلُومَةٌ لِهَاجَتِهِمْ {إِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ فَلَا يَسْتَأْخِرُونَ} يَتَأَخَّرُونَ عَنْهُ {سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ} يَتَقَدِّمُونَ عَلَيْهِ {قُلْ أَرَأَيْتُمْ} أَخْبِرُونِي {إِنْ أَنْتُمْ عَذَابُهُ} أَيْ اللَّهُ {يَبَيِّنَا} تَبَيَّنَا {أَوْ تَعَارَىٰ مَاذَا} أَيْ شَيْءٍ {يَسْتَعْجِلُ مِنْهُ} أَيْ الْعَذَابُ {الْمُجْرِمُونَ} الْمُشْرِكُونَ فِيهِ وَضَعُ الظَّاهِرِ مُوَضِّعُ الْمُضْمَرِ وَجُمْلَةُ الْإِسْتِفْهَامِ جَوَابِ الشَّرْطِ كَقَوْلِكَ إِذَا أَتَيْتَكَ مَاذَا تَفْعَلُ وَالْمُزَادُ بِهِ التَّهْقِيلُ أَيْ مَا أَظْهَرَ مَا اسْتَحْجَلُوهُ {أَنْتُمْ إِذَا مَا وَكَلْتُمْ} خَلَّ بِكُمْ {أَسْتُمْ بِهِ} أَيْ اللَّهُ أَوْ الْعَذَابُ عِنْدَ نُزُولِهِ وَالنَّهْزَةُ لِاتِّكَارِ التَّأخِيرِ فَلَا يَنْقَلُ مِنْكُمْ وَيُقَالُ لَكُمْ {الْآنَ} تَزَامُونُ {وَقَدْ كُنْتُمْ بِهِ تَسْتَعْجِلُونَ} اسْتِهْزَاءٌ {لَمْ يَقِيلْ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذُوقُوا عَذَابَ الْغُلْدِ} أَيْ الَّذِي تَخْلُدُونَ فِيهِ {هَلْ} مَا {تُحْزَنُونَ} إِلَّا جَزَاءً {بِمَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ} {وَسَتُكَلِّمُنَا عَنْهُ} يَسْتَعْبِرُونَكَ {أَحَقُّ هُوَ} أَيْ مَا وَعَدْنَا بِهِ مِنَ الْعَذَابِ وَانْبَغَتْ {قُلْ} إِي {نَعَمْ} وَزَيَّ {إِنَّهُ لَحَقٌّ وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ} بِقَائِلِينَ الْعَذَابِ

ترجمہ: کہ دوی ستا تکذیب کوی نو دوی ته او وایه چي عَمّا عمل حُما د پارہ دې او ستاسو عمل ستاسو د پارہ دې یعنی هر سری ته به د هغه د عمل بدله ورکولې شی چي خه خه کوم نو د هغې د ذمه دارئی نه تاسو خلاص او خه چي تاسو کوئی نو د هغې د ذمه دارئی نه خه خلاص او دا د آیت سیف په ذریعہ منسوخ دې او په دوی کښې ډیر خلق داسې دی چي ستا خبرې اوری چي کله ته قرآن لولې خو آیا ته به ئې کانړو ته واوړوي کافران ئې د قرآن نه فائده نه اخستلو د وجه د کنړو سره یوشان کرل. اگر چي دوی د کوڼو توب سره سره په خه باندې پوهیږي هم نه، یعنی غور او فکر نه کوی او په دوی کښې بعضې داسې خلق دی چي تاته گوري نو آیا بیا تاسو راندو ته لار بایی سره ددې چي ددوی بصیرت هم نشته دې کافرانو ته ئې د هدایت د نشتوالی د وجه رندو سره تشبیه ورکړه بلکه دوی ددې نه هم زیات دی، خکه چي دوی د سترگو رانده نه دی بلکه د زړه رانده دی چي هغه ددوی په سینو کښې دې او دا یقینی خبره ده چي الله تعالی په خلقو باندې هیڅ ظلم نه کوی هغوی په خپله حان تباه کوی دوی ته هغه ورځ وریاده کړه چي په کومه ورځ به الله دوی په داسې حالت سره جمع کړي چي هغوی به د منظر د سختوالی د وجې خیال کوی چي گویا دوی په دنیا کښې یا په قبرونو کښې د ورځې یو ساعت پاتې شوی وو او جمله تشبیه د 'یحشرهم' د مفعول ضمیر نه حال دې خپلو کښې به یو بل پیژنی کله چه د قبرونو نه اوچت کړې شی بیا به د سختو د شدت د وجې نه دا پیژندگلو ختمه شی او جمله د 'یحشرهم' ضمیر 'هم' نه حال مقدره دې یه د 'یوم' ظروف متعلق دې واقعی په سخت تاوان کښې پریوتل هغه خلق چاچي د بعث په ذریعہ سره د الله تعالی دعلاماتو تکذیب او کړو او هغوی هدایت موندونکی نه وو او چي د کوم عذاب مونږ هغوی سره وعده کوو، په 'اما' د نون شرطیه په د 'ما' زائده کښې ادغام دې ددې خه حصه ستاسو په زندگن کښې تاسو ته اوښایو او جواب شرط محذوف دې یعنی دا هم کیدې شی یا دوی ته عذاب ورکولو نه مخکښې مونږ تاسو وفات کړو بهر حال دوی لره زمونږ خوا ته راتلل دی بیا الله ددوی د هر کار نه خبردار دې که هغه د دوی د کفر د قبیلې نه وی یا د دروغ گنړلو د قبیلې نه، لهذا هغه به دوی ته سخت عذاب ورکړی او هرامت د پارہ یو رسول دې چي کله یو امت ته د هغوی رسول راشی او دوی هغه دروغ گنړی نو د هغه فیصله پورا انصاف سره کولې شی نو دغه شان دوی ته عذاب ورکولې شی او رسول او دده تصدیق کونکو ته خلاصې میلاؤ شی او په دوی باندې ظلم نه کیږی چي دوی ته بغیر ظلم سزا ورکړې شی، نو دغه شان به دوی سره هم اوشی دا خلق وائی چي ددې عذاب وعده به کله وی؟ که چرې تاسو به وعده کښې رشتونی یی ای نبی ﷺ او وایه چي حُما په اختیار کښې خپل نقصان هم نشته چې د خان نه ئې لرې کړم خو یا حاصل کړم خو صرف دومره غومره چي الله غواړی دا چې خه په دې باندې قادر یم، نو ماته به په تاسو باندې د عذاب نازلولو خه قدرت وی؟ د هرامت د هلاکت یو وخت مقرووی هر کله

چې هغه وخت پورا شی نو ددې نه یو ساعت برابر هم مخکېنې والې روستو والې نه کیږي دوی ته اووایه چې ماته اوواین که چرې د الله تعالی عذاب د شپې یا د ورځې په تاسو باندې راشی نو تاسو څه کولې شئ؟ آخر عذاب داسې څه څیز دې چې د هغې د پاره مجرم مشرک جلدی کوی په دې کښې د ضمیر په ځانې اسم ظاهر ایښودې شوې دې جمله استفهامیه جواب شرط دې څنگه چې ددې مثال ان اِنَّكَ مَاذَا تَعْمَلُ او مراد دې نه هغه سختوالي بیانول دی یعنی د کوم په دوی باندې تادی ده، څومره لویه ورځ ده، آیا چې هغه وخت په دوی باندې عذاب راشی نو هغه وخت به دوی ایمان راوړي؟ یعنی په الله باندې یا د هغه په عذاب باندې ددې د نازلیدو په وخت کښې، او همزه انکار د تاخیر د پاره ده، نو ستاسو به هغه ایمان قبول نه وی، او تاسو ته اوښلې شی اوس ایمان راوړئ حالاتکه تاسو په خپله ټوټې ددې د زر راتلو تقاضه کوله بیا به ظالمانو ته اوښلې شی چې اوس همیشگی عذاب او شکنجی یعنی په داسې عذاب کښې چې په هغې کښې تاسو همیشه اوسېږئ تاسو ته هم ستاسو د کړو بدله میلاؤ شوې ده، ستاسو نه ټپوس کوی چې عذاب آیا رشتیا خبره ده؟ یعنی چې د کوم عذاب او بعثت او وعده کړې ده آیا هغه په رشتیا دی؟ تاسو ورته اووایئ چې او قسم دې وی ځما په رب باندې، هغه رشتونې خبره ده او تاسو هیڅ کله الله تعالی عاجزه کولې نشئ، یعنی د هغه د عذاب نه بچ کیدې نه شئ.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: هذا منسوخ بأية السيف: فبي قوله تعالى فاقتلوهم حيث وجدتموهم إلخ،
قوله: بل هم أعظم: كافرينو له ئې رندو سره تشبیه وړکړه، رانده مشبه به دې، او کافران مشبه، د بصیرت نشتوالي د نظر د نشتوالي نه زیات سخت دې، کافران چونکه د زړه سترگې نه لری لهذا کافران په گمراهئ کښې د راندو نه هم زیات دی.
قوله: كأنهم: په دې کښې اشاره ده چې 'کان' مخففه عن المثقلة دې، او ددې اسم محذوف دې،
قوله: وجملة التشبيه حال من الغمير: ځکه چې د یوم صفت گرځولو په صورت کښې به تقدیر څه دا شان وی حال کونهم مشبهين عن لم یصل الساعة إلخ

قوله: والجملة حال مقدرة: د یو سوال مقدر جواب دې

سوال: بتعارفون، د بحثهم ضمیر 'هم' نه حال دې، او د حال او ذوالحال زمانه یوه وی لهذا حشر به اول وی او پیژندگلنه به روستو وی، نو لهذا د دواړو زمانه یوه نشوه؟
جواب: دا حال مقدره دې چې کافران به جمع کړې شی په داسې حال کښې چې ددوی د پاره تعارف مقدر کړې شوې دې ای حال کونهم مقدرون التعارف لانهم بتعارفون بالفعل
قوله: او متعلق الظرف: او هغه 'یوم' دې تقریر دادې بتعارفون یومهمشهرهم

قوله: وجواب الشرط محذوف: ای فذاک، دا اضافه د یو سوال جواب دې

جواب: اما نرينک، او تنو فینک، دوه شرطونه دي او يو جزا ده او هغه 'فاليينا مرجعهم' ده حالانکه 'اما نرينک باندې د فاليينا مرجعهم' ترتب د معنی د خراب والی د وجه صحیح نه دی.

جواب: حاصل دادې چې 'فاليينا مرجعهم' د دواړه شرطونو جزا نه ده بلکه د 'اما نرينک' جزاء محذوف ده چې هغې ته مفسر علام 'فذاک' محذوف سره اشاره کړې ده.

جواب: 'فذاک' جزاء ده، حالانکه جزاء مفرد نه وی؟

جواب: د 'فذاک' اصل 'فذاک حق' دې

قوله: وضع الظاهر موضع المضمر:

سوال: يستعمل منه المجرمون شي او فرمائيلو او يستعملون منه شي او نه فرمائيلو حالانکه دا د هغې په مقابله کښې اخصر دې؟

جواب: د اخصر په مقابله کښې د مختصر تعبير اختيارولو وجه دا ده چې په مختصر کښې سبب په ترک د استعجال باندې دلالت دې او هغه جرم دې دغه شان دې نه علاوه ددوی د قباحتوالی په صفت باندې هم دلالت کوي.

قوله: وحمله الاستفهام: جواب شرط دې او ان لکم عذابه شرط دې او 'ماذا' د فاء تقدير سره جواب شرط دې ځکه چې جمله استفهامیه بغیر د فاء نه جزاء واقع کيدې نشي.

قوله: ان اتيتک ماذا تعطينی: دا مثال د استبعاد د لرې کولو د پاره دې يعنی دې وئيلو دپاره چې په کلام عرب کښې جمله استفهامیه بغیر د فاء نه هم جزاء واقع کيدې شي لهذا هيڅ اعتراض نشته.

قوله: والمراد به التحويل: يعنی د استفهام نه مراد استعلام نه دې بلکه سختوالي بيانول دی.

قوله: ويقال لکم: ددې عبارت تقدير د یو سوال د جواب د پاره دې.

سوال: لم قبل لهم، عطف به الـن و قد کنتم به تستعملون باندې دې حالانکه معطوف عليه جمله اسمیه او معطوف جمله فعلیه ده،

جواب: د معطوف عليه نه مخکښې فعل محذوف دې، چې هغه مفسر علام په ويقال لکم سره ظاهر کړو، لهذا اوس څه اشکال نشته.

قوله: تؤمنون:

سوال: الـن ديقال لکم مقوله ده، حالانکه مقوله جمله وی او الـن مفرد دې؟

جواب: عبارت محذوف دې تقدیری عبارت دادې الـن تؤمنون څنگه چې مفسر علام ښکاره کړې ده، لهذا اوس هيڅ اعتراض نشته.

{وَلَوْ أَنَّ لِلْكَافِرِينَ نَفْسَ ظَلَمَکُمْ} کفرت {مَا فِي الْأَرْضِ} جہنمًا مِنَ النَّارِ {لَافْتَحَتْ بِهِ} مِنَ الْعَذَابِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ {وَأَتَوْا نَذَامَهُ} عَلَى تَرْكِ الْإِيمَانِ {لَسَاءَ أُولَئِكَ الْعَذَابُ} أَخْفَافًا زُرْنَا لَمْ يَمْنَحُوا مِنَ الضُّعْفِ الَّذِينَ أَضَلُّوهُمْ مَخَافَةَ الْعَصْرِ {وَقُضِيَ بَيْنَهُمْ} بَيْنَ الْخَلَائِقِ {بِالْقِسْطِ} بِالْعَدْلِ {وَهُمْ لَا يُلْطَفُونَ} خَيْرًا {أَلَا إِنَّ لِي مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ إِلَّا أَنْ وَعَدَ اللَّهُ} بِالْغَنَةِ وَالْخَزَائِنِ {حَقٌّ} نَافٍ {وَلَكِنْ أَكْثَرُهُمْ} أَيْ النَّاسُ {لَا يَعْلَمُونَ} ذَلِكَ {هُوَ يَحْيِي وَيُمِيتُ وَاللَّهُ يُزْجِعُونَ} فِي الْآخِرَةِ لِيُجَازِيَكُمْ بِمَا عَمِلْتُمْ {بِأَيُّهَا النَّاسُ} أَيْ أَهْلُ مَكَّةَ {قَدْ جَاءَ لَكُمْ مَوْعِدُهُ مِنْ رَبِّكُمْ} كِتَابٌ فِيهِ مَا لَكُمْ وَمَا عَلَيْكُمْ وَهُوَ الْقُرْآنُ {وَشِقَاءٌ} ذَوَاءُ {لِيَا فِي الصُّدُورِ} مِنَ الْقَوَائِدِ الْفَاسِدَةِ وَالشُّكُوكِ {وَهَذِي} مِنَ الضَّلَالِ {وَدَّخِمَةُ لِلْمُؤْمِنِينَ} بِه {قُلْ بِفَضْلِ اللَّهِ} الْإِسْلَامِ {وَبِرَحْمَتِهِ} الْقُرْآنِ {قَبْلَ ذَلِكَ} الْفَضْلُ وَالرَّحْمَةُ {فَلْيَكْفُرُوا هُوَ غَيْرُ مَا يَتَّبِعُونَ} مِنَ الدُّنْيَا بِأَنْبَاءِ وَكَاءَ {قُلْ أَرَأَيْتُمْ} أَخْبَرُونِي {مَا أَنْزَلَ اللَّهُ} خَلَقَ {لَكُمْ مِنْ بَدَنٍ فَعَلَّامٌ مِنْهُ خَرَامًا وَحَلَالًا} كَاتِبٌ جَزِيرَةٌ وَالسَّائِيَةِ وَالْمَيْتَةِ {قُلْ أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ} فِي ذَلِكَ بِالْخَلْقِ وَالْإِنْفَاقِ لَا {أَمْرٌ عَلَى اللَّهِ تَفْتَحُونَ} تَكْذِبُونَ بِسَبِّهِ ذَلِكَ إِلَيْهِ {وَمَا ظَنُّ الَّذِينَ يَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكُذْبُ} أَيْ أَيْ شَيْءَ ظَنُّهُمْ بِهِ {يَوْمَ الْقِيَامَةِ} ابْتِخِسُونَ أَنَّهُ لَا يُغَافِرُهُمْ لَا {إِنَّ اللَّهَ لَكَدُوفٌ عَلَى النَّاسِ} لِأَسْأَلِهِمُ وَالْإِنْفَاقِ عَلَيْهِمْ {وَلَكِنْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَشْكُرُونَ}

ترجمہ: کہ یو کس سرہ چا چي کفر کولو سرہ ظلم اوکړو، د زمکې تول دولت وی نو هغه به د قیامت په ورځې د عذاب نه د خلاصی د پاره په فدیہ ورکولو باندې تیار وی او هر کله چې عذاب اویښی نو د ایمان په پریښودلو باندې به پښیمانتیا پټوی یعنی د دوی مشران به د پیغور د ورکولو په ویرہ خپله پښیمانتیا د د کمزورو خلقو نه پټوی، کوم چې دوی گمراه کړې وو خو د دوی یعنی مخلوق په مینځ کښې به پورا انصاف سره فیصله کیږي او په دوی باندې به ذره برابر هم ظلم کولې نشی، واورئ ایا آسمانونو او زمکه کښې چې شے دی هغه د الله دی او واورئ چې د بعث او بدلې د الله وعده رشتینې ده خو اکثر خلق دې نه خبر نه دی، هم هغه ژوند ورکوی او هم هغه مړه کول کوی او په آخرت کښې به تاسو هم د هغه طرف ته واپس کولې شئ نو هغه به تاسو ته ستاسو د اعمالو بدله درکړي اې خلقو یعنی مکې والو تاسو ته ستاسو د رب د طرف نه نصیحت نامه راغلې ده چې په دې کښې د فائدې او د نقصان د څیزونو خبرې دی او هغه قرآن دې او د زړه د یچارو د پاره یعنی د خرابو عقیدو او شکونو د پاره شفاء ده او د گمراهۍ نه هدایت دې او په دې باندې یقین ساتونکو د پاره هدایت او رحمت دې او وایه چې د الله په فضل یعنی په اسلام او د هغه په رحمت یعنی په قرآن خوشحالی کول پکار دی په دې باندې خو خوشحاله کیدل پکار دی دا د دنیا د هغه ټولو څیزونو نه بهتره کوم چې دوی جمع کوی ییجمعون یاه او تاء سره دې اې نبی ﷺ دوی ته او وایه چې آیا تاسو چرته سوچ کړې دې

چہ اللہ کوم رزق ستاسو د پارہ رالیچہ دی نو ہفہ تاسو پہ خپلہ شہ حرام او شہ حلال کمل لکہ سانہ، بحیرہ او مردارہ دوی نہ تپوس او کرہ چہ آیا اللہ تاسو تہ ددی حلالو او حرامولو اجازت درکری وو؟ نا بلکہ تاسو پہ اللہ باندی د ہفہ طرف تہ د دروغو نسبت کولو سرہ الزام لگوئی، کوم خلق چہ اللہ تعالیٰ باندی دروغ بہتان تری د ہغوی شہ گمان دی چہ د قیامت پہ ورغ بہ د دوی سرہ شنگہ معاملہ کیچی؟ آیا ددوی دا گمان دی چہ اللہ بہ دوی تہ سزا نہ ورنکری؟ اللہ تعالیٰ خرقو تہ مہلت ورکولو او پہ دوی باندی انعام کولو سرہ پہ دوی باندی رحم کولو والا دی خواکثر خلق د ہفہ شکر نہ ادا کوی۔

د قیوداتو فوائد او تسہیل

قوله: لو ان لكل نفس ظلمت ما في الارض لاقدمت به: "لو" شرطیہ امتناعیہ، "ان" حرف مشبہ بالفعل، نفس ظلمت موصوف صفت د "ان" د پارہ خبر مقدم، "ما" اسم موصول محلا منصوب، "ان" د خپل ماتحت "ثبت" د فعل محذوف فاعل، "ما" موصولہ صلہ سرہ میلاؤیدو سرہ جملہ او بیا د "ان" اسم، لاقدمت جواب الشرط، ای لو ثبت ذلك لاقدمت به۔

قوله: اي اخفاها: د "اسروا" تفسیر پہ "اخفاها" سرہ د معنی د بیان د پارہ دی، چہ "اسروا" د اضدادو نہ دی ځکه چہ ددی معنی د "اظهر" هم ده، او د "اخفا" هم، دویمہ معنی زیاتہ مشہورہ ده، اگر چہ احتمال د دواړو شته۔

قوله: اي شي وظنهم: په دې کنبې دې خبرې ته اشاره ده چہ په "ما ظن الذين كذب" کنبې "ما" په معنی د "ای شی" مبتدا ده، او ظن الذين يفترون علی الله دې خبر دی، او "يوم د ظن" د وجه منصوب دی، ای ظن واقعیه۔

[ایاتو نه: ۶۱-۷۰]

{وَمَا تَكُونُ} يَا مُحَمَّدُ {فِي شَأْنٍ} أَمْرٍ {وَمَا تَكْلُمُهُ} أَيُّ مِنَ الشَّيْءِ أَوْ اللَّهُ {مِنْ قُرْآنٍ} أَنْزَلَهُ عَلَيْكَ {وَلَا تَعْمَلُونَ} خَاطِبُهُ وَأَمْرُهُ {مِنْ عَمَلٍ} إِلَّا كُنَّا عَلَيْكُمْ كُفُودًا {رَبَّاءَ} {إِذْ تَقْبِضُونَ} تَاخُذُونَ {فِيهِ} أَيُّ الْفَعْلِ {وَمَا يَغْرُبُ} يَبِيبُ {عَنْ رَبِّكَ مِنْ مِثْقَالِ} وَزَنَ {قُرْآنٍ} أَضَرَّ نَفْلَةً {فِي الْأَرْضِ} وَلَا فِي السَّمَاءِ وَلَا أَضَرَّ مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْبَرَ لَا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ {بَيْنَ هُوَ الْفُوحُ الْمَحْفُوظُ} {أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفَ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ} فِي الْآخِرَةِ هُمُ {الَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ} اللَّهُ بِأَنْبِيَائِهِ أَمْرُهُ وَنَبِيهِ {هُمُ الْبَشَرِيُّ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا} لَمْ يَزَلْ فِي حَدِيثِ صَحِيحَةِ الْحَاكِمِ بِالرُّبُوعِ الصَّالِحَةِ بَرَاهَا الرَّجُلُ أَوْ تَرَى لَهُ {وَفِي الْآخِرَةِ} الْجَنَّةِ وَالنَّوَابِ {لَا تَهْدِيلَ لِكَلِمَاتِ اللَّهِ} لَا خَلْفَ لِمَوَاعِيدِهِ {ذَلِكَ} الْمَذْكُورُ {هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ} {وَلَا يَحْزَنُكَ قَوْلُهُمْ} لَكَ لَسْتُ مُرْسَلًا وَغَيْرُهُ {إِنَّ} اسْتِثْنَاءَ {الْوَعْدَةِ} الْفُتُورَةُ {يَلُوكَ جَمِيعًا هُوَ الْعَلِيمُ} بِالْفِعْلِ فَيُجَانِبُهُمْ وَيَنْعُرُكَ {أَلَا إِنَّ يَلُوكَ مَنْ فِي السَّمَاءَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ} غَيْبًا وَمَعْلَا وَمَخْلَقًا

{وَمَا يَتَّبِعُهُمُ الْغَيْبُ} يَتَّبِعُونَ {مِنْ دُونِ اللَّهِ} اَمِنْ غَيْرِهِ امْتَنَامًا {شُرَكَاءَ} لَهُ عَلَى الْخَفِيَّةِ تَعَالَى عَنْ ذَلِكَ {إِنْ} مَا {يَتَّبِعُونَ} فِي ذَلِكَ {إِلَّا الظَّنُّ} اَمِنْ ظَنِّهِمْ اَنَّمَا إِلَهُهُ تَنَفَّحَ لَهُمْ {وَأَنْ} مَا {هُمُ إِلَّا يَخْرُصُونَ} يَخْلُبُونَ فِي ذَلِكَ {هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَالنَّهَارَ مُبْجِرًا} بِشَادِ الْإِنْتِصَارِ إِلَيْهِ مَجَازٌ بِأَنَّهُ يَتَّبِعُهُ {إِنْ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٌ} دَلَالَاتٌ عَلَى وَغْدَانِيَّتِهِ تَعَالَى {لَقَوْمٍ يَتَّبِعُونَ} سَمَاعٌ تَنْبُرُ وَاتِعَاطٌ {قَالُوا} اَمِنْ الْيَهُودِ وَالنَّصَارَى وَغَيْرُكُمْ اَنْ اَنْفَالَكُمْ بَنَاتُ اللَّهِ {أَتَعْبُدُونَ اللَّهَ وَلَكِنَّا} قَالَ تَعَالَى لَهُمْ {سُبْحَانَهُ} تَنْزِيهًا لَهُ عَنْ الْوُلْدِ {هُوَ الْعَلِيُّ} عَنْ كُلِّ أَحَدٍ وَأَنَّمَا يَطْلُبُ الْوُلْدَ مَنْ يَخْتِاجُ إِلَيْهِ {لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ} مُلْكًا وَخَلْقًا وَغَيْرًا {إِنْ} مَا {عِنْدَكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ} خَلْقٌ {بِهَذَا} الَّذِي تَقُولُونَ {أَتَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ} اسْتَغْنَاهُمْ تَزْيِيقٌ {قُلْ إِنْ الَّذِينَ يُقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكُذْبَ} بِسَبِّهِ الْوُلْدَ إِلَيْهِ {لَا يُلْحِقُونَ} لَا يَسْتَعْدُونَ لَهُمْ {مَتَاعٌ} قَلِيلٌ {فِي الدُّنْيَا} يَتَمَتَّعُونَ بِهِ مُدَّةَ حَيَاتِهِمْ {ثُمَّ إِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ} بِالْمَوْتِ {ثُمَّ نَذِقُهُمُ الْعَذَابَ الشَّدِيدَ} بَعْدَ الْمَوْتِ {عَمَّا كَانُوا يَكْفُرُونَ}

ترجمہ: او ای محمد ﷺ تہ چہ پہ کوم شان (حال) کنبہ ہم ٹہی او ددی شان (حال) د وجہ نہ د قرآن نہ چہ خہ پہ تا باندی نازل شوې دی عہ تلاوت کوی یا د اللہ د طرف نہ د قرآن تلاوت کوی او تہ چہ عہ ہم کار کوی او دا حضور پاک ﷺ او د ہفہ امت تہ خطاب دی مونہ ددی کار نہ خبر دار یو، ہر گلہ چہ تاسو پہ ددی کار کنبہ مشغولی پڑی ذرہ برابر عہ خیز داسی نشتہ نہ پہ زمکہ کنبہ او نہ پہ آسمان کنبہ او نہ ددی مقدار نہ وروکی او نہ غت، چہ ہفہ پہ کتاب مبین یعنی لوح محفوظ کنبہ موجود نہ وی ذرہ وروکی میری تہ وائی یاد ساتی یقینی خبرہ دہ چہ د اللہ دوستانو د پارہ پہ پہ آخرت کنبہ نہ عہ ویرہ وی او نہ بہ ٹہی عہ غم وی او دا ہفہ خلق دی چہ ایمان ٹہی راوری ددی او ددی پہ امر او نہی باندی عمل کولو سرہ د اللہ نہ ویریدل ددی خلقو د پارہ پہ دنیا کنبہ زیری دی پہ یو حدیث کنبہ چہ کوم تہ حاکم صحیح وٹیلې دی، د خوشخبری تفسیر د بنو خوبونو سرہ شوې دی چہ کوم انسان پخپلہ گوری یا انسان بارہ کنبہ بل خوک گوری او پہ آخرت کنبہ د جنت او ثواب خوشخبری دہ د اللہ پہ خبرو یعنی د ہفہ پہ وعدو کنبہ روستوالی نہ وی دا ذکر شوې خبرہ ویرہ غتہ کامیابی دہ ددی د دوی خبری دا چہ تہ نبی ﷺ نہ ٹہی وغیرہ پہ غم کنبہ وانچوی، یقینی خبرہ دادہ چہ تول قوت اللہ لره ددی دا جملہ مستانفہ دہ، ہفہ تولو خبرو لره اوری او کارونہ پیوٹی ہفہ بہ دوی تہ بدلہ ورکری او د ستا بہ مدد وکری یاد ساتی پہ زمکہ او آسمانونو کنبہ چہ عہ دی د غلام ملک او تخلیق پہ اعتبار سرہ د اللہ دی کوم خلق چہ الہ پرینودلو سرہ د اللہ نہ سواء د ہفہ د شریکانو بندگی کوی یقینی خبرہ دہ چہ اللہ د ہغوی نہ بیزارہ ددی دا خلق پہ ددی معاملہ کنبہ صرف د خیالاتو تابعداری کوی یعنی د دوی دا خیال ددی چہ دا بتان ددوی معبودان دی، ددوی سفارش بہ کوی دا خلق صرف د اندازې خبری کوی یعنی پہ ددی معاملہ کنبہ د دروغو نہ کار اخلی ہفہ

صرف الله ڏي ڇي ستاسو ڊپاره ٿي شپه جوڙه ڪرڻ ڇي تاسو پڻ ڪنهن سڪون آرام حاصل ڪري اوورڻ ٿي رويانه ڪرڻ ڏي ڇي طرف ته د ابصار اسناد مجازي ڏي خڪه ڇي پڻ ورڻ ڪنهن ليڊل شي بي شڪه پڻ ڏي ڪنهن د الله د وحدانيت نهن ڏي ده هغه خلقو ڊپاره ڇي د نصيحت او غور و فڪر پڻ توڳه اوڙي يهود او عيساين او د ڇا ڇي دا عقيدہ ده ڇي فرشتي د الله لونڙه ڏي وائي ڇي الله اولاد لڙي الله تعاليٰ دوي ته اوڻيل سبحان الله هغه خو د اولاد نه پاڪ ڏي هغه خو د هر خيز نه پڻ پرواه ڏي د بچي حاجت خو هغه ڇا ته وي ڇي هغه محتاج وي پڻ زمڪه او آسمانونو ڪنهن ڇي همدئي هغه هم د هغه دي د ملڪ ڪيدو پڻ اعتبار سره، مخلوق اعتبار سره او د غلام ڪيدو پڻ اعتبار سره، ڇه ڇي تاسو وائين تاسو سره ڏي خبري هيڻ دليل نشته، آيا تاسو د الله پڻ باره ڪنهن داسي خبري ڪوي ڇي د هغي تاسو ته علم نشته استفهام د رتي ڊپاره ڏي، اي محمد ﷺ او وايه ڇي ڪوم خلق د هغه طرف ته د بچي نسبت ڪولو سره پڻ الله باندني بهتان لڳوي هغوي ڪاميابي حاصليدون ڪي نه دي، ددوي ڊپاره پڻ دنيا ڪنهن د يو ڇو ورڇو مڙي دي ٽوله زندگي ڏي مزه واخلڻ بيا د مرگ نه پس دوي له زمونڻ طرف ته راتلڻ دي بيا به مونڻ ددوي د ڪفر پڻ بدله ڪنهن د مرگ نه پس د سخت عذاب مزه ورڻ ڇو ڪو.

دقیوداتو فوائد اوتسهیل

ټولنه: وما تكون في شأن: په دې کښې خطاب حضور پاک ﷺ ته دې د شان معنی حال، کار، فکر، او اهم معامله ده، جمع ئې شتون دې، واؤ عاطفه، ما نافية، تكون فعل مضارع ناقص، په دې کښې پټ ضمير د انت هغه ئې اسم، في شأن د کائنات سره متعلق د تكون خبر، وما تتلوا واؤ عاطفه، ما نافية، تتلوا فعل مضارع، او په دې کښې پټ ضمير د انت دې فاعل، منه د تتلوا سره متعلق، د منه ضمير قرآن ته، يا شان ته راجع دې، که چرې شان ته راجع وی نو من تعليليه به وی، او په من القرآن کښې من زائد، او قرآن محلا مفعول به دې

جواب: د تبحيم او تعظيم د وجه اضمار قبل الذكر جائز دې د "منه" ضمير ضمير شان هم كيدې شي، او د الله طرف ته هم راجع كيدې شي څنگه چې مفسر علام دواړو احتمالاتو ته په "اي من الشان الله" سره اشاره كړې ده، يعنې تاسو په هيڅ حالت كېنې نه يئ او نه په شان (حالت) د تلاوت كېنې يئ، مگر الله ستاسو د حال نه خبر دې.

ټولنه: حاطبه وامتہ: دا د یو سوال مقدر جواب دې
سوال: دا دې مخکښې خطاب یو اڅې حضور پاک ﷺ ته وو، او هم دغه وجه ده چې ضمیر
د مفرد نې راوړو، او دلته په تعملون کښې د جمع صیغه استعمال شوې ده، چې کومه د
سیاق خلاف ده؟

جواب: حاصل دادې چې دلته په خطاب کښې امت هم شامل دې
توله: الاکنا علیکم شهودا: دا د مخاطبینو د عام حالاتو نه استثناء مفرغه ده.

قوله: وزن ذرة: ددي اضافي مقصد هم ديو سوال جواب دي

سوال: دادې چې مثال یو متعین مقدار دې حالانکه دلته د یو مخصوص مقدار معنی مراد نه ده

جواب: حاصل دادې چې مفسر علام د مثال تفسیر په وزن سره کولو کښې ددې اعتراض جواب ته اشاره کړې ده چې دلته معین مخصوص مقدار مراد نه دې بلکه مطلق وزن مراد دې.

قوله هم: اشاره ني او كره چي الذين آمنوا العدد هم مبتدا خبر دي

فوله: لاته مېعرفه: دې عبارت سره مفسر علام اشاره اوکړه چې والنهار مېعرفه کښې د ظرفيت علاقه ده، څنگه چې بهاره صائموليله قائم کښې علاقه د ظرفيت ده.

[ایاتونہ: ۷۱-۸۲]

{وَأَتَى} يَا مُحَمَّدُ {عَلَيْهِمُ} أَيُّ مُخْذَرٍ مِثْلُهُ {تَبَا} خَيْرَ {نُوحٍ} وَتَبَدَّلَ مِنْهُ {إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ} {وَيَا أَيُّهَا اللَّهُ فَقُلْ لِلَّهِ تَوَكَّلْتُ فَأَعْمِدُوا إِلَيَّ أَمْرَكُمْ} {أَعِزُّوا عَلَيَّ أَمْرَ تَقُولُونَ} {يَا} {وَمُرُّكُمْ كَأَمْرِ الْوَاوِ} بِمَعْنَى مَعَ {لَهُمْ لَا يَكُنْ أَمْرُكُمْ عَلَيْكُمْ غِنًى} {مَنْعُوا} بَلْ أَطْهَرُوا وَجَاهِزُوا بِهِ {لَهُمْ أَقْصُوا إِلَيَّ} {أَمْسُوا} فِيْنَا أَرْذَنُوا {وَلَا تَنْظُرُوا} فَتَهْلِكُوا فَمَنْ لَمْ يَنْتَزِعْ مِنْكُمْ {فَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ} عَنْ تَذَكُّرِي {فَمَا سَأَلْتُمْ مِنْ جَرٍ} ثَوَابٍ عَلَيْهِ فَتَوَلَّوْا {إِنْ} مَا {أَجْرِي} ثَوَابِي {إِلَّا عَلَى اللَّهِ وَأَمَرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ} {فَكَذَّبُوهُ فَجَبْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ فِي الْفُلْكِ} السَّفِينَةِ {وَجَعَلْنَاهُمْ} أَيُّ مِنْ مَعَهُ {عِلَافٍ} فِي الْأَرْضِ {وَأَعْرِضْنَا لِلَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا} بِالطُّوفَانِ {فَالظُّرُوفُ} كَانَتْ عَاقِبَةُ الْمُنْذَرِينَ} مِنْ إِبْلَاقِهِمْ كَذَلِكَ تَفْعَلُ بِمَنْ كَذَّبَ {لَهُمْ بَعْثْنَا مِنْ بَدْنِهِ} أَيُّ نُوحٍ {رُسُلًا إِلَى قَوْمِهِمْ} كَمَا نَزَّاهِمُ وَغُودَ وَصَالِحٍ {لَهُمَا وَهُمْ بِالْهَيْبَتِ} الْمُنْجَزَاتِ {فَمَا كَانُوا إِلَّا يَوْمِنَا كَذَّبُوا بِوَيْهِمْ} قُلْ {أَيُّ قَبْلِ بَعَثِ الرُّسُلِ إِلَيْهِمْ} {كَذَلِكَ تَنْظُرُهُمْ} نَجِيمٍ {عَلَى قُلُوبِ الْمُتَعَدِّينِ} فَلَا تَقْبَلُ الْإِيمَانَ حَتَّى تَقْبَلَ عَلَى قُلُوبِ أُولَئِكَ {لَهُمْ بَعْثْنَا مِنْ بَدْنِهِمْ مُوسَى وَهَارُونَ إِلَى فِرْعَوْنَ وَمَلِكُوهُ} قَوْمَهُ {بِآيَاتِنَا} السَّحْرِ {فَاسْتَكْبَرُوا} عَنِ الْإِيمَانِ بِهَا {وَكَانُوا قَوْمًا مُجْرِمِينَ} {فَلَمَّا جَاءَهُمُ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوا إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ يُجْهَدُ} {نَبِيٌّ ظَاهِرٌ} قَالَ مُوسَى أَتَقُولُونَ لِلْحَقِّ لَمَّا جَاءَكُمْ {إِنَّهُ لَسِحْرٌ بَاسٌ} {أَسْمِعْهُمْ هَذَا} وَقَدْ أَفْلَحَ مَنْ أَنَّى بِهِ وَأَنْظُرْ بِخَرِ السَّحَرَةِ {وَلَا يَفْلَحُ السَّاحِرُونَ} وَالْإِسْطِغَامُ فِي الْمَوْجِغَتَيْنِ الْإِنْكَارِ {قَالُوا أَجِئْتَنَا لِنَنْحِبَكَ} {وَنَجْذِبَكَ إِلَيْنَا} وَأَبَاءَ أَنْ تَكُونَ لَنَا كَبِيرًا {أَيُّ الْمَلِكِ} فِي الْأَرْضِ {أَرْضُ} بَصْرٍ {وَمَا تَحْنُ} لَكُمْ بِأَجْمَعِينَ {مُتَعَذِّينَ} وَقَالَ فِرْعَوْنُ الثَّوْنِي بِكُلِّ سَاحِرٍ عَلَيْهِمْ {فَلَمَّا جَاءَهُ السَّحَرَةُ قَالَ لَهُمْ مُوسَى} نَعِدْكُمْ مَا قَالُوا لَهُ {إِذَا أَنْ ثَلَاثِي وَإِذَا أَنْ تَكُونُ نَحْنُ الْمَلِيقِينَ} {أَلَمْ نَأْمُرْ مُلْكُومَ} {فَلَمَّا قَالُوا} جَنَابُهُمْ

وَعِيسَىٰ {قَالَ مُوسَىٰ مَا} اسْتَطَاعَتْهُ مَعْدَا غَيْرِهِ {جِئْتُمْ بِهِ السَّيْحَرُ} بِذَلِكَ وَفِي قِرَاءَةٍ وَاحِدَةٍ إِخْبَارٌ لِّمَا اسْمُ مُؤْمُولٍ مَعْدَا {إِنَّ اللَّهَ سَبَّحَهُ} أَيْ سَنَحَلَهُ {إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْمُفْسِدِينَ} {وَصَبَّحَ} نَبَتْ وَتُظْهِرُ {اللَّهُ الْحَقُّ بِكَلِمَاتِهِ} بِمَوَاصِدِهِ {وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ}

ترجمه: اې محمد ﷺ دې کفار مکه ته د نوح (عليه السلام) د هغه وخت قيصي واوروه اڅو قال: د نبيا نوح نه بدل دې، چې کله نوح ﷺ خپل قوم ته او فرمائيل چې اې خدا د قوم خلقو که چرې تاسو ته خدا دلته اوسيدنه او د الله تعالی د آيتونو په ذريعه تاسو ته نصيحت کول بڼه نه لگي نو نه دې لگي ما خو په الله باندې بهر وسه کړې ده نو تاسو خپل تدبيرونه چې کوم تاسو خدا خلاف کول غواړئ نو د خپل شريکانو سره ميلويدو سره ئې نور هم پاخه کړئ يعنی چې کوم تدبيرونه تاسو خدا خلاف کوئ هغه نور هم مضبوط کړئ په 'وشرکاو' کښې واو په معنی د مع دې بيا ستاسو د چالونو يو اړخ ستاسو نه پټ پکار نه دې بلکه دې لره ښکاره کړئ او ما هم ددې نه خبردار اوسانئ بيا چې څه ستاسو اراده وي نوماسره ئې اوکړئ اوماته مهلت مه راکوئ، ماته ستاسو هيڅ پرواه نشته بيا هم که تاسو خدا د نصيحت نه مخ اړوئ نو ما ستاسو نه د څه اجرت يعنی په دې باندې د څه ثواب سوال کړې نه دې چې د هغې د وجه نه تاسو مخ اړوئ خدا اجر او ثواب خو صرف د الله په ذمه دې او ماته حکم راکړې شوې دې چې څه د حکم تاعبار اوسم. د نوح ﷺ قوم هغه دروغ ژن وگنړلو نو مونږ نوح ﷺ او په کشتي کښې چې څوک ورسره وو هغه مو بچ کړل او کوم خلق چې نوح ﷺ سره وو هغوی مو په زمکه باندې خليفه جوړ کړل او باقي ټول خلق مو په طوفان کښې غرق کړل چا چې زمونږ آيتونه دروغ ژن کړي وو، نو اوگورئ چې د کوم خلق د هلاکت نه ويريولې شوې وو دهغوی څه انجام شو نو دغه شان مونږ به دې خلقو سره هم دغه شان کوو چې تا څوک دروغ ژن گنړی بيا مونږ د نوح ﷺ نه پس د ير رسولان د هغوی قومونو ته راوليږل لکه ابراهيم ﷺ هود ﷺ او صالح ﷺ نو هغوی دوی ته ښکاره معجزات راوړل خو چې کوم هيڅ دوی د مخکښې نه يعنی دوی ته رسول راليږلو نه مخکښې دروغ گنړلې وو، نو بيا ئې او نه منلو، مونږ دغه شان د حد نه وتوونکي والو زړونو باندې مهر لگوو، بيا هغوی ايمان نه قبلوی څنگه چې مونږ ددوی په زړونو باندې مهر لگولې دې بيا دې نه پس مونږ موسی ﷺ او هارون ﷺ زمونږ نغښو سره فرعون او د هغه قوم طرف ته راوليږل خو هغوی د ايمان په مقابل کښې تکبر او کړو او هغه مجرمان خلق وويي چې کله زمونږ د طرف نه حق هغوی ته راغلو نو هغوی اوويل چې دا خو ښکاره جادو دې موسی ﷺ او فرمائيل آيا تاسو د حق باره کښې چې کوم تاسو ته راغلې دې وايئ چې دا جادو دې آيا دا جادو دې؟ حالانکه دا چې چا راوړې وو هغه کامياب شو او د جادوگرانو جادو ئې باطل کړو او ساحر جادوگر کاميابی نه مومي او استفهام دواړو ځايونو کښې د انکار د پاره دې هغوی جواب ورکړو چې آيا ته زمونږ طرف ته دې له راغلې ئې چې ته مونږ د هغه طريقې نه واورې چې په

کومه مونږ خپل پلار نیکه موندلې دی؟ او د مصر په ملک کښې ستاسو دواړو روڼو حکومت شی؟ او مونږ ستاسو دواړو تصدیق کولو والا نه یو. او فرعون او فیل چې ماله یعنی په علم سحر کښې ماهران جادوگران راولی، چې کله جادوگران راغلل نو د جادوگرو ددې وینلو نه پس چې تاسو اول غورزوئ یا مونږ او غورزوو موسی عليه السلام هغوی ته او فرمایل چې تاسو او غورزوئ غه چې تاسو غورزوئ دغه شان چې کله جادوگرانو خپل رسن او کونتی او غورزوئ نو موسی عليه السلام او فرمایل چې غه تاسو راوړې دی هغه جادو دې ما استفهامیه مبتدا دې 'جنتم به السحر' ددې خبر دې 'السحر' د 'ما جنتم' نه بدل دې او په یو قرائت کښې یو همزه سره خبر دې 'ما' موصوله مبتدا ده الله تعالی به اوس دا باطل کړی، الله داسې فسادیانو کارونه نه جوړوي، او الله په خپلو وعدو سره حق حق ښکاره کوی اگر چې مجرمانو ته دا غوږمه هم ناخوښه وی.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: واتل: فعل امر د حرف علت حذف سره مبنی دې، په اصل کښې 'واتلو' وو، په آخر کښې واو حذف شو، 'عليهم' د 'اتل' سره متعلق دې 'تبا نوح' په ترکیب اضافی سره د 'اتل' مفعول به دې، اذ قال، اذ ظرفیه د ماضی د پاره د 'تبا' نه د بدل الاشتمال د وجه محلا منصوب دې، اذ قال د 'تبا' سره متعلق هم کیدې شی، په نوح باندې وقف لازم دې ځکه چې د 'اذ قال' تعلق د 'اتل' سره د فساد د معنی د وجه نه جائز نه دې ځکه چې 'اتل' مستقبل دې او ظرف ماضی دې په دې صورت کښې به ترجمه داسې وی چې نه هغه وخت واوروه چې کوم وخت نوح عليه السلام خپل قوم ته وینلې وو، حالانکه دا ممکنه نه ده.

قوله: لقومه: په دې کښې لام د تبلیغ د پاره دې، 'مقام' په فتح سره 'موضع قیام' ځانې، مرتبه، مراد ترې خپل وجود دې او 'مقام' په ضمی سره مصدر دې، قیام کول، ایساریدل، القیام علی الدعوة خلال مدة اللبث ځکه چې د دعوت او تبلیغ کار زیات تر په ولاړه باندې وی.

قوله: فعلى الله توکلت: دادان کان کبرجاء ده، او که فعلی الله توکلت جمله معترضه او گنډلې شی نو اجمعوا امرکبه جواب شرط وی.

قوله: فاجمعوا امرکم: ددې تفسیر په اعزمواعی امر سره کولو کښې اشاره ده چې 'اجمع' متعدی بنفسه هم استعمالیږي، او متعدی بالحرف هم.

قوله: غم: ساه د ویدل، تور، مشتبه، پټ، سخت، هر کله چې سپوږمۍ پټه شی، نو عرب غم الحلال وائی.

قوله: الواو بمعنى مع: یعنی 'شرکاء' مفعول معه کیدو د وجه منصوب دې، دې سره ئې دا

شبهه دفع کره چې د شرکاء عطف په ظاهره د "اجمعوا" ضمير فاعل باندې دي، يعنې تاسو شرکاء خپل تدبيرونه مضبوط کړئ، په دې اعتبار سره شرکاء مرفوع کيدل پکار دي. **پوهه:** قال موسى اتقولون للحق لسا جاءكم: انه لحر اسر هذا قال موسى، فعل سره د فاعل دې اتقولون کښې همزه استفهام انکاری دې تقولون فعل مضارع د فاعل سره دې، انتم للحق متعلق دتقولون سره دې، لسا جاءكم دتقولون ظرف دې، انه لحر، دتقولون مقوله ده، چې محذوف ده، پورا جمله د قال موسى مقوله حکاثی ده، يعنې موسى عليه السلام د فرعونيانو مقوله نقل کړې ده.

پوهه: اسر هذا: دا د موسى د قول محذوف مقوله ده، همزه د استفهام انکاری ده "سحر" خبر مقدم دې او هذا مبتدا مؤخر دې، لا ینلهم السحرون جمله حالیه ده.

پوهه: بدل: يعنې اسر د ما جتمه، نه د حذف مبتدا سره بدل دې اى احوال، لهذا دا اعتراض ختم شو. چه مفرد د جملې نه بدل نه واقع کيږي.

پوهه: فی قراءه: يعنې د ابو عمر په قرات کښې په اسر هذا کښې يوه همزه استفهامیه ده، ددې قرات مطابق په ما جتمه کښې به ما استفهامیه وي، او التحر په د مانه بدل وي، اى شی جتمه احوال، او په نورو قراعتونو کښې يوه همزه د اخبار سره ده، په دې صورت کښې به ما موصوله مبتداء وي. او جتمه، به صله وي، او التحربه ددې خبر وي، اى الذى جتمه التحر الذى جتمه.

[ايات پوهه: ۸۳ - ۹۲]

{قَالُوا آمَنَ لِمُوسَى إِلَّا قَوْمَهُ} طائفة {من} اولاد {قومه} اى فزعون {عَلَى خَوْفٍ مِنْ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِمْ أَنْ يَفْتِنَهُمْ} يضرِفُهُمْ عَنْ دِينِهِ بِتَغْلِيْبِهِ {وَأَنَّ فِرْعَوْنَ لَعَالٍ} مُتَكَبِّرٌ {فِي الْأَرْضِ} أَرْضُ مِصْرَ {وَأَنَّهُ لَمِينٌ السُّفْرَيْنِ} الْفُتُخَاوِزَيْنِ أَخَذَ بِإِذْعَاءِ الرُّبُوبِيَّةِ {وَقَالَ مُوسَى يَا قَوْمِ إِنْ كُنْتُمْ آمَنْتُمْ بِاللَّهِ فَعَلَيْهِ تَوَكَّلُوا إِنْ كُنْتُمْ مُسْلِمِينَ} {قَالُوا عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْنَا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً يُلْقِيهِمُ الْغَالِيِينَ} اى لا تظهِرْهُمْ عَلَيْنَا فَيُظْهِرُوا أَنَّهُمْ عَلَى الْحَقِّ فَيَفْتِنُوا بِنَا {وَنَجْنَا بِرَحْمَتِكَ مِنَ الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ} {وَأَوْحَيْنَا إِلَى مُوسَى وَأَخِيهِ أَنْ تَبَوَّآ الْأَجَلَا {يَقُومِكُمَا مِثْلُ بَيْتٍ مَبْنُوعٍ} وَأَجْعَلُوا لِيُؤْتِكُمَا قِبْلَةً} مُصَلًّى تُصَلُّونَ فِيهَا تُمْنُونَ مِنَ الْخَوْفِ وَكَانَ فِرْعَوْنُ مُنْتَفِعٌ مِنَ الصَّلَاةِ {وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ} أَبْتَدِئُوا {بِالتَّوْبَةِ وَالْحَنَةِ} {وَقَالَ مُوسَى رَبَّنَا إِنَّكَ آتَيْتَ فِرْعَوْنَ وَمَلَئَهُ زِينَةً وَأَمْوَالًا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا رَبَّنَا} آتَيْنَاهُمْ ذَلِكَ {لِيُجْبَلُوا} فِي {عَنْ سَيْلِكَ} دِيكَ {رَبَّنَا أَخْرِجْنَا عَلَى أَمْوَالِهِمْ} أَخْرَجْنَاهُمْ {وَأَشْدُدْ عَلَى قُلُوبِهِمْ} اطْبَعْ عَلَيْهَا وَاسْتَوْقِفْ {فَلَا يُؤْمِنُوا حَتَّى يَرَوْا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ} المولم دعا عليه وَأَمَّنْ هَارُونَ عَلَى ذَعَائِهِ {قَالَ} تَعَالَى {قَدْ أَجِيبْتُ دَعْوَتَكُمْ} فَمُبْتَخَتْ أَمْوَالُهُمْ جِجَارَةً وَلَمْ يَلْمِمْ فِرْعَوْنُ حَتَّى أَذْكَمَهُ الْفَرْقَ {فَاسْتَقِيمَا} عَلَى الرِّسَالَةِ وَالذُّعْوَةِ إِلَى أَنْ يَأْتِيَهُمُ الْعَذَابُ {وَلَا تَتَّبِعَانِ

سَبِيلَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ} فی استیغاث فیضی رؤی اَنَّهُ مَكَثَ بَعْدَهَا اربعین سنۃ {وَجَاوَزْنَا بِبَنِي إِسْرَائِيلَ الْبَحْرَ فَأَتَيْنَهُمُ {فِرْعَوْنُ وَجُنُودُهُ بَغْيًا وَعَدُوًّا} مَقُولَ لَهُ {حَتَّىٰ إِذَا أَذْرَكَهُ الْفَرَقُ قَالَ أَمُنْتُ لَهُ} اِنِّ بَانَهُ وَفِي إِزَاءَةِ الْكُفْرِ اسْتِغَاثًا {لَا إِلَهَ إِلَّا الَّذِي آمَنَتْ بِهِ بَنُو إِسْرَائِيلَ وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ} كَرَّزَهُ لِيَقْبَلَ مِنْهُ فَلَمْ يَقْبَلْ وَدَسَّ جَبْهَتَهُ فِي يَدِهِ مِنْ خِفَاةِ الْبَحْرِ مَخَافَةً أَنْ تَنَالَهُ الرِّخْمَةُ وَلَمَّا لَهُ {الْآنَ} ثَلَاثِينَ {وَكُلُّ عَصِيَّتَ قَبْلَ وَكُلَّتْ مِنَ الْمُطِيعِينَ} بِضَلَالِكَ وَاضْلَالِكَ عَنْ الْإِيمَانِ {فَالْيَوْمَ نُنْقِصُكَ} نُخْرِجُكَ مِنَ الْبَحْرِ {بِذَنْبِكَ} جَسَدِكَ الَّذِي لَا رُوحَ فِيهِ {لِتَكُونَ لِمَنْ خَلَقَكَ} بَعْدَكَ {آيَةً} عِزَّةً فَيَحْرِقُوا عُثُودَكَ وَلَا يَقْتُلُوا عَلَىٰ مِثْلِ فَعْلِكَ وَعَنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ شَكُّوا فِي عَزَمَتِهِ فَأَخْرَجَ لَهُمْ لَيَازُةً {وَلَا تُكَيِّرُوا مِنَ النَّاسِ} أَيِ أَهْلِ مَكَّةَ {عَنْ أَيَاتِنَا لَعَالِيُونَ} لَا يَنْفَعُونَ بِهَا

ترجمہ: د فرعون د قوم پہ خوانانو کنبی یو موتی عوانانو نہ علاوہ چا ہم د فرعون او د ہفہ سردرانو د ویری د وجہ نہ د موسیٰ علیہ السلام خبرہ اونہ منلہ چہ ہفہ بہ دوی تہ تکلیف ورکری او د ہغوی د دین نہ بہ نہی واروی او پہ دہی کنبی شک نشستہ چہ فرعون پہ ملک د مصر کنبی بہ زور او تکبر کنبی دیر وتلی وواو ہفہ خو وو د ربوالی پہ دعویٰ سرہ د حد نہ تجاوز کونکي، او موسیٰ علیہ السلام او فرمائیل ای زما قومہ کہ چری تاسو پہ اللہ باندی ایمان لرئی نو ہم پہ ہفہ باندی بہروسہ اوکری، کہ چری تاسو فرمانبردارہ یی، ہغوی عرض اوکرو چہ مونہ ہم پہ اللہ باندی بہروسہ کری دہ، ای زمونہ پروردگارہ تہ مونہ ظالمانو د د مشق تغتہ مہ جوروہ، یعنی تہ دوی بہ مونہ باندی غالب کوہ مہ، چہ ہغوی دا او گنری چہ ہغوی پہ حق باندی دی، بیا بہ مونہ باندی ظلم کوی او تہ مونہ تہ د کافر قوم نہ خلاصی را کرہ او مونہ موسیٰ علیہ السلام او د ہفہ ور طرف تہ وحی اولیلہ چہ تاسو دوارہ پہ مصر کنبی د خپل قوم د پارہ کورونہ برقرار وسائی، او خپل کورونو لہ قبلہ، د مونخ خانی جوہ کری چہ تاسو پکنبی مونخ کوئی، او چہ تاسو د ویری نہ پہ امن یی، او فرعونیانو دوی د مونخ کولو نہ منع کری وو۔ او مونخ پہ پورا طریقہ سرہ ادا کری او ای موسیٰ علیہ السلام تہ د نصرت او جنت مسلمانانو تہ زیری واوروہ، او موسیٰ علیہ السلام عرض اوکرو ای زمونہ پروردگارہ تا فرعون تہ او د ہفہ سردارانو تہ د زینت سامان او مختلف قسمہ مال د دنیا پہ زندگی کنبی ورکری او زمونہ پروردگارہ تا دا خیزونہ ہغوی تہ ورکرل چہ ہغوی ددی پہ نتیجہ کنبی ستا د لاری نہ خلقو لہ گمراہ کری، ای زمونہ رب ادوی مالونہ تباہ بریاد کرہ او ددوی زبونہ نور ہم زیات سخت کرہ ددوی پہ زرونو باندی مہرونہ اولگوہ او بند نہی کرہ چہ بیا دوی ایمان را ونری تردی چہ دردناک عذاب اوینی موسیٰ علیہ السلام ددوی د پارہ خیری اوکری او ہارون علیہ السلام ددوی پہ خیرو باندی آمین او فرمائیلو، اللہ تعالیٰ او فرمائیل ستاسو دعا قبولہ کری شوہ چہ د ہفہ د وجہ نہ ددوی مالونہ (مال او زو) پہ کانرو کنبی بدل شول، او فرعون ایمان را ونرو تردی چہ غرق شو، او تاسو دوارہ پہ تبلیغ او دعوت باندی کلک اوسپی تردی چہ پہ دوی باندی دردناک عذاب راشی او تاسو دداسی خلقو تابعداری

مہ کوئی چې د فیصلې په معاملہ کښې د جلدبازنې په انجام باندې نه پوهیږي، روایت کړې شوې دې چې موسی (علیہ السلام) د خیرو نه پس په دوی کښې څلوېښت کاله تیر کړل، او مونږ یې اسرائیل د سیند نه واپړول بیا فرعون او د هغه لښکرې د ظلم او زیاتۍ په ارادې سره دوی پسې شول، بیا، وعدو! 'اتبعهم' مفعول له دې تر دې چې فرعون په دوییدو شونو وې وئیل چې ما اوملو چې رشتونې معبود د هغه نه سوانشته په چا باندې چې بنی اسرائیلو ایمان راوړې دې 'انه' په اصل کښې 'بانه' دې او په یو قرامت کښې 'انه' د کسرې سره دې جمله مستانفہ کیدو د وجه، او مخه هم تا بعد ازئ ته سر ایښودنکو کښې یم هغه ایمان او تسلیم مکرر راوړو چې قبول شی خو قبول نکړې شو او جبرئیل (علیہ السلام) د هغه په خوله کښې د سیند خټه ورکړه په دې ویره چې چرته دده طرف ته رحمت متوجه نشي جبرائیل (علیہ السلام) هغه ته جواب ورکړو اوس ایمان راوړې حالانکه تددې نه مخکښې نافرمانی کوله او ته په خپله گمراه شوې او د نورو لره د ایمان نه د گمراه کولو د وجه په فساد کوونکو کښې وې اوس مونږ ستا لاش چې بې روځه دې د سیند نه راوباسو چې روستور اتلونکو نسلونو د پاره ته د عبرت ښه جوړه شي چې هغوی ستا بنده والې اوبیژنې او ستا په شان کارونو جرات اونکړي او د حضرت ابن عباس (رضی الله عنہ) نه روایت دې چې بعضې بعضې بنی اسرائیلو د فرعون په مرگ کښې شک او کړنو د هغه لاش راوخکلې شو چې اونې گوری او واقعه داده چې دیرد مکې اوسیدونکي داسې دی چې زمونږ آیتونه د قدرت د ښو نه بې پرواهي کوی یعنی ددې نه عبرت نه حاصلوی.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: فَمَا أَمْسَ لِمُوسَى الْأَذْرِيَّةَ مِنْ قَوْمِهِ: فاء عاطفه ده، معطوف علیه محذوف دې، او هغه د مخکښې عبارت نه معلومیږي چې فالق موسی عصاه فاذا هی تلقف ما یکون دې، (اعراب القرآن) فَمَا أَمْسَ لِمُوسَى معنی داده چې د موسی (علیہ السلام) خبره ئې اونه منله، دې ته ایمان بالتسلیم وائی، دا متعدی په لام سره وی او یو ایمان بالتصديق دې هغه متعدی په باء سره وی، لکه چې دالله تعالی قول دې 'يَوْمَ بِاللَّهِ يَوْمَئِذٍ لِلْمُؤْمِنِينَ'.

قوله: ذَرِيَّةٌ: د ذال تثلیث سره، ذریة الرجل، اولاد، نسل، جمع ئې ذراری، او ذریات، ذریة دلته د قلت عدد په معنی کښې استعمال شوې دې، مفسر علام د ذریة تفسیر په 'طائفة' سره کولو کښې دې معنی طرف ته اشاره اوکړه، یعنی د موتی هومره خلق، په تفسیر کبیر کښې دې: ههنا معناها التظليل (کبیر) د حضرت ابن عباس (رضی الله عنہ) قول دې چې د 'ذریة' لفظ کله د یو قوم د پاره اوئیلې شی نو مقصود ددې نه سپکوالی یا وړوکې گنرل مراد وی. قال ابن عباس (رضی الله عنہ) لفظ الذریة یعبر به عن القوم علی وجه التغییر والتصغیر (کبیر) چونکه دلته د سپکوالی څه قرینه نشته ځکه دلته مقصود تصغیر د عدد دې،

فوله: من قومه: د قومه، همیر دوه مختلف معانی پیدا کوي دی، مراد ترې قوم د موسی علیه السلام هم کیدې شی، او قوم د فرعون هم، په اول صورت کښې به دا مراد واخستلې شی چې د فرعون او د فرعونیانو د ویرې نه په اول کښې د اسرائیلیانو ډیر لگو خلقو د حضرت موسی علیه السلام د خبرې تصدیق او کړو، او د دویمې توجیه په صورت کښې به ترې د فرعونیانو یو جماعت مراد وی، چې په هغې کښې هغه جادوگر شامل دی چې د موسی علیه السلام د مقابلې د پاره راغلې وو، ددې نه علاوه د فرعون ښځه آسیه، او د فرعون خازن او د هغه ښځه، د فرعون د لور مشاطه (ویښتو سموونکی ښځه)، او رجل من آل فرعون هم، مفسر علام دویم طرف اختیارولو سره د 'قومه' ضمیر 'فرعون' طرف ته راجع کړې دې فوله: ارض مصر: ددې سره ئې اشاره او کړه چې 'فی الارض' کښې الف لام، لام عهد دې فوله: وامن هارون علی دعاءه: دا ددې سوال جواب دې چې خبرې خو موسی علیه السلام کړې وې نو بیا په قدامت دعوت کښې د تشبیه صیغه ولې راوړلې شوه؟ د جواب حاصل دادې چې دعا کول او په دعا باندې آمین وویل په یو درجه کښې دی فوله: حمأة توره خاوره، خټه

[ایاتونه: ۹۳-۱۰۳]

{وَلَقَدْ يَونُسًا} اَنزَلْنَا {يَنِي اِسْرَآئِيلَ مُوسَىٰ اٰمِدْق} مَنزِلَ عِزَّةٍ وَهُوَ الشَّامُ وَمِصْرُ {وَوَدَّعْنَا لَهُمُ مِنَ الشَّيَاطِئَاتِ مَا اَخْلَعُوا} بَانَ اَمَنُ بَغَضُ وَكَفَرُ بَغَضُ {حَتَّىٰ جَاءَهُمُ الْوَلَهَانُ اِنَّ رَبَّكَ يَقْضِي بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَمَا كَانُوا بِهٖ يَخْتَلِفُوْنَ} مِّنْ اَمْرِ الَّذِيْنَ اِلَآهَآءُ الْمُؤْمِنِيْنَ وَتَغْلِيْبُ الْكَافِرِيْنَ {فَاَن كُنْتَ} يَا مُحَمَّدُ {فِي شَكٍّ مِّمَّا اَنزَلْنَا اِلَيْكَ} مِّنَ الْقُرْآنِ فَزِنَا {فَاَسْأَلُ الَّذِيْنَ يَفْقَهُوْنَ الْكِتَابَ} الْفَقَرَةُ {مِنْ قَبْلِكَ} فَانَّهُ ثَابِتٌ عِنْدَهُمْ بِخَبْرِنَا بِصِدْقِهِ قَالَ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا اَشْكُ وَلَا اُشَالُ {لَقَدْ جَاءَكَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونُ مِنَ الْمُمْتَرِيْنَ} الشَّكُّ فِيهِ {وَلَا تَكُونُ مِنَ الَّذِيْنَ كَذَبُوا بِآيَاتِ اللهِ فَتَكُونُ مِنَ الْخَاسِرِيْنَ} {اِنَّ الَّذِيْنَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَةُ رَبِّكَ} بِالْعَذَابِ {لَا يُؤْمِنُوْنَ} {وَلَوْ جَاءَهُمْ كُلُّ آيَةٍ حَتَّىٰ يَرَوْا الْعَذَابَ اَلْوَلَهُمْ} فَلَا يَنْفَعُهُمْ جَنِيْدٌ {فَلَوْلَا} فَلَهَلَا {كَانَتْ قُرْآنٌ} اِهْدِ اَهْلَهَا {اَمَلْتُ} قُلْتُ لَزُلَّ الْعَذَابُ بِهَا {فَنَقَعْنَا اِيْمَانَهَا} اَلَا} لَكِنْ {قَوْمُ يُوْسُفَ لَمَّا اٰمَنُوْا} جِنْدُ رُؤْيَا اَمَارَاتِ الْعَذَابِ الْمَدْعُوْ وَلَمْ يُلْغَوْا اِلَىٰ خُلُوْلِهِ {كَفَلْنَا عَنْهُمْ عَذَابَ الْخُرْزِيِّ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَنُفَعْنَا لَهُمْ اِلَىٰ حَيٰوِنَ} اِنْفِصَاءُ اَجَالِهِمْ {وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَآَمَنَ مَنْ فِي الْاَرْضِ كُلُّهُمْ جَمِيْعًا اَقَانَتْ تُكْرَهُ النَّاسُ} بِمَا لَمْ يَنْشَأِ اللهُ مِنْهُمْ {حَتَّىٰ يَكُوْنُوْا مُؤْمِنِيْنَ} لَا {وَمَا كَانَ يَنْفَعُ اَنْ تُوْمِنَ اِلَّا بِاِذْنِ اللهِ} لَا زَادِيهِ {وَيَمْحُلُ الرِّجْسَ} الْعَذَابِ {عَلَى الَّذِيْنَ لَا يَعْقِلُوْنَ} يَنْتَضِرُوْنَ آيَاتِ اللهِ {قُلْ} بِالْغُلَامِ نَحْنُ {اَنْظُرُوْا مَاذَا} اَمِي الَّذِي {فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ} مِّنَ الْآيَاتِ الدَّالَّةِ عَلَىٰ وَحْدَانِيَةِ اللهِ تَعَالٰى {وَمَا تُفْعِلُ الْاَكْبَادُ وَالتَّنْدُرُ} جَنَعَ تَلْبِيْرُ اَمِي الرُّسُلِ {عَنْ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُوْنَ} فِي جَنَمِ اللهِ اَمِي مَا نَفَعَهُمْ {قَبْلُ} لَمَّا

{يَنْتَظِرُونَ} بِكَذِّبِكَ {الْأَيْمُنُ أَتَاهُمُ الَّذِينَ هَوَّاهُمْ قَبْلَهُمْ} مِنَ الْأَمَمِ أَمْ يَمْثِلُ وَلَاتِيهِمْ مِنَ الْعَذَابِ {قُلْ فَاظْهَرُوا} ذَلِكَ {إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظَرِينَ} {لَمْ يَلْقَى} الْمُضَارِعَ لِحِكَايَةِ الْخَالِ الْمَاجِيَةِ {رُسُلَنَا وَالَّذِينَ آمَنُوا} مِنَ الْعَذَابِ {كَذَلِكَ} الْإِنْجَاءَ {حَقًّا عَلَيْنَا نَبْهِي الْمُؤْمِنِينَ} النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَصْحَابَهُ مِنْ تَعْدِيلِ الْمُشْرِكِينَ

ترجمہ: او مونہ بنی اسرائیلو ته دیر نہ دے استو گنہی خانی ورکرو او هغه مصر او شام وراو مونہ د خوراک د پارہ پاک عزیزونه ورکړل خو بیا هغوی اختلاف اونه کړو خو هغه وخت چې کله علم هغوی ته راغلو، په داسې طریقې سره چې بعضې خلقو ایمان راوړو او بعضو انکار او کړو یقینا ستا رب به ددوی په مینځ کښې د هغه غیز فیصله وکړی چې د دین په کوم امر کښې دوی اختلاف کولو مومنانو ته خلاصې ورکولو سره او کافرانو ته عذاب ورکولو سره نو اې محمد ﷺ فرض کړه که چېرې ته ددې قصو په باره کښې چې کوم مونو ستا طرف ته نازل کړې دی په شک کښې ئې، نو د هغه خلقو ته تپوس او کړه چې ستا نه مخکښ کتاب تورات لولی، ځکه چې دا نازل شوې واقعې ددوی په نیز ثابتې دی هغوی په تاته ددې د رشتینوالی خبر درکړی، حضور پاک ﷺ جواب ورکړو چې نه ځما شک دې او نه څه تپوس کوم بې شکه ستا رب د طرف نه تاته حق راغلي دې لهدا ته په دې کښې د شک کوونکو نه مه کیږه او نه د هغه خلقو نه کیږه چا چې د الله آیتونه دروغ او گټل، چرته ته د نقصان کوونکو نه نشي یقینا هغه خلق چې په چا باندې ستا رب د عذاب فیصله شوې ده هغوی به ایمان نه راوړی، اگر چې د هغوی په مخکښې نښې ولې راوترې شي تردې چې هغوی هغه دردناک عذاب اوینی، خو هغه وخت په هغوی ته د ایمان نه څه فائده نه وی، چنانچه یو کلی والا، د (قریه) کلی نه (اهل قریه) کلې والا مراد دی ایمان راوړنو په دوی باندې د عذاب د نازلیدو نه مخکښې چې ایمان ددوی د پارہ فائده ورکونکی وی، سوا د یونس علیہ السلام د قوم نه چې کله هغوی د وعده کړې شوې عذاب دکتلو په وخت کښې ایمان راوړو او هغوی د عذاب د نازلیدو پورې خپل ایمان روستو نکړو نو مونو د هغوی نه په دنیا کښې د رسوائی عذاب لرې کړو او هغوی له مویو خاص وخت پورې د زندگۍ نه د فائدې اخستلو موقع ورکړه د هغوی د عمر وخت پورا کیدو پورې او که ستا رب غوښتل نو په زمکه باندې به ټولو خلقو ایمان راوړې وو، نو آیا ته خلقو لره په هغه غیز باندې مجبوره کولې شي چې کوم الله ددوی نه نه غواړی تردې چه هغوی مومنان شي نو داسې نشي کیدې حالانکه د یو کس د پارہ دا ممکنه نه ده چې د الله د ارادې نه بغیر ایمان راوړی او الله په هغه خلقو باندې عذاب نازلوی کوم خلق چې د الله په آیتونو کښې سوچ او فکر نه کوی، نو ته دې د مکې کافرانو ته اووايه چې تاسو سوچ او کړئ چې په آسمانونو او زمکه کښې چه څه دی د الله په وحدانیت باندې دلالت کوونکی نښو کښې کوم خلق چه د الله په علم کښې ایمان راوړنکی نه دی نو هغوی ته نښې او ښوونکی رسولان هیڅ فائده نه ورکوی نذر د نذر جمع ده یعنی پیغمبران نو اوس دا خلق ستا

دروغ گنہ گرو سرہ دی نہ سواد بل کوم عجز پہ انتظار کنبی دی چي هغه شان خرابي ورهي اويني چي د دوی نه مخکينې خلقو ليدلي وي نو دوی ته اووايه ددي انتظار کوئی او هم زه تاسو سره انتظار کوم، بيا به مونږ خپل رسولان او هغه خلق چي ايمان ئې راوړي دي، د عذاب نه بچ کوو تنجي د ماضي د حالت حکايت کولو د پاره د مضارع صيغه ده هم دغه شان عمونې په ذمه دي چي مونږ ايمان والا بچ کوو.

د قيوداتو فوائد او تسهيل

قوله: یونانیونږنه ماضی جمع متکلم، استوگنه ورکول، مناسب ځای ورکول
قوله: مېوا صدق: مېوا اسم مکان دي يا مصدر دي او د صدق اضافت د عربو د عادت مطابق دي، عرب چي کله د يو څيز د تعريف اراده او کړی کوی نو دهغې اضافت صدق ته کوی. مثلاً هذا رجل صادق، بوقدر صدق، مراد دلته منزل محمود دي مقام صدق نه بعضي حضراتو مصر، بعضو اردن او فلسطين او بعضي شام مراد اخستلي دي.

قوله: المضارع المحال الماضية: دا عبارت د يو سوال مقدر جواب دي
سوال: دادې چي تنجي د مضارع صيغه ده، چي په حال او استقبال باندې دلالت کوی ددي مطلب دادې چي بني اسرائيلو ته خلاصې په زمانه حال کنبې ورکولې شی، يا روستو به ورکولې شی، حالانکه خلاصې په تيره شوې زمانه کنبې ورکړې شوې وو.
جواب: دا د ماضي د حال د حکايت په توگه باندې فرمائيلې شوې دي، داسې لکه چي د تير وخت په موجوده حال کنبې منظر کشی کيږي.

[ايپا توله: ۱۰۴-۱۰۹]

{قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ} اَي اهل مټه {إِنْ كُنْتُمْ فِي شَكٍّ مِنْ دِينِي} اَنه حق {فَلَا أُعْهِدُ الَّذِينَ تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ} اَي غير هغه وهو الامتناع بيشككم فيه {وَلَكِنْ أُعْهِدُ اللَّهُ الَّذِي يَقُولُ أَكْفَرُ} بغير ازواجكم {وَأَمِرْتُ أَنْ} اَي بان {أَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ} {و} قبل لي {أَنْ أَقْبَلَ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا} مثالا اليه {وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ} {وَلَا تَذَرُ} تغد {مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُكَ} اِن غبنه {وَلَا يَضُرُّكَ} اِن لم يضره {فَإِنْ فَعَلْتَ} ذلك فرما {فَإِنَّكَ إِذَا مَنِ الظَّالِمِينَ وَإِنْ تَحْسَبْكَ} بعينك {اللَّهُ يَهْتَفِي بِكَفَرٍ} وضر {فَلَا تَكَاثُفْ} رافع {لَهُ} اَلْأَهْوَاءُ وَان يُوْذَكَ بِغَيْرِ فَلَإِ رَآدٍ دافع {لِلْفُطُورِ} الذي ارادك به {يصبب به} اي بالخمر {مِنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ} وهو الغفور الرحيم {قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ} اَي اهل مټه {قَدْ جَاءَكُمْ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ اهْتَدَى فَإِنَّمَا يَنْتَقِلْ إِلَى نَفْسِهِ} لَأَنْ ثَوَابَ اهْتِدَائِهِ لَهُ {وَمَنْ ضَلَّ فَلَا تَحْمِيْلُ عَلَيْهِ} لَأَنْ وَتِل ضلاله عَلَيْهِ {وَمَا أَنَا عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ} فَأَجْرُكُمْ عَلَى الْهَدَى {وَأُولَئِكَ مَا يُؤْمِنُ الْبَلْكَ} مِنْ رَبِّكَ {وَأَصْبِرْ} عَلَى الذُّغْوَةِ وَأَذَاهُمْ {وَأَتَى يَوْمَهُمُ اللَّهُ} فِيهِمْ بَأْسُهُ {وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ} أَغْلَبَهُمْ وَفَدَ مَبْرَحَتِي حَكِيمٌ عَلَى الْمُشْرِكِينَ بِالْقِتَالِ وَأَهْلَ الْكِتَابِ بِالْحِزْبِ

نوحہ: اے محمد ﷺ اووایہ چې اې د مکې خلقو که چرې تاسو عباد دین په حق کیدو کښې باره کښې په شک او شبه کښې یی نو تاسو ته معلومیدل پکار دی چې څه ستاسو په دین کښې ستاسو د شک د وجه د هغه معبودانو عبادت نه کوم د چا چې تاسو الله تعالی پرېښودلو سره عبادت کوئ او هغه بتان دی خو څه د هغه خدایې بندگی کوم چې کوم ستاسو روحونه قبض کوی او ماته ئې دا حکم راکړې دې چې زه دی د مومنانو نه یم او ماته ئې دا حکم راکړې دې چې خپله توجه دین طرف ته مائله کړه او هیڅ کله د شرک کوونکو نه مه کیږه، او دا حکم شوې دې چې د الله پرېښودلو سره د یو داسې غیږ بندگی مه کوه چې کله ته د هغه بندگی او کړې نو تا ته هیڅ فائده نشی دررسولې، او چې کله ته د هغه بندگی اونکړې نو تا ته څه نقصان نشی دررسولې، بالفرض که تاسو داسې اوکړل نو په داسې صورت کښې به ته د ظالمانو نه شې، او ماته دا وئیلی شوی دی، چه که الله تاسو ته څه تکلیف دراورسوی مثلاً فقیری او بیماری نو دهغه نه سوا ددې تکلیف د لرې کولو والا څوک نشته، بلکه هغه خپل فضل په خپلو بندگانو باندې چې په چا او غواړی کوی ئې پرې، هغه ډیر بغښونکې او ډیر رحم کولو والا دې ته ورته اووایه چې اې د مکې خلقو تاسو ته ستاسو د رب نه حق راغلې دې لهدا چې کوم کس په صحیح لار راشی نو هغه به په د خپل ځان د پاره په لار باندې راشی ځکه چې د هدایت اجر هم هغه ته به میلا ویږی او چې کوم سړې بې لارې شی نو د هغه د بې لارې کیدو سزا به هم په هغه باندې پیږزی، ځکه چې د هغه د بې لارې کیدو نقصان صرف هغه ته وی او څه په تاسو باندې مسلط کړې شوې نه یم چې تاسو څه په هدایت باندې مجبوره کړم، او دا هم وئیلې شوې دی چې تا ته د هغه وحی اتباع کوه چې کومه تاته راوپلې شوې ده، او په دعوت او د هغې په تکلیف باندې صبر کوه تر دې چې الله تعالی د دوی په مینځ کښې په خپل حکم سره فیصله اوکړی او هغه بهترین فیصله کوونکې دې، او هغوی ﷺ صبر او کړو تردې چې مشرېکانو سره د جنگ، او اهل کتاب باره کښې د جزیې حکم نازل شو.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

نوله: انه حق: دا اضافه ددې سوال جواب دې چې د شک تعلق د مفرد سره نه وی ددې وجه نه مفسر علام انه حق محذوف گرځولې دې چې د شک تعلق د جملې سره شی
نوله: يتوفاكهم: واحد مذکر غائب مضارع معروف 'توفى' (تفعل) کم ضمیر مفعول، تاسو پورا اخلی، ستاسو روح قبض کوی.

نوله: قيل له: ددې اضافې مقصد د ماقبل سره ربط پیدا کول دی، ځکه چې ماقبل کښې 'امرت' دې اوس به تقدیری عبارت داسې شی 'وامرت ان اکون من المؤمنين وقيل لى ان اقم وجهك للدين حنيفاً'

فوله: ذلك فرضاً: دا د دې سوال جواب دې چې د غیر الله عبادت د نبی د طرف نه ناممکنه دې، بیا داسې ولې خطاب او کړې شو مفسر علام جواب ورکړو چې دا علی سبل الفرض والتقدير دې.

فوله: علی الدعوة: ددې قید د لگولو مقصد د ماقبل سره ربط پیدا کول دی

[۱۱] سورة هود

سورة هود مكية الا اقم الصلوة الاية او الا للعلك تاركه الاية واولئك يومنون الاية مائة وثلاث وعشرون اية
سورة هود مکی دې مگر اقم الصلوة (آیت) یا مگر: للعلک تارک (آیت) او: اولئک یؤمنون به (آیت)،
په دې کښې ۱۲۲ یا ۱۲۳ آیتونه دي.

[ایاتونه: ۱-۵۰]

بسم الله الرحمن الرحيم (الى الله اعلم بمزاياه بذلك هذا) (كِتَابُ أُحْكِمَتْ آيَاتُهُ) (بِجِبِيبِ النِّظْمِ وَتَبِيعِ
الْمَقَامِ) (أُمُّ لَيْسَتْ) بُنْتُ بِالْأَحْكَامِ وَالْفُصُحِ وَالْمَوَاضِعِ (مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ عَزِيزٍ) أَمَّا اللَّهُ أَمْ أَنِي بَانَ (وَلَا
تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ إِنِّي لَكُمْ مِنْهُ نَبِيرٌ) بِالْعَذَابِ إِنْ كَفَرْتُمْ (وَلَيْسَ) بِالْقَوَابِ إِنْ آمَنْتُمْ (وَأَنْ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ مِنْ
الشَّرِّ لَكُمْ تُبَوِّأُوا) ارْجِعُوا (إِلَيْهِ) بِالطَّاعَةِ (يُحْيِيكُمْ) فِي الدُّنْيَا (مَتَاعًا حَسَنًا) بِطِيبِ غَيْشٍ وَسِقَةِ رِزْقٍ (إِلَى
أَجَلٍ مُّعَيَّنٍ) هُوَ الْمَوْتُ (وَيُؤْتِي) فِي الْآخِرَةِ (كُلَّ ذِي فَضْلٍ) فِي الْقَبْرِ (فَقُضِيَ) جَزَاءُهُ (وَلَنْ تَوَلَّوْا) بِهِ
خَدَفٍ إِخْدَى الثَّغْنِي أَنِي تَفْرَضُوا (إِلَى) أَعْفَافٍ عَلَيْكُمْ عَذَابٍ يَوْمَ كُورٍ) هُوَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ (إِلَى) اللَّهُ مَرْجِعُكُمْ
وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ) وَمِنَ الْقَوَابِ وَالْعَذَابِ وَنَزَلَ كَمَا رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ عَنْ بِنِ عَاسٍ فِيمَنْ كَانَ يَسْتَحْيِ أَنْ
يَتَخَلَّى أَوْ يُجَامِعَ فَيُضْطَبِّي إِلَى السَّمَاءِ وَقِيلَ فِي الْمُنَافِقِينَ (أَلَا إِنَّهُمْ يُكْفَرُونَ صُدُّوا عَنْهُمْ لِيَسْتَخَفُّوا مِنْهُ) أَمَّا اللَّهُ
(الْأَجِينَ) يَسْتَفْشُونَ لِيَأْجِبَهُمْ يَنْفَعُونَ بِهَا (يَعْلَمُ) تَعَالَى (مَائِيُونَ وَمَائِيُونَ) فَلَا يُغْنِي اسْتِخْفَالُهُمْ (إِنَّهُ
عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ) أَنِي بِنَا فِي الْقُلُوبِ

ترجمه: شروع کوم د الله په نوم چې دیر مهربانه او دیر رحم کوونکی دې الر ددې نه الله خپل مراد
بڼه پیژنی دا داسې کتاب دې چې ددې آیتونه د عجیبه ترتیب او بې مثال معانیو په وجه
محکم کړي شوي دي بیا د حکیم او خبیر یعنی د الله د طرف نه د احکامو، واقعاتو او
نصیحتونو په اعتبار سره صفا صفا بیان کړي شوي دي دا چې د الله نه سوا د بل چا عبادت مه
کوئ، مخه د هغه د طرف نه تاسو لره د عذاب نه ویرونکي یم که چېرې تاسو کفر کوئ او د ثواب
خوځښی ورکونکي یم که چېرې تاسو ایمان راوړئ او دا چې تاسو د خپل رب سره د شرک نه
بخښنه او غواړئ، بیا د تابعدارنې په ذریعه د هغه طرف ته رجوع او کړئ هغه به تاسو ته په دنیا
کښې د یو خاص وخت پورې د مړو سامان او پراخوالي د رزق درکړی، او په آخرت کښې به هر
زیات عمل کوونکی ته زیات اجر ورکړی او که چېرې تاسو مخ واړوئ د "تولو" په دوه تاء کښې

يو ټا. حذف كړې شوې ده، نو ماته ستاسو په باره كېنې د يوې غټې ورنځې چې هغه د قيامت ورنځ ده د عذاب ويره ده تاسو به هم الله طرف ته ځئ او هغه به هر څيز باندې قدرت لرونكې دې او په دې هر څيز كېنې ثواب يا عذاب هم دې، او راروان آيت، څنگه چې امام بخاري د ابن عباس رضي الله عنه نه نقل كړې دې چې دا آيت د هغه كس باره كېنې نازل شوې دې په دې خيال سره چې خدا دا عمل آسمان (يعنې الله) ته رسي د قضائې حاجت كولو په وخت كېنې او د خپلې ښځې سره په ميلاويدو كېنې نې شرم محسوسولو، ونيلې شوى دى چې د منافقينو په باره كېنې دا نازل شوې دې ياد ساتئ دوى خپلې سينې راتاووي يعنې راتيتوى چې د الله نه خپلې خبرې پټې كړي ياد ساتئ چې كله هغه خلق كوم چې خپلې كپرې راغونډوي يعنې په هغې كېنې پټيږي نو الله تعالى په دغه وخت هم هغه څيز لره پيژني كوم چې هغوى پټوي او ښكاره كوي نې لهذا دوى د پټولو هيڅ فائده نشته بې شكه هغه خو د زړونو دته خبرې پيژني.

د قيوداتو فوائد او تسهيل

قوله: سورة هود: په تركيب اضافى سره مبتدا، 'مكية' خبر اول، 'مائة الخ' دويم خبر، 'مكية' مستثنى منه دې، 'الا حرف استثناء' اقم الصلوة (الاية) مستثنى، يعنې پوره سورت مكى دې، سوا د يو آيت نه 'اقم الصلوة (الاية)' نه، دا قول د ابن عباس رضي الله عنه دې قوله: او لا فلعلك تارك بعض ما يوحى اليك: (الاية) دا دويم قول طرف ته اشاره ده ددې قول مطابق پوره سورت مكى دې، خو دوه آيتونه، يو خو فلعلك او دويم اولئك يؤمنون دا قول د مقاتل دې،

قوله: هذا: په دې كېنې اشاره ده چې كتاب د مبتدا محذوف خبر دې نه چې مبتدا، ځكه چې نكړه صرف مبتدا نه رازى، احكم، آياته جمله د كتاب صفت دې

قوله: ثم فصلت: په ثم كېنې دوه احتماله دى اول دا صرف د اخبار د پاره ده او معنى به دا وى چې الله تعالى مونږ له خبر راکړو چې قرآن په اوچته درجه كېنې په احسن وجوه سره محكم دې، او بهترين تفصيل سره مفصل دې، څنگه چې عرب واى فلان كبر الاصل ثم كبر الفعل دويم احتمال دا دې چې ثم د نزول په اعتبار سره د ترتيب زمانى د پاره وى په داسې توگه چې د اول نزول يعنې د عرش نه لوح محفوظ پورې د نازلیدو په وخت كېنې محكم كړې شو، بيا د موقع مناسب په تفصيل سره نازل شو.

قوله: من لدن حكيم عليم: دا د كتاب دويم صفت دې

قوله: بأن: په دې كېنې اشاره ده چې ان مصدرية دې، ان تفسيريه هم كيدې شى، د 'ان' تفسيريه د پاره دا شرط دې چې د ددې نه مخكېنې قول يا د قول په شان معنى لرونكې څه لفظ وى، دلته اگرچې لفظ قول نشته، خو ددې معنى 'فصلت' موجود دې، لهذا د 'ان'

مفسرہ کیدل ہم صحیح دی او دلته خو تفسیرہ کیدل دیر بنه دی.

فوله: قبل فی المنافقین: کہ د منافقین نه معلوم منافقین مراد وی نوبه دې کنبي نظر دې خکه چې د معلوم منافقینو وجود په مکه کنبي نه وو او آیت مکی دې، د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ روایت دې چې دا آیت د اخنس بن شریق په باره کنبي نازل شوې دې، چې د مکی د منافقینو نه وو، دا سري تيزي ژبي والا او بنه خائسته شکل والا وو، او حضور پاک ﷺ ته به يي د خوشحالی خبرې اورولې، او په زړه کنبي به نې مخالفت پت ساتلو، دده باره کنبي دا آیت نازل شو.

فوله: یشون، الثی الطی، د پتولو د پاره رانگارل، یشون په اصل کنبي 'یشیون' وو، ضمه په یاء باندې ثقیله وه نو 'نون' له مو ورکړه، د یاء او واؤ په مینځ کنبي د ساکنینو د وجه یاء مو حذف کړه، نو یشون شو.

پارہ نمبر ۱۲ [وَمَآءِیْن دَابَّة] [ایاتونه: ۶-۸]

(وَمَآءِیْن زَائِدَةٌ دَابَّةٌ فِي الْأَرْضِ) هِيَ مَا ذَبَّ عَنْهَا (أَلَعَلَّ اللَّهَ يُرْقِئَهَا) تَكْفُلُ بِهِ لِعِزَّةِ بَنَةِ تَعَالَى (وَيَعْلَمُ مُسْتَقَرَّقًا) مَسْكَنَهَا فِي الدُّنْيَا أَوْ الْمَلَبِ (وَمُسْتَوْدَعًا) بَعْدَ الْفَوْتِ أَوْ فِي الرُّجْمِ (كُلُّ) مِمَّا ذَكَرَ (فِي كِتَابِ مُبِينٍ) بَيْنَ هُوَ اللَّحْمُ الْمَحْفُوظُ (وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ) أَوَّلَهَا الْأَخَدَ وَآخِرَهَا الْجُمُعَةَ (وَوَكَانَ عَرْشُهُ) قَبْلَ خَلْقِهَا (عَلَى السَّمَاءِ) وَهُوَ عَلَى مَنَازِلِ الرِّيحِ (لِيُبَلِّغُكُمْ) مُتَعَلِّقٌ بِخَلْقِ أَمِي خَلْقِهَا وَمَا فِيهَا مِنْ مَنَافِعَ لَكُمْ وَمَصَالِحَ لِيُخَبِّرَكُمْ (أَنَّهُمْ أَحْسَنَ عَمَلًا) أَيْ أَطْوَعَ لِلَّهِ (وَكَيْفَ قُلْتُمْ) يَا مُخَلَّدُ لَهُمْ (أَنَّهُمْ مَبْعُوثُونَ) مِنْ بَعْدِ أَلَمَاتٍ لِيَقُولُوا الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّ) مَا (هَذَا) الْفَرَانِ الطَّائِقُ بِأَنْفُسِ أَوْ الَّذِي تَقُولُ (الْأَسْعُرُ مَبِينٍ) بَيْنَ وَفِي قِرَاءَةِ سَاحِرٍ وَالْمُفَارِ إِلَيْهِ التَّيُّبِ مَتَى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (وَكَيْفَ أَخْرَجْتَهُمُ الْعَذَابَ إِلَيَّ) مَجِيءُ (أُمَّةٍ) جَمَاعَةٍ أَوْ قَاتِ (مَعْدُودَةٍ) لِيَقُولُوا (مَا يَحْكُمُهُ) مَا يَمْنَعُهُ مِنَ النُّزُولِ قَالَ تَعَالَى (الْأَيُّومَ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ كَفَرُوا) مَذْلُومًا (عَنْهُمْ وَحَاقَ) نَزَلَ (بِهِمْ مَا كَانُوا يَسْتَهْزِئُونَ) مِنَ الْعَذَابِ

ترجمه: په زمکه باندې گرځيدونکي چې څومره زنده سردی د ټولو رزق د الله په ذمه دې 'من زائد دې، او دابه هغه ځناور نه وائی چې په زمکه باندې گرځی، یعنی هم الله ددوی د روزنی په خپل فضل سره کفالت کوونکې دې هم هغه ددوی د اوسیدو ځایي پیژنی، که هغه دنیا کنبي وی، یا د پلار په ملا کنبي، او د مرگ نه پس د هغه د سپارلو ځایي یا د مور په رحم کنبي دې (د هغه ځایي) پیژنی او هر څیز چې کوم ذکر شول په کتاب مبین کنبي دی، او هغه لوح محفوظ دې او هم هغه دې چې آسمانونه او زمکه یې په شپږ ورځو کنبي پیدا کړل ددې اول ورځ د اتوار ورځ وه، او آخری ورځ د جمعي وه، او د آسمانونو او زمکې د پیدا کولو نه مخکېنې د هغه عرش په اوبو باندې وو، او اوبه د هوا په اوږه باندې وه چې ستاسو نه امتحان واخلی، لیلو کم د خلق متعلق دې یعنې دا دواړه او په دې کنبي چې څه دی هغه نې

ستاسود فاندې اوستاسو د مصلحتونو د پارہ پیدا کرل چې ستاسو نه امتحان واخلی چې په تاسو کښې څوک به عمل کولو والا دی؟ یعنی څوک د الله تعالی زیات تابعدار دی او که اې محمد ﷺ ته دوی ته اوواښ چې تاسو به د مرگ نه پس په ژوندی کولو سره راپاخولې شی بنو انکار کوونکی په زر اوواښ چې دا قرآن چې د مرگ نه پس د پاسیدلو خبره کوی یا چې کومه خبره ته کوی هغه ښکاره جادو دي او په پو قرات کښې د سحر په خانې ساحر دي، او ددې مصداق به نبی ﷺ وی او که چرې مونږ ددوی نه مقرر شوې عذاب لې وخت د پارہ لرې کړو نو د توقو په توگه به وائی چې دې عذاب لره د راوستلو نه چا منع کړي دي؟ الله تعالی او فرمائیل یاه ساتی چه په کومه ورځ عذاب په دوی باندې راشی نو په اخوا کولو په نشی اخوا کیدی، او چې کوم عذاب پسي دوی توقی کولې هم هغه به دوی راوینسی...

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: تکفل به فضلا منه: دا اضافہ د یو سوال مقدر جواب دي چې د الاعلی الله نه معلومیږي چې په الله تعالی باندې رزق رسول واجب دی حالانکه په الله باندې وجوب محال دي؟ جواب: حاصل دادي چې مخلوق ته روزی رسول په الله تعالی باندې لزوم وجوباً نه دی بلکه دا صرف د فضل او د شفقت د وجه دي،

قوله: کل مبادکر: په دې کښې اشاره ده چې د 'کل' تنوین د مضاف الیه په عوض کښې دي قوله: بین: د بین تفسیر په 'بین' سره کولو کښې ئې اشاره اوکړه چې متعدی په معنی د لازم دي

قوله: جماعة اوقات: په دې کښې اشاره ده چې د 'امة' نه مراد د خلقو ډله نه ده، بلکه ددې نه د وختونو یو محدوده مجموعه مراد ده، 'امة' په اصل کښې د خلقو یو ټولگی ته وائی، ای طائفة من الناس، دلته طائفة من الازمنة مراد ده، څنگه چې شارح رحمته الله علیه لفظ د اوقات د اضافي کولو سره اشاره اوکړه.

قوله: معدودة: د معدودنه مراد قلیلة ده، ځکه چې حصه په عدد کښې په قلت باندې دلالت کوی.

[ایاتولنه: ۹ - ۲۴]

(وَلَيِّنْ أَدَقْنَا الْإِنْسَانَ) الْكَافِرَ (وَنَارَ رَحْمَةٍ) غَنَى وَصِيحَةٌ (لَمَّا رَزَعْنَاهَا مِنْهُ إِنَّهُ لَكَيْفُوسٌ) قُتُوطٌ مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ (الْكُفُورِ) شَيْبِدُ الْكُفْرِ بِهِ (وَلَكِنْ أَدَقْنَا نَعْمَاءَ بَعْدَ فَرَامٍ) فَرَّ وَشَدَّ (رَمْتَهُ لِيَقُولَ ذَهَبَ السَّيْفَاتِ) الْمَصَابِ (هَنْ) وَلَمْ يَتَوَلَّعْ رِزَالَهَا وَلَا يَشْكُرْ عَلَيْهَا (إِنَّهُ لَكُفُورٌ) بَطَرٌ (الْهُورُ) عَلَى النَّاسِ بِنَا أَوْيَ (إِلَّا) لَكِنْ (الَّذِينَ صَبَّوْا) عَلَى الصَّرَاءِ (وَعَرَّلُوا الصَّالِحَاتِ) فِي الثَّغْمَاءِ (أُولَئِكَ هُمُ الْمُفْطِرَةُ وَأَجْرُكَ بَرٍ) هُوَ الْجَنَّةُ (فَلَعَلَّكَ) يَا مُحَمَّدُ (تَارِكٌ بَعْضَ مَا يُوسَى إِلَيْكَ) فَلَا تَبْلُغُهُمْ إِنَاءَ لِنَهَائِهِمْ بِهِ (وَصَاقٍ بِوَصَدْرِكَ) بِلَاوِيهِ عَلَيْهِمْ لِأَخْلٍ

أَنْ يَكُونُوا أُولَئِكَ، هَلَا أَتَى عَلَى كَذِبِ أَجَاءَ مَعَهُ مَلَكٌ، يَصْنَعُهُ كَمَا يَفْرَخُهَا، أَلَمْ أَتَى عَلَى كَذِبِ لَمَّا عَلِمَ إِلَّا
 ابْتِلَاحٌ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْمَفْرُوعُ، وَأَلَهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ وَكَلِمٌ، حَبِطَ لِحَبَابِهِمْ (أَمْ تَلَا بِكُلُونِ الْفَرَاقَةَ أَمْ
 الْفَرَانِ، قُلْ فَأَتُوا بِمِثْرِ مِثْلِهِ، فِي الْمَصَاعِقِ وَالْبِلَاحِ، مُمْلَكَاتٍ، لِمَنْ تَكُونُ غَرَبُونَ لِمَصْنَعِ بَقِيَّةِ تَعْدِلُهُمْ
 بِهَا أُولَئِكَ بِمِثْرِ (وَأَذْعُرُوا) لِلْمَغَاوَةِ عَلَى ذَلِكَ (مَنْ اسْتَطَاعَ مِنْ دُونِ اللَّهِ) أَمْ غَيْرُهُ (إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ)
 فِي أَنَّهُ أَفْزَاهُ، فَإِنْ لَمْ يَسْتَجِيبُوا لَكُمْ أَمْ مِنْ دَعْوَتِهِمْ لِلْمَغَاوَةِ (فَاعْلَمُوا) حَبِطَ لِلْمُشْرِكِينَ (أَلَمْ أَتَى عَلَى
 مُنْقَبِطِ (يَعْلَمُ اللَّهُ) وَلَيْسَ الْهَيْزَاءُ عَلَيْهِ (وَأَنْ) مُخَلَّفَةٌ أَيْ أَنَّهُ (لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ قَبْلَ أَنْ تُخْرَجُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ)
 الْحُجَّةُ الْفَاطِمَةُ أَيْ اسْلَمُوا مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزَيَّيْنَهَا، بَانَ أَصْرُ عَلَى الشُّرْكِ وَقِيلَ هِيَ فِي الْمَرْبِ
 (تَوْفِيقُ إِلَيْهِمْ أَعْمَالُهُمْ) أَيْ جَزَاءُ مَا عَمِلُوا مِنْ خَيْرٍ مُصَدِّقٌ وَجِلَّةٌ رَجَمَ (فِيهَا) بَانَ نَوْشِعَ عَلَيْهِمْ رَزَقَهُمْ
 (وَهُمْ فِيهَا) أَيْ الدُّنْيَا (لَا يُقْسُونَ) يَنْقُصُونَ ذَيْقًا (أُولَئِكَ الَّذِينَ لَيْسَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ إِلَّا النَّارُ وَحَبِطَ) بَطَلَ
 (مَا صَنَعُوا فِيهَا) أَيْ الْآخِرَةُ فَلَا تَوَابَ لَهُ (وَبَاطِلٌ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ) (أَفَمَنْ كَانَ عَلَى يَتِيمَةٍ) بَنَانِ (مِنْ رَبِّهِ)
 وَهُوَ الَّذِي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَوْ الْمُؤْمِنُونَ وَهِيَ الْقُرْآنُ (وَيَتْلُوهُ) يَتْلُوهُ (شَاهِدٌ) لَهُ بِصِدْقِهِ (مِنْهُ) أَيْ
 مِنْ اللَّهِ وَهُوَ جَبْرِيلُ (وَمِنْ قَبْلِهِ) الْقُرْآنُ (كِتَابُ مُوسَى) الْقُرْآنُ شَهِيدٌ لَهُ أَيْضًا (إِمَامًا وَرَحْمَةً) خَالَ كُنْزُ
 لَيْسَ كَذَلِكَ لَا (أُولَئِكَ) أَيْ مَنْ كَانَ عَلَى يَتِيمَةٍ (يُؤْمِنُونَ بِهِ) أَيْ بِالْقُرْآنِ فَلَهُمْ الْحُجَّةُ (وَمَنْ يَكْفُرْ بِهِ مِنْ
 الْأَحْزَابِ) جَمِيعُ الْكُفَّارِ (قَالُوا نَرْوَاهُ فَلَا تَكُ فِي مِرْيَةٍ) ذِكْرُ (مِنْهُ) مِنَ الْقُرْآنِ (إِنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ وَلَكِنَّ
 أَكْثَرَ النَّاسِ) أَيْ أَهْلَ مَكَّةَ (لَا يُؤْمِنُونَ) (وَمَنْ) أَيْ لَا أَعَدَّ (أَطْلَمَ مِنْ أَفْزَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا) بِسَبْطِ الشُّرْكِ
 وَالْوَلَدِ إِلَيْهِ (أُولَئِكَ يُعْرَضُونَ عَلَى رَبِّهِمْ) يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِي جُفْلَةِ الْخَلْقِ (وَيَقُولُ الْأَشْقَادُ) جَمْعُ شَهِيدٍ وَهُوَ
 الْمَلَاجِكَةُ يَنْهَضُونَ لِلرُّسُلِ بِالْبَلَاغِ وَعَلَى الْكُفَّارِ بِالْكَلْبِ (هُؤُلَاءِ الَّذِينَ كَذَّبُوا عَلَى رَبِّهِمْ أَلَا لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى
 الظَّالِمِينَ) الْمُشْرِكِينَ (الَّذِينَ يَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ) دِينَ الْإِسْلَامِ (وَيَتَّبِعُونَهَا) يَتَّبِعُونَ السَّبِيلَ (عِوَاهًا)
 مُفْجَعَةً (وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ تَاكِدُ) (كَافِرُونَ) (أُولَئِكَ لَمْ يَكُونُوا مُعْجِزِينَ) اللَّهُ (فِي الْأَرْضِ) وَمَا كَانَ لَهُمْ مِنْ
 دُونِ اللَّهِ، أَيْ غَيْرِهِ (مِنْ أَوْلِيَاءٍ) أَنْصَارُ يَنْتَفِعُونَ مِنْ عِلَابِهِ (يُضَاعَفُ لَهُمُ الْعَذَابُ) بِاضْطِلَابِهِمْ غَيْرَهُمْ (مَا
 كَانُوا يَسْتَطِيعُونَ السَّمْعَ) لِلْحَقِّ (وَمَا كَانُوا يَصِيرُونَ) هُ أَيْ لِفَرْطِ كَرَاهَتِهِمْ لَهُ كَانَتْهُمْ لَمْ يَسْتَطِيعُوا ذَلِكَ (أُولَئِكَ
 الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ) لِمَصْرِجِهِمْ إِلَى النَّارِ الْمُؤَيَّدَةِ عَلَيْهِمْ (وَصَلَّى) غَابَ (عَنْهُمْ) مَا كَانُوا يَقْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ
 مِنْ دَعْوَى الشُّرْكِ (لَا جَرَمَ) حَقًّا (أَتَهُمْ فِي الْآخِرَةِ هُمْ الْأَصْمَرُونَ) (إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
 وَأَخْبَتُوا) سَكَنُوا وَاطْمَأَنَّنُوا أَوْ أُنَابُوا (إِلَى رَبِّهِمْ) أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ (مَثَلُ) مِثْلُ
 (الْقَرِيقَيْنِ) الْكُفَّارِ وَالْمُؤْمِنِينَ (كَالْأَعْمَى وَالْأَصْمَى) هَذَا مَثَلُ الْكَافِرِ (وَالْبَصِيرِ وَالسَّمِيعِ) هَذَا مَثَلُ الْمُؤْمِنِ
 (هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا) لَا (أَفَلَا تَذَكَّرُونَ) فِيهِ إِذْغَامُ الثَّاءِ فِي الْأَصْلِ فِي الدَّالِ تَعَطُّونَ.

ترجمہ: او کہ چرچہ مونہ کافر انسان تہ د خپل رحمت لکہ مالدارى اوصحت ورکولو نہ پس ہفہ د
 رحمت نہ محروم کرو نو ہفہ د اللہ د رحمت نہ نا امیدہ کیدو سرہ ددې رحمت ویرہ ناشکری

کوی، او کہ د ہفہ مصیبت نہ پس کوم چہ پہ دہ باندی راغلی وولکہ غریبی، او سختی نو چہ مونہ ورته نعمتونو مزہ وراوٹگوو نو وائی چہ حما خو ټول غصونہ لری شول او ددی نعمتونو د ختمیدو ورته بالکل خیال نه وی، او نه په دې باندې شکر کوی او دوی تکبر کوی او خه چہ دوی ته ورکړې شول ددې د وجه نه په خلقو باندې شینخی کوی، خو چہ کوم خلق په مصیبتونو باندې صبر کوی او په نعمتونو کښې نیک عمل کوی نوهم دغه خلق دی چہ د هغوی د پاره پغښته ده، او دیر لوثې اجر دې هغه جنت دې، نو اې محمد ﷺ داسې د نه وی چہ د قرآن نه ددوی د مخ اړولو د وجه ددې وحی مخه حصې لره چہ کومه تاته رالیږلې شوې ده دوی ته رسول پرېدې او ته دوی ته د قرآن اورولو نه ددوی د دې خبرې د وجه نه تنگ زړه شي دوی وائی چہ ولې په ده باندې خمونږ د خوښې مطابق خزانه نازلہ نشوه؟ یا ولې ده له فرشته رانغلہ، چہ دده تصدیق نې کړې وو ته خو صرف خبر ورکوونکې ئې ستا ذمہ داری خو صرف رسول دی نه چہ هر هغه خه ښکاره کول چہ د کوم دوی مطالبه کوی او الله په هر څیز باندې پورا اختیار لرونکې دې نو هغه به دوی ته سزا ورکوی آیا دا خلق دا وائی چہ ده قرآن په خپله جوړ کړې دې نو په جواب کښې ته او وایه چہ تاسو هم په فصاحت کښې خما په شان فصیح او بلیغ یئ لہذا ددې په شان لس سورتونه جوړ کړئ او راوړئ په اول ځل ئې دوی ته د لس سورتونو چیلنج ورکړو او بیا د یو سورت او په دې کار کښې د مدد د پاره د الله نه سوا چہ څوک تاسو راغواړئ، نو راوغواړئ کہ چرې تاسو په دې دعوہ کښې رشتونې یئ چہ دا ده په خپله جوړ کړې دې، اوس کہ هغه غیر څوک چہ تاسو د مدد د پاره راوغوښتلې ووتاسو ته د آواز جواب درنکړی نو پوه شئ خطاب مشرکانو ته دې چہ دا قرآن د الله تعالی په علم سره نازل شوې دې او په دې کښې دروغ نشته او دا هم یقین اوسائئ ان مخففہ عن الثقیلہ دې، چہ د الله نه سوا بل څوک معبود نشته، نو آیا تاسو ددې مضبوط دلیل نه پس مسلمانان کیږئ؟ یعنی مسلمانان شئ چا چہ دنیا زندگی او ددې روتق د ژوند مقصد گرځولې دې په داسې طریقہ چہ په شرک باندې ټینگ وو، او وئیلې شوې دی چہ دا آیت د ریاکارو په باره کښې نازل شوې دې نومونې ددوی د نیک عملونو لکه صدقہ او صلہ رحمی بدلہ هم په دنیا کښې پورا پورا ورکوو په داسې توگہ چہ مونږ ددوی په رزق کښې فراخوالې راولو او په دنیا کښې ددوی په بدلہ کښې هیڅ کمې نه کیږی نو دا داسې خلق دی چہ ددوی د پاره په آخرت کښې د جهنم د اور نه علاوه بل څه نشته، او څه چہ دوی ته نیک عملونه کړی وی ټول به په آخرت کښې ضائع کړې شی نو ددوی په به هیڅ اجر میلان نشی او چہ کوم د نیکنی کارونه دوی په کول ټول به باطل شی آیا هغه کس چہ د خپل رب د طرف نه په دلیل باندې وی او هغه دلیل قرآن دې او دغه کس نبی ﷺ یا مومنان دې او ده سره د الله د طرف نه گواه هم وی چہ دده تصدیق کوی او هغه جبرئیل علیہ السلام دې او د قرآن نه مخکښې د موسی علیہ السلام کتاب تورات ددې گواه دې

حال دادی چې هغه امام او رحمت دي د هغه کس به برابر چې داسې نه دي کيدې شي؟ نشي کيدې او هم دغه خلق په دليل باندې دي په قرآن باندې ايمان راوړي نو د هغوی د پاره جنت دي او په ټولو کافرانو کښې چې کومه ډله هم ددې نه انکار کوي نو د هغه د پاره چې د کوم خاتمي وعده ده هغه دوزخ دي نو د قرآن په باره کښې په څه شک کښې مه کيږه په يقين سره ستا د رب د طرف نه ټول په ټوله حق دي خو دیر خلق یعنی اهل مکه يقين کولو والا نه دی او د هغه نه لوستي ظالم څوک وي چې الله طرف ته د شریک او د اولاد نسبت کولو سره په الله باندې دروغ الزام ولگوي؟ څوک به هم نه وی داسې خلق به د ټولو خلقو سره د قیامت په ورځ د خپل رب په مخکښې وړاندې کولې شي اشهاد د 'شاهد' جمع ده مراد ترې فرشتې دي، د رسولانو په باره کښې د پیغام رسولو او د کافرانو په باره کښې د دروغ گټلو گواهي به ورکوي گواه به وائي چې دا هغه خلق دی چا چې د خپل رب متعلق دروغې خبرې کړې وې ټول واورئ په داسې ظالمانو مشرکانو باندې د الله تعالی لعنت دي چې د الله د لارې دین اسلام نه به ئې منع کول او د کچې لارې په تلاش کښې به وو، او دا خلق د آخرت هم منکر دی 'هم' د مخکښې 'هم' د ناکید د پاره دي دا خلق په مخ د زمکه باندې الله عاجزه کولې نشي، او نه به څوک د الله نه علاوه ددوی مددگار شي چې ددوی نه د الله عذاب لرې کړي، د نورو د گمراه کولو د وجه نه داسې خلقو ته به دوچنده سزا ورکولې شي دا خلق د نفرت د وجه نه حق خبره اوریدلې شي او نه کتلې شي د سخت نفرت والی د وجه نه گویا چې په دوی دا طاقت هم نه وو، دا هغه خلق دی چې د همیشگیږ اور ته د ورتلو د وجه ئې خپل ځان بریاد کړو، په الله چې کوم د شریک دعوی کړې وه ټول به هیر کړي يقيني خبره ده چې په آخرت کښې به دا خلق د ټولو نه زیات په تاوان کښې وي، بې شکه هغه خلق چې ايمان ئې راوړو او نیک عملونه ئې او کړل او د زړه نه خپل رب ته راټیټ شول او دوی ته اطمینان اوشو او د هغه طرف ته ئې رجوع او کړه داسې خلق اهل جنت دی او دوی به همیشه په دې کښې اوسېږي د دواړو ډلو یعنی د کافرانو او د مومنانو حالت داسې دي لکه یو کس روند او کوټی وی دا مثال د کافر دي او یو کس داسې وی چې گوري هم او اوړی هم د امثال د مومن دي آیا د دواړو کسانو حالت برابر کيدې شي؟ نشي برابر کيدلې آیا تاسو پوهېږئ نه؟ ددې په اصل کښې د تاء په ډال کښې ادغام دي، آیا تاسو نصیحت نه حاصلوئ؟

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: ولئن اذقنا الانسان منارحة: (الآية) په 'لئن' کښې لامر قهیه دي، انه لیوس کفور، جواب قسم دي او جواب شرط محذوف دي، منا حال دي، رحمة د اذقنا مفعول ثانی دي، منا په اصل کښې د رحمة صفت دي، خو د مقدم کیدو د وجه حال شو.

قوله: لیوس او کفور: دا دواړه د مبالغې صیغې دي او دا دواړه د 'ان' خبرونه دي.

قوله: الکافر: په دې کښې اشاره ده چې په الانسان کښې الف لام عهدی دي.

دوله: ولہ یوقم زوالها: په دې کښې دې خبرې ته اشاره ده چې په "ذهب السیئات" کښې صرف د مصیبتونو ختمیدلو طرف ته اشاره نه ده بلکه قائل ددې مصیبتونو د واپس نه راتلو اراده کړې ده، یعنی اوس د حاصل شوي نعمتونو د ختمیدلو څه خطر نشته.

پوهنه: لکن: د الا تفسیر په لکن سره کولو کښې ټي اشاره اوکره چې دا مستثنی منقطع ده، ځکه چې په لن الا لسان کښې د انسان نه مراد انسان کافر دې لهذا الذین صرخوا به په دې کښې به داخل نه وی

ټولنه: بیان: د ښه نظریه بیان سره کولو کېږي چې یو سوال جواب ورکول مقصود وو
 مولا: د الله قول یتلوه ضمیر ښه ته راجع دي، په ضمیر او مرجع کېږي مطابقت نشته
 جواب: جواب حاصل دادې چې ښه په معنی د بیان دي

قوله: هو النبي أو المؤمنون: داپه من كان على ينة كنبې د 'من' د مصداق وضاحت دي، د 'من' په مصداق كنبې دوه قوله دي، يو خو حضور ﷺ او بل مؤمنان او همي القرآن، دينه د مصداق بيان دي.

نولہ: حال: اسی مباحالان من کتاب موسیٰ علیہ السلام

قوله: کمن لیس کذلک: مفسر علام ددی جملہ بہ زیاتوالی سرہ اشارہ اوکرہ چہ 'افمن کان الخ' د مبتدا خبر محذوف دی، او هغه 'کمن لیس کذلک' دی

ټولنه: لا په دې گټنې اشاره ده چې "افمن کان علی بینه" گټنې همزه د استفهام انکاری ده
 ټولنه: یطلبون السبیل: دا ددې سوال جواب دی:

سوال: 'بیغونها' کنسی ضمیر 'سییل' طرف ته راگرخی، حالانکه ضمیر مؤنث دې او سییل مذکر دې؟

جواب: د جواب حاصل دادې چې لفظ سبيل مذکر او مؤنث دواړه استعمالیږي.

[ایات ۲۰-۳۰]

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ إِذِي أَنِي بَاتِي وَهِيَ قِرَاءَةٌ بِالْكَسْرِ عَلَى خَذْفِ الْقَوْلِ (لَكُمْ تَذِييرٌ مَّهِينٌ) بَنِي
الْإِنْسَانِ (أَنْ) أَنِي بَانَ لَا تَقْعُدُوا إِلَى اللَّهِ إِنْ أَحَافَ عَلَيْكُمْ إِنْ عَدِمَ غَيْرُهُ (عَذَابٌ يَوْمَ آيَاتِهِمْ) مُؤْلِمٌ فِي
الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ فَقَالَ الْمَلَائِكَةُ كُفُّوا عَن قَوْمِهِ وَهُمْ الْأَخْرَافُ (مَآثِرُكَ إِلَّا بَشْرًا مِّثْلَنَا) وَلَا فَضْلَ لَكَ عَلَيْنَا
(وَمَآثِرُكَ أَتْبَعَكَ إِلَّا الَّذِينَ هُمْ أَرَاغِلُنَا) أَسَافِلُكَ كَالْعَافِيَةِ وَالْأَسَافِيَةُ (بَاهُوَ الرَّأْيُ) بِالْفَهْرِ وَتَرَكَهُ أَيْ الْإِنْدَاءَ مِنْ
غَيْرِ تَفَكُّرٍ بِيكَ وَتَضَبُّهُ عَلَى الظُّرْفِ أَيْ وَفَتْ خُدُوتِ أَوَّلِ رَأْيِهِمْ (وَمَآثِرِي لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ) فَتَسْتَحْفِلُونَ
بِهِ الْإِتْبَاعَ بِنَا (بَلْ تَنْظُرُهُمْ كَاذِبِينَ) فِي ذَعْوَى الرِّسَالَةِ أَفَزَجُوا قَوْمَهُ مَعَهُ فِي الْخِطَابِ (قَالَ يَا قَوْمِ أَرَأَيْتُمْ
أَيُّكُمْ يُدْعَى (إِنْ كُنْتُمْ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ) بَيِّنَانِ مِنْ رَبِّي وَأَكُنِّي رَحْمَةً) لَبَّؤُهُ (مِنْ عِنْدِهِ قُيُومٌ) خَفِيَتْ (عَلَيْكُمْ) وَهِيَ

فِرَاقًا بِشَدِيدِ الْجَمِيمِ وَالنَّهَاءِ لِمَنْعُولٍ (اَللّٰهُمَّ كُنْهُمَا) اَنْخِرْتُمْ عَلَىٰ قُلُوبِهَا (وَاَنْتُمْ لَهَا كَاوَهُونَ) لَا نَغْفِرُ عَلَىٰ ذَلِكَ (وَمَا قَوْمُ لَا اَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ) عَلَىٰ تَبْلِغِ الرِّسَالَةِ (مَّا لَا نَغْفِرُ لِهَ (اِنْ) مَا (اُخْرَى) لَوَايَ (اَلَا عَلَىٰ اللّٰهِ وَمَا اَنَا بِظَارِدِ الَّذِينَ آمَنُوا) كَمَا امْرُؤِي (اِنَّهُمْ مَلَاحِزُهُمْ) بِالْغَيْبِ لِيُخَاجِبُوهُمْ وَتَأْخُذَ لَهُمْ مِثْنَ ظَنُّهُمْ وَطَرَدْنَهُمْ (وَلَكِنِّي اُرَاكُمْ قَوْمًا يَمْكُنُونَ) عَاجِبَةً اَنْزَمْتُ (وَمَا قَوْمٌ مِنْ بَشَرٍ) يَخْتَصِي (مِنْ اللّٰهِ) اَيُّ عَذَابِهِ (اِنْ) طَرَدْنَهُمْ اَيُّ لَا نَصِيرَ لِي (اَلَا) لَهَلَا (تَذَكَّرُونَ) بِالْاِغْمَاءِ اَلَاءِ الْاَلَانِيَةِ فِي الْاَصْلِ فِي الْاَذَلِّ تَنْطَعُونَ وَلَا اَقُولُ لَكُمْ عِنْدِي عَزَازِ اللّٰهِ وَلَا اِنِّي اَعْلَمُ الْقَيْبَ وَلَا اَقُولُ اِلَىٰ مَلِكٍ بَلْ اَنَا نَشْرُ مِنْكُمْ (وَلَا اَقُولُ لِلَّذِينَ تَزْدَرِي) تَخْتَفِرُ (اَعَيْنُكُمْ لَنْ يَغْفِرَ اللّٰهُ خَيْرًا) اَللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا اِلَىٰ اَنْفُسِهِمْ لَوْلَهُمْ (اِلَىٰ) اِذَا) اِنْ لَمَّا لَمَّا لَمَّا (لَمَنِ الظَّالِمِينَ) (قَالُوا يَا نُوْرُ قَدْ جَادَلْتَنَا) غَاصَفْنَا (فَاكْثَرْتَ جِدَالَنَا) فَاَيُّهَا تَجِدُنَا) بِهِ مِنْ الْعَذَابِ (اِنْ) كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ) (يَا) (قَالَ) اِنَّمَا يَأْتِيكُمْ بِهِ اللّٰهُ اِنْ شَاءَ) تَجْعَلُهُ لَكُمْ فَاِنْ اَمَرَهُ اَيْتُهُ لَا اِنِّي (وَمَا اَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ) بِفَاتِحِينَ اللّٰهِ وَلَا يَنْفَعُكُمْ نَصِيحِي اِنْ اَرَدْتُ اَنْ اَنْصَحَ لَكُمْ اِنْ كَانَ اللّٰهُ يُرِيدُ اَنْ يُغْوِيَكُمْ اَيُّ اِغْوَاءَكُمْ وَغَوَابِ الشَّرْطِ ذَلَّ عَلَيْهِ (وَلَا يَنْفَعُكُمْ نَصِيحِي) (هُوَ يَكْمُرُ بِالِهِ تَرْجِعُونَ) قَالَ تَعَالَى (اَمْرٌ بَلْ اَيُّ يَقُولُونَ) اَيُّ كُفَّارٍ مَكَّةَ (اَفْتَرَا) اَخْتَلَقَ مُحَمَّدٌ الْقُرْآنَ (قُلْ اِنْ اَفْتَرَيْتُهُ فَعَلَىٰ اِجْرَائِي) اِنِّي اَمْرٌ غَفْوَتُهُ (وَاَنَا) بَرِيٌّ وَمِمَّا يَخْتَفِرُونَ) مِنْ اِخْرَاجِكُمْ فِي بَيْتَةِ الْاِفْتِرَاءِ اِلَيَّ

ترجمہ: یقیناً مونہ نوح علیہ السلام لہ د ہفہ قوم طرف تہ پہ بنکارہ توگہ خبر ورکونکی اولیہلو ائی پہ اصل کنہی بانی دی او پہ یو قرامت کنہی د قول د حذف سرہ د ہمزی پہ کسر پہ سرہ دی دا چہ تاسو د اللہ نہ سوا د بل چا عبادت مہ کوئی کہ چرہ تاسو د اللہ نہ سوا د بل چا عبادت او کرو نو ما سرہ پہ تاسو باندی پہ دنیا او آخرت کنہی د دردناک عذاب ویرہ دہ، دہفہ د کافر قوم سرا دارانو او ثیل او ہفہ شریفان د قوم وومونہ تاد خیل خان پشان انسان گنرو ستا پہ مونہ باندی ہیخ مرتبہ نشستہ او ستا تابعداری کوونکی خلقو تہ ہم گورو چہ ہفہ د قوم لاندی خلق دی لکہ جولاکان او موجیان سرسری رائی والادی الرای د ہمزی سرہ او بغیر د ہمزی نہ دی، یعنی ستا بارہ کنہی بغیر د سوچ او پوہی نہ عمل کوونکی دی، او د 'بادی' منصوب کیدل د ظرفیت د وجہ دی یعنی اول ظاہریدونکی رائی باندی بغیر د سوچ نہ عمل کوونکی، او مونہ خو پہ خان باندی ستا ہیخ قسم او چتوالی نہ گنرو چہ د ہفہ د وجہ نہ تہ مونہ د تابعداری مستحق یں، بلکہ مونہ خو تاسو لہ د پیغمبرئی پہ دعویٰ کنہی دروغن گنرو پہ خطاب کنہی د حضرت نوح علیہ السلام قوم ہم شامل کرو گئی (نظنکرہ پہ خانی بہ نظنکرہ وونوح علیہ السلام او فرمائیل ای حماد قوم خلقو تاسو ماتہ او وایں کہ چرہ عہ د خیل رب د طرف تہ پہ عہ دلیل باندی یم او ہفہ ماتہ پہ خیل فضل سرہ رحمت یعنی نبوت را کرو او پہ تاسو باندی ہفہ پت وی او پہ یو قرامت کنہی (عمیت) دمیم تشدید او د مجہول صیغہ سرہ دی نو آیا دا رحمت پہ زود پہ تاسو لازموی شم یعنی پہ دی باندی خہ تاسو مجبورہ کولی شم؟ پہ داسی حال کنہی

چې تاسو دا ناخوښه گټرنی مونږ په دې باندې قدرت نه لرو او اې خدا د قوم خلقو څه د پیغام په رسولو باندې ستاسو نه د مال مطالبه نه کوم چې هغه تاسو ماته راکوڼی خدا اجر او ثواب په الله باندې دې او نه عه ستاسو د وینه مطابق ایمان راوړونکی د خپل خان نه شرلې شم د هغوی دوباره ژوندی کیدو نه پس د خپل رب سره میل او یدل دی هغه به دوی ته بدله ورکړی او هغه خلقو ته چا چې په دوی باندې ظلم کړې وی او دوی نې شرلې وی، هغوی ته به بدله ورکړی خو تاسو د خپل انجام نه یې خبر خلق یئ، او اې خدا د قوم خلقو که چرې څه دوی د خپل خان نه او شرم نو مابه د الله د عذاب نه څوک بچ کړی؟ یعنی خدا بچ کوونکی څوک هم نشته، تاسو ولې نصیحت نه حاصلوئ؟ دویم تاء په اصل کښې په ځان کښې مدغم کولو شوې ده معنی د تعظون او عه تاسو ته نه وایم چې ماسره د الله خزاني دی او نه عه عالم الغیبیم او نه عه دا وایم چې عه فرشته یم بلکه څه خو ستاسو په شان یو انسان یم او عه د هغه خلقو په باره کښې چاته چې تاسو د سپکوالی په نظر سره گورئ دا نه وایم چې دوی ته به الله بدله نه ورکوی، څه چې ددوی په زړونو کښې دی الله تعالی ئې څه پیژني، که عه داسې او وایم نو عه به یې شکه د ظالمانو نه شمیر یم د قوم خلقو او وئیل تا مونږ سره بحث او کړو او ډیر بحث دې او کړو اوس چې د کوم عذاب مونږ ته دهمکې راکوې هغه عذاب په مونږ باندې راوله که چرې ته په دې ویرولو کښې رشتونې ئې حضرت نوح علیہ السلام جواب ورکړو هغه به صرف الله راولی که چرې هغه په تاسو باندې زر راوستل او غواړی د دې اختیار هم د هغه سره دې نه چې ماسره تاسو د الله نه بچ کیدې نشئ تاسو ته عه نصیحت هیڅ فائده درکولې نشی که چرې الله ته ستاسو گمراهی مقصود وی اگر چې عه تاسو ته څومره هم نصیحتونه او کړم او جواب شرط محذوف دې چې په هغې باندې لایفکمه نصیحت دلالت کوی هم هغه ستاسو پروردگار دې او هم د هغه طرف ته به واپس کیږئ الله تعالی او فرمائیل آیا د مکې کافران وائی چې قرآن محمد ﷺ په خپله تصنیف کړې دې اې محمد ﷺ او وایه که چرې دا قرآن ما په خپله تصنیف کړې وی نو ددې جرم یعنی ددې سزا په ما باندې ده او خدا طرف ته د تصنیف نسبت کولو سره چې تاسو کوم جرم کړې دې عه د هغې نه بری یم.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: فيه ادغام التأليف: یعنی تذکرون: د باب تفعل نه دې نه چې د باب تفعیل نه
قوله: بين الانذار، دمبین تفسیر په "بین" سره کولو کښې ئې اشاره او کړه چې مبین دلته لازم دې
قوله: عذاب يوم الهم: د یوم تفسیر په الیم سره د اسناد مجازی په توگه دې، د ظرفیت د علاقیت د وجې
قوله: كالحاكة: دا د حاکک جمع ده په معنی د جولا

قوله: اسأفکة: دا د اسکاف جمع ده په معنی د موچی

قوله: بالهمز و ترکه: یعنی همزه پاتې کیدو سره (الرأی) او همزه غورزیدو سره (الرأی)

قوله: ابتداء: په دې کښې اشاره ده چې بادی د بدا نه دې په معنی د ابتدا نه چې بدو چې په معنی د ښکاره کیدو دې.

قوله: نصبه علی ظرفیه: یعنی بادی د اتباعک ظرف دې

قوله: وقت حدوث اول رايهم: وقت مضاف محذوف منلو سره د يو سوال جواب ورکول مقصود دی

سوال: دادې چې ظرف يا خو زمان وی يا مکان، او بادی نه زمان دې او نه مکان؟

جواب: حاصل دادې چې د بادی نه مخکښې وقت محذوف دې لهذا اوس څه اعتراض پاتې نه شو.

قوله: ادروقومه معه: دا ددې سوال جواب دې چې نوح عليه السلام خو فرد واحد دې بيا د هغه د پاره نظرکم د جمع صيغه ول استعمال کده؟

جواب: حاصل دادې چې د کذب په نسبت کښې ئې د نوح عليه السلام سره د هغه قوم هم شريک کړې دې، ددې وجه نه ئې د جمع صيغه راوړه

قوله: والبناء للمفعول: ای اغنت

قوله: علی تبليغ الرسالة: ددې اضافې مقصد د عليه د ضمير مرجع بيانول دی

سوال: مخکښې د تبليغ الرسالة ذکر نشته، لهذا په دې کښې اضمار قبل الذکر لازميری؟

جواب: حاصل دادې چې د تبليغ رسالت په ماقبل کښې اگر چې ذکر نشته مگر د کلام د اندازې (سياق) نه معلوميری، لهذا اضمار قبل الذکر نه لازميری.

قوله: انی: مفسر علام انی محذوف منلو سره اشاره اوکړه چې د لا اعلم عطف په عندي خرائن الله باندې دې نه چې په اقول باندې، ځکه مراد الی لا اقول لکم اعلم الغیب دي.

قوله: تزدری، ازدرام: (افتعال) دا د زری یزری نه مشتق دې، ددې معنی غیب لگول، زری عليه ای عابه، ددې اصل تزتری دې، تاء ئې دال سره بدله کړه

قوله: اغوانکم: په دې کښې اشاره ده چې په ان يعويکم کښې ان مصدر په دې

قوله: وجواب الشرط دل عليه: ولا ینفعکم نصی، دویم شرط یعنی ان کان الله الم جواب محذوف دې چې په هغې باندې ولا ینفعکم دلالت کوی، او دویم شرط د خپل جواب شرط

سره د اولنې شرط، یعنی د 'ان اردت' جواب دې او دا ترکیب د بصريانو د مذهب مطابق دې، او د کوفیان په نیز د اول شرط جزاء ولا ینفعکم مقدم دې، په دې صورت کښې به

تقدیر د کلام داسی وی ات اللہ یہدان یوحکم فان اردت ان انصر لکم فلا یفعلکم نصیٰ او دا ترکیب ددی وجہ نہ دی چہ کلمہ دودہ شرطونہ او یو جواب یوحائی نو جواب د دویم شرط مخرجولہ شی، او شرط ثانی خیل جواب سرہ د اول شرط جزاء وی۔

[۳۶-۴۹]

وَأَوْحَىٰ إِلَىٰ نُوحٍ أَنَّهُ لَنْ يُؤْمِنَ مِنْ قَوْمِكَ إِلَّا مَن قَدْ آمَنَ فَلَا تَتَّبِعِيس) نَحْنُ (بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ) مِنْ الشَّرِّكَ لَدُنَّا عَلَيْهِمْ يَوْمَئِذٍ رَبِّ لَا تَذَرْنِي عَلَى الْأَرْضِ) اِلٰع فاجاب اللہ دعاءہ فقال (وَأَصْنَعُ الْمُلْكَ) السَّيِّئَةِ (بِأَعْيُنِنَا) بِنَزَائِي مِنَّا وَجَلَّيْنَا (وَوَحَّيْنَا) أَمْرًا (وَلَا تُخَاطِبْنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا) عَفْوًا بِنَزْلِكَ إِهْلَاكِهِمْ (إِنَّمَا هُمْ مَعْزُومُونَ) (وَتَصْنَعُ الْمُلْكَ) بِمَكَانَةِ عَالٍ مَاجِبَةٍ (وَكَلَّمَا مَرْحَلِيًّا مَلَا) بِمَخَافَةٍ (مِنْ قَوْمِهِ سَخِرُوا مِنْهُ) اسْتَعَزَّوْا بِهِ (قَالَ) إِن كُنْتُمْ رَايَا لِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ كَمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ) إِذَا تَعَزَّوْا وَهَرَفْتُمْ (فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ) مَوْضُوعُهُ لَعْنَةُ الْإِلَهِمْ (بِأَلَمِهِ عَذَابٌ مُّظْلِمٌ وَمِثْلُ) يَنْزِلُ (عَلَيْهِ عَذَابٌ مُّهِيمٌ) حَتَّى) خَابَتْ بِلَعْنَتِهِ (إِذَا جَاءَ أَمْرُنَا) بِإِهْلَاكِهِمْ (وَلَقَارَ الشُّرُوكَ) بِالْمُتَّحِدِ وَالْمَدَّ وَكَانَ ذَلِكَ غَلَاظَةً يُوحِ (فَلَمَّا أُخِيلَ فِيهَا) فِي السَّيِّئَةِ (وَمِنْ كُلِّ نَوْحٍ) ذِكْرًا وَأَتَىٰ أَمْرًا مِنْ كُلِّ أُنَاسٍ) (الْقُرْآنِ) ذِكْرًا وَأَتَىٰ وَهُوَ مَعْزُومٌ وَفِي الْيَمِينَةِ أَنَّ اللَّهَ عَزَّزَ يُوحِ السَّعَادَةِ وَالْعُزَّ وَهُوَ لَمَعْلَلٌ يُعْزِبُ يَنْزِي فِي كُلِّ نَوْحٍ قَلْعٌ يَدُهُ الْيَمْنَى عَلَى الذِّكْرِ وَالْيُسْرَى عَلَى الْأُنْثَى فَخَبَّلَهَا فِي السَّيِّئَةِ (وَأَهْلُكَ) أَمْرًا زَوْجَهُ وَأَزْوَاده (الْأَمْنُ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ) أَمْرًا بِهْلَامٍ بِالْإِهْلَاكِ وَهُوَ زَوْجُهُ وَقَوْلُهُ كَفَعَانِ بِمَخْلَافِ سَامٍ وَحَامٍ وَتَابَتْ لَعْنَتُهُمْ وَزَوْجَاتُهُمُ الْثَلَاثَةُ (وَمَنْ آمَنَ وَمَا آمَنَ مَعَهُ إِلَّا قَلِيلٌ) قِيلَ كَانُوا سِتَّةَ رِجَالٍ وَنَسَاغَمُ وَقِيلَ جَمِيعٌ مِنْ كَانُ فِي السَّيِّئَةِ فَتَأْتُونَ بِهْلَامٍ رِجَالٌ وَيَهْلِكُهُمْ سَاءُ (وَقَالَ) نُوحٌ (ارْكَبُوا فِيهَا بِإِذْنِ اللَّهِ) فَمَرَّاهَا وَمَرَّسَاهَا) بِفَتْحِ الْيَمِينِ وَضَمَّتْهَا مَضْرُوبَانِ أَمْرًا بِجَزَائِهَا وَزَمَّوْهَا أَمْرًا بِمَقْتَلِهَا سَمَرًا (إِنَّ رَبِّي لَغَفُورٌ رَحِيمٌ) عِنْتُ لَمْ يَهْلِكْنَا (وَهِيَ قَهْرِي وَهِيَ عَلَى مَوْجٍ كَالْجِبَالِ) فِي الْإِرْتِفَاعِ وَالْإِظْمَارِ (وَتَأْدَىٰ نُوحٌ أَمْرَهُمْ) كَفَعَانِ (وَكَانَ فِي مَعَزَلٍ) مِنَ السَّفِينَةِ (بِأَمْرِي أَرْكَبُ مَعَنَا وَلَا تَكُنْ مَعَ الْكَافِرِينَ) (قَالَ سَأُوِي إِلَىٰ جَهَنَّمَ بَيْعِي) يَنْتَقِي (مِنْ الْمَادِّ) قَالَ لَا حَاصِرَ الْيَوْمِ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ) عَلَيْهِ (إِلَّا) لَكِنْ (مَنْ رَجِمَ) اللَّهُ لَهُوَ الْمَضْمُونُ قَالَ تَعَالَى (وَحَالٌ بَيْنَهُمَا السُّورَةُ) فَكَانَ مِنَ الْمَرْغُوبِينَ (وَقِيلَ يَا أَرْضُ الْبَلَى مَا بَكَ) الَّذِي نَبَّحَ مِنْكَ لَهْرَتُهُ ذُونُ مَا لَزَلُ مِنَ السَّمَاءِ لَمَّا رَأَىٰ أَنهَارًا وَبَحَارًا (وَقَالَ سَمَاءُ الْيَوْمِ) أَنْبَسِي عَنِ الْمُنْظَرِ فَانْسَكْتُ (وَوَيْحِي) تَقَعُ (الْمَاوَلِكِي الْأَرْضِ) ثُمَّ أَمْرٌ عِلَاكِ لَوْمِ لَوْحٍ (وَأَسْقُوتُ) وَلَقَدْ السَّيِّئَةِ (عَلَى الْجُودِيِّ) جَبَلٌ بِالْمَجْزَةِ بِالْمَرْبِ الْيَوْمِ (وَقِيلَ بَعْدًا) هَلَاكًا (بِالْقَوْمِ الظَّالِمِينَ) الْكَافِرِينَ (وَتَأْدَىٰ نُوحٌ أَمْرَهُ فَقَالَ رَبِّ إِنِّي) كَفَعَانِ (مِنْ أَهْلِي) وَلَقَدْ وَعَدْتَنِي بِنَجَاتِهِمْ (وَأَنَّ وَعْدَكَ الْحَقُّ) الَّذِي لَا خُلْفَ لَهُ (وَأَنْتَ أَكْبَرُ الْمَلَكُوتِينَ) أَهْلُهُمْ وَأَهْلُهُمْ (قَالَ) تَعَالَى (يَا لَوْسَرَالَهُ لَهَسَ مِنْ أَهْلِكَ) الشَّاجِنِ أَوْ مِنْ أَهْلِ دِيكَ (إِنَّهُ) أَمْرًا سَوَالِكِ إِيمًا بِنَجَاتِهِ (عَلَى خَيْرِ صَالِحٍ) لَمَّا كَانَ كَافِرٍ وَلَا نَجَاءَ لِلْكَافِرِينَ وَفِي قِرَاءَةِ بِكَسْرِ يَمٍ خِيَلٌ يَفْلُ وَتَضَبُّ غَيْرُ فَالْعُسْبُورِ لَا يَبُ (فَلَا تَسْلُ) بِالْإِشْدِيدِ وَالْإِغْوِيهِ (مَا لَيْسَ لَكَ بِهِمْ) مِنْ نَجَاءٍ أَنْتَ (إِلَى أَهْلِكَ أَنْ تَكُونَ مِنَ الْهَادِلِينَ)

بِسْأَلِكَ مَا لَمْ تَغْلَمْ إِنْ قَالَ رَبُّنَا إِلَىٰ أَعْدَابِكَ مِنْ أَنْ أَسْأَلَكَ مَا لَيْسَ لِي بِهِ جَهْدٌ وَلَا أَتَقَرُّنَا مَا فَرَطَ مِنَّا
 (اور تمہنی آگے من العاصمین) قیلَ یَا نُوحُ اهْبِطْ انزل من السینة (اسلام) بسلامة أو یجریة (مناویروگات)
 غمرات (علیک وعلیٰ اصریح من مک) فی السینة ان من اولادهم وذریتهم ولهم العلمون (وأما) بالزلف
 من منک (اسمک) فی الدنيا (لهم) من عذاب الیوم فی الآخرة ولهم الکفار (لک) ان ھذیہ الآیات
 المنضمة بقصة نوح (من انباء الغیب) اخبار ما غاب عنک (لوجیباً الیک) یا محمد (ما کنت تعلم انک
 ولا قومک من قبل ھذا) القرآن (فاحضروا) علی التبلیغ وادی قومک کما صرّ نوح (ان العاقبة) المحمودة
 (للمتقین).

ترجمہ: او نوح (علیہ السلام) تہ وحی راویلپلی شوہ چہ ستا پہ قوم کنبی چہ ایمان راوړې وی ددوی نه
 علاوہ نور شوک هم ایمان راوړونکی نه دی لهذا تہ ددوی پہ شرکیہ کارونو باندې غم مه کړه
 چنانچہ نوح (علیہ السلام) پہ رب لا تذر فرمائیلو سره خیرې او کرې او الله تعالی دده دا خیرې
 قبولې کړې او حکم نې ورته او کړو همونې په نگرانۍ او حفاظت کنبی زمونږ د حکم مطابق یوه
 کشتی جوړه کړه او اوگوره چہ کومو خلقو کفرکړې دې ددوی د نه هلاکولو په باره کنبی ماته
 څه سفارش مه کوه یقیناً دوی غرقیدونکی دی نوح کشتی جوړوله دا د حال ماضی حکایت دې
 کله چہ به د ده په خواه کنبی د ده د قوم خلق تیریدل نو توقې به نې واپسې کولې نوح (علیہ السلام)
 او فرمائیل که چرې تاسو په مونږ پورې خاندنۍ نو زر به مونږ په تاسو پسې واخاندو څنگه چہ تاسو
 خاندنۍ چہ کله مونږ بچ شو او تاسو غرق شئ ډیر زده تاسو ته پته اولگی چہ رسوا کونکې
 عذاب په چا باندې راځی من موصولہ د تعلمون مفعول دې او هغه هیشگیر عذاب په چا باندې
 راځی تردې چہ ددوی د هلاکت زمونږ حکم راغلو او تور او بیه راؤخوټکولې اودا د نوح (علیہ السلام) د
 باره نښه وه. مونږ حکم او کړو چہ په حیواناتو کنبی د هر قسم یوه جوړه کشتی ته اوخیژوه
 یعنی د نر او بنځې، الذین د احمل مفعول دې مختصر دا چہ الله د نوح (علیہ السلام) د باره خنار
 او مارغان جمع کړل چنانچہ نوح (علیہ السلام) چہ به په کوم قسم باندې لاس ایښودلو نو د نوح
 (علیہ السلام) ښې لاس به په نر، او گس لاس به په ماده راتلو، او هغه به یې په کشتی کنبی
 سورول، او د خیل کوروالو یعنی ښځه او بچی سوا د هغه چا نه چہ په چا چه دوی کنبی د
 هلاکت نافذ شوې دې. او دا د هغه ښځه او خوې کتکان وو، د حام سام او یافث نه
 علاوہ، چہ دوی او ددوی ښځو لره نې کینول او ددې نه علاوہ هغه هم چا چہ ایمان راوړلو
 او سواد لې خلقو نه دوی سره چا هم ایمان راوړنو، هغه هم شوک چہ ایمان راوړلو او سواد لې خلقو نه
 دوی سره چا هم ایمان راوړنو، ونیلې شوې دی چہ شپې سری او د هغوی ښځې وې او ونیلې
 شوې دی چہ په کشتی کنبی ټول د ناستو کسانو تعداد اتیا وو، په دې کنبی نیم سری
 وو او نیمې ددوی ښځې، نوح (علیہ السلام) او فرمائیل په دې کنبی سواره شئ د الله په نوم سره ددې تلل
 دی او اودریدل دی (مجریهها ومرسها) (دواړه د میم په فتحې او ضمی سره مصدر دی یعنی

ددې تلل او اودريدل يعنى آخرى منزل ته د تللو نه پس اودريدل، د الله د حکم سره دى، همدا رب ډير بښونکې رحم کوونکې دې چې هغه مونږ هلاک نکړو او کشتن دوى اوچتولو سره په لوتې او اوچت والى کښې د غورونو په شان چپو کښې بوتلل، او نوح عليه السلام خپل محوى کنعان ته آواز ورکولو سره اوفرمائيل او هغه د کشتن نه لرې وو اې همدا خوځه غويا ځمونږ سره سور شه او کافرانو سره مه کيږه هغه جواب ورکړو چې څه اوس د يو غر پناه اخلم چې ما به په اويو کښې د ډوبيدلو نه بچ کړى نوح عليه السلام او وييل نن يو غميز د الله د عذاب نه بچ کونکى نشته سوا ددې نه چې الله په چا باندې رحم او کړى صرف هغه بچ کيدې شى الله تعالى اوفرمائيل، په دې کښې يو چپه د هغوى په مينځ کښې راغله، او هغه د ډوبيدلو والو کښې شامل شو، حکم اوشو چې اې زمکې چې څومره اوبه تا راوخکې دى، راکاږه، (جذب کړه) دغه شان زمکې ټولې اوبه راخکلي سوا د هغه اوبو نه چې اسمان نه راوريدلې وې نو د زمکې نه وتونکې اوبه په نهرونو او سيندونو کښې شاملې شوې او اې آسمانه ته خپلې اوبه راوړول بند کړه نو هغې بندې کړې او اوبه کمې شوې او د قوم نوح د هلاکت فيصله باندې عمل اوشو، او کشتن په جودى غرباندې اودريدله، جودى موصل ته نژدې د جزيرې يو غر دې او د کافرانو د هلاکت حکم اوشو او نوح عليه السلام (خپل رب ته اواز اوکړو چې اې همدا ربه، همدا محوى کنعان همدا د کور والو نه دې او تا څما د کور والو د بچ کولو وعده کړې وه اوبې شکه ستا وعده رشتونې ده چې به کښې روستوالې نشته او ته د ټولو حاکمانو نه لوتې حاکم يې يعنى د ټولو نه زيات علم والا او د ټولو نه زيات انصاف کولو والا ئې الله جواب ورکړو چې اې نوح، هغه ستا د نجات والواهل نه دې يا ستا د دين نه دې بې شکه ستا همدا نه دده د خلاصۍ سوال مناسب نه دې ځکه چې هغه کافر دې او د کافر خلاصيدل نشته، او په يو قراعت کښې 'عمل' فعل سره او 'غير' نصب سره دې، په دې صورت کښې د ضمير 'ابن' ته راجع وى لهذا ته ما ته د هغه خبرې درخواست مه کوه تستلن د نون تخفيف او تشديد سره دې چې د کومې خبرې تاته علم نشته، او هغه خبره ستا د خوى د خلاصيدلو سوال دې څه تاته نصيحت کوم چې کوم خيز ته نه پيژنې د هغې سوال سره خپل ځان په ناپوه خلقو کښې مه شاملوه، نوح عليه السلام عرض اوکړو اې همدا رب څه دې خبرې نه ستا پناه غواړم چې ستا نه د څه داسې غميز سوال اوکړم چې د هغې ماته علم نه وى او که ته څما غلطى معاف نه کړې او رحم راباندې او نکړې زه نو به نقصان کوونکو کښې شمير شم حکم اوشو چې اې نوح عليه السلام ته د کشتن نه زموږ په امن يا سلام سره، او په خپل ځان او په ډلو چې په کشتن کښې تاسره دى يعنى ددوى اولاد سره او هغه مومنان دى د برکت سره گوز شه، او څه خلق تاسره داسې هم دى چې هغوى ته به مونږ په دنيا کښې د عيش او عشرت سامان ورکړو او بيا به په آخرت کښې زموږ د طرف نه هغوى ته دردناک عذاب ورسيږي او هغه کافران دى دا آياتونه چې د نوح عليه السلام په قصې باندې مشتمل دى اې محمد عليه السلام ستا

طرف ته د غیب خبرې دی یعنی د هغه څیزونو خبرې دی چې ستا نه پتې دي او د نازلیدلو د قرآن نه مخکې نه تا دا پیژندلې او نه ستا قوم لهذا تاسوپه تبلیغ باندې او د قوم تکلیف رسولو باندې صبر او کړی څنگه چې نوح عليه السلام کړې وواو یربته انجام د نیکانو دې..

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: **واوحی الی نوح انه لن یؤمن من قومک الا من قد آمن**: اوحی فعل ماضی مجهول، انه لن یؤمن نائب فاعل ای اوحی الیه عدم ایمان بعض قومه

قوله: **تبتئس**: د افتعال نه مضارع واحد مذکر حاضر، چونکه دلته حرف نهی داخل دې ځکه نهی دې، نو خفگان مه کوه

قوله: **عمرای**: منّا، وحفظنا، دا اضافه د یو سوال جواب دې

سوال: دادې چې د باعینا نه معلومیږي چې د الله تعالی اندامونه دي او چې د چا اندامونه وی هغه جسم لری، لهذا د الله تعالی د پاره جسم ثابت شول، څنگه چې د مجسمو عقیده ده؟
جواب: حاصل دادې چې باعینا د حفظ او رؤیت نه کنایه ده، څنگه چې د بطل الله به دې چې په د جود او سخاوت نه کنایه ده، باعینا، محلا حال دې تقدیر دادې مطلباً باعینا

قوله: **حکایة حال**: ماده: دا د یو سوال جواب دې

سوال: سوال دادې چې یصنع د مضارع صیغه ده، چې په حال او استقبال باندې دلالت کوی، ددې نه معلومیږي چې کشتن جوړول د خبر ورکولو نه پس دی حالانکه کشتن په تیره زمانه کېږي جوړه شوې وه؟

جواب: جواب دادې چې د زمانه ماضی د حالت حکایت کوی، یعنی د کشتن جوړولو منظر کشی کیږي

قوله: **من موصولة مفعول العلم**: په من بآیه کېږي من موصولة دې، او د تعلمون مفعول به دې ترکیب سره دا شبهه ختم شوه، چې من استفهامیه دې او دې ته د صدارت ضرورت دې
قوله: **وهاية للصنع**: یعنی حتی د صنع غایت دې، د یاتیه یا د یحل غایت نه دې لکه چې قرب د وجه نه شبه رازی، حتی ابتدائی ده چې په جمله شرطیه باندې داخله ده، او د واصنع الفلک غایه ده.

قوله: **فی السفينة**: په دې اضافه کېږي ددې سوال جواب طرف ته اشاره ده چې په فیها کېږي صمیر ماقبل کېږي ذکر شوې الفلک طرف ته راجع دې، چې کوم مذکر دې، او حالانکه فیها ضمیر مؤنث دې، جواب دادې چې فلک د سفینه په معنی کېږي دې، نو فلاسفة
قوله: **اله**: سواک ایاې بلهکانه، مفسر علام د انه د ضمیر د مرجع مقرر کولو سره اوفرمائیل

چې مرجع د خپل خوی کنعان د بچ کولو سوال دې یعنی ستا سوال مناسب نه دې، جمهور مفسرینو د "ه" ضمیر مرجع "ابن" ګرځولې دې، یعنی کنعان ستاسو د اهل نه نه دې، ددې نه مجاز لازم راځي، ځکه چې حقیقه د اهل نه نفی کول صحیح نه دی، چې د هغې د وجه نه مجازی معنی یعنی دینی اهل به مراد وی.

قوله: وفي قراءة بکسر میمر عمل فعل ونصب غیر الفهمیر لاینه: ددې عبارت د زیاتولو مقصد د عمل اعراب ښودل دی، د جمهورو په قرات کښې عمل مصدر دې او "غیر صالح" ددې صفت دې مطلب دادې چې ستا د خپل خوی د کنعان د خلاصولو سفارش نامناسب دې ځکه چې هغه کافر دې او د کافر خلاصیدل نشته، او په یو قرات کښې عمل د فعل ماضی صیغه ده په دې صورت کښې به "غیر" مصدر محذوف صفت کیدو د وجه منصوب وی، تقدیری عبارت به دا وی انه عمل علا غیر صالح په دې صورت کښې به د انه ضمیر ابن ته راجع وی، یعنی کنعان عمل غیر صالح کړې دې، مفسر علام رومیې صورت اختیار کړې دې، چې د نوح عليه السلام د خپل کافر خوی د خلاصولو د پاره سفارش کول نامناسب دی، ځکه چه مخکښې وئیلې شوې دی الی اعطاک ان تګون من الجاهلین ددې نه د نوح عليه السلام طرف ته د جهالت نسبت لازم رازی.

قوله: فلا تعلق بالتخفيف والتشديد یعنی د نون تشدید سره لود ما قبل فتحې سره او دا د نافع قرات دې ابن کثیر او ابن عامر او نورو د لام سکون او د نون تخفیف سره وئیلې دې او په حالت وصل کښې نون نه پس یاء نې باقی لیکلې ده نه چې وقف کښې، او ووش او ابو عمرو په وقف او وصل دواړو کښې یاء پاتې کړې ده.

قوله: بسلامة او بقیة: ددې اضافې مقصد د سلام دوه معنی بیان دی بسلامة وئیلو سره د امن او سلامتې طرف ته اشاره کړې ده او بقیة سره سلام او تحیه طرف ته اشاره کړې ده، مطلب دادې چې دلته دواړه معانی صحیح دی.

قوله: امم بالرفع ممن معک: امم، په رفع سره، د مبتدا د وجه، او سمتهم ددې خبر دې نه چې په امم سابق باندې د معطوف کیدو د وجه مجرور دې، ځکه چې دا خلق په امن او سلامتې کښې داخل نه دی.

سوال: د امم نکره کیدلو د وجه مبتدا واقع کیدل صحیح نه دی؟

جواب: امم موصوف دې او ممن معک ددې صفت دې، لهذا د امم نکره موصوفه کیدو د وجه مبتدا جوړیدل صحیح دی، مفسر علام ممن معک اضافه کولو سره دې تقدیر طرف ته اشاره کړې ده.

قوله: ای هذه الايات المتعممة: الخ دا د یو سوال مقدر جواب دې سوال دادې چې تلک اسم

اشاره مؤنث مبتدا ده حالانکه ددې درې خبرونه دي او دريواره مذکر دي ① من انساں الفص ② نوحها اليک ③ ماکنتم تعلما، لهذا د خبر د رعايت کولو د پاره د مبتدا مذکر هم پکار دي، د جواب حاصل دادې چې د هذه مشاراليه دا ذکر شوې خبرونه نه دي بلکه ددې مشاراليه الايات محذوف دي، چې هغې ته مفسر علام اشاره کړې ده، لهذا اوس هيڅ اعتراض پاتې نشو.

[اياتوله: ۵۰-۶۰]

(و) اَرْسَلْنَا (إِلَىٰ عَادَ) أَخَاهُمْ مِنْ الْقِبْلَةِ (هُوَ) قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ (وَعْبُدُوا) مَا لَكُمْ مِنْ رَبِّهِ (إِنْ) مَا (أَنْتُمْ) فِي عِبَادَتِكُمْ الْأَوَّلِينَ (الْأَمَلَتُونَ) كَذِبُونَ عَلَى اللَّهِ (يَا قَوْمِ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِمْ عَلَى التَّوْحِيدِ (أَجْرًا) إِنْ) مَا (أَجْرِي) (إِلَّا عَلَى الَّذِي فَطَرَنِي) خَلَقَنِي (أَفَلَا تَعْقِلُونَ) (وَيَا قَوْمِ اسْتَغْفِرُوا رِسَالَتِي مِنَ الشُّرْكِ (لَكُمْ رُحُومًا) ازْجِعُوا (إِلَيْهِ) بِالطَّاعَةِ (يُرْسِلُ السَّمَاءَ) الْمَطَرَ (وَكُنُوا) لَدُنْهُ (عَلَيْكُمْ مَذَرَاتٌ) حُجِرَ الذُّرُورِ (وَيُرِيدُكُمْ قُوَّةً) إِلَى) نَعْ (قُوَّتَكُمْ) بِالْعَالِ وَالْوَلَدِ (وَلَا تَتَوَكَّلُوا عَظِيمِينَ) مُشْرِكِينَ (قَالُوا يَا هُوَذَا مَا جِئْتَنَا بِبَيِّنَاتٍ) بَرَاهَانَ عَلَى قَوْمِكَ (وَمَا نَحْنُ بِتَارِكِي آلِهَتِنَا عَنْ قَوْلِكَ) أَيْ لِقَوْلِكَ (وَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ) (إِنْ) مَا (نَقُولُ) فِي شَأْنِكَ (إِلَّا عَتَرَاكَ) أَصَاتِكَ (بَعْضُ آلِهَتِنَا بِسُوءٍ) فَخَبَلَكَ بِسُوءِهَا فَآتَتْ فَهْلِي (قَالَ إِلَى أَشْهَدُ اللَّهَ) عَلَيَّ (وَالْحَمْدُ وَأَنَا بَرِيٌّ وَمَا تَصْرِكُونَ) هـ (مِنْ قَوْمِهِ فَيَكِيدُونِي) اخْتَلَوْا فِي خَلَاكِي (عِيصًا) ائْتَمُّوا وَأَوَّلَانَكُمْ (لَمْ يَلَّا تَنْظُرُونَ) تَمْهَلُونَ (إِلَى تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ رَبِّي وَرَبَّكُمْ مَا مِنْ) رَبِّهِ (وَدَابَّتْ) نَسَمَةُ نَيْبٍ عَلَى الْأَرْضِ (إِلَّا هُوَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِيهَا) أَنَّى مَا لَكُمْ وَفَاهِرًا فَلَا تُلْعَ وَلَا تَحْزَنُ إِلَّا بِذُنُوبِهِمْ (وَعَصَى النَّاصِبَ) بِاللَّعْنِ لِأَنَّهُ مِنْ آخِذٍ بِنَاصِيَتِيهُمُ يَكُونُ فِي غَايَةِ الدَّلَالِ (إِنَّ رَبِّي عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ) أَنَّى طَرِيقَ الْحَقِّ وَالْعَمَلِ (فَإِنْ تَوَلَّوْا) فِيهِ حَذَفَ إِحْدَى النَّاسِ أَنَّى تَفَرَّضُوا (فَقَدْ أَتَيْنَاكُمْ مَا أَرْسَلْتُ بِهِ إِلَيْكُمْ وَنَسْتَعْلِفُ رَبِّي قَوْمًا غَيْرَكُمْ وَلَا تَعْرِفُونَهُ شَيْئًا) بِأَشْرَافِكُمْ (إِنَّ رَبِّي عَلَى كُلِّ شَيْءٍ حَفِيظٌ) رَلَبَ (وَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا) عَذَابُنَا (فَنَبِّئَا هُوَذَا الَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ يَرْعَمَن) هَذَانِ (وَمَا وَفَّيْنَا هُمْ مِنْ عَذَابٍ غَلِيظٍ) شَدِيدٍ (وَلَيْلَةَ عَادَ) إِشَارَةٌ إِلَى آثَارِهِمْ أَنَّى فَيَسْخَرُوا فِي الْأَرْضِ (وَانْظُرُوا إِلَيْهَا لَمْ) وَصَفَ أَهْوَالَهُمْ فَقَالَ (يَحْمَدُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ وَعَصَاوُا رُسُلَهُ) جَمَعَ لِأَنَّهُ مِنْ عَصَى رُسُلًا (عَصَى جَمِيعِ الرُّسُلِ لِأَشْرَافِهِمْ فِي أَصْلِ مَا جَاءُوا بِهِ وَهُوَ التَّوْحِيدُ) (وَالْأَنْبِيَاءُ) أَنَّى السَّفَلَةُ (أَمْرُكُمْ) جِبَارَتِينَ (لَمَّا قَدْ) لِلْخَلْقِ مِنْ رُسُلَانِهِمْ (وَأَتَوْهُمُ إِلَى هَذِهِ الدُّنْيَا لَعْنَةً) مِنَ النَّاسِ (وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ) لَعْنَةً عَلَى رُوسِ الْخَلَائِقِ (إِلَّا إِنْ عَادَ الْكُفْرُ) جَعَدُوا (رَبِّهِمْ أَلَا يَعْلَمُونَ) مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ (لَعَادَ قَوْمِ هُودٍ)

ترجمه: اومونډ د عاديانو طرف ته ددوی خاندانی رور هود راوړلپلو، هود اووئیل چې اې حماد قوم خلقو د الله بندگی وکړی یعنی د هغه د توحید اقرار وکړی د هغه نه سوا ستاسو هیڅ شئوک معبود نشته من زانده دې تاسو د بتانو بندگی کولو سره په الله باندې بهتان تری، اې حماد قوم حه تاسو ته د توحید په تبلیغ باندې هیڅ اجرت نه غواړم، حماد اجر خو هغه باندې دې چا چې حه

پيدا کړې يم، آيا تاسو عقل نه کار نه اخلئ؟ اې خدا د قوم خلقو تاسو د خپل رب نه د شرک معافي وغواړئ، بيا د اطاعت په ذريعه سره هغه ته رجوع او کړئ هغه به په تاسو باندې تيز باران او کړي، حال دادې چې په دوی باندې باران بند شوې وو او ستاسو موجوده قوت کښې به د مال او اولاد په ذريعه سره نور قوت اضافه کړي، او مشرک جوړيدلو سره مخ مه اړوئ هغه خلقو جواب ورکړو اې هود تاسو ته په خپله دعوی باندې څه صفا دليل راوړئ او مونږ ستا په وينا خپل معبودان نه پرېږدو او پي تاباندې ايمان راوړونکي نه يو او مونږ ستا باره کښې دا گڼو چې ته ځمونې په معبودانو کښې د چا په نيولو کښې راغلې شې نو ستا ددې خراب وينه د وجه ته نې ليونې کړې يې نو د دغه وجه نه ته دا بې هوډه خبرې کړې، هود ﷺ جواب ورکړو څه په خپل خان الله گواه جوړوم او تاسو هم گواه اوسئ، چې څه د الله نه د غير کوم چې تاسو شريک جوړه وئ بيزاره يم، تاسو او ستاسو پتان ټول ميلاویدلو سره ځما خلاف مکر او کړئ ځما د هلاکت چل جوړ کړئ او بيا ماله لې شان مهلت را کړئ، ځما بهر ورسه په الله باندې ده چې کوم ځما هم رب دي او ستاسو هم، يو زنده سره په زمکه باندې تلونکې داسې نشته چې د هغه تندي د هغه په لاس کښې نه وي يعنی هغه ددوی مالک او په دوی باندې غالب دي لهذا هيڅ نفع او نقصان د هغه د اجازت نه بغير نشته، ناصيۃ تندي، خاص طور باندې ددې ذکر ځکه او کړو چې د چا تندي او نيولې شی هغه دیر ذلالت کښې وی بې شکه ځما رب په نيغه لار باندې دي يعنی د حق او انصاف په لار باندې دي که چرې تاسو مخ اړوئ نو چې کوم پيغام سره څه راليږلې شوي يم هغه ما تاسو ته د اور سوو، او ځما رب په ستاسو په ځاني پل قوم رالی، او په شرک سره تاسو د هغه هيڅ هم کولې نه شئ يقينا ځما رب په هر څيز باندې نگران دي او کله چې ځمونې عذاب راغي نو مونږ هود ﷺ او چې چا په هغه باندې ايمان راوړي وو، په خپل خاص رحمت سره بچ کړل، او دوی مو د يو سخت عذاب نه اوساتل او دادې قوم عاد! اشاره د هغوی آثارو او پاتې شوې ځايونو طرف ته ده، نو تاسو په زمکه کښې وگرځئ او د هغوی آثارو گوړوئ بيا نې ددوی حالات بيان کړل چا چې د خپل رب آيتونه دروغ او گڼل او د خپلو رسولانو نې نافرمانی او کړه «رسل» نې جمع راوړې دي ځکه چې چا د يو رسول نافرمانی او کړه نو هغه د ټولو رسولانو نافرمانی او کړه، د ټولو رسولانو په اصولو کښې د شريک کيدو د وجه نه کوم چې هغوی راوړې وو، او هغه توحيد دي او دا احمقان په خپلو مشرانو کښې د هر يو ظالم او د حق د دشمن تابعداری کوئ اخر کښې په دنيا کښې هم په دوی باندې لعنت پريوتلو او د قيامت په ورځ به د ټولو مخلوقاتو په مخکې کښې په دوی باندې لعنت وی واورئ! عاديانو د خپل رب نافرمانی او کړه، واورئ! هود ﷺ قوم عاديانو د پاره د الله د رحمت نه لرې والي دي.

د قيوداتو فوائد او تسهيل

فوله: وارسلنا: ددې عطف په نوحاالى لومړې باندې دې، او دې ته عطف قصه على القصه وائې.

فوله: هودا: دادا اها مړ عطف بيان دې

فوله: لقولك: د "عن" تفسير په لام سره كولو كېنې نې اشاره او كړه چې "عن" تعليله دې

فوله: اھتراك: "اعتراء افتعال" ماضى واحد مذكر غائب، راپېښيدل، قصد كول، لكيدل، په مصيبت كېنې اخته كيدل.

فوله: بسوم: دې كېنې بيا تعديت دپاره ده

سوال: د "اياها" ضمير لفظ د "بعض" ته راجع دې، حالانكه لفظ د بعض مذكر دې او په مرجع كېنې مطابقت نشته؟

جواب: د مضاف اليه خيال ساتلو د پاره د "اياها" ضمير مو مؤنث راوړو

فوله: اشاره الى اثارهم: دا اضافه ددې سوال جواب دې چې تلك عاد مبتدا او خبر دى،

عاد مذكر دې لهذا د تلك په ثاني هذا وئيل پكار وو،

د جواب حاصل دادې چې ددې خبر اثار دې چې كوم محذوف دې، اى تلك الآثار آثار عاد

فوله: عنيد: بغض لرونكې، سرکش او ضدى، جمع نې عنذ.

[اپاتوله ۶۱-۶۸]

(و) اَرْسَلْنَا اِلَىٰ تَمُوذَ اَخَاهُمْ مِنَ الْقَبِيلَةِ صَالِحًا قَالَ يٰاَقَوْمُ اعْبُدُوا اللّٰهَ وَخُذُوْهُ رَمْلًا ثُمَّ مِنْ اِلَهِ غَيْرِهِ هُوَ اَلْبَنَاتُ اَمَّا خَلْقُكُمْ (مِنْ اَلْاَرْضِ) بَخَلِيْ اَبْنُكُمْ اَدَمُ مِنْهَا (وَاَسْتَعْمَرَكُمْ فِيْهَا) جَعَلَكُمْ عَشَرًا تَسْكُنُوْنَ فِيْهَا فَاسْتَطَفِرُّوْهُ مِنَ الشَّرِّكَ (لَمَّا كَانُوْا) اَزْجَعُوْا (اِلَيْهِ) بِالطَّاعَةِ (اِنَّ رَبِّيْ قَرِيْبٌ) مِنْ غُلْفِهِ يَمْلِكُ (مُجِيبٌ) لِّمَنْ سَاَلَهُ (قَالُوْا) يٰصَالِحُ قَدْ كُنْتَ فِينَا مَرْجُوًّا نَزَعُوْا اَنْ تَكُوْنَ سَيِّدًا (قَبْلَ هٰذَا) الَّذِى سَبَقَ مِنْكَ (اَنْتَبَهَاتُ) اَنْ تَعْبُدَ مَا يَعْْبُدُ اَبَاؤُنَا مِنَ الْاَوْثَانِ (وَلَمَّا كَلِمَ) شَكَّ وَمَا تَذَهَّبُوْا اِلَيْهِ مِنَ التَّوْحِيدِ (مُجِيبٌ) مَوْجِعٌ فِى الرَّبِّ (قَالَ) يٰاَقَوْمُ اَرَأَيْتُمْ اِنْ كُنْتُ عَلَىٰ بَيْتَةٍ بَنَانٍ (مِنْ رَبِّيْ) وَاَكَلْتُ مِنْهُ رِزْقًا لِّئَلَّوْ (لَمَنْ يَنْصُرُنِىْ) يَنْصُرْنِىْ (مِنْ اِلٰهِ) اِمَّا عَذَابُهُ (اِنَّ عَذَابَهُ قَسِيْرٌ) لِّئَلَّوْ (بِأَنَّهُمْ لِيْ) بِذٰلِكَ (غَيْرُ مُخَيَّرِيْنَ) تَضَلَّلَ (وَاَقَوْمُهُ) وَثَلَاثَةُ اِلٰهٍ لِّكُلِّ اِيَّاهِ عَالٍ غَايِبُهُ الْاِشَارَةُ (قَدْ رَوْهَا) تَأْكُلُ فِى اَرْضِ اِلٰهِ وَلَا تَمْسُوْهَا بِسُوْءٍ غَيْرَ (فَمَا تَحْكُمُ) عَذَابُ قَرِيْبٍ اِنْ عَفَرْتُمْوهَا (فَعَفَرُوْهَا) عَفَرْنَا لَدَارَ بَانِيْنِهِمْ (فَقَالَ) صَالِحُ (اَعْمَلُوْا) مِثْلًا (فِى دَارِكُمْ) فَلَا تَكُنْ اِيَّاهُمْ لَمْ تَفْعَلُوْا (ذٰلِكَ) عَذَابُ غَيْرِ مَكْدُوْبٍ (فِيْهِ) لَمَّا جَاءَ اَمْرُنَا) وَغُلَاظِهِمْ (فَتَبَيَّنَا صَالِحًا) وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مَعَهُ وَهُمْ اَنْتَظِرُ الْاٰلَ (بِرِزْقِهِ) وَمَا لِحِمَامِهِ (مِنْ عِزِّ يَوْمِيْ) وَكُنْزِ الْيَمِّ اِغْرَابًا وَلَفْنَمًا بَنَاءٌ لِاِضَافَةٍ اِلَى غَيْبِهِ وَهُوَ الْاَكْثَرُ (اِنَّ رَبَّكَ هُوَ الْقَوِيُّ الْعَزِيْزُ) الْعَذَابُ (وَاَعَدَّ اِلَيْهِمْ) ظَلَمُوْا الْعِصْيَةَ فَاَصْبَحُوْا (وَيٰاَهْمُ جَاهِلِيْنَ) يٰاَرَكُنْ عَلَى

الرَّكِبَ يُنْفِئُ (كَانَ) مُخَلَّقَةً وَاسْمُهَا مَخْلُوفٌ أَمْ كَاللَّهُمَّ (أَلَمْ يَخْلُقْنَا) يُبَيِّنُوا (لِيَهَيَّا) لِي ذَرْنَهُم (أَلَا إِنَّهُمْ قَوْمُ
كُفْرٍ وَنَجَسٍ أَلَا يَتَذَكَّرُونَ) بِالْمَصْرَفِ وَتَرْكِهِ عَلَى مَعْنَى الْحَيِّ وَالْقَبِيلَةِ

توجه: او مونږ شوه د يانو ته د دوی خاندانی رور صالح (ﷺ) رسول جوړ کړې راوليېو، هغه او خپل
ای خاص قومه د الله بندګۍ او کړنې یعنې د هغه د توحید اقرار او کړنې د هغه نه سوا ستاسو هیڅ
څوک معبود نشته هغه تاسو پیدا کړنې یعنې ستاسو تخلیق نې په اول کښې د خاوره نه
او کړو ستاسو نیکه آدم (ﷺ) نې د خاورو نه پیدا کړو او هغه تاسو په زمکه کښې خواړه کړنې
یعنې تاسو نې د زمکې اوسیدونکی جوړ کړنې چې تاسو په دې کښې اوسیږنې نو تاسو د
هغه نه معافې او غواړنې د شرک نه او بیا د تابعدارنې په ذریعه د هغه طرف ته رجوع او کړنې بې
شکه حمار ب مخلوق ته د علم په اعتبار سره لږ دي، او چې څوک د هغه نه سوال کوی د هغې
قبولونکې دې هغه خلقو جواب ورکړو ای صالح د دې خبرې د کولو نه مخکښې مونږ ستا نه ډیر
امیدونه ساتلې وو ځمونې امید وو چې ته به زموږ سردار جوړیږې نو ته مونږ د پتانو د بندګۍ
نه منع کوي چې کوم بندګۍ زموږ خپل پلار نیکه کوله، د کوم توحید طرف ته چې ته مونږ ته دعوت
راکوي په هغې کښې ځمونږ ډیر حیرانونکې شک دې صالح (ﷺ) او فرمائیل ای حما د قوم خلقو آیا
تاسو په دې خبره باندې سوچ کړې دې چې زه د خپل رب د طرف نه په دلیل سره یم او هغه څه په خپل
رحمت سره په نبوت سرفرازه کړم نو که څه د هغه نافرمانۍ او کړم نو ما به د الله د عذاب نه څوک بچ
کړی؟ تاسو خو د دې خبرې حکم کولو سره حما گمراهن کښې یعنې تاوان کښې زیاتوالې
کوئې، ای د قوم وروڼو دا د الله اوبښه ستاسو د پاره ښه ده، آیه: حال دې د دې عامل اسم اشاره
ده هغه پریږدئ چې د الله په زمکه باندې څری گرځي، او دې ته په بد یعنې د هلاک کولو په
ارادې سره لاس مه لگوئې که چېرې تاسو دا مړه کړه نو په تاسو باندې به ډیر زړه عذاب راشي
چنانچه هغه خلقو دا مړه کړه یعنې د دوی په حکم سره قدار دا مړه کړه په دې خبره باندې
صالح او فرمائیل په خپل کورونو کښې درې ورځې اوسې بیا به تاسو هلاک کړې شئ دا داسې
وعدده چې دروغ کیدلې نشي چنانچه هر کله چه د دوی د هلاک کولو زموږ حکم راغلو نو مونږ
په خپل رحمت سره صالح او هغه خلقو لره چې ده سره ئې ایمان راوړې وو بچ کړل او هغه څلور زره
وو او مونږ دوی د هغه ورځې د رسوائۍ نه بچ کړل یومئذ د میم کسرې سره معرب، او د میم
فتحې سره مبنی، د مبنی طرف ته د اضافت د وجه، او هم دا د اکثر و قول دې یقینا هم ستا
رب طاقتور او غالب دې او ظالمانو لره یوې جغې راو نیول نو هغوی په خپل کورونو کښې مړه پرمخ
او غوړ زیدل، داسې چې بالکل په دې کورونو کښې آباد نه وو کان مخففه دې او د دې اسم
محذوف دې ای کانهم، خبردار اوسیږئ شوه د یانو د خپل رب کفر او کړو واورئ چې د شوه د یانو
د پاره لعنت ده، شوه منصرف دې د "حی" په معنی کښې کیدو د وجه او غیر منصرف هم
دې، د قبیل په معنی کیدو د وجه.

دقیوداتو فوائد اوتسهیل

قوله: ثمود: د یو قوم نوم دې او خپل بره نیکه ثمود عابر بن ارم بن سام بن نوح طرف ته منسوب دې، دحضرت صالح علیه السلام تعلق هم دې قوم سره وو، او هم دې طرف ته رسول رالیږلې شوې وو

قوله: جعلکم عمارتکون بها: په دې کښې اشاره ده چې په استعمار کښې س، ت د تصویر د پاره دی یعنی مونږ تاسو ددې د آباد کولو د پاره جوړ کړې، اوبعضې حضراتو د عمر یعمر نه اخستلی دې په دې وخت کښې به ددې معنی وی چې تاسو مو اوسیدونکې جوړ کړئ یا به په دې صورت کښې س، او ت زائد وی.

قوله: صالح: علیه السلام په مشاهیر انبیاء کښې دی چې په قرآن مجید کښې دده نوم نهه پیرې راغلې دې، قوم ثمود طرف ته رالیږلې شوې وو

قوله: حال: یعنی آیه د نافقه نه حال دې او په دې کښې عامل هده په معنی د اشیر دې

قوله: فقروها: (ض) عقرا، خپې پریکول، په عربو کښې دا دستور وو چې کله د یو اوبڼ مړه کول به ئې غوښتل نو د هغه خپې به ئې کټ کړې، دې سره به د هغه مرگ لازم شو

قوله: بناءلاضافة: یعنی دیوم اضافت چې کله 'اذ' طرف ته کیږي نو یومئذ به مبنی بر فتحه وی ځکه چې کله ظرف اسم مبهم طرف ته مضاف کیږي، نو د مضاف الیه نه بناء حاصله کړی، یوم د 'اذ' طرف ته مضاف دې چې د هغې د وجه نه مبنی بر فتحه شوې دې [ایاتونه: ۶۹-۸۲]

وَلَقَدْ جَاءَتْ رُسُلُنَا إِبْرَاهِيمَ بِالْبُشْرَىٰ (بِاسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ بَغْدَه) فَقَالُوا سَلَامًا (مُصَنَّر) فَقَالَ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ (فَمَا لَبِثَ أَنْ جَاءَ بِجُلِّيٍّ حَنِينٍ) مَشْوِيٍّ (فَلَمَّا رَأَىٰ أَنبِيَاءَهُمْ لَا تَعْلِيلَ إِلَيْهِمْ لَا تَعْلِيلَ إِلَيْهِمْ) بِمَعْنَى أَنْكَرَهُمْ (وَأَوْحَىٰ) أَحْضَرُ فِي نَفْسِهِ (وَمِنْهُمْ حِيقَةً) خَوْفًا (فَقَالُوا لَا تَتَّخِذْ إِلَآ أَرْسُلَنَا إِلَىٰ قَوْمٍ لُّوطٌ) لِنَهْلِكَهُمْ (وَأَمْرًا لَهُمْ) أَمْرًا إِبْرَاهِيمَ سَارَةً (قَائِمَةً) تَخْذُهُمْ (فَضَحِكْتَ) اسْتَبْشَرًا بِهَلَاكِهِمْ (فَلَبِثْتَ نَارًا بِاسْحَاقَ وَمِنْ قَدَامٍ) بَغْدَه (إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ) وَلَدَهُ تَعْمِشَ إِلَى أَنْ تَرَاهُ (فَالْتَبَسَ) تَلَبَّسَ (كَلِمَةً فَقَالَ عِنْدَ أَمْرٍ عَظِيمٍ وَالْأَيْفَ مَبْدَلٌ مِنْ يَدِهِ) الْإِضَافَةُ (أَلَيْدٌ وَأَنَا عَجُوزٌ) لِي يَبْنَعَ وَيَسْتَعُونَ مَنَّهُ (وَهَذَا بَطْلُ شَيْءٍ) لَهُ مَالَةٌ وَعِشْرُونَ سَنَةً وَنَمَّهَ عَلَى الْأَعْمَالِ وَالْقَابِلِ فِيهِ مَا فِي ذَا مِنْ الْإِشَارَةِ (إِنَّ هَذَا الشَّيْءَ عَجِيبٌ) أَنْ يُولَدَ وَلَدٌ لِقَوْمَيْنِ (فَقَالُوا أَتَعْجَبِينَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ) فَنَزَرَهُ (رَحْمَةً مِنَ اللَّهِ وَرِكَاتَةً عَلَيْكُمْ) يَا (أَهْلَ الْبَيْتِ) تَبَتَ إِبْرَاهِيمَ (إِنَّهُ حَمِيدٌ) مَحْمُودٌ (حَمِيدٌ) حَمِيدٌ (فَلَمَّا) ذَهَبَ عَنْ إِبْرَاهِيمَ الرَّوْعَ (الْخَوْفَ) وَجَاءَهُ الْبُشْرَىٰ (بِالْوَلَدِ أَخَذَ) (مُجَادِلًا) يُخَادِلُ رُسُلَنَا (فِي) حَانَ (قَوْمِ لُوطٍ) (إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَحَلِيمٌ) كَبِيرٌ الْإِنَانَةُ (أَوَاهُ مَنِيْب) رَجَاعٌ فَقَالَ لَهُمْ أَتَهْلِكُونَ فَرْنَةً فِيهَا تَلْجَأُونَ مُلْسِينَ قَالُوا لَا قَالِ أَتَنْهَلِكُونَ فَرْنَةً فِيهَا مَاذَا مُلْسِينَ قَالُوا لَا قَالِ أَتَهْلِكُونَ قَرْنَةً فِيهَا أَتَنْهَلِكُونَ مُلْسِينَ قَالُوا لَا قَالِ

أَفَلَمْ يَكُونُوا لَهَا فِيهَا أَتَقَعُ غَضْرُومًا قَالُوا لَا قَالَ إِنْ فِيهَا
لُوطٌ قَالُوا تَحْنُ أَغْلَمُ بَعْنٍ فِيهَا إِنْ لَمْ نَلِكْ أَطَالَ مُجَادَلُهُمْ قَالُوا يَا إِبْرَاهِيمُ أَعْرِضْ عَنْ هَذَا الْجِدَالِ إِنَّهُ
فَذَجَاءَ أَمْرُكَ، بَهْلَكِهِمْ (وَأَنصَرَفَ إِلَيْهِمْ رَدْمًا) (وَلَمَّا جَاءَتْ رُسُلُنَا لُوطًا سِيقَهُمْ) عَزَبَ بِسَبِيهِمْ
وَصَاحَاقٌ يَوْمَ ذُنُوعًا صَوْرًا لَأَنَّهُمْ جِسَانُ الْوُغُوهِ فِي صُورَةِ أَصْنَافٍ لَخَفَ عَلَيْهِمْ قَوْمُهُ (وَقَالَ هَذَا يَوْمُ
عَصِيبٍ ضَبِيدٍ (وَجَاءَهُ قَوْمُهُ) لَمَّا غَلَبُوا بِهِمْ (يَهْرَعُونَ) يَسْرِعُونَ (إِلَيْهِمْ) قَبْلَ عَجَبِهِمْ (كَانُوا
يَتَصَلَّوْنَ السُّبُوتَ) وَهِيَ إِنْتَانُ الرِّجَالِ فِي الْأَذْيَارِ (قَالَ) لُوطُ (يَا قَوْمُ هَذَا بَتَانِي) فَتَزَوَّغُوهُنَّ (هُنَّ أَطْبَرُ
لَكُمْ فَاتَّهَوَ اللَّهُ وَلَا تَخْزُونِ) تَفْضَحُونَ (فِي ضَبِي) أَصْنَافِي (أَلَيْسَ مِنْكُمْ رَجُلٌ رَجِيدٌ) يَأْتِرُ بِالْمَخْرُوبِ
وَيَنْفِي عَنْ الْفَتَنِ (قَالُوا لَكُنْ عَلِمْتُ مَا لَنَا فِي بَنَاتِكَ مِنْ حَقٍّ) عَاجِةٌ (وَأَلَيْكَ لَتَعْلَمَهُ مَا تُرِيدُ) مِنْ إِنْتَانِ
الرِّجَالِ (قَالَ لَوْ أَنِّي لَيْسَ بِكُمْ قَوْلٌ) طَائِفٌ (أَوْ أَوْيَ إِلَى رُكْنٍ شَدِيدٍ) غَشِيْرَةٌ تَنْصَرِي تَبْطُحُ بِحُكْمٍ فَلَمَّا رَأَتْ
الْمَلَائِكَةَ ذَلِكَ (قَالُوا يَا لُوطُ إِنَّا رُسُلُ رَبِّكَ لَنْ يَصِلُوا إِلَيْكَ) بِسُوءِ (مَأْتَرٍ) بِأَهْلِكَ يَقْطَعُ طَائِفَةٌ (مِنْ اللَّيْلِ) وَلَا
يَلْتَمِصُ مِنْكُمْ أَحَدٌ لَيْلًا يَزِي عَظِيمٌ مَا يَنْزِلُ بِهِمْ (إِلَّا أَمْرًا) أَنْتَ بِالْطَّرِيقِ بَدَلٌ مِنْ أَحَدٍ وَهِيَ قِرَاءَةُ بِالْعَصَبِ
اسْتِغْنَاءُ مِنَ الْأَهْلِ أَيْ فَلَا تَزِي بِهَا (إِنَّهُ مُصِيبُهَا مَا أَصَابَهُمْ) لَقِيلَ لَمْ يَخْرُجْ بِهَا وَبِقِلِّ خَرْجَتْ وَاتَّفَقَتْ
فَقَالَتْ وَأَقْوَمَهَا لَفَاءً خَجَرٌ فَقَتَلَهَا وَسَأَلَهُمْ عَنْ وَقْتِ هَلَاكِهِمْ فَقَالُوا (إِنَّ مَوْعِدَهُمُ الصُّبْحُ) فَقَالَ أَرِيدُ
أَعْمَلُ مِنْ ذَلِكَ قَالُوا (أَلَيْسَ الصُّبْحُ بِقَرِيبٍ) (فَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا) بِأَهْلِكِهِمْ (جَعَلْنَا عَالِيَهَا) أَيْ قُرَاهُمُ (سَاقِلَهَا)
أَيْ بَانَ رَقْعُهَا جَهْلِيلٌ إِلَى السَّمَاءِ وَاسْقَطَهَا مَقْلُوبَةً إِلَى الْأَرْضِ (وَأَمَطْنَا عَلَيْهَا جِبَارَةً مِنْ يُجْتِيلٍ) طِينٌ طُخِ
بِالنَّارِ (مَنْصُودٌ) مَتَابَعٌ (مُسَوَّمَةٌ) مَعْلَمَةٌ عَلَيْهَا اسْمُ مَنْ يُؤْمَى بِهَا (عِنْدَ رَبِّكَ) ظَرْفٌ لَهَا (وَمَاهِي) الْجِبَارَةُ
أَوْ بِلَادُهُمْ (مِنْ الظَّالِمِينَ) أَيْ أَقْلَ نَكَّةَ (بِيعِيدٍ)

ترجمه: زمونږ فرشتې ابراهيم عليه السلام ته د اسحق او د هغه نه پس د يعقوب (عليهما السلام) زيرې ورکولو سره راغلې وې وټيل چې په تاسو باندې دې سلام وي سلام وشوې نه وو چې ابراهيم عليه السلام او فرمايل چې په تاسو باندې دې هم سلام وي شخه وخت تير شوې نه وو چې ابراهيم عليه السلام ورکړې شوې سخي راوړو.. خو چې کله ئې اوکتل چې دوى روتى طرف ته لاس نه رامنځکښې کوى نو هغوى ئې نا آشنا او گټرل نکر په معنى د انکر دې نو ابراهيم عليه السلام ددوى د طرف نه په خپل زړه کښې ويره محسوس کړه، فرشتو اوټيل چې ويره مه کوه مونږ قوم د لوط طرف ته رالېږلې شوې يوو، چې مونږ هغوى هلاک کړو او د ابراهيم عليه السلام ښځه ساره ددوى په خدمت کښې لگيا وه نو هغې د قوم هلاکت او د نوح عليه السلام د بچکيدلو زيرې چې واوريدلو نو وټي خاندل، نو مونږ هغې ته د اسحق او د هغه نه پس ددې خونې يعقوب عليه السلام زيرې ورکړو او هغه به ژوندئ وى تردې چې هغه به هم دا اوينى هغې اوونيل هاتې حما کمبختى دا يو کلمه ده چې د غټ کار د پاره استعمالېږى او د «ويلتى» الف د ياء اضافت نه راغلې دې آيا حما اولاد به کيږى حالانکه هغه ۹۹ کالو پورې يم او حما خاوند هم پوه دې د هغه عمر ۱۲۰ کاله دې شيخا د

حال کیدو د وجہ منصوب دی او ددی عامل هذا پہ معنی د آشیر دی دا یقینا ډیره عجیبه خبره ده چې د بودا خاوند او بنځی بچی وشي، فرشتو او فرمائیل چې آیا ته د الله د قدرت او د هغه د رحمت او په خپل ځان باندې د پرکتونو نه حیرانیږي؟ ای د ابراهیم علیه السلام کوروالو یې شک هغه د پیرزوني قابل او کریم دي، چې کله د ابراهیم علیه السلام ویره ختمه شوه او هغه ته د هلاک نړی اورسیدلو نو هغه د قوم لوط په معامله کښې مونږ ته یعنی فرشتو ته وئیل اوریدل شوه کړل یقینا ابراهیم علیه السلام ډیر برداشت والا ډیر صبر والا نرم زړه د الله طرف ته ټیټیدونکي وو ابراهیم علیه السلام هغوی ته او فرمائیل تاسو به داسې کلی والا هلاک کړئ چې په هغې کښې درې سوه مومنان موجود دي، فرشتو جواب ورکړو چې نه، بیا ئې اووئیل آیا تاسو به داسې کلی والا هلاک کړئ چې په هغې کښې دوه سوه مومنان موجود دي؟ فرشتو وئیل چې نا، بیا ابراهیم اووئیل چې تاسو به داسې کلی والا تباه کړئ چې په هغې کښې څلویښت مومنان موجود دي؟ جواب ئې ورکړو چې نه، بیا ئې او فرمائیل چې تاسو به داسې کلی تباه کړئ چې په هغې کښې څورلس مومنان موجود دي؟ جواب ئې ورکړو چې نه بیا ابراهیم اووئیل چې تاسو داسې کلی تباه کول مناسب گنړئ چې په هغې کښې یو مومن وي؟ جواب ئې ورکړو چې نه، بیا ابراهیم علیه السلام او فرمائیل چې په دې کلی کښې لوط علیه السلام هم دې فرشتو جواب ورکړو چې مونږ ته ښه پته ده چې په دې کلی کښې څوک دي، چې کله د هغوی په مینځ کښې خبرې ډیرې شوې، نو فرشتو او فرمائیل ای ابراهیم علیه السلام بحث او تکرار لږه پرېده، ددوی د هلاکت د پاره ستا د رب حکم راغلې دي او په دوی باندې نه واپس کیدونکې عذاب راتلونکې دي، او چې کله زمونږ لپلې شوې لوط علیه السلام ته راغلې نو هغه ددوی د وجه نه خفه شو او په زړه کښې ئې دا خبره تیریدله ځکه چې د ښکلې خوانانو په شکل کښې وې چې د هغې د وجه نه ددوی په باره کښې د خپل قوم نه ویریدلو او وې وئیل چې نن ورغ ډیر د لوی مصیبت ورغ ده، هر کله چې قوم ته د میلمنو د راتلو علم اوشو نو په منډه باندې د لوط علیه السلام خواله راغلل او دوی ددې میلمنو د راتلو نه مخکښې په بدکاری کښې اخته وو او هغه بدکاری د سرو سره د هم جنس کار وو، لوط علیه السلام او فرمائیل ای خدا قوم خلقو دا ځما لوریانې دی دوی سره نکاح او کړئ دا ستاسو د پاره پاکې دی، د الله نه ویرېږئ او ما د میلمنو په مخکښې رسوا کوی ما، آیا په تاسو کښې یو هم هوښیار سړي نشته؟ چې د خو خبرو حکم او کړی او د بدو نه منع کړی هغوی جواب ورکړو چې تاته څه پته ده چې زمونږ ستا لوریانو ته هیڅ حاجت نشته او مونږ چې څه غواړو د هغې نه ته څه خبر ئې یعنی د هم جنس عمل، نفع علیه السلام او فرمائیل کاش چې په ما کښې ستاسو د مقابلې طاقت وو، یا ما د څه طاقتور قبیلې سهاره نیولې وې چې څما مدد ئې کړې وې نو ما به ستاسو مقابله کړې وه، چې فرشتو دا صورت حال او کتلو نو وئیل چې مونږ ستا د رب د طرف نه را لپلې شوې یوو دوی د نقصان رسولو

په اراده تاته هېڅ کله رارسيدلې نشي نو ته خپل کور والو خان سره واخله او د شپې اوزه، په تاسو کېنې چاته هم شاته کتل پکار نه دی چې دا لورنې عذاب او نه وینی چې کوم په دوی باندې نازلیدونکې دې سوا ستا دینګې نه د رفع په صورت کېنې د احد نه بدل دي، او په یو قرامت کېنې نصب دي د اهل نه استثناء د وجه نه، یعنی ته دا خان سره مه بوځه، ځکه چې دې ته هم هغه رسی کوم چې به دوی ته ورسیږي، وئیلې شوې دی چې لوط عليه السلام خپل ښځه خان سره بوتلې نه وه، او وئیلې شوې دی چې هغه هم وتلې وه خو هغې شاته مخ راوړلو سره او کتل او وې وئیل چې اې خما قومه، نو یو کانړې پرې راپریوتلو او هغه نې قتل کړه حضرت لوط عليه السلام د فرشتو نه ددوی د هلاکت وخت معلوم کړو نو هغوی او فرمائیل چې ددوی هلاکت به د سحر په وخت کېنې وی لوط عليه السلام او فرمائیل چې څه خو ددې نه هم زیات زر غواړم، نو جواب نې ورکړو چې آیا سحر ډیر نژدې نه دي؟ کله چې ددوی د هلاکت څمونې حکم راورسیدلو نو مونږ ددوی کلی لاندې باندې کړل په داسې صورت چې جبرائیل عليه السلام ددوی کلی اوچت کړل او اولته نې زمکې ته راواچول، او مونږ په دې کلی والو باندې په اور کېنې یخ کړې شوې مسلسل کانړې راوړول، چې ستا د رب د طرف نه ښه داروو یعنی په دې باندې د هغه کس نوم لیکلې شوې وو چې څوک به ددې په ذریعه سره هلاک کیدلو، عند ربکه د مسمومه ظرف دي، او هغه کانړې یا ددوی کلی د ظالمانو یعنی د مکې والو نه لرې نه دی (شام ته تلو راتلو باندې په هغه ځانې باندې تیریدنه کیږي)

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: مصدر: په دې کېنې اشاره ده چې سلاما، د سلمنا فعل محذوف مصدر دي، په دې کېنې د اعتراض جواب هم اوشو چې سلاما د قالو مقوله ده، حالانکه مقوله مفرد نه وی، ددې اضافې نه دا هم معلومه شوه چې سلاما مفرد نه دي، بلکه د سلمنا د وجه جمله ده، **قوله:** علیکم: مفسر علام علیکم محذوف منلو سره اشاره اوکړه چې سلام مبتدا ده او علیکم ددې خبر محذوف دي

سوال: سلام نکره ده او د نکړې مبتدا راتلل صحیح نه وی؟

جواب: حاصل دادې چې په سلام کېنې تنوین د تعظیم د پاره دي ای سلام عظیم، لهذا د سلام مبتدا راتلل صحیح شول، دا د نراهر ذاناب قبیلې نه دي، دارنگ دلته هم د مقولې د مفرد کیدلو اعتراض ختم شو.

قوله: بشری: د خوشحالی خبر، د خوشحالی د خبر اثر چونکه په مخ باندې کیږي ځکه نې دې ته بشری اووئیل، د بشری نه دلته ابراهیم عليه السلام ته د اسحق او د یعقوب خوشخبری ورکول دی چې هغه نې روستو په لمرناه باسحق الخ سره بیان کړې دي، او دا هم احتمال دي

چې د بشری نه عام خوشخبری مراد وی نو په دې کښې به د لوط عليه السلام وغیره خلاصیدل او د هغوی د بدکاره قوم د هلاکت خوشخبری هم شامله وی، مفسر علام هم دغه آخری معنی مراد اخستلې ده.

سوال: حضرت ابراهیم عليه السلام دلته جمله اسمیه استعمال کړې ده، او فرشتو جمله فعلیه، ددې څه وجه ده؟

جواب: حاصل دادې چې د سلام جواب د ښه نه ښه پکار دې ځکه د شریعت دا اصول دی، د سلام جواب به هله د سلام نه ښه وی چې کله جمله اسمیه استعمال کړې شی، جمله اسمیه د جملې فعلیې نه بهتره وی، ځکه چې جمله اسمیه په همیشوالی او ثابته والی باندې دلالت کوی.

قوله: انکرهم: د نکرهم تفسیر په انکرهم سره کولو کښې نې اشاره اوکړه چې لازم په معنی د متعدی دې

قوله: یاویلتا: په اصل کښې یاویلتی وو، یاه د اضافت په الف سره بدله کړې شوه

قوله: رحمة الله الخ: دا کلام مستانف دې او د تعجب د انکار علت دې یعنی ته ددې نه تعجب مه کوه، ځکه چې دا په تا باندې د الله رحمت او برکت دې.

قوله: اخذ یجادلنا: دا د هغه سوال مقدر جواب دې چې د لما جواب ماضی وی نه چې مضارع، او دلته د لما جواب یجادلنا مضارع راغلې ده.

جواب دا دې چې دلته اخذ ماضی محذوف دې، او هم هغه د لما جواب دې، اگر چې ماضی مجازا هم د لما جواب راتلې شی، په داسې طریقه چې په مضارع باندې لم یا لما داخل شی، خو بهتره داده چې حقیقه په ماضی کښې جواب راشی،

قوله: شأن: چونکه په لفظ د قوم کښې د ظرف جوړیدلو صلاحیت نشته، ځکه مو لفظ شأن محذوف او گنرلو، چې د 'فی' ظرف جوړیدل صحیح شی

قوله: لبطت: په دې کښې اشاره ده چې د 'لو' جواب محذوف دې

قوله: بالرفه بدل: الخ ځکه چې اشتثناء په کلام غیر موجب کښې بدل مختار وی

قوله: اشتثناء من الاهل: یعنی الا امراتک، د من الاهل نه اشتثناء ده، نه چې د احد نه، ځکه چې د 'احد' نه اشتثناء گرځولو سره 'امراة' ته به د التفات حکم ورکول لازم شی، حالانکه داسې نه ده.

قوله: الامراتک: په نصب سره دا د جمهورو قراعت دې او د ابو عمرو او ابن کثیر په نیز 'احد' نه د بدل کیدلو د وجه مرفوع دې، د اولنی قراعت په صورت کښې 'امراتک' به د

فاسر باہلک نہ مستثنی وی، ای اسر باہلک جمعاً الامرائک فلا سرہاد رفع د قرات نہ یو جماعت انکار کری دی، یہ ہفتی کنبی ابو عبید ہم شامل دی،
[ایاتولہ: ۸۱-۹۰]

(۱) اٰنٰتِلٰہَا اِلٰی مَدٰیۡنَہِیْ اَحَاہِرُ شَعْبَہَا قَالَ یٰۤاَقُوْمُ اَعْبُدُوْا اللّٰہَ وَاعْبُدُوْہٗ اَمَّا لَکُمْ مِّنْ اِلٰہٍ غَیْرِہٖ وَلَا تَقْضُوْا الْکِیۡمَاٰلَ وَالبِیۡزَانَ اِلٰی اَرۡکُمۡ یَعۡقُوۡیۡ بِغَنۡہٗ فَنُبِیۡکُمۡ غَیۡرَ التَّطٰیۡفِ اَوَّلٰی اَحَاۡفَ عَلَیۡکُمۡ اِذْ لَمۡ نُلٰوِہٖمَا (عَذَابِ یَّوۡمِ عِطۡ) بِکُمۡ نُبِیۡکُمۡ وَوَضَعَ النُّوۡمَ بِہٖ مَخَازِ یُلَوِّجُہٗ بِہٖ (وَمَا یَقُوْمُ اُولُو الْکِیۡمَاٰلَ وَالبِیۡزَانَ) اَبۡسُوۡعُنَا (اِلَیۡقِطِ) بِالْفَعْلِ وَلَا تَقْضُوْا النَّاسَ اَشۡیَآءَہُمۡ لَا تَنۡفِصُوۡہُمۡ مِّنۡ غَلۡہِمۡ حَتّٰی (وَلَا تَقۡضُوۡا فِی الْاَرۡضِ مُقۡدِیۡہِیۡ) بِالْفَعْلِ وَہِیۡہٗ مِّنۡ غَیۡرِ بِکۡسَرِ الْفَعْلَۃِ اَلۡفَہٗ وَفَہِیۡہِیۡنَ خَالِ مُرۡکَبَہِیۡنَ لِنَفۡسِیۡ غَایِلَہَا تَخۡلُوۡا (بَقِیۡتِ اللّٰہِ) رِزۡقِہٖ اَنۡبَیٰی لَکُمۡ یَضِدُّ اِلَیۡہَا الْکُذُلُ وَالۡوِزَنُ (عِوِیۡلَکُمۡ) مِّنَ الْبَحۡسِ (اِنْ کُنتُمۡ مُّوۡمِنِیۡنَ) وَمَا اَنَا عَلَیۡکُمۡ بِغَیۡطٍ رَّحِیۡبٍ اَحَازِیۡکُمۡ وَاعۡتَیۡلَکُمۡ اِنۡمَا یُعِیۡلُ تَدِیۡرًا (قَالُوۡا) لَہٗ اَسۡتِغۡفَآءُ (یَاۤاَحَسِبُ اَصۡلَٰتُکَ تَأۡمُرُکَ) بِتَکۡلِیۡفٍ اَنْ تَتَّوۡکَ مَا یَعۡبُدُ اَہَآؤُکَ مِّنَ الْاَحۡنَامِ (اُوۡیۡ تَتَّوۡکَ اَنْ تَقۡعَلَ فِیۡ اَمۡوَالِنَا مَا نَقَامُ) اَلنَّفۡسِیۡ عَلٰۤی اَمۡرٍ تَاجِلُ لَا یَبۡذُوۡ اِلَیۡہِ دَآخِیۡ خَیۡرَ (اِنَّکَ لَاکُمُ الْحَکِیۡمُ الرَّحِیۡمُ) قَالُوۡا ذٰلِکَ اَسۡتِغۡفَآءُ (قَالَ یٰۤاَقُوْمُ اَرۡاَیۡتُمَاۤ اَنۡ کُنۡتَ عَلٰی بَیۡنۡہٗ مِّنۡ رَّسٍ وَدَقۡنِیۡ مِنْہٗ رِزۡقًا حَسَنًا) خِلَآءَ اَفَاقِہٖۡ بِالۡخِزَامِ مِّنَ الْبَحۡسِ وَالتَّطٰیۡفِ (وَمَا اُرِیۡدُ اَنْ اَحَآفِیۡکُمۡ) وَانۡقَبِ (اِلٰی مَا اُنۡہَآکُمۡ عَنْہُ) فَارۡتَبِکَہُ (اِنْ) مَا (اُرِیۡدُ اِلَّا الْاِصۡلَاحَ) لَکُمۡ بِالْفَعْلِ وَمَا اسۡتَطۡعَتِ وَمَا تَوَفَّقِیۡ فَنُزِیۡ عَلٰی ذٰلِکَ وَغَیۡرَہٗ مِّنَ الطَّاعَاتِ (اِلَّا بِالۡاَلۡوِ عَلَیۡہِ تَوَکَّلۡتَ وَاِلَیۡہِ اُنِیۡبَ) اَزۡجِعَ (وَمَا یَقُوْمُ لَا یَجۡرِیۡمُکُمۡ) بِتَکۡبِیۡرِکُمۡ (شَقَاقِیۡ) خِلَافِیۡ فَاعِیۡلُ یَجۡرِمُ وَالتَّضِیۡرُ مَفۡعُوۡلٌ اَوَّلُ وَالثَّانِی (اَنْ یَّعِیۡبَکُمۡ) مِثْلُ مَا اَصَابَ قَوْمَ لُوطٍ اَوْ قَوْمَ ہُوۡدٍ اَوْ قَوْمَ صَالِحٍ مِّنَ الْعَذَابِ (وَمَا یَقُوْمُ لُوطُ) اَمِیۡ مَنَازِلَہُمۡ اَوْ زَمَنَ خَلَآئِکُمۡ (مِّنۡکُمۡ یَبۡعِیۡدُ) فَاسۡتَغۡفِرُوۡا (وَاَسۡتَغۡفِرُوۡا رِیۡکُمۡ ثُمَّ تَوۡبُوۡا اِلَیۡہِ اِنْ رَیۡیۡ رَحِیۡمَ) بِالۡتَّوۡبِیۡنِ (وَقُوۡدُ) مُجِبٌ لَّہُمۡ (قَالُوۡا) اِیۡذَاکَ بِقَلۡۃِ النَّبَآۃِ (یَاۤاَحَسِبُ مَا نَقۡعُہٗ) نَفۡہِمۡ (کَثِیۡرًا مِّمَّا تَقُوۡلُ) وَاِنَّا لَنَرٰکَ فِیۡنَا ضَیِّقًا ذَلِیۡلًا (وَلَوْلَا رَہۡطُکَ) عِیۡرُکَ (لَرَجَحۡنَآکَ) بِالۡحِجَارَۃِ (وَمَا اَلۡتَ عَلَیۡنَا یَعۡرَبِیۡ) کَرۡہِمۡ غَنِ الرِّجۡمِ وَاِنۡمَا رَہۡطُکَ نَمُّ الْاَعۡزَہُ (قَالَ یٰۤاَقُوْمُ اَرۡہَطِیۡ اَعۡزَ عَلَیۡکُمۡ مِّنَ اللّٰہِ) فَتَرۡکُوۡا فَنۡقِیۡ لِیۡ اِلۡجَہِیۡہُمۡ وَلَا تَخۡفَظُوۡیۡ لِیۡہِ (وَالۡاَعۡظُمُوۡہُ) اَمِیۡ اللّٰہُ (وَرَاۤءَکُمۡ ظُہُورًا) مَتَّوۡذًا خَلۡفَ ظُہُورِکُمۡ لَا تَرٰقِبُوۡہُ (اِنْ رَیۡیۡ یَمَآ تَعۡمَلُوۡنَ) فِیۡعِطُ عَلٰنَا فِیۡحَازِہُمۡ (وَمَا یَقُوْمُ اَعۡمَلُوۡا عَلٰی مَکَانَکُمۡ) خَالِکُمۡ (اِلٰی عَاۡیِلِ) عَلٰی خَالِیۡ (سَوَفَ تَعۡلَمُوۡنَ مِّنۡ) مَّوۡسُوۡلَۃِ غَفۡلُوۡلِ الْعِلۡمِ (یَاۤاِیۡہِ عَذَابِ یُعۡزِیۡہِہٖ وَمِنۡ هُوَ کَاذِبٌ وَارۡتَقِبُوۡا) اَنۡتَظَرُوۡا عَاۡیَہٗ اَنۡرَکُمۡ (اِلٰی مَعۡکُمۡ رَہِیۡبَ) مَسۡتَظَرٍ (وَلَمَّا جَآءَ اَمۡرُنَا) لِاَفۡلَاحِہُمۡ رَہِیۡبًا شَعْبًا شَعْبًا وَالَّذِیۡنَ اٰمَنُوۡا مَعَہٗ بِرَہۡمِہُمَا وَاٰخَذَتِ الَّذِیۡنَ ظَلَمُوۡا الصَّیۡغَۃَ مَخَاحَ بِہِمۡ جُنۡہِلٍ (فَاَصۡحَوۡا فِیۡ دِیَارِہُمَا جَاۡہِلِیۡنَ) بِاَرۡکِنِیۡ عَلٰی الرُّکۡبِ مُزِیۡنَ (اَکَانَ) مُخۡفَۃً اَمِیۡ کَاثَہُمۡ (لَمۡ یَقۡنُوۡا) یَبۡیۡہُوۡا (فِیہَا اَلَا یَعۡدِ الْمَدِیۡنَ کَمَا بَعۡدَتِ ثَمُوۡدُ)

ترجمہ: او مونہ اولیبل مدین تہ د ہفوی رور شعیب علیہ السلام، ہفہ او وٹیل ای عسا قومہ د اللہ عبادت او کری ہفہ یو او گنری نشتہ د ہفہ نہ علاوہ بل خدائی، او مہ کوئی پد پیمانہ کنبی او پتہ تلہ کنبی

کمی، عہ تاسو پہ خوشحالی کنہی وینم چہ د هغي د وجه تاسو د کم تللو او د کم ناپ کولو نه مستغنی نہ، کہ چرې تاسو ایمان راوئرو نوماته ستاسو پہ باره کنہی ستاسو لره راگیرونکی ورځي د عذاب ویره ده چې تاسو به هلاک کړی، او د یوم صفت محیط مجاز دې، د عذاب په دې کنہی د راتلو د وجه او اې حما د قوم روئرو تاسو په انصاف سره پورا پورا ناپ کوئ او تلئ، او خلقو ته د هغوی په څیزونو کنہی نقصان مه رسولی یعنی د هغوی په حق کنہی هېڅ کمی مه کوئ او د قتل وغیره په ذریعہ په ملک کنہی فساد خوړونکی مه ګرځئ (تعنو) د عشی د ثاء په کسرې سره دې، په معنی د افسد، او مفسدین د خپل عامل تعنوا د معنی نه حال مؤکد دې، د پورا تللو او ناپ کولو نه پس د الله تعالی ورکړې شوې چې تاسو سره یو پاتې شی هغه د کم ورکولو نه ډیر غوره دې که چرې تاسو ته یقین راغلو او عہ په تاسو باندې څو ګیدار نه یم چې تاسو ته ستاسو د عملونو بدله درکړم څه خو صرف تاسو ته د خبر ورکولو د پاره رالیرلې شوې یم نو هغوی شعيب عليه السلام ته د توقو په توګه او وئیل اې شعيب عليه السلام آیا ستا مونږ صرف تاته ددې خبرې حکم درکوی چې مونږ ددې خبرې مکلف جوړ کړې چې مونږ دا بتان پرېږدو؟ د چا چې زموږ پلار نیکه عبادت کولو، یا دا چې مونږ په خپلو مالونو کنہی په خپله تصرف کول پرېږدو؟ مطلب دادې چې دا غلطه خبره ده، د خیر دعوت ورکولو والا داسې خبره نه کوی واقعی ته ډیر عقلمند په دین باندې تلونکې ئې هغوی دا خبره د توقو په توګه او کړه شعيب عليه السلام او فرمائیل اې حما د قوم خلقو اګورئ چې عہ د الله د طرف نه په دلیل روښانه سره راغلې یم او هغه ماته د خپل طرف نه حلاله روزی را کړې ده آیا په دې کنہی څه د حرام چې هغه پلټ او کم ناپ تول دې ملاوت او کرم او حما دا اراده بالکل نه ده چې ستاسو مخالفت او کرم او چې عہ کوم څیز نه تاسو منع کوم د هغې مخالفت کولو سره په خپله د هغې طرف ته لاړ شم یعنی په خپله په هغې کنہی مبتلا شم او حما اراده د خپل وس مناسب ستاسو اصلاح کول دی او حما توفیق یعنی حما قدرت په دې باندې او ددې نه علاوه په نورو طاعاتو باندې د الله په مدد دې او هم په هغه حما بهر سده او هم هغه طرف ته به رجوع کوم، او اې حما د قوم خلقو داسې اونشی چې حما مخالفت تاسو لره مجرمان جوړ کړی (شقائی) د بجرم فاعل دې او 'کم' ضمیر مفعول اول دې او دویم مفعول 'ان یصیبکم' الخ دې، او تاسو ته هغه شان عذاب اورسپړی څنګه چې قوم د نوح یا قوم د هود یا قوم د صالح ته رسیدلې وو او قوم لوط یعنی د هغوی مکانات یا د هغوی د هلاکت زمانه ستاسو نه لرې نه دې لهدا عبرت حاصل کړئ او د خپل رب نه معافی او غورځی او بیا هغه طرف ته رجوع او کړئ یقین اوستائ حما رب په مومنانو باندې ډیر مهربانه او هغوی سره محبت کوونکې دې د بې توجهی ښکاره کولو د پاره دې خلقو او وئیل اې شعيب عليه السلام ستا ډیرې خبرې ځمونږ په سوچ کنہی نه رازی، او مونږ تالره په خپل مینځ کنہی ډیر کمزورې ګڼو، که ستا د قبیلې خیال نه وو نو مونږ به ته سنگسار کړې وې او

ستا سنگسار ول محمونی د پارہ غہ گرانہ نہ دہ، البتہ ستا قبیلہ دیرہ عزت دارہ دہ شعیب علیہ السلام جواب وپر کرو ای عمار قوم خلقو آیا تاسو ته عمار قبیلہ د الله نه هم زیاتہ خوبنہ دہ؟ چې د هغې د وجه نه تاسو عمار دقتل نه روستو کیږئ او د الله د پارہ عمار حفاظت نه کوې او تاسو الله شاته کړې دي یعنی تاسو هغه روستو غورزولې گنړئ چې د هغې د وجه نه تاسو سره د هغه خیال نشته بې شکه عمار رب په تاسو باندې د علم په اعتبار سره احاطه کړې ده یعنی هغه به تاسوله بدله درکړی او ای عمار د قوم خلقو تاسو په خپله طریقه عمل کوئ او عمار به خپله طریقه عمل کوم تاسو ته به ډیر زر معلوم شی "من" موصوله د تعلمون مفعول دې چې غوک هغه دی چې هغوی طرف ته به دا رسوا کن عذاب راځی؟ او دروغون شوک دی؟ او تاسو په خپله معامله کېنې د انجام انتظار کوئ عمار هم تاسو سره انتظار کوم او چې کله ددوی د هلاکت عمونې حکم راغلو نو مونې شعیب علیہ السلام او هغه کسان چې د دوی سره ئې ایمان راوړې وو په خپل رحمت سره بچ کړل او ظالمانو لره یوې چغې کومه چې جبرائیل علیہ السلام وهلې وه او نیول نو هغوی په خپلو کورونو کېنې د گوندو په سر مړه پراته پاتې وو (کان) مخففه ده یعنی په اصل کېنې کانهم وو داسې چې دوی په دې کورونو کېنې هلو او سیدلې نه وو، ښه واورئ او سیدونکی د مدین والو د پارہ د رحمت نه لرې والې دي، څنگه چې لرې والې د شمو دیانو د پارہ وو..

د قیو هاتو فوائد او تسهیل

فوله: مدین، اهل مدین: شعیب علیہ السلام د دې قوم یو کس وو، چې هغوی طرف ته رالیږلې شوې وو، مدین د حضرت ابراهیم علیہ السلام د یو ځوی نوم دې چې د هاجرہ او سارہ نه علاوہ د دریمې ښځې د قطورا د بطن نه وو، هم دده په نوم سره د یو ښار نوم کیځودلې شو، ددې محل وقوع د عقبه نه مشرقی طرف ته وه، نن وخت هغې ته معان وئیلې شی، دا خلق تاجران وو او د مصر، فلسطین او د لبنان سره به ئې تجارت کولو.

فوله: وصف الیوم به مجاز الوقوعه لیه: دا عبارت ددې سوال جواب دې چې محیط د عذاب صفت دې نه چې د یوم، حالانکه د محیط اضافت "یوم" طرف ته شوې دې؟
د جواب حاصل دادې چې په دې کېنې مجاز دې چونکه عذاب به په "یوم" کېنې راځی او یوم به د عذاب ظرف وی، ددې مناسبت سره د مظروف اضافت ظرف طرف ته شوې دې،
فوله: حال مؤکده: دا ددې سوال جواب دې چې د تعثوا معنی فساد دې، او د مفسدین

معنی هم فساد ده، لهذا په دې کېنې تکرار دې؟
د جواب حاصل دادې چې دا تکرار نه دې بلکه په اعتبار د معنی سره تاکید دې

فوله: لا تعواغنی: د عشی نه دې، نهی جمع مذکر حاضر، تاسو فساد مه خورونئ
فوله: لبعنی عاملیها: یعنی مفسدین د خپل عامل لا تعثوا د معنی نه حال دې، او معنی ئې

فساد دے

قوله: بقیت اللہ: پہ اوږده تاء سره، او ابو عمرو، کسانى او نورو په تاء مدوره سره لوستلې دې، بقیة پاتې شوې مال د فعلیه په وزن د صفت مشبهه صیغه ده، یعنې پورا تللو او د حقوقو د ادا کولو نه پس چې کوم پاتې شی هغه ستاسو لره د هغه نه ډیر زیات بهتر دې کوم چې تاسو په کم ناپ تول سره د خلقو حقوق و هلو سره جمع کړې دی، د بقیت اضافت د الله طرف ته ځکه شوې دې چې هم هغه رزق ورکړې دې، دلته د اعمال صالحه او اطاعت په معنی کښې نه دې،

قوله: بتکلیفنا: ای بتکلیفک ایا، بتکلیفنا مقدر منلو سره مفسر علام د یو سوال جواب ورکړې دې

سوال: دا دې چې پریښودل (ترک) د کافرانو کار دې او اصلوتک نامرک کښې شعيب عليه السلام مامور دې، د ترک ترجمه به دا وی چې ای شعيب عليه السلام آیا ستا مونځ تاته دا حکم کوی چې مونږ د بتانو بندگی پرېږدو؟ او دا ممکن نه ده چې د پریښودلو حکم شعيب عليه السلام ته وی او عمل په دې باندې کافر وکړي.

جواب: حاصل دادې چې دلته مضاف محذوف دې او هغه بتکلیفنا دې، اوس به ترجمه دا وی چې ای شعيب عليه السلام آیا ستا مونځ تاته ددې خبرې حکم کوی، چې ته مونږ د بتانو د بندگي نه د منع کولو مکلف او ګرځوښي؟

قوله: نترک: دې سره اشاره او کړې شوه چې 'ان تفعل' په تاویل د مصدر سره په 'ما' باندې عطف دې.

قوله: افاشوبه: ددې په حذف اشاره کښې ده چې د 'ان' شرطیه جواب محذوف دې.

قوله: واذهب:

سوال: د اذهب مقدر گټرلو څه ضرورت وو؟

جواب: ځکه چې دلته د 'اخالف' صله 'الی' راوړلې شوې ده حالانکه د اخالف صله الی نه راځي بلکه 'عن' رازی، اذهب محذوف منلو سره ئې دا اووئیل چې اخالف د 'اذهب' په معنی کښې دې، لهذا 'الی' صله راوړل صحیح دې

قوله: ظهرياً: شاهه غورځولې شوې، الظهري ظهر ته منسوب دې، د عربو دا عادت دې چې د یو څیز طرف ته نسبت کولو سره به تلفظ کښې تبدیلی کوی، خو په دې باندې بل لفظ قیاس کیدلې نشی، ځکه چې دا تبدیلی د څه قاعدې مطابق نه ده بلکه غیر قیاسی ده، مثلاً 'بصری' د کسري سره وائی، حالانکه قیاس د فتحي سره دې او په دې طریقه باندې 'ظهري' دې حالانکه 'ظهري' د ظاء فتحي سره دې...

[ایاتولہ: ۹۶-۱۰۹]

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ مُّبِينٍ، يَزْعُمَانِ بْنِ طَامِر (إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَكُلِّهِ قَاتِبُوا أَمْرَ فِرْعَوْنَ وَمَا أَمْرُ فِرْعَوْنَ بِرَشِيدٍ) سدید (تَقْلِبُهُمْ) بَقْلِبُهُمْ (قَوْمَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ) تَنْهَوْنَهُ كَمَا تَنْهَوْنَ فِي الدُّنْيَا (فَأَوْرَثَهُمْ) اذْخَلَهُمْ (النَّارَ وَلَيْسَ الْوَارِثُ الْيَتِيمُ) مِنْ (وَأَلْفَيْهِمَا هَذِهِ) أَيْ الدُّنْيَا (لَعْنَةُ يَوْمِ الْقِيَامَةِ) لَعْنَةُ (بَيْتِ الرِّمْلِ) الْفِرْعَوْنَ (الْمَرْغُودِ) رَلِسْهُمْ (فَذَلِكِ) الْمَذْكُورُ مَعْدَا غَيْرِهِ (مِنْ أَنْهَاءِ الْقُرَى نَقَضَهُ عَلَيْكَ) يَا مُحَمَّد (مِنْهَا) أَيْ الْقُرَى (قَاتِمِ) هَلِكِ اَمَلُهُ دُونَهُ (وَ) مِنْهَا (حَصِيدِ) خَلِكَ بِأَخْلِيهِ فَلَا أَمْرَ لَهُ كَمَا لَزَعَ الْمَغْضُودُ بِالْمَنَاجِلِ (وَمَا ظَلَمْنَا هُمْ) بِالْأَلْحِقِهِمْ بِغَيْرِ ذَنْبٍ (وَلَكِنْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ) بِالشَّرِكِ (لَهَا أَهْنَتِ) دَفَعَتْ (عَنْهُمْ أَهْنَهُمُ الَّتِي يَذْعُونَ) يَخْتَنُونَ (مِنْ قَوْلِ اللَّهِ) أَيْ غَيْرِهِ (مِنْ) زَائِدَةٍ (خُذْ لَنَا حَاةَ أَمْرِيكَ) عَلَيْهِ (وَمَا زَادُوهُمْ) بِبَيَاضِهِمْ لَهَا (غَيْرَ تَتَبَّيْهِ) تَعَسَّرَ (وَكَذَلِكَ) يَلِلُ ذَلِكَ الْأَخْبَدُ (أُخْذَرْتُكَ إِذَا أُخْذِرَ الْقُرَى) أَبَدَ أَخْلَاهُ (وَهِيَ) ظَالِمَةٌ (بِالْأَلْوَبِ) أَيْ لَا يُغْنِي عَنْهُمْ مِنْ أَخْذِهِ شَيْءٌ (إِنْ أُخْذِرَ الْيَمْرُقِيدُ) رَوَى الشَّيْخَانِ عَنْ أَبِي مُوسَى الْأَخْبَرِيِّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ اللَّهَ لَيُخْلِي لِلطَّالِبِ خُفًى إِذَا أَخْذَهُ لَمْ يَغْلِبْهُ ثُمَّ قَرَأَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (وَكَذَلِكَ أُخْذَرْتُكَ) الْآيَةَ (إِنْ لَيْتَ ذَلِكَ) الْمَذْكُورُ مِنَ الْقَلْعِصِ (لَا يَكُنْ) لَيْسَ (خَالَفَ عَذَابَ الْآخِرَةِ ذَلِكَ) أَيْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ (يَوْمَ قُتِمُورُهُ) فِيهِ (النَّاسُ) وَذَلِكَ يَوْمُ مَشْهُودٍ بِشَهْدِهِ جَمِيعِ الْخَلَائِقِ (وَمَا نُوْعُهُ إِلَّا لِأَجَلٍ مُعَدَّدٍ) يُؤْتَى مَقْلُومٌ عِنْدَ اللَّهِ (يَوْمِيَّاتٍ) ذَلِكَ الْيَوْمُ (لَا تَكَلَّمُ) فِيهِ خَلْفٌ اخَذَتِ الثَّانِيَةَ (وَلَيْسَ إِلَّا بِأَذْيٍ) تَعَالَى (فَوَيْتَهُمْ) أَيْ الْخَلْقُ (شَقِيٍّ) مِنْهُمْ (رَسِيدٍ) حَبِيبٌ كُلُّ ذَلِكَ فِي الْأَزَلِ (فَأَمَّا الَّذِينَ شَقَّوْا) فِي عِلْمِهِ تَعَالَى (فَفِي النَّارِ هُمْ فِيهَا زَفِيرٌ) صَوْتٌ شَدِيدٌ (وَشَحِيقٌ) صَوْتٌ ضَعِيفٌ (خَالِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ) أَيْ مُدَّةٌ دَوَامَتَا فِي الدُّنْيَا (إِلَّا) غَيْرَ (مَا شَاءَ رَبُّكَ) مِنْ الزَّهَادَةِ عَلَى مُدَّتَيْهَا مِمَّا لَا مُنْتَهَى لَهُ وَالْمُنْتَهَى خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا (إِنْ رِيكَ فَعَالٍ لِمَا يَرِيدُ) (وَأَمَّا الَّذِينَ سُودُوا) بَفَتْحِ السَّيْنِ وَصَحَفِهَا (فَفِي الْجَنَّةِ خَالِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ) (إِلَّا) غَيْرَ (مَا شَاءَ رَبُّكَ) كَمَا تَقْلِبُهُمْ وَذَلَّ عَلَيْهِ فِيهِمْ قَوْلُهُ (عِظَاءُ غَيْرِ مُجْدُودٍ) مَقْطُوعٌ وَمَا تَقْلِبُهُ مِنَ التَّأْبِيلِ هُوَ الَّذِي ظَهَرَ وَغَوَّ خَالَ مِنْ التَّكْلِيفِ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَرَادِهِ (فَلَا تَكُنْ) يَا مُحَمَّد (فِي يَوْمِيكَ) شَكٌّ (وَمِمَّا يَقَعُ هَؤُلَاءِ) مِنَ الْأَمْتِمَانِ إِذَا نَعَلْتَهُمْ كَمَا عَلَّمْتَنَا مَنْ قَبْلُنَا وَهَذَا تَنْبِيْهُ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (مَا يَتَّبِعُونَ) إِلَّا كَمَا يَتَّبِعُونَ آبَاءَهُمْ (أَنْ) كَيْفَ كُنْتُمْ (مِنْ قَبْلُ) وَقَدْ عَلَّمْتَنَاهُمْ (وَأَلَّا تَكُونُوا هُمْ) مِثْلَهُمْ (تَتَبَّيْهِمْ) خَطَمُهُمْ مِنَ الْعَذَابِ (غَيْرَ مَقْصُوصٍ) أَيْ تَأْتِي

ترجمہ: اویقینا مونیٰ موسیٰ علیہ السلام تہ ہم خپلو معجزاتو او روئانہ دلیونو سرہ فرعون او د ہفہ د سردارانو طرف تہ راو لپلو خو ہفوی ہم د فرعون خبرہ اومثلہ حالانکہ د فرعون خبرہ صحیح نہ وہ د قیامت پہ ورغ بہ فرعون د خپل قوم نہ مخکښي مخکښي وی او دا خلق بہ د ہفہ شا شاتہ وی خشکہ چې ئې بہ دنیا کښي د ہفہ اتباع کولہ بیا بہ دې ټولو لره دوزخ تہ بوچی او دوزخ ډیر

سخت حاشي د ورتلو دې چې په هغې کښې به دا خلق وراچولې شي په دې دنيا کښې هم په هغوی باندې لعنت وئيلې شوې دې او د قيامت په ورځ به هم لعنت پرې وئيلې شي، ډير خراب انعام دې چې کوم دوی ته ورکړې شو دا تير شوې د څو کلو قصې دې چې کوم مونږ اې محمد ﷺ تاته اوروو، په دې کلو کښې بعضې څو اوس هم قائم دي چې دهغې اوسيدونکي هلاک شول څو کلي موجود دي، او په دې کښې بعضې سره د اوسيدونکو ختم شول چې د لور باندې وهلې شوې پتې پشان ئې نوم او نخښه هم پاتې نشوه، بغير د جرم نه مونږ هغوی هلاک کولو سره هغوی باندې ظلم او ننگړو څو شرک کولو سره هغوی په خپله په خپل ځان باندې ظلم او کړونو اوس د هغوی هغه معبودان د چا چې هغوی د الله نه بغير بندگي کوله، ددوی هيڅ دفاع اونکره، هر کله چې ستا د رب عذاب راغلو او دوی ته د بتانو د عبادت بريدئ ته سوا هيڅ فائده ورنکړه ددې نيولر په شان ستا د رب د نيولو طريقه ده هر کله چې هغه د کلو ظالمانو اوسيدونکو لره د گناهونو په وجه نيسي، د کلو نه دکلو اوسيدونکي خلق مراد دي يعنې د هغه د نيولو نه دوی څوک بچ کولې نشي، بې شکه د هغه نيول ډير دردناک دی او بخاری او مسلم د ابو موسی اشعري نه روايت کړې دې چې الله تعالی ظالم ته مهلت ورکوي او هر کله چې هغه اونيسي نو بيا هغه پېرېدی نه، بيا حضور ﷺ (وکذلك اخذ ربك الخ) تلاوت او فرمائيلو يقينا په دې قصو کښې د هغه کسانو د پاره د عبرت نخښه ده څوک چې د آخرت د عذاب نه ويريږي دا يعنې قيامت ورځ هغه ورځ ده چې په هغې به ټول خلق راجمع کړې شي او هغه ورځ د حاضرئ ده، په دغه ورځ به ټول مخلوق حاضرېږي، او مونږ دا صرف لگو ورځو پاره کوم چې الله ته معلومې دي روستو کړې ده، بيا چې کله هغه ورځ راشي نو څوک به د الله اجازت نه بغير خبرې کولې نه شي، په تکلم کښې ئې يوه تاء حذف کړې شوې ده بيا به په مخلوق کښې بعضې بد نصيب وي او بعضې به په هغې کښې خوش نصيبه وي، او دا ټول د اولې ورځې نه ليکلې شوې دي نو چې کوم خلق د الله په علم کښې بد نصيبه وي هغوی به په دوزخ کښې په داسې حالت کښې وي چې د هغوی به په اور کښې په زور او په کم آواز چې سورې وي او دوی به په دې حالت کښې هميشه وي تر څو چې زمکه او آسمان قائم وي په دنيا کښې ددوی د هميشه نيتې پورې (دا د هميش د پاره يو محاوره ده) سواد (مع) هغې نورې نيتې نه کوم چې ستارب او غواړي، د زمکې او د آسمان نيتې باندې چې د هغې څه حد نشته او معنی د ايت داده چې هغوی به په دوزخ کښې هميشه وي، يقينا چې زما رب څه او غواړي نو هغه کوی خو چې کوم کسان نیک بغت او گرځيدل دسين د فتحې او ضمي سره، هغوی به په جنت کښې وي هميشه به هلته کښې اوسيږي تر څو چې زمکه او آسمان قائم وي خو چې کله ستا رب او غواړي، څنگه چې مخکښې تير شول، او په دې باندې د الله تعالی قول (عطاء غير مجذوذ) دلالت کوي دا ټول بې انتهاء ورکړه ده يعنې نه ختم کيدونکې، او چې کوم تاويل

مخکېنې بیان شوې دې (یعنی الا په معنی د غیښ نو دا هغه دې کوم چې زما په سوچ کېنې راغې او دا د تکلف نه خالی دې، او الله خپل مراد خپله څه پیژنی، لهذا اې محمد ﷺ چې د کوم بتانو دوی عبادت کوی د هغې نه په شک کېنې مه پریوزه، مونږ به خامخا دوی ته عذاب ورکړو څنگه چې ددوی نه مخکېنې خلقو ته مو عذاب ورکړې وو او دا نبی ﷺ ته تسلی ده، ددوی عبادت خو داسې دې څنگه چې ددوی نه مخکېنې ددوی پلارنیکه کولو اومونږ هغوی ته عذاب ورکړو او مونږ دوی ته د عذاب بغیر د کسې نه پورا پورا حصه ورکونکی یوو، یعنی مکمل.

د قیوداتو فوائدو تسهیل

قوله: بآيتاً و سلطان مبين: د آیات نه مراد تورات اود (سلطان مبين) نه مراد معجزات دی، قوله: المرفود: په معنی د ورکړه، انعام، مدد، معاون، لعنت ته ئې مرفود استهزاء وئیلې دی. قوله: الورد: د کوزیدو ځای، گودر.

قوله: منها: علامه سیوطی منها محذوف منلو سره اشاره اوکړه چې د (حصید) عطف په (قائم) باندې دې (حصید) مبتدا مؤخر او منها خبر مقدم دې.

قوله: حصید: فعل صفت مشبه په معنی د مفعول، کت کړې شوې فصل.

قوله: یقلته: افلات (افعال) پریخودل.

قوله: فیه: په دې کېنې اشاره ده چې په (له) کېنې (لام) په معنی د (فی) دې

قوله: یشهد ای یشهد فیه

قوله: غیر ما شاعریک: کېنې الا په معنی د غیر دې،

موال: الا په معنی د غیر اخستلو کېنې څه مصلحت دې؟ دا د یو سوال جواب دې.

موال: سوال دادې که چرې د الا په ذریعې سره استثناء د خلود نه وی څنگه چې بعضو وئیلې دی، نو دا به د کافرانو په جهنم عدم خلود (همیشوالی) باندې دلالت وکړی، حالانکه امر واقعی داسې نه دې، او که د حکم اصلی نه استثناء وی کوم چې د الله تعالی قول (فی النار) دې نو ددې نه دا خبره په ذهن کېنې راځی چې کافران به جهنم نه د داخلیدو نه پس بعضې وخت د جهنم نه رواځی، حالانکه دا هم خلاف واقعی ده.

جواب: حاصل دا دې چې الا په معنی د غیر دې او دا د عربو د قول علی الف الا الفات المتطمان یعنی په ما باندې د فلانکی کس زر دی سره د مخکېنې دوو زرو، یعنی یو زر دوو زرو سره ملاق شوې نو درې زره شوې نو په دغه وخت کېنې به د ایت معنی داوې ان لهم عذاب مدة اوان السعوت والارض فی الدنيا امر زیاده الی لا آخرها علی مدة بقاء السموت والارض.

قوله: کہ تقدیر من قوله من الزيادة علی مدحہا مما لا منتهی لہ: یعنی چو کورتا ویل مخکنی شوې دې ہم غصہ بہ دلته وی.

قوله: انا نعتیہم: الغدا ددې سوال جواب دې چې شک حکم سرہ متعلق وی او (مریہ) حکم نہ دې؟

جواب: حاصل دادې چې تقدیر عبارت خہ داسې دې ای لاکت با محمد ﷺ فی مرۃ انا نعتیہم الغدا قوله: کعبادعہم: یہ دې کنبی اشارہ دہ چې (ما یعبدون) کنبی ما مصدریہ دہ یعنی دا خلق د پلار نیکہ د عبادت مطابق عبادت کوی.

قوله: تأمنا: د اضافی مقصد دا خودل دی چې بعضی وخت کل ونیلو سرہ بعضی مراد وی، خو دلته داسې نہ دہ.

[ایاتولہ: ۱۱۰-۱۲۲]

وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ الْفُرْقَانَةَ (فَاُخْتَلِفَ فِيهِ) بِالتَّصْدِيقِ وَالتَّكْذِيبِ كَالْقُرْآنِ (وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ) بِتَأْخِيرِ الْحِسَابِ وَالْجَزَاءِ لِلْخَلْقِ إِلَى يَوْمِ الْبَيِّنَاتِ (أَلْقَيْتُ بَيْنَهُمْ فِي الدُّنْيَا فِيمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ) (وَأَنبَغُهُمْ أَمَى الْمُكَذِّبِينَ) بِوَ (أَلْقَى شَكَّ مِنْهُ مُرِيبٍ) مُوقِعٌ فِي الرَّيْبَةِ (وَقَالَ) بِالتَّخْفِيفِ وَالتَّشْدِيدِ (كَلَّا أَمَى) كُلُّ الْخَلَائِقِ (كَلَّمَ) مَا زَائِدَةٌ وَاللَّامُ مُوَضَّعَةٌ لِقِسْمٍ مُقَدَّرٍ أَوْ فَارِقَةٍ وَفِي قِرَاءَةِ بِتَشْدِيدٍ لَمَّا بَعَثْنِي إِلَّا لِأَنْ تَقَالِبَ (لِيُوقِنَهُمْ رَبِّكَ أَعْثَاهُمُ) أَمَى جَزَاءُهَا (إِنَّهُ يَمَّا يُعْمَلُونَ) عَمِلُوا بِمَوَاطِنِهِ كَطَوَاهِرِهِ (فَأَسْتَفْتِمُ) عَلَى الْفَعْلِ بِأَمْرِ رَبِّكَ وَالِدُعَاءِ إِلَيْهِ (كَمَا أَمَرْتُ) لِيَسْتَفْتِمُ (مَنْ تَابَ) آمَنَ (مَعَكَ وَلَا تَطْغَوْا) تُجَاوِزُوا خُدُودَ اللَّهِ (إِنَّهُ يَمَّا يُعْمَلُونَ) بِبَعِيدٍ لِيَجْازِيَكُمْ بِهِ (وَلَا تَرْكَبُوا) تَمِيلُوا (إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا) بِمَوْذُوَّةٍ أَوْ مُدَافَعَةٍ أَوْ رِضَا بِأَعْيَانِهِمْ (فَقَسَمْتُ لَكُمْ) تُصِيبُكُمْ (النَّارَ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ) أَمَى غَيْرِهِ (مِنْ) زَائِدَةٌ (أَوْ لِيَاءٌ) يَخَفُوتُكُمْ مِنْهُ (أَهْلًا تَتَصَدَّقُونَ) تُنْفَعُونَ مِنْ عَذَابِهِ (وَأَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفَى النَّهَارِ) الْفَقْدَانِ وَالْعِشَى أَمَى الصُّبْحِ وَالظُّهْرِ وَالْعَصْرِ (وَزَلَّلْنَا) جَنَعَ زَلَّلَ أَمَى طَائِفَةٍ (مِنْ اللَّيْلِ) الْمَغْرِبِ وَالْمِيشَاءِ (إِنَّ الْحَسَنَاتِ) كَالصَّلَوَاتِ الْخَمْسِ (يَذُوقُونَ السَّعَاتِ) الدُّرُوبِ الصَّغَائِرِ نَزَلَتْ فِيمَنْ قَتَلَ أَجْنَبِيَّةً فَأَخْبَرَهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ إِي هَذَا فَقَدْ لِي بِجَمِيعِ أَثْنِي كُلِّهِمْ رِزَاؤُ الشُّيْخَانِ (ذَلِكَ ذِكْرِي لِلذَّاكِرِينَ) عِظَةٌ لِلْمُعْظَمِينَ (وَأَصُورُ) يَا مُحَمَّدُ عَلَى أَدَى قَوْمِكَ أَوْ عَلَى الصَّلَاةِ (إِلَّا أَنْ اللَّهَ لَا يُجِيبُ أَعْرَ الْمُجِيبِينَ) بِالصَّبْرِ عَلَى الطَّاعَةِ (فَلَوْلَا) فَهَلَا (كَانَ مِنْ الْقُرُونِ) الْأَتَمُّ النَّاصِبَةُ (مِنْ قَبْلِكُمْ أَوْ لَوْ بَعِيَتْ) أَصْحَابُ دِينٍ وَفَضْلُ (يَتَّبِعُونَ عَنِ الْقَسَادِ فِي الْأَرْضِ) الْمَرْءِ بِهِ الثَّمَنُ أَمَى مَا كَانَ فِيهِمْ ذَلِكَ (إِلَّا) لَكِنْ (لَقِيلَ لِمَنْ أَهْمِيَّتَامُنْهُمْ) نَهَضُوا فَجَنَحُوا وَمِنْ لَبَنِيَّانِ (وَأَنبَغُهُمُ الَّذِينَ ظَلَمُوا) بِالْفَسَادِ وَتَرَكَ النَّهْيَ (مَا أَتَوْا) نَعَمُوا (فِيهِ) وَكَانُوا مُجْرِمِينَ) (وَمَا كَانَ رَبِّكَ لِيُضِلَّ الْقُرَى) يَهْلِكُ مِنْهَا (وَأَهْلُهَا مُصْلِحُونَ) مُؤْمِنُونَ وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ النَّاسَ أُمَّةً وَاحِدَةً (أَهْلُ دِينٍ وَاحِدٍ) (وَلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ) فِي الدِّينِ (إِلَّا مَنْ رَجَعَ) رَبِّكَ (أَرَادَ لَهُمْ الْخَيْرَ) فَلَا يُخْتَلِفُونَ فِيهِ (وَلِيَذْلِكَ خَلْقُهُمْ) أَمَى أَهْلُ الْإِخْلَافِ لَهُ

وَأَهْلَ الرِّخَّةِ لَهَا (وَكُنْتُ كَلِمَةً رِيك) وَهِيَ (أَمْلَأَن جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ) (وَكَلَام) نَسَبَ بِنَفْسٍ وَتَوْبَهُ عَوْضٌ عَنِ انْتِصَافٍ إِلَيْهِ أَمَّا كُلُّ مَا يَخْفَاجُ إِلَيْهِ (يُقْضَى عَلَيْكَ مِنْ أَثْمَارِ الرُّسُلِ مَا) يَنْدَلُ مِنْ غُلَاةٍ (يُتَبَيَّنُ) نَطْمُنُ (يَوْفُوَادُكَ) فَلَيْكَ (وَجَاءَكَ فِي هَذِهِ) الْآثَاءُ أَوْ الْآثَاتُ (الْحَقُّ وَمَوْعِظَةُ وَذِكْرَى لِلْمُؤْمِنِينَ) غُضُّوا بِالذِّكْرِ لِانْتِبَاحِهِمْ بِهَا فِي الْإِيمَانِ بِخِلَافِ الْكُفَّارِ (وَكُلُّ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ أَغْمَلُوا عَلَى مَكَانَتِكُمْ عَالَمَكُمْ (إِنَّا عَالِمُونَ) عَلَى خَالِفَاتٍ تَهْدِيدٍ لَهُمْ (وَالْتَقَطُوا) عَاقِبَةَ أَمْرِكُمْ (إِنَّا مُنْتَظِرُونَ) ذَلِكَ (وَلَيْلَهُ غَيْبُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ) أَمَّا يَلْمُ مَا غَابَ فِيهِمَا (وَالَّذِينَ يَرْتَابُونَ) بِالْبُتَاءِ لِلْفَاعِلِ يَفْعُدُ وَلِلْمَفْعُولِ يَزِدُ (الْأَمْرُ كُلُّهُ) فَنَتَبَّهٌ مِنْ غَضَى (فَأَعْبُدْهُ) وَخُدْهُ (وَتَوَكَّلْ عَلَيْهِ) لِيُنْزِلَ بِهِ لِقَاءَهُ كَمَا يَكُنِي (وَمَارِيكَ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ) وَإِنَّمَا يُؤْمِرُكُمْ وَلِي قِرَاءَةِ بِالْفَوَاقِيَةِ

ترجمہ: امر یقینی دا دی چې مونږ موسیٰ علیہ السلام ته هم کتاب تورات ورکړې وپه هغې کښې هم د قرآن په شان د تصدیق او تکذیب کولو سره اختلاف کړې شوې وو، که د قیامت پورې د مخلوق د حساب او د بدلې د روستو والی ستا د رب فیصله نه وه کړې شوې نو په کومه معامله کښې چې دوی اختلاف کوي، هم په دنیا کښې به د هغې فیصله شوې وه او دا د قرآن تکذیب کونکی د قرآن د طرف نه په شک کښې اچولو والا ترده او شبه کښې پراته دی او دا هم یقینی ده ان د تخفیف او تشدید سره دې چې پوره مخلوق کله (د هغې مخې ته حاضر کړې) نو ستا رب به ددوی د اعمالو پوره پوره بدله ورکړې په لما کښې (ما) زانده ده او (لام) قسم مقدر طرف ته اشارې د پاره دې، او لام فارقه دې یا په یو قراحت کښې لما په تشدید سره په معنی د الا دې، او (ان) نافیہ دې یقینا الله چې هغوی څه کوي د هغې د ظاهر او د باطن نه خبردار دې لهذا د خپل رب په حکم سره په عمل او په دعوت الی الحق باندې د حکم مطابق ثابت قدم اوسه او هغه څوک دې هم ثابت قدم وی چې تا سره ئې ایمان راوړې دې، اود الله د حدودو نه تجاوز مه کوئ یقینا چې تاسو څه کوئ هغه ئې گوري لهذا هغه به ددې بدله درکړې، او اوگورئ ظالمانو طرف ته مه ټیټیږئ دوی سره دوستی یا نرمی کولو سره یا ددوی په اعمالو باندې رضامندی ښکاره کولو سره، گنی تاسو ته په هم د دوزخ اور اولگي او د الله نه سوا به بل څوک ستاسو مددگار نه وی چې تاسو د الله نه بیج کړې او نه به تاسو د هغه د عذاب نه بیج کولې شی او اې محمد ﷺ د ورځې په دواړه طرفونو کښې سحر او ماښام، یعنی د سحرې، ماسپینن، او د مازیگر د مونځونو پابندی ساتئ او د شپې په یو حصه کښې یعنی د ماښام او ماسخوتن هم (زلفا) د زلفه جمع ده، ددې معنی (حصه) ده بې شکه نیکي مثلاً پنځه وخته مونځونه واره گناهونه ختموي ذکر شوې آیت د هغه سړی ابو اليسر باره کښې نازل شوې دې چا چې د یوې پردې ښځې نه بوسه اخستې وه بیا ئې ددې اطلاع نبي کریم ﷺ ته وکړه نو دا آیت نازل شو، نو هغه کس او وښل چې دا حکم

زما د پارہ خاص دې نو حضور ﷺ او فرماييل چې زما ټول امت د پارہ دې، شيخيڼو دا روايت نقل کړې دې دا يو نصيحت دې نصيحت حاصلولو والو د پارہ او اې محمد قوم په تکليف رسولو او يا د مونځ په پابندئ صبر کوه په تابعدارئ باندې د صبر په ذريعه د نيکي کونکو اجر الله تعالی ضائع کوی نه، نو ولې ستاسو نه مخکېني امتونو کښې ولې داسې ديندار او د مرتبې خاوندان نه وو چې خلقو لره ئي د فساد فی الارض نه منع کولې؟ مراد د استفهام نفی ده، يعنی په دوی کښې داسې خلق نه وو، خو ډير کم، کومو ته چې مونځ خلاصې ورکړو چې هغوی د بدئ نه منع او کړه چې د هغې په وجه هغوی خلاصې اومندلو او (من) بيانیه دې او کوم خلقو چې د فساد په ذريعه يا د ترک نهی په ذريعه ظلم او کړو هغوی هم دې سامان عيش پسي شاته روان وو کوم چې دوی ته ورکړې شوې وو او هغوی مجرمان وو او ستا رب داسې نه دې چې يو کلي په ظلم سره هلاک کړي او دې کلي والا دې مومنان دوی، او که ستا رب غوښتله نو ټول خلق به ئې په يو دين باندې کړې وو او هغوی د دين په معامله کښې مسلسل اختلاف کړې وو سوا د هغې چا نه چې ستا رب پرې رحم او کړو چې هغوی سره ئې د خير اراده او کړه نو هغوی په دين کښې اختلاف اونکړو، او هم دې د پارہ دوی لره يعنی اهل اختلاف د اختلاف د پارہ او اهل رحمت د رحمت د پارہ پيدا کړل او ستا رب دا خبره په پوره شی او هغه دا چې زه به جهنم د پيريانو او انسانانو نه ډکوم او مونځ د رسولانو په قصو کښې دا ټولې ذکر شوې قصې اوروو، (کلا) د نقص د وجه منصوب دې او ددې تنوين د مضاف اليه په عوض کښې دې يعنی هر هغه قصې چې د هغې د اورولو ضرورت وی (ما) د کلا نه بدل دې چې مونځ ددې په ذريعه ستا زړه ته (تقويت) تسلی ورکړو او په دې واقعاتو او ايتونو کښې هم حق تاته رارسيدلې دې او مومنانو د پارہ وعظ او نصيحت دې مومنان ځکه خاص کړې شوې دی چې هغوی په نصيحت سره په خپل ايمان کښې فائده حاصلوی. په خلاف د کافرانو ته ايمان نه روارونکو ته او وايه چې تاسو په خپلې طريقې عمل کوئ او مونځ په خپله طريقه عمل کوو، دا د دوی د پارہ تهديد او دهمکي ده تاسو د خپل عمل د انجام انتظار کوئ مونځ هم د هغې انتظار کوو، د زمکې او د اسمانو د پتو غيږونه علم صرف الله تعالی ته دي او د ټولو کارونه به هم د هغه طرف ته رجوع وی (يرجع) معروف او مجهول دواړه دی، لهذا هغه به نافرمانی کونکو نه انتقام واخلی نو ته صرف د هغه بندگی کوه او هم هغه باندې بهروسه کوه ځکه چې هم هغه ستاد پارہ کافی دې او ستا رب د هغه خبرو نه غافله نه دي کوم چې دوی کوی دا بله خبره ده چې هغه دوی ته د يو مقرر وخت پورې مهلت ورکړې دې، او په يو قراحت کښې د (تا) فوقانيې سره دې.

د قيوداتو فوائد او تسهيل

نوله: وان بالتشديد والتخفيف كلاي كل الخلائق لسا: په (ان) او (لما) کښې ټول څلور قراحتونه دی

① ان او لما دواړه مخفف، ② ان مخففه، او لما مشدده ③ ان مشدده او لما مخففه، ④ دواړه مشدد،

دا څلور واړه قراتونه متواتر دي. په څلور واړه قراتونو كښې (كلا) د ان اسم كيدو د وجه منصوب دي، او د ان خبر به جمله قسميه ليوفينهمريك اعماهمروى، او لما مشدده كيدو په صورت كښې ليوفينهم جمله كيدو سره به د ان خبر وى.

قوله: الخلاق: لفظ خلائق محذوف منلو سره ئې اشاره او كړه چې د (كل) تنوين د مضاف اليه په عوض كښې دي.

قوله: ما زانده: د لما مخففه كيدو په صورت كښې ما زانده ده، او كه ما زانده حذف كړې شى نو په يو لفظ باندې به د دوو لامونو داخليدل لازم شى كوم چې موجب د ثقل دي، او تقديري عبار ب به ل ليوفينهمروى.

قوله: واللام موطئة لقسم مقدر: يعنى ليوفينهم كښې لام د قسم په حذف باندې دلالت كوى، يعنى په دې خبره باندې دلالت كوى چې قسم محذوف دي.

قوله: اوفارقه: يعنى ليوفينهم كښې لام فارقه دي، دا د ليوفينهم په لام كښې د دويم مذهب طرف ته اشاره ده د لام فارقه مطلب دادې، د ان مخففه او ان نافيه په مينځ كښې فرق كولو والا، يعنى كه په خبر باندې لام داخل وى نو دې نه به معلومه شى چې ان مخففه عن المثقله دي.

تثنيه: دا خبره دې ياده وى چې لام مفارقه د ان په خبر باندې هغه وخت داخليږي چې كله ان مخففه د عمل نه منع كړې شوې وى (يعنى د اهمال په صورت كښې) لكه ان زيد لاهم او كه ان زيد لاهم وى ولوستلونو د التباس نه كيدو په وجه به د لام مفارقه ضرورت نه وى، او ايت كريمه ان كلا لما ليوفينهم كښې چونكه ان عامله ده لهذا لام مفارقه گرځول صحيح نه دى، ځكه د ان نافيه او مخففه په مينځ كښې هغه وخت التباس وى چې كله دوى د عمل نه منع كړې شى او بعضي حضراتو د ذكر شوى عبارت مطلب دا بيان كړې دي چې د واللام موطئة تعلق د ان مشدده په صورت كښې دي او د فارقه تعلق مخففه سره دي.

قوله: كلا نصب بنقص: يعنى د كلانه مخكښې نقص محذوف دي كوم چې د كلا ناصب دي،

[۱۲] سورہ یوسف

سورہ یوسف مکہ ۱۰۰ و احادی عشرہ آیہ

سورہ یوسف مکی دی، یوسل یوولس (۱۱۱) آیتونہ دی

[ایاتونہ: ۱-۶]

بسم الله الرحمن الرحيم والى الله اعلم بمراده بذلك (تلك) هذه الآيات (آيات الكتاب) القرآن والإحاطة
 بمنقذ من (الظلمين) المظهور للحق من الناطق (إلا الزلزاله قرأنا قريناً) بلغه الغرب (لعلكم) يا اهل مكة
 (تفقهون) تفقهون معاني (نحن نلصص عليك أحسن القصص بما أوحينا) يا بايعينا (إليك هذا القرآن وإن
 مخففة أي) وانه (كنت من قبله لمن الغالطين) اذكر (أدقأل يوسف لأبيه) يغلوب (يا أيتها) بالكسر دلالة
 على بقاء الإضافة المخلوقة والفتح دلالة على ألف مخلوقة للبحث عن التاء (إلى رأيت) في المنام (أحد
 عشر كوكباً والشمس والقمر رأيتهم) تأكيد (لى ساجدين) جميع بالتاء والثون للوصف بالشعور الذي هو من
 صفات الغفلاء (قال يا بتي لا تعصني رؤياك على أخوتك فيكيدوا لك كيداً) يخالون في هلاكك حسداً
 ليلبهم بناويلها من أنهم الكواكب والشمس أنك والقمر أنك (إن الشيطان للإنسان عدو مبين) ظهير
 الفتاوة (وكذلك) كما رأيت (يختص بك) يختار (ربك ويعلمك من تأويل الأحاديث) تغير الرأيا (وتخبر
 نعمته عليك) بالشؤة (وعلى آل يعقوب) أولاده (كما أوحينا) بالشؤة (على أبوتك من قبل إبراهيم وإسماعيل
 إن ربك عليهم يخفي حكيم) في صمهم بهم

ترجمہ: شروع کوم د الله په نوم سره چې دیر مهربانه او دیر رحم کولو والا دی، الر، الله خه بوهیری
 په مراد ددی باندې دا آیتونه د کتاب مبین د حق او باطل په مینځ کښې فرق کولو والا
 کتاب دې (آیات الكتاب) کښې اضافت په معنی د (من) دې مونږ دې کتاب لره د عربی ژبې
 قرآن روالپلو چې ای اهل مکې والو تاسو ددې معانی اول اوپیژنئ، مونږ ددې قرآن وحی ستا
 طرف ته کولو سره تاته یو دیره ښه قیصی اورول غواړو، او یقینی خبره ده چې ته دې نه مخکښې
 بالکل ناخبره وې او ان مخففه دې ای وانه، هغه وخت قابل ذکر دې چې کله یوسف (علیه السلام) خپل
 پلار یعقوب ته اووښل چې ای ابا جان، ایت د تاء په کسرې سره دې کوم چې د یاء اضافت
 محذوفه باندې دال دې، او د تاء په فتحې سره چې کوم چې په الف محذوفه باندې دال
 دې کوم چې د یاء نه بدل راغلې دې ما په خوب کښې یولس ستوری او نور او سپوږمۍ ځان ته
 په سجده لېدلې دی (ساجدين) د یاء او نون سره جمع راوړلې شوې ده د ستورو د سجدي په
 صفت سره متصف کیدو د وجې، کوم چې د عقلمندو صفت دې (یعقوب علیه السلام) او فرمائیل
 ای څما خوگه بچیه ته د دې خپل خوب حال خپلو روڼو ته مه وایه، هسې نه چې هغوی تاسره څه
 دهوکه اوکړی د حسد د وجې نه ستا د هلاکت چال جوړ کړی ددوی ددې خوب نه د خبریدو
 په وجه چې ددې ستورو نه مراد دوی خپله دی او نمر ستا مور او سپوږمۍ ستا شیطان د

انسان یشکاره دشمن دهی یعنی د هغه دشمنی یشکاره ده، او ددی مطابق کوم چې تا خوب کښې اولیدل ستا رب په تالره چوڼی کړی (خوښ کړی) او تاته به د خوب د تعمیر و نو علم دروښتایی او تاته به ستا رب د نبوت په ذریعه ویر تعمتونه ورکړی او آل یعقوب یعنی د هغه اولاد ته هم څنگه چې ئې د دهی نه مخکښې د نبوت په ذریعه ستا پلار نیکه ابراهیم او اسحق ته تعمتونه ورکړی و ووبې شکه ستا رب د خپل مخلوق نه خبردار دی او دوی سره ددوی تدبیر په باره کښې باحکمت دی.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: هذه الايات: په دې کښې تلک اسم اشارې د مؤنث روارلو و چې ته اشاره شوې ده،
قوله: المظهر للعق: په دې کښې اشاره ده چې مبین د ابان نه متعدی دی.
قوله: بايمائنا: په دې کښې اشاره ده چې ما مصدریه ده نه چې موصوله، چې ددې په صله کښې د عائد ضرورت وی.
قوله: مخففة اي انه: په دې کښې اشاره ده چې ان مخففة عن المثقلة، او د ان اسم ضمير شان محذوف دی، ای انه او لمن الغفلين کښې لام فارقه دی.
قوله: دلالة على الف محذوفة: ځکه چې ددې اصل یا ابتدا وو، الف حذف کړې شو فتحه باقی پاتې شو، چې د الف په حذف کیدو باندې دلالت وکړی.
قوله: في المنام: په دې اضافه کښې اشاره ده چې رات د رؤیا نه بدل دی نه چې د رؤیت نه
قوله: تأكيد: رایتهم د رایت تاکید دی، لهذا اوس دې فائدي تکرار راتلو اعتراض ختم شو،
قوله: يخالوا: اضافه ددې خبرې جواب دی چې (کید) متعدی بنفسه وی، حالانکه دلته متعدی باللام راورلې شوې دی
د جواب حاصل دا دی چې کید د احتیال معنی لره متضمن کیدو د وجه نه متعدی باللام راورل صحیح دی.

[ایاتونه: ۷ - ۲۰]

اَلْقَدْ كَانَفِيْ خَيْرٍ مِّنْ يُوسُفَ وَاَخُوْتِهِ وَهُمْ اَعْدَ عَشْرَ اَيَّاتٍ عِزِّ لَيْسَ بِلَوِيْنٍ عَنْ خَيْرِهِمْ اَذْكُرْ اِذْ قَالُوا اَيُّ بَغْضٍ اِغْوَا يُوْسُفَ لِيَبْغِضُوْهُمْ (لْيُوْسُفَ) مَعْدَا (وَاَخُوْتِهِ) شَقِيْقَةً بَنِيَامِيْنَ (اَحَبَّ) خَيْرٍ اِلَى اَيُّهَا مَيِّمًا وَحَسَّ عَصْبَةً جَنَاقَةً (اِنَّ اَهْلًا كَانَفِيْ ضَلَالٍ) عَطَا (مُؤْمِيْنَ) بَيْنَ بَايَا رَمَا عَلَيْنَا اَقْتُلُوْا يُوْسُفَ اَوْ اَطْرُوْهُ اَرْضًا اَيُّ وَاَرْضٍ نَبِيْذَةً يَخْلُ لَكُمْ وَجْهَ اَيُّكُمْ بَانَ يَقْبَلْ عَنْكُمْ وَلَا يَنْتَفِتْ بِفَرْكَمِ وَتَكُوْنُوْا مِنْ بَعْدِهِ اَيُّ بَغْدَ فُتْلَ يُوْسُفَ اَوْ طَرْحَهُ (وَقَوْمًا صَالِحِيْنَ) بَانَ تَتَوْنُوْا اَقَالَ قَابِلٍ مِنْهُمْ هُوَ يَهْدُوْا لَا تَقْتُلُوْا يُوْسُفَ وَالْقَوْمَ اطْرَحُوْهُ اَفِيْ غِيَابَتِ الْهَيْبِ مُظْلِمٍ اَنْزَرُ وَفِي فِرَازَةٍ بِالْجَنَمِ يَلْتَقِطُهُ بَغْضُ السَّيَّارَةِ الْمَسَافِرِيْنَ اِنْ كُنْتُمْ قَاعِلِيْنَ

ما اَرْزٰهُمْ مِنْ التَّلٰوِیْهِ فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ (قَالُوا يَا اٰهَانَ مَا لَكَ لَا تَأْمَنَّا عَلَىٰ یُوسُفَ وَلَا لَآئِهٖ لَتَأْخُصُوْنَ) لَمَّا بَدَا لَهُمْ
بِمَصْرَاجِهِ (أَرْسَلَهُ مَعَنَا هَٰذَا) إِلَى الْمَصْرِافِ (تَرَكْمَ وَتَلْعَبُ) بِالْبُحْرَانِ وَبِالْبَاءِ فِيهَا سِلْسِلَةٌ وَنَسِجَ (وَأَنَالَ
لَهَا قُلُوبَهُنَّ) (قَالَ إِلَى لَيْسَ أَنْ تَذْهَبُوا) أَيْ ذَهَابَكُمْ (يَا) لِيَزِيدَهُ (وَأَخَافُ أَنْ يَأْكُلَهُ الْيَلْبَسُ) الْفَرَادِ بِه
الْجِنْسِ وَكَانَتْ أَرْضُهُمْ حَبِيرَةُ الدَّلَابِ (وَأَنْفَرَهُنَّ هَالِكُونَ) مَشْغُولُونَ (قَالُوا لَيْنَ) لَمْ نَسْمَعْ (أَكْلَهُ الْيَلْبَسُ
وَتَحْنُ عُسْبَةُ) جَمَاعَةً (إِلَّا إِذَا هَالِكُونَ) غَاجِرُونَ فَارْسَلَهُ مَعَهُمْ (فَلَمَّا ذَهَبُوا بِهِ وَأَجْمَعُوا) عَزَمُوا (أَنْ يَمْشَوْهُ فِي
غِيَابَتِ الْيَلْبَسِ) وَجَوَابَ لَمَّا مَخْلُوفٍ أَيْ لَعَلُّوا ذَلِكَ بِأَنْ لَزَعُوا لِيَجْعَلَ بَعْدَ حَزْنِهِ وَإِهَانِهِ وَازْدَادَ فَتْنَهُ وَادْلُوهُ
فَلَمَّا وَصَلَ إِلَى بَعْضِ الْبُحْرِ الْفَوْزِ لِيَمُوتَ فَسَقَطَ فِي الْمَاءِ ثُمَّ أَوَى إِلَى صَخْرَةٍ فَتَادُوهُ فَاجَابَهُمْ بِظَنِّ رَحْمَتِهِمْ
فَارْأَوْا رُجْعَهُ بِصَخْرَةٍ فَمَنْعَهُمْ يَهُودًا (وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ) فِي الْحَبِّ وَخِي خَبِيلَةً وَلَهُ سَبْعَ عَشْرَةَ سَنَةً أَوْ ذَوْنَهَا
تَطْيِیْتُ لِقَلْبِهِ (لَتَنْبَكَّتْهُمْ) بَعْدَ النَّوْمِ (بِأَمْوَالِهِمْ) بِصَبِيحِهِمْ (هَٰذَا وَهَٰذَا لَا يَفْقَهُونَ) بِكَ خَالِ الْإِنْتَابِ (وَجَاءُوا
أَبَاهُمْ عِشَاءً) وَقْتَ الْمَاءِ (يَكُونُ) (قَالُوا يَا اٰهَانَ اِلَّا ذَهَبْنَا لَنَحْبِقَ) نَزَمِي (وَتَرَكْنَا یُوسُفَ عِنْدَ مَتَاعِنَا) جَانِ
(قَالَ كَلَّ الْيَلْبَسُ وَمَا لَيْتَ يَمُوتُ) بِمَصْرَفِي (لَتَأْكُلُوا كَلَامًا صَادِقِينَ) عِنْدَكَ لَا تَهْتَنُ فِي هَذِهِ الْفَيْعَةِ لِيَحْبَبَ یُوسُفَ
فَكَتِفَ وَأَتَتْ نِسَاءَ الظَّنِّ بَنَاتُ (وَجَاءُوا عَلَى قَبْرِهِ) مَخْلَةً نَسَبَ عَلَى الظَّرْفَةِ أَيْ قَوْلَهُ (يَذْهَبُ كَذِبًا) أَيْ
ذِي كَلْبٍ بِأَنْ ذَبَحُوا سَخْلَةً وَلَطَّخُوهُ بِدَمِهَا وَذَجَلُوا عَنْ شَفِّهِ وَقَالُوا إِنَّهُ ذَمٌ (قَالَ) يَغْضَبُ لَمَّا رَأَى صَبِيحًا
وَعَلِمَ كَلْبَهُمْ (بَلْ سَوَّلَتْ) زَيْتُ (لَكُمُ أَنْفُسُكُمْ أَمْرًا) فَمَعْلُومُهُ بِهِ (فَصَبْرٌ جَمِيلٌ) لَا جَزَعَ فِيهِ وَهُوَ خَيْرُ
مَعْدَا مَخْلُوفٍ أَيْ أَمْرِي (وَأَلَّهِ الْمُسْتَعَانُ) الْمَطْلُوبُ مِنْهُ الْفَوْزُ (عَلَى مَا يَقِصُّونَ) تَذَكُّرُونَ مِنْ أَمْرِ یُوسُفَ
(وَجَاءَتْ سَيَّارَةٌ) مُسَافِرُونَ مِنْ مَدَائِنَ إِلَى مِصْرَ فَتَزَلُّوا قَرْيَتَا مِنْ لَجَبِ یُوسُفَ (فَأَرْسَلُوا وَارِدَهُمْ) إِلَيْهِ يَرُدُّ
الْمَاءَ لِيَسْقِيَهُ مِنْهُ (فَأَدْلَى) أَرْسَلَ (قَوْلُهُ) فِي الْبُحْرِ فَتَقَلَّقَ بِهَا یُوسُفَ فَاصْرَعَهُ فَلَمَّا رَأَى (قَالَ يَا بَشْرَى) وَفِي
قِرَاءَةِ بَشْرَى وَبَدَا لَهَا مَجَازٌ أَيْ أَخْضَرِي لَهَا وَفَكَتَ (هَٰذَا غَلَامٌ) لَعَلِّمْ بِهِ إِخْوَتَهُ فَاتَّوَعُوا (وَأَسْرَعُوا) أَيْ اخْضَرُوا
أَمْرَهُ جَمَاعَةً (بِضَاعَةٍ) بِأَنْ قَالُوا هَلَّا عَدَدْنَا أَبْنَى وَتَكُنْتُ یُوسُفَ عَوَّلًا مِنْ أَنْ يَفْقَدُوهُ (وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِمَا يَصْعَلُونَ)
وَشَرُّهُ بَاعُوهُ مِنْهُمْ (بِأَمْنٍ يَخْسُ) نَائِصٍ (وَدَارَاهُمْ مَعْدُودَةٌ) عِشْرِينَ أَوْ اثْنَتَيْ عَشْرِينَ (وَكُلُّهُمْ) أَيْ إِخْوَتُهُ
(فِيهِمْ مِنَ الزَّاهِدِينَ) فَجَاءَتْ بِهِ السَّيَّارَةُ إِلَى مِصْرَ فَبَاعَهُ الَّذِي اشْتَرَاهُ بِعِشْرِينَ دِينَارًا وَزَوَّجَنِي نَعْلًا وَلَوْ نَبِي

ترجمہ: حقیقت دادی ہے یوسف علیہ السلام اور دھغہ دونوں پہ قصہ کہنی ہے ہفہ یولس وو سوال
کونکو د پارہ دیر عبرتوںہ دی د ہفہ وخت تذکرہ اوکرہ ہے کلہ دیوسف علیہ السلام دونوں پہ خپل
مینخ کہنی اووٹیل ہے یوسف اور دھغہ سگہ روربن یامین زمونہ پلار تہ زمونہ نہ زیات گرانہ دی
لیوسف مبتدا او احب ددی خبر دی حالانکہ زمونہ یوہ ولہ دہ، زمونہ پلار دی دوارو ولہ پہ
مونہ باندی ترجیح ورکولو کہنی ہنکارہ غلطی کوی داسی اوکری ہے یوسف علیہ السلام قتل کرئی
یا لری یو ملک تہ ٹہ ورسوی پہ دی چال سرہ ستاسو د پلار توجہ بہ تہ ولہ تاسو تہ شی پہ داسی
طریقہ سرہ ہے ہفہ بہ تاسو طرف تہ متوجہ وی او ستاسو نہ علاوہ بہ بل چاتہ توجہ نہ

کوی د يوسف عليه السلام قتل کولو يا د لرې رسولو نه پس توبه وکړئ او نيکان جوړ شئ، په دوی کښې يو کس او وييل چې يوسف عليه السلام مه قتلوی، بلکه په يو تياري واله کوهی کښې ئې وغورزوي او په يو قراحت کښې (غيايات) جمع سره دې (د ابا جان نه) جدا کولو په سلسله کښې که تاسو غه کول غواړئ هم په دې باندې اکتفاء او کړئ دې په مسافرو يوه قافله راوياسی او خان سره به ئې بوځي، (ددې تجويز مطابق) هغوی لارل او وئې وييل چې ابا جان غه وجه ده چې تاسو د يوسف په باره کښې په مونږ باندې اعتماد نه کوئ؟ حالانکه مونږ د هغه رشوتونې خير خواه يوو، يعنی د هغه د مصلحتونو خيال ساتو، سبا دې مونږ سره جنگل طرف ته اولپه چې مزي اوکړي غه وغوړي لويې وکړي او په يو قراحت کښې دواړه فعل به نون سره دی، چې مونږ غشی اولو او لويې اوکړو او دده د حفاظت مونږ ذمه دار يو يعقوب عليه السلام جواب ورکړو چې ستاسو دې پوتلو سره د جدائی د وجې نه به غه ډير خفه شم او ماته دا هم خطره ده چې چرته دې شرمخ اونغوړی، اود (ذنب) نه جنس ذنب مراد دې او د هغوی په علاقه کښې شرمخان ډير وو او تاسو بده ده غافله يئ، يعنی په لويو توقو کښې به مشغول يئ هغه خلقو جواب ورکړو والله که چرې دې شرمخ اوخوړو په داسې حالت کښې چې مونږ يوه نخته ډله يوو، نو بيا خو مونږ ډير بې گاره شو مختصر دا چې يعقوب عليه السلام يوسف عليه السلام هغوی سره پريښودلو چنانچه چې يوې تللو او پخه اراده ئې اوکړه چې يو تور کوهی ته ئې وغورزوي (دلما) جواب محذوف دې او هغه (فعلوا ذلک) دې يعنی هغوی دا اوکړل چې د هغه قميص کوزولو، هغه تنگولو او دهغه سپکاوی کولو نه پس ئې د قتل په ارادې سره کوهی ته وغورزولو چې کله يوسف عليه السلام د کوهی مينځ ته اورسيدلو نو پريښودلو ئې چې مړ شی مقصد دادې چې يوسف عليه السلام کوهی ته پريوتلو بيا هغه د يو کانړی سهاره واخستله نو روڼو هغه ته آواز ورکړو، يوسف عليه السلام د هغوی په آواز باندې دا خيال اوشو چې ددوی په ما باندې رحم راغلو، لبيک ئې اوئېل، نو هغوی د کانړی په ذريعې د سر د ماتولو اراده اوکړه، خو يهودا دوی ددې حرکت نه منع کړل، او مونږه هم په کوهی کښې يوسف عليه السلام ته د زړه د سکون د پاره حقيقه وحی نازله کړه او يوسف عليه السلام هغه وخت د اولس يا ددې نه څه کم عمر وو چې اې يوسف عليه السلام ته به په مستقبل کښې دوی ته ددې حرکت خبر ورکړې حال دا چې د خبر ورکولو په وخت کښې به هغوی تا اوته پيژنی، او د ماښامې ټولو روڼو پلار ته په جرا راغلل، او وي وييل چې اې ابا جان، مونږ د غشی ويشتلو په مقابله کښې مشغول وو او يوسف عليه السلام مو خپلو کپرو وغيره سامان سره پريښودلو نو شرمخ هغه اوخوړلو، ته زمونږ په خبره يقين کولو والا نه ئې اگر چې مونږ ستا په نيز په رشتونې باندې يوو، خو دې معامله کښې د يوسف عليه السلام د محبت د وجې به ته مونږ يقينا دروغ گنړې او ته زمونږ په خبره يقين چرته کولې شي. ځکه چې ته زمونږ په باره کښې بد گمانی کوې او د يوسف عليه السلام روڼو په قميص باندې د دروغو وينه اولگوله

علی قمیصہ د ظرفیت د وجہ نہ پہ محل د نصب کنہی دے ای فوق قمیصہ، یعنی دروغزنہ وینہ پہ داسی طریقے سرہ چې د گدې یو بجې نې حلال کرو او هغه قمیص نې هغه وینہ کنہی ککړ کرو خو قمیص شلول هغوی دخیال نه او تل او ونې ونیل چې دا د یوسف وینہ ده، یعقوب علیه السلام چې کله قمیص روغ اولیدلو نو ددوی دروغ نې اوبیژندل یعقوب علیه السلام افرمائیل څه چې تاسو وائی خبره داسی نه ده بلکه تاسو د خپل ځان نه خبره جوړه کړې ده چې هغې ته تاسو عملی جامه اغوستلې ده، (اوس خو) حماد پاره صبر ډیرنه دې صبر جمیل هغه دې چې په هغې کنہی څه شکوه نه وی (شور غویل نه وی) مصر محل (امری) د مبتدا محذوف خبر دې او د یوسف علیه السلام په معامله کنہی کومې خبرې چې تاسو جوړوئ د هغې باره کنہی هم د الله نه مدد غوښتلې شی یعنی د هغه نه مدد مطلوب دې او د مدین د مسافرو یو قافله مصر ته تللو د پاره راغله او دغه کوهی سره نیزدې نې ډیره واچوله چې په کوم کنہی یوسف علیه السلام پروت وواو قافلې والا خپل سقه د اوبو راوړلو د پاره اولیپلو چې د هغه ذمه داری د اوبو انتظام وو چې د هغې نه سیراب شی نو سقه چې کله کوهی ته ډولچه او غوز ږوله نو هغې سره یوسف اونختو او یوسف علیه السلام سقه راوویستلو او هغې سقه چغې کړې چې مبارک شی او په یو قرامت کنہی بشری دې اودې ته ندا مجازا دې چې ای څما خوشخبرئی ته حاضره شه دا ستاد حاضرئ وخت دې دا خو هلک دې چنانچه ددې علم د یوسف علیه السلام ورونرو ته هم اوشو نو هغوی قافلې والو ته راغلل او ورونرو یوسف علیه السلام لره مال تجارت گرځولو سره د واقعی اصل حقیقت پت کړو په دې طریقه چې دا زموږ تختیدلې غلام دې او یوسف علیه السلام ځکه چې پاتې شو چې جرته دوی نې قتل نه کړی حالانکه هغوی چه څه کول الله تعالی په هغې باندې عالم وو او د یوسف علیه السلام روریانو یوسف علیه السلام لره په قافله کنہی یو د یو کس په لاس باندې په ډیر کم قیمت یعنی د شمیر په څو درهمه باندې یعنی شل یا دوینش درهم په عوض باندې خرڅ کړو او د یوسف علیه السلام ورونرو د یوسف علیه السلام سره هیڅ مینه نه ساتله چنانچه قافلې یوسف علیه السلام مصر ته راوستلو او کوم کس چې یوسف علیه السلام اخستی وو هغه په شل دیناره او دوه جوړه چپرو او دوه جوړه کپرو باندې یوسف علیه السلام خرڅ کړو.

د قیوداتو فوائد اوتسهیل

نوله: غیر: مفسر علام خبر محذوف گنرلو سره د یو سوال جواب ورکړې دې سوال دادې چې په آیت کنہی یوسف علیه السلام ظرف واقع شوې دې حالانکه یوسف علیه السلام چونکه ذات دې په دې کنہی د ظرف جوړویدو صلاحیت نشته، د جواب حاصل دادې چې یوسف علیه السلام ظرف نه دې بلکه د یوسف علیه السلام نه مخکنې خبر محذوف دې څنگه چې مفسر علام ظاهره کړې ده، لهذا اوس هیڅ اعتراض نشته.

قوله: مبتدا: په دې کښې اشاره ده چې په ليوسف کښې لام ابتدائي ده چې نه چې قسميه دې.
قوله: حقيقة: په دې کښې اشاره ده چې بنامين د يوسف (عليه السلام) حقيقي رور وو او باقي نور
تولني غلاتي رور و.

قوله: بأرض بعيدة، بعدد، په اضافه کښې اشاره ده چې د ارض تنوين د تعظيم د پاره دې.

قوله: غيابة الحب: د تيارې کوهی، د بوالهي

قوله: فاکتوا بذلك: دا د (ان کنتم) جواب دې کوم چې محذوف دې.

قوله: برقم: مضارع واحد مذکر غائب (فتح) ميوي خورل، مزې اخستل، راتع (خرونکې)

قوله: فعلوا ذلك: دا د لما جواب دې.

قوله: بان نزوا قميصه: با تصويريه ده، کوم چه د فعل صورت بيانولو د پاره ده، يعنی په
کوهی کښې ئې يوسف (عليه السلام) څنگه او غورزو لو؟

قوله: بالنون والياء فيهما تنشط وتنتم: ددې اضافې مقصد په برقم ويلعب کښې دوه قراتونه
بيانول دي يعنی يرتع ويلعب واحد مذکر غائب او جمع متکلم دواړه قراتونه دي او
تنشط د نلعب تفسير دې، يعنی چې مونږ په غشی ويشتلو کښې مقابله وکړو او تنسع
دا د نرتع تفسير دې، چې مونږ او خورو او مزې اوکړو، په دې تفسير کښې لف نشر
مرتب دې.

قوله: المراد به الجنس: ددې اضافې مقصود دادې چې په الذئب کښې الف لام د عهد نه دې
ځکه چې د يعقوب (عليه السلام) په ذهن کښې څه متعين شرمخ نه وو، بلکه الف لام د جنس دې،
يعنی د شرمخ هر يو فرد دې خورلې شی.

قوله: انا اذا الحاسرون: جواب قسم دي،

قوله: جواب لما محذوف: دا ددې اعتراض جواب دې چې کلام تام نه دې ځکه چې د فلما
ذهبو، جواب ذکر نه دې، د جواب حاصل دادې چې د لما جواب محذوف دې، او هغه
فعلوا ذلك دې.

قوله: رخصه: (ف) رخصا: په کانري ټکول، جنگول

قوله: ولو كنا صاديقين: اي فرضا

قوله: لاهممتنا: دا د لوکنا جواب محذوف دې.

قوله: محله نصب على الظرفية: يعنى على قبعة دظرف کيدو د وجه محلا منصوب دې تقديری

عبارت دا دې: وجاءوا فوق قبعة بدمرکذب

قوله: اي ذي کذب: ددې اضافې مقصد دا اعتراض لرې کول دی چې په بدمرکذب کښې د

مصدر حمل پہ ذات باندی دے کوم چہ صحیح نہ دے، د (ذی) اضافہ کولو سرہ نہ اوئیل
چہ مصدر پہ معنی د اسم فاعل دے لہذا اوس خہ اعتراض نشته، او کہ (ذی) محذوف
اونه گنرلہ شی نو پہ طور د مبالغہ حمل صحیح دے، خنگہ چہ پہ (زید عدل کنہی دے
ہولہ: الذی یرد الماء: دا د وارد تفسیر دے، یعنی ہفہ سرے چہ د اوبو انتظام کوی چاتہ
چہ سقا وئیلہ شی د دغی سقا نوم مالک ابن ذعر خزاعی وو۔

ہولہ: لیستقی منہ: چہ د کوهی نہ اوبہ راوباسی، پہ بعضہ نسخو کنہی لیستقی دے، د
دوارو لہ (من رازی، اسقی من النہر، نہر نہ نہی اوبہ راورے۔

ہولہ: فی قراءہ بشری: یعنی خما خوشخبری، بشارت تہ نہی ندا مجازا اوئیل، خکہ چہ پہ
بشارت کنہی د مخاطب کولو صلاحیت موجود نہ دے۔

[ایاتولہ: ۲۱-۲۹]

وَقَالَ الْيَدِيُّ اشْتَرَاكَ مِنْ يَحْضٍ وَهُوَ قَطْفِيرُ الْغَزْرِ (لَا مَرَأِيَهُ) زَيْبَا (أَكْرَمِي مَتَوَاهُ) مُغَامَةً جَنَّةً (عَسَى أَنْ
يَتَّقِعَا أَوْ يُخَيِّدَهُ وَلَكِنَّهُمَا) وَكَانَ حَصُورًا (وَكَذَلِكَ) كَمَا نَجَّيْنَاهُ مِنَ الْفَقْلِ وَالْجَبِّ وَعَطَقْنَا عَلَيْهِ قَلْبَ الْغَزْرِ
(مَكَّنَّا يُوسُفَ فِي الْأَرْضِ) أَرْضٍ بِعِزٍّ حَتَّى بَلَغَ مَا بَلَغَ (وَلْيُحْيِيهِ مِنَ تَابِيلِ الْأَحْيَايَةِ) تَغْيِيرُ الرُّبَا طِفْلٌ
عَلَى مَقْدَرٍ مُتَعَلِّقٍ بِمَكَّنَّا أَيْ لِيُحْيِيَهُ أَوْ الْوَاوُ زَائِدَةٌ (وَاللَّهُ غَالِبٌ عَلَى أَمْرِهِ) تَعَالَى لَا يُخْجِرُهُ خَيْرٌ (وَلَكِنْ
أَكْثَرُ النَّاسِ) وَغَمُّ الْكُفَرِ (لَا يَعْلَمُونَ) ذَلِكَ (وَلَكِنَّا بَلَّغْنَا أَشْدَّه) وَهُوَ ثَلَاثُونَ سَنَةً أَوْ ثَلَاثَ (أَكْبَنَاهُ حُكْمًا)
جُكْمَةً (وَجَعَلْنَا) فِيهَا فِي الدِّينِ قَبْلَ أَنْ يَبْعَثَ نَبِيًّا (وَكَذَلِكَ) كَمَا جَزَيْنَاهُ (تَجَزَّى الْمُتَخَيِّبِينَ) لِأَنفُسِهِمْ
(وَرَأَوْدَتُهُ أَلْقَى هُوَ فِي يَتِيمًا) هِيَ زَيْبَا (عَنْ نَفْسِهِ) أَيْ طَلَبَتْ مِنْهُ أَنْ يُوَالِيَهَا (وَعَلَّقَتْ الْأَيُّوبَ) لِيَتَبَّ
(وَقَالَتْ) لَهُ (هَيْتَ لَكَ) أَيْ عَلَّمَ وَاللَّامُ لِلتَّجَنُّبِ وَفِي قِرَاءَةِ بَكْسَرِ الْهَاءِ وَآخِرَى بِضَمِّ الْهَاءِ (قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ
أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ ذَلِكَ) (إِنَّهُ) الَّذِي اشْتَرَا بِي (رَبِّي) سَيِّدِي (أَحْسَنَ مَتَوَاهِي) مُغَامِي فَلَا أُخَوِّهُ فِي أَهْلِهِ (إِنَّهُمْ
أَيُّ الشَّانِ) لَا يُطْلِمُ الظَّالِمُونَ) الزَّوَادَ (وَلَكِنَّهُمْ هَمَّتْ بِهِ) فَصَدَّتْ مِنْهُ الْجَمَاعَ (وَهَمَّوْهَا) فَصَدَّ ذَلِكَ (لَوْلَا أَنْ
رَأَى بَرَّهَا) رِيه) قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ مَثَلٌ لَهُ يَطْلُوبُ لِيَضْرِبَ مَضْرِبَهُ فَيُخْرِجَتْ شَفْوَتُهُ مِنْ أَفْوَاهِهِ وَجَوَابُ لَوْلَا
لِجَامِعِهَا (كَذَلِكَ) أَنْشَأَ الزَّرْعَانِ (يَتَعَرَّفُ عَنْهُ السُّومُ) الْبَيْتَانِ (وَالْقَصَامُ) الزُّبَى (إِنَّهُ مِنْ جِهَادِنَا
الْمُخْلِصِينَ) فِي الطَّاعَةِ وَفِي قِرَاءَةِ يَفْتَحُ اللَّامُ أَيْ الْمُخْضَرَيْنِ (وَاسْتَبَقَا الْبَابَ) تَأَخَّرَ إِلَيْهِ يُوسُفُ لِلْفِرَارِ وَهِيَ
لِيَشْتَبِ بِهَ فَانْسَكَّتْ لَهُ بِهِ وَجَدَتْهُ إِلَيْهَا (وَكَلَّمَتْ) خَلَّتْ (فَقَبِيصَهُ مِنْ دُبُرِ الْفَتَا) وَجَدَتْ (سَوْدَهَا) زَوْجَهَا
(لَدَى الْبَابِ) فَتَرَفَّتْ نَفْسَهَا ثُمَّ (قَالَتْ مَا جَزَاءُ مَنْ أَرَادَ بِأَهْلِكَ سُوءًا) زَنَ (وَالْأَنْ يَنْجُو) يَخْتَصِرُ فِي سَبْعِ
(أَوْعَادِ) أَيْ بِمِثْلِ مَا أَنْ يَضْرِبَ (قَالَ) يُوسُفُ مُتَبَرِّكًا (هِيَ رَاوَدَتْهُ عَنْ ثَمَرِ) وَهِيَ شَاهِدَةٌ مِنْ أَهْلِهَا بِه
غَنَاقِ زَوْجِ أَتَى كَمَا فِي الْمَقْدَرِ فَقَالَ (إِنْ كَانَ قَبِيصَهُ قُدْرِينَ قَبْلُ) لَقَدْ (فَصَدَّقَتْ) وَهِيَ الْكَافِرِينَ (وَأَنْ
كَانَ قَبِيصَهُ قُدْرِينَ دُبُرَ) خَلَفَ (فَكَذَبَتْ) وَهِيَ الْصَادِقِينَ (فَلَمَّا رَأَى) زَوْجَهَا (فَقَبِيصَهُ قُدْرِينَ دُبُرَ) قَالَ

إِنَّ لَكَ لَأُولَئِكَ رَحَازَةً مِّنْ أَرَامٍ اَلْع (مَن كَهِدَكَ) اِيهَا اَلنَّاء (اَن كَهِدَكَ) عَظِيمًا ثُمَّ قَالَ يَا (يُوسُفُ) اَعْرِضْ عَن هَٰذَا الْاَمْرِ وَلَا تَذْكُرْهُ لِنَلَّا نَبْشِيع (وَأَسْتَغْفِرِي) يَا زَيْنَا (لِيُذْهِبَكَ اِنَّكَ كُنْتَ مِنَ الْخَاطِئِينَ) الْاَبِيْنَ وَاسْتَغْفِرَ الْغَبْرَ وَشَاغ

وجه: وهغه مصري سري چاچي يوسف عليه السلام اخستي وو چې د هغه نوم قطفیر او لقب نې عزيز وو خپلي بنځي زليخا ته او وويل چې دې په عزت او حترام سره ساته، يعنی ده ته د عزت مقام ورکړه او ښه طريقې سره دده خيال ساته، لري نه ده چې زمونږ پاره د فائده مند او گرځي يا مونږ دې خپل محوې جوړ کړو او عزيز عنين (نامرد) وو او څنگه چې مونږ يوسف عليه السلام ته د قتل او کړه نه خلاصې ورکړو او د عزيز مصر زړه مو هغه طرف ته مائل کړو دغه شان مونږ يوسف عليه السلام ته په ملک مصر کښې مشري ورکړه تردې چې هغه اورسيدلو کوم خانې ته رسيدل وو، او مونږ هغه ته قدرت ورکړو چې مونږ هغه ته د خوبونو تعبير اوځايو، د لنعلمه عطف په لښکته باندې دې کوم چې د مکننا متعلق دې، تقدیری عبارت دادې اې مکننا لنعلمه يا وژاند دې او الله په خپله اراده باندې غالب دې هغه څوک عاجزه کولې نه شي، خودیر خلق چې هغه کافران دی هغوی ددې نه ناخبر دی او يوسف عليه السلام چې کله پوخ عمر ته اورسيدلو او هغه ۲۰ يا ۳۳ کاله دی، نو مونږ هغه ته حکمت او پوهه په دين کښې، د نبوت په منصب باندې د مقرر کولو نه مخکښې ورکړل او مونږ خپل اعمالو کښې نيکانو خلقو لره دغه شان بدله ورکړو، او هغه ښځه چې د چا په کور کښې دې وو هغه زليخا وو په ده باندې جال اچول شروع کړل، يعنی دده د گيرولو کوشش نې شروع کړو، يعنی دده نه نې خپل مقصد پورا کولو مطالبه او کړه او يو ورځ نې دروازې بندې کړې او وښي وويل چې زه رازه، اې يوسف عليه السلام هم تاته وایم د (لک) لام د تبیین دپاره دې، او په يو قراعت کښې (هیت) د هاء کسرې سره ده، او په بل قراعت کښې د تاء په ضمې سره دې، (يوسف عليه السلام او وويل چې د الله پناه، يعنی زه د زنا نه د الله پناه غواړم هغه ذات چا چې څه واخستم، او عزت نې راگړو محامالک دې د هغه په عزت کښې خیانت نشم کولې، خبره داده چې ظالم يعنی زنا کار کاميابی نه مومي، او هغې پخه اراده کړې وه، يعنی ده سره نې د زنا پورا قصد کړې وو، يوسف عليه السلام به هم دا اراده کړې وه که د خپل رب د ليلونه نې کتلې نه وو ابن عباس رضي الله عنه فرمايلي دي چې د يوسف عليه السلام مخکښې د يقوب عليه السلام شکل مبارک راغلو او هغه د يوسف عليه السلام په سينه باندې لاس اووهلو چې د هغې د وجې نه د هغه شهوت د گوتو په ذريعه اووتلو، او د (لولا) جواب (لجامعها) محذوف دې مونږ دليل حکم ښکاره کړو چې مونږ دې د زنا او د خیانت نه لري اوساتو، په حقيقت کښې هغه زمونږ د مخلصانو پندگانو نه وو يعنی په اطاعت کښې، او په يو قراعت کښې (مخلصين) د لام په فتحې سره دې يعنی په خوبو بندگانو کښې او دواړه مخکښې روستو دروازې طرف ته منډه کړې يوسف عليه السلام د تېښتې د پاره او هغې د نيولو د پاره، چنانچه بنځي د يوسف

تېږې کپرې اونويلې او هغه ته خپل طرف ته رابښکلو په آخر کښې ښځې د يوسف عليه السلام قميص د شا طرف نه اوشلولو، او دواړو د هغې خاوند دروازي سره اوليدلو، نو ښځې خپله صفائي پيش کولو سره اوويل، چې مخه سزا ده د هغه کس چې ستا ښځې سره د زنا اراده او کړې؟ سوادې نه چې هغه دې قيد کړې شي يا دا چې هغه ته ډيره سخته سزا ورکړې شي يعنې اووهلې شي يوسف عليه السلام خپله صفائي (بيزاري) ښکاره کولو د پاره اوويل چې دې مخه خپل جال کښې د گيرولو کوشش اوکړو، نو د هغه ښځې په خاندان والو کښې يو گواه يعنې د هغې د تره خوی چې په خانگو کښې وو گواهي ورکړه چې که چرې دده قميص د مخکښې نه شلیدلې وي نو ښځه رشتونې ده او دې درغون دې او که دده قميص د شا طرف نه شلیدلې وي نو ښځه دروغونه ده، او دې رشتونې دې چنانچه چې کله د هغې خاوند د يوسف عليه السلام کرته د روستو نه شلیدلې اولیده نو ونې وويل چې سنا دا وينا ما جواړمن ارا، الله ستاسو ښځو مکر دې، اي ښځې بې شکه ستاسو مکر هم ډير لوي دې بيا ئې اوويل اي يوسف ته دې خبرې لره پريږده يعنې ددې تذکره مه کوه چې ددې شهرت اونشی او اي زليخا ته د خپلې خطاء معافي او غواړه هم ته په خطاکارو کښې ئې. او دا خبر خور او مشهور شو.

د قيوداتو فوائد او تسهيل

قوله: وقال: واؤ عاطفه دې معطوف عليه (هاشتره عزم مصر) دې اي هاشتره وقال لامراه الذی اشتراه فقال فاعل دې. من مصر د کائنات متعلق کيدو سره د فاعل نه حال دې، بعضي حضراتو د لفظ مصر نه مخکښې (اهل) محذوف گنلې دې، تقدير به دا ونکه وی الذی اشتراه من اهل مصر، اوبعضو (من) د (فی) په معنی کښې اخستې دې اي اشتراه فی مصر په دې صورت کښې هيڅ التباس نه پاتې کيږي. لامراه د قال سره متعلق دی او اکرمی متواء مقوله ده.

قوله: قطمين برون قندیل، د مصر د وزير خزانه نوم دې، د هغه لقب عزيز دې.

قوله: اکرمی مقامه هندو: يعنې دې په عزت او احترام سره اوساته.

قوله: حصوا: دا د مبالغې صيغه ده، په جماع باندې قدرت نه لرونکې

قوله: لنعلمه: فعل مضارع ده کومه چې د لام نه پس د (ان) مقدره د وجه منصوب ده، علامه سيوطی په لنعلمه کښې دوو ترکیبونو طرف ته اشاره کړې ده، اول دا چې واؤ عاطفه وی په دې صورت کښې به تقدیری عبارت څه داسې وی، مکنأ فی الارض لئلمکه ما فهمأ ولنعلمه من تأویل الاحادیث، په دې صورت بعضی به د لنعلمه عطف په لنلمکه محذوف باندې وی، د مفسر د قول (عطف علی مقدر) هم دغه مطلب دې، دویم صورت دا چې واؤ زائد وی نو په دې صورت کښې به تقدیری عبارت داسې وی مکنأ فی الارض لنعلمه تأویل الاحادیث

ملکه که چرې د ملک (ميم د کسري سره) نه مشتق وي نو معنی به دا وي چې دې د پاره چې دې مونږ مالک جوړ کړو، او که ملک (په ضمي د ميم سره) نه مشتق وي، نو معنی به وي چې دې مونږ بادشاه جوړ کړو.
 ټوله: اشته: دا واحد په وزن د جمع دې.

ټپه: د احقر سره موجود د جلالين په نسخې کښې عبارت لنمکنه دې، صحيح نسخه لنملکه دې،

ټوله: راووته: هغې ښځې دې وغولولو ماضي واحد مؤنث غائب، او ضمير واحد مذکر غائب دې،

ټوله: طلبت منه: سره ټې اشاره اوکړه، چې مفاعله دلته د يو طرف د پاره ده.

ټوله: هيت لك: دا کلمه د دوو لفظو نه مركبه ده، هيت او لك، هيت اسم فاعل دې په معنی د راشه، لك كښي لام جاره دې، او كاف محرور دې، جار مجرور د (اقول، فعل محذوف سره متعلق دې، ددې معنی ده (زه تاته وایم چې زه راشه) (روح سراج كښي خطیب ليكلي دي چې هيت لك پورا اسم فعل دې دا د هلم په معنی كښي دې چې د هغې معنی ده (راشه) او د هيت په تاء كښي دريواره اعراب دي، په لك كښي لام د مخاطب د وضاحت د پاره دې، يعنی په هيت كښي چې كوم مخاطب دې هغه ټې په لك سره واضح كړو، كاف مخاطب د ضرورت نه كيدو باوجود د وضاحت د پاره راوړلې شو، ځكه چې د هيت معنی هم هغه ده كومه چې د هيت لك معنی ده، څنگه چې معالك وئيلې شی، حالانكه سقيا د كاف خطاب محتاج نه دې، ځكه چې د سقيا معنی ده سقاك الله سقا، (لك) د صرف د تاكيد د پاره راوړلې دې. (اعراب القرآن للدرويش

ټوله: معاذ الله: دا د (عاذ يعوذ، د مصادر و نه يو مصدر دې.

ټوله: وجواب لولالهما معها: دا اضافه كول دې طرف ته اشاره ده چې د (لولا، جواب محذوف دې، نه چې په ماقبل كښي مذکور (هم بها، ځكه چې د (لولا، جواب په (لولا باندې مقدم كيدې نشی،

ټوله: ارينا: په دې كښي اشاره ده، چې كذلك د محذوف مفعول كيدو د وجې په محل د نصب كښي دې، ای ارينا كهذلك، اودنعرف لاد ارينا محذوف سره متعلق دې.

[ټوله: ۳۰ - ۳۵]

(وَقَالَ يٰٓاِسْرٰى اِلَى الْمَدِيْنَةِ) مَدِيْنَةُ مَعْنٰى اَمْرًا اَلْعَزِيْزُ كَرَّاهُ قَتَاَهَا) عِنْدَهَا (عَنْ لَّسَةِ قَدْ شَقَقَهَا) نَهَضَ اَنْى ذَخِرَ عَنْ يَدَايْهَا اَنْى جَلَاَهَا (اَلَا لَكِرَاهًا لِّىْ حَلَالٍ) اَنْى لِّىْ غَطًا (مُهَيَّنٍ) اَنْى يَحْتَمِلُ اِيَّاهُ (فَلَمَّا وَصَّتْ

يَعْمُرُونَ، جينهن لھا (أُرْسِلَتْ إِلَيْهِنَّ وَأَعْتَدَتْ) اعدت (لھن متکام) طعامًا يَلْقَظُ بِالسَّكَنِ لِلرَّكَاةِ جندہ
وَهُوَ الْخُرْجُ (وَأَنْتَ) اځت اځل (وَاحِدًا مِنْهُمْ سَکِينًا وَقَالَتْ) يوسف (أَخْرَجْتُمْ عَلَيَّ لَمَّا رَأَيْتُهُ الْکَثِيرَ
أَغْلَقْتُهُ (وَقَطَعْتَ أَيْدِيَهُنَّ) بالسَّکَنِ وَلَمْ يَنْخَرْزْ بِالْأَلَمِ لِشَغْلِ لَبَنِهِنْ يَوْسُفَ (وَكُلَّانِ حَاشَ لِيَلْمَ تَنْهِيَا لَهُ
بِمَا هَذَا) اې يوسف (بِشَرَارَانِ) مَا (هَذَا إِلَّا مَلِكٌ كَرِيمٌ) لِنَا عَوَاذٌ مِنَ الْخَسَنِ الَّذِي لَا يَكُونُ عَادَةً فِي
السَّنَةِ الْبَشَرَةِ وَفِي الْخَبِيثِ أَنَّهُ أَطْعِمَ خَطَرَ الْخَسَنِ (قَالَتْ) امْرَأَةُ الْغَزِيرِ لَمَّا رَأَتْ مَا عَلَ بِهِنَ (لَكُلِّكُمُ
لَهَذَا هُوَ (الَّذِي لُتُنْفِي بِهِ) فِي حَبِّ بَنَانٍ يَلْمُرُهَا (وَلَقَدْ رَاوَدَتْهُ عَنْ نَفْسِهَا فَاسْتَعْصَمَ) اځتنځ
يَقُولُ مَا أَمْرُهُمْ بِهِ (لَسَجَلَنَ وَلَكِنْ لَمَّا مِنَ الصَّاعِرِينَ) الدَّالِيلُ لَمَّا لَهْ اځغ عَوَاذُكَ (قَالَ رَبِّ السَّجَنُ أَحَبُّ إِلَيَّ
مِمَّا يَدْعُونَنِي إِلَيْهِ وَالْأَتَعْرِفُ عَنِّي كَيْدَهُنَّ أَصَبُ) اېل (الْيَوْمَ وَأَكُنْ) اېز (مِنَ الْبَاهِلِينَ) اځنلین و اځنلند
بِذَلِكَ الدُّعَاءِ لَمَّا قَالَ تَعَالَى (فَأَسْتَجَابَ لَهُ رَبُّهُ دُعَاءَهُ) فَصَوَّرَ عَنْهُ كَيْدَهُنَّ (إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ) لِلْقَوْلِ
(الْعَلِيمُ) بِالْفِعْلِ (فَرَبَّادًا) ظَهَرَ (فَمَنْعَ مَا رَأَوْا الْآيَاتِ) الدَّلَالَتِ عَلَى نَرَاةِ يَوْسُفَ أَنَّهُ مَسْجُودٌ دَل
عَلَى هَذَا (لِيَسْجَنَتْهُ حَتَّى) إِلَى (جِيلَيْنِ) يَنْقَطِعُ بِهِ غَلَامُ النَّاسِ لَسَجَنَ

ترجمه: او د مصر ښار ښځو خپله کښې مشهوره کړه چې د عزيز ښځه خپل ځوان غلام پسې شوې ده
او محبت هغه يې قراره کړې ده د هغه محبت د هغې د زړه په پټو خانو پورې پيوست شوې
دې زموږ په خيال کښې هغه ده سره محبت کولو کښې ښکاره په غلظه ده، چې کله د عزيز
ښځې ددوی د مکر خبرې واوريدلې يعنې هغې پسې د بدو ردو خبرې ئې واوريدلې نو هغوی
پسې ئې خبر اوليدلو او د هغوی د پاره ئې په چارې سره د کټ کيدلو والا خوراک انتظام
اوکړو، دې خوراک ته متکا ځکه ونيلې شې چې د هغې خوړلو سره به ئې تکیه وهله،

دویمه ترجمه: او د هغوی د پاره ئې د تکیاگانو نه ډک مجلسونه تیار کړل او هغه خوراک د
ترنجو (نارنج، وو، او په هغوی کښې ئې هرې یوې ته چاره ورکړه او يوسف ﷺ ته ئې
اوښل چې ددوی مخکښې راوړه، چنانچه چې کله د هغوی نظر په يوسف ﷺ باندې پريوتلو نو
هغوی حیرانه شوې او په چاره باندې ئې خپل لاسونه کټ کړل او هغوی ته د يوسف سره د
مشغولیدو د وجه د تکلیف احساس هم اونسو او چغې ئې کړې حاشا لله پاکې ده الله د
پاره، دا يعنې يوسف ﷺ انسان نه دي دا خو څوک بزرگه فرشته ده ځکه چې دا خو داسې
حسن گير کړئې ده چې عاداتا په انسان کښې نه وی او په صحيح حديث کښې دی چې
يوسف ﷺ ته ټول حسن نه نيم حسن ورکړې شوې وو، د عزيز ښځې چې کله ددوی دا
حالت اوليدلو نو وويل وې چې دا هغه هم دي ه چا په محبت کښې چې تاسو ماته پيغورونه کوئې،
دا د خپل عذر بيان دې اړې شکه ما دده د غولولو کوشش کړې وو، خودې پچ شو او که دې هغه
کار اونه کړی کوم چې زه غواړم نو يقينا دي به قيد کړې شې، اوه بير ذليل او غواړه به شې، نو هغې
ښځو يوسف ﷺ ته اووښل چې د خپلې مالکې خبرې اومنه، يوسف ﷺ دها اوکړه اي

خدا په زما جيل خوښ دې د هغې کار په مقابلې کښې کوم ته چې دوی ماراغواري، او که تا ځمکه نه ددوی دا چال بازی لرې نه کړه نو څه به ددوی په چال کښې گیر شم، او په گناهکارانو کښې به شامل شم، او د (والا تصرف) نه د دعا مقصد دې، او هم ځکه الله تعالی فاستجاب او فرمائیل، نو د هغه رب د هغه دعاء قبول کړه، چې د هغه نه شي ددوی مکر او فریب لرې کړو، بې شکه هغه خبرو لره او ریدونکې د عمل کتونکې دې، بیا هغوی دا فیصله او کړه چې خامغا به دې جیل کښې اچوی دیو وخت پورې، باوجود ددې چې د يوسف عليه السلام په پاکدامنی باندې دلالت کونکې ښې شي کتلې وې، په دې کښې حذف د فاعل باندې لیسجننه دلالت کوی، چې ددې خبرې چرچا ختمه شي.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

فوله: نسوة: د ښځو ټولگي، دا اسم جمع ده، ددې په د خپلو الفاظو نه واحد نشته، او په اعتبار د معنې سره (امراة) ددې واحد دې، نسوة مؤنث غیر حقیقی دې، ددې د فعل مذكر او مؤنث دواړه راوړل جائز دی، ددې وجې ئې د (قالت) په ځانې (قال) راوړلو.

فوله: مدینة مصر: په دې کښې اشاره ده چې په (المدینة) کښې الف لام د عهد دې.

فوله: امراة العزیز: مبتدا دې، او (تراود ددې خبر دې، تراود، مضارع واحد مؤنث غائب دې، (مفاعلة) غولول، دوکه ورکول، ماثله کول.

فوله: تمیز: دا ددې اعتراض جواب دې چې (شعف) متعدی بیک مفعول دې، حالانکه دلته دوه مفعول دی، اول (ها) او دویم (جبا)، جواب دادې چې (جبا) تمیز دې نه چې مفعول، دا د فاعل نه منتقل شوې دې، اصل عبارت دا وو، دغل حه فی شعاف قلبها

فوله: شعاف: شعاف القلب، هغه جالئ چې د زړه نه گیر چاپیره وی.

فوله: اعتدلت: دا د اعتاد نه، په معنی د تیارولو، ماضی واحد مؤنث غائب،

فوله: متکا: اسم مکان د تکیه وهلو ځانې، ټولائی بالخت، مسند، عربیان متکا هغه خیز ته وائی، چې د خبرو یا د روتی په وخت کښې هغې ته ډډه لگولې شی، د امام رازی په نیز هغه خوراک چې د هغې د خوړلو د پاره د چارې ضرورت وی، (تفسیر کبیر) څنگه چې نن سبا د د خوراک د پاره میز او کرسی لگولې شی، دغه شان به مخکښې د مذهب دسترخوانو نه گیر چاپیره تکیې لگولې شوې، او څنگه چې نن سبا د میز او دسترخوان لگولو نه مراد خوراک کول دی، او په میز یا په دسترخوان باندې د ناستې نه د روتی د پاره ناسته مراد ده، دغه شان په هغه زمانه کښې د بالخت تکیه لگولو نه مراد د روتی دپاره کیناستل مراد وو، هم په دې معنی کښې د جمیل شعر دې،

فطللنا بنعمة وانکانا
وشرهنا الحلال من قلله

(مونږ په عيش کښې ورځې تيرې کړې او روتن مو اوڅوړله، او د منگو نه مو شراب راويستل او اموڅکل،)

علامه سيوطي د (متکا) تفسير په طعما باطعم بالسکين سره کړې دې او هم دغه قول د امام رازی دې خو دهغې نه پس ليکي (وهو الاترج) علامه سوطي هم دغه شان د وهب په اتباع کښې کړې ده ابو عبیده او نورو اهل لغتو ددې نه انکار کړې دې ځکه چې ترنج ته متک يا متکه وييلې شی ضرار ابن نهشل هم متکه په معنی د ترنج کښې اخستې دې فاهدت متکه لقي ايها هغه د خپل تره څامونو د پاره ترنج په هديه کښې اوليږل.

هوله: للاتکام: دا روتن ته متکا وييلو د وجه تسميه ده چونکه عربو به د روتن په تايم کښې تکیه لگوله ځکه دغې روتن ته د استعارې په طور سره متکا او وييلې شو.

هوله: حاش لله: حاشا حرف تنزيه دې، دغه وخت به دا اسم وي. او که ددې استعمال داستثناء په طور سره وي نو دا به حرف وي.

هوله: بيا ن لعلها: ددې جواب دې چې مصري ښځو ته خو پته وه چې دعزیز ښځه په غلام باندې عاشقه شوې ده بيا (هللکن الذی لعتني له) دادې هغه د چا په باره کښې چې تاسو ما ملا مته کوئ، ددې وييلو څه ضرورت دې؟

جواب: د جواب حاصل دا دې چې ددې مقصد خبر ورکول نه دی بلکه خپله مجبوري او بې وسۍ بيانول دی، چې د چا په يو نظر سره تاسو حيرانه شونئ او خپل لاسونه مو زخمی کړل، نو تاسو اووايئ چې څوک ما سره هر وخت په کور کښې اوسيږي نوڅما به څه حال وي؟ لهذا تاسو ما په دې معامله کښې معذوره اوگنړئ.

هوله: په: دا د يو سوال مقدر جواب دې

موال: دا دې چې د (آمره) ضمير په ظاهره خو يوسف (عليه السلام) ته راجع دې او که داسې وي نو (ما) موصوله به بغير د عائد نه پاتې شي؟

جواب: د جواب حاصل دا دې، چې د (آمره) ضمير په ظاهره يوسف (عليه السلام) ته راجع نه دې بلکه (ما) موصوله ته راجع دې او (آمره) په اصل کښې (آمر به) وو، بيا مو حذف کړه څنگه چې په (امرتک الخیر) په اصل کښې (امرتک بالخیر) وو

لهذا ای للمبروا هله

هوله: ان يسجنه: دا د يو اعتراض جواب دې، اعتراض دادې چې (بدا) فعل دې او ددې فاعل ليسجنه دې، حالانکه فعل د فاعل نه بغير نه راځي، لهذا فعل د فاعل نه بغير پاتې شو کوم چې ناجائز ده.

جواب: د جواب حاصل دا دې، چې د (بدا) فاعل ليسجنه نه دې، بلکه فاعل ئې مقدر دې

او هغه (ان يسجنوه) دې (ان يسجنوه) د (ان مصدره د وجه په تاويل د مصدر سره د بډا) فاعل دې، تقديرى عبارت هادي بداتجنه.

[پاتوله: ۳۶-۴۲]

وَقَدْ عَلِمَهُ الْبُخْرِيَّانِ، غلامان بلخليک اعدمتا ساليه والاخر صاحب طعامه لربانه بخري الزلي فقالا
لنخبرته فقال احدهما وهو السامي الى اراني اغير غمرا اي جتا وقال الآخر وهو صاحب الطعام
الى اراني اغيل فوق راسي خيرا تاكل الطير منه ثقتا خبرنا (بتاويله) بصيره (اناراك من المحسنين)
قال لهما غمرا انه عالم بتغير الزلي لا يايتكما طعاما كرزقايد في عناسكما (الاتانكما بتاويله) في
اللقطة (قبل ان يايتكما) تاويله (ذلكما ميا علمتي) فيه عث على لسانهما ثم فؤاد بغريه (الى تركت
يلقه دين قوم لا يؤمنون باللو وهم بالآخرة هم) تأكيد (كافرون) واليهضت يله اباي ابراهيم (استحقاق
وتطوب ماكان) ينتهي (لنا ان نشرك بالآلوهين) زايده (شرك) يعصتا (ذلك) التوحيد (من فعل الله
علتنا وعلى الناس ولكن اكثر الناس) وهم الكفار (لا يشكرون) الله فيشركون ثم مترج بدعتهما الى
الإيمان فقال (يا صاحبي) سايحي (البخري) ارباب متفكرون غير الله الواحد القهار غير استيفهم
نفره (ما تصدون من فونه) أي غره (الاستعانة ستممها) ستمم بها امتنا (أنتروا بها وكفر ما أنزل الله
بها) بدعتها (من سلطان) حجة ونزاع (ان) عا (الحكم) القضاء (الآلوهين) وعده (أمر الآلهة والآيات
ذلك) التوحيد (الذين القوه المنظيم) ولكن اكثر الناس) وهم الكفار (لا يعقلون) عا يعصون إله من
القلب فيشركون (يا صاحبي البخري) أما أحدكما أي السامي فيخرج بعد ثلاث (فيسقي ربه) سنده
(غمرا) على عادته (وأما الآخر) فيخرج بعد ثلاث (فيلب قتاكل الطير من رأسه) هذا تاويل روا كما
للالا عا راننا ذنبا فقال (لهم) ثم (الأمر الذي فيه قتلتيان) سائقنا عنه صدقتا ام كلبما (وقال
للذي ظن أنل) أنه لا يجر منها) وهو السامي (أذكرني عند ربك) سذك فلن له إن في الشخن غلامنا
نخبت ظنا فخرج (فألتا) أي السامي (الشيطان ذكر) يوسف جند (ربه فكيت) نكت يوسف (في
البخري) فهم بيوتن) بلن سنا وبلن التقي عشرة

ترجمه: چنانچه يوسف عليه السلام نې جيل کښې واچولو هغه سره ده نور موثانان هم جيل ته داخل شول، کوم چې د بادشاه غلامان وو، يو په هغوی کښې د بادشاه ساقی وو، او دويم د بادشاه د مطبخ ذمه دار، دې دواړو ته معلومه شوه چې يوسف عليه السلام د خوبونو تعبیر اوباسی نو دواړو مشوره او کړه چې مونږ به ده نه خامخا امتحان اخلو، په دې کښې يو کوم چې ساقی وو او وئيل چې ما خپل محان اوليدلو چې محمد انګور نچوروم، او دويم د مطبخ ذمه دار او وئيل چې ما په سر باندې روتی ايښودلې دی د هغې نه مرغی خوری، نو مونږ ته تاسو ددې تعبیر راګرځئ، مونږ تاسو نیک کس ګڼو، يوسف عليه السلام هغوی ته دا ښودلو د پاره چې زه د خوبونو

تعبیر پیژنم، وی وئیل چې کوم خوراکونو (د شکلو خین) تاسو ته په خوب کښې درکولې شی د بیداریدو نه پس ما د هغې تعبیر اوخودلو، د هغې تعبیر په خارج کښې د ښکاره کیدو نه مخکښې، دا هغه علم دي کوم چې ماته خپل رب خودلې دي، په دې مقوله کښې دې دواړو لره په ایمان باندې آماده کول وو، بیا ئې ددې تائید په خپل قول (انی ترکت مله، الخ) سره کړې دي، ما خو د هغه خلقو دین پرېښودې دي څوک چې په الله باندې ایمان نه ساتی، او دا خلق د آخرت هم منکر دي، دویم (هم) د اولنی (هم) تاکید دي. او ما خو د خپل پلار نیکه ابراهیم اسحق او د یعقوب (علیهم السلام) دین اختیار کړې دي، زموږ د پاره زمونږ د عصمت د وجې هیڅ کله مناسب نه ده چې مونږ الله سره څوک شریک اونیسو، دا توحید په مونږ او په ټولو خلقو باندې د الله فضل دي، خو اکثر خلق چې هغه کافران دی د الله شکر نه اویاسی، چې د هغې د وجې نه هغوی شرک کوی، بیا ئې په ښکاره هغوی ته د ایمان دعوت ورکولو سره اوونیل اې محسا د قید خانې ملگرو تاسو خپله سوچ او کړنې چې دیر جدا جدا اخیان ښه دی که یو، چې هغه الله دي بهتر دي چې څوک په ټولو باندې غالب دي استفهام د تقریر دپاره دي د هغه نه علاوه د چا چې تاسو عبادت کوئ هغه ددې نه سوا نور هیڅ نه دی، چې یو څو نومونه دی کوم چې تاسو او ستاسو پلار نیکه ایښودې دی، او الله د هغوی په عبادت باندې څه سند او دلیل نازل کړې نه دي، حکم (فیصله) صرف د الله وحده لاشریک له دي، هغه حکم ورکړې دي چې صرف د هغه بندگی به کوئ، او دا توحید صحیح دین دي خو اکثر خلق چې هغه کافران دی هغه عذاب لره ته پیژنی، کوم طرف ته چې دوی ځی، د دغه وجه نه دوی شرک کوی، اې محسا د جیل ملگرو په تاسو کښې یو یعنی ساقی به درې ورځو نه پس د جیل نه خلاص شی، نو دې به د مخکښې پشان خپل مالک باندې شراب ورځکوی، دا د هغه د خوب تعبیر دي، او دویم به هم درې ورځې پس د جیل نه خلاص شی نو هغه به په پانسی باندې ځیولې شی، مرغی به د هغه سر په شکولو شکولو سره خوری، دا د هغه دخوب تعبیر دي، نو هغه دواړو اوونیل چې مونږ خو څه خوب موب لیدلې نه دي، نویوسف عليه السلام او فرمائیل چې د څه چه تاسو سوال کړې وو د هغې فیصله کړې شوې ده، اگر چې تاسو رشتیا وئیلې وی یا دروغ، او په دواړو کښې چې د چاه خلاصیدلو یقین وو هغه ته ئې اوونیل، او هغه ساقی وو، خپل مالک سره محسا ذکر اوکړه، او هغه ته اووايه چې یو غلام په جیل کښې په ظلم سره بند دي، چنانچه هغه د قید خانې نه خلاص شو، خو شیطان د ساقی نه د خپل مالک مخې ته د یوسف عليه السلام ذکر کول هیر کړل، چې د هغې دوجې نه یوسف عليه السلام په قید کښې څو کاله نور پاتې شو وئیلې شوې دی چې اووه کاله وو، او وئیلې شوې دی چې دولس کاله پاتې شو.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

نوله: فجئن: په دې حذف کښې اشاره ده چې واؤ عاطفه دي، اود «دخل» عطف په

محدوف باندې دې، او محدوف سجن دې،

پوله: الملك: د هغې بادشاه نوم ريان بن الوليد وو.

پوله: اي هېا: دا د مايول اليه په اعتبار سره مجاز دې، لهذا دا شبه ختمه شوه چې خمر د نجورولو خيز نه دې.

پوله: فذرا انا عالم بغير الرأيا: دا د دې سوال جواب دې چې د يوسف عليه السلام جواب د سوال مطابق نه دې؟

پوله: في منامك: ددې اضافي مقصد هغه تفسير دفع كول دی چې كوم بعضې مفسرينو د طعام ترزقانه، په هغه خوراک سره كړې دې كوم چې قيديانو ته وركولې شي، ځكه ددې تفسير مطابق د دواړو قيديانو په سوال او د يوسف عليه السلام په تعبير كېنې هېڅ مطابقت نه معلومېږي، ځكه چې سوال په خوب كېنې د خوراک د خيزونو په باره كېنې وو او جواب په بيدارنې كېنې د خوراک باره كېنې دې.

پوله: فلما: دا اسم اشاره د بعيد دپاره ده، او مراد ترې نه د خوب د تعبير علم دې

پوله: ذلك الوعيد: د اسم اشاره بعيد په ځانې اسم اشاره قريب راوړل د توحيد اوچتې مرتبې او د عظمت ځكاره كولو د پاره دی،

پوله: ثم رجع يدعاهما الى الاسمان: يعنى په ماقبل كېنې د توحيد دعوت ته كناية اشاره وه، اولته ښكاره طور سره دې، لهذا د تكرار شبه ختمه شوه.

پوله: صاحبي: دا د صاحب تشنيه ده، په اصل كېنې صاحبين وو، منادی مضاف كيدو د وجه د آخر نه نون او غور زیدلو.

پوله: لعصمتنا: ددې اضافي مقصد د يو سوال جواب دې.

سوال: دا دې چې حضرت يوسف عليه السلام دا خبره چې زمونږ د پاره دا بالكل مناسب نه دی چې مونږ څوك د الله تعالى سره شريك كړو، نو دا نامناسب كيدل صرف يوسف عليه السلام او د هغه د پلار نيكه د پاره نامناسب او ناخوښه نه دی بلكه دا خو د ټولو انسانانو د پاره نامناسب دی، بيا د يوسف خپل ځان سره خاص كول چرته صحيح دی؟

جواب: لعصمتنا، اضافه كولو سره د دې سوال جواب وركول دی چې د كفر او شرك نامناسب كيدل زمونږ د پاره ځكه نه دی چې هغه حرام دی، بلكه ځكه نامناسب دی چې مونږ د هغې نه پاك او صفا ساتلې شي يو، په خلاف د غير د انبياء، چې هغوی د كفر نه پاك او صفا نه دی ساتلې شوې، اگر چې كفر او شرك د هغوی د پاره حرام كړې شوی دی.

پوله: سميتهمها: د سميتهموها تفسير په سميتم بها سره د كولو مقصد يو اعتراض جواب

دی او اوچ وگي شنو وگو پورې انختې دی او شنه وگي، او اوچ وگي په شنو وگو باندې غالب شوی دی، اې درباریانو تاسو همدا خوب تعبیر اوبښایئ که چرې تاسو تعبیر ورکولې شئ نو اووایی درباریانو جواب ورکړو دا د منتشر خیالاتو خوبونه دی، او مونږ د منتشر خیالاتو خوبونو تعبیر نشو ورکولې، او هغه ځوان کوم چې په دوو ځوانانو کښې د جیل نه خلاص شوې وو او هغه ساقی ووهغه ته اوپدې مدې نه پس د یوسف عليه السلام حال وریاد شو، په (وادکي) کښې اصل کښې تاء په دال سره بدله شوې ده، او د دال په دال کښې ادغام شوې دې، یعنی را یاد شو هغه اووښل چې زه به تاسو ته ددې تعبیر درکړم ماته اجازت راکړئ، چنانچه هغه ته یوسف عليه السلام خواله د تلو اجازت ورکړې شو، هغه لارو او وې وښل اې رشتونی یوسف عليه السلام؟ تاسو مونږ ته ددې خوب تعبیر اوبښایئ چې اووه موتی غواگانې دی چې هغه اووه ټپې غواگانې خوری، او اووه شنه وگي دی او اووه نور اوچ، چې مخه خلقو ته یعنی بادشاه او د هغه درباریانو ته لار شم او د خوب تعبیر ورته واوروم، او هغوی د خوب تعبیر اوبښونی، یوسف عليه السلام افرماتیل چې تاسو اووه کاله پټی اوکوښی (دایا) د همزې سکون سره او فتحې سره، په معنی د مسلسل، دا د اووه موتی غواگانو تعبیر دې او چې کوم فصل تاسو ریښ نو هغه په خوشو (بهنرو) کښې کپیدئ چې غله خرابیږي نه، صرف د خوراک د ضرورت مطابق هم غله د خوشې نه اویاسی، بیا دې فراخه اووه کالو نه پس اووه کالو نه د قحط یعنی د تکلیف ورځې به راځي او دا د اووه کمزورو غواگانو تعبیر دې، د فراخ سالی د کالونو راختلې غله کوم چې تاسو د قحط کالونو د پاره جمع کړې ده، د قحط کالونو په هغه وخوړی، یعنی تاسو په دې کالونو کښې هغه جمع شوې غله اوخوړئ، خو په دې کښې ډیر لږه چې تاسو په حفاظت سره وساتئ پاتې به وی بیا دې نه پس به یو کال داسې راځي یعنی د خشک سالی د اووه کالونو نه پس په دې کښې به په خلقو باندې د باران په ذریعه فریاد رسی کولې شی یعنی ښه باران به کیږي او په دې کال کښې به خلق د فراخوالی د وجې نه ډیر انگور وغیره نچوړوی چې کله قاصد واپس راغلو او بادشاه ته ئې تعبیر واورولو نو بادشاه اووښل چا چې ددې خوب تعبیر ورکړې دې هغه ماته راوئ، کله چې قاصد یوسف عليه السلام ته راغلو او ده ته ئې د جیل نه د بهر راتلو درخواست اوکړو نو یوسف عليه السلام قاصد ته د خپل خان د بې گناه ثابتولو د پاره افرمائیل خپل بادشاه ته واپس لار شه او د هغه نه ټپوس اوکړه چې د هغه ښځو حقیقی واقعه څه ده چا چې خپل لاسونه کټ کړي وو؟ څما آقا (عزیز) ددې ښځو د چال نه ډیر ښه خبردار دې چنانچه قاصد واپس لارو او بادشاه ته ئې دا صورت حال بیان کړو بادشاه هغه ښځې راجمع کړې او د هغوی نه ئې ټپوس اوکړو ستاسو مخه معامله وه چې تاسو یوسف عليه السلام د هغه د نفس په باره کښې دهوکه کولو او د غولولو کوشش کړې وو آیا تاسو د هغه لږ شوق هم خان طرف ته کتلې وو؟ هغوی جواب ورکړو چې معاذ الله حاشا وکلا مونږ په هغه کښې هیڅ خرابی

لیدلې نه ده، د عزیز ښځې او وئیل اوس خو رشتیا خبره ښکاره شوه، ما هغه لره د خپل ذات په باره کښې د هوكه کولو کوشش کړې وو هغه یقینا په خپل خبره (هی راودتنی عن نفسی) کښې رشتونې دې، یوسف علیه السلام ته ددې اطلاع ورکړې شوه نو وئیل دا بې گناهی ثابتول وو خکه چې عزیز ته پته اولگی چې د هغه پشې شاه ما د هغه سره خیانت نه دې کړې (بالغیبه د اخنه) فاعل یا د مفعول نه حال دې او دا چې یقینا الله د خیانت کونکو مکر چلولو ته نه پرېږدي.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: رایت: په دې کښې اشاره ده چې مضارع د ماضی په معنی کښې ده د ماضی د حالت د منظر کشی د باره په مضارع سره تعبیر او کړې شو.

قوله: عجاف هم عطاء: د عجفاء جمع ده نه چې د عجیف،، خکه چې دا د بقره صفت دې، سوال: د افعال او فعلاء جمع د فعال په وزن نه راځی، د قیاس مطابق عجعف پکار وو، خنګه چې د حمراء جمع حمر راځی.

جواب: داد حمل النقیض علی النقیض د قبیلې نه دې، عجاف چونکه د سمان ضد دې، خکه ئې عجاف په سمان قیاس کولو سره عجاف جمع راوړه.

قوله: سیم سنبلات: ئې په سبع بقرات باندې قیاس کړو د سنبلات نه ئې سبع حذف کړو، کوم چې مفسر علام ښکاره کړې ده.

سوال: د غواگانو حالت ئې بیان کړو چې اووه تپې (لاغرې) غواګانې به اووه موتی غواګانې خوری، خو د سنبلات حالت ئې بیان نه کړو کوم چې مفسر علام په التوت سره ذکر کړې دې؟

جواب: د بقرات په حالت باندې قیاس د وجې د سنبلات حالت ئې بیانول پریښودل قوله: فاعبروها: دا حذف د جزاء طرف ته اشاره ده.

قوله: هذه: په دې کښې اشاره ده چې (اضغات) د مبتدا محذوف خبر دې، لهذا د کلام د غیر مفید کیدلو شبه ختمه شوه، اضغات د ضعت جمع ده، د وینو ګیډنی ته وائی، چې په هغې کښې اوچ او لوند هر قسمه وایښه وی، دلته هغه پریشانه خوبونه مراد دی چې په هغې کښې د وسوسو او د نفس د خبرو بیان وی.

قوله: احلام: د حلم جمع ده، خوب ته وائی

قوله: امة: د امت نه، دلته د خلقو ډله مراد نه ده، بلکه د ورځو ډله یعنی اوږده زمانه مراد ده، مفسر علام د امة تفسیر په (حین) سره کولو کښې دې طرف ته اشاره کړې ده.

قوله: حال یوسف: په دې کښې اشاره ده چې په (وادکر) کښې واژ حالیه دې، لهذا د عامل (قال) او معمول (انا انیشکم) په مینځ کښې د فصل اعتراض ختم شو.

نوله: يوسف: دا د (ادڪي مفعول دي.

نوله: بالمطر: په دې كښې اشاره ده چې يغاټ، د غيټ نه دې، نه چې د غوټ نه.

نوله: سیدی: د (رېی) تفسیر ئې په (سیدی) سره کولو کښې اشاره اوکړه چې د (رېی) نه سردار (عزيز) مراد دې، نه چې خالق، الله.

پاره نمبر ۱۳ [وَمَا آتَيْنَاهُ] [ایاتونه: ۰۲-۰۷]

لَمْ تَوَاصِعْ لِلَّهِ فَقَالَ (وَمَا آتَيْنَاهُ) مِنْ الزَّلْزَلِ (إِنَّ النَّفْسَ) الْجَنَسَ (لَأَكْأَمَرَهُ) حَبِيرَهُ الْأَمْرَ (بِالْأَسْوَءِ) الْأَمَّا بِمَعْنَى مِنْ (رَحْمَتِي) لِمَعْنَاهُ (إِنْ رَأَى غُلُوبَ رَحِمِهِ) (وَقَالَ) الْمَلِكُ التَّوْنِي بِهِ أَسْطَلِيصُهُ يَنْفُسِي أَجْعَلُهُ خَالِصًا لِي دُونَ شَرِكٍ لِمَعْنَاهُ التَّوْنِي وَقَالَ أَحَبُّ الْمَلِكِ لِقَامٍ وَوَدَّعَ أَهْلَ السَّخْنِ وَدَعَا لَهُمْ لَمْ أَجْعَلْ وَلَيْسَ لَهَا حَسَنًا وَدَخَلَ عَلَيْهِ (فَلَمَّا كَلَّمَهُ قَالَ) لَهُ (إِنَّكَ الْيَوْمَ لَدَيْنَا مَكِينٌ أَمِينٌ) دُو مَكَانَهُ وَأَمَانَةً عَلَى أَمْرِنَا لَمَّا دَرَسَى أَنْ تَقُولَ قَالَ أَجْمَعُ الطَّعَامَ وَأَرْزَعُ دَرْعًا كَثِيرًا فِي غَدِهِ السَّيْنِ الْفُخْصِيَّةِ وَادَّجِرَ الطَّعَامَ فِي سَنْتَلِهِ فَلَمَّا بَلَغَ إِلَيْكَ الْغُلُقُ لَيْتَنَاقَرُوا مِنْكَ فَقَالَ وَقَدْ لِي بِهَذَا (قَالَ) يُوسُفُ (أَجْعَلْنِي عَلَى غَرَابٍ الْأَرْضِ) أَرْضَ مِصْرَ (إِلَى) حَفِيفٍ عَلَيْهِمْ دُو حَفِيفٍ وَعِلْمٍ بِأَمْرِهِمَا وَقِيلَ كَاتِبٌ خَاصِبٍ (وَكُنْ لَكَ) كَاتِبًا عَيْنًا عَلَيْهِ بِالْخَلَاصِ مِنَ السَّخْنِ (مَكْنًا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ) أَرْضَ مِصْرَ (يَتَبَوَّأُ) يَنْزِلُ (وَمِنْهَا حَيْثُ يَشَامُ) بَعْدَ الضِّيقِ وَالْخَسِ فِي الْقَيْصَةِ أَنْ الْمَلِكُ تَوَجَّهَ وَخَتَمَهُ وَوَلَّاهُ مَكَانَ الْغَزِيرِ وَعَزَّلَهُ وَمَاتَ بَعْدَ فَرَجِهِ أَمْرُهُ فَوَجَعْنَا غُرَاءَ وَوَلَدَتْ لَهُ وَلَدَتَيْنِ وَأَقَامَ الْقُدْلُ بِمِصْرَ وَدَانَتْ لَهُ الرِّقَابَ (نَصِيبٌ بِرَحْمَتَانِ نَشَاوَلَا نَضِيمُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ) (وَلَا جَرَّ الْأَعْرَافِ عَيْنٍ) مَنْ أَجَرَ الدُّنْيَا (لِلَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ)

توجهه: بيا ئې د الله ته عاجزی پيش کړه او بيا يوسف عليه السلام او وئيل څه د خپل نفس د کوتاهو فېح پاکوالي نه بيانوم جنس نفس خو بې شکه د خرابو کارونو په ډير والي سره حکم کولو والا دې، خود ا چې څما پروردگار رحم اوکړی، نو هم هغه بېج کوی، (ما) په معنی د (من دې) بادشاه او وئيل دې ماته راولی چې دې څه د خپل ځان د پاره خاص کړم، يعنی هغه څه بغير د شريک نه حاصل کړم، چنانچه قاصد يوسف عليه السلام ته راغلو او وئې وئيل چې د بادشاه حکم اومنه، نو حضرت يوسف عليه السلام پاسيدلو او د جيل د ملگرو نه ئې رخصت واخستلو، او هغوی ته ئې دعا اوکړه بيا ئې غسل اوکړو او ښه لباس ئې واچولو او د بادشاه په خدمت کښې حاضر شو، چنانچه چې کله په خپل مينځ کښې خبرې اوشوې نو بادشاه او وئيل چې تاسو څما په خوا کښې اوچت قدر لرئ، او ستاسو په ايمانداري باندې مونږ ته پورا بهر سوه ده، يعنی تاسو زمونږ په معاملاتو کښې بااختيار او امين يئ، اوس ستاسو څه مشوره ده؟ مونږ له څه کول پکار دی؟ حضرت يوسف عليه السلام او فرمائيل چې غله ذخيره کړئ، او په دې شنو کالونو کښې ښه پټی اوکړئ، او غله هم د هغې په وگو کښې وساتئ، خلق به تاسو ته د غلي د پاره راځی، نو بادشاه او وئيل چې څما د طرف نه به ددې څوک ذمه وار

وی، حضرت یوسف علیه السلام او ویل د مصر د ملک عزانی ع حواله کړی ع مخه حفاظت کولو والايم، او علم هم لرم، یعنی محافظ هم يم او د دې معاملاتو او طريقه کار نه خبردار هم يم، او ونیلې شوی دی چې ع لیکل هم پېژنم او حساب دان هم يم ع څنگه چې مونږ د جیل نه د راولستلو په صورت کښې په هغه باندې انعام او کړو دغه شان مونږ یوسف علیه السلام ته په مصر کښې د تنگي او قید نه پس حکومت ورکړو په داسې طريقه چې په ملک کښې کوم ځانې غواړي اوسپړی دي. قصبه دا چې بادشاه هغه ته تاج ورپسر کړو او هغه ته نې خپل د بادشاهي مهر ورکړو او د عزیز په منصب باندې نې هغه کینولو، او عزیز نې معزول کړو، د هغه نه پس عزیز وفات شو نو بادشاه یوسف علیه السلام سره د زليخې بی بی نکاح اوکړه، حضرت یوسف علیه السلام هغه جینئ او موندله، د حضرت یوسف علیه السلام د هغې نه دوه بچي اوشول، او یوسف علیه السلام په مصر کښې داسې انصاف قائم کړو چې خټونه د هغه مخکښي تیت شول مونږ چې چاته غواړو خپل رحمت وررسوو، او د نیکوکارو اعمال ته ضائع کوو، او یقینا د ایمان والو او د پرهیزگارانو په آخرت کښې اجر د دنیا د اجر نه ډیر بهتر دي

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: وما ابرء نفسی: دا جمله د (ذلک لیعلم) نه حال دي، یعنی د ذلک عامل مقدر یعنی اطلب البراءة لیعلم، الغر نه حال دي، مطلب دادې چې اطلب البراءة نه چې کوم تنزیه د نفس معلومیدي، دهغې نه د عزیز مصر د ښځې په معامله کښې بې گناهی مراد ده، نه چې مطلقا د لغزشو او خطاگانو نه، خلاصه دا ده، چې په ماقبل کښې ما کوم طلب برات کړې دي د هغې نه تنزیه نفس مراد نه دي

قوله: الجنس: ای الذی فی ضمنهم الافراد: که مفسر علام د جنس په ځانې د استغراق نه تعبیر کړې وو نو ښه به وه.

قوله: ما: په معنی د (من) کښې دي ځکه چې د نفس نه مراد ذوی العقول دی او دا هم جائز ده چې (ما رحم) په معنی کښې د زمانې وی، نو په دې صورت کښې به (ما) د (من) په معنی کښې دا خستلو ضرورت نه وی، ای الاوقات رحمة ربی، تقدیری عبارت به دا وی انما اماراة فی کل وقت الاوقات العمة

قوله: اجمعه: په دې کښې اشاره ده چې استخلصه په معنی د تصییر کښې دي، ځکه چې د طلب معنی صحیح نه ده.

قوله: فقال من لی بهذا: ای من یضمن هذا لاجل؟

قوله: ومات بعده: ای بعد العزل.

[ایات ۵۸-۶۸]

وَدَخَلَتْ سُوْحُ الْقَهْطِ وَأَصَابَ أَزْهَرُ كَنْعَانَ وَالشَّامِ (وَجَاءَ أَخُوهُ يُوسُفُ) إِلَّا بَنِيَامِينَ لِيَخْتَارُوا لِمَا بَلَغَهُمْ أَنَّ
 غَيْرَ بَصَرٍ يَنْطَبِي الطَّعَامَ وَيَتَّبِعِي (لَدَخَلُوا عَلَيْهِ لَقَرَهُمْ) أَنَّهُمْ (أَخُوهُ) (وَهُمْ لَهُ مَنَكُورُونَ) لَا يَعْرِفُونَهُ لِيُعْذِرَ
 فِيهِمْ بِهِ وَظَنُّهُمْ هَلَاكُهُ فَكَلِمَتُهُ بِالْعَرَبِيَّةِ لِقَدَالِ كَالْمَنْكِرِ عَلَيْهِمْ مَا أَلْفَعْتُمْ بِلَادِي فَقَالُوا لِلْبَيْرَةِ لَقَدَالِ
 نَفَلَكُمْ غُيُونُ قَالُوا عَمَادُ اللَّهِ قَالَ لِمَنْ أَنْتُمْ قَالُوا مِنْ بِلَادِ كَنْعَانَ وَأَبْنَاوُهَا يُغْتَرَبُ فِيهِ اللَّهُ قَالَ وَلَهُ أَوْلَادُ
 عَزِيزُكُمْ قَالُوا نَعَمْ كُنَّا الْفَتَى فَهَذِهِ أَصْفَرْنَا هَلَكًا فِي الْبَيْرَةِ وَكَانَ أَخْبَانَا إِلَيْهِ وَيَتَّبِعِي خَبِيرُهُ فَخَبَرَتْهُ لِيَسْتَلِي
 بِهِ فَتَنَّهُ قَاتَرُ الْبَزَائِلِ وَفَزَعَهُمْ (وَلَمَّا جَزَّهْمُ بِمَنَازِلِهِمْ) وَلَمْ يَلَهُمْ كَيْلُهُمْ (قَالَ الثَّوْنِي بِأَيِّ لَكُم مِّنَ آبَائِكُمْ
 أَنِي بَنِيَامِينَ لَا عَلِمَ مِثْلُكُمْ فِيْنَا فَلَنُفْ) (أَلَا تَرَوْنَ أَنِّي أُولَى الْكَيْلِ) اسْمُهُ مِنْ غَيْرِ بِخَسِّ (وَأَنَا غَيْرُ
 الْمَنْزُولِ) (فَإِنْ لَمْ تَأْتُونِي بِهِ فَلَا كَيْلَ لَكُمْ عِنْدِي) أَيِ مِرَّةٍ (وَلَا تَقْرَبُونِ) نَهَى أَوْ عَطَفَ عَلَى مَخَلِّ فَلَا تَجِبْ
 أَيِ تُخَرِّمُوا وَلَا تَقْرَبُوا (قَالُوا سَأَرَاوُدُّ عَنْهُ أَبَاهُمْ) سَتَجْعَلُ فِي طَلَبِهِ مِنْهُ (وَلَا لَقَاعُلُونَ) ذَلِكَ (وَقَالَ لِيَتَّبِعِيهِ)
 وَفِي قِرَاءَةِ لِيَتَّبِعِيهِ غِلْمَانُهُ (اجْعَلُوا بِضَاعَتَهُمْ) أَلَى أَتَوَا بِهَا لَمَنْ الْبَيْرَةِ وَكَانَتْ دَرَاهِمُ (فِي رَحَالِهِمْ) أَوْبِيَتُهُمْ
 (لَعَلَّهُمْ يَرْفَعُونَهَا) إِذَا انْقَلَبُوا إِلَى أَهْلِهِمْ (وَلَزَعُوا أَوْعِيَتَهُمْ) (لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ) إِنِّي لَا أَتُهُمْ لَا يَسْتَجِلُّونَ إِنْسَانَهَا
 (فَلَمَّا رَجَعُوا إِلَى آبَائِهِمْ قَالُوا يَا أَبَانَا مِيرَةً مِّنَ الْكَيْلِ) إِنْ لَمْ تُزِيلْ أَخْبَانَا إِلَيْهِ (فَأَرْسِلْ مَعَنَا أَهْلَانَا كُلَّ) بِالثَّوْنِ
 وَآلِيهِ (وَأَنَا لَهُ حَافِظُونَ) (قَالَ هَلْ) مَا (أَمْنُكُمْ عَلَيْهِ إِلَّا كَمَا أَمْنُتُكُمْ عَلَى أَحْيِي) يُوسُفُ (مِنْ قَبْلِ) وَقَدْ
 فَعَلِمَ بِهِ مَا فَعَلْتُمْ (قَالَ لَهُ غَيْرُ حِفْظًا) وَفِي قِرَاءَةِ حَافِظًا تَمِيزُ كَقَوْلِهِمْ لِلَّهِ ذَرَهُ فَارَتْ (وَهُوَ أَزْهَرُ الرَّاحِمِينَ)
 فَارَجُو أَنْ يَمُنَّ بِحِفْظِهِ (وَلَمَّا فَتَحُوا مَتَاعَهُمْ وَجَدُوا بِضَاعَتَهُمْ ذَرَتْ إِلَيْهِمْ قَالُوا يَا أَبَانَا مَا نَبْهِي) مَا اسْتَغْنَيْنَا بِهِ أَيْ
 أَيِ شَيْءٍ نَطْلُبُ مِنْ إِحْرَامِ الْمَلِكِ أَغْظَمَ مِنْ هَذَا (وَقُرِئَ بِالْفَوْقَايَةِ خَطَابًا) لِيَقُوبَ وَكَانُوا ذَكَرُوا لَهُ إِحْرَامَهُ لَهُمْ
 (هَذِهِ بِضَاعَتَارُذَتْ إِلَيْنَا وَتَحْمِيرُ أَهْلِنَا) نَأْتِي بِالْبَيْرَةِ لَهُمْ وَفِي الطَّعَامِ (وَتَحْفَظُ أَهْلَانَا وَتَزِدَادُ كَيْلَ بَعِيرٍ) بِأَعْيُنِ
 (ذَلِكَ كَيْلَ بَعِيرٍ) سَهْلٌ عَلَى الْمَلِكِ لِيَسْتَخِيَهُ (قَالَ لَنْ أَرْسِلَهُ مَعَكُمْ حَتَّى تُؤْتُوا مَوْثِقًا) عَهْدًا (مِنْ اللَّهِ) بَانَ
 نَخْلِفُوا (لَتَأْتِيَنَّ بِهِ الْأَنْبَاءُ بِحَاطِطِكُمْ) بَانَ تَمُوتُوا أَوْ تَغْلِبُوا فَلَا تَطْلِفُوا الْإِنْتِيَانِ بِهِ فَاجَانِبُوا إِلَى ذَلِكَ (فَلَمَّا أَتَوْهُ
 مَوْثِقَهُمْ بِذَلِكَ) (قَالَ اللَّهُ عَلَى مَائِثُولٍ) نَحْنُ وَآلَتُمْ (وَكَيْلِ) شَهِيدٌ وَارْسِلَهُ مَعَهُمْ (وَقَالَ يَا بَنِيَّ لَا تَدْخُلُوا
 بَصَرَ) (مِنْ بَابٍ وَاحِدٍ) وَادْخُلُوا مِنْ أَبْوَابٍ مُّتَفَرِّقَةٍ إِنَّمَا تُصِيبُكُمُ الْعَنَنُ (وَمَّا أَعْنَى) أَذْفَعُ (عَنْكُمْ) يَقُولِي ذَلِكَ
 (مِنْ اللَّهِ مِنْ) زَائِدَةٍ (شَرُّهُ) قُدْرَةُ عَلَيْهِمْ وَآلَتَا ذَلِكَ شَفَقَهُ (إِنْ) مَا (الْعُكْمُ الْأَلِيلُ) وَخَدَهُ (عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ)
 بِهِ وَثَقْتُ (وَعَلَيْهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ) قَالَ تَعَالَى (وَلَمَّا دَخَلُوا مِنْ حَيْثُ أَمَرَهُمْ أَبُوهُمْ) أَيِ مُتَفَرِّقِينَ (مَا كَانَ
 يُفْعَى عَنْهُمْ مِنَ اللَّهِ) أَنِي قَضَائِي (مِنْ) زَائِدَةٍ (شَرُّهُ إِلَّا) لَكِنْ (حَاجَةٌ فِي نَفْسٍ يُغْتُوبُ قَضَائُهَا) وَفِي إِزَادَةِ
 ذَلَعُ النَّفْسِ شَفَقَةً (وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ عِلْمًا عَلَمَانَا) لِيَتَغَلَّبَ عَلَيْهِ (وَلَكِنْ أَكْثَرُ النَّاسِ) وَهُمْ الْكُفَّارُ (لَا يَعْلَمُونَ) إِلَهُامُ
 اللَّهُ لَا مُشَبِّهِيهِ

ترجمہ: وہ دھپھٹ کالونہ شروع شول او ددی اثرات ملک کنعان او شام تہ ہم اور سیدل،

هر کله چې اهل کنعان ته دا اطلاع اورسيدله چې عزيز مصر په قيمت سره غله ورکوي نو د يوسف (عليه السلام) روڼو د غلې اخستلو د پاره مصر ته راغلل، چنانچه کله چې د رور يوسف (عليه السلام) په خدمت کښې حاضر شول، نو يوسف (عليه السلام) خپل روڼو او پيژندل او روڼو يوسف (عليه السلام) اونه پيژندلو، د هغه د جدائی ډير وخت تيريډلو دوجه او د هغه باره کښې د دې گمان د وجه چې هغه به هلاک شوې وي، روڼو يوسف (عليه السلام) سره په عبراني ژبه کښې خبرې اوکړې، يوسف (عليه السلام) خان ناغرضه کولو سره دا معلومه کړه چې څما ملک ته د راتلو څه سبب جوړ شو؟ هغوی جواب ورکړو چې غله اخستلو د پاره راغلې يو، حضرت يوسف (عليه السلام) او فرمائيل چې داسې معلومېږي چې تاسو جاسوسان يئ، ونې ونيل د الله پناه، بيا نې د هغوی نه تپوس اوکړو چې تاسو د کوم ځانې نه راغلې يئ هغوی جواب ورکړو د کنعان د بنار نه، او زمونږ والد يعقوب (عليه السلام) د الله نبي دې، يوسف (عليه السلام) د هغوی نه معلومه کړه چې تاسو نه علاوه نور هم د هغه اولاد شته؟ جواب نې ورکړو چې آو مونږ دولس روڼو وو، زمونږ وړوکې رور ځنگل ته لاړو او هلته هلاک شو هغه زمونږ پلار ته د ټولو نه زيات خوښ وو او د هغه حقيقي رور موجود دې، هغه زمونږ والد صاحب خان سره هسار کړې دې چې د هغه نه تسلي حاصله کړي، نو يوسف (عليه السلام) هغوی په عزت سره د هسارولو حکم اوکړو او چې کله د هغوی سازوسامان تيار کړې شو او هغوی ته پيمانې بڼه ډکه ډکه ورکړې شوه نو وې فرمائيل چې تاسو آتنده خپل ميرنې رور هم راولئ يعنې بنيامين هم، چې څه ستاسو د خبرې رشتونوالې معلوم کړم آيا تاسو اونه کتل چې زه پورا ناپ کوم بغير د کمي نه صحيح تلم، او زه بهترين ميلستيا کونکې يم که تاسو هغه ماته رانولئ نو ماسره ستاسو دپاره هيڅ غله نشته او زما خواله هم رانشي (فلا تقربون) نهی ده د (فلا کيل) په محل باندې عطف دې يعنې تاسو به محروم کړې شئ او نژدې هم مه راځئ نو روڼو جواب ورکړو چې مونږ به د هغه باره کښې پلار نه مطالبه اوکړو پوه به نې کړو، او د هغه نه د اخستلو د پاره به پورا کوشش کوو او مونږ به دا کار خامخا کوو او يوسف (عليه السلام) خپلو خادمانو ته اووږيل او په يو قرات کښې لفتيانه اي لغلمانې دې چې تاسو د هغوی پنگا (قيمت) کوم چې هغوی د غلې د پاره راوړلې وو او هغه دراهم وو د هغوی په بورو کښې کيډئ کيډې شې چې هغوی خپل کور ته اورسيږي او خپل بوجونه (بورئ) خالي کړي نو خپله پنگا (قيمت) به او پيژني نو ممکن ده چه هغوی مونږ ته واپس راشي ځکه چه هغوی دا پنگا (قيمت) دخپل خان سره ايخودل حلال نه گنري. چنانچه کله چې هغوی خپل پلار ته راورسيدل نو وې ونيل چې اي ابا جان راروان وخت کښې مونږ د غلې راوړلو نه منع کړې شو که تاسو مونږ سره بنيامين د هغه خواله نه ليرئ، لهذا تاسو مونږ سره زمونږ رور اوليږي چې مونږ غله حاصله کړو، (نکتل) نون اويا، سره دې، او مونږ به يقينا د هغه حفاظت کوو، يعقوب (عليه السلام) او فرمائيل چې زه په تاسو باندې د بنيامين

په پاره کښې اعتماد نشم کولې څنگه چې ما د هغه د رور يوسف عليه السلام پاره کښې کړې وو او هغه سره تاسو هغه څه او کړل کوم چې مو کول غوښتل، لهذا الله بهتر محافظ دې او په يو قرات کښې د حفيظ په ځای حافظا دې، څنگه چې د عربو قول لله دره فارسادې او هغه په رحم کونکو کښې د ټول نه زيات رحم کونکې دې ماته اميد چې هغه به دده حفاظت کولو سره مونږ باندې احسان کوي، او کله چې رورنو خپل سامان کولاؤ کړو نو هغوی اوکتل چې د هغوی پيسې هغوی ته واپس کړې شوې دي او روريانو او وټيل چې اې زموږ ابا جان د بادشاه د طرف نه ددې نه زيات مونږ ته نور څه اکرام پکار دې؟ په (مانبغې) کښې (ما) استفهاميه ده، او نبغې په (تاء) سره هم وټيلې شې حضرت يعقوب عليه السلام ته خطاب کولو سره، او رورنو د پلار سره د بادشاه ددې اکرام ذکر کړې وو، او گورئ دا زموږ سرمايه هم مونږ ته واپس کړې شوې ده او مونږ به د خپل خاندان د پاره غله راوړو، او (ميره) غلې ته وټيلې شې، او د خپل رور به حفاظت کوو، او د خپل رور يو اوښ د بار به بل هم راوړو، او دا مقدار د بادشاه د پاره د هغه د سخاوت دو چې آسان دې يعقوب عليه السلام او فرمائيل چې دې به څه هيڅ کله تاسو سره نه پرېدم ترڅو چې تاسو په الله قسم خوړلو سره وعده اونکړئ چې تاسو به دې خامخا ماته واپس راولئ خو دا چې تاسو گير شئ يعنی مړه شئ يا درباندي څوک غالب شې چې د هغې د وجې تاسو دې ماته واپس رانولئ، چنانچه رورنو شرطونو منظور کړل چې کله رورنو د پلار سره عهد او پيمان او کړو نو يعقوب عليه السلام او فرمائيل مونږ او تاسو چې کوم عهد او پيمان کوو الله په هغې باندې گواه دې، او يعقوب او وټيل اې ځما بچو تاسو ټول په مصر کښې په يو دروازې باندې مه داخليږئ بلکه جدا جدا دروازو باندې داخل شئ چې په تاسو نظر اونه لگي ځکه په دې خپل قول سره د الله د طرف نه يو کيدو والا څيز منع کولې نشم، (من) زانده دې يعنی کوم څيز چې هغه تاسو له مقدر کړې دې هغه لرې کولې نشم، دا خو صرف د پلار مينه ده، حکم صرف د الله وحده چلېږي، او ځما بهر ورسره هم په هغه باندې ده، يعنی په هغه باندې اعتماد دې، او هر بهر ورسره کونکې له هغه باندې بهر ورسره کول پکار دي الله تعالی او فرمائيل چې کله رورنو د بلار د حکم مطابق په جدا جدا دروازو باندې داخل شول، نو د الله د تقدير نه هغوی هيڅ څيز بچ نه کړې شو، خو د يعقوب عليه السلام په زړه کښې يو خيال پيدا شو کوم چې هغوی پورا کړو، (بنکاره کړو)، او هغه شفقته د بد نظر د دفع کولو اراده وه بې شکه هغه زموږ د خودلې شوې علم عالم وو خو اکثر خلق او هغه کافران دي، په خپلو وليانو باندې د الله الهام نه مني.

د قيوداتو فوائد او تسهيل

لوه: وجامد اهو يوسف: واؤ عاطفه دې ددې په عطف باندې محذوف دې کوم چې مفسر علام ظاهر کړې دې، يعنی د فراغت او د خوشحالي د کالونو د ختميدو سره چې کله د قحط او د تنگن کالونه شروع شول، نو ددې اثرات په کنعان او شام وغيره کښې هم

محسوس کړې شول، چې هغې سره د یعقوب عليه السلام او د هغه په اهل خانه باندې هم تنگی راغله، نو حضرت یعقوب عليه السلام خپل خامنو ته اوونېل چې ماته معلومه شوه چې د مصر نیک دل بادشاه په مناسب قیمت باندې غله خرڅوی، لهدا تاسو هم لارښی او د خپل حاجت په قدر راوړئ، چنانچه د یوسف عليه السلام رونه راغلل، (ای وجامد احوه یوسف) هوله: مختاروا: ای لیشتوا البیره میره، هغه غلې ته وئیلې شی کومه چې د یو ښار نه بل ښار ته اوړلې شی.

هوله: لا تقریون: یا خو د نهی د وجه نه مجزوم دې ددې (نون) د وقایه دې، یا (فلا کیل باندې عطف دې، په دې صورت کښې به د جزاء په محل باندې د عطف د وجې مجزوم وی. هوله: تحرما: دا د یو سوال جواب دې

سوال: فلا کیل لکم) تفسیر ئې په (تحرما) سره ولې او کړو؟ جواب: ځکه چې د (لا تقریوا) عطف په (لا کیل لکم) باندې دې او دا عطف الفعل علی الاسم قبیلې نه دې، کوم چې جائز نه دې، لهدا (لا کیل لکم) ئې (لا تحرما) په تاویل کښې کړو، چې د فعل عطف په فعل باندې شی.

هوله: لتعلمینا: په دې کښې اشاره ده، چې د (ما) مصدریه ده، نه چې موصوله

[ایاتونه: ۶۹-۷۹]

وَلَمَّا دَعَا عَلَى يُوسُفَ آوِي) ضَمٌّ (لَيْلَهُ أَحْمَدُ قَالَ إِلَى أَنَا أَحْمَدُ فَلَا تَتَيْسَسْ) تَخَزَنَ (يَحَاكَا نُوا يَعْمَلُونَ) مِنْ الْأَخْدِ تَا وَاعْرَهُ أَنْ لَا يُخْبِرَهُمْ وَتَوَاطَا مَعَهُ عَلَى أَنَّهُ سَيَخْتَلُ عَلَى أَنْ يُبَيِّهَ عِنْدَهُ (فَلَمَّا جَهَّزَهُمْ بِجَهَازِهِمْ جَعَلَ السِّقَايَةَ مِنْ مِصْرَ مَرْصَعٍ بِالْخَوَاصِرِ (فِي رَحْلِ أَحْمَدِ) بَنِيَامِينَ (فَمَرَّأْدَنْ مَوْذُونَ) نَادَى فَتَادِ تَعْدِ انْفِصَالَهُمْ عَنْ مَجْلِسِ يُوسُفَ (أَتَيْتِهَا الْيَوْمَ الْمَدِينَةَ (إِنْ كُنْتُمْ لَارْقُونَ) (قَالَ لَوْ) قَدْ أَقْبَلُوا عَلَيْهِمْ مَاذَا تَأْتِي الْيَوْمَ (تَقْلِيدُونَ) هُ (قَالَ لَوْ لَقَدْ صَوَّارُ) مِصْرَ (الْمَلِكِ وَلَيْسَ جَاءَ بِوَجْهِ الْيَوْمِ) مِنْ الطَّعَامِ (وَأَتَانِي) بِالْعَمَلِ (رَعِيهِمْ) كَيْلِ (قَالَ لَوْ لَوْ) لَسَمِ بِهِ مَعْنَى التَّغَيُّبِ (لَقَدْ عَلِمْتُمْ مَا جِئْتُمْ لِيُعْذِرَ فِي الْأَرْضِ وَمَا كُنْتُمْ لَارْقُونَ) مَا سَرَكْتُ لَمْ (قَالَ لَوْ) أَيْ الْمَوْذُونَ وَأَمَّا خَبْرُهُ (فَمَا جَزَاؤُهُ) أَيْ الشَّارِقُ (إِنْ كُنْتُمْ كَاذِبِينَ) فِي فَوْكُنْكُمْ مَا كُنَّا سَارِقِينَ وَوَجَدَ فِيكُمْ (قَالَ لَوْ جَزَاؤُهُ) مِصْرًا خَبْرُهُ (مَنْ وَجَدَ فِي رَحْلِهِ) يَسْتَرْقِ ثُمَّ أَكْثَرُ بِقَوْلِهِ (فَهُوَ) أَيْ الشَّارِقُ (جَزَاؤُهُ) أَيْ الْمَسْرُوقُ لَا خَبْرَ وَكَانَتْ سُنَّةُ آلِ يَنْفُوبِ (كَذَلِكَ) الْخَبْرُ (تَجَزَّى الظَّالِمِينَ) بِالْشَّرْقَةِ فَصَرَّخُوا لِيُوسُفَ بِغَيْبِ أَوْعِيَتِهِمْ (لَقَدْ أَبْأَوْعِيَتُهُمْ) فَلَمَّحَتْهَا (قَبْلَ وَعَادِ أَحْمَدِ) بَنِيَامِينَ (لَمَّا سَمِعُوا) أَيْ السَّعْيَ (مِنْ وَعَادِ أَحْمَدِ) قَالَ تَعَالَى (كَذَلِكَ) الْكَيْدُ (كَذَبْنَا لِيُوسُفَ) عَلَفْنَاهُ الْإِغْتِيَالَ فِي أَخْدِ أَحْمَدِ (مَا كَانَ) يُوسُفَ (لِيَأْخُذَ أَحْمَدَ) رَبُّهُ عَنِ الشَّرْقَةِ (فِي دِينِ الْمَلِكِ) حُكْمَ فَيْكِ مِصْرَ لِأَنْ جَزَاءَهُ عِنْدَهُ الضَّرْبُ وَتَغْلِيمُ يَطْلُنِ الْمَسْرُوقُ لَا الْإِسْرَاقُ (إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ) أَخْذَهُ بِحُكْمِ أَبِيهِ أَيْ لَمْ يَتَغَنَّزْ مِنْ أَخْذِهِ إِلَّا بِخِطْبَةِ اللَّهِ

سامان تلاشی شروع کرے جسے د تہمت شک نہ وی، بیا ہی دغه پیمائی لہ خپل حقیقی رور پہ سامان کنبی اوموندلہ، اللہ تعالیٰ اوفرمانیل مونہ د یوسف علیہ السلام د پاره داسی تدبیر اوکرو یعنی د خپل رور ایسارولو دپاره یوسف علیہ السلام ته مو داسی تدبیر اوخودلو یوسف علیہ السلام لہ د مصر د ملک د قانون د وجہ داسی ممکن نه وو چې د غلې په بدله کنبې خپل رور غلام جوړ کړی، خکه چې د غل سزا د هغوی په نیز وهل تګول او د غلا د مال دوچنده مقدار تاوان اخستل وو، نه چې غلام جوړول خودا چې الله د یوسف علیہ السلام د والد د قانون مطابق هغه نیول وغواړی یعنی یوسف علیہ السلام د خپل رور په ایسارولو باندې صرف د الله په خوښی سره قادر شو، یوسف علیہ السلام د خپلو رونرو نه د سوال د الهام په ذریعہ او د هغوی د قانون مطابق د جواب په ذریعہ، چې مونږ چاته اوغواړو په علم کنبې درجې اوچتې کړو لکه د یوسف علیہ السلام په (درجات من) کنبې اضافت او تنوین دواړه صحیح دی، په مخلوق کنبې هر علم لرونکي باندې بل علم لرونکي اوچتې درجې والا موجود دي، یعنی د هر ذی عالم دپاسه عالم موجود دي، تردې چې دا سلسلہ په الله تعالی باندې ختمیږي. قالوان بقرق فلد سرق اخر له من قبل. رونرو اووئیل که دي غلا اوکړی نو هیڅ د خیراتیا خبره نه ده، ددي نه مخکښې دده رور یوسف علیہ السلام هم غلا کړې وه، یعنی هغه د نیکه د سروبت پټ کړې وو او بیا نې مات کړې وو، چې هغه دددې عبادت اونه کړی. یوسف علیہ السلام دا خبره په خپل زړه کنبې اوستالته یعنی دې خبرې لره نې اوڅکله د هغوی مخکښې نې هغه ظاهره نه کړه او (ها) ضمیر هغه کلمې ته راجع دي کوم چې دده د قول نه معلومیږي، (بس د شونډې لاندې دومره نې اووئیل چې تاسو خو د یوسف او د هغه د رور نه بدتره یی ستاسو د خپل رور دپلار نه راپتولو د وجې او په هغه باندې د ظلم کولو د وجې نه او څه چې تاسو وایئ الله د هغې به حقیقت باندې ډیر ښه خبردار دي، رونرو اووئیل اي د اقتدار خاوند، دده پلار ډیر بډه سړي دي زمونږ په نسبت دده سره ډیره مینه کوی، او د مرشوی خوی په ځانې دده سره زړه ته تسلی ورکوی، او دده جدائی هغه لره ډیر خفه کړی، لهدا دده په ځانې زمونږ نه څوک غلام جوړ کړی مونږ په اخلاقو کنبې تاسو ډیر نیک نفس گنرو، یوسف علیہ السلام اوفرمانیل، هسې بې انصافی ده، الله مو دي اوساتی (معاذ الله) د مصدریت د وجه منصوب دي، او ددې فعل (نعوذ) حذف کړې شوې دي، او مفعول طرف اضافت کړې شوې دي، (ای نعوذ بالله) (یعنی الله دي مونږ اوساتی، ددي خبرې نه مو دي بچ کړی، چې مونږ د هغه چا نه علاوه چا سره چې مونږ سامان گیر کړې دي، بل څوک اونیسو حضرت یوسف علیہ السلام د دروغو نه د بچ کیدو د وجې (من سرق) لفظ استعمال نه کړو، که مونږ بل څوک اونیسو نو په دغه صورت کنبې به مونږ ډیر بې انصافه او گنرلي شو.

د قيوداتو فوائد او تسهيل

فوله: تواباً معه: تواباً: اي توفيق، دواړو اتفاق او کړو.

فوله: السقاء: د اوبو څکولو لوڅې، د اوبو څکولو ځان، اوبه څکول، دلته د اوبو پيالې مراد ده، روستو دا پيالې به د پيمانې په طور سره استعمالويده، صاع په دې يو لغت صواع هم دي.

فوله: لئلا يته: چې د سازش تهمت اونه لگي،

فوله: علسناه الکيد: مونږ يوسف ﷺ ته خپله اوښودله،

فوله: بمكر ابيه: يعنې د يوسف ﷺ د پلار د يعقوب ﷺ د شريعت مطابق ددوی په شريعت کښې د غل سزا غلام جوړول وو.

فوله: بالهامه سوال اهوته وجوابه: د مصري قانون مطابق بنيامين د غلام په صورت کښې ځان سره ايسارولي نه شو، ځکه چې د مصري قانون مطابق غل وهل ټکول، او د غلام مال دوچنده مال اخستل وو، الله تعالی د يوسف ﷺ په زړه کښې د الهام په ذريعه دا خبره واچوله چې پخپله ددوی نه تپوس اوکړه چې د غلام سزا څه ده؟ چې هغوی د خپل قانون مطابق جواب ورکړي، کنعاني قانون کښې د غل سزا استرقاق (يعنې غلام جوړول) وو، دغه شان د يوسف ﷺ وروڼو په خپله د بنيامين سزا غلام جوړول اوخودل.

فوله: من المخلوقين: بعضې فلاسفو چې په هغې کښې معتزله هم شامل دي د الله تعالی قول (لوق کل ذی علم علمه) نه استدلال کړې دي چې الله تعالی عالم بالذات دي، نه چې عالم بالصفات، ځکه که الله تعالی عالم بالصفه وي نو د هر عالم د پاسه يو اعلم دي، ددې نه لازميږي، چې د الله تعالی نه بره څوک هم عالم شته، حالانکه دا باطله خبره ده.

جواب: مفسر علام د (من المخلوقين) اضافه کولو سره ددې سوال جواب ورکړې دي چې د هغې خلاصه داده چې د هر ذی علم اوچتوالي د مخلوق په اعتبار سره دي، نه چې د خالق په اعتبار سره، (من المخلوقين) قيد لگولو سره بيا روستو د (حتی ينتهي) قيد د لگولو څه ضرورت نه وو.

فوله: والضمير للکلمة التي فی الخ (په دې کښې) (ما افهم عامله علی طريقة التفسير) طرف ته اشاره ده، تفسير خازن کښې دی چې د فاسرها په ضمير مفعولی کښې درې اقوال دي.

① ضمير د روستو راتلونکې کلمې يعنې (انتم شر مکانا) طرف ته راجع دي.

② فقد اسرق اخ، الخ ته راجع دي.

③ ضمير حجة طرف ته راجع دي، مطلب به دا وی چې يوسف ﷺ احتجاج پرېښودلو.

[ایات نمبر: ۸۰-۹۳]

(فَلَمَّا اسْتِأْذَنُوا يَسَّوْا رِيشَهُمْ خَلَّصُوا اغْتَرِزُوا نَجِيًّا) فَمَنْ يَنْصَحُ لِلْوَاحِدِ وَغَيْرِهِ أَمَّا يُنَاجِي نَفْسَهُمْ نَفْسًا
 (قَالَ كَبِيرُهُمْ يٰ بَنِي إِسْرٰءِيلَ اذْكُرُوا أَنَّىٰ آفَأْتُمْ قَدْ أَفْعَدْنَا عَلَيْكُمْ مَوْتًا) هَذَا (مِنْ أَلَمٍ لِّى
 أَبْعِدُكُمْ مِنْ قِبَلِ مَا) زَادَهُ (فِرْعَوْنُ عَلَى يُوْسُفَ) وَلَمَّا مَا فَمَنْ يَنْصَحُ مَعًا خَيْرُهُ مِنْ قَبْلِ (فَلَمَّا أَتَوْا) الْأَرْضَ
 (الْأَرْضَ) أَرْضَ مِصْرَ (حَتَّىٰ يَأْتِيَ لِي أَمْرٌ) بِالْفَوْزِ إِلَيْهِ (أَوْ يَخْلُصَ إِلَيْهِ) بِخَلَّاصِ أَمْرِهِ (وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ)
 أَعْدَلُهُمْ (ارْجِعُوا إِلَىٰ آبَائِكُمْ فَقُولُوا لَهَا أَنَا إِنَّا بِكَ سَرِقٌ وَمَا كُنْهِدْنَا) عَلَيْهِ (إِلَّا جَمَاعَةً) نَفَقْنَا مِنْ مُشَاوَرَةٍ
 الصَّاعِ فِي رَحْلِهِ (وَمَا كُنَّا لِنُفْسِي) لَمَّا غَاتِ غَا جَبْنَ إِعْطَاهُ الْفَوْزَ (حَافِظِينَ) وَلَوْ عَلَيْنَا أَنَّهُ سَرَقَ لَمْ
 نَأْخُذْهُ (وَأَسْأَلُ الْعَرْشَ أَلَيْ كُنَّا فِيهَا) فِي مِصْرَ أَمَّا أَرْسَلْنَا إِلَىٰ أَهْلِهَا فَاسْتَأْذَنُوا (وَالْيَوْمَ) اصْخَابُ الْعِزِّ (أَلَيْ
 أَفْعَدْنَا فِيهَا) وَهُمْ قَوْمٌ مِنْ خُفَّاءَ (وَالْأَصَادِقُونَ) فِي فَوْزَتَا فَرَحُوا إِلَيْهِ وَقَالُوا لَهُ ذَلِكَ (قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ
 لَكُمْ أَنْفُسُكُمْ أَمْرًا) فَفَعَلْتُمْوَهُ أَتَمَّوَهُ لَمَّا سَبَقَ مِنْهُمْ مِنْ أَمْرِ يُوْسُفَ (فَصَبَّرْ جَمِيلٌ) مَنَزَرِي (عَسَى
 اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَنِي بِهِمْ) يُوْسُفَ وَغَيْرُهُ (بِجَمِيعَةٍ إِلَيْهِ هُوَ الْعَلِيمُ) بِخَالِي (الْحَكِيمُ) فِي مَنَعِهِ (وَتَوَلَّى عَنْهُمْ) فَارَا
 خُطَابَهُمْ (وَقَالَ يٰ أَسْفَى) الْأَلْفَ بِذَلِكَ مِنْ بَاءِ الْإِضَافَةِ أَمَّا يَا خُزْنِي (عَلَى يُوْسُفَ) وَاتَّيَحَّتْ عَيْنَاهُ (انْفِخْ
 سَوَادَهُمَا) وَبَذَلَ بَيَاضًا مِنْ بَنَاتِهِ (مِنْ الْخَزْنِ) عَلَيْهِ (فَهُوَ كَظِيمٌ) مَفْهُومٌ مُكَرَّبٌ لَا يَظْهَرُ كَرَمُهُ (قَالُوا ثَالِثًا
 لَا) (تَقْتُلْ) تَزَالُ (تَذْكُرُ يُوْسُفَ حَتَّىٰ تَكُونَ حَرَضًا) مُشْرِفًا عَلَى الْهَلَاكِ لِيُطَوِّلَ فَرْصَكَ وَهُوَ مُصْنَعٌ يَسْتَوِي فِيهِ
 الْوَاحِدُ وَغَيْرُهُ (أَوْ تَكُونَ مِنَ الْهَالِكِينَ) الْفَوْزَى (قَالَ) لَهُمْ (إِنَّمَا أَشْكُو بَثِّي) هُوَ عَظِيمُ الْخُزْنِ الَّذِي لَا يَصْبِرُ
 عَلَيْهِ حَتَّىٰ يَبْثُ إِلَى النَّاسِ (وَحُزْنِي إِلَى اللَّهِ) لَا إِلَىٰ غَيْرِهِ فَهُوَ الَّذِي تَنْفَعُ الشُّكْوَى إِلَيْهِ (وَأَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا
 لَا تَعْلَمُونَ) مِنْ أَنَّ زَيْنًا يُوْسُفَ صِدْقٌ وَهُوَ حَقٌّ لَمْ قَالَ (يَا بَنِي إِدْهَبُوا فَتَسْأَلُوا مِنْ يُوْسُفَ وَأَجِيبُوا أَطْلُبُوا
 خَيْرَهُمَا (وَلَا تَبْأَسُوا) تَفَنَّنُوا (مِنْ رَوْحِ اللَّهِ) رَحْمَتُهُ (إِنَّهُ لَا يَأْسُ مِنَ رَوْحِ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمَ الْكَافِرُونَ) فَانْطَلَقُوا
 نَحْوَ مِصْرَ يُوْسُفَ (فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَيْهِ) قَالُوا يَا أَيْمَنَ الْعَزِيزِ مَسْنَا وَأَهْلُنَا الْعَتَى الْخَوْعَ (وَجِئْنَا بِضَاعَةً مُرْجَاةً
 مَذْبُوعَةً بِذَلِكَ كُلِّ مَنْ زَاهَا لِزِدَادِهَا وَكَانَتْ ذَرَاهِمَ زَيْنًا أَوْ غَيْرَهَا (قَالُوا) أَيْمَنَ (لَنَا الْكَيْلُ وَتَصَدَّقْ عَلَيْنَا)
 بِالْمَسَامَحَةِ عَنْ زِدَادِ بَضَاعَتِنَا (إِنَّ اللَّهَ يَهْدِي الْمُتَصَدِّقِينَ) يَسِّرُهُمْ لِقَاءَ لَهُمْ وَأَفْرَحَنَهُ الرُّحْمَةَ وَزَلَّجَ الْحَبَابَ
 بَيْنَهُ وَبَيْنَهُمْ لَمْ (قَالَ) لَهُمْ تَوْبِيخًا (هَلْ عَلِمْتُمْ مَا فَعَلْتُمْ يُوْسُفَ) مِنْ الْعُتْبِ وَالنَّعْ وَغَيْرِ ذَلِكَ (وَأَجِيبُوا)
 مِنْ هَضْمِكُمْ لَهُ بَعْدَ فِرَاقِ أَجِبِهِ (إِذْ أَتَاهُمْ جَاهِلُونَ) مَا يُولُو إِلَيْهِ أَمْرُ يُوْسُفَ (قَالُوا) بَعْدَ أَنْ عَرَفُوهُ لَمَّا ظَهَرَ
 مِنْ شِمَالِهِ مَتَبِعِينَ (وَأَنْتَ) بِخَفِيٍّ الْهَمَزَيْنِ وَتَسْهَلُ الثَّانِيَةِ وَإِذْ خَالَ أَيْفَ بَيْنَهُمَا عَلَى الْوُجْهَيْنِ (لَا كُنْتَ
 يُوْسُفَ قَالَ أَنَا يُوْسُفَ وَهَذَا أَخِي قَدْ مَنَّ) أَنْعَمَ (اللَّهُ عَلَيْنَا) بِالْإِجْمَاعِ (إِلَهُ مَنْ يَتَّقِي) يَخْفَى اللَّهُ (وَيُصَوِّرُ)
 عَلَى مَا يَنَالُهُ (إِنَّا لِلَّهِ لَا يُخْفِيهِمْ أَجْرُ الْمُحْسِنِينَ) فِيهِ وَضَعُ الظَّاهِرِ مُوَضِعَ الْمُنْصَرَفِ (قَالُوا ثَالِثًا لَكَدَّ الْأَرْكَامِ)
 فَضَلَّكَ (اللَّهُ عَلَيْنَا) بِالنَّصْرِ وَغَيْرِهِ (وَلَا) مُخَفِّفَةُ أَمَّا إِذَا (كُنَّا لِحَافِظِينَ) آيِبِينَ فِي أَمْرِكَ فَادْفَعْنَا لَكَ (قَالَ لَا
 تَرْجِبْ) غَنَبَ (عَلَيْكُمْ الْيَوْمَ) خُصَّةً بِالذِّكْرِ لِأَنَّهُ مَظْنُوعُ الشَّرْبِ فَغَرَهُ أَوَّلِي (يَغْفِرُ اللَّهُ لَكُمْ وَهُوَ أَرْحَمُ

الراحمين) وَسَأَلْنَاهُمْ عَنْ أَبَاهُمْ فَقَالُوا لَمْ نَكُنْ مِنْ عِبَادِهِ فَقَالَ (أَلَمْ يَكُنْ مِنْ عِبَادِهِ هَذَا) وَهُوَ لَيْسَ مِنْهُمْ الَّذِي لَيْسَ مِنْ آلِهِ فِي النَّارِ كَانَ فِي عَهْدِهِ فِي الْجَنَّةِ وَهُوَ مِنَ الْجَنَّةِ أَتْرَفَ جَنَّةٍ لَا تَزَالُ فِيهَا إِلَّا فِيهِ رَحْمَتُهُ وَلَا يَنْفِي عَنْهُ مُتَنَلٍّ إِلَّا غُوفِي (فَالْقَوْلُ حَكِيمٌ وَجْهَ أَبِي بَاتٍ) بِمَرٍ (بَصِيرًا وَأَتُونِي بِأَهْلِكُمْ أَجْمَعِينَ)

توجه: چې کله د يوسف عليه السلام وروڼو د يوسف عليه السلام نه بالکل ناامیده شول نو په یو ګوټ کښې ېې مشوره اوکره، (نجیا) مصدر واحد او غیر واحد، په ټولو باندې د دې اطلاق صحیح دې، یعنی هغوی خپلو کښې مشوره اوکره، چې په دوی کښې د عمر په لحاظ سره یا د راتې په اعتبار سره لوڼې وو، چې د هغه نوم روبیل یا یهودا وو، او وئیل آیا تاسو ته پته نشته چې ستاسو پلار تاسو نه ستاسو د ورور په باره کښې د الله په نوم باندې پوځ لوظ اختلې وو؟ او ددې نه مخکې تاسو د يوسف عليه السلام په باره کښې زیاتې هم کړې دې هغه هم تاسو ته معلوم دې، (ما) زانده دې، او وئیلې شوې دی چې (ما) مصدریه مبتدا ده، او ددې خبر (من قبل) دې، اوس خو زه ملک د مصر بالکل نه پرېږدم تردې چې اباجان ماته د واپس راتلو اجازت رانکړي، یا الله زما ورور راخلاص کړي او زما په باره کښې څه فیصله اونکړي، او هغه ټولو ته ښه فیصله کونکي دې، تاسو خپل اباجان ته واپس لاړشئ او هغوی ته اووایئ چې ستاسو غوی غلا کړې ده، (ځکه گرفتار شو، او مونږ صرف هغه گواهي ورکوو د څه چې مونږ ته یقیني علم شوې دې، د هغه د سامان نه د پیالې د رواتلو په وجه، او د لوظ او وعدې په وخت، مونږ څه په غیو باندې عالمان خو نه وو، او که مونږ ته معلومه وه چې دې به غلا کوی نو مونږ به هیڅ کله وعده کړې نه وه، او د هغه کلی والونه معلومه کړئ د چا په کلی کښې چې مونږه وو، او هغه د مصر بستۍ وه، یعنی هلته څوک اولېږه چې معلومات اوکړي، او د هغه قافلې والونه معلومه کړئ چې د کومې سره مونږ راغلې یو، او هغه کنعانی خلق دی، او د (غیر) نه اصحاب غیر مراد دی، او مونږ په خپل بیان کښې بالکل رشتونې یو، چنانچه نهه رونه د یعقوب عليه السلام په خدمت کښې حاضر شول، او ذکر شوې ټولې خبرې ېې اباجان ته اوکړې، (یعقوب او فرمائیل چې حقیقت داسې نه دې، بلکه تاسو د خپل ځان نه یوه خبره جوړه کړې دې، چې هغې ته تاسو عملی جامه اچولې ده، په دوی باندې د تهمت لگولو په وجه د وروڼو هغه حرکت وو، کوم چې يوسف عليه السلام سره ېې کړې وو، لهذا اوس صبر ښه غیز دې، تقدیری عبارت داسې دې (مصدري صبر حمل) ماته امید دې چې الله به يوسف عليه السلام او د هغه دواړه رونه (بنیامین او یهودا) ماته راوړسوي، هم هغه ځما د حالت نه خبره دار او په خپل کارونو کښې پا حکمت دې، او دوی سره ېې خبرې کولو نه پس مخ واړولو، او وئې وئیل چې هاڼي يوسف، د (داسې) الف د یاء اضافت نه بدل راغلی دې، په معنی د (یا حزنی) کښې دې، د يوسف عليه السلام په غم کښې په جرا جرا د هغه سترګې سپینې شوې یعنی د سترګو توروالي په سپینوالي کښې بدل شو، او په زړه زړه کښې وئیل کیدلو یعنی به غم کښې ېې

چینه، او د خپل بې چينې اظهار به نې کولو نه، خامنو او وئيل والله، تاسو خو به هميشه يوسف عليه السلام ياده وئې، تردې چې د اوږد مرض د وجې وفات شئ، (حرضا، مصدر دې په دې کښې واحد او غير واحد دواړه برابر دی، يا به هلاک شئ) يعقوب عليه السلام هغوی ته او وئيل غه خو د خپلې پريشانۍ او د خفگان فرياد صرف الله تعالى ته کوم نه چې بل چا ته، (بث، هغه سخت غم ته وائی چې په هغې باندې صبر اونکړی شئ، تردې چې خلقو ته هم دهغې پته اولگي، صرف هم هغه ذات داسې دې چې هغه ته فرياد کول د فاندې دی، او الله نه څنگه چې غه خبريم داسې تاسو نه یئ، ددې خبرې نه چې يوسف عليه السلام په خوب کښې رښتونې دې او هغه ژوندې دې، يعقوب عليه السلام او فرمائيل احما خو پو پجو الارش او يوسف عليه السلام او د هغه رور صحيح طريقي سره تلاش کړئ، يعنی د هغوی خبر راوباسئ او د الله د رحمت نه مايوسه کېئ مه، يقينا د الله رحمت نه هغه خلق ناامیده کېږي کوم چې کافران دي، چنانچه د يوسف عليه السلام رور نه مصر طرف ته روان شول، هر کله چې دا خلق د يوسف عليه السلام په مخکښې حاضر شول، نو عرض ئې او کړو اي سردار واکمنده، مونږ او زمونږ پچې په لوږه کښې مبتلا دی، او مونږ غه له غونډې پنگا (پيسې) راوړې ده، چې هغه د کورږه کيدو د وجه نه هر څوک واپس کوی، څوک چې دا گوری، او يا هغه کوتا دراهم ددې نه علاوه وو، تاسو مونږ ته ډيره غلۍ راگړئ او زمونږ کوته درهمو ته خيال نه کولو سره په مونږ باندې خيرات اوکړئ، الله تعالى خيرات کونکو ته ښه بدلله ورکوی يعنی هغوی ته ثواب ورکوی، چنانچه يوسف عليه السلام ته په دوی باندې ترس راغلو او د يوسف عليه السلام زړه په دوی باندې نرم شو، او د يوسف عليه السلام او د هغه د رور نه په مينځ کښې چې کومه پرده وه هغه نې لرې کړه، بيا ئې د زورنې د پاره هغوی ته او وئيل چې تاسو ته پته ده چې يوسف عليه السلام سره د وهلو ټکولو او د خرڅولو څه سلوک کړې وو؟ او د هغه رور سره مو د ظلم معامله کړې وه، د هغه د رور نه د جدا کيدو نه پس، چې کله تاسو ته معلومه نه وه، چې يوسف عليه السلام به کومې مرتبې ته رسي، د يوسف عليه السلام د پيژندلو نه پس د يوسف عليه السلام عادتونه ښکاره شول، نو اقرار کولو سره ئې او وئيل آيا ته په رشتيا يوسف عليه السلام ئې؟ (هانک) کښې د دواړو همزو تحقيق او د دويم تسهيل، او د دواړو په مينځ کښې په دواړه صورتونو کښې الف داخلولو سره، هغه او وئيل آو چې غه يوسف يم او دا بنيامين، حمرا رور دي، بې شکه الله تعالى په ميلويدو سره په مونږ باندې ډير انعام اوکړو، واقعي چې کوم سړي د الله نه ويريږي او په راتلونکي مصيبتونو باندې صبر کوی نو الله تعالى د داسې نيکانو خلقو ثواب نه ضائع کوی، په دې کښې د ضمير په خانې اسم ظاهر ذکر شوې دې، وئې وئيل چې قسم په الله، الله تاسو ته په مونږ باندې په بادشاهۍ وغيره سره فضيلت درکړې دي، او بې شکه، مونږ ستا په معامله کښې خطاوار او گنهگار وو، (ان مخففة عن الثقلية، نو الله مونږ ستا په مخکښې ذليله کړو، يوسف عليه السلام او فرمائيل نن په تاسو

باندې هيڅ ملامتيا (الزام) نشته، د عدم ملامتيا د پاره ئې اليوم ځكه راوړلو چې هغه ورځ د ملامتيا وه لهدا نورې ورځې به په ملامتيا كښې په طريقه اولي داخلې دي، الله دې ستاسو خطا معاف كړي او هغه په رحم كوونكو كښې د ټولو نه زيات رحم كوونكې دې او يوسف عليه السلام د خپل پلار په باره كښې تېوس او كړو نو وې ونيل چې د هغه دواړه سترگې سپينې شوې دي يعنې (روند شوې دې) اوس تاسو همدا قميص يوڅې او دا د ابراهيم عليه السلام هغه قميص وو كوم چې ابراهيم عليه السلام په اور كښې د غورزیدو په وخت كښې اچولې وو، او په كوهي كښې هم يوسف اچولې وو، او دا جنتي لباس وو، او جبرائيل عليه السلام دې قميص لره د يعقوب عليه السلام خوا ته د ليرلو ونيلې وو، او دا ئې هم ونيلې وو چې په دې كښې يو قسم خوشبو ده، هركله چې يو مصيت زده سړې دا استعمال كړي نو هغه ته عافيت نصيب كيږي، تاسو دا همدا پلار په سترگو باندې واچوئ د هغه نظربه واپس راشي او تاسو خپل ټول كوروالا هم ماله راولئ.

د قيوداتو فوائد او تسهيل

قوله: استئشوا: هغوی ناامیده شول، د (استئشاس) نه د ماضی مذکر غائب صیغه

قوله: یثوا: په دې كښې اشاره ده چې استفعال په معنی د فعل كښې دې، او سین اوتاء د مبالغې د پاره دی. ای یاسا كاملا،

قوله: مصدر صالغ، الغ: دا ددې سوال جواب دې چې خلصوا جمع ده، او نجيا واحد دې، او د واحد حمل په جمع باندې جائز نه دې؟

د جواب حاصل دادې چې نجيا مصدر دې او د مصدر اطلاق په واحد جمع په ټولو باندې كيږي.

قوله: اي يثاجي بعضهم بعضاً: په دې كښې اشاره ده، چې نجيا حال دې، تقدير د عبارت داسې دې، خلصوا متتابعين.

قوله: صبري: په دې كښې اشاره ده، چې لصبر جميل (صبري) د مبتدا محذوف خبر دې، بعضي حضراتو د صبري په ځانې (امري) محذوف گنرلې دې.

قوله: انمحق: انمحق (انفعال) دا د (محق) نه ماخوږ دې په معنی د ختمولو اوباطل كولو سره.

قوله: لا: په دې كښې اشاره ده چې د (تفتشو) نه مخكښې حرف نهی (لا) محذوف دې، گني ترجمه به داسې وه (چې تاسو هيروي او يادوي) حالانكه ددې هيڅ مفهوم نشته، دويمه خبره داده چې (تفتشوا) جواب قسم دې، او جواب قسم چې كله ماضی مثبت واقع شي، نو په دې باندې د لام او نون راوړل ضروري وي حالانكه دلته دا دواړه نشته.

قوله: حرضاً: حرضاً مصدر دې لهدا په جمع باندې حمل صحيح دې.

فولہ: مزاجاً: دارجیت نہ ماخوذ دی (ازجیتہ ای دلتہ)

فولہ: مستثنین: او پہ بعضی نسخو کنبی متبیین دی، پہ دی کنبی اشارہ دہ چہ مل علمہ والعلہ یوسف کنبی (ما) د استفہام تقریری دہ.

فولہ: فاذلک: الہ: ای جعلنا ذللاً (تروہ الارواح)

[ایاتونہ: ۹۴ - ۱۰۴]

وَلَمَّا فَصَلَ الْيُوسُفَ غُرُوبًا مِنْ غُرُبٍ مِصْرَ قَالَ أَبُوهُمْ لِئِنْ عَضَرَ مِنْ بَنِيهِ وَأَوَّلَادِهِمْ إِلَى لَأَجْدِرِيهِمْ
يُوسُفَ أَوْصَلَنَهُ إِلَيْهِ الْمَتَا يَأْذِيهِ تَعَالَى مِنْ سَبْرِ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ أَوْ ثَمَانِيَةٍ أَوْ أَكْثَرَ (لَوْلَا أَنْ تَقْبَلُوهُمْ) تَسْتَفْهِونَ
لِصَدَقَتِهِمْ (قَالُوا) لَهُ (تَاللَّهِ إِنَّكَ لَفِي ضَلَالِكَ عَظِيمٍ) الْقَدِيمِ مِنْ الْفَوَاطِكِ فِي مَحَبَّتِهِ وَرَجَاءِ لِقَائِهِ عَلَى
بَعْدِ الْفَقْدِ (فَلَمَّا أَنْ) زَالِيَةً (جَاءَ الْيُوسُفَ) يَهُودًا بِالْقَبِيصِ وَكَانَ قَدْ خَضَلَ قَبِيصَ الدَّمِ فَأَعْبَثَ أَنْ يَفْرَحَهُ عَمَّا
أَخْرَجَتْهُ (الْقَاهَ) طَرَحَ الْقَبِيصِ (عَلَى وَجْهِهِ فَارْتَدَّ) رَجَعَ (بِصِيرٍ) قَالَ الْمَرَأَتُ لِكَمْرَاتِي أَعْلِمَنَّ مِنَ اللَّهِ مَا لَا
تَعْلَمُونَ (قَالُوا يَا أَبَانَا اسْتَغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا إِنَّا كَانَا غَافِلِينَ) (قَالَ سَوْفَ أَسْتَغْفِرُ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ) (لَهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ) أَخْرَجَ
ذَلِكَ إِلَى الشَّخْرِ لِيَكُونَ أَقْرَبَ إِلَى الْإِجَابَةِ أَوْ إِلَى ثَلَاثَةِ الْجُمُعَةِ ثُمَّ تَوَخَّوْهُ إِلَى مِصْرَ وَخَرَجَ يُوسُفَ وَالْأَكْبَارُ
لِلْقَبِيصِ (فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَى يُوسُفَ) فِي مَضْرِبِهِ (أَوَى) مِنْ (إِلَيْهِ أَبَوَاهُ) أَبَاهُ وَأُمُّهُ أَوْ خَالَهِ (وَقَالَ) لَهُمْ
(ادْخُلُوا مِصْرَ) (إِنْ شَاءَ اللَّهُ آمِينَ) فَدَخَلُوا وَجَلَسَ يُوسُفَ عَلَى سَرِيرِهِ (وَدَفَعَ أَبَوَاهُ) أَجْلَسَهُمَا مَعَهُ (عَلَى
الْعَرْشِ) الشَّرِيرِ (وَوَرَّوْا) أَيَّ أَبَوَاهُ وَآخُوهُ (لَهُ سَعِيدًا) سُخُودَ الْجَنَّةِ لَا وَضَعَ جَنَّتَهُ وَكَانَ تَجَنُّبُهُمْ فِي ذَلِكَ
الزَّمَانِ (وَقَالَ) يَا أَبَتِ هَذَا تَأْوِيلُ رُؤْيَايَ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَعَلْنَا رَحْمَةً لَكَ فِي هَذَا (وَكَانَ أَحْسَنَ مِنْ) (إِذْ أَخْرَجْتَنِي مِنَ
السِّجْنِ) لَمْ يَفْلُحْ مِنَ الْخُبِّ تَكُونُ لِقَاتِي نَجْلًا نَخْلًا أَخُوهُ (وَجَاءَ بِكُمْ مِنَ الْبَدْوِ) الْبَادِيَةِ (مِنْ بَعْدِ أَنْ تَزَعَّرَ) أَفْسَدَ
الْقَيْطَانُ بَيْضَ وَبَيْضَ أَخُوهُ (إِنْ رَبِّي لَطِيفٌ لَنَا مَا نَحْنُ بِهِ هُوَ الْعَلِيمُ) بَخْلَقِهِ (الْحَكِيمُ) فِي مَنَعِهِ وَأَقَامَ عِنْدَهُ
أَبُوهُ أَرْبَعًا وَعِشْرِينَ سَنَةً أَوْ سَبْعَ عَشْرَةَ سَنَةً وَكَانَ مَدَّةَ فِرَاقِهِ ثَلَاثِي عَشْرَةَ أَوْ أَرْبَعِينَ أَوْ ثَمَانِينَ سَنَةً وَخَضَرَةُ
الْمَوْتِ فَوَضَى يُوسُفَ أَنْ يَجْلِسَ وَتَذْفِئَهُ عِنْدَ أَبِيهِ فَمَضَى بِنَفْسِهِ وَذَقْنَهُ ثَمَّةً ثُمَّ عَادَ إِلَى مِصْرَ وَأَقَامَ بَعْدَهُ
ثَلَاثًا وَعِشْرِينَ سَنَةً وَلَمَّا تَمَّ أَمْرُهُ وَعَلِمَ أَنَّهُ لَا يَذُومُ نَافَثَ نَفْسِهِ إِلَى الْمُلْكِ الدَّائِمِ فَقَالَ رَبِّ قَدْ أَتَيْتَنِي مِنَ
الْمُلْكِ وَعَلَّمْتَنِي مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ (مَسِيرِ الرُّبَا) (فَاطِلِ) عَالِقِ السَّمَاءَاتِ وَالْأَرْضِ أَنْتَ وَلِيِّي) فَنَزَلِي
مَصَالِحِي (فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ) تَوَفَّنِي مُسْلِمًا وَالْقَبِيصُ بِالْعَالِيَيْنِ مِنْ آتَائِي فَعَاشَ بَعْدَ ذَلِكَ أَسْبُوعًا أَوْ أَكْثَرَ
وَمَاتَ وَلَهُ مِائَةٌ وَعِشْرُونَ سَنَةً وَتَشَاحَ الْبَصْرِيُّونَ فِي قَبْرِهِ فَجَعَلُوهُ فِي صَنْدُوقٍ مِنْ زَمْزَرٍ وَذَفْنُوهُ فِي أَغْلَى
النِّيلِ لِنِعْمِ الْبَرَكَةِ جَانِبِيهِ فَنُحْنَحَانُ مَنْ لَا الْبَقِيَّةَ لِمُلْكِهِ (ذَلِكَ) الْمَذْكُورُ مِنْ أَمْرِ يُوسُفَ (مِنْ أَيَّامِ) أَخْبَارِ
الْقَبْرِ) مَا غَابَ عَنْكَ يَا مُحَمَّدُ (رُوحِيهِ) إِلَيْكَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ لَدَى إِخْوَةِ يُوسُفَ (إِذْ أَتَوْهُمُ) أَمْرُهُمْ فِي
كَيْدِهِ أَيْ عَزَمُوا عَلَيْهِ (وَهُمْ يَمْكُرُونَ) بِهِ أَيْ لَمْ تَخْضَرُفْ فَتَعَرَفَ فَيَسْتَهْمُ فَتُخْبِرُ بِهَا وَأَنَا خَضَلْتُ لَكَ
عِلْمَهَا مِنْ جِهَةِ الْوَحْيِ (وَمَا أَكْثَرَ النَّاسَ) أَيْ أَهْلَ مَكَّةَ (وَلَوْ حَرَصْتَ) عَلَى إِيْمَانِهِمْ (مَعْجُومِينَ) (وَمَا كُنَّا لَهُمْ
عَلَيْهِ) أَيْ الْقُرْآنَ (مِنْ أَحْسَرٍ) نَاحِدَةً (إِنْ) مَا (هُوَ) أَيْ الْقُرْآنَ (إِلَّا ذَكَرَ) عِظَةَ (لِلْعَالَمِينَ)

ترجمه: او چې کله قافله د مصر د آبادۍ نه بهر راوتله نو د هغوی پلار چې په حاضرینو کې د نوسو او خامنو په مینځ کې موجود وو، وې وئیل چې مخه د يوسف عليه السلام خوشبو محسوسوم که چېرې تاسو ما ناپوه نه گترئ نو څما تصدیق به او کړئ، د سحر باد د الله په حکم سره د درې ورځو یا د اته ورځو په فاصلې د يوسف عليه السلام خوشبو یعقوب عليه السلام ته اورسوله، نو حاضرینو هغوی ته او وئیل والله تاسو په مخکښۍ ناپوهئ کېږئ مبتلاء یی د هغه د ډیر محبت د وجه نه، باوجود د ډیرې مودې تیریدلو، چنانچه چې کله خوشخبری ورکولو والا یهودا قمیص راوړلو او هم یهودا د وینو هغه قمیص راوړې وو، لهدا دغه شان هغه او غوښتل چې څنگه هغه ابا جان ته غم رسولې وو دغه شان هم څه به هغه ته د خوشحالی خبر ورکوم او د یعقوب عليه السلام مخ یې قمیص واچولو نو د هغه نظر واپس شولو یعقوب عليه السلام او وئیل چې ما تاسو ته وئیل نه چې مخه د الله د طرف نه هغه څه پیژنم د کوم چې تاسو ته علم نشته، هغوی او وئیل چې ابا جان د الله نه ځمونږ د خطا گانو معافی او غواړئ یې شکه مونږ قصور واریو، وې فرمائیل چې مخه به ډیر زړه خپل رب نه معافی او غواړم هغه ډیر بخښونکې دې او ډیر مهربان دې، دا استغفار ئې د سحر وخت پورې روستو کړو چې قبولیت ته زیاته نزدې وی او وئیلې شوی دی چې د جمعې شپې پورې ئې روستو کړو، بیا مصر طرف ته متوجه شو او يوسف عليه السلام او د ملک سرداران د دوی ملاقات د پاره بهر راوتل، چې کله د يوسف عليه السلام رونه ټول خاندان د يوسف عليه السلام خیمې خوا ته روارسیدل نو خپلو والدینو ته ئې ځان سره ځای ورکړو یعنی خپل پلار، مور یا خپل ترور، او وې وئیل د الله په خوښه تاسو په امن او امان سره مصر ته راشئ، چنانچه دا خلق داخل شول، او يوسف عليه السلام په تحت باندې کیناستلو او خپل مور پلار ئې هم په تحت باندې کینول او د هغوی والدین او رونه د يوسف عليه السلام مخکښې په سجده پریوتل، او دا سجده د ټیټیدلو په توگه وه نه چې په زمکه باندې د تندې ایښودلو سره، او په دغه وخت کېږي د سلام هم دغه طریقه وه، نو بیا يوسف عليه السلام او وئیل چې ابا جان دا څما د مخکښۍ خوب تعبیر دې، څما پروردگار دا رشتیا اوښودلو، هغه ماسره ډیره احسان او کړو، کله چې هغه څه د جیل نه راویستل، او دا ئې اونه وئیل چې د کوڅې نه ئې راویستل، د خپلو رونه عزت د وجې چې هغوی شرمنده نه شی، او تاسو خلقو لره ئې د هغه اختلاف نه پس کوم چې شیطان په ما کېږي او څما په رونه کېږي اچولې وو صحراء راوستلې، څما رب چې څه او غواړي د هغې د پاره بهترین تدبیر جوړونکې دې او هغه د خپل مخلوق باره کېږي ډیر علم والا او د خپل صنعت په باره کېږي حکمت والا دې او يوسف عليه السلام خپل مور پلار خان سره ۲۴ یا ۲۷ کاله اوساتل، او د جدائی موده ۱۸ کاله یا ۴۰ کاله یا ۸۰ کاله وه، په مصر کېږي د یعقوب عليه السلام انتقال او شو او يوسف عليه السلام ته ئې وصیت کړې وو چې څما تابوت یوځی او د زما د پلار اسحق عليه السلام سره ئې دفن کړئ، چنانچه يوسف عليه السلام

په خپله هغه یوړلو او د وصیت مطابق ئې دفن کړو، بیا مصر ته واپس راغلو، او ددې نه پس په مصر کښې ۲۳ کاله پاتې وو، او چې کله کار په مصر کښې پورا شو او پوهه شو چې هغه څه همیشه پاتې کیدونکې نه دې او هغه باندې د همیشه بادشاهن (جنت) شوق غالب شو نو یوسف عليه السلام او وئیل ای محمدا پروردگار ه تا ماته بادشاهي راگره او د خوبونو تعبیر دې راته اوخو له دې د آسمانونو او د زمکې پیدا کونکي، هم ته محمدا مصلحتونو مالک یې او ته ما د اسلام په حالت کښې وفات کړې او ته مالره نیکانو خلقو یعنی پلار نیکه سره میلاو کړې، ددې نه پس حضرت یوسف عليه السلام یو هفته یا ددې نه لږ څه زیاتې ورځې ژوندې وو او د هغوی عمر ۱۲۰ کاله شو، او د مصر خلقو د یوسف عليه السلام د دفن په ځانې کښې اختلاف اوکړو، چنانچه هغوی د سنگ مرمر په یو صندوق کښې کیخودلو سره د دریانې نیل اوچت طرف باندې دفن کړې شو، چې دواړه طرفو ته برکت حاصل وی، پاک دې هغه ذات د چا د بادشاهن چې کله هم ختمیدل نشته، د یوسف عليه السلام دا واقعه د غیب د هغه خبرو نه ده ای محمد صلی الله علیه و آله کومه چې تانه پته ده، چې د هغې مونږ تاته وحی کوو، او تاته د یوسف عليه السلام رونرو سره نه وئې، کله چې هغوی د یوسف عليه السلام په باره کښې سازش کړې وو، یعنی ددې ئې پخه اراده کړې وه، حال دا چې هغوی یوسف عليه السلام سره چل (مکې) کولو، یعنی ای محمد صلی الله علیه و آله ته د یوسف عليه السلام رونرو سره موجود نه وئې چې د هغوی د قصې نه واقف وې او ددې دې خبر ورکړې وو، تا ته ددې علم په ذریعه دوحی اوشو. او اکثر خلق یعنی اهل مکه اگرچې ته ددوی د ایمان خواهشمند یې، په قرآن باندې ایمان راوړنکی نه دی. او تاسو په قرآن باندې د دی د بدلې سوال نه کوئ، چې تاسو دا وصول کوئ، دا یعنی قرآن د ټولو جهانونو د پاره ټول په ټوله نصیحت دې.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: خرج من عريش مصر: عريش د یو قول مطابق د مصر او شام په ملک کښې په سرحد باندې د یو ښار نوم دې، دویم قول دادې چې عريش آبادئ ته وئیلې شی او ددې نه مراد د مصر آبادی ده.

قوله: من بنیه واولادهم: ددې نه معلومه شوه چې د یوسف عليه السلام په رونرو کښې څه د خپل پلار سره پاتې شوې وو، حالانکه مخکښې معلومه شوې ده چې ټول رونرو مصر ته تلې وو، په تفسیر خازن کښې دی من اولادبنه، او د شیخ زاده عبارت دا دې، (من ولدولده)

قوله: اوصلته الیه العبا: ای ریح الصبا، مضاف محذوف دې، یعنی بادصبا، دلته یوه قوی شبه داده چې صبا د مشرق نه مغرب طرف ته چلیدونکې هوا ته وائی، او د مغرب نه مشرق طرف ته چلیدونکې هوا ته دبور وائی. او شام د مصر نه مشرق طرف ته واقع دې، لهذا د شام د طرف نه راتلونکی هوا ته به صبا وئیلې شی، لهذا صبا د شام (کنعان) نه

مصر طرف تہ خوشبو خو را ورلې شی خو اوړلې ئې نشی، البته دبور د مصر نه شام طرف
نه خوشبو ورلې شی، مناسبه به وه چې مفسر علام د (صبا) په خانې دبور فرمانيلې وو.
پوله: تفندون: (تفعل، تفنید) صیغه جمع مذکر حاضر، د لونې عمر د وجې نه د عقل
کمزورې کیدل، په عقل کښې کمې راتلل، نقصان راتلل.
پوله: لصدقیمونی: دا د (لولا) جواب دې.

پوله: فی مضریه: لویه خیمه

سوال: مضریه، د محذوف گرځولو څه ضرورت راغلو؟

جواب: ځکه چې د دعلوا علی یوسف وپلونه پس ادعلوامعرد وئیلو هیڅ ضرورت نه پاتې کیږی،
ځکه چې د دخول نه پس د دخول څه مطلب نه وی، ځکه مو (فی مضریه) محذوف
او گرځولو چې د اول دخول نه په خیمه کښې داخلیدل مراد وی، کومه چې د استقبال د
پاره د ښار نه بهر جوړه شوې وه، ددې نه پس بل دخول په ښار د مصر کښې اوشو

پوله: امه او عالتہ: په دې کښې دې اختلاف طرف ته اشاره ده چې آیا د یوسف ﷺ مور
(راحیل) په دغه وخت کښې ژوندئ وه که نه، بعضې حضراتو وئیلې دی چې ژوندئ وه،
خو د جمهور مفسرینو رائي ده چې د بنیامین د پیدا کیدو په وخت کښې وفات شوې
وه، د هغې د وفات نه پس یعقوب ﷺ د راحیل خور (لیا) سره نکاح کړې وه، او مجازا
ترور ته هم مور وئیلې شی لکه څرنگه چې تره ته مجازا پلار وئیلې شی په عبرانی ژبه
کښې بنیام د ماشوم دپیدا کیدو درد ته وائی په دې مناسبت سره د بنیامین نوم
ایښودلې شوې وو، دا هم ددې خبرې دلیل دې چې د یوسف ﷺ د مور انتقال شوې وو.
پوله: آمنین: ای آمنین من القحط وسائر المکاره.

[ایاتونه: ۱۰۵-۱۱۱]

(وَكَايُنْ) وَكَمْ (مِنْ آيَةٍ) دَالَةٌ عَلَى وَحْدَانِيَةِ اللَّهِ (فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يَكُونُونَ عَلَيْهَا) يَشَاهِدُونَهَا (وَهُمْ
عَنْهَا مُعْرَفُونَ) لَمْ يَتَفَكَّرُوا فِيهَا (وَمَا يَكُونُ أَكْثَرُهُمْ بِاللَّهِ) خُبْرٌ يَقْرَأُونَ بِأَنَّهُ الْخَالِقُ الْوَزَّاقُ (إِلَّا وَهُمْ
مُشْكَرُونَ) بِهِ بَيِّنَاتُ الْأَمْنَامِ وَلَدَا كَانُوا يَقُولُونَ فِي ثَلَاثَتِهِمْ لَيْلِكَ لَا شَرِيكَ لَكَ إِلَّا شَرِيكَ هُوَ لَكَ ثَلَاثُكَ
وَمَا مَلِكٌ يَسْتَوِيهَا (أَفَأَمِنُوا أَنْ تَأْتِيَهُمْ غَاشِيَةٌ) نَفْثَةٌ نَفَسَتْهُمْ (مِنْ عَذَابِ اللَّهِ أَوْ تَأْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً) فَجَاءَهُ
(وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ) بَوَفَّتْ (إِنِّي أَنَا قَبْلَهُ) (قُلْ) لَّهُمْ (هَذِهِ سَبِيلِي) (وَفَرَعَهَا يَقُولِي) (أَدْعُوَالِي) (دِينِ) (اللَّهِ عَلَى
بُحَيْرَةٍ) حُجَّةٌ وَاصِحَةٌ (أَنَا وَمَنْ أَتَّبَعْنِي) آمَنَ بِى غُطِفَ عَلَى أَنَا الْمَعْدَا الْفَخْرُ عَنْهُ بِمَا قَبْلَهُ (وَسُيْمَانُ
اللَّهُ) تَنْبِيْهَا لَهُ عَنْ الشُّرَكَاءِ (وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ) مِنْ جُمْلَةِ سَبِيلِهِ أَيْضًا (وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رَجُلًا
يُوحِي) وَفِي قِرَاءَةِ الْبَاقِ وَكَثَرِ الْحَاءِ (إِلَيْهِمْ) لَا تَلَايَكُ (مِنْ أَهْلِ الْقُرَى) الْأَنْصَارُ لِأَنَّهُمْ أَغْلَمُ وَأَخْلَمُ
بِغَلَابِ أَهْلِ الْبَوَادِي لِجَفَانِهِمْ وَجَهْلِهِمْ (أَفَلَمْ يَسِيرُوا) أَهْلُ مَكَّةَ (فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ

الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ أَمَّا آخِرُ نَصْرِهِمْ مِنْ إِهْلَاكِهِمْ يَنْكَلِبُهُمْ رَبُّهُمْ وَكَذَّارَ الْآخِرَةِ أَمَّا الْخَلْعُ أَخْبِرَ الَّذِينَ اتَّقَوْا اللَّهَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ) بَالِيَاءُ وَآلَاءُ يَا أَهْلَ مَكَّةَ هَذَا قَوْلُهُمْ (حَتَّى غَايَةَ لِمَا ذَلَّ عَلَيْهِ وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رَجُلًا) إِنِّي فَتَرَاخَى نَصْرَهُمْ حَتَّى إِذَا اسْتَيْسَسَ يَسْرَ الرُّسُلَ وَظَنُّوا أَنَّهُمْ قَدْ كُذِّبُوا بِالْمُنْذِرِ تَكْلِيْفًا لَا إِيمَانَ بَعْدَهُ وَالتَّخْفِيفِ أَمَّا ظَنُّ الْأَمْرِ أَنَّ الرُّسُلَ أَخْبَلُوا مَا وَعَدُوا بِهِ مِنْ النُّصْرِ (جَاءَهُمْ نَصْرُنَا فَنُتْقِنِي) بِنُوتَيْنِ مُنْذَرًا وَمُخَفِّفًا وَنُوتٌ مُنْذَرًا فَاضِي (مِنْ نَشَاءٍ وَلا يَرُدُّ بَأْسًا) عَذَابًا (عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ) الْمُشْرِكِينَ لَقَدْ كَانَ فِي قَصَصِهِمْ أَمَّا الرُّسُلُ (عِبْرَةً لِأُولِي الْأَلْبَابِ) اصْخَابُ الْفُتُولِ (مَا كَانَ) هَذَا الْقُرْآنَ (حَدِيثًا يُقْتَرَى) يُخْتَلَقُ (وَلَكِنْ) كَانَ (تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ) قَبْلَهُ مِنْ الْكُتُبِ (وَتَفْصِيلَ) تَنْبِيهِ (كُلِّ شَيْءٍ) يُخْتِاجُ إِلَيْهِ فِي الدِّينِ (وَهَدًى) مِنَ الضَّلَالَةِ (وَدَعْمَةً لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ) خُصُوصًا بِالْمَكْرِ لِإِنْفَاعِهِمْ بِهِ دُونَ غَيْرِهِمْ

ترجمہ: پہ آسمانوں اور زمکہ کنبی د اللہ پہ وحدانیت باندی دلالت کونکی بی شمارہ نبی دی هفی تہ د کتلو باوجود مغ اړولو سره تیرپری په دې کنبی غور او فکر نه کوی او په دوی کنبی دیر خلق په الله باندی ایمان لرونکی یعنی هغه خالق اورزاق منلو باوجود د بتانو عبادت کولو سره مشرکان دی او هم دغه وجه ده چې دوی به په تلبیه کنبی وئیل لیبک لاشریک لک لا شریکا هو لک تملکه وما ملک، (ترجمہ) مونږ ستا په حضور کنبی حاضر یو، ستا څوک شریک نشته سوا د هغه شریک نه چې د هغه ته مالک نې او د هغه څه هم ته مالک نې چې د چا هغه مالک دې، او دوی به د الاشریکانه بتان مراد اخستل، آیا دوی ددې خبرې نه بی ویری شوی دی چې په دوی باندی به د الله د عذابونو نه یو راخوړیدونکی عذاب راشی، یا په دوی باندی اچانک قیامت راشی او دوی د مخکینې نه ددې د راتلو احساس هم او نه کړی، ته دوی ته اووایه چې دا څما طریقه ده، او د طریقه تفسیر په ادعوالله، الخ سره کړې دې چې څما او څما اتباع کونکی چا چې ما باندی ایمان راوړې دې د الله دین طرف ته علی وجه البصیرة حجة واضحه سره دعوت ورکوی، د (من) عطف په (انا) مبتدا باندی دې چې د هغې خبر ماقبل (علی وجه البصیرت) دې او الله پاک دې هغه د شریک د نقص نه پاک دې او زه د مشرکانو نه نه یم، دا هم د نبی علیه السلام په طریقو کنبی یوه طریقه ده، ستاسو نه مخکینې په کلی والو کنبی چې مونږ څومره رسولان اولیپل هغه ټول سړی وو، نه چې فرشتې او ښځې، او یو قراعت کنبی (نوحی) د نون او حاء مکسوره سره دې، یعنی د ښارونو اوسیدونکی وو، ځکه چې ښاریان د کلی والو په نسبت دیر پوهیدونکی او صبر کونکی وی، نه چې کلی وال د خپل جهالت او ظلم د وجې، آیا مکې والو په زمکه کنبی گرځیدلو سره او نه کتل، چې ددوی نه د مخکینې خلقو د خپل رسولانو د نه منلو د وجه څه انجام اوشو؟ دوی هلاک کولو سره یقینا د آخرت کور یعنی جنت د الله نه د ویردونکی خلقو د پاره بهتر دې، ای مکې والو آیا تاسو په دې

پوہیئ نہ؟ چې ایمان را ورځی، (یعقلون) یاء او تاء سره دې، (حتی) ددې د عایت د پارہ ده، چې په هغې باندې وماړسنا من قبله الارجالا) دلالت کوی، یعنی ددوی نصرت روستو کړې شو، تردې چې کله رسولان ناامیده شو، او رسولانو یقین اوکړو چې ددوی تکذیب وکړې شو، (کذبوا) د ذال تشدید سره، داسې تکذیب چې د هغې نه پس د ایمان توفیق نه وی، او د ذال تخفیف سره هم، یعنی امتونو گمان اوکړو چې رسولانو د هغه مدد وعده خلائی اوکړه، د کوم چې هغوی وعده کړې وه، نو دوی ته زموږ مدد اورسیدلو نوکوم چې مونږ غواړو، خلاصی ورکړو، (تنجی) دوه نونونو سره او د جیم تشدید سره، او د جیم تخفیف سره هم، او یو نون او جیم مشدد سره د ماضی مجهول هم صیغه ده، او زموږ عذاب د مشرکانو نه په نه اخوا کیږی، بې شکه د دې رسولانو په قصو کښې د عقلمندو د پارہ عبرت دې، دا قرآن د محان نه لیکلې شوې نه دې، بلکه د مخکښی کتابونو د تصدیق دپاره دې، او هرغیر صفا صفا بیانونکی دې، او د ایمان راوړونکو دپاره رحمت دې، د مومنانو ذکر نې خاص طور سره ځکه اوکړو چې په حقیقت کښې هم دوی د دې نه فائده اخلی.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: کاین: دا په اصل کښې (کای) وو، تنوین مو په نون سره بدل کړو، کاین جوړ شو، دا د کاف تشبیه او د (ای) نه مرکب دې، دا اکثر د (کم) خبریه په معنی کښې راځی، کوم چې د کثرت معنی ورکوی، مثلاً کای من رجل رایت، ما ډیر سړی اوکتل، او کله کله د استفهام په معنی کښې استه مالیرې، څنگه چې ابی بن کعب رضی اللہ عنہ د عبداللہ بن مسعود رضی اللہ عنہ نه معلومه کړه، کای تقریر سورة الاحزاب، تا سورة احزاب څو ځله اولوستلو، کاین مبتدا ده، او (من آية) تمیز مجرور په (من) سره دې.

قوله: یمرؤن علیها: په جمله کیدلو سره د کاین خبر دې، او (وهم عنها معرضون) جمله کیدو سره د یمرؤن د ضمیر نه حال دې.

قوله: المغیر عنه بما قبله: (انا) او (من) مبتدا مؤخر، او (علی بصیرة) خبر مقدم دې، کما صرح،

قوله: بخلاف اهل البواد: په دې کښې اشاره ده چې د اهل القری نه د ښارونو مقابل مراد دې، لہذا اوس به دا اعتراض نه راځی، چې انبیاء اکثر په ښارونو کښې رالیرلې شوې وو،

قوله: یس، استس، (س) ت، دطلب د پارہ نه دې،

قوله: تکذیباً لا ایمان بعده: په دې کښې ددې شېبې جواب دې چې تکذیب خو د مخکښې نه موجود وو، یعنی اوس داسې تکذیب او شو چې د هغې نه پس د ایمان توقع ختمه شوه، او: (ظنوا) ترجمه، به اهل الرسل قد کذبوا تشدید په صورت کښې وی، د تخفیف په صورت کښې به ظنوا په خپله معنی کښې وی

قوله: فَنَسِيَ: د جیم تشدید سرہ، (تنجیۃ) د تفعیل نہ، (مونر بیج کوو) فَنَسِيَ عَنَّا (افعال) مضارع جمع متکلم، (نسی) ماضی مجهول واحد مذكر غائب (تنجیۃ تفعیل) نہ، (هغه بیج کړې شو) د (مشددا) تعلق په هر قرامت کښې د جیم سره دې د ماضی مجهول په صورت کښې (من نشاء) نائب فاعل وی، په اولنی دوو صورتونو کښې به مفعول به وی، بعضی حضراتو مشددا د (نون) صفت گرځولې دې، کومه چې خطا ده.

[۱۳] سورة الرعد

سُورَةُ الرُّعْدِ مَكِّيَّةٌ إِلَّا (وَلَا يَزَالُ الَّذِينَ كَفَرُوا) الْآيَةُ (وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَسْتَ مُرْسَلًا) الْآيَةُ أَوْ مَذْنِبَةٌ إِلَّا (وَلَوْ أَنَّنَا قَرَأْنَا) الْآيِينَ ۴۳ أَوْ ۴۴ أَوْ ۴۵ أَوْ ۴۶ الْآيَةَ

سورة رعد مکی دې علاوہ د ولا يزال الذین کفرو پورې آیت نه، اود بقول الذین کفرو لست مرسل آیت نه، یا مدنی دې د ولوات قرأتاوه آیتونو نه چه هغه ۴۳، ۴۴ یا ۴۵، ۴۶ آیتونه دی.

[آیاتونه: ۱-۷]

بسم الله الرحمن الرحيم (المر) اللَّهُ أَغْلَمَ بِمُرَاوِدِهِ بِذَلِكَ (تِلْكَ) هَذِهِ الْآيَاتِ (آيَاتِ الْكِتَابِ) الْفَرَادِ وَالْإِضَافَةُ بِغَنَى مِنْ (وَالَّذِي أَنْزَلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ) أَيِ الْفَرَادِ مِنْدَا خَبَرَهُ (الْحَقُّ) لَا شَكَّ فِيهِ (وَلَكِنْ أَكْثَرُ النَّاسِ) أَيِ أَهْلِ مَكَّةَ (لَا يُؤْمِنُونَ) بِأَنَّهُ مِنْ عِنْدِ تَعَالَى (اللَّهُ الَّذِي رَفَعَ السَّمَاوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا) أَنَّهُ أَلْعَمَدُ جَمْعُ عِمَادٍ وَهُوَ الْأَسْطُوَانَةُ وَهُوَ صَادِقٌ بِأَنَّهُ لَا عَمَدَ أَصْلًا (أَلَمْ أَسْتَوِ عَلَى الْعَرْشِ) اسْتَوَاءٌ يَلِيقُ بِهِ (وَسَخَّرَ) ذُلَّ (الشَّمْسِ وَالْقَمَرِ كُلِّ) مِنْهُمَا (يَجْرِي) فِي فَلَكِهِ (لِأَجَلٍ مُّسَمًّى) يَوْمَ الْقِيَامَةِ (يَذِيرُ الْأُمُورَ) يَفْضِي أَمْرَ مُلْكِهِ (يُقْعِلُ) يُبَيِّنُ (الْآيَاتِ) دِلَالَاتِ قُدْرَتِهِ (أَلَعَلَّكُمْ) يَا أَهْلَ مَكَّةَ (يَلْقَاءُ رَبَّكُمْ) بِأَنْتِبَ (تَوْفِقُونَ) (وَهُوَ الَّذِي مَدَّ) نَسَطَ (الْأَرْضَ وَجَعَلَ) خَلْقَ (فِيهَا رَوَاسِيَ) جِبَالًا قَوَائِمَ (وَأَنْهَارًا) وَمِنْ كُلِّ الْفُتُوحَاتِ جَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ الْفُتُوحَاتِ (مِنْ كُلِّ نَوْعٍ يُغْشَى) يُغْشَى (الْبَلَدُ) بِطَلَبِهِ (النَّهَارَ) فِي ذَلِكَ الْمَلَكُورِ (الْآيَاتِ) دِلَالَاتِ عَلَى وَخَدَائِهِ تَعَالَى (يَقْوِمُ يَتَّقُلُونَ) فِي مَنَعِ اللَّهِ (وَفِي الْأَرْضِ قِطْعٌ) بَقَاعٌ مُخْتَلِفَةٌ (مُتَجَاوِرَاتٍ) مُتَلَاصِفَاتٍ لَمِنْهَا طَبَقٌ وَتَنْخِ وَفَلِيلُ الرِّبْعِ وَتَحْيَرُهُ وَهُوَ مِنْ دَلَائِلِ قُدْرَتِهِ تَعَالَى (رَوَّجَاتٍ) بَسَاتِينَ مِنْ أَعْنَابٍ وَزَّرَعَ بِالرُّبْعِ عَقْطًا عَلَى جَنَاتٍ وَالْحَزْرَ عَلَى أَعْنَابٍ وَكَذَا قَوْلُهُ (وَتُغِيلُ حِينُونَ) خَنْجَ صِنُو وَهِيَ التَّخْلَاتُ يَخْنَعُهَا أَصْلٌ وَاجِدٌ وَتَنْشَبُ فِرْعَوِي (وَعِظْرُ صِنَوَانٍ) مُفْرَدَةٌ (تَسْقَى) بِالنَّاءِ أَيِ الْجَنَاتِ وَمَا فِيهَا وَالنَّاءُ أَيِ الْمَلَكُورِ (يَجَاهُ وَاحِدٌ وَتُقْعِلُ) بِالْثَوْبِ وَالنَّاءِ (يَعْضُهَا عَلَى بَعْضِ فِي الْأَكْلِ) بِضَمِّ الْكَافِ وَشُكُونِهَا فَمِنْ خَلْوٍ وَخَامِضٍ وَهُوَ مِنْ دَلَائِلِ قُدْرَتِهِ تَعَالَى (إِنَّ فِي ذَلِكَ) الْمَلَكُورِ (لَايَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ) يَدْبُرُونَ (وَأَنْ تَعْجِبَ) يَا مُحَمَّدُ مِنْ تَكْلِيبِ الْكُفَّارِ لَكَ (فَعَجِبَ) حَقِيقَ الْعَجَبِ (قَوْلُهُمْ) مُكْرِبِينَ الْبَحْثِ (إِذَا كَانُوا تَرَاهَا) أَنْتَ لَمْ يَخْلُقْ جَدِيدًا (لَأَنَّ الْفَاقِرَ عَلَى إِتْشَاءِ الْخَلْقِ وَمَا تَقَدَّمَ عَلَى غَيْرِ مِثَالِ

فَاجِرٌ عَلَىٰ إِعَادَتِهِمْ فِي الْأَمْمَرَاتِ فِي التَّخْفِيقِ وَتَخْفِيقِ الْأَوَّلَىٰ وَتَسْهِيلِ الثَّانِيَةِ وَإِذْخَالِ الْفِتْنَةِ عَلَىٰ الْوُجْهِينَ وَتَرْكُهَا فِي إِزَاءَةِ الْإِسْتِفْهَامِ فِي الْأَوَّلِ وَالْخَيْرِ فِي الثَّانِي وَآخِرَىٰ وَعَكْسَهُ أَوَّلُكَ الَّذِينَ كَلَمُوا بَرِئَهُمْ أَوَّلُكَ الْأَعْلَالِ فِي أَصْنَافِهِمْ أَوَّلُكَ أَصْحَابِ النَّارِ هُمْ فِيهَا عَالِدُونَ) وَنَزَلَ فِي اسْتِفْهَامِهِمُ الْقَضَاءِ اسْتِفْهَامُهُ (وَيَسْتَفْهَمُونَكَ بِالسُّؤَالِ الْعَدَابِ) (قَبْلَ الْحَسَنَةِ) الرَّحْمَةِ (وَقَدْ عَمِلَتْ مِنْ قَبْلِهِمُ الْمُتْلَاتِ) جَنَعَ الْمُتْلَةَ بِوَزْنِ السُّؤَالِ أَمْ عَفْوَاتٍ أَمْفَالَهُمْ مِنَ الْمُكَذِّبِينَ أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ بِهَا (وَإِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ لِلنَّاسِ عَلَىٰ ظُلْمِهِمْ) وَلَا لَمْ يَتْرَكَ عَلَىٰ ظَهْرِهَا ذَاتَهُ (وَإِنَّ رَبَّكَ لَشَدِيدُ الْعِقَابِ) لِمَنْ غَضَاهُ وَيَقُولُ الْيَايْنَ كَفَرُوا أَوَّلًا فَلَا (أَنْزَلَ عَلَيْهِ) عَلَىٰ مُخْتَدِّ (أَيَّاهُ مِنْ رَبِّهِ) كَالْقَصَا وَالْيَدِ وَالنَّاقَةِ قَالَ تَعَالَى (إِنَّمَا أَنتَ مُنْذِرٌ) مُخَوِّفُ الْكَافِرِينَ وَلَيْسَ عَلَيْكَ إِنْثَانِ الْآيَاتِ (وَلِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ) نَبِيٌّ يَدْخُلُهُمْ إِلَىٰ زَمَنِهِمْ بِمَا يُغْطِيهِ مِنَ الْآيَاتِ لَا بِمَا يَقْرَءُونَ

ترجمہ: شروع کوم د الله په نوم سره چې ډیر مهربانه او ډیر رحم والا دی، المر الله بنه پوهیږي په مراد ددې باندې دا ایتونه د قرآن کریم آیتونه دي او په (آیات الكتاب) کښې اضافت په معنی د (من) دي. او څه چې ستا درې د طرف نه تاته نازلې شي، ټول په حق سره دي، یعنی په دې کښې هېڅ شک نشته، (والذي انزل اليك)، مبتدا ده، او (الحق) ددې خبر دي. څو اکثر خلق په دې باندې ایمان نه راوړی. چې دا د الله د طرف نه دي، او د اهل مکه دی الله هغه دي کوم چې اسمانونو لره بغیر د ستونو نه او چټ کړل کوم چې تاسو ته په نظر راځی. (العمد، د عماد جمع ده، او هغه ستنې دي، او نه کتل هغه وخت هم صادق راځی، چې ستنې هډو وې نه بیا هغه د باد شاهي په تحت باندې جلوه افروز شو، داسې جلوه ئې او خودله کومه چې د هغه شان سره مناسب ده. او هغه نور اوسیو پومی دواړو لره د قانون پابند جوړ کړل، او په دې کښې یو یو په خپل مدار باندې یو نیتي پورې یعنی قیامت پورې جاری وی، هم هغه الله د هر یو کار انتظام کوی، یعنی د خپلې باشاهي معاملات برابر کوی او هغه د خپل قدرتونو دلیلونه ښکاره ښکاره بیانوی، چې اې هل مکه! د قبر نه د پاسیدو په ذریعه تاسو د خپل رب ملاقات باندې یقین او کړئ، او هغه داسې ذات دي چا چې زمکه خوره کړه او په دې کښې ئې نه رکیدونکی غورونه پیدا کړل، او په زمکه کښې د هر قسم میوو دوه دوه جوړې پیدا کړې او هغه د شپې د تیاري په وجه د ورځې رڼا پټوی، یقینا په دې ذکر شوې څیزونو کښې د الله د وحدانیت ډیرې نښې دي، د الله په کارونو کښې د غور او فکر کولو والو دپاره، او په زمکه کښې جدا جدا علاقې موندلې کیږي کومې چې یو بل سره یو ځای دي، په هغې کښې زرخیز هم دی، او بنجر هم او قلیل النفع هم، او کثیر النفع هم، دا هم د الله د قدرتونو نه دي او د انګور باغونو هم دی، او پټی هم، (زور) په رفع سره، په جنات باندې د عطف د وجې، او جر سره هم، په اعناب باندې د عطف د وجې، او د کهجورو او نې هم دی. (صنوان) صنو جمع

دہ، د کھجورو ہفہ اونو تہ وائی د چا چہ جرہ یوہ وی، او ہفہ باندی دیری خانگی وی، او شہ جدا ہم دی، تول یو او یو سرہ خوب کوی، د (تسقی) ضمیر د مذکور طرف تہ راجع دی، خو پہ مزہ کنہی بعضی مونہ بہتری جورے کرو، او بعضی کمتری ہم، (تنفصل) د نون او یاء سرہ، (الاکل) د کاف ضعی او سکون سرہ، (دوہ قراتونہ دی) بعضی پہ دی کنہی خوہی او بعضی ترخہ وی، دا ہم د اللہ د قدرت د دلائلو نہ دی، یہی شکہ دی ذکر شوہی خبرو کنہی د غور او فکر کولو دیارہ نبہی دی، او کہ ای محمد ﷺ تاسو تہ د کفار د انکار کولو نہ حیراتیا کیپی، نو پہ حقیقت کنہی د منکرینو د بعث دا خبرہ د خیراتیا قابلہ دہ، چہ کلہ مونہ مرہ شو او خاورے شو، نو آیا مونہ بہ بیا پہ دوبارہ راوژندی کیپی؟ خکہ چہ کوم ذات د مخکنہی نمونہ نہ بغیر پہ اول خل پیدا کولو او مذکورہ خیزنو باندی قادر دی نو ہفہ ددوی پہ دوبارہ پیدا کولو باندی ہم قادر دی، او پہ دوارو ہمزو کنہی پہ دوراہ خایونو کنہی تحقیق، او د اولنی تحقیق او د دویمہ تسہیل، او پہ دوارو صورتونو کنہی پہ دوارو ہمزو کنہی الف داخلولو سرہ، او د داخلیدلو پریںودلو سرہ (تول جائز دی) او یو قرات کنہی اول کنہی استفہام او پہ دویم کنہی خبر، او پہ دویم قرات کنہی ددی اللہ، دا ہفہ خلق دی چا چہ پہ خپل رب کفر او کرو او دا ہفہ خلق دی چہ د چا پہ ستونو کنہی طوق دی، دا جہنمیان دی او ہمیشہ بہ جہنم کنہی وی او ددوی د توقو پہ توگہ د عذاب د زر غوختلو پہ بارہ کنہی دا راروان آیت نازل شو، دا خلق نیکی یعنی رحمت نہ مخکنہی د بدو دیارہ جلدی کوی، حالانکہ ددوی نہ مخکنہی عبرتاک مثالونہ تیر شوہی دی مثلات، د مثلہ جمع دہ، د سمرۃ پہ وزن، یعنی ددوی پہ شان د تکذیب کونکو سزاگانی (تیر شوہی دی) آیا دہفہ نہ عبرت نہ حاصلوی؟ حقیقت دادی چہ ستار ب د خلقو د زیادتی باوجود ہفوی لرہ معاف کوی، گنی د زمکی پہ سر باندی بہ نی یو زندہ سرہ پریںی نہ وو او دا ہم حقیقت دی چہ ستار ب نافرمانی کولو والا تہ سخت عذاب وروکنکی دی، او کافران وائی، ولی پہ محمد ﷺ باندی نازل شوہی نہ دی د ہفہ رب د طرف نہ نبہی، لکہ چہ عصا د موسیٰ علیہ السلام او سپین لاس ہم، او اوبنہ د صالح علیہ السلام اللہ تعالیٰ او فرمائیل تہ صرف کافرانو لرہ خبر وروکنکی یہی، یعنی ویرونکی یہی د معجزاتو راوړل ستا کار نہ دی، او د ہر قوم د پارہ یو ہدایت وروکنکی وی یعنی نبی ﷺ وی، چہ خلق د ہفہ معجزاتو پہ وجہ کوم چہ اللہ ہفہ تہ ورکری وی، د ہفوی رب طرف تہ رابلی، نہ چہ د ہفہ معجزاتو د وجہ کوم چہ دوی خونبوی

د قیوداتو فوائد او تسہیل

قولہ: سورۃ الرعد مکیہ: سورۃ رعد مبتدا دہ مکیہ خبر اول، او ثلث الخ خبر ثانی دی، د مکی مدنی کیدو پہ بارہ کنہی پنخہ قولہ دی،
(۱) پورہ سورت مکی سوا د (ولا یزال الذین کفروا (الایۃ) نہ،

(۲) پورہ سورت مکی دی، سوا د (هو الذی یحکم البرق، الی قوله، له دعوة الحق نہ.

(۳) پورہ سورت مدنی دی، سوا د (ولوانا قرآنا) (دوہ آیتونو) نہ

(۴) وئیلې شوی دی چې پورہ سورت مدنی دی

(۵) وئیلې شوی دی چې پورہ سورت مکی دی

نوله: الاضافة بمعنى من: دا ددې سوال جواب دې چې په آیات الكتاب کښې اضافت (اضافة الشئ الى نفسه) لازميری، ځکه چې آیات او کتاب دواړه يو څيز دي، د جواب حاصل دا دې چې اضافه الشئ الى نفسه هغه وخت لازميری چې کله اضافت په معنى د لام وى، دلته په معنى د (من، دي، فلا حرج.

نوله: بانه من عند: دا جمله د يؤمنون مفعول به دي.

سوال: يؤمن متعدى بالى استعماليری، نه چې متعدى بالباء؟

جواب: يؤمنون، ديقرون، معنى لره متضمن دي، لهذا تعديت بالباء صحيح ده

نوله: الله الذى رفع السموات، الخ: الله مبتدأ ده، او الذى الخ ددې خبر دي.

نوله: وهو صادق بأن لاعمد اصلا: دا ددې شېبې جواب دې چې

شبه: د جمع نفى د مفهوم په توگه په ثبوت واحد باندې دلالت کوى، يعنى يوه ستنه ده،

جواب: د جواب حاصل دا دي چې د مقيد نفى د مطلق په نفى باندې دلالت کوى، دلته نفى موصوف او صفت دواړو طرف ته راجع ده،

نوله: جعل: دا ددې شېبې جواب دې

شبه: چې جعل متعدى په دوه مفعول سره دي، حالانکه دلته دوه مفعول نشته؟

جواب: جعل په معنى د خلق دي، نه چې په معنى د صير

نوله: من كل نوع، کښې د من كل الثمرات تفسير دي،

نوله: يغشى الليل النهار: دا جمله مستانفه ده، او په ماقبل کښې د مذکوره افعالو د

فاعل نه حال هم کيدې شى، د يغشى فاعل ضمير مستتر (هو) دي، کوم چې د الله طرف

ته راجع دي، الليل مفعول اول، او النهار مفعول ثانى، يعنى الله تعالى د شېبې په ذريعې

سره ورځ لره پتوى،

نوله: عنوان: بالثلث نخلة لها راسان واصلا واحدا، د يو داسې کهجورې اونه چې د هغې جړه

يوه وى، او سرو نه ئې دوه وى.

نوله: بالشاء والياء تسقى: د مؤنث په صورت کښې ددې نائب فاعل الجنات به وى، او

يسقى مذکر په صورت کښې ددې فاعل به مذکور وي.

قوله: بالياء: يعنى په ثقل كنې ياء او نون دواړه جائز دي، دمذكر غائب په صورت كېنې به د بُدتر سره مطابقت وي.
قوله: حقيق: بالعجب.

سوال: د فصحې تفسير په حقيق سره په كوم قصد سره شوې دې؟
جواب: د دې مقصد د يو سوال جواب دې: سوال دادې چه چه عجب خبر مقدم دې او قومه مبتداء مؤخر ده، او عجب مصدر دې اود مصدر حمل په قومه باندې صحيح نه دې؟
جواب: ۲: حقيق محذوف او منلې شو دې دپاره چه حمل صحيح شى.
[آياتونه: ۸-۱۸]

اللَّهُ يَلْمِزُ مَا تَعْمَلُ كُلُّ أُنْثَىٰ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَوَاحِدٌ وَتَتَعَدَّدُ وَغَيْرُ ذَلِكَ (وَمَا تَقْيِضُ) تَنْفُسُ الْأَرْحَامِ مِنْ مَّذَّةِ الْخَلِّ (وَمَا تَزْدَادُ) مِنْهُ (وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِحَقِّدَارٍ) بِقَدَرٍ وَخَدٌ لَا يَتَخَاوُهُ (عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ) مَا غَابَ وَمَا شُوهِدَ (الْكَبِيرُ الْعَظِيمُ) (الْمَتَعَالَى) عَلَى خَلْقِهِ بِالْقَهْرِ بَاءٌ وَذُونَهَا (سَوَاءٌ مِنْكُمْ) فِي عِلْمِهِ تَعَالَى (مَنْ أَسْرَأَ الْقَوْلَ) وَمَنْ جَبَّرَهُ وَمَنْ هَوَّسَ تَقِي (مُنْتَبِزٍ) (بِالْكَبَلِ) (بِظُلَايِهِ) (وَسَارِبٍ) ظَاهِرٌ بِلَغَايِهِ فِي سِرِّهِ أَيْ طَرِيقِهِ (بِالْنَهَارِ) (لَهُ) (لِلْإِنْسَانِ) (مُعْقِيَاتٍ) مَلَائِكَةٌ تَتَقَبَّحُ (مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ) قُدَّامَهُ (وَمِنْ خَلْفِهِ) وَزَيْتُهُ (يَتَفَقَّلُونَهُ) مِنْ أَمْرِ اللَّهِ أَيْ بَامْرِهِ مِنَ الْجَنِّ وَغَيْرِهِ (إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ) لَا يَسْلُبُهُمْ نِعْمَتَهُ (حَتَّى يُفْتَرُوا) مَا يُفْتَرُونَ مِنْ الْخَالَةِ الْجَمِيلَةِ بِالْمَنْصِبَةِ (وَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ بِقَوْمٍ سُوءًا) غَدَاةً (فَلَا مَرَدَّ لَهُ) مِنَ الْمُنْقَضَاتِ وَلَا غَيْرَهَا (وَمَا لَهُمْ) لِمَنْ أَرَادَ اللَّهُ بِهِمْ سُوءًا (مِنْ كُونِهِ) أَيْ غَيْرِ اللَّهِ (مِنْ) زَائِدَةٌ (وَالِ) يَنْتَعِمُ عَنْهُمْ (هُوَ) الَّذِي يُرِيكُمْ أَلْبَاقَ حَقِّقًا لِلْمُتَفَرِّقِينَ مِنَ الصَّوَاعِقِ (وَالْمُعْتَمِدِ) لِلْمُقِيمِ فِي الْمَطَرِ (وَالْمُتَّكِئِ) يَخْلُقُ السَّحَابَ الْثِقَالَ بِالْمَطَرِ (وَيُسَمِّرُ الرُّعْدَ) هُوَ مَلَكٌ مُوَكَّلٌ بِالسَّحَابِ يُسَوِّفُهُ مُنْجَلًا (بِحَيْثِيَةٍ) أَيْ يَقُولُ سُبْحَانَ اللَّهِ وَيَخْنِدُهُ (و) يُسَبِّحُ (الْمَلَائِكَةُ مِنْ حَيْفَتِهِ) أَيْ اللَّهُ (وَيُرِيِلُ الصَّوَاعِقِ) وَهِيَ نَارٌ تَخْرُجُ مِنَ السَّحَابِ (فَيُصِيبُ بِهَا مَنْ يَشَاءُ) فَتُخْرِقُهُ نَزْلٌ فِي رَجُلٍ يَبْتَغِي إِلَيْهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ يَدْعُوهُ فَقَالَ مَنْ رَسُولُ اللَّهِ وَمَا اللَّهُ أَمِنْ ذَهَبٌ هُوَ أَمْ مِنْ فِضَّةٍ أَمْ نَحَاسٌ فَتَنَزَّلَتْ بِهِ صَاعِقَةٌ فَذَهَبَتْ يَخْفِضُ رَأْسَهُ (وَهُمْ) أَيْ الْكُفَّارُ (يُجَادِلُونَ) يُخَاصِمُونَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (فِي اللَّهِ وَهُوَ شَدِيدُ الْمَحَالِ) الْقُوَّةُ أَوْ الْأَعْدَالَةُ (لَهُ) تَعَالَى (دَعْوَةُ الْعَقَى) أَيْ كَلِمَتُهُ وَهِيَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ (وَالَّذِينَ يُدْعُونَ) بِالْبَاءِ وَالتَّاءِ يَفْتَنُونَ (مِنْ كُونِهِ) أَيْ غَيْرِهِ وَهُمْ الْأَشْنَامُ (لَا يَسْتَجِيبُونَ لَهُمْ بِشَيْءٍ) مِمَّا يَدْعُونَهُ (إِلَّا) اسْتِجَابَةً (كِبَابِيحُ) أَيْ كَانِجِيَابَةً بِاسْطِ (كَلِمَةٍ إِلَى السَّمَاءِ) عَلَى شَيْءٍ الْهَرِ يَدْعُوهُ (لِيُثَلِّمَ قَاهُ) بِارْتِفَاعِهِ مِنَ الْهَرِ إِلَيْهِ (وَمَا هُوَ بِبَالِيهِمْ) أَيْ قَاهُ أَهْبَا فَكَذَلِكَ مَا هُمْ بِمُنْجَبِينَ لَهُمْ (وَمَا دَعَاءُ الْكَافِرِينَ) عِبَادَتُهُمْ الْأَشْنَامُ أَوْ حَقِيقَةُ الدُّعَاءِ (إِلَّا فِي ضَلَالٍ) ضَنَاعٍ (وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا) كَالْمَلَائِكِينَ (وَكَرْهًا) كَالْمُنَافِقِينَ وَمَنْ آخَرُهُ بِالسَّنْبِ (و) يَسْجُدُ (ظِلَالُهُمْ بِالْفُتُوحِ) الْبُحْرُ (وَالْأَسَالِ) الْعُشْبَاتُ (قُلْ) يَا مُحَمَّدُ لِقَوْمِكَ (مَنْ رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ

قُلِ اللَّهُ إِنَّمَا يَمْوُلُوهُ لَا جُؤَابَ هُنَّهٗ (قُل) لَّهُمْ (أَفَأَقْبَلْتُمْ مِنْ كُونِهِ) أَيْ غَيْرِهِ (أَوَلَيْسَ) اٰمَنَاتًا تَقْبَلُونَهَا
 وَلَا تَعْلَمُونَ لِأَنَّهُمْ نَعَمًا وَلَا هُمْ) وَفَرَحْتُمْ مَا لَكُمْ مِنْهُ اسْتَطْعَمُوا فَرَحَ قُلِ هَلْ يَنْتَوِي الْأَغْنَى وَالْبَحِيرُ الْكَافِرُ
 وَالْمُؤْمِنُ (أَمْ هَلْ تَنْتَوِي السُّلَّمَاتِ الْكَلْبُ وَالنُّورُ الْإِيمَانُ لَا أَمْ جَعَلُوا إِلَهَهُ مُرْكَامًا خَلَقُوا كَخَلْقِهِ فَكُنَّاهُ
 الْفُلُقُ) أَيْ خَلَقَ الشُّرَكَاءَ بِخَلْقِ اللَّهِ عَلَيْهِمْ فَأَعْبَدُوا اسْتَحْقَاقَ عِبَادِهِمْ بِخَلْقِهِمْ اسْتَطْعَمُوا بِتَكَارُفٍ أَيْ تَسَنُّ
 أَزَامَرٍ كَذَلِكَ وَلَا يَسْمَعُ الْعِبَادَةَ إِلَّا الْعَالِي (قُلِ اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ لَا شَرِيكَ لَهُ فِيهِ فَلَا شَرِيكَ لَهُ فِي
 الْبَيَّادَةِ وَهُوَ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ لِيَعْبُدَهُ لَمْ يَخْرُبْ غَلَا لِلْحَقِّ وَالْبَاطِلِ لِقَالِ (أَنْزَلَ) تَعَالَى (مِنْ السَّمَاءِ مَاءً فَخَرَّتْ
 فَكَانَتْ أَنْدِيَةً يَنْدُرُهَا) بِمَقْدَارٍ مَبْنِيًّا (فَأَخْرَجْنَا السَّيْلَ زَيْدًا رَابِيًا) غَالِيًا عَلَيْهِ لَمْ يَكُنْ عَلَى وَجْهِهِ مِنْ قَدَرٍ
 وَنَحْوِهِ (وَمِمَّا يُوقِنُونَ) بِإِلَهِهِ وَالنَّاءِ (وَعَلَيْهِ السَّارُ) مِنْ جَوَاهِرِ الْأَرْضِ كَالْمَرْيَةِ وَالْفَيْضَةِ وَالْخَاسِ (الْبَيْضِ)
 طَلَبَ (جَلِيَّةً) زَيْتَةً (أَوْ مَتَاعًا) يَنْتَفَعُ بِهِ كَالْأَوَايِ إِذَا أُدْبِثَتْ (زَيْدٌ مِثْلُهُ) أَيْ مِثْلُ زَيْدِ السَّيْلِ وَهُوَ خَبْثَةُ الَّذِي
 بَنِيهِ الْكَبِيرُ (كَذَلِكَ) الْمَذْكُورُ (يَغْرِبُ) اللَّهُ الْحَقُّ وَالْبَاطِلُ) أَيْ مِثْلُهُمَا (فَأَمَّا الزَّيْدُ) مِنَ السَّيْلِ وَمَا أَوْقَدَ
 عَلَيْهِ مِنَ الْجَوَاهِرِ (فَقَدْ هَبَّ جُفَاءً) بِإِطْلَاقِ فَرْيِهِ بِهِ (وَأَمَّا مَا يَنْفَعُ النَّاسَ) مِنَ الْمَاءِ وَالْجَوَاهِرِ (فَقَدْ كُنْتَ) يَنْتَفِي
 (فِي الْأَرْضِ) زَمَانًا كَذَلِكَ الْبَاطِلُ بِضَمِّهِ وَنَحْوِ (وَأَنْ غَلَا عَلَى الْحَقِّ فِي بَعْضِ الْأَوْقَاتِ وَالْحَقُّ نَاطِقٌ بَاقٍ
 كَذَلِكَ) الْمَذْكُورُ (يَغْرِبُ) يَنْبُتُ (اللَّهُ الْأَمْتَالُ) (لِلَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ) أَجَابُوهُ بِالطَّاعَةِ (الْحَسَنَى) الْحَسَنَةُ
 (وَالَّذِينَ لَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُ) وَهُمْ الْكُفَّارُ (لَوْ أَنَّ لَهُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مِثْلَ مَعَا لَافْتَدَوْا بِهِ) مِنَ الْعَذَابِ
 (أُولَئِكَ لَهُمْ سُوءُ الْحِسَابِ) وَهُوَ التَّوَاخُّدَةُ بِكُلِّ مَا عَمِلُوهُ لَا يُغْفَرُ مِنْهُ شَيْءٌ (وَمَا أَوْهَرُ جَهَنَّمَ وَبَلَسَ الْيَهَادُ)
 الْفَرَّاشُ مِنْ

توجه: اللہ نہ بہتہ دہ چہ مادہ دہ نہ حاملہ دہ؟ آیا ہلک دہ یا جینے، یو دہ یا دودہ وغیرہ
 او بہ مودہ د حمل کنہی چہ کوم کہی زیاتی کہی ہفہ ورتہ ہم پتہ دہ، ہر خیز د ہفہ پہ نیز پہ
 مقدار او حد سرہ دہ، چہ د ہفہ مقرر مقدار نہ تجاوز نشی کیدہ، پہ پتہ او پہ ہنکارہ باندہ
 علم لرونکہی دہ او ہفہ لوئی او پہ خیل مخلوق باندہ دہ طاق ت پہ ذریعہ غالب دہ، پہ
 الصتعال کنہی یاء او بغیر د یاء دوارہ قراتونہ دی، پہ تاسو کنہی یو کس کہ پہ مزہ خبرہ
 او کری یا پہ زورہ، د اللہ پہ علم کنہی تول برابر دی، او ہفہ شوک چہ د شہی پہ تیاریہ کنہی پتہ
 وی یا پہ ورخ کنہی پہ لار کنہی د تلور راتلو د وجہ ہنکارہ وی، د ہر انسان سرہ مخکنہی روستو
 د نگرانہ دیارہ، د شہی ورخی دیوتن والا فرشتہ لگیلدی وی، کوم چہ د اللہ پہ حکم سرہ
 نگرانہ کوی، یعنی د ہفہ پہ حکم سرہ د جناتو وغیرہ نہ حفاظت کوی، حقیقت دادہی چہ اللہ
 د یو قوم حالات نہ بدلوئی یعنی د ہغوی نعمتونہ نہ سلب کوی، تردہی چہ دوی خیلہ دہ
 صفاتو لہ بدل نہ کری کوم چہ پہ دوی کنہی دی، یعنی خیل نہ صفات پہ بدو صفاتو سرہ
 بدل نہ کری، او چہ کلہ د یو قوم د عذاب فیصلہ او کری نو ہفہ شوک بدلولہی نشی، اگر چہ
 نگران فرشتہ وی یا نور شوک اللہ تعالیٰ چہ چاتہ د سزا ورکولو ارادہ او کری نو د ہغوی پہ

مقابله کښې د هغه څوک مددگار نه وی چې هغوی د عذاب نه بچ کړي (من وال کښې من) زانده دې، هم هغه ذات دې کوم چې ستاسو مخې ته بجلي پرکوي، چې هغې سره مسافرو ته فکر اولگي او مقيمينو ته د باران اميد وي، او هم هغه دې چې د اوبو نه ډکې اورينې پيدا کوي او د اورينو هغه آواز چې هغه يو فرشته ده کومه چې د اورينو په چلولو باندې مقرر ده، د حمد سره تسبيح بيانوي يعنې هغه سبحان الله وبحمده وائی، او فرشتې د هغه يعنې د الله د وري نه د هغه تسبيح بيانوي، او هغه بجلي لپړي، او دا يو قسم اور دې، کوم چې د اورينو نه راوځي، نو چې بيا هغه په چا باندې او غواړي او غورزوي نې، نو هغوی اوسوزوي، مخکښې آيت د هغه سړي په باره کښې نازل شو چې د هغه د دعوت د پاره حضور ﷺ يو کس اولېږلو نو هغه کس او ونيل چې د الله رسول څوک؟ او الله څوک؟ آيا هغه د سروزرو دې يا د سپينو يا د تانبې دې؟ نو هغه باندې د اسمان بجلي راپريوتله، او د هغه سړو کهو پري نې والوزوله، او کافران د الله په باره کښې نبي ﷺ سره جگړې کوي، په واقع کښې هغه زبردست قوت والا دې، يا نيولو والا دې او د الله کلمه برحق ده، او هغه کلمه لا اله الا الله ده، او هغه هستيانې کومو ته چې دوی آواز کوي چې هغه بتان دي، دوی د هغوی عبادت کوي او دوی ته هيڅ جواب ورکولې نشي د هغه خيز په باره کښې کوم چې دوی غواړي، دوی ته آواز کول خو د قبوليت په باره کښې داسې دی چې څوک اوبو طرف ته لاس غزولو سره د کوهي په ژانې باندې او دريږي او اوبو ته او وائی چې اې اوبو تاسو د کوهي نه راوړنئ څما خولې ته راشئ، حالانکه هغه اوبه به د هغه خولې ته چرې هم اونه رسيږي، دغه شان دا بتان هم ددوی اواز باندې جواب ورکولو والا نه دی، او د کافرانو د بتانو عبادت کول يا په حقيقت کښې هغوی ته اواز کول بې ضائع دی صرف يعنې غشي بې هدف دې، او هم الله دې چې د هغه د پاره د اسمانونو او زمکې هر شيز په خوشحالي سره لکه چې مومنان او په ناخوشحالي سره لکه منافقان او څوک چې د تورې په ذريعه مجبوره کړې شوی وي، او د ټولو څيزونو سوري سحر او ماينام الله ته سجده کوي اې محمد ﷺ د خپل قوم نه تپوس او کړه چې د اسمانونو او د زمکې رب څوک دې؟ او که هغوی جواب درنکړی نو پخپله ورته او وایه چې هغه الله دې ځکه چې ددې نه علاوه بل څه جواب نشته، بيا دوی ته او وایه چې کله حقيقت دادې نو آيا تاسو د الله نه غير يعنې بتانو لره مو کار ساز جوړ کړې دی چې د چا عبادت کوئ کوم چې د خپلې گټې او نقصان مالکان نه دی او تاسو د گټې او نقصان مالک پريښې دې؟ دا استفهام توبيخي دې، (دوی نه تپوس او کړه) آيا روند او روغ يعنې کافر او مومن، او د کفر تياره او د ايمان رنډا برابر کيدې شي نشي کيدلې، او که داسې نه وي، نو آيا دوی داسې شريکان جوړ کړې دی چې هغوی د الله په شان څه پيدا کړې وي، چې د هغې د وجې نه د شريکانو پيدا کړي څيزونه او د الله پيدا کړي څيزونه په دوی باندې مشتبه (ګډوډه) شول؟

چې د هغې د وجې نه دوی ئې مستحق د عبادت وگنرل، دا استفهام انکاری دي، یعنی خبره داسې نه ده، او د خالق حقیقی نه علاوه څوک د عبادت لائق نشته، اووایه چې د ټولو څیزونو خالق صرف الله دي، په دې کښې د هغه سره څوک شریک نشته، لهذا په عبادت کښې هم د هغه شریک نشته، هغه یو دي، او خپلو بندگانو باندې غالب دي، بیا ئې د حق او د باطل مثال بیانولو سره او فرمائیل الله تعالی د اسمان نه اوبه راوورولې، نو نالوندی د خپل گنجائش مناسب هغه اویولې، بیا دې سیلاب په اوبو باندې اوچت شوې زگ اوچت کړو، او هغه د اوبو په سر باندې راتلونکې ښخله ده، او د زمکې په دھاتونو کښې سره زر، سپین زر او تانبا چې هغه په اور کښې گرموی، د زرو جوړولو دپاره یا د نور سازو سامان دپاره، چې د هغې نه فائده او خستلې شی، مثلاً لوښې کله چې دا ویلې کړې شی، دغه شان یعنی د سیلاب د رگونو په پشان زگونه دی او هغه خیرې دی کوم چې بهتې جدا کوی، د ذکر شوې مثال په شان الله تعالی د حق او باطل مثال بیانوی، د سیلاب او د ویلې شوې دھات زگ هغه ناکاره کیدو نه پس ختم شی، یعنی بیکار او گنرلې شی او اوغوورزولې شی، او چې د څه نه خلق فائده اوچتوی، چې هغه اوبه او دھاتونه دی، نو هغه په زمکه باندې څه موده پورې ایسار وی، او حق ثابت او باقی وی، الله تعالی د مذکور مثال په شان مثالونه بیانوی، او کومو خلقو چې د خپل رب حکم اومنلو، یعنی اطاعت په ذریعہ ئې تابعداری اوکړه، د هغوی دپاره جنت دي، او کومو خلقو چه هغوی کافران دی د هغه حکم اونه منلو که ددوی دپاره په زمکه کښې چې څه دی دې سره دومره نور هم وی، نو هغه به د عذاب په بدله کښې ورکړی، هم دغه هغه خلق دی چې د هغوی دپاره بد حساب دي، او دا د دوی د ټولو عملونو مواخذہ ده، په دې کښې به هیڅ نه معاف کیږی، او چې د چا ځای ښه جهنم دي نو هغه دیر بد ځای دي، دیر خراب د ملاستې ځای دي.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

فوله: المتعال: اسم فاعل واحد مذکر غائب، (تفاعل نه) مصدر تعالی، المتعال، په اصل کښې المتعالی وو، د آخر نه یاء حذف شوه، ماده ئې علو ده، دلته ثلاثی مجرد ثلاثی مزید ته دا اورلو مقصد په معنی کښې زیاتوالې بیانول دی، ددې معنی ده (دیر اوچت، دیر بزرگی، په المتعال کښې دوه قراتونه دی، یاء سره المتعالی، او بغیر د یاء نه یعنی المتعال.

فوله: سواؤمنکر: الخ په دې کښې دوه ترکیبونه دی

① سواؤ خبر مقدم او (من ابرومن جهنم) مبتدا مؤخر

حوال: چې مبتدا دوه دی نو خبر به مو هم تشبیه راوړې وو، یعنی سواؤان وئیل پکار وو؟ جواب: سواؤ، چونکه مصدر په معنی د مستور دي، لهذا په دې کښې واحد، تشبیه، جمع

برابر دی

⑦ سواء مبتدا، او اسر القول، الخ ددی خبر.

سوال: سواء نکرہ دہ، ددی مبتدا راتلل صحیح نہ دی؟

جواب: د سواء صفت چونکہ منکم موجود دی لہذا پہ دی کنبی تخصیص پیدا شو، چہ د ہفہ د وجہ نہ د سواء مبتدا جوریدل صحیح شول.

فولہ: سارب، دا د سرب نہ اسم فاعل دی، پہ معنی د (لار کنبی تلونکی، پہ کوخو کنبی گرخیدونکی، د سارب جمع سرب دی، خنگہ چہ د راکب جمع راکب راخی، د سارب عطف پہ (من هو مستخف) باندی دی نہ چہ پہ مستخف باندی.

فولہ: معقبات: دا د اسم فاعل صیغہ دہ، او د معقبہ جمع دہ، (تفعیل) نہ تعقیب مصدر دی، (پہ نمبر نمبر د شہی ورخے راتلونکی فرشتی

فولہ: تعقب: پہ دی کنبی اشارہ دہ چہ معقبات د اعتقب نہ دی، پہ اصل کنبی متعقبات وو، تاہ ئی پہ قاف کنبی مدغم کرہ، ہفہ فرشتی چہ پہ تلو راتلو کنبی پہ یو بل پسہ وی، مراد ہفہ فرشتی دی چہ د شہی ورخی دیوتی بدلوی.

فولہ: مرد: اسم فعل، واپس کول،

فولہ: من: وال: (من) زائدہ دی، وال اسم فاعل، پہ اصل کنبی والی وو، (ض) یا، حذف کرہ شوہ، مددگار، حمایتی

فولہ: خوفاً وطمعا: بعضی خلقو وٹیلو دی چہ دواہ د مصدریت د وجہ نہ منصوب دی، تقدیری عبارت داسی دی لقاواو خوفاً، ولطموا طمعا، او وٹیلے شوی دی چہ د یریکم د کاف نہ حال دی، ای حال کونکہ عائفین وطماعین، ابو البقاء وٹیلے دی چہ دا دواہ د خپل خپل فعلونو مفعول ہم کیدی شی، (خو زمحشری انکار کرہ دی) او بعضی حضراتو د البرق نہ ہم حال گرخولی دی.

فولہ: تسبیح: پہ دی کنبی اشارہ دہ چہ د الملائکۃ عطف پہ الرعد باندی دی نہ پہ قریب باندی. فولہ: بقحف: قحف کھوپری، کاسہ، سر (جمع) اقحاف، قحوف

فولہ: ای کلمۃ: پہ دی کنبی اشارہ دہ چہ دعوت د (دعاء) پہ معنی کنبی نہ دی، او نہ د الدعوة المجابۃ پہ معنی کنبی دی.

فولہ: استجابة: سوال: استجابة د مقدر گرخولو خہ ضرورت وو؟

جواب: دوو وجو نہ، اول دا چہ مستثنی د مستثنی منہ د جنس نہ شی، خکہ چہ مستثنی متصل اصل دی او مستثنی منہ (استجابة) دی کوم چہ دیستجیبون نہ معلومیری، خکہ چہ فعل پہ مصدر باندی دلالت کوی، دویم دا چہ کہ استجابة مقدر اونہ گنرلے شی، نو

تشبيہ العرض بالذات بہ لازم شی، کوم چي جائز نہ دي خکھ چي استجابة عرض دي، او باسط کفیه ذات دي، د بتانو نہ غوبستونکي ني هغه سري سره يو شان کړي دي چي اوبو نه وائي چي ته خما خولي ته راشه، ښکاره ده چي دا بېوقوفی او کم عقلتوب دي، خکھ چي اوبه جماد دي، په دي کښي د چا د فرياد اوريدلو صلاحيت نشته، دغه شان هغه کس چي د بتانو نہ مرادونه غواړي هغه هم کم عقل او بېوقوف دي، خکھ بتان هم بي حسه او جماد دي.

قوله: غدو: دعداء جمع ده، د سحرې وخت

قوله: الاصال: داداصل جمع ده، د شپې وخت

قوله: جفاء: برون غراب، باطل، بي فائده، يقال جفا الوادي والقدر، يعنى وادى، او کتوى (هاندی) خپل زږ بهر کړو.

قوله: اجابوه بالطاعة: په دي کښي اشاره ده، چي استجابوا (استفعال) د افعال په معنى کښي دي لهدا دا اعتراض ختم شو چه دلته د طلب معنى مقصود نه ده.

قوله: الجنة: ددي اضافي سره دي خبري طرف ته اشاره ده چي الحسنی د الجنة محذوف صفت دي، الجنة الحسنی، مبتدا مؤخر او للذين الخ خبر مقدم دي.

[اياتونه: ۱۹ - ۲۶]

وَنَزَّلَ فِي خَزَنَةٍ أَوْبَىٰ جَهَنَّمَ أَفْصَنَ يَعْلَمُ لَمَّا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الْحَقُّ لَا تَمَنَّى بِهِ (كُنْ هُوَ أَعْمَىٰ) لَا يَعْلَمُهُ وَلَا يُؤْمِنُ بِهِ لَا (إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ) يَعْظُ (أُولَئِكَ الَّذِينَ يَدْعُونَ) أَسْخَابَ الْفُقُولِ (الَّذِينَ يُقُولُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ) الْفَاخُوذُ عَلَيْهِمْ وَهُمْ فِي عَالَمِ الدَّرْ أَوْ كُلِّ عَهْدٍ (وَلَا يَتَّقُونَ الْيَمِثَاقَ) بِزَكِ الْإِيمَانِ أَوْ الْفَرَايِضِ (وَالَّذِينَ يَصِلُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ) مِنَ الْإِيمَانِ وَالزَّجْمِ وَغَيْرِ ذَلِكَ (وَيَحْشَوْنَ رَبَّهُمْ) أَيْ وَعِبِدَهُ (وَيَخَافُونَ سُوءَ الْحِسَابِ) تَقْتُمْ مِثْلَهُ (وَالَّذِينَ صَبَرُوا) عَلَى الطَّاعَةِ وَالْبَلَاءِ وَغَنِ الْمَغْصِيَةِ (الْبَيْقَامِ) طَلَبَ رَوْحِهِ رَبَّهُمْ لَا غَيْرَهُ مِنْ أَغْضَاؤِ الدُّنْيَا (وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَالْأَقْفَا) فِي الطَّاعَةِ (وَمَارَرَقْنَا هُمْ بِرَأْوَاعِلَانِيَّةٍ وَيَذَرَعُونَ) يَذْفَقُونَ (بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةِ) كَمَا لَجَلِي بِالْجَلْمِ وَالْأَذَى بِالصَّرِ (أُولَئِكَ هُمُ عَفَى الدَّارِ) أَيْ الْعَاقِبَةُ الْمَخْشُودَةُ فِي الدَّارِ الْآخِرَةِ مِمَّا رَجَّتْ عَدْلُونَ (إِقَامَةً يَدْخُلُونَهَا) هُمْ (وَمَنْ صَلَحَ) آمَنَ (مِنْ أَهَائِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ) وَإِنْ لَمْ يَنْفَعُوا بِخَلْقِهِمْ يَكُونُونَ فِي ذَرْجَاتِهِمْ تَكْرِمَةً لَهُمْ (وَالْمَلَائِكَةُ يَدْخُلُونَ عَلَيْهِمْ مِنْ كُلِّ بَابٍ) مِنْ أَنْبَاءِ الْخَلْقَةِ أَوْ الْفُضُورِ أَوَّلَ دُخُولِهِمْ لِلتَّهْنِيَةِ يَدْخُلُونَ (سَلَامًا عَلَيْهِمْ) هَذَا الثَّوَابُ (بِمَا صَوَّرْتُمْ بِصُورَتِكُمْ فِي الدُّنْيَا) رَقِيعَةً عَفَى الدَّارِ غَفِيَّاكُمْ (وَالَّذِينَ يَتَّقُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ وَيُقِيمُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ وَيُفِيدُونَ فِي الْأَرْضِ) بِالْخَفْرِ وَالْمَغَامِي (أُولَئِكَ هُمُ الْمُكْتَمَةُ) الْبُغْدُ مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ (وَهُمْ سُوءُ الدَّارِ) الْعَاقِبَةُ السَّيِّئَةِ فِي الدَّارِ الْآخِرَةِ وَهِيَ جَهَنَّمَ (اللَّهُ يَسْطُرُ الرِّزْقَ) يُؤْتِيهِ (لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَدِّ) يُضَيِّقُ لِمَنْ يَشَاءُ (وَقَرَحُوا) أَيْ أَفْلَ مَكَّةَ فَرَحَ بَطَرِ (بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا) أَيْ بِمَا نَالُوا فِيهَا (وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا) خُجْبَ خَبَاءِ (الْآخِرَةِ) الْأَمْتَامِ شَيْءٌ قَلِيلٌ يُفْتَحُ بِهِ وَيُدْعَبُ

ترجمہ او دا راروان آیت د (حضرت) حمزہ او ابو جہل پہ بارہ کنبی نازل شو آیا ہفہ کس چي
 دا علم لری چي تاتہ ستا د رب د طرف نہ غہ نازل شوی دی ہفہ پہ حقہ دی او پہ ہفہ باندی ایمان
 ہم راوری د ہفہ کس پشان کیدی شی شوک چي روند وی؟ چي نہ دا پیژنی او نہ پہ دې یقین
 ساتی؟ نہ نصیحت خو ہفہ خلق قبولی کوم چي عقلمند وی چي د الله وعده پورا کوی، کومہ چي
 د دووی نہ ہفہ وخت اخستلې شوې وہ چي کله دوی د عالم ذر یعنی د مبرو پہ شکل
 کنبی وو، یا مطلقا ہرہ وعده نہ ماتوی او ہغوی د ایمان یا فرائض پربینودلو سرہ وعده
 نہ ماتوی او شوک چي یوزنی کوی ہفہ غہ چي د ہفہ د یوزنی کولو چي الله حکم کړي دې او ہفہ
 چي د کوم حکم نہ ورکړي دې ہفہ ایمان راوړل دی او صلہ رحمی کول دی وغیرہ وغیرہ،
 او د خپل رب نہ ویرپری یعنی د ہفہ د وعید نہ او د بد حساب نہ ویرپری دغہ شان آیت
 مخکنبی تیر شوې دې او ہغوی د خپل رب د رضامندی غوښتلو د پارہ نہ چي د دنیا د خہ
 مطلب د پارہ طاعت باندی او مصیبت باندی، او د گناہ نہ لري اوسیدلو باندی صبر کوی
 او مونځونو لره برابر ادا کوی، او غہ چي مونځ ہغوی تہ ورکړي دی د ہفہ نہ پہ تابعداری سرہ پہ
 پتہ او پہ ښکارہ خرچ کوی، او بدی لره پہ نیکی سرہ لري کوی، مثلاً جہالت لره پہ بردبادی او
 تکلیف لره پہ صبر سرہ، ہم دغہ دی د چا د پارہ چي د آخرت کور دې، یعنی پہ آخرت کنبی نہ
 انجام ہفہ جنت دې، چي پہ ہفہ کنبی بہ دوی اوسیری چرتہ چي بہ دوی پخپلہ ہم غی، او
 ددوی مورپلار او ښځي او بچی چا چي ایمان راوړي دې ہغوی بہ ہم غی، اگر چي ہغوی بہ ددوی
 پشان عمل کړي نہ وی ہغوی بہ ہم ددوی پہ درجو کنبی وی او دا بہ د اکرام پہ توگہ سرہ
 وی، او فرشتي بہ دوی تہ د جنت د ہرې دورازې طرف نہ راخی، یا بہ د محفلو د ہرې دروازې نہ
 راخی، د فرشتو اول خل راتلل بہ د مبارکئ د پارہ وی او وائی بہ پہ تاسو دې سلامتیا وی
 دا اجر او ثواب تاسو تہ د ہفہ صبر پہ بدلہ کنبی میلاؤ شوې دې کوم چي تاسو پہ دنیا کنبی
 کړي وو څومرہ ښہ بدلہ دہ، ستاسو د پارہ د آخرت د کور، او کوم خلق چي د الله وعده د کلکوالی
 نہ پس ماتوی، او د کوم څیز الله دیوځاي کولو حکم کړي دې ہفہ پریکوی او د کفر او گناہ د وجہ
 نہ پہ زمکہ کنبی فساد کوی دا ہفہ خلق دی چي پہ دوی باندی لعنت دې یعنی د الله د رحمت نہ
 لري دی او دوی د پارہ خراب کور دې، یعنی پہ آخرت کنبی ددوی دپارہ خراب انجام دې او
 ہفہ جہنم دې الله چي چاتہ روزی او غواری نہ زیاتہ کړی او چا تہ چي او غواری کمہ نہ کړی
 او اہل مکہ خو د دنیا پہ زندگئ کنبی پریوتلو سرہ مست شول یعنی پہ ہفہ باندی کوم چي
 دوی تہ د دنیا پہ زندگئ کنبی حاصل شو او د دنیا زندگئ د آخرت د زندگئ پہ مقابلہ
 کنبی ډیرہ لږہ ذخیرہ دہ، د ہفہ نہ فائدہ اخلی، او بیا دې پریریدی رخصت شی

د قیوداتو فوائد اوتسهیل

قوله: افسن یعلم: همزه په فعل محذوف باندې داخله ده، او فاء عاطفه ده، تقدیری عبارت داسې دې ایستی المؤمن والکافر من یعلم: العلم

قوله: لا: په دې کښې اشاره ده چې استفهام انکاری په معنی د نفی کښې دې

قوله: اولئک لهم عقبی الدار: دا جمله د الذین صبروا مبتداً خبر دې

قوله: هی: په دې کښې اشاره ده چې جنت عدن د مبتداً محذوف خبر دې نه چې د عقبی الدار نه خبر، څنگه چې بعضې خلقو وئیلې وو.

قوله: یدخلونها: هم

موال: هم مقدر کنترولو څه ضرورت راغلو؟

جواب: چې د (من صلح) عطف د یدخلونها په ضمیر باندې صحیح شی، ځکه چې په ضمیر مرفوع متصل باندې د عطف د پارہ د ضمیر منفصل په ذریعې سره تاکید راوړل ضروری دی،

قوله: یقولون نبي مقدر او کنترولو چې کلام مربوط او په ترتیب شی:

قوله: عما قالوا فیها: یعنی د دنیا زندگی خو هر چا ته حاصله ده په نفس زندگۍ باندې مستبدل مراد نه دی، بلکه د دنیا په زندگۍ کښې چې څه هم دوی ته حاصل وی په هغې باندې فخر او غرور کول مراد دی.

[ایاتونه: ۲۷ - ۳۱]

وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ مَكَّةَ (لَوْلَا) فَلَا (أَنْزَلَ عَلَيْنَا) عَلَى مُحَمَّدٍ (آيَةً مِنْ رَبِّهِ) كَانَفِصًا وَآيَةً وَالثَّقَّةَ (قُلْ) لَهُمْ (إِنَّ اللَّهَ يُخَيِّلُ مَنْ يُشَاءُ) إِضْلَالَهُ فَلَا تُغْنِي عَنْهُ الْآيَاتُ شَيْئًا (وَيَهْدِي) يُزِيدُ (إِلَيْهِ) إِلَى دِينِهِ (مَنْ أَتَابَ) رَجَعَ إِلَيْهِ وَيَنْزِلُ مِنْ مَنْ (الَّذِينَ آمَنُوا وَتَطْمَئِنُّ) تَسْكُنُ (قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ) أَيْ وَغَدَهُ (أَلَا يَذْكُرُ) اللَّهُ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ) أَيْ قُلُوبُ الْمُؤْمِنِينَ (الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ) مبتداً خبره (طَوًى) مُضْطَرِّ مِنْ الطَّيْبِ أَوْ شَجَرَةٍ فِي الْجَنَّةِ يَسِيرُ الرَّاكِبُ فِي ظِلِّهَا يَأْتِيهِ غَامٌ مَا يَفْطَعُهَا (هَمْزٌ مَحْذُومَةٌ) مَزْجٌ (كَذَلِكَ) كَمَا أَرْسَلْنَا الْأَنْبِيَاءَ فَتِلْكَ (أَرْسَلْنَاكَ فِي أُمَّةٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهَا أُمَمٌ لَتَلَوُنَّ) نَفَرًا (عَلَيْهِمُ الَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ) أَيْ الْفَرَادَى (وَهُمْ يَكْفُرُونَ بِالرَّحْمَنِ) حَيْثُ قَالُوا لَمَّا آمَنُوا بِالْحُجُودِ لَهُ وَمَا الرُّحْمَنُ (قُلْ) لَهُمْ يَا مُحَمَّدُ (هُوَ) رَبُّ لَإِلَهِ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ مَتَابُ) وَنَزَّلَ لَمَّا قَالُوا لَهُ إِنَّ كُنْتَ نَبِيًّا فَسَيَرْنَا جِهَانًا مَكَّةَ وَاجْعَلْ لَنَا فِيهَا أَنْهَارًا وَغِيوًا يَنْفِرُسُ وَنَنْزِعَ وَابْعَثْ لَنَا آتَاءَنَا الْمَوْتَى يَكَلِّمُونَا أَنْكَ نَبِيٍّ (وَلَوْ أَنَّ قُرْآنًا سُورِتُ بِهِ الْحَيَاةُ) نَفُتْ عَنْ أَمْبَاتِهَا (أَوْ قُطِعَتْ) شَقِئَتْ (بِهِ الْأَرْضُ أَوْ كَلِمَةً بِهَ الْمُوتَى) بَانَ يُخَيَّرُ لَمَّا آمَنُوا (بَلْ لِلَّهِ الْأَمْرُ جَمِيعًا) لَا يَفِرُّهُ فَلَا يُؤْمِنُ إِلَّا مَنْ شَاءَ إِيْمَانَهُ دُونَ غَيْرِهِ إِنْ أَوْتُوا مَا اقْتَرَعُوا وَنَزَّلَ لَمَّا أَرَادَ الصَّحَابَةُ إِظْهَارَ مَا

افترخوا طففا فی ایمانہم (اَلْفَرِیَاسُ) یغلم (الَّذِینَ آمَنُوا اَنْ) مُحَفَّہ اَنْ اَنْه (لَوْ شَاءَ اللّٰہُ لَهَدٰی النَّاسَ جَمِیْعًا) اِلٰی الْاِیْمَانِ مِنْ غَیْرِ اَیۡہ (وَلَا یَزَالُ الَّذِینَ کَفَرُوْا) مِنْ اَہْلِ مَنۡکَہ (تُجِیِبُہُمْ بِمَا صَنَعُوْا) بِضَمِّہُمْ اَنْ کُفَرُوْا (عَارِیۡۃً) ذَہِیۡۃً تَفَرَّعُہُمْ بِصُوفِ الْبَلَاءِ مِنْ الْفُتْلِ وَالْاَسْرِ وَالْخُزْبِ وَالْخُذْبِ (اَوْ تَحُلَّ) بِمَا تَحُدُّ بِخَبَرِکَ (لَوْ یَتَّوَمَّنُّ دَاہِمُہُمْ) مَنۡکَہ (حَتّٰی یَأْتِیَ وَعَدُ اللّٰہِ) بِالنَّصْرِ عَلَیْہِمْ (اِنَّ اللّٰہَ لَا یُخْلِیُ الْیَاسِعَادَ) وَلَقَدْ خَلَّ بِالْخُذْبِیۡۃِ حَتّٰی اَتٰی فَتَحَ مَنۡکَہ

ترجمہ: او د اہل مکہ نہ کافران وائی چہ محمد ﷺ باندی د ہفہ د رب د طرف نہ خہ نخنبہ معجزہ، ہمسایہ بیضا، او د صالح ﷺ د اوبنی پشان ولی نازل نہ شول، دوی تہ اووایہ چہ اللہ شوک گمراہ کول اوغواړی نو بی لاری ئی کری ننبی او معجزی ورته خہ فاندہ نہ ورکوی او شوک چہ ہفہ طرف تہ رجوع اوکړی نو ہفہ د خپل دین طرف تہ لاری نساوندہ کوی او د (من) نہ الذین آمنوا، بدل دی، کومو خلقو چہ ایمان راوړلو د هغوی زړونہ د اللہ پہ ذکر یعنی د ہفہ د وعدو نہ اطمینان حاصلوی، یاد ساتی چہ د اللہ د ذکر نہ د منومانو زړونو تہ تسلی رسی، کومو خلقو چہ ایمان راوړو او نیک عملونہ ئی اوکړل د هغوی د پارہ خوشحالی دہ، اوبہترین خاٹی دی، الذین آمنوا مبتدا دہ، او (طوبی) ددی خبر دی، (طوبی) د الطیب نہ مصدر دی یا پہ جنت کنبی داسی اونہ دہ چہ پہ اس باندی سور کس پہ هغی باندی پہ سوونو کالونہ خی خوبیا بہ ہم د هغی مسافت ختم نہ کری، یعنی خنکہ چہ مونږ ستا نہ مخکنبی پیغمبران راولیږل، دغه شان مونږ تہ پہ یو داسی امت کنبی رالیږلې ئی چہ د هغی نہ مخکنبی ډیر امتونہ تیر شوې دی، چہ تاسو دوی تہ قرآن اولولې کوم چہ مونږ د وحی پہ ذریعہ تاسو تہ رالیږلې دی، دوی د رحمن نہ انکار کونکی دی خکہ چہ کله دوی تہ اووئیلې شول چہ رحمن تہ سجدہ اوکړئ نو دوی اووئیل چہ رحمن خہ خیز دی؟ تہ ورته اووایہ چہ حما پروردگار ہم ہفہ دی د ہفہ نہ سوا بل معبود نشته، پہ ہفہ باندی حما پھروسہ دہ او ہم ہفہ تہ حما واپس کیدل دی، او دا راتلونکې آیت ہفہ وخت نازل شو چہ کله کافرانو نبی ﷺ تہ اووئیل کہ چرې تہ پیغمبر یی نو د مکې غرونہ ددی خاٹی نہ لري کرہ، او زمونږ د پارہ پہ مکہ کنبی نہرونہ او ولی جاری کرہ چہ مونږ اونې اوکړو او پتی جوړ کړو، او زمونږ مړہ پلار نیکیان ژوندی کرہ چہ هغوی مونږ تہ اووائی چہ تہ د اللہ نبی ﷺ ئی او کہ فرض کہ داسی یو قرآن وو چہ د هغی پہ ذریعې سرہ غرونہ د خپل خاٹی نہ لري کولې شوې یاد زمکې ټکړې ټکړې کیدې شوې یا د هغی پہ ذریعہ سرہ د مړو سرہ خبرې کیدې شوې پہ داسی طریقہ چہ هغوی بہ ژوندی کولې شو، نو بیا بہ ہم دوی ایمان راوړې نہ وو بلکہ پورا اختیار ہم اللہ لره دی، نہ چہ بل چا لره، نو بیا بہ ہم چا ایمان راوړې نہ وو، خو ہفہ کس د چا ایمان چہ اللہ غوښتلو نہ چہ بل چا، اگرچہ ددوی د خوښې ننبی اوبنودلې شی، او راتلونکې آیت ہفہ وخت نازل شو چہ کله صحابہ کرامو د اہل مکہ والو د ایمان پہ

خواهش کښې د غوښتونکو نښو د ښکاره کولو تمنا او کره، نو آيا ايمان والا په دې خبره نه پوهېږي چې خبره داده چې که الله غوښتله نو بغير د نښو نه ئې ټولو خلقو ته د ايمان هدايت ورکړي وو، او کافرانو ته به يعنې اهل مکه ته به د هغوی د کارونو د وجه يعنې د کفر په وجه داسې مصيبتونه ورسيږي چې دوی به پازايوی، لکه قتل، قيد، جنگ او قحط، اې محمد ﷺ ته به خپل لښکر سره مکې ته نژدې په حديبيه کښې نزول کوئی تر دې چې ددوی خلاف د الله د نصرت وعده واورسيږي يقينا الله د خپلې وعده خلاف ورزی نه کوی، او نبی عليه السلام په حديبيه کښې نزول او فرمايلو تر دې چې مکه فتح شوله.

د قيوداتو فوائد او تسهيل

قوله: هلا: د لولا تفسير ئې په هلا سره کولو کښې ئې اشاره او کره چې دلته لولا تخفيضيه دې،

قوله: وابدل من من: يعنى (من انا) نه واخله تر د الذين آمنوا الخ پورې جمله بدل الكل دې.

قوله: الذين آمنوا: د تركيب په لحاظ سره پنځه صورتونه كيدې شي

① الذين آمنوا مبتداً او روستو راتلونكي (الذين آمنوا) جمله ددې خبر، او په مينځ كښې وتلن قلوبهم ذكر الله جمله معترضه

② الذين آمنوا، د (من انا) نه بدل الكل

③ الذين آمنوا د (من عطف بيان دې.

④ مبتداً محذوف خبر وي، اى هم الذين آمنوا،

⑤ فعل محذوف د وجه نه منصوب وي، اى امدح الذين آمنوا

قوله: اى وعده: (ذكر الله) تفسير په وعده سره کولو کښې ئې اشاره او کره چې دلته عام ذکر دې او خاص ترې مراد دې گڼي ذکر الله به وعده او وعيد دواړو ته شامل شوې وو، او وعيد سره زړونو د مطمئن کيدو په ځاې پرېشانه کيږي، مفسر علام په (اى وعده) سره دې سوال طرف ته اشاره کړې ده.

قوله: طوبى: خوبى، خوشحالى، د جنت د اونې نوم، علامه آلوسى طوبى د طاب يطيب مصدر گرځولې دې، لکه بشرى، زلفى، او ياساكن په ماقبل کښې د ضمي د وجه په راو سره بدله ده، په اصل کښې طيبى وو،

قوله: فبیرعنا: اى سير فرائك عنا جمال مکه

قوله: شقت: يعنى د نبى عليه السلام د قرامت د وجه نه به زمکه اوشليده او ددې نه به چينې او نهرونه جارى شوې وو، او بعضو ونيلې دى، چې د قطعت مطلب دې، د قرآن

په ذريعه سره طى الارض، يعنى په تيزنى سره په ان فن كېنې مزل كول.
 قوله: لَمَّا آمَنُوا: دا د (لو) جواب دې كوم چې محذوف دې.

قوله: لَا يَغْوِيهِ: په دې كېنې اشاره ده، چې لله الامر جميعا، اصل عبارت دې الامر جميعا لله، جار مجرور د اختصاص د وجې مقدم كړې شو، چې هغه مصنف علام په (لا بغيره) ونيلو سره ښكاره كړه.

قوله: يَعْلَمُ: د (يُشَسِّسُ) تفسير يې په (يَعْلَمُ) سره كړې دې، يعنى (لَمْ يَشْسُوا) تفسير په (لَمْ يَعْلَمُوا) سره په لغت د بنونخ يا د هوازن مطابق دې. او يا د (يَاسُ) د علم معنى لره د متضمن كيدو د وجه كړې دې، ځكه چې كوم سرې خفا وى هغه ته پته وى چې دا كار كيدو والا نه دې.

قوله: بِصَنَعِهِم: د ماصنوا تفسير په (بصنعهم) سره كولو كېنې يې اشاره او كړه چې (ما) مصدر يه ده، نه چې موصوله، لهذا د عدم عائد اعتراض به نه وى.
 قوله: الداهية: الامر العظيم.

[اياتوله: ۳۲ - ۳۷]

وَلَقَدْ أَسْتَفْزَزَ رَسُولُكَ مِنْ قَبْلِكَ كَمَا اسْتَفْزَزَ بِكَ وَهَذَا تَسْلِيَةٌ لِكَثْرَةِ صَلَاتِ اللَّهِ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (قَالَ كَلِمَتٌ) انْفَلَتْ (لِلَّذِينَ كَفَرُوا) أَمْ أَعَدَّ لَهُمْ بِالْقَوِيَّةِ (فَكَيْفَ كَانَ عِقَابِ) أَيْ هُوَ وَآلِهِ مَوْضِعُهُ فَكَذَلِكَ أَفْعَلُ بِمَنْ اسْتَفْزَزَا بِكَ (أَفَنُ هُوَ قَائِمٌ رَجِيبٌ عَلَى كُلِّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ) عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ وَشَرٍّ وَهُوَ اللَّهُ كَمَنْ تَسْتَعِذُّكَ مِنَ الْأَضْطَامِ لَا دَلَّ عَلَى هَذَا (وَجَعَلُوا إِلَهُهُمُ شُرَكَاءَ قُلُوبِهِمْ) لَمْ يَكُنْ لَهُمْ (أَمْرٌ) بَلْ أَلْهَوْهُمْ (فَنُحِبُّهُمْ) اللَّهُ (بِمَا) أَيْ بِشَرْكِهِ (لَا يَعْلَمُ) هُوَ (فِي الْأَرْضِ) اسْتَفْهَامُ انْكَارِ أَمْرٍ لَا شَرِيكَ لَهُ إِذْ لَوْ كَانَ لِعَلَمِهِ تَعَالَى عَنْ ذَلِكَ (أَمْ بَلْ تُسَوِّوْنَهُمْ شُرَكَاءَ) (يُظَاهِرُونَ الْقَوْلَ) بِظَرْفٍ نَائِلٍ لَا عَقِيْقَةَ لَهُ فِي الْبَاطِنِ (بَلْ نَزَّلْنَا) لِلَّذِينَ كَفَرُوا مَكْرَهُمْ مُطْرَمٌ (وَصَدُّوا عَنْ السَّبِيلِ) طَرِيقُ الْهُدَى (وَمَنْ يَضِلَّ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ) (وَهُمْ) عَذَابُ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا بِالْفَعْلِ وَالْأَسْرِ (وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَشَقُّ) أَخَذَ مِنْهُ (وَمَا لَهُمْ مِنَ اللَّهِ) أَمْرٌ عَذَابُهُ (مِنْ) (وَأَيُّ) صَانِعٍ (مِثْلُ) صِلَةٍ (الْحَيَّةِ الَّتِي وَعَدَ الْمُتَّقُونَ) مِمَّا خَبَرَهُ مَحذُوفٌ أَيْ مِمَّا نَقَصَ عَلَيْكُمْ تَجَرُّهُ مِنْ تَحْتِهَا الْأَشْهُارُ أَكَلَهَا مَا يُؤْكَلُ فِيهَا (دَاهِيَةٌ) لَا يَمُوتُ (وَوَظَلَّتْ) دَائِمٌ لَا تَنْتَعِمُ شَيْئًا بِفَيْدِهَا فِيهَا (بَلَكُمْ) أَمْرٌ الْحَيَّةُ (عَقْفَى) غَاجِيَةُ (الَّذِينَ اتَّقَوْا) الشُّرَكَ (وَعَقَسَ) الْكَافِرِينَ النَّارَ (وَالَّذِينَ آمَنُوا) آمَنُوا بِالْكِتَابِ (عَقَبَهُ) اللَّهُ بِنِ سَلَامٍ وَغَيْرِهِ مِنْ مَوْصِييِ التَّوْحِيدِ (يَقْرَءُونَ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ) لِيُؤْمِنُوا بِهِ مَا جَعَلَهُمْ (وَمِنْ الْأَحْزَابِ) الَّذِينَ تَخَوُّوا عَلَيْكَ بِالْمَعَادَةِ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَالتَّوْحِيدِ (مَنْ يَنْكَرْ بَعْضَهُ) كَذِبُ الرُّخْصِ وَمَا عَدَا الْقَصَصِ (قُلْ إِنَّمَا أُنْزِلَتْ) فِيمَا أُنْزِلَ إِلَيَّ (أَنْ) أَيْ بَأَنِّ (أَعَدَّ) اللَّهُ وَلَا تُشْرِكْ بِهِ إِلَهَ أَدْعَاؤِ اللَّهِ مَا بَ (مَرْجِي) (وَكَذَلِكَ) الْإِنْزَالُ (أُنْزِلَتْ) أَيْ الْفَرَانُ (حُكْمًا عَرَبِيًّا) بِلَفْظِ الْفَرْبِ تَخْجَمُ بِهِ بَيْنَ النَّاسِ (وَكَلِمٌ) الْكَلِمَةُ (أَهْوَأَهُمْ) أَيْ الْكَلْبُ

لَبِنَا يَذُوقُكَ إِلَهُ مِنْ مَلَهُمْ فَرَحًا (بعد مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ) بِالتَّوْحِيدِ (مَا لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ) زَائِدَةٍ (وَلَقَى) نَاصِرٍ (وَلَا وَاقِي) غَالِبٍ مِنْ خَلْقِهِ

ترجمہ: یقیناً ستا نہ مخکنی ہم پہ رسولانو پسې توقی شوی دی، څنگه چې تا پسې توقی کړی، او دا نبی ﷺ ته تسلی ده، نو ما کافرانو ته مهلت ورکړو، بیا ما هغوی لره په سزا کېږي او نیول، نو عذاب څنگه وو، یعنی هغه په خپل ځانې باندې واقع شو، زه به هر هغه کس سره داسې کوم څوک چې تاپورې توقی کوی آیا هغه ذات چې د هر ساه اغستونکی د ښه او بد نې نگران دي او هغه الله دي، نو هغه د هغه چا پشان کیدی شي کوم چې داسې نه دی، چې هغه پتان دی، په دې (حذف د جواب) باندې وجعلوا الله، الخ دلالت کوی، ته دوی ته او وایه چې تاسو د هغوی نومونه خو واخلئ، هغه څوک دی؟ بلکه تاسو الله ته د هغه د شریک خبر ورکوئ، کوم چې هغه په زمکه کېږي نه پیژنی، استفهام انکاری دې یعنی د هغه څوک شریک نشته، ځکه چې که شریک وو نو هغه به د هغه په علم کېږي وو، الله تعالی د دې نه اوچت دي، یا تاسو هسي دا خبره په باطل گمان سره کړې ده، چې په واقع کېږي ددې څه حقیقت نشته، بلکه حقیقت دادي چې د کافرانو د پاره د هغوی مکر (کفر) ځانسته کړې شوې دي او دوی د لار د هدایت نه منع کړې شوې دي، او الله چې څوک گمراه کړي هغه ته څوک هدایت ورکونکې نشته، د دوی د پاره په دنیاوی ژوند کېږي د قتل او قید عذاب دي، او د آخرت عذاب خودې نه زیات سخت دي، او دوی لره د الله د عذاب نه څوک بچ کونکې نشته، د هغه جنت صفت د کوم چې د نیکانو خلقو سره وعده کړې شوې ده، الجنة التی، الخ مبتداً ده، ددې خبر محذوف دي، او هغه فيما نقص علیکم دي، په هغې په کېږي نهروونه جاری وی، د هغې میوې به همیشه وی، یعنی د جنت خوراکونه به همیشه وی، هغه به چې ختم نه شی. او د هغې سوري به هم همیشه وی، هغه به نمر ختمولې نشی، ځکه چې په جنت کېږي نمر نشته، دا د هغه خلقو به انجام وی چې د شرک نه شي ځان ساتلي وی، او د کافرانو به انجام دوزخ وی او هغه خلق چاته چې مونږ کتاب ورکړې دي، لکه عبد الله بن سلام د یهودیانو د مومنانو نه وو هغوی ددې نه خوشحالیږي کوم چې ستا طرف ته نازلېږي، د هغه خیز مطابق کیدو د وجه کوم چې دوی سره دی، او د یهودو او مشرکانو غه دي چې د دشمنی د وجه یو محاذ جوړ کړو په تاباندې نې په یو ځانې حمله وکړه، د قرآن چې د بعضو خبرو انکار کوی او د قصو نه علاوه د احکامو انکار کوی، تاسو به ښکاره او وښی، چې کوم خیز په ما باندې نازل شوې دي ماته خوپه دې کېږي حکم شوې هغې چې زه صرف د الله عبادت او کړم او هغه سره څوک شریک جوړ نه کړم، زه هم د هغه طرف ته بلنه کوم او د هغه طرف ته عطا ځای دي، او دغه شان مونږ قرآن د عربین فرمان جوړولو سره په عربین ژبه کېږي نازل کړو، چې ته ددې په ذریعه د خلقو په مینځ کېږي فیصله او کړې، او که تالره د توحید علم راتلو نه پس تا د کافرانو د خواهشاتو فرض کړه

کہ یہ ہفہ خبرو کنبی د کو مو چي دوی تاتہ دعوت درکوی، تابعداری دي اوکره، نو د الله طرف نه به نه ستا مده ماروی او نه به د هغه د عذاب نه خوگ بچ کونکي وی۔ (من زانده دي)

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: کيف كان عقاب: اي على اي حاله كان عطاى؟ هل كان ظلماً لمهاوكان عدلاً؟ يعنى خما عذاب د ظلم وو يا د انصاف؟ ددي جواب شارح ~~كذلك~~ د خپل قول (هو واقع موقعه، سره ورکړي دي).

قوله: کمن ليس كذلك: دا د (افمن هو قائم) مبتدا خبر محذوف دي، قريني د مقابلي د وجي، چونکه د خبر حذف مفهوم دي، ځکه د کلام د بې فائدي کيدو اعتراض نشته.

قوله: دل على هذا: يعنى په ذکر شوې باندې (جعلوا لله شركاء) دلالت کوي، او د مذکور نه مراد استفهام انکاری کيدل او په خبر محذوف باندې دلالت کول، يعنى جعلوا لله، دواړه خبرو باندې دلالت کوي.

قوله: مثل الجنة التي وعد المتقون: دا جمله مبتدا، ددي خبر محذوف دي، او هغه لها نقص عليه، تجري من تحتها الانهار، ضمير محذوف نه حال دي، تقديري عبارت دا دي:

مثل الجنة التي وعدھا المتقون تجري من تحتھا الانهار،

قوله: اكلها دائرو ظلها دائره: دا دواړه جملې هم مبتدا خبر حال دي، او ظلها، د مبتدا خبر دائم، د ماقبل د قريني د وجه نه محذوف دي،

قوله: ما يؤكل فيها:

سوال: د اكلها تفسير په (ما يؤكل) سره د څه مقصد د پاره کړي دي؟

جواب: ددي مقصد د دوة اعتراضونو جواب کول دي.

(۱) که اكلها مصدر او کنترلي شي نو د دائم حمل په دي باندې صحيح نه دي، او که اكل په معنى د ماکول واخلي نو ماکول خو د خوړلو نه پس ختم شي، لهذا د دوام دلته هيڅ معنى نشته.

(۲) د اكل نه مراد ماس شانه ان يوكل، په دي تفسير سره دواړه اعتراضونه ختم شول.

قوله: فيها: په دي کنبې اشاره ده چې په اكلها کنبې اضافت په معنى د (فى) دي او دا اسناد مجازي دي، په دي کنبې علاقه د ظرفيت ده.

قوله: حکما عربياً: دا دواړه د انزلناه د ضمير يعنى د قرآن نه حال دي، حالانکه د حکما او عربيا په قرآن باندې حمل صحيح نه دي.

جواب: حاصل دادي چې حکما مصدر په معنى د مفعول يعنى ما يحمكم به بين الناس.

راشي نو مونږ به هغوی له بدله ورکړو، آيا اهل مکه نه گوری چې مونږ نبي ﷺ ته فتح ورکولو سره زمکه دهغي د طرفونو نه راغونډوو، او الله چې په مخلوق کښې څه غواړي حکم ئې کوي، څوک د هغه حکم روستو کونکې نشته، هغه زر حساب اخستونکې دې ددوی نه مخکښ امتونو هم خپلو پيغمبرانو سره چالونه کړي وو څنگه چې تاسره چالونه کوي، خو ټول تدبیرونه الله لره دي، او د دوی تدبیر د هغه د تدبیر پشان نه دي، ځکه چې الله تعالی ته د هر ساه والا په باره کښې علم دي، چې دې به څه کوي لهذا د هغه د پاره بدله تیاره ساتي او هم دغه دهغه مکمل تدبیر دې ځکه چې هغه دا داسې پکار راوړي چې دوی ته احساس هم نه وي، او کافرانو ته به ډیر زړه معلومه شي، او د کافرنه مراد جنس کافر مراد دي، او په یو قرات کښې د کافر په ځانې کفار دي، چې کور د آخرت د چا د پاره دي، یعنی په کور د آخرت کښې بهرین انجام د چا د پاره دي، ددوی یا د نبي ﷺ او د هغه د صحابه کرامو؟ د چا د پاره دي، ددوی یا د نبي ﷺ او د هغه د صحابه کرامو. کافران وائی چې ته د الله رسول نه یی، ته دوی ته او وایه چې څما او ستا په مینځ کښې څما په رشتنوالی باندې الله گواه په اعتبار سره کافی دي، او هغه څوک چې چا سره د کتاب علم دي، او هغه د یهودو او نصاری مومنان دي.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: فذلك: مبتداً ده، او (شافیک) ددې خبر محذوف دي، مبتداً د خبر جمله، او بیا د (اما) جواب شرط شو.

قوله: فتوفيك: هم په شرط سابق باندې معطوف کیدو د وجې شرط دي، ددې هم جواب محذوف دي، او هغه (فلا تقصير منك) دي، (فانما عليك) دي محذوف علت دي، کیدي شی چې مفسر علام د شرط ثاني د جواب د حذف ته په اول باندې اعتماد کولو سره یا په علت باندې اعتماد کولو اشاره اونکړه، په خلاف د اول شرط د جواب، چې د هغې علت بیان نه کړې شو.

قوله: المراد به الجنس:

سوال: دا د دې سوال جواب دي چې په الکافر کښې الف لام د عهد اغستلو څه قرینه نشته، ځکه چې یو مخصوص متیقن کافر مراد نه دي، نه مطلقاً یو کافر مراد دي، نو بیا د کافر مفرد راوړلو څه مقصد دي؟

جواب: ددې سوال جواب دادي چې په الکافر کښې الف لام جنسی دي، کوم چې د جمع په معنی باندې مشتمل دي، فلا اعتراض.

[۱۴] سورۃ ابراہیم

سورۃ ابراہیم مکہ الہامی الذین بدلوا نعمۃ اللہ الایتین احدی او ثنتان او اربع او خمس خمسوں ایتہ
سورۃ ابراہیم مکی دی، مگر اہم تر الی الذین۔ الغر، دوہ آیتونہ، بہ دی کنبی ۵۱، ۵۲، ۵۳،
۵۴ آیتونہ دی۔

[ایاتولہ: ۱-۶]

بسم اللہ الرحمن الرحیم (آلہ اعلم بمرادہ ہذا القرآن (کتاب اُنزلنا اِلَیْکَ) مَا مُعْجِد (یُظْهِرُ
النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ) الْکُفْرَ (اِلَى النُّورِ) الْإِیْمَانَ (بِأَدْنِ) بَاسْمِ رَبِّهِمْ) وَنَبِّدِلُ مِنْ اِلَى النُّورِ (اِلَى حَوَاطِمِ)
طریق (العزیز) الغالب (الحجود) المغمود (اللہ) بالجز بَدَلْ اَوْ عَطَفَ بَیْنَ وَمَا بَعْدَهُ صِفَةً وَالزَّوْجَ مِمَّا
خِزَرِ (الَّذِی لَهُ مَا فِی السَّمَاوَاتِ وَمَا فِی الْأَرْضِ) مُلْکًا وَعِلْمًا وَعِیْدًا (وَعِیْلَ) لِلْکَافِرِیْنَ مِنْ عَذَابٍ شَدِیدٍ
(الَّذِیْنَ) نَفَتْ (یَسْتَعِیْبُونَ) یَخْتَارُونَ (الْحَمَاقَةُ الدُّنْیَا عَلَی الْأَحْیَاءِ وَیَصُدُّونَ) النَّاسَ (عَنِ سَبِيلِ) اللہِ دِینِ
الْإِسْلَامِ (وَيَقْنُوتُنَّ) اَمِی السَّیْلِ (عِوَجًا) مُغْوِجَةً (أُولَئِکَ فِی ضَلَالٍ بَعِیدٍ) عَنِ الْحَقِّ (وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُولٍ إِلَّا
بِلِسَانٍ) بَلَّغٍ (قَوْمِهِ لَیُبَیِّنَ لَهُمْ) یُفْهِمُهُمْ مَا نَا بِیْ (فَیُحِیْلِ) اللہُ مِنْ یَسَاءَ وَتَهْدِیْ مَنْ یَسَاءُ وَهُوَ الْعَزِیزُ فِی
مُلْکِهِ (الْحَکِیمُ) فِی صُنْعِهِ (وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَى بِآیَاتِنَا) الْقِسْعَ وَفَلْنَا لَهُ (أَنْ أَخْرِجَ قَوْمَکَ) بَنِی إِسْرَآئِیلَ (مِنْ
الظُّلُمَاتِ) الْکُفْرِ (اِلَى النُّورِ) الْإِیْمَانِ (وَذَرَّهُمْ بِآثَارِ) اللہِ بِغِیْبِهِ (إِنْ فِی ذَلِکَ) التَّنْذِیرُ (لَا یَاکُلُ) لِکُلِّ
صَبَّارٍ عَلَی الطَّاعَةِ (شَکْوًا) لِلنَّعَمِ (وَ) اذْکُرْ (إِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ اذْکُرُوا نِعْمَةَ اللہِ عَلَیْکُمْ اِذْ أَنْجَاکُمْ مِنْ آلِ
فِرْعَوْنَ یُسْؤُونَکُمْ سُوًّا الْعَذَابِ وَیَذْهَبُونَ أَبْنَاءَکُمْ) الْمُؤَلَّدِیْنَ (وَيَسْتَعِیْبُونَ) یَسْتَفْتُونَ (نِسَاءَکُمْ) یَقُولُ
بَغْضِ الْکُفَّةِ إِنْ مَوْلُودًا یُولَدُ فِی بَنِی إِسْرَآئِیلَ یُکُونُ سَبَبَ ذَهَابِ مُلْکِ فِرْعَوْنَ (وَفِی ذَلِکُمْ) الْإِنْجَاءُ اَوْ
الْعَذَابُ (بَلَاةٍ) إِنْجَامِ اَوْ اِنْقِلَآءٍ (مِنْ رَبِّکُمْ عَظِیمٍ)

ترجمہ: شروع کوم د اللہ یہ نوم سرہ چہ دیر مہرمانہ دیر رحم والادہ، الر اللہ دہی نہ خپل مراد خہ
پیڑنی۔ دا قرآن کتاب عظیم الشان دہی، ای محمد ﷺ دا مونہ بہ تانا نازل کرو چہ خلقو لہ د کفر د
تیارو نہ د ہغوی د رب پہ حکم سرہ د ایمان رنرا طرف تہ راویاسی لوالی النورنہ الی العزیز بدل دہی،
یعنی غالب او د تعریف قابل دہی، د اللہ لاری طرف تہ (راولہی)، لفظ د اللہ جر د العزیز نہ بدل
یا عطف کیدو د وجہ دہی، او ما بعد یعنی الذی لہ، الخ د اللہ صفت دہی، او د اللہ د رفع
پہ صورت کنبی لفظ اللہ بہ مبتدا وی او الذی لہ بہ ددہی خبر وی، ہفہ اللہ چہ پہ آسمانونو
اوز مکہ کنبی چہ شہ دی تولد اللہ دی، د ملک، تخلیق او د مملوک پہ اعتبار سرہ، او د
کافرانو دپارہ خو دستخت عذاب د وجہ ہلاکت او بریادی دہ شوک چہ د دنیا ژوند د آخرت پہ
مقابلہ کنبی خو بنوی، الذین د الکافرین صفت دہی، او خلقو لہ د اللہ د لاری نہ یعنی دین
اسلام نہ منع کوی، او پہ دہی لارہ کنبی کوہوالہی راویاسی، دا خلق د لری دہی پہ گمراہی کنبی

دی، یعنی د حق نہ لرې دی، مونږ هر نبي لره د هغه په قومی زبان کښې لپلېسې دي، چې هغه خه راوړې دی هغوی پر پوهه کړی، اوس چې الله څوک گمراه کول او غواړی گمراه شي کړی، او چاته چې او غواړی هدایت نصیب کړی ورته، هغه په خپل بادشاهن کښې غلبې والا او په خپل کارونو کښې حکمت والا دي، او دا کار واقعی دي چې مونږ موسی عليه السلام د نهه معجزو سره رالپلې وو او دوی ته مو دا اوونیل چې خپل قوم بنی اسرائیلو لره د کفر د تیارو نه د ایمان رڼا طرف ته راویاسی، او هغوی ته د الله نعمتونه وریاد کړی، بې شکه دې یادولو کښې په طاعانو باندې صبر کولو والو او په نعمتونو باندې شکر کولو والو د پاره ښې دی، او د هغه وخت ذکر چې کله موسی عليه السلام خپل قوم ته اوونیل تاسو په خپل ځان پاندې د الله نعمتونه یاد کړی چې کله شي تاسو له د قوم د فرعون نه نجات درکړو، هغوی تاسو ته سخت تکلیف رسولو، او ستاسو ماشومان هلکان شي قتلول، او ستاسو ښځو لره په ټیپ ژوندی پرېښودلې، او په دې نجات یا عذاب کښې زمونږ د رب د طرف نه لوڼې انعام یا لوڼې امتحان وو.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: هذا القرآن: په دې تقدیر کښې اشاره ده چې کتاب انزلناه د مبتداً محذوف خبر دي، نه چې کتاب مبتداً او انزلناه ددې خبر، ځکه چې کتاب نکره محضه ده، چې د هغې مبتداً، رااتلل صحیح نه دی.

قوله: ويبدل من الی النور: الی صراط العزیز د الی النور نه د عامل د اعادې سره بدل دي.

قوله: بالجریدل او عطف: بیان یعنی لفظ الله د العزیز نه بدل دي، یا عطف بیان دي.

سوال: لفظ لله علم دي او العزیز صفت دي، د علم د صفت نه بدل واقع کیدل صحیح نه دی؟

جواب: العزیز د صفت مختصه کیدو د وجه په منزله د علم دي، لهذا د لفظ د الله ددې نه بدل واقع کیدل صحیح دی.

قاعده معروفة: صفت د معرفې که په موصوف باندې مقدم وی نو د صفت اعراب به حسب عامل راځی، او موصوف بدل یا عطف بیان واقع کیږی، اصل عبارت داسې دي، الی صراط الله العزیز الذی له مافی السموات ومافی الارض، د لفظ الله درې صفات دی، په دې کښې دوه مقدم دی، او یو مؤخر، العزیز او الحمید مقدم دی، او الذی له مافی السموات الخ مؤخر دي.

ددې معروفې قاعدې په اعتبار سره لفظ الله، د العزیز نه بدل یا عطف بیان واقع شوي دي، دویم صورت په لفظ الله کښې د رفع دي، په دې لفظ الله مبتداً او الذی له مافی السموات الخ ددې خبر به وی.

قوله: لعن بعض النعمان بمحبون الم جملة د للکافرین د پاره صفت د وجه محلا مجرور ده، او بعضی حضراتو و نیلې دی چې دمبتدا کیدو د وجه محلا مرفوع ده، او اولنک فی ضلال بعيد ددې خبر دي.

قوله: بهنصته: ایا الله، نه نعمت مراد داسې دي چې دا د ظرف ذکر کولو سره د مظروف مراد اختلو د قبیلې نه دي، نعمتونه او انعامات چونکه په ورځو کښې حاصلیږي ځکه ورځې و نیلو سره انعامات او احسانات مراد اخستی دي.

قوله: يستحقون: د محبوسون تفسیر په يستحقون سره کولو کښې نې اشاره او کره چې د يستحقون معنی موضوع له مراد نه ده، بلکه لازم معنی مراد ده.

[یا قوله: ۷-۱۲]

(وَأَذَانًا) أَظْلَمَ (رَبُّكُمْ لَنْ شَكْرَكُمْ) بِغَفَى بِالْفُجُودِ وَالطَّاعَةِ (لَأَزِيدَنَّكُمْ وَلَنْ أَكْفُرَكُمْ) جَعَلْتُمْ الشُّعْبَةَ الْكُبْرَىٰ وَالنَّفْعِيَّةَ لَأَعَذِّبَكُمْ ذَلَّ عَلَيْهِ (إِنْ عَذَابِي لَشَدِيدٌ) (وَقَالَ مُوسَىٰ) يُقْرِئُ (إِنْ تَكْفُرُوا أَتُذَرُّوْنَ فِي الْأَرْضِ عِيشًا فَإِنَّ اللَّهَ لَكَفِيٌّ) عَنْ شُغْلِهِ (عِمِيدٌ) مَخْمُودٌ فِي مَنَهِ بِهِمْ (أَلَمْ يَأْتِكُمْ) اسْتَغْنَاهُمْ تَقَرُّوْا (بِتَابِ) خَيْرِ (الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ قَوْمُ ثَمُودَ وَعَادٌ) قَوْمُ ثَمُودَ (وَتَمُودُ) قَوْمُ صَالِحٍ (وَالَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ لَا يَعْلَمُهُ إِلَّا اللَّهُ) يُكَفِّرُهُمْ (جَاءَهُمْ رَسُولٌ مِنْ رَبِّهِمْ بِالْحَقِّ) بِالْخَبَرِ الْوَاضِحَةِ عَلَىٰ مِثْلِهِمْ (قَرُّوْا) أَيْ الْأَنْفُسَ (أَيُّدِيهِمْ فِي أَوْثَانِهِمْ) أَيْ إِلَهِهَا لِيَحْطُوا عَلَيْهَا مِنْ شِدَّةِ الْحَيْظِ (وَقَالُوا إِنَّا كَفَرْنَا وَإِنَّا لَمُكْرَمِينَ) فِي زَعْمِكُمْ (وَأَنَّا لَكُنَّا) كُنَّا مِمَّا كَذَّبُوا عَنْ تِلْكَ الْوَعْدِ (وَقَالَتِ رَبُّنَا لِلَّهِ شَكٌّ) اسْتَغْنَاهُمْ إِنْكَارُ أَيْ لَا خَشْيَ فِي تَوْحِيدِهِ لِلذَّلِيلِ الطَّاهِرَةِ عَلَيْهِ (فَاجْلِسْ) خَالِي (السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يَدْعُوكُمْ إِلَىٰ طَاعَتِهِ) لِيُخَوِّدَكُمْ مِنْ قُلُوبِكُمْ مِنْ زَايِدَةٍ لَنْ الْإِسْلَامَ يُغْفِرُ بِهِ مَا قَبْلَهُ أَوْ تَجْعَلِيَّةً لِإِخْرَاجِ خَلْقِ الْبَيَادِ (وَيُخَوِّدُكُمْ) بِمَا عَذَابَ (إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى) أَجَلَ الْمَوْتِ (قَالُوا إِنْ مَا أَتَيْتُمُ إِلَّا بَشْرٌ مِثْلُ آبَائِنَا لِيُدُونُ) أَنْ تَصُدُّونَا عَنْ مَا كَانُوا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا مِنْ الْأَنْتَانِ (فَأَنَّا لَمُكْرَمُونَ) حُجَّةٌ طَاهِرَةٌ عَلَىٰ مِثْلِكُمْ (قَالَتِ رَبُّنَا لِلْمَلَأَنِ) مَا (تَحْسَبُ إِلَّا بَشْرٌ مِثْلُكُمْ) كَمَا لَفْتُمْ (وَلَكِنَّ اللَّهَ يَمُنُّ عَلَىٰ مَنْ يَمُنُّ مِنْ بَنِي آدَمَ) بِالْبُيُوتِ (وَمَا كَانُوا) مَا يَنْتَهِي (لَتَأْتِيَ نَارُكُمْ سُلْطَانًا) إِلَّا بِأَذْنِ اللَّهِ) بَانِوْ لَا تَأْتِي عِبَادَ مَنْ يَمُنُّونَ (وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ) يَطْلُوْا بِهِ (وَمَا نَأْتِي) نَ لَا تَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ) أَيْ لَا مَانِعَ لَنَا مِنْ ذَلِكَ (وَكَذَٰلِكَ أَوَسَّدْنَا لَالِئَهُمْ وَأَلْصَقْنَا عَلَىٰ مَا آذَيْنَاهُمْ) عَلَىٰ آذَانِهِمْ (وعلى الله فليتوكل المتوكلون)

ترجمه: او چې کله ستاسو رب تاسو خبره ادا کړې چې که چرې تاسو د توحید او د تابعدارنې په ذریعه محمدا نعمتونو شکرو وکړو نو مخه به یې شکه تاسو ته ویر درکړم، او که تاسو کفر او د گناه په ذریعه محمدا نعمتونو ناشکری وکړه نو مخه به تاسو ته خامخا عذاب درکړم (لا عذبکم) جواب معذوف باندې (ان عذابى لشدید) دلالت کوي یقینا محمدا عذاب ویر سخت دي، او موسى

خپل قوم ته او وئيل كه چرې تاسو او په مخ د زمكې ټول خلقو ناشكړى او كړى نو بيا هم الله مخلوق نه يې نيازه دې او په خپل كارونو كېنې د ستاينې لائق دې آيا تاسو لره استفهام تقريرى دې ستاسو نه د مخكېنې خلقو يعنى قوم نوح او د عاد يعنى قوم هود او د قوم ثمود يعنى قوم صالح او د هغه خلقو چې كوم د دوى نه پس وو، خبرونه راغلي نه دي؟ چې د هغې د تعداد د هغوى د زياتوالى د وجه نه د الله نه سوا بل چا ته پته نشته، او دوى ته د دوى رسولانو په خپل صداقت باندې ښكاره دليلونه راوړل نو دې امتونو خپل لاسونه په سخته سره د غصې د وجې نه د چك لگولو (كت كولو) د پاره په خپله خوله كېنې وركړل او وئې وئيل چې په ستاسو په خيال چې تاسو كوم غيږ سره رالېږل شوي يې مونږ د هغې نه انكار كوونكى يو، او مونږ د هغه غيږ په پاره كېنې د كوم چې تاسو دعوت راكوي په شك كېنې پريوتونكى يو، د هغوى رسولانو هغوى ته او وئيل آيا تاسو د الله تعالى په پاره كېنې په شك كېنې يې؟ استفهام انكارى دې، په توحيد باندې واضحه دلائل موجوديدو د وجې، د هغه په توحيد كېنې د څه شك ځانې نشته، هغه د اسمانونو او د زمكو پيدا كوونكى دې، هغه تاسو خپل تابعدارنى طرف ته رابلى چې تاسو ته ستاسو گناه معاف كړى، مـ (من زائد دې، او دا واقعى خبره ده چې د اسلام د وجه د اسلام نه مخكېنې گناه معاف كيږي، يا (من تبعية دې د حقوق العباد بهر كولو د پاره، او دا چې يو مقرر وخت پورې تاسو ته مهلت دركړى يعنى مرگ پورې هغوى او وئيل چې تاسو خو زموږ په شان انسانان يې تاسو غواړي چې مونږ د هغه معبودانو (بتانو) نه منع كړئ د چا عبادت چې زموږ پلار نيکه كولو، ځانو زموږ په مخكېنې په خپل رشتوالى باندې يو ښكاره دليل پيش كړئ، هغه پيغمبرانو دوى ته او وئيل دا رشتيا ده چې مونږ ستاسو په شان انسانان يو څنگه چې تاسو او وئيل، خو الله چې په خپلو بندگانو باندې په چا او غواړي نبوت وركولو سره پرې خپل فضل او كړى، او زموږ جرات نشته، چې مونږ د الله د حكم نه بغير تاسو ته څه معجزه راوړو او اوښايو، ځكه چې مونږ تربيت يافته بندگان يو او ايمان والو له صرف په الله باندې بهروسه كول پكار دي، آخر څه وجه ده چې مونږ په الله باندې بهروسه اونكړو، يعنى زموږ د پاره د دې نه څه منع كوونكې نشته، حالانكه هغه خو مونږ ته لارې او خودلي والله چې كوم تكليفونه تاسو مونږ ته راكوي مونږ به خامغا په هغې باندې صبر كوو، يعنى ستاسو په تكليفونو باندې د بهروسه كوونكو د پاره هم دغه مناسبه ده، چې په الله باندې بهروسه او كړى.

د قيوداتو فوائد او تسهيل

قوله: اعلم: د (تاذن) تفسير په (اعلم) سره كولو كېنې ئې اشاره او كړه چې تاذن باب تفعل د خپل خاصيت په اعتبار سره په تكلف باندې دلالت كوي، كوم چې د شان بارى مناسب نه دې، لهذا تاذن په معنى د اذن دې.

قوله: لا عذبكم: دا د شرط جزا ده كومه چې محذوفه ده، نه چې ان عذابى لشديد، لهذا د

ان عذابى په شرط باندې د عدم ترتيب اعتراض ختم شو، او په حذف د جواب باندې ان عذابى لشدید، دلالت کوی.

پوه: اي الميا: په دې کښې اشاره ده چې فې په معنى د (الى) دې د (ايديهيهم) او (افواههم) د دواړو ضميرونه کفار طرف ته راجع دی، يعنى کافرانو د سختې غصې نه خپل لاسونه په خولو کښې نيولي وو او د تفسير د عمواعليکم الانامل من العظم مطابق دې، او بعضو د (ثاني هم) ضمير «رسل» طرف ته راجع کړې دې مطلب ته دا بيان کړې دې چې د امت خلقو خپل لاسونه د رسولانو په خولو باندې کيځودل، چې رشتيا خبره اونکړې شى، خو دا خبره د ظاهر نه خلاف ده.

پوه: بزعمکم: دا ددې سوال جواب دې چې

سوال: د بما ارسلتم نه معلومېږي چې کافران د ما جاء به الرسل منونکې وو، حالانکه حقيقت داسې نه دې؟

جواب: د جواب حاصل دادې چې مونږ ته خو ستا رسول کيدل منظور نه دی خو ستا په خبره هم منلو ته تيار نه يو.

پوه: لاشك فى توحيدہ: د يو شېبې جواب دې،

ضبه داده چې د همزه انکاری حق دادې چې شک په (مظروف) باندې داخل وی نه چې ظرف باندې، او دلته په لفظ د الله باندې داخل دې، کوم چې ظرف دې،

جواب: د جواب حاصل دادې چې خبره په شک کښې نه ده، بلکه خبره په مشکوک کښې ده، فتنبر،

[پاتوئ: ۱۲-۲۱]

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلرُّسُلِ كُفْرُكُمْ مِنْ أَنْزُنَا أَوْ لَكَؤُونُ، نَقِيرُونَ (فِي مَلَكْنَا) دِينًا رَقَاوَحِي الْمَهْمَرَةِ هَمْرًا
لَتَبْلُغَنَّ الْعَالَمِينَ، الْكَافِرِينَ (وَلَتَكُنَّ لَكُمُ الْأَرْضُ) أَرْضُهُمْ (وَمِنْ بَعْدِهِمْ) نَعْدَ هَلَاكِهِمْ (فَلَيْكَ) النَّصْرُ
وَلَيَبْرُثَ الْأَرْضَ (لِمَنْ عَافَ مَقَامِي) أَيْ عَافَا مِنْ بَدَنِي (وَعَافَ وَجِيد) بِالْعَذَابِ (وَأَسْتَغْفِرُوا) اسْتَغْفَرَ
الرُّسُلَ بِاللَّهِ عَلَى قُلُوبِهِمْ (وَعَافَ) خَيْرٌ (كُلِّ جَبَّارٍ مُتَكَبِّرٍ عَنْ طَاعَةِ اللَّهِ (عَنِيدٍ) مُعَايِدٍ لِلْحَقِّ (مِنْ وَدَّادٍ)
أَيْ أَنَا هُمْ) تَذَلُّهَا (وَلَتَكُنَّ) لَهَا (مِنْ مَا وَصَّيْتُمْ) لَهَا مَا وَصَّيْتُمْ (وَمِنْ مَا وَصَّيْتُمْ) وَمِنْ مَا وَصَّيْتُمْ (وَمِنْ مَا وَصَّيْتُمْ)
بِالْفَنِّ وَالْهَمِّ (بِكَمَرِهِ) يَنْتَلِعُهُ مَرَّةً بَعْدَ مَرَّةٍ لِمَزَارِهِ (وَلَا يَكَادُ يُوَفِّغُهُ) يَزْفِرُهُ لِفَنِّهِ وَكَرَاهَتِهِ (وَيَأْتِيهِ الْمَوْتُ)
أَيْ أَسْبَابُهُ الْفَتْنَةُ لَهُ مِنْ أَنْوَاعِ الْعَذَابِ (وَمِنْ كُلِّ مَكَانٍ وَمَا هُوَ بِمَحْتِ) وَمِنْ وَدَّادٍ) نَعْدَ ذَلِكَ الْعَذَابِ
عَذَابٌ غَلِيظٌ) لَوْيٌ مَعْصِلٌ (مَثَلٌ) حِلَّةٌ (الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ) مَعْدَا (وَيَنْزِلُ مِنْهُ) (أَعْمَالُهُمُ) الصَّالِحَةُ
مَعْبَلَةٌ وَمَنْزِلَةٌ فِي عَمَمِ الْإِنْفِطَاحِ بِهَا (كَرَمًا وَاحْتِدَتْ بِهَ الرِّيحُ فِي يَوْمٍ عَاصِفٍ) خَبِيدَ هُبُوبِ الرِّيحِ لَمَحَلَّتْ

هَبْنَاهُ نَفْرًا لَا يَغْنَبُ عَلَيْهِ وَالْمَغْزُورَ خَبَرَ الْمُبْعَدَ (لَا يَغْنَبُونَ) أَنَّى الْكَلْبَارُ (صَاحِبُ كَسْبٍ) غَبِلُوا فِي الدُّنْيَا
 (عَلَى شَرٍّ) أَنَّى لَا يَجْنُونَ لَهُ قُوَّةً يَنْتَمِ خِزْلُهُ (ذَلِكَ هُوَ الضَّلَالُ) الْهَلَاكُ (الْبُعِيدُ) (أَلَمْ تَرَ) تَنْظُرُ يَا
 مُعْطَابُ اسْتَظْهِمُ تَقْرِيرُ (أَنَّ اللَّهَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ) مُتَقَلِّقٌ بِخَلْقٍ (إِنْ يَشَاءُ يُزِيلُهُمْ) إِنَّمَا
 الْإِنْسُ (وَأَنَّى) وَمَقْلَبُ جَهَنَّمَ (بَذَلَكُمْ) وَمَا ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ بِعَزِيزٍ خَبِيرٌ (وَقَدْ عَلِمُوا) أَنَّى الْغَلَاظُ وَالْقَوَامُ فِيهِ وَفِيهَا
 بَغْدَةُ الْفَاحِشِيِّ لِصَلْبِ قُلُوبِهِ (يَلْبَسُ جَيْبًا فَقَالَ الضُّعْفَامُ) الْإِنْتَاعُ (لِلْمَلَكِينَ اسْتَكْبَرُوا) الْغَفْوِينَ (إِنَّا كُنَّا لَكُمُ
 كَهَمًا) جَنَعَ تَابِعٌ (قَالَ أَتَشْكُرُ مُغْنُونَ) ذَابِقُونَ (عَنَّا مِنْ عَذَابِ اللَّهِ مِنْ شَرٍّ) مِنْ الْأُولَى لِلتَّيْبَةِ وَاللَّيْثَةِ
 لِلتَّيْبَةِ (قَالُوا) الْمُتَوَحُّونَ (لَوْ هَذَا اللَّهُ لَهَذَا بَدَلًا) لَدَعَوْنَاكُمْ إِلَى الْهَدَى (سَوَاءَ عَلِمْنَا أَمْرًا عَنَّا أَمْ لَمْ نَعْلَمْ)
 لَنَّاوِينَ (زَابِنَةُ) (فَيْحِي) مَدْحًا

ترجمہ: او کافرانو خپل رسولانو ته او وئيل چې مونږ په خامخا تاسو د خپل ملک نه اوباسو مگر دا
 چې تاسو زموږ په مذهب کښې داخل شئ نو د هغوی پروردگار د هغوی طرف ته وحی راوليږله چې
 مونږ به دې ظالمانو کافرانو لره تباہ کړو، او ددوی د هلاکت نه پس به تاسو په دې زمکه
 باندې اوسیدونکی جوړ کړو دا مدد او د زمکې وارثان کیدل د هغه چا د پاره دی څوک چې
 خصا مخې ته د اودیدونه ویرېږي، او زما د عذاب د وعید ویره ساتي، او رسولانو د خپل قوم په
 مقابلہ کښې د الله نه مدد او غوښتلو او د الله د اطاعت په مقابلہ کښې هر سرکش کونکی
 ضدی د حق دشمن نامراد شو، د هغه مخکښې جهنم دي، چې په هغې کښې دې به داخلېږي
 هلته به پرې د پیپ اوبه څکلولي شي، او هغه داسې اوبه دی چې د جهنمیانو د زخمونه نه به
 راوځي، او چې کوم به د وینې او د پیپ ملاوت وي. چې هغه به دوی مجبوراً ځکی یعنی د
 هغې د تریخ والی د وجه نه به لگ لگ ځکی، او د هغې د قبیح والی او ناخوښوالی د وجه
 به هغه تیروي شي، او ده ته به د هر طرف نه مرګ راځي، یعنی د مرګ اسباب کوم چې د مرګ
 غوښتونکې دی د مختلف قسم عذابونو نه خو دوی پکې مړه کیږي نه، او دې عذاب نه پس یو
 نه ختم کیدونکې سخت عذاب به وي، او د خپل رب سره کفر کولو والا خلقو اعمال صالحه یعنی
 صله رحمی، او د صدقې مثال، ددې نه فائده نه اوچتولو کښې، (الذین کفرو) مبتداً
 (مبدل منه) او اعمالهم بدل دي. د هغه ایرې پشان دي په کومه چې تیزه هوا چلېدلې وي، او هغه
 یې الوېدلې دورو پشان کړې وی چې د هغې په اجر حاصلولو باندې قادر نه وی، (یعنی
 د خپلو نیکو عملونو اجر موندلو باندې به قادر نه وی او مجرور (کرماد) د مبتداً خبر
 دي. او کوم چې دوی په دنیا کښې عملونه (صالح) او کړل، آیا کافران به په دې باندې یعنی ددې
 اجر موندلو باندې د هغې شرط نه موندلو په وجه قادر نه وي، دغه د لرې گمراهی هلاکت
 دي، اې مخاطب! آیا تا اونه کتل استفهام تقریری دي چې واقعی خبره دا ده چې الله زمکو او
 آسمانونو لره په مقصد سره پیدا کړي دي، بالحق، د خلق متعلق دي، که هغه او غواري نو تاسو

ټول په ختم کړی، او ستاسو په مخاني په یو نوي مخلوق پیدا کړی او دا د هغه د پاره څه مشکله خبره نه ده، او ټول مخلوق به د قیامت په ورځ د الله مخامخ: کیږی او تعبیر دلته او مخکښې د صیغه ماضی په ذریعه د یقیني واقع کیدلو د وجې دې دغه وخت به کمزوري خلق یعنی نابین به مشرانو ته یعنی د چا چې اتباع کړې شوې وی وائی، چې مونږه ستاسو تابعدار ووتېع د تابع جمع ده، نو آیا تاسو د الله د عذاب نه مونږه څه لرې کولې شئ، رومې (من) د تبیین د پاره دې، او دویم د تبعیض د پاره دې، مخدومین په جواب ورکړی که الله مونږه ته هدایت نصیب کړې وو نو مونږ به هم ستاسو رهنمائی کړې وه، یعنی مونږ به تاسو ته هدایت طرف ته دعوت درکړې وو، اوس که مونږه چغې وهو یا صبر کوو، دواړه زموږه د پاره برابره دی، اوس زموږه د پاره یوه پناه مخاني نشته، (من) زانده دې.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

فوله: لتصیرن: مفسر علام د (لتعودن) تفسیر په لتصیرن سره کولو کښې د یو سوال جواب ورکړې دې

سوال: سوال دادې چې د عود د پاره اول په هغه حالت باندې کیدل ضروری دی، د کوم نه چې عود کیږی، ددې مطلب دا شو چې انبیاء (علیهم السلام) مخکښې د خپل امت په دین باندې وو، روستو به د هغې پرېښودلو سره په دین حق باندې راتلل، حالانکه واقعی خبره داسې نه ده، نبیان (علیهم السلام) به همیشه به دین حق باندې وی؟

جواب: د جواب حاصل دادې چې (لتعودن) د (تصیرن) په معنی دې، یعنی تاسو زموږه په دین باندې شئ.

فوله: بعد هلاکم: دې کښې د مضاف حذف کولو طرف ته اشاره ده.

فوله: یدخلها محذوف ګنرلو سره اشاره ئې او کړه چې د (یسقی) عطف په محذوف باندې دې، چې عطف فعل علی الاسر لازم رانشی.

فوله: فیهما:

سوال: د فیهما مقدر ګنرلو څه فائده ده؟

جواب: چې کله معطوف جمله واقع شی نو په هغې کښې د عائد راوړل ضروری وی کوم چې معطوف علیه طرف ته راجع وی.

فوله: یزدرده: (الازدراده) آسانئ او په سهولت سره یو خیز خلق ته بوتلل.

فوله: اسبابه البقضية للموت: په دې کښې اشاره ده، چې په جهنم کښې به مرګ نه وی، ځکه چې د مرګ د پاره خو یو سبب کافی وی، او بیا چې ډیر اسباب موجود وی او بیا هم مرګ رانشی، نو دا د مرګ د نه راتللو دلیل دې.

قوله: ويبدل منه: دا د يو سوال جواب دې.

سوال: د مبتدا او د خبر په مينځ كښې د (اعمالهم) فصل بالاجنبى لازمېرى كوم چې صحيح نه دې؟

جواب: دا فصل اجنبى نه دې، بلكه هغه د مبتدا نه بدل دې، او بدل د مبدل منه نه اجنبى نه وى.

قوله: فى يوم عاصف: د عاصف يوم ته اسناد د مجاز په طور سره دې، او يوم عاصف بهاره صائم، وليله صائم، د قبيلې نه دې.

قوله: من الاولى للتبيين: يعنى (من) د مابعد واقع كيدونكى خيز د بيان د پاره دې، او بيان چې هغه د الله عذاب دې، مابين يعنى په خيز باندې مقدم دې، تقديرى عبارت دادې هل انتم مفنون عنا بعض الشر هو بعض عذاب الله.

[اياتونه: ۲۲ - ۲۷]

(وَقَالَ الشَّيْطَانُ) ابليس (لَمَّا فَضِيَ الْأَمْرُ وَأُذِجِلَ أَهْلَ الْجَنَّةِ وَأَهْلُ الْأَرْضِ الْآثَارَ وَاجْتَمَعُوا عَلَيْهِ) (إِنَّ اللَّهَ وَعَدَكُمْ وَعْدَ الْحَقِّ) (وَالْثَنِي وَالْخَزَاءَ فَصَدَقَكُمْ) (وَوَعَدْتُكُمْ أَنَّهُ غَيْرُ مَكِينٍ) (فَأَغْلَقْتُكُمْ وَمَا كَانَ لِي عَلَيْكُمْ مِنْ زَائِدَةٍ) (سُلْطَانٍ) (قُوَّةَ وَفُتْرَةَ أَفْهَرُكُمْ عَلَى مُتَابَعِي) (إِلَّا) (لَكِنْ) (أَنْ دَعَوْتُكُمْ فَأَسْتَجِبْتُمْ لِي فَلَا تُلْجُمُونَنِي وَلَوْ أَنِّي أَفْسَدْتُكُمْ عَلَى إِبْطَائِي) (مَا أَنَا بِمُصْرِئِكُمْ بِمُؤَيِّدِكُمْ) (وَمَا أَتَشْرِعُ لَكُمْ مِنْ فِتْنَةٍ أَيْنَ وَكُفْرًا) (الَّذِي كَفَرْتُمْ بِمَا أَشْرَكْتُمُونِ) (لَا خِرَافَتَكُمْ لِي فِي نَفْسِ اللَّهِ) (مِنْ قَبْلُ) (فِي الدِّينِ) (قَالَ تَعَالَى) (إِنَّ الشَّالِيهِينَ) (الْكَاذِبِينَ) (لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ) (مُؤَلِّمٌ) (وَأُذِجِلَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ) (خَالِدِينَ فِيهَا) (مُفَلَّرَةٌ) (فِيهَا يَأْذَنُ رَبُّهُمْ فَيُتِمُّهُنَّ فِيهَا) (مِنْ اللَّهِ) (وَمِنْ الْمَلَائِكَةِ) (وَمَا مِنْهُمْ مِنْ سَلَامٍ) (الْمُتَّقِينَ) (نَظَرُ) (كَيْفَ حَرَبَ اللَّهُ مَلَائِكَةً) (وَيَبْدُلُ مِنْهُ) (كَلِمَةً طَيِّبَةً) (أَيُّ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ) (كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ) (مِنْ الثَّغْلَةِ) (أَصْلُهَا) (ثَابِتٌ) (فِي الْأَرْضِ) (وَفَرْعُهَا) (مُغْسَا) (فِي السَّمَاءِ) (تَقْوِي) (تُعْطِي) (أُكْلًا) (فَرَحًا) (رَاحَةً) (وَأَزْوَاجٌ) (كُلٌّ) (كَلِمَةً) (إِيمَانٌ) (ثَابِتَةٌ) (فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ) (وَعَمَلُهُ) (يَصْعَدُ) (إِلَى السَّمَاءِ) (وَنَزَالُ بِهِ) (زُجْجَةٌ) (وَزُجْجَةٌ) (كُلُّ وَفَتْ) (وَيُغْرِبُ) (بَيْنَ) (اللَّهِ) (الْأُمَمَالِ) (لِلنَّاسِ) (لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ) (يَنْطَلُونَ) (فِيُؤْمِنُونَ) (وَمَثَلُ كَلِمَةٍ خَبِيثَةٍ) (مِنْ كَلِمَةٍ) (الْكُفْرِ) (كَشَجَرَةٍ خَبِيثَةٍ) (مِنْ الْخَنْظَلِ) (أَخْشَلْتُ) (اسْتَغْلَبْتُ) (مِنْ قَوْقِ الْأَرْضِ) (مَا هَلَا مِنْ قَرَارٍ) (مُسْتَقَرٍّ) (وَنَبَاتٍ) (كَذَلِكَ) (كَلِمَةُ) (الْكُفْرِ) (لَا ثَبَاتَ لَهَا) (وَلَا فَرْعَ) (وَلَا تَرْكَةً) (يَكُونُ) (اللَّهُ) (الَّذِينَ آمَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ) (مِنْ كَلِمَةٍ) (التَّوْحِيدِ) (فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا) (وَفِي الْآخِرَةِ) (أَيُّ فِي الْفَرِّ) (لَنَا) (يَسْأَلُهُمُ) (الْمَلَائِكَةُ) (عَنْ رَبِّهِمْ) (وَيُؤْمِنُونَ) (وَيُؤْمِنُونَ) (بِالْعَوَابِ) (كَمَا فِي حَدِيثِ) (الشَّيْخَيْنِ) (وَيُجِيزُ) (اللَّهُ) (الشَّالِيهِينَ) (الْكُفْرَ) (فَلَا يَفْقَهُونَ) (لِجَوَابِ) (بِالْعَوَابِ) (بَلْ يَغُولُونَ) (لَا تَذَرِي) (كَمَا فِي الْحَدِيثِ) (وَيَفْعَلُ) (اللَّهُ) (مَا يَشَاءُ)

ترجمه: او چې كله فيصله او كړې شي، او دوزخيان دوزخ ته، او جنتيان جنت ته داخل كړې

شی، نو دوزخیان به شیطان سره جمع شی، نو ابلیس به هغوی ته اووئی چې حقیقت دادي چې
 الله چه د بعث او د بدلي غومره وعدې کړې وې هغه ټولې رشتيا وې او ما چې تاسو سره کومه
 وعده کړې وه، چې بعث وغیره هیڅ نشته، ما هغه پورا نه کړه، یعنی د هغې دروغ کیدل
 ښکاره شول، او حتماً خو په تاسو باندې څه زور زیږدستی نه وه، چې د هغې په ذریعه به ما
 تاسو په خپل عبادت مجبوروی، البته دومره خبره ده چې ما تاسو ته دعوت درکړې وو، نو تاسو
 حتماً په خبره باندې لیبک اووئیلو، لهذا اوس تاسو حتماً په دعوت باندې لیبک وئیلو سره ما
 ملائت کوئ مه، بلکه خپل ځان ملائته کړئ، ځه نه ستاسو فریاد اوریدې شم او نه تاسو حتماً،
 مصرخی، د یآ فتحې او کسرې سره دې، ددې نه مخکې په دنیا کېنې تاسو چې څه د
 خدای شریک جوړوم څه د هغې نه بری الله مه یم، الله تعالی او فرمائیل د داسې ظالمانو د پاره
 دردناک عذاب یقینې دې، په خلاف د هغه خلقو چې ایمان یې راوړې دې هغوی به داسې باغونو
 ته داخل کړې شی، چې په هغې کېنې به نه وروڼه بهیږي، چه په هغې کېنې به دوی دخپل رب په اجازت
 سره همیشه اوسېږي، په دې کېنې به ددوی د په پاره د الله د طرف نه او د فرشتو د طرف نه
 او خپلو کېنې هم د سلامتې مبارکې په وی، خالدین د جنت نه حال مقدره دې، آیا تاسو نه
 گورئ چې الله تعالی دکلمې طیبې دکوم څیز سره مثال ورکړې دې؟ یعنی لا اله الا الله، او کلمه
 طیبه د مثلاً نه بدل دې، ددې مثال داسې دې چې د ښه نسل اونه وی، او هغه د کهجور اونه
 ده، چې د هغې جرړې په زمکه کېنې لاندې انختې وی، او دهغې څانگې د اسمانه پورې ختلې
 وی، په هر وخت کېنې د خپل رب په حکم او ارادې سره میوې ورکوی، د ایمان د کلمې مثال
 داسې دې چې د مومن په زړه کېنې کلمه انختې وی او د هغه عمل آسمان طرف ته خيژی،
 او مومن د خپل عمل ثواب او برکت هر وخت مومي. دا مثالونه الله تعالی ځکه ورکوي چې
 خلق ددې نه نصیحت سبق حاصل کړي، او ایمان راوړي او د څیښې کلمې مثال چې هغه د کفر
 کلمه ده د خراب نسل د اونې پشان دې او هغه د حنظل اونه ده، چې هغه د زمکې د سطح نه د
 جړونه اوڅکلي شی، او د هغې د پاره څه مضبوطیا نشته، کلمه د کفر داسې ده چې د هغې د
 باره نه مضبوطیا شته او نه د هغې څانگې او نه برکت، ایمان والو دپاره الله د یو قول ثابت په
 بنیاد باندې چې هغه کلمه توحید ده، په دنیا او آخرت یعنی د قبر په ژوند کېنې ثبات ورنصیب
 کوی، چې کله دوه فرشتې د الله، د هغه نبی ﷺ او د دین په باره کېنې سوال اوکړی، نو
 هغه به صحیح جواب ورکړی، څنګه چې د شیخینو حدیث دې، او د ظالمانو لره کافرانو
 لره الله گمراه کوی چې د هغې د وجې نه هغوی صحیح جواب نه ورکوی، بلکه هغوی وائی
 (ها لا ندری) هائی افسوس چې مونږ ته پته نه لگی، څنګه چې په حدیث کېنې راغلی
 دی، او الله ته اختیار دې چې څه غواړي کوی.

دقیوداتو فوائد اوتسهیل

پوهنه: وعد الحق، اى وعدا من حقه ان يلمز، يعنى داسې وعده چې د هغې حق دادې چې هغه پورا کړي شي، او اضافت الى الصلته هم گرځولې شي، الى الوعد الحق.

پوهنه: لکن په دې کښې اشاره ده چې الان دعوتکم، دعوتکم مستثنی منقطع ده، ځکه چې دعاء د سلطان د جنس نه، نه ده،

ټولنه: پالټنم: يعنې په (مصرخې) کښې ياه باندې د فتحې اوکسرې دواړه صورتونه دي، فتحه د تخفيف د پاره ده، او کسره د اصل مطابق، مصرخ، اسم فاعل مذكر، فرياد رسي کونکې، فرياد اوريدونکې، (افعال) اصراخ د اضدادو نه دې، ددې معنى فرياد رسي کولو والا، او فرياد خواه، فرياد اوريدونکې (مدد کونکې).

٢٠٠٠
 ٢٠٠١
 ٢٠٠٢
 ٢٠٠٣
 ٢٠٠٤
 ٢٠٠٥
 ٢٠٠٦
 ٢٠٠٧
 ٢٠٠٨
 ٢٠٠٩
 ٢٠١٠
 ٢٠١١
 ٢٠١٢
 ٢٠١٣
 ٢٠١٤
 ٢٠١٥
 ٢٠١٦
 ٢٠١٧
 ٢٠١٨
 ٢٠١٩
 ٢٠٢٠
 ٢٠٢١
 ٢٠٢٢
 ٢٠٢٣
 ٢٠٢٤
 ٢٠٢٥
 ٢٠٢٦
 ٢٠٢٧
 ٢٠٢٨
 ٢٠٢٩
 ٢٠٣٠
 ٢٠٣١
 ٢٠٣٢
 ٢٠٣٣
 ٢٠٣٤
 ٢٠٣٥
 ٢٠٣٦
 ٢٠٣٧
 ٢٠٣٨
 ٢٠٣٩
 ٢٠٤٠
 ٢٠٤١
 ٢٠٤٢
 ٢٠٤٣
 ٢٠٤٤
 ٢٠٤٥
 ٢٠٤٦
 ٢٠٤٧
 ٢٠٤٨
 ٢٠٤٩
 ٢٠٥٠
 ٢٠٥١
 ٢٠٥٢
 ٢٠٥٣
 ٢٠٥٤
 ٢٠٥٥
 ٢٠٥٦
 ٢٠٥٧
 ٢٠٥٨
 ٢٠٥٩
 ٢٠٦٠
 ٢٠٦١
 ٢٠٦٢
 ٢٠٦٣
 ٢٠٦٤
 ٢٠٦٥
 ٢٠٦٦
 ٢٠٦٧
 ٢٠٦٨
 ٢٠٦٩
 ٢٠٧٠
 ٢٠٧١
 ٢٠٧٢
 ٢٠٧٣
 ٢٠٧٤
 ٢٠٧٥
 ٢٠٧٦
 ٢٠٧٧
 ٢٠٧٨
 ٢٠٧٩
 ٢٠٨٠
 ٢٠٨١
 ٢٠٨٢
 ٢٠٨٣
 ٢٠٨٤
 ٢٠٨٥
 ٢٠٨٦
 ٢٠٨٧
 ٢٠٨٨
 ٢٠٨٩
 ٢٠٩٠
 ٢٠٩١
 ٢٠٩٢
 ٢٠٩٣
 ٢٠٩٤
 ٢٠٩٥
 ٢٠٩٦
 ٢٠٩٧
 ٢٠٩٨
 ٢٠٩٩
 ٢١٠٠
 ٢١٠١
 ٢١٠٢
 ٢١٠٣
 ٢١٠٤
 ٢١٠٥
 ٢١٠٦
 ٢١٠٧
 ٢١٠٨
 ٢١٠٩
 ٢١١٠
 ٢١١١
 ٢١١٢
 ٢١١٣
 ٢١١٤
 ٢١١٥
 ٢١١٦
 ٢١١٧
 ٢١١٨
 ٢١١٩
 ٢١٢٠
 ٢١٢١
 ٢١٢٢
 ٢١٢٣
 ٢١٢٤
 ٢١٢٥
 ٢١٢٦
 ٢١٢٧
 ٢١٢٨
 ٢١٢٩
 ٢١٣٠
 ٢١٣١
 ٢١٣٢
 ٢١٣٣
 ٢١٣٤
 ٢١٣٥
 ٢١٣٦
 ٢١٣٧
 ٢١٣٨
 ٢١٣٩
 ٢١٤٠
 ٢١٤١
 ٢١٤٢
 ٢١٤٣
 ٢١٤٤
 ٢١٤٥
 ٢١٤٦
 ٢١٤٧
 ٢١٤٨
 ٢١٤٩
 ٢١٥٠
 ٢١٥١
 ٢١٥٢
 ٢١٥٣
 ٢١٥٤
 ٢١٥٥
 ٢١٥٦
 ٢١٥٧
 ٢١٥٨
 ٢١٥٩
 ٢١٦٠
 ٢١٦١
 ٢١٦٢
 ٢١٦٣
 ٢١٦٤
 ٢١٦٥
 ٢١٦٦
 ٢١٦٧
 ٢١٦٨
 ٢١٦٩
 ٢١٧٠
 ٢١٧١
 ٢١٧٢
 ٢١٧٣
 ٢١٧٤
 ٢١٧٥
 ٢١٧٦
 ٢١٧٧
 ٢١٧٨
 ٢١٧٩
 ٢١٨٠
 ٢١٨١
 ٢١٨٢
 ٢١٨٣
 ٢١٨٤
 ٢١٨٥
 ٢١٨٦
 ٢١٨٧
 ٢١٨٨
 ٢١٨٩
 ٢١٩٠
 ٢١٩١
 ٢١٩٢
 ٢١٩٣
 ٢١٩٤
 ٢١٩٥
 ٢١٩٦
 ٢١٩٧
 ٢١٩٨
 ٢١٩٩
 ٢٢٠٠
 ٢٢٠١
 ٢٢٠٢
 ٢٢٠٣
 ٢٢٠٤
 ٢٢٠٥
 ٢٢٠٦
 ٢٢٠٧
 ٢٢٠٨
 ٢٢٠٩
 ٢٢١٠
 ٢٢١١
 ٢٢١٢
 ٢٢١٣
 ٢٢١٤
 ٢٢١٥
 ٢٢١٦
 ٢٢١٧
 ٢٢١٨
 ٢٢١٩
 ٢٢٢٠
 ٢٢٢١
 ٢٢٢٢
 ٢٢٢٣
 ٢٢٢٤
 ٢٢٢٥
 ٢٢٢٦
 ٢٢٢٧
 ٢٢٢٨
 ٢٢٢٩
 ٢٢٣٠
 ٢٢٣١
 ٢٢٣٢
 ٢٢٣٣
 ٢٢٣٤
 ٢٢٣٥
 ٢٢٣٦
 ٢٢٣٧
 ٢٢٣٨
 ٢٢٣٩
 ٢٢٤٠
 ٢٢٤١
 ٢٢٤٢
 ٢٢٤٣
 ٢٢٤٤
 ٢٢٤٥
 ٢٢٤٦
 ٢٢٤٧
 ٢٢٤٨
 ٢٢٤٩
 ٢٢٥٠
 ٢٢٥١
 ٢٢٥٢
 ٢٢٥٣
 ٢٢٥٤
 ٢٢٥٥
 ٢٢٥٦
 ٢٢٥٧
 ٢٢٥٨
 ٢٢٥٩
 ٢٢٦٠
 ٢٢٦١
 ٢٢٦٢
 ٢٢٦٣
 ٢٢٦٤
 ٢٢٦٥
 ٢٢٦٦
 ٢٢٦٧
 ٢٢٦٨
 ٢٢٦٩
 ٢٢٧٠
 ٢٢٧١
 ٢٢٧٢
 ٢٢٧٣
 ٢٢٧٤
 ٢٢٧٥
 ٢٢٧٦
 ٢٢٧٧
 ٢٢٧٨
 ٢٢٧٩
 ٢٢٨٠
 ٢٢٨١
 ٢٢٨٢
 ٢٢٨٣
 ٢٢٨٤
 ٢٢٨٥
 ٢٢٨٦
 ٢٢٨٧
 ٢٢٨٨
 ٢٢٨٩
 ٢٢٩٠
 ٢٢٩١
 ٢٢٩٢
 ٢٢٩٣
 ٢٢٩٤
 ٢٢٩٥
 ٢٢٩٦
 ٢٢٩٧
 ٢٢٩٨
 ٢٢٩٩
 ٢٣٠٠
 ٢٣٠١
 ٢٣٠٢
 ٢٣٠٣
 ٢٣٠٤
 ٢٣٠٥
 ٢٣٠٦
 ٢٣٠٧
 ٢٣٠٨
 ٢٣٠٩
 ٢٣١٠
 ٢٣١١
 ٢٣١٢
 ٢٣١٣
 ٢٣١٤

قوله: تعطى: په دې کښې اشاره ده چې (توتی) د ایتا نه دي، نه چې د اتان نه.

قوله: اجتث: هغه راوخکړې شو، ماضی مجهول واحد مؤنث غائب، مصدر اجتثات، (افتعال)

[ایات ۲۸-۳۴]

أَلَمْ تَنْتَظِرْ (إِلَى الَّذِينَ يَدْعُوا يَغْفِرَهُ اللَّهُ) أَيِ شُكْرِهِمْ (كَقَوْمٍ) هُمْ عَذَابُ قَوْمٍ (وَأَحْلُولًا) أَتَزَلُّوا (قَوْمَهُمْ) بِأَحْلَالِهِمْ يَهْتُمُّ (ذَوَاتُ الْبَوَاسِ) الْهَلَاكِ (جَبَّتُمْ) غُطِفَ بَنَانٌ (يَصْلُوتُهَا) يَدْخُلُونَهَا (وَيُشْسِ الْقُرَابُ) الْمَغْرَمُ (وَجَعَلُوا إِلَهًا أُنْدَادًا) خُرُوكًا (لِيُجِلُّوا) بِفَتْحِ الْهَاءِ وَحَتْمًا (عَنْ سَبِيلِهِ) دِينَ الْإِسْلَامِ (قُلْ) لَكُمْ (مَعْتَصِمًا) بِمِلَّةِكُمْ فَلْيَلَا (إِنْ أَنْ مَصِيرُكُمْ) مَرْجِعُكُمْ (إِلَى النَّاسِ) قُلْ لِيُصَادِقِيَ الَّذِينَ آمَنُوا بِهَيْبَتِهِمُ الصَّلَاةَ وَيَتَّقُوا مِمَّا دَنَوْا مِنْهُمَا وَإِلَّا يَوْمَ لَا يَمُوتُ لَكُمْ (يَذَاءُ) (فِيهِ وَلَا جَلَالَ) مُخَالَفَةُ أَيِّ مَنَاقِذَ تَنْفَعُ هُوَ يَوْمَ الْعَامَةِ (اللَّهِ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْفُلْكَ) الْشَّلْنَ (لِيَجْزِيَ فِي الْبَحْرِ) بِالرُّكُوبِ وَالخَمَلِ (بِأَمْرِهِ) يَلَاذِهِ (وَسَخَّرَ لَكُمُ الْأَنْهَارَ) وَسَخَّرَ لَكُمُ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ دَائِبَيْنِ (جَارِبَيْنِ) فِي فَلَكِهِمَا لَا يَفْزَعَانِ (وَسَخَّرَ لَكُمُ اللَّيْلَ) لِيَسْكُنُوا فِيهِ (وَالنَّهَارَ) لِيَقْتَنُوا فِيهِ مِنْ فَضْلِهِ (وَأَكَاثُرَ مِنْ كُلِّ مَاءٍ سَائِلٌ تُؤْتِيهِ عَلَى غَيْرِ مَعْنَايَكُمُ) (وَإِنْ تَعَدُّوا نِعْمَةَ اللَّهِ) بِمَغْنَى إِعْطَايِهِ (لَا تُحْصَوْهَا) لَا تُحِطُوهَا عَنْهَا (إِنَّ الْإِنْسَانَ) الْكَافِرَ (الظَّالِمَ كُلَّامًا) كَيِّدَ الظُّلْمِ لِنَفْسِهِ بِالْمَغْنَبَةِ وَالْكَفْرِ لِنِعْمَةِ رَبِّهِ

پہ گور کنبی واچولو، یعنی پہ جہنم کنبی دا عطف بیان دے، چي پہ هغي کنبی به دا ٲول داخليځي، او هغه ډير بد د اوسيدو مخاځي دې، هغوی الله تعالیٰ سره شریک جوړ کړو چې خلقو لره د الله د لاري دين اسلام نه گمراه کړي د ياء په فتحې او ضمې سره، تاسو دوی ته اووايځ چې په خپله دنيا کنبی يو خو ورځې مزي واخلي ستاسو د واپس تلو مخاي خواخوږی جهنم دې، اې نبی ﷺ عسا هغه بندگانو ته چا چې ايمان راوړې دې اووايه، چې د مونځ پابندی کوی او هغه چې مونځ هغوی ته ورکړې دی د هغې نه دې په ښکاره او پټه باندې خرچ کوی، مخکښې ددې نه چې هغه ورځ راشي چې په هغې کنبی به نه اخستل او خرڅول وی او نه دوستی، نه به هغوی سره څه وی چې په فديہ کنبی ئې ورکړی، او هغه د قیامت ورځ ده، الله هغه ذات دې چا چې زمکه او آسمانونه پيدا کړل، او د ريښو نه ئې اوبه نازل کړې، او د هغې اوبو په ذریعہ ستاسو د رزق د پاره ميوې پيدا کړې او کشتياني ئې ستاسو تابع کړې، چې په سيند کنبی سورئ او يو جهونه، د الله په اجازت سره اوړی، او هغه سيندونه ستاسو په اختيار کنبی کړل، او نور سپوږمۍ ئې ستاسو مسخر کړل، یعنی ستاسو په کار کنبی ئې اولگول، چې په خپلو منزلونو باندې راوړن دی، ذره برابر سستی نه کوی، او شپه ئې هم ستاسو په کار کنبی اولگوله چې تاسو به دې کنبی آرام اوکړئ، او ورځ هم چې ناسو په دې کنبی د الله فضل یعنی روزی تلاش کړئ، او کوم څيز چې تاسو د هغه نه اوغوښتلو په هغې کنبی ئې ستاسو د مصلحت مطابق تاسو ته درکړل، او که تاسو د الله نعمتونو لره شميرل او غواړئ نو شمير به ئې نه کړئ، یعنی ساسو کنبی د هغې د شمير طاقت نشته، يقينا کافر انسان ډير ناانصاف او ناشکره دې، یعنی د خپل رب د نعمتونو ناشکری او گناه کولو سره په خپل خان باندې ډير ظلم کونکې دې.

د قيوداتو فوائد او تسهيل

ٴوله: أي شکرها: دا اضافه د يو سوال جواب دې.

ٴوال: دادې چې د (بدلو نعمة الله کفرا) معنی دا ده چې هغه خلقو د الله نعمت په کفر سره بدل کړو حالانکه نعمت عين دې، او کفر وصف دې، او عين په وصف سره د بدلولو څه معنی نشته؟

ٴواب: مضاف محذوف دې، مطلب دادې چې د نعمت شکر ئې په ناشکرنی سره بدل کړو یعنی دشکر په ځاني ئې ناشکری اوکړه،

ٴوله: ليضلوا:

ٴوال: د (جعلوا لله اندادا) غرض ئې اضلال او ضلال گرځولې دې، حالانکې شریک جوړولو کنبی د مشرکینو غرض اضلال او ضلال نه وو؟

ٴواب: د جواب حاصل دادې چې اضلال او ضلال اگرچې د انداد غرض نه دې خو نتیجه ئې ضرور ده، لهذا نتیجه ئې غرض او گرځولو،

قوله: قل لصادی الذین آمنوا بقیهوا الصلاة: الهم
مولا: د بقیهون الصلاة، مقوله واقع کیدل صحیح نه دی، خکه چې اقامت صلوة د
مخاطب عمل دی، نه چې د قائل مقوله، حالانکه د مقولې د پاره هم د قائل مقوله کیدل
ضروری ده.

جواب: د (قل، مقوله محذوف ده. او جواب امر کوم چې بقیهوا الصلاة دې، په حذف باندې
دلالت کوی، تقدیری عبارت داسې دې قل لصادی الذین آمنوا بقیهوا، وانقلوا بقیهوا الصلوة ونظفوا،
بعضې حضراتو ونیلې دی چې امر مقوله ده، تقدیری عبارت داسې دې قل لهم لقیهوا، الهم
(قل، دلالت د وجهې نه لام حذف کړې شو نو (بقیهوا، شو، او که د حذف په ابتدا سره
بقیهوا مقوله او گرځولې شی نو صحیح به نه وی.

قوله: سر او علانیة: دولة د انظفاد ضمیر نه د حال واقع کیدو د وجه منصوب دی. ای بنظفون
معین و معنن.

قوله: السفن: اسدیه وزن باندې لهذا د تجری فعل مؤنث راول صحیح دی.

قوله: دائبین: په یو طریقه باندې تلونکي، دا د (دائب) جمع ده، په معنی د حال، عادت،
رسم، دستور، داب یداب، دابا، مسلسل په یو کار کښې لگیدل.

[ایاتونه: ۳۰ - ۴۱]

(و) اذْکُرْ (اِذْ قَالَ اِبْرَاهِيْمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا الْبَيْتَ مَنَّةً رَّابِعًا) ذَا اَمْنٍ وَقَدْ اَعْجَبَ اللّٰهُ دُعَاۡةَ فَبَجَعَلَهُ عَرْمًا لَا
يُسْفِكُ فِيْهِ دَمَ اِنْسَانٍ وَلَا يَنْظُمُ فِيْهِ اَعْدٌ وَلَا يُضَادُّ صِنْدَهُ وَلَا يَتَخَلَّى خِلَاۡهُ (وَاَجْنَبْنِيْ) بعلنی (وینی) عن
(اَنْ نَّعْبُدَ الْاَصْنَامَ) (رَبِّ اِنِّهٖنَّ) اَیْ الْاَصْنَامَ (اَضَلُّنَّ کَثِيْرًا مِّنَ النَّاسِ) وبعادتهم لها (فَمَنْ تَبِعْنِيْ) عَلَى
التَّوْحِيْدِ (فَاِنَّهُٗ مِنِّیْ) مِنْ اَهْلِ دِيْنِیْ (وَمَنْ عَصَانِیْ لِمَا لَكَ غُفُوْرٌ رَّحِيْمٌ) هَا قُلْ عَلِمَ اَنَّهُ تَعَالٰی لَا یَغۡیُرُ
الشَّرْکَ (رَبَّنَا اِلٰی اَسْکَنْتَ مِنْ قُرۡبَتِیْ) اَیْ بَعَدَهَا وَهُوَ اِسْتَاۡجَلَ عَنْ اَمِّهٖ عَاجِرٍ (اِبْرٰو غُرُوۡذِیْ وَزَعْرٌ) هُوَ مَنَّةٌ
(عِنْدَیۡتَکَ الْمُحَرَّمِ) الَّذِیْ كَانَ قَبْلَ الطُّوَلَانِ (رَبَّنَا لَیۡقِیۡهُمُ الصَّلٰوةَ فَاَجْعَلْ اَلۡبَیۡدَةَ) فَلُوۡبًا (مِّنَ النَّاسِ قَلَوٰی)
تَجِبَلْ وَمَعْنِ (الۡبَیۡدَةُ) قَالَ بَنۡ عَبَّاسٍ لَوْ قَالَ اَلۡبَیۡدَةُ النَّاسُ لَخَشَّ اِلَیْهِ فَارِسٌ وَالرُّومُ وَالنَّاسُ كُلُّهُمُ (وَاَرۡزُقۡنِیۡ
مِّنَ الثَّمَرٰتِ لَعَلَّہُمْ یَشۡکُرُوۡنَ) وَقَدْ فَعَلَ بِنَظَرِ الطَّالِبِ اِنَّہٗ (رَبَّنَا اِنَّکَ تَعَلَّمُ مَا تُخَفِیۡ) نَبِیْرٌ وَمَا تُعَلِّیۡنَ وَمَا تُخَفِیۡ
عَلٰی اللّٰهِ مِنْ) زَابَدَةٍ (مِّنۡ فِیۡ اَلۡاَرْضِ وَلَا فِی السَّمَآءِ) یُخَفِیۡلُ اَنْ یَّکُوۡنَ مِنْ کَلَامِہٖ تَعَالٰی اَوْ کَلَامِ اِبْرٰہِمَ
(الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِیْ وَهَبَ لِیْ) اَعْطٰنِیْ (عَلٰی) مَعَ (الکِبَرِ اِسۡمَاعِیۡلَ) وَیَلَدَ وَلَدًا یَسَعُ وَیَسۡفُوۡنَ سَنَةً (وَلَا اِسۡحَاقَ)
وَلَدًا وَلَدًا ثَلَاثًا عَشَرَ سَنَةً (اِنْ رِیۡیَ لِمِیۡمِ الدَّعَاۡءِ) رَبِّ اجْعَلْنِیۡ مُقِیۡمَ الصَّلٰوةِ (اَجْعَلْ) (مِنْ قُرۡبَتِیۡ) مِنْ
بِقِیۡمَتِہُمَا وَاَنْیَ یَسُنَّ لِاٰغْلَامِ اللّٰهِ تَعَالٰی لَهٗ اَنْ یَّهۡنُ مَخَارَ (رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَاۡءَ) الْمَذْکُوْرَ (رَبَّنَا اَخۡفِیۡ لَیۡ وَوَالِدِیۡ)
هَذَا قَبْلَ اَنْ یَّتِمَّنَّ لَهٗ عَدَاوَتُہُمَا لِیۡلَہٗ عَزَّ وَجَلَّ وَقَبْلَ اَسۡلَمَتِ اَمِّہٖ وَفَرِیۡ وَوَالِدِیۡ مُفَرَّدًا وَوَلَدِیۡ (وَلِلْمُؤْمِنِیۡنَ یَوْمَ
یَقُوۡمُ) یَبْتَ (الْحَسَابِ)

ترجمه: او هغه وخت ياد کړه چې کله ابراهيم (عليه السلام) دها اوکړه چې اې د زما پروردگاره الله دا د مکې پنازمن والا جوړ کړي، بې شکه الله د هغه دعا قبوله کړه، او هغه نې محترم جوړه کړه، چې هلته نه د يو انسان وينه تويکي او نه هلته په چا باندې ظلم کيږي، او نه د هغې خانور لره ښکار کولې شي، او نه د هغې شين بوټي کټ کولې شي، او نه اې خما پروردگاره ما او خما اولاد لره ددې خبرې نه چې مونږ پټ پرستي اوکړو لرې وساته، اې پروردگار دې بتانو ديو انسانانو لره د دې د بندگي کولو د وجه نه گمراه کړې دي، نو چا چې د توحيد په معامله کښې خما اتباع اوکړه نو هغه خما د اهل ملت نه دي او چا چې خما نافرمانی اوکړه نو ته د پيرزيات معافي کولو والا يې او د پير رحم والا يې، (د ابراهيم عليه السلام) دا دعا د دې علم نه مخکې وه چې الله تعالی شرک نه معاف کوي، اې خما پروردگاره ما خپل بعضي اولاد لره چې هغه اسماعيل دې سره د خپلې مور هاجرې، بې اوږو او بې گياه کلی کښې ستا محترم کور سره چې هغه د طوفان نوح نه مخکښې کور وو، ديره کړل، اې خما پروردگاره دا مې ځکه وکړل چې هغوی مونږ قائم کړي نو د څه خلقو زړونو لره دې کور ته مائل او شوق مند کړي، حضرت ابن عباس (رضي الله عنه) او فرمايل چې که ابراهيم (عليه السلام) افئدة الناس ونيلې وو نو د هغې طرف ته به د فارس او د روم ټول خلق مائل وو، او ته دوی ته د ميوو (د هر قسم پيداو او) روزي ورکړه چې هغوی ستا شکر ادا کړي، او د طائف علاقې لره منتقل کولو سره دا دعا قبوله کړې شوه، اې پروردگاره! ته ښه پيژنې چې کوم څه مونږ پټوو، يا ټي ښکاره کوو په الله باندې د زمکې او د اسمان هيڅ شيز پټ نه دي، من زانده دې په مذکوره کلام کښې احتمال دې چې د الله تعالی کلام دې يا د ابراهيم (عليه السلام) د الله شکر دې چې هغه په دې بوډها والي کښې موږي اسماعيل (عليه السلام) راکړو د اسماعيل (عليه السلام) پيدائش هغه وخت شوې وو چې کله ابراهيم (عليه السلام) د ۹۹ کالو وو او اسحق (عليه السلام) راکړو هغه وخت شوې وو چې کله د ابراهيم (عليه السلام) عمر ۱۱۲ کاله وو په دې کښې هيڅ شک نشته چې خما پروردگار دعا اوريدونکي دې اې پروردگاره ته ما د مونږ پابند جوړ کړي او خما په اولاد کښې هم داسې خلق پيدا کړه چې مونږ ادا کوي، او لفظ (من) نې استعمال کړو ددې وجې نه چې الله تعالی ابراهيم (عليه السلام) ته او فرمايل چې په دوی کښې به څه کافران هم وي اې پروردگاره ته دا ذکر شوې دعا قبوله کړه، اې پروردگاره ته ما او خما مورپلار او پښه، او نورو مسلمانانو لره هم چې کله ته حساب کوي د مورپلار د پاره دا دعا د هغوی د الله سره د دشمنۍ ځکاره کيدو نه مخکښې وه، او ونيلې شوې دي چې د هغوی مور ايمان راوړې وو، او په يو قرامت کښې والدي اوولدي افراد سره دي.

د قيوداتو فوائد او تسهيل

هوال: په سورة بقره کښې (بلدا) نکره استعمال شوې ده او دلته (البلدة) معرفه ده، په دې کښې څه حکمت دي؟

جواب: یہ سورۃ بقرہ کنبی د بلد د تعمیر نہ مخکبني دعا ذکرده چي يا الله دلته يو بنار جوړ کړه او دلته چي کومه دعا ده هغه د بنار جوړيدلو نه پس د هغي د امن د پاره ده.

قوله: ذا امن:

سوال: د آما تفسیر په ذا امن سره د کولو څه مصلحت دې؟

جواب: مصلحت دادې چي امن د نسبت صیغه ده نه چي د اسم فاعل، لکه تامر، که جوړو خرڅولو والا، د امن معنی ده امن والا، نه چي امن ورکولو والا، ځکه امن اسم فاعل په معنی د امن ورکولو والا صحیح نه دې، ځکه چي بلد غیر ذی روح او غیر ذوی العقول دې، لهذا په دې کنبی د امن ورکولو څه صلاحیت نشته، او نه د امن نسبت بلد طرف ته کول مناسب دی، ځکه چي امن ورکول په حقیقت کنبی د الله کار دې،

قوله: یختلی دا د اختلاء نه دې، په معنی د شنه گیاه او ځکل.

قوله: اجنبی: (ن) امر واحد مذکر حاضر، په اصل کنبی اجنب دې، په دې کنبی نون وقایه او یانې متکلم ده، (ته ما یچ کړه) (ته ما لرې وساته).

قوله: عن ان نعبد الاضنام: (عن) اضافه کولو سره ئې اوفرمائیل چي په ان نعبد کنبی (ان) مصدریه دې نه چي تفسیریه، ځکه چي د ان تفسیریه د پاره په ماقبل کنبی لفظ قول، یا ددې هم معنی ضروری دې، کوم چي دلته نشته.

قوله: اضللن کثیرا: د اضلال اسناد بتانو طرف ته مجازی دې دا د اسناد الشی الی سبیه د فیلی نه دې، چونکه دا بتان د خلقو د گمراه کیدو وجه ده ځکه د اضلال نسبت دې طرف ته او کړې شو،

قوله: الذی کان قبل الطوفان: دا اضافه ددې سوال جواب دې چي عندیته المهرم وئیل څنګه صحیح دی، په وادی غیر ذی زرع کنبی څه کور هلو وونه؟

جواب: د جواب حاصل دادې چي بیت وئیل خو یا د (ما کان) په اعتبار سره دې یا د (ما یكون) اعتبار سره، یعنی د طوفان نوح نه مخکبني هلته کنبی کور وو راروان وخت کنبی به هم موجود وی.

قوله: نحن، اي تشأق وتمیل

قوله: افئدة الناس، یعنی که بغیر د من تعصیه نه ئې وئیلی وو نو د هر چا به شوق او رعیت وو،

قوله: اسماعیل، اسمعق: د اسمعیل نوم اسمعیل ځکه شو چي کله به ابراهیم (عليه السلام) د الله تعالی نه د اولاد درخواست کولو نو فرمائیل به ئې اسمعق یا ایل، اسمع امر په معنی د واوره، او ایل په عبرانی کنبی الله ته وائی، اوس د اسمعیل معنی شوه چي اې الله ته

واورده، او چې كله الله تعالى د ابراهيم عليه السلام دعا واوريدله او بچې نه ورته وركړو نو د هغه نوم يې اسماعيل كيخودلو، او اسحق ته عبراني كښې اضاك واتي.
 ټوله: اجل: په دې كښې اشاره ده چې د ومن داسې عطف د اعلې په ضمير باندې دې.
 ټوله: من يقهبا: دې كښې اشاره ده چې د اعلې مفعول ثاني محذوف دې.

[پاتوله: ۴۲-۵۲]

قال تعالى (وَلَا تَحْسَبَنَّ اللَّهَ غَافِلًا عَمَّا تَعْمَلُونَ) الْكَافِرُونَ مِنْ أَهْلِ مَكَّةَ (أَتَمَّ يَوْمَهُمْ) بَلَا غَذَابَ (يَوْمَ تُلْغَى فِيهِ الْوُحُوشُ) مَا تَرَى بِهَا شَخَصَ بَعَثَ فَلَانِ أَيْ فَتَحَهُ فَلَمْ يَمْسَحْ (مُطْمَئِنِّينَ) مَسْرِعِينَ حَالٍ (مَقْنَعِي) رَافِعِي (رَفَعُوهُمْ) إِلَى السَّمَاءِ (لَا يَرُونَ إِلَهُهُمْ) طَرَفُهُمْ بَصَرُهُمْ (وَأَقْبَدَهُمْ) فَلَوْهُمْ (هُوَ) خَالِيَةً مِنَ الْفُطُلِ لِيَزْمِعَهُمْ (وَأَلْبَسَ) عَوْفَ بَا مُخَمَدَ (النَّاسِ) الْكُفَّارَ (يَوْمَ تَأْتِيهِمُ الْعَذَابُ) هُوَ يَوْمَ الْفِتَانَةِ (فَيَقُولُ الَّذِينَ ظَلَمُوا) كَمْزُوا (رَبَّنَا أَفْعَرْكَ) بَانَ تَزِدْنَا إِلَى الدُّنْيَا (إِلَى أَهْلِ قَرِيبٍ) كَيْفَ دَعَوْتِكِ بِالتَّوْحِيدِ (وَنَتِمَّ الرِّسَالُ) فَيَقَالُ لَهُمْ تَوْبَعَا (أَوَلَمْ تَكُونُوا أَتَمَّكُمْ) عَقَلَكُمْ (مِنْ قَبْلُ) فِي الدُّنْيَا (مَّا كُنْتُمْ فِيهَا) رَافِدَةً إِلَى الْآخِرَةِ (وَسَكُنْتُمْ) فِيهَا (بِئْسَ مَسَاكِينُ) الَّذِينَ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ بِالْكَفَرِ مِنْ الْأَمْرِ السَّالِفِ (وَتَبَيَّنَ لَكُمْ كَيْفَ فَعَلْنَا بِهِمْ) مِنَ الْفُطُونِ فَلَمْ تَنْزَجُوا (وَعَرَّيْتُمْ) بَنَاءَ (لَكُمْ الْأَمْثَالَ) فِي الْقُرْآنِ فَلَمْ تَتَفَقَّهُوا (وَكُنْتُمْ مَكْرُوهًا) بِالنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (مَكْرُهُمْ) خَبَثُ أَرْوَاحِهِمْ أَوْ تَقْيِدِهِ أَوْ إِخْرَاجِهِ (وَعِنْدَ اللَّهِ مَكْرُهُمْ) أَيْ جِلْمُهُ أَوْ جَزَائُهُ (وَإِنْ) مَا كَانَ مَكْرُهُمْ وَإِنْ عَظُمَ (يَكُونُ) مِنْهُ الْجَهْلُ الْغَفْلَةُ لَا يَتَبَا بِه وَلَا يَحْزُرُ إِلَّا أَنْفُسُهُمْ وَالْفَرَادُ بِالْجَهْلِ هُنَا قِيلَ خَبَلَتْهَا وَقِيلَ خَرَبَ الْإِسْلَامَ الْمُنْتَهَقَةُ بِهَا فِي الْقُرْآنِ وَالْهَاتِ وَفِي إِزَاءٍ يَفْتَحُ لَا يَفْزُلُ وَقِيلَ الْفِعْلُ فَإِنْ مُخَفَّفَةٌ وَالْفَرَادُ تَعْظِيمٌ مَكْرُهُمْ وَقِيلَ الْفَرَادُ بِالْمَكْرِ مَكْرُهُمْ وَتَنَابُؤُهُ عَلَى الثَّانِيَةِ تَكْثِيرُ السَّمَاءَاتِ بِتَقَطُّرِ مِثْلِهِ وَتَلَقُّقِ الْأَرْضِ وَخَرَابِ الْجِهَالِ هَذَا وَعَلَى الْأَوَّلِ مَا لَرَى وَمَا كَانَ (وَلَا تَحْسَبَنَّ اللَّهَ غَافِلًا عَمَّا تَعْمَلُونَ) (إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ) غَالِبٌ لَا يَفْجُرُهُ شَيْءٌ (كُلُّ مَا يَفْعَلُ) مِنْ غَضَاةٍ أَذْكَرَ (يَوْمَ تَجْذَلُ الْأَرْضُ) غَيْرُ الْأَرْضِ وَالسَّمَاءَاتِ (هُوَ يَوْمَ الْفِتَانَةِ) لِيُخْشَرَ النَّاسَ عَلَى أَرْضٍ تَبْخَاءُ كَيْفَ كُنَّا فِي عَذِيبِ الصَّابِغِينَ وَرَوَى مُسْلِمٌ عَنْ عِدَّةٍ مِنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّ النَّاسَ يُؤْمِلُونَ فَإِنَّ عَلَى الصَّرَاطِ (وَيَرْزُوا) عَمَّجُوا مِنَ الْقُبُورِ (لِللَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ) (وَكَرَى) بَا مُخَمَدَ تَبْعِيرُ (الْمُتَجَرِّبِينَ) الْكَافِرِينَ (يَوْمَ يَكُونُ مَقْرَبِينَ) مُتَشَدِّدِينَ مَعَ خَطَابَتِهِمْ (بِئْسَ الْأَصْقَادُ) الْقُلُودُ أَوْ الْأَعْلَالُ (سَبَّأَهُمْ) لَمَسَتْهُمْ (مِنْ قُطْرَانٍ) لِأَنَّهُ أَتْبَعُ لِإِشْقَالِ النَّارِ (وَقَشَى) تَعْلُو (وَجُوهَهُمُ النَّارُ) (لِيَقْزِي) يَفْزُلُ يَفْزُلُوا (اللَّهُ كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ) مِنْ خَيْرٍ وَشَرٍّ (إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ) يُخَاسِبُ جَمِيعَ الْخَلْقِ فِي لَفْظِ بَعْضِ نَهَارٍ مِنْ أَيَّامِ الدُّنْيَا لِجَدِيدِ ذَلِكَ هَذَا الْقُرْآنَ (بَلَاغًا لِلنَّاسِ) أَيْ أَنْزَلَ لِيَتْلُوهُمُ (وَلِيُنذِرُوا) يَوْمَ تَقْلَقُوا بِمَا فِيهِ مِنَ الْخَبَرِ (أَلَمْ تَأْمُرُوا) أَيْ اللَّهُ (إِلَهُ الْوَاحِدِ وَلَهُدُنْ) بِأَذْخَالِ النَّاسِ فِي الْأَصْلِ فِي الدَّلَالِ تَبْطِئُ (أُولُو الْأَلْبَابِ) أَصْحَابُ الْعُقُولِ

ترجمہ: د مکہ کافران چي غه کوی ددی نه ته الله هیخ کله غافله مه کنره، هغه خو دوی ته د عذاب نه د هغه ورځي پورې مهلت چي په کومه ورځ به د منظر د هولناکۍ په وجه سترگې کولو پاتې شي، ونیلې شي چي شخص بصر فلان، د هغه سترگې کولاؤ پاتې شوې کومې چي هغه بندې نه کړې شوې حال دا چي آسمان طرف ته به نې خپل سرونه اوچت کړي وی او د رابلونکي آواز طرف ته به، په تیوځي سره وروان وی، د یوې لمحې د پاره به هم د هغوی سترگه نه ریږي، او د هغوی زړونه به د هغوی د ویرې د وجې نه د عقل نه خالی وی، او اې محمد ﷺ ته کافران د هغه ورځي نه اوږدو په کومه ورځ چي به په دوی باندې عذاب راشي، او هغه به د قیامت ورځ وی، او ظالمان کافران به وائی اې زموږ پروردگار ته مونږ ته دلپوخت د پاره مهلت راکړه په دې صورت کښې چي ته مونږ دنیا ته واپس اولیرې، چي مونږ ستاد توحید دعوت قبول کړو، او ستاد رسولانو اتباع او کړو نو دوی ته به د رتنې په توگه اوونیلې شي، چي ددې نه مخکښي به تاسو په دنیا قسمونه نه خورل؟ چي زموږ د پاره خو د دنیا نه آخرت طرف ته تلل نشنه، حالانکه تاسو په دنیا کښې د هغه خلقو په کلو کښې اوسیدلې وئ، چي جا په مخکښي امتونو کښې کفر کولو سره په خپل ځان باندې ظلم او کړو او تاسو ته څه ښکاره شوې وه چي مونږ هغوی سره د عذاب غه معامله اوکړه؟ بیا هم تاسو منع نه شوئ، او مونږ ستاسو د پوهه کولو د پاره په قرآن کښې مختلف مثالونه بیان کړل، خو تاسو عبرت حاصل نه کړو، او دا خلق د نبی ﷺ سره خپل چالونه کوی په داسې طریقې چي دوی د هغوی ﷺ د قتل یا د هغوی د وطن نه د ویستلو یا د قید کولو اراده اوکړه، او الله ته د هغوی د مکر علم دې، یا الله سره د هغوی د پاره سزا ده، او ددوی چالونه اگر چي هر څومره لوڼې وو داسې نه وو چي غرتې د خپل ځاني نه غوږولې وو، مطلب دا چي د هغوی چالونه د توجه قابل نه دی، او خپل نقصان کوی، او د غرونو نه مراد حقیقي غرونه مراد دی، یا اسمانی احکام دی کوم چي په ثبات او پوځوالی کښې د غرونو سره مشابه دی، او په یو قرات کښې (ننزول) دلام په فتحې سره او د فعل رفع سره دې، او (ان) مخففه دې، او مقصد ددوی د مکر لویوالي بیانول دی، او ونیلې شوې دی چي د مکر نه مراد د دوی کفر دې، او (تکاد السموات یتفطرن) د دویم قرات مناسب دې، او د رومی قرات مناسب هغه دې کوم چي اولوستلې شو (یعنی وما کان مکرهم) الخ، تاسو هرگز دا خیال مه کوئ چي الله تعالی به د خپلو نبیانو سره د نصرت په باره کښې وعده خلافي اوکړی الله تعالی غالب دې، هغه څوک عاجزه کولې نشی، او د خپله نافرمانو کولو والو نه بدله اخستونکي دې، او هغه ورځ یاده کړه چي دا زمکه به بلې زمکې سره بدله کړې شي، او اسمان هم او هغه به د قیامت ورځ وی، نو خلق به یو صفا ستره زمکه باندې راغونډ کړې شي، څنگه چي د صحیحینو په حدیث کښې دی، او مسلم یو حدیث روایت کړې دې چي په هغې کښې د رسول الله ﷺ نه سوال

کړې شوې دې چې د زمکې د بدليدلو په وخت کښې به خلق کوم ځانې وي، ؟ نو حضور ﷺ او فرمايېل چې په پل صراط باندې، ټول خلق به د قبرونو نه وتلو سره د يو غالب خداي په مخامخ شي، او اې محمد ﷺ تاسو په هغه ورځ باندې مجرمان کافران په يېرو کښې يا په طوقونو کښې د شيطانانو سره تړلې شوې وينئ، په داسې حال چې ددوی کپړې به د گندهک (ياد تارکولو) نه جوړې وي، ځکه چې گندهک سره اور ډير تيزيکي، او اور به ددوی په مخونو باندې هم خوروي، چې الله هر کس ته د هغه د اعمالو بدله ورکړي، ليجزي، د برزوا متعلق دې. بې شکه الله ډير زړ حساب اخستونکې دې. الله تعالى به د ټولې دنيا حساب د دنيا د ورځو په اعتبار سره په نيمه ورځ کښې واخلي، د ددې مضمون د حديث د وجې نه دا قرآن د ټولو خلقو د پاره خبرداري دې، يعنې د خلقو د تبليغ د پاره نازل شوې دې، چې خلق ددې په ذريعه خبردار کړي شي، او خلق هغه دليلونو باندې پوهي شي، کوم چې په قرآن کښې دی چې الله يو دې او د عبادت لائق دې، او دا چې اهل عقل او بصيرت ددې نه نصيحت حاصل کړي، (يذکر) په اصل کښې د تاء په ډال کښې ادغام دې.

د قيوداتو فوائد او تسهيل

فوله: شخص: (ف) مضارع واحد مؤنث غائب، مصدر شغوص، چاته مسلسل کتل، نيغ نيغ کتل، د سترگو کول او پاتې کيدل، د سترگو بړه تلل.

فوله: مهطعين: مهطع د اسم فاعل جمع ده، (افعال) اھطاع، سر ټيټول، په تيزۍ سره تلل، مهطعين: د اصحاب، مضاف چې محذوف دې د هغې نه حال دې، تقديري عبارت داسې دې، اصحاب الابصار مهطعين.

فوله: مقلعي، د اقتناع په اسم فاعل، اوچت شوې، (افعال) په اصل کښې مقلعين وو، نون د اضافت د وجه نه حذف شو، ماده ټپ قنع ده.

فوله: القدرهم: القدره د فؤاد جمع ده، په معنی د زړه

فوله: هوا: دا اسم دې، په معنی د خالي، د ويرې د وجه نه د زړه خالی کيدل، د هر خير خبرې نه خالی کيدل، هوا هغه فضا ته ونيلې شي، کومه چې د اسمان او زمکې په مېنځ کښې ده، په محاوره کښې د ويريدونکي زړه په صفت کښې راځي.

فوله: لمصعب: دا د اهرنا امر جواب دې

فوله: يقال لهم: د ماقبل سره د ربط د پاره ددې محذوف گټولو ضرورت راغلو.

فوله: تبين: ددې فاعل د کلام د دلالت د وجې نه مضر دې، او هغه حال دې، تقديري عبارت داسې دې، تبين لکم کيف فعلنا بهم؟

فوله: ان ما: په دې کښې اشاره ده چې (ان) نافية ده، او په لقول کښې لام د نفی د تاکيد

د پارہ دی۔ ولی قراءۃ بفصح لامل الاولی ورفہ الاخیرۃ، ای لتقول، پہ دی صورت کنہی بہ (ان حفظہ من الصلۃ، وی، مطلب بہ داوی چہ ددوی مکر دومرہ سخت وو چہ غرونہ بہ ہم د خپل خانی نہ اوخوزیری، د لتزول، لام د مخففہ او نافیہ پہ مینخ کنہی فرق کونکې دی۔
 قولہ: قطران: قطران یو تورہ غلیظہ مادہ وی، چہ پہ هغې کنہی گرموالې وی او کہ د هغې د خارختی اوبښ مالش اوکړې شی، نو خارخ بہ ختم شی، دا مادہ اور ډیر زر نیسی، او بدبوداره وی، بعضې حضراتو ددې ترجمہ گندهک کړې دی او بعضو تارکول کړې دی۔
 قولہ: متعلق برونو، یعنی لبرۍ، د برونو متعلق سره دی، او په مینخ کنہی جملہ معترضہ ده۔
 قولہ: انزل لیلیهم: په (هذا بلاغ) کنہی چونکہ د وصف حمل په ذات باندې لازمیږی، ځکه شارح ^{مکمل} ذکر شوې عبارت مقدر او گنرلو چہ حمل درست شی یعنی دا د هذا خبر نه دی، بلکه خبر محذوف دی، د خبر د علت قائمقام نې کړو۔

پارہ نمبر ۱۴ [رُخا]

[۱۵] سورة الحجر

سورة الحجر مكية تسع وتسعون آية

سورة حجر مکی دی، یو کم سل (۹۹) آیتونه دی۔

[ایاتوله: ۱-۱۵]

بسم الله الرحمن الرحيم (ال) الله اعلم بمرادو بذلك (يُؤَلِّفُ) يُولِّفُ هَذِهِ الْآيَاتُ (آيَاتُ الْكِتَابِ) الْقُرْآنُ وَالْإِسْلَامُ يَفْتَنِي مِنْ (وَقُرْآنٍ مُبِينٍ) مظهر للنسخ من التَّائِيلِ عطف بِنِزَاجٍ صفة (وَمُتَمَّا) بِالتَّشْدِيدِ وَالْتَحْقِيفِ (يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِذَا حَابَتِ أَعْيُنُهُمْ) وَحَالِ الْمُسْلِمِينَ (لَوْ كَانُوا مُسْلِمِينَ) وَرَبِّ لِلتَّكْبِيرِ فَإِنَّهُ يُكْفِّرُ مِنْهُمْ تَعْنِي ذَلِكَ وَقِيلَ لِلتَّكْبِيرِ فَإِنَّ الْأَهْوَالَ تُذَوِّجُهُمْ فَلَا يُبْغِضُونَ حَتَّى يَتَمَتَّعُوا ذَلِكَ إِلَّا فِي أَخِيَانٍ قَلِيلَةٍ (وَدَرَّاهُمْ) أَتَرَكَ الْكَلَامَ بِمَا مُخْتَصَرٌ (يَأْتِيكَوَانِ) كَمَا كُتِبَ (بِذُنَابِهِمْ) (وَيُؤَلِّفُهُمْ) يُشْفَلُهُمْ (الْأَمَلِ) بِطُولِ الْفَتْرِ وَغَيْرِهِ عَنِ الْإِيمَانِ (فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ) عَاقِبَةُ أَمْرِهِمْ وَعَلَا قَبْلَ الْأَمْرِ بِالْقِتَالِ (وَمَا أَهْلَكْنَا مِنْ) زَائِدَةٌ (وَقَرْنَهُ) أَرِيدَ أَهْلَكْنَا (إِلَّا وَلَهُنَّ كِتَابٌ) أَجَلٌ (مَعْلُومٌ) مَخْدُودٌ لِإِهْلَاقِهَا (مَاتَشَقُّ مِنْ) زَائِدَةٌ (أُمَّةٌ أَجَلُهَا وَمَا يَتَأَخَّرُونَ) يَتَأَخَّرُونَ عَنْهُ (وَكُلُّوْا) أَنَّى كَلَامٌ مَكَّةَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (بِأَمْرٍ أَلَيْسَ يُقْرَأُ عَلَيْهِ الْكِتَابُ) الْقُرْآنُ فِي زَمَانِهِ (إِنَّكَ لَمِنْهُمْ) (لَوْ مَا) فَلَا (تَأْتِيْنَا بِالْمَلَايِكَةِ) إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ (فِي قَوْلِكَ إِنَّكَ نَبِيٌّ) فَإِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ قَالَ تَعَالَى (مَا لَكَ لَمْ يَكُنْ) فِيهِ عِلْفٌ إِغْدَى الْفَافِي (الْمَلَايِكَةُ إِلَّا بِالْحَقِّ) بِالْفَذَابِ (وَمَا كَانُوا إِذَا) أَنَّى جِنُّ لَزُولِ الْمَلَايِكَةِ بِالْفَذَابِ (مُظْطَرَعِينَ) مُلَاحِظِينَ (لَا تَقْنُ) تَأْجِدُ لِاسْمِ إِنْ أَوْ فَعِلَ (تُرْثَلَا الْكِتَابُ) الْقُرْآنَ (وَاللَّاهُ لَحَافِطُونَ) مِنَ التَّجْدِيلِ وَالتَّخْفِيفِ وَالْإِهْلَاقِ وَالْفُتُورِ (وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ) رُسُلًا (فِي شِعَارِ) فِرْقٍ (الْأَوَّلِينَ) (وَمَا كَانَ) (بِأَنْبِيَائِهِمْ مِنْ رُسُلٍ) إِلَّا كَانُوا بِوَيْسْتَنْزِلُونَ) كَاسْمَاءِ قَوْلِكَ بِهِ وَعَلَا تَنْبِيْهُ لَهْ صَلَّى

اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (كَذَلِكَ لَسُكَلُّكُمْ) أَيِ بَعْلٍ إِذْ خَلَقْنَا التَّكْلِيْبَ فِي لُكْلُبٍ أَوَّلِكَ نَذِيعُهُ (فِي لُكْلُبِ الْمُجْرِمِينَ) أَيِ كَفَّارٍ مَكَّةَ (لَا يُقِيمُونَ بِهِ) بِالنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (وَقَدْ عَلِمْتَ سُنَّةَ الْأَوَّلِينَ) أَيِ سُنَّةِ اللَّهِ فِيهِمْ مِنْ تَعْلِيْمِهِمْ بِتَكْلِيْبِهِمْ أَنْتَاءَهُمْ وَغَلَاةٍ مِنْهُمْ (وَلَوْ كَفَخْنَا عَلَيْهِمْ بِأَيَّامِنَ السَّمَاءِ فَعَلُوا فِيهِ) فِي الْبَابِ (يَنْفِرُونَ) يَنْفِرُونَ (لَقَالُوا الْفِتْنَةُ كَثُرَتْ) شُدَّتْ (أَبْصَارُنَا بَلْ نَحْنُ قَوْمٌ مَسْحُورُونَ) نَحْمِلُ إِنَّا ذَلِكَ

توجهه: الوالده ددې نه خپل مراد بنه پيژنی، دا ایتونه د قرآن ایتونه دي، او اضافت په معنی د (من) دي، او د قرآن مبین (آیتونه)، کوم چې د حق او د باطل په مینځ کښې فرق کونکې دي، دا د صفت د زیاتوالي سره عطف دي، لري نه ده چې کافر خلق به د قیامت په ورځ د خان حال او د مسلمانانو حال اوگوری، نو خواهش به اوکړی چې مونږ هم غاړه کیخودلې وې (اسلام مو راوړې وې)، «ربما» د تشدید او تخفیف سره دي، «رب» د زیاتوالي د پاره راځي، په دې شان چې ددوی د طرف نه به ددې ډیر خواهش وی، او ونیلې شوې دی چې «رب» د تقلیل د پاره دي، امر واقعہ داده چې د قیامت سختی به دوی مدهوش کړې وی، چې د هغې د وجه نه به دوی ته هوش نه وی، چې دوی د هغې تمنا اوکړی، مگر دا چې ډیر لږ وخت د پاره ای محمد ﷺ دا کافران پرېده چې خپله دنیا کښې اوخوری اوڅکی، او مزې واخلي، او د د ډیر عمر امید دوی لره د ایمان نه په غفلت کښې واچوی، د خپل اعمالو انجام به دوی ته ډیر زړ معلوم شی او دا حکم د قتال نه مخکښې دي. او مونږ یو کلی له یو کلی والو لره هلاک نه کړل مگر دا چې ددوی د پاره لیکلې شوې وه، یعنی ددوی د هلاکت وخت مقرر وو، (من) زانده دي، او د قریه نه اهل قریه مراد دی. یو ساه اخستونکې د خپل مقرر شوې مرگ وخت نه مخکښې تلې نشی، او نه دهغې نه روستو کیدې شی، (من) زانده دي، کفار مکه نښې ﷺ ته وائی چه ای هغه سر ټیا په چا چې په خپل خیال قرآن نازل شوې دي، بې شکته ته لیونی شي، که ته په خپله دعوی کښې چې ته نښې ئې او دا قرآن د الله د طرف نه دي، رشتونې یې نو زموږ خوا له فرشتې ولې نه راځي، او مونږ فرشتې په حق سره نازلوو، یعنی په عذاب سره، او چې کله فرشتې عذاب راوړی، نو بیا به دوی ته مهلت نه ورکولې شی، هم مونږ دا قرآن نازل کړې دي (نحن) د (ان) د اسم تاکید یا ضمیر فصل دي، او مونږ د تبدیل او بدلولو، او د زیاتی او نقصان نه حفاظت کونکی یو، او مونږ ستا نه مخکښې په تیر شوې قومونو کښې هم برابر رسولان رالېږلي دي، او داسې چرته هم شوې نه دی، چې هغوی ته رسول راغلو او هغوی ستا د قوم تاپسې خدا کولو پشان هغوی پسې خدا کړې نه وه. او دا نښې ﷺ ته تسلی ده، او دغه شان د هغه خلقو په زړونو کښې د تکذیب غورزو لوبه شان د مجرمانو یعنی د کافرانو د مکې په زړونو کښې اچولو، چې د هغې د وجه نه دا خلق د نښې ﷺ د رسالت تصدیق نه کوی، او دا دستور د مخکښې نه راوړان دي یعنی دهغوی د تکذیب

په وجه هغوی ته د سزا ورکولو د الله دستور د مخکېنې نه راروان دي او دوی هم په تکذيب کښې د هغوی په شان دي، او که مونږ د دوی د پاره د اسمان دروازه کولو هم کړو او دوی په هغه دروازه پرې هم اوڅیږي نو بیا به هم دوی دا وائی چې زموږ څو نظرونه بند کړي شو، بلکه په مونږ باندې جادو او کړي شو، یعنی دا اسمان ته ختل زموږ په خیال کښې واچولې شول.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

فوله: هذه الايات:

سوال: د تلك تفسير په (هذه) سره د کولو څه فائده ده؟

جواب: قرب حسی بیانول مقصود دی.

سوال: نو بیا (هذه) ولې استعمال نکړې شو.

جواب: تلك سره د مرتبې او چتوالي بیانول مقصود دی، تلك د (هذه) په معنی کښې اخستلو سره دواړه فائده حاصلې شوې، که د تلك په ځانې (هذه) استعمال کړې شوې وي نو صرف د قرب حسی فائده به نه ورکوله.

فوله: اهـلـت: بمعنی من ای آیات من الکتاب

فوله: مظهر الحق:

سوال: مفسر علام د (مبین) تفسیر عام طور سره په (بین) سره کوی، او دا قیاس ته نژدې هم ده، ځکه چې متعدی په معنی د لازم اخستل مقصود دی، خو دلته د مبین نه هم متعدی معنی اخستل شوې ده، نه چې لازمه. ځکه مفسر علام د (مبین) تفسیر په (مظهر) سره کړې دي.

فوله: عطف بزيادة الصفة

سوال: ددې اضافې څه مقصد دي؟

جواب: دا د یو سوال جواب دي

سوال: دا دي چې د قرآن عطف په کتاب باندې کیږي، او د دواړو مصداق هم یو دي، لهذا دا د عطف الشی علی نفسه د قبیلې نه شو، حالانکه عطف مغایرت غواړي.

جواب: کتاب کوم چې معطوف دي مطلق دي، او قرآن د (مبین) صفت سره مقید دي، لهذا دا عطف د مقید علی المطلق د قبیلې نه دي، او په دواړو کښې مغایرت ښکاره دي، لهذا هیڅ اعتراض نشته، مفسر علام عطف بزيادة الصفة سره ددې سوال جواب ورکړې دي.

فوله: يتأخرون عنه: دا هم د یو سوال جواب دي.

سوال: دا دي چې يتأخرون د باب استفعال نه دي، کوم چې په طلب باندې دلالت کوي، حالانکه دلته د طلب معنی مقصود نه ده؟

جواب: استطاعاں پہ معنی د تفعل دی۔

قوله: اِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَلَآ اِلٰهَ غَيْرُكَ: دا د مشرکانو د رد او د انکار جواب دی، کوم چې مشرکینو (انہ لمحنون) وئیلو سرہ د نزول ذکر نہ پہ تاکید سرہ انکار کړې وو، لہذا د نزول ذکر اثبات ہم اللہ تعالیٰ پہ تاکید سرہ اوکړو، اِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ، اِنَّا وئیلو سرہ نہ او فرمائیل۔

قوله: تَاكِيدُ لَوْ فَصْل: یعنی (نحن) د (نا) د اسم تاکید دی یا دا چې فصل دی (نحن) فصل گرځولو پہ صورت کښې دا سوال بہ کیږی، چې فصل د دوو اسمونو پہ مینځ کښې راځی، نہ چې د اسم او فعل پہ مینځ کښې، ځنګه چې دلته دی، او دویم سوال بہ دا وی چې فصل د ضمیر غائب نہ وی، نہ چې ددی علاوہ نہ، البتہ جرجانی ^{رحمۃ اللہ علیہ} د اسم او فعل پہ مینځ کښې ہم فصل جائز کړې دی، غالباً چې مفسر علام د جرجانی پہ مسلک باندې عمل کړې دی۔

قوله: کَانَ: د کان اضافه ددی سوال جواب دی چې ما حالیه پہ هغه مضارع باندې داخلېږی، کومه چې د حال پہ معنی کښې وی یا پہ هغه ماضی باندې داخلېږی، کومه چې قریب الی الحال وی، مفسر علام (کان) مقدر گنړلو سرہ اشاره اوکړه چې (ما) حالیه پہ ماضی قریب الی الحال باندې داخله ده۔

قوله: تَدْخُلُهُ: ای الاستواء، د (ه) ضمیر مرجع استهزاء ده۔

[ایاتوله: ۱۶-۲۰]

وَلَقَدْ جَعَلْنَا فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا ۖ وَفِي غُرِّ الْخَمَلِ وَالْقُورِ وَالْجُزْءِ وَالسَّرَطَانِ وَالْأَسَدِ وَالشُّبَّةِ وَالْمِيزَانِ وَالْقَرْبِ وَالْقَوْسَ وَالْجَدْيَ وَالذَّلُوَ وَالْخُوتَ وَهِيَ مَنَارِلُ الْكُوكَبِ السَّبْعَةِ الشَّارَةِ الْمُرْبِعِ وَلَهُ الْخَمَلُ وَالْقَرْبُ وَالزُّهْرَةُ وَلَهَا الْقُورُ وَالْمِيزَانُ وَفَطَارِدُ وَلَهُ الْجُزْءُ وَالشُّبَّةُ وَالْقَرْبُ وَلَهُ السَّرَطَانُ وَالشَّمْسُ وَلَهَا الْأَسَدُ وَالشُّعْرَى وَلَهُ الْقَوْسُ وَالْحَوْتَ وَحِلُّهُ الْجَدْيُ وَالذَّلُو (وَزِينَاهَا) بِالْكَوَاكِبِ (لِلْمُتَاظِرِينَ) وَحَوَاطِنَهَا) بِالشُّبِّهِ (مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ) مُزْجَمٍ (إِلَّا) لَكِنْ (مَنْ اسْتَرْقَى الشَّمْسَ) عَطَلَهُ (فَأَثَبَهُ) فَخَابَ مُبِينٍ) كَلَامٌ يُعْنِيهِ وَيُخْرِفُهُ أَوْ يَغْلِبُهُ أَوْ يَغْلِبُهُ (وَالْأَرْضَ مَدَّ ذُلَّهَا) بَسَطْنَاهَا (وَالْقَيْتَانِيَّاهُمَا رَاسِي) جَنَالًا لَوَاتِبَ لَيْلًا تَقَعَرُّكَ بِأَهْلِهَا (وَأَلْقَيْنَاهُمَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مُؤْتُونَ) مَقْلُومٌ مُقْتَرٌ (وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَاشٍ) بَلَاءً مِنْ الْقَارِ وَالْخُتُوبِ (وَ) جَعَلْنَا لَكُمْ (مَنْ لَسْتُمْ لَهُ بِرَاقُونَ) مِنْ الْفَيْدِ وَالذَّوَابِ وَالْأَنْعَامِ لِأَنَّا نَنْزِلُهُمْ إِلَهُ (مَنْ) عَا (مَنْ) زَائِدَةٌ (شَيْءٌ) الْأَعْدَالُ غَرَابِيَهُ) فَلَمَّا جَاءَ غَرَابِيَهُ (وَمَا نُنْزِلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ) عَلَى عَسَبِ النُّصَالِ (وَأَرْسَلْنَا الرِّيَّاحَ لَوَاحِقِ) فَلَمَّا جَاءَ الشَّعَابَ لَمِنْتُنِي عَاءَ (فَأَنزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ السَّحَابَ) رَمَامَ (مَطَرًا) فَاسْمِعْنَاهُمْ وَمَا أُنْشِرْ لَهُ بِحَارِيْنِ) أَمِنْ لَسْتُ غَرَابِيَهُ بِأَهْلِيكُمْ (وَلَا لَكُنْ نَحْنُ) نَحْنُ وَلَمِنَ الْوَارِثِينَ

اَلْاَوَّلُ ثَرْتٌ جَمِيعُ الْخَلْقِ (وَلَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَضِيْعِيْنَ مِنْكُمْ اَنْ اَيُّ مَنْ تَقَلَّبَ مِنَ الْخَلْقِ مِنْ لَدُنْ اَدَمَ (وَلَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَضِيْعِيْنَ) الْمُنْفَاعِيْنَ اِلَى يَوْمِ الْاَيَّامَةِ (وَاَنْ رَبَّكَ هُوَ يَشْرَهُمْ اِنَّهُمْ حَكِيْمٌ) فِيْ مَنَعِهِ (عَلَيْهِمْ يَخْلَفُ

ترجمه: او بې شکه مونږ په اسمان کېنې غټ غټ دولس بر جوته جوړ کړل، حمل، ثور، جوزا، سرطان، اسد، سنبله، میزان، عقرب، قوس، جدی، دلو، حوت، د اووه سیارو دولس منزلونه دی، د مریخ د پاره حمل او عقرب دی، او د زهره دپاره ثور او میزان دی، او د عطارد دپاره جوزا او سنبله دی، او د قمر د پاره سرطان دې، او د شمس د پاره اسد دې، او د مشتری د پاره قوس او حوت دې، او مونږ اسمان د کتونکو دپاره په ستورو ټکلي کړو او اسمانونه مونږ د ستورو په ذریعه د هر شیطان مردود نه محفوظ کړو، خود چې څوک په غلا باندې څه واورې او وتختی، نو ددې پسی یو روښانه ستورې لگي، کوم چې دا اوسوزی، یا پکېنې سوری وکړی یا نې بدحواسه کړی، او مونږ زمکه خوره کړه او په دې کېنې مونه خوږیدونکې غرونه څخه کړل، چې زمکه خپل اوسیدونکو سره حرکت نه کوی، او مونږ په دې کېنې هریو څیز په یو اندازه سره راژغون کړو، او مونږ ستاسو د پاره د ژوند تیرولو سامان پیدا کړو، «معایش» یا سره دې، او هغه سامان میوې او غلې دی، او ستاسو د پاره مو هغه څیزونه جوړ کړل کوم ته چې تاسو په حقیقت کېنې روزی نه ورکوئ او هغه غلام او ځناور دی، دوی ته په حقیقت کېنې الله روزی ورکوی، او څومره څیزونه چې دې، ددې مونږ سره خزاني دی، «من» زانده دې، یعنی ددې خزانو چینې مونږ سره دی، او مونږ هر څیز د مصلحت مطابق، په مقرر اندازه رالېږو، او هم مونږ د کونکې هواگانې چلوو، کوم چې ورېځې د اوبو نه ډکې کړی، چې د هغې د وجه نه ورېځې د اوبو نه ډکې شی، او مونږ د ورېځونه اوبه راوړو، او هغه اوبه په تاسو څکو، او تاسو ددې جمع کونکي نه وئ، یعنی ددې خزاني ستاسو په قدرت کېنې نه دی، او بې شکه مونږ پیدا کول کوو، او مه کول کوو، او په آخر کېنې هم مونږ وارثان یو، باقی پاتې کیدونکي یو، د ټول مخلوق وارثان به یو. او ستاسو نه مخکېنې خلق زمونږ په علم کېنې دی، یعنی د آدم ﷺ په اولاد کېنې چې څوک مخکېنې تلې دی هغه زمونږ په علم کېنې دی، او باقی پاتې خلق هم زمونږ په علم کېنې دی، یعنی د قیامت پورې راتلونکي خلق او یقینا ستا رب به ټول انسانانو لره جمع کړی، یقینا هغه په خپل صنعت کېنې باحکمت او د خپل مخلوق په باره کېنې خبره اړ دي.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

فوله: بروج: د «برج» جمع ده، چې د هغې معنی ښکاره کیدل دی، په دې معنی کېنې تبرج د ښځې د زینت اظهار ته وئیلې شی، دلته د اسمان ستورو ته برج وئیلې شوې دی، ځکه چې هغه هم اوچت او ښکاره دی، او د بعضې مفسرینو خیال دې چې د اوو سیارو د

دولسو منزلونو نوم برځ دې، په علم هښت کښې هم دغه مراد دې.
 ټوله: الصبح: دا د سېح سيارو بيان دې.

ټوله: البريه: ټوله الحمل والعقرب: د حمل او عقرب د مريخ منزل کيدو مطلب دادې چې مريخ دې دواړو منزلونو ته داخليږي، او د تفاسيرو په کتابونو او په حکمت کښې چې دا ليکې دې چې دولس برجونه د نمر دې، ددې مطلب دادې چې نمر ددې په محاذاتو کښې واقع کيږي نه دا چې نمر په دې کښې داخليږي، د نورو سيارو هم دا حال دې، لهذا په دواړو نظريو کښې څه تضاد نشته.

ټوله: مرجوم: په دې کښې اشاره ده چې فاعيل په معنى د مفعول دې.

ټوله: لکن: د (الا) تفسير ئې په (لکن) سره کولو کښې اشاره اوکړه چې استثناء منقطع ده، ځکه چې استراق د جنس حفظ نه ده دې.

ټوله: عطفه: د استرق تفسير ئې په عطفه سره کولو کښې د يو اعتراض جواب مقصود دې، اعتراض دادې چې معم يو صفت دې کوم چې سامع سره قائم دې، لهذا ددې انتقال ممکن نه دې، لهذا د استرق الصبح، څه مطلب شو؟

جواب: استرق په معنى د الاختلاس سرا، يعنى په پټه باندې تختول، او دا د تشبيه په توگه باندې ده، نو اوس څه اعتراض نشته.

ټوله: لحنه: د اتبعه تفسير په لحنه سره کولو کښې ئې اشاره اوکړه چې افعال په معنى د مجرد لازم دې لهذا معنى صحيح نه ده.

ټوله: مجمله: دا د خېل څخه دې، ددې معنى ده بدحواس کول، ليونې جوړول، شيطان د شهاب (څکروټې) په ويشتلو سره بدحواس کيږي، غول يعنى ځنگلى بهوت ترې جوړيږي کوم چې په ځنگل کښې خلق ويږي او د هوکه کوي.

ټوله: وجعلنا لکم: په دې کښې اشاره ده چې د: من لستم عطف په معاش باندې دې، لهذا دا شبه ختمه شوه چې د من لستم عطف د لکم په ضمير مجرور باندې دې، او په ضمير مجرور باندې عطف بغير د اعادې د جار نه صحيح نه دې.

[اياتو له: ۲۶ - ۴۴]

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ، طِينٍ نَّاهٍ يُسْمَعُ لَهُ صَلْصَلَةٌ إِذَا نَفَرَ (مِنْ خَمٍّ) طِينِ أَسْوَدَ (مَسْنُونٍ) مُنْفَرٍ (وَالْجَنَانِ) أَمَا الْجَنَانُ وَهُوَ (الْبَسِ) خَلْقُنَا مِنْ قَبْلِ) أَيْ قَبْلَ خَلْقِ آدَمَ (مِنْ نَارِ السَّهْمِ) هِيَ نَارُ لَا دُخَانَ لَهَا تَنَلُّدٌ فِي الْمَسَامِ (و) اذْكَرَ (إِذْ قَالَ رَبِّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ خَمٍّ مَسْنُونٍ) (فَإِذَا سَوَّيْتَهُ) أَثْمَنْتَهُ (وَلَقَدْ خَلَقْتَ) أَجْرَنْتَ (فِيهِ مِنْ نُوحٍ) فَصَارَ خَيًْا وَاضَافَةَ الرُّوحِ إِلَيْهِ تَشْرِيفَ

لَا تَدْعُ إِلَى الْفُتُوَانَةِ سَاجِدِينَ) سجدود نجهه بالا نجهه (سَجَدَ الْمَلَائِكَةُ كُلُّهُمْ أَتْمَعُونَ) بيه تاكيدها (الْأَبْلَيسُ) هو ابو الجن كان بين الملايكة (أَبَى) افتنع من (أَنْ يَكُونَ مَعَ السَّاجِدِينَ) (قَالَ) تعالى (يَا أَبْلَيسُ مَا لَكَ مَا مَنَعَكَ إِنْ لَا زَانِدَ تَكُونُ مَعَ السَّاجِدِينَ) (قَالَ لَمْ أَكُنْ لَا تَسْجُدْ) لَا يَنْتَبِهُ لِي أَنْ أَسْجُدَ (لِبَشَرٍ عَلَّقَهُ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَامٍ مَنُونٍ) (قَالَ فَاصْرُخْ فِيهَا) أَي مِنَ الْخَنَةِ وَقِيلَ مِنَ السَّمَاءَاتِ (فَلَمَّا كَرِهَ رَجِيمٌ غَضُودٌ وَإِنْ عَلَيْكَ الْفُتْنَةُ إِلَى يَوْمِ الدِّينِ) الجزاء (قَالَ رَبِّ فَأَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ) أَيِ النَّاسِ (قَالَ فَإِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ) (إِلَى يَوْمِ الْوَلُوتِ الْمَعْلُومِ) وَفَتِ الْفُتْنَةُ الْأُولَى (قَالَ رَبِّ إِنَّمَا أَكُونُتِي) أَيِ يَأْخُذُكَ لِي وَآلِيهِ لِنَفْسٍ وَجَوَابِهِ (لَأَزِيدَنَّ هُمْ فِي الْأَرْضِ) الْعَمَاسِي (وَلَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ) (الْأَعْيَادُكَ مِنْهُمْ الْمَغْلُوبِينَ) أَيِ الْمُؤْمِنِينَ (قَالَ) تعالى (هَذَا صِرَاطٌ عَلَى مُسْتَقِيمٍ وَهُوَ (إِنْ عِبَادِي) أَيِ الْمُؤْمِنِينَ (لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ) قُوَّةُ (إِلَّا) لَكِنْ (مِنَ الْبَعَثِ مِنَ الْعَاوِينَ) الْكَافِرِينَ (وَأَنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ أَتَمَّعِينَ) أَيِ مَنْ أَتَمَّعَكَ مَعَكَ (هَاسِبُهُ أَبْوَابُ) أَطْبَاقُ (لِكُلِّ بَابٍ) مِنْهَا (مِنْهُمْ جَزْمٌ) نَصَبٌ (مَقْصُومٌ)

ترجمه: بې شكه مونږ انسان يعنى آدم د يو تورې زړې ټكرنې خاورې نه پيدا كړو، يعنى داسې اوچه خاوره، چې كله هغه او تنگولې شى نو د هغې نه آواز راوځي، او ددې نه مخكېني يعنى د آدم د پيدا كيدو نه مخكېني مونږ ابو الجن يعنى د شيطانانو پلار چې هغه ابليس دې د شعلې نه په كومه كېنې چې لوگې نه وي، او هغه د بدن په مساماتو كېنې ننوځي، پيدا مو كړو، او د هغه وخت تذكرو او كړه چې كله ستا پروردگار فرشتو ته او فرماييل چې څه انسان د تورې زړې ټيكرنې خاورې نه پيدا كوم چې كله هغه څه پورا كړم او په هغې كېنې خپل روح واچوم، او ژوندې شى، او د روح نسبت د الله طرف ته د آدم د كرامت دپاره دى، نو تاسو ټول د هغه ته په سجده كېنې پريوزئ، يعنى په تيته باندې د هغه عزت او كړئ، چنانچه ټولو فرشتو په شريكه سجده او كړه خو ابليس اونكړه، او هغه د جناتو پلار وو، كوم چې به د فرشتو په مينځ كېنې اوسيدلو په سجده كونكو كېنې د شامليدو نه ئې انكار او كړو الله تعالى او فرماييل چې ابليس تا باندې څه شوې دى، چې ته په سجده كونكو كېنې شامل نه شوي من زانده دې، هغه او وويل چې څه داسې كار كونكو كېنې نه يم، يعنى څما د پاره هيڅ كله مناسب نه دى، چې څه داسې انسان ته سجده او كړم كوم چې تا د زړې تورې ټكرنې خاورې نه پيدا كړې دې، الله او فرماييل، د جنت نه اوځه، او اوځيلى شوى دى چې د اسمانونو نه اوځه، بې شكه ته مردوده ئې، او په تا باندې څما لعنت دې د ورځې د قيامت پورې، وئې وويل چې ماته د هغې ورځې پورې مهلت راكړه، چې خلقو لره په كومه ورځ ژوندى كيدو نه پس پاسولي شى، الله تعالى او فرماييل، څه تاته د مقرر وخت پورې مهلت دې، يعنى د نفخه اولى پورې، شيطان او وويل چونكه تا څه گمراه كړې يم، يعنى ستا مالره د گمراه كولو په وجه باندې، او بيا قسميه ده، او ددې جواب (لا زينه) دې، څما دې هم قسم وي چې څه به هم ددوى دپاره په دنيا

کنبې گناهونو لره ښائسته کړم، او دوی ټول به وغوړوم سوا ستا د هغه پندگانو نه کوم چې مخلصان دي، ارشاد اوشو چې هم دغه ماته د رارسیدو لیځه لاره ده، محمد مخلصه پندگانو باندې یعنی مومنانو باندې ستا قایو راتلې نشي، سوا د هغه گمراه ډلې نه کومه چې ستا تابعداری کوي، د هغوی ټولو د وهدې ځانې جهنم دي، یعنی د هغه سړي دپاره کوم چې ستا تابعداری اوکړي، چې د هغې اووه طبقې دي د هرې طبقې د پاره د هغوی نه یوه خاصه حصه مقرر شوې ده،

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: ادم: د انسان تفسیر ئې په آدم سره کولو کنبې دې ته اشاره اوکړه چې په الانسان کنبې الف لام عهدی دي.

قوله: حم: خټه، ټکرئې توره خاوره،

قوله: تغذی المسام: په دې کنبې د سموم وجه تسمیه ته اشاره ده.

قوله: فقعو، د وقم یقم، نه امر جمع مذكر حاضر، تاسو ټول پریوځئ، (فاء) د جواب شرط کیدو د وجې داخله ده.

قوله: تاکیدان: اول تاکید د اطلاق الهم على البعض احتمال ختم کړو، څنگه چې اذقالت الملائكة بامرهم، کنبې د جمع اطلاق په بعضې باندې شوې دي، خو اوس هم احتمال د افراد باقی دي، هغه ئې په اجمعون سره ختم کړو، اوس د آیت مفهوم دا شو چې ټولو فرشتو سجده اوکړه، گویا چې حکم موجود اوشو، چې په هغې کنبې ابلیس هم وو:

قوله: باغوانك: په دې کنبې اشاره ده چې په عا اغوانك کنبې (ما) مصدریه ده، نه چې موصوله، چې د عائد ضرورت وی او بآء قسمیه ده، یعنی قسم دې ستا مالره په گمراه کولو باندې.

قوله: ازین: دا د ازین (فعل) نه مضارع واحد متکلم بانون ثقیله دي، څه به خټکلي والې ورکوم، ښائسته کوم به ئې.

قوله: المعاصي: په دې کنبې اشاره ده چې ازین متعدی دي، او ددې مفعول (معاصي) محذوف دي.

قوله: مخلصين: ای عاصمه لمبادتك

قوله: هذا: ای تخلص المؤمنین من اغوائك

قوله: صراط علی: ای حق علی

قوله: هو: په دې کنبې اشاره ده چې د (هو) مرجع ان عمادی الخ دي، او ان عمادی د صراط مستقیم بیان دي.

قوله: اطباق: دا د طبق جمع ده، يعنى هغه درجات چې په هغې کښې د شيطان د اتباع د مراتبو مناسب په ترتيب سره به جهميان داخلولې شى، او د جهنم په ترتيب سره اووه درجې دي، ① جهنم ② لظى ③ السقر ④ العير ⑤ المحم ⑥ الحطه ⑦ الهاويه.

[اياتوله: ٤٥-٦٠]

(إِنَّ النَّفُوثِينَ فِي جَنَّاتٍ نَّسَاتِينَ وَعُيُونٍ) نخري فيها ويقال لَهُمْ (أَدْخُلُوهَا بِسَلَامٍ) أَيْ سَالِبِينَ مِنْ كُلِّ مَخُوفٍ أَوْ مَعَ سَلَامٍ أَيْ سَلَمُوا وَادْخُلُوا (أَمِينِينَ) مِنْ كُلِّ فَرْعٍ (وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غَلٍّ) حَفْدٍ (إِغْوَانًا) خَالَ مِنْهُمْ (عَلَى سُرُومٍ مُتَقَابِلِينَ) خَالَ أَيْضًا أَيْ لَا يَنْظُرُ بَعْضُهُمْ إِلَى لَفَا بَعْضٍ لِتَقَارِبِ الْأَمْرِ بِهِمْ (لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا نَجْصَ) نَجَسٍ (وَمَا هُمْ مِنْهَا بِمُغْفَرِينَ) أَبْنَاءُ (تَبَرٍّ) خَبَرٌ بَأْسٌ مُخْتَصِدٍ (عِبَادِي أَلَيْسَ أَتَا النَّفُوثِينَ لِلنَّارِ) الْوَحِيدِ بِهِمْ (وَأَنْ عَذَابِي) لِلنَّصَاةِ (هُوَ الْعَذَابُ الْأَلِيمُ) الْعَزِيمُ (وَتَوْتَمُّعُهُمْ عَنْ إِبْرَاهِيمَ) وَهُمْ الْمَلَائِكَةُ اثْنَا عَشَرَ أَوْ عَشْرَةٌ أَوْ ثَلَاثَةٌ مِنْهُمْ جَبْرِئِلُ (أَدْخُلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَامًا) أَيْ عَذَا اللَّفْظِ (قَالَ) إِبْرَاهِيمُ لَمَّا عَرَضَ عَلَيْهِمْ الْأَخْلَ فَلَمْ يَأْكُلُوا (إِنَّمَا يَتَخَوَّعُونَ) خَائِفُونَ (قَالُوا لَا تَوَجَّهْ) لَا تَخَفْ (إِنَّا) رُسُلُ رَبِّكَ (نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ عَلَيْكَ) ذِي جَنَمٍ كَبِيرٍ هُوَ إِسْحَاقُ كَمَا ذَكَرْنَا فِي سُورَةِ هُودٍ (قَالَ أَبَشِّرْهُنَّ بِالنَّوْلَةِ) (عَلَى أَنْ مَسَّيَ الْكَبِيرُ) حَالِ أَيْ مَعَ مَسِّ إِبْرَاهِيمَ (فَبِمَا فِي شَيْءٍ) تَبَشَّرُونَ (اسْتَهَامَ) تَعَجَّبَ (قَالُوا يَبَشِّرُكَ بِالْحَقِّ) بِالصِّدْقِ (فَلَا تَكُنْ مِنَ الْفَاعِلِينَ) الْآمِينَ (قَالَ وَمَنْ) أَيْ لَا يَقْطَعُ (بِكُفْرِ الثَّوْنِ) وَفَتْحُهَا (مِنْ رَحْمَةِ رَبِّهِ) (إِلَّا الضَّالُّونَ) الْكَافِرُونَ (قَالَ فَمَا عَطْبِكُمْ) شَانِكُمْ (أَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ) (قَالُوا إِنَّا أُرْسِلْنَا إِلَى قَوْمٍ مُجْرِمِينَ) كَافِرِينَ أَيْ قَوْمَ لُوطٍ لِإِخْلَاقِهِمْ (إِلَّا لَوطُ إِنَّمَا لَمْ يَجْهُدْهُمُ أَتَجْعَلِينَ) لِإِيمَانِهِمْ (الْأَمْرُ أَنَّهُ قَدَّرْنَا إِنَّمَا لَيْنَ الْغَالِبِينَ) الْبَاقِينَ فِي الْعَذَابِ لِكُفْرِهِمَا

ترجمه: د شرک او کفر نه پکېدونکي متقيان به په باغونو او چينو کښې وي، کوم چې به په باغونو کښې بهيری، دوی ته به وئيلې شى، د هرې ويرې نه به سلامتيا سره او په امن سره به دې کښې داخل شى، يعنى په داسې حال کښې چې تاسو د هرې خطري نه په سلامتيا سره داخل شى، يا سلام کونى او داخل شى، او چې ددوی په زړونو کښې کوم لږ ډير خفگان وي هغه به مونږ لري کړو، او خپل مينځ کښې به کله د روڼو پشان په تحت باندې يو بل ته مخامخ ناست وي، (اخوانا د) (هم) ضمير نه حال دې، (متقابلين) هم د (اخوانا) نه حال دې، يعنى څوک به د چا شاه ته نه گوري، ځکه چې ددوی تحتونه به د دائرې پشان وي، نه به ورته هلته څه تکليف ملاوړې، او نه به د هغه ځانې نه دوی ويستلې شى، اې محمد ﷺ شما بندگانو ته اووايه چې څه دمو منانو دپاره معافى کولو والا او په دوی باندې ډير مهربانه يم، او ورسره دا هم اووايه چې د نافرمانو دپاره، شما عذابونه ډير دردناک دي، او دوی ته د ابراهيم ﷺ د ميلمنو قصې واوروه، او هغه ميلمانه دولس يا لس يا درې فرشتې وې، په هغې کښې جبرائيل ﷺ هم وو، کله چه هغوی ابراهيم عليه السلام ته راغلل او هغه ته ښي سلام او کړو

یعنی ہفوی لفظ سلاماً اووٹیل، چې کله ابراهیم ﷺ د هغوی مخکښې روټنې کېخودله، نو ابرهیم ﷺ او فرمائیل چې مونږ ته خوستاسو نه ویره کېږي، هغوی او فرمائیل چې ویریږي مه، مونږ ستا د رب راغوستي شوې یو، د یو هوښیار هغوی تاته زیرې درکوو، یعنی د زیات علم والا خوښی، او هغه خوي اسحاق دې، څنگه چې په سوره هود کېښی تیر شوې دی ابرهیم ﷺ او فرمائیل تاسو د بودا والی په حالت کېښی ماته د هلاک زیرې راکوښی؟ (علی ان الخ) حال دې، یعنی حال دا دې چې ماته بودا والې رارسیدلې دې، دا خوشخبری تاسو ماته په کومه وجه راکوښی؟ استفهام تعجبی دې، فرشتو جواب ورکړو مونږ تاته بالکل صحیح خوش خبری درکوو، لهذا تاسو د مایوسی کونکو نه مه کیښی، ابرهیم ﷺ او فرمائیل د خپل رب د رحمت نه خو صرف گمره خلق نا امیده کېږي، (یقنظ) د نون کسرې سره او د هغه فتحې سره دې، ابراهیم ﷺ تپوس وکړو چې اې د خدائې رالیږلو شوو، تاسو په کوم کار پسې راغلې یی، هغوی اووٹیل چې مونږ یو مجرم قوم پسې رالیږلي شوې یو، یعنی قوم لوط دپاره، د هغوی د هلاک کولو دپاره، صرف د لوط ﷺ کور والا به محفوظ وي، مونږ به دوی ټول د ایمان د وجې نه یچ کړو سوا د هغه د ښځې نه، چې د هغې د پاره الله فرماني چې مونږ مقدر کېښی لیکلې ده چې هغه به د روستو پاتي کیدونکو نه به وي. یعنی د خپل کفر په وجه به په عذاب کېښی گیر شوې خلقو نه وي.

د قیوداتو فوائد اوتسهیل

فوله: سالمین: د سلام تفسیر په سالمین سره کولو کېښی د یو سوال جواب ورکول مقصود دی.

حوال: دادې چې سلام مصدر دې، ددې حمل په (ها) ضمیر باندې صحیح نه دې، ځکه چې د ضمیر نه مراد جنت دې، کوم چې ذات دې، او د مصدر حمل په ذات باندې صحیح نه دې؟ جواب: دا دې چې مصدر په تاویل د مشتق سالمین دې او سالمین حال شو، لهذا حمل صحیح دې.

فوله: مع سلام: په دې کېښی اشاره ده چې په «سلام» کېښی بآ په معنی د مع دې نه چې سببیه فوله: ای سلما: ای سلم علیکم الملائکه.

فوله: ادخلوا:

حوال: ادخلوا، د مقدر گنرلو څه ضرورت وو؟

جواب: په دې کېښی اشاره ده چې «آمنین» د (ادخلوا) د ضمیر نه دویم حال دې، نه چې د سلام نه، ځکه چې په عمل کېښی اصل فعل دې نه چې مصدر.

فوله: حال من هم: یعنی اخواناد (هم) نه حال دې، نه چې صفت دې.

سوال: حال د مضاف نہ وی نہ چې د مضاف الیه نہ، او دلته اخوانا د (ہم) نہ حال واقع شوې دې، کوم چې مضاف الیه دې؟

جواب: مضاف الیه چې کله د مضاف جز وی نو حال واقع کیدل نې صحیح وی، دلته چونکہ مضاف الیه د مضاف بعض دې، لہذا حال واقع کیدل صحیح دی، او د ادخلوا د ضمیر نہ حال واقع کیدل ہم صحیح دی، او (مقابلین) د (اخوانا) نہ ہم حال دې، او (اخوانا) د متقابلین، یا د متقابلین پہ معنی کنسې دې، او د اخوانا صفت ہم واقع کیدې شی.

قولہ: کما ذکر فی الہود: ای فیہرہا باسمی

قولہ: بکسر النون: ای من باب ضرب، وفتح النون ای من باب فصر.

[ایاتونہ: ۶۱-۷۹]

(فلما جاء آل لوط) ای لوط (المرسلون) (قَالَ) لَهْم (اَلْكُمْ قَوْمٌ مُّكَرَّمُونَ) لَا اَعْرِفُكُمْ (قَالُوا بَلْ جِئْتَنَا بِمَآءٍ) (فِيهِ يَمْتَرُونَ) يَشْكُونَ وَهُوَ الْعَذَابُ (وَاَتَيْنَاكَ بِالْحَقِّ) (وَاِنَّا لَصَادِقُونَ) فِي قَوْلِكَ (قَالُوا) بِأَهْلِكَ يَقْطَعُ مِنَ اللَّيْلِ وَأَنَّهُمْ أَذْيَارُهُمْ) انْشَى خَلْفَهُمْ (وَلَا يَلْتَفِتُ مِنْكُمْ أَحَدٌ) (فَلَمَّا بَرَزَ عَظِيمٌ) مَا يَنْزِلُ بِهِمْ (وَأَمْسَوْا حَيْثُ تَوَمَّرُونَ) وَهُوَ الشَّامُ (وَقَضَيْنَا) أَوْخِنَا (إِلَيْهِ ذَلِكَ الْأَمْرُ) وَهُوَ (أَنْ ذَا بَرِ هَؤُلَاءِ مَقْطُوعٌ مُّصَوِّبٌ) خَالَ أَيْ يَتَمَّ اسْتِصَالُهُمْ فِي الصَّبَاحِ (وَجَاءَ أَهْلُ الْمَدِينَةِ) عَدِيَّةً سِدُومَ وَهُمْ قَوْمُ لُوطَ لَمَّا أَخْبَرُوا أَنَّ فِي بَيْتِ لُوطَ مُزْدًا جَسَنًا وَهُمْ الْمَلَائِكَةُ (يَسْتَبْشِرُونَ) خَالَ طَمَعًا فِي فِئْلِ الْفَاحِشَةِ بِهِمْ (قَالَ) لُوطُ (إِنَّ هَؤُلَاءِ ضَيْفِي فَلَا تَفْضَحُونِ) (وَأَتَقُوا اللَّهَ وَلَا تُفْزَحُونَ) بِضَيْفِكُمْ (إِنَّهُمْ) بِفِعْلِ الْفَاحِشَةِ بِهِمْ (قَالُوا أَوَلَمْ نَنْهَكَ عَنِ الْعَالِيَيْنِ) عَنْ إِصْلَافِهِمْ (قَالَ هَؤُلَاءِ بَنَاتِي إِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ) مَا تَرِيدُونَ مِنْ فِضَاءِ الشَّوْهَةِ فَتُزَوِّجُونِ قَالَ تَعَالَى (لَعَنُوكَ) بِخُطَابِ لِلَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَيْ وَعَيْتَكَ (إِنَّهُمْ لَفِي سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ) يَنْزُدُونَ (فَأَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ) صَنِيعَةُ جِبْرِيلَ (مُتَرِقِينَ) وَفَتْ شُرُوقِ الشَّمْسِ (فَجَعَلْنَا عَالِيَهَا) أَيْ فَرَأَاهُمْ بِسَاقِلِهَا) بَانَ رَقْعًا جِبْرِيلَ إِلَى السَّمَاءِ وَأَسْفَلَهَا مَقْلُوبَةً إِلَى الْأَرْضِ (وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ حِجَارًا مِنْ سِجِّيلٍ) طِينِ طَبَخَ بِالنَّارِ (إِنْ فِي ذَلِكَ) الْمَكُورِ (آيَاتٌ) دَلَالَاتٌ عَلَى وَخْدَايَةِ اللَّهِ (إِلْمُتَوَاتِيَيْنِ) لِلنَّاطِرِينَ الْمُتَغَيِّرِينَ (وَأَنهَآ) أَيْ فَرَى قَوْمُ لُوطَ (الْيَسِيلَ مُقِيمٍ) طَرِيقَ فَرَسٍ إِلَى الشَّامِ لَمْ تَنْفَرَسِ أَفَلَا يَغْتَبِرُونَ بِهِمْ (إِنْ فِي ذَلِكَ آيَاتٌ) لِمَعْرِ (الْمُؤْمِنِينَ) (وَأَنْ) مُخَفَّفَةٌ أَيْ إِنَّهُ (كَانَ) أَصْحَابُ الْأَرْكَانِ مِنْ غِيْظَةِ شَجَرٍ بِقُرْبِ مَذِينِ وَهُمْ قَوْمُ شُعَيْبَ (لَقَالِيَيْنِ) بِتَكْلِيدِهِمْ شُعَيْبًا (فَأَنفَقْنَا مِنْهُمْ) بَانَ أَهْلُكُنَاهُمْ بِشِدَّةِ الْخَزَرِ (وَأَنهَآ) أَيْ فَرَى قَوْمُ لُوطَ وَالْأَيْكَةَ (لَيْلًا حَامِيًا) طَرِيقَ (مَبِينٍ) وَاضِحٌ أَفَلَا تَغْتَبِرُونَ بِهِمْ يَا أَهْلَ مَكَّةَ

ترجمہ: چې کله دا رایېلې شوې فرشتې آل لوط ته یعنی لوط (علیہ السلام) ته اور سیدلې نو لوط (علیہ السلام) هغوی ته او فرمائیل چې تاسو خلق ناشنا معلومیږئ، څه تاسو نه پیژنم فرشتو جواب ورکړو چې مونږ تاته هغه غیږ راوړې دې چې د هغې په راتلو کنسې ستا قوم شک کولو، او هغه عذاب

دې، او مونږ ته ټنگاره حق راوړې دې، او مونږ په خپله خبره کښې بالکل رشتونې یو، اوس ته د شپې په یو حصه کښې خپل کور و لا حمان سره اوباسه، او ته ددوی شاته مخه، یعنی ددوی شا شا ته ځن، او په تاسو کښې دې څوک شاته اونه گوری، چې هغه لوتې عذاب اونه وینی کوم چې په دوی باندې نازلېږي، او د کوم محاشې چې تاته د تلو حکم شوې دې، هغه شام دې هلته سیدها لار شه، او مونږ دوی ته خپله دا فیصله راوړسوله، او هغه دا چې د سحر کیدو سره به ددوی جرې گټه کړې شي، (مصبحین) حال دې، یعنی د سحر کیدو سره به ددوی جرې او ویستلې شي، او د بناریې والا یعنی د سدوم اوسیدونکي، او هغه د لوط علیه السلام د قوم خلق وو، چې کله هغوی ته دا خبر میلاؤ شو چې د لوط علیه السلام کور ته به یې گیرې هلکان راغلې دی، حالانکه هغه فرشتې وې، (یستبشرون) حال دې، هغوی سره د بدفعلي خواش کولو سره، په خوشعاشي باندې راغلل، لوط علیه السلام او فرمائیل روترو دا محما میلحانه دی، تاسو ما ددوی په پاره کښې رسوا کوئ مه، د الله نه اویرېئ، او دوی سره د بدفعلي اراده کولو سره محما سپکاوي مه کوئ، وتې وئیل چې مونږ ته د ټولې دنیا د تمهیکداري نه یعنی ددوی د میلستیا نه منع کړې نه شي، لوط علیه السلام او فرمائیل چې که تاسو خپل خواش پورا کول غواړئ نو دا محما لوتړه دی، دوی سره نکاح او کړئ الله تعالی او فرمائیل ستا د عمر قسم دا حضور ﷺ ته خطاب دې، یعنی ستا د ژوند قسم، هغوی په خپله مستی کښې پراته وو، آخر کښې سحر کیدو سره یوې چغې یعنی د جبرائیل چغې اونیول یعنی د نمر د راخو په وخت کښې او اخر مونږ دا ښار لاندې باندې کړو، په داسې طریقه چې جبرائیل علیه السلام دا کلې بره اوچت کړو او زمکې ته ئې واپس راغوزار کړو او مونږ په دې خلقو باندې ئې کانری راوورول، یعنی به اور کښې پاخه شوې کانری به شکه په دې ذکر شوې واقعاتو کښې د بصیرت والو د پاره د عبرت حاصل کونکو دپاره د الله په وحدانیت باندې دلالت کونکی نښې دی، او د قوم لوط علیه السلام دا کلی د قریشو شام ته تلونکی لار باندې واقع دی، او اوسه پورې د هغوی نښې وړانې شوې نه دی، نو آیا دا خلق د هغې نه نصیحت نه حاصلوی به شکه په دې ذکر شوو کښې د مومنانو د پاره عبرت دې، او (ان) مخففه دې یعنی انه کان، او اصحاب ایکه چې هغه (ایکه) مدین سره نزدې وو چې د شعیب علیه السلام قوم وو، یو بني وو، دا هم د حضرت شعیب علیه السلام د تکذیب د وجه نه ډیر ظالمان وو د چا نه چې مونږ بدله واخستله مونږ هغوی په سختو گرمین سره هلاک کړل، او دا دواړه یعنی د قوم لوط کلی او ایکه، په لار باندې واقع وو آیا دا اهل مکه د دوی عبرت نه حاصلوی؟

د قیوداتو فوائد او تسهیل

نوله: ای لوط! په دې کښې اشاره ده، چې د آل لوط نه صرف لوط علیه السلام مراد دې، ځکه چې د الله تعالی قول ولقد جاءت رسلنا لوطا، نه هم دا مفهوم ده.

تہ مہ اوچتوہ، کوم چہ مونہ د دوی مختلف خلقو تہ ورکری دی، او کہ دوی ایمان نہ راوری نو تہ پہ دوی باندی غم مہ کوہ، او د مومنانو د پارہ خیل اوگی تیت ساتہ، یعنی دوی سرہ د نرمی رویہ کوہ، او اووایہ چہ مخہ خو د اللہ د عذاب نہ پہ ینکارہ ویرونکھی یم، دا چہ پہ تاسو باندی عذاب نازل شی، ٹنگہ چہ مونہ دے تقسیمونکھی یہودیانو او نصاراؤ باندی نازل کوہ چا چہ قرآن یعنی ہفہ کتابونہ کوم چہ پہ دوی باندی نازل شوے وو، تکرہی تکرہی کولہ، پہ داسی طریقہ چہ پہ بعضی حصہ باندی نی ایمان راورو او د بعضی نہ نی انکار اوکرو، او وٹیلے شوی دی چہ مراد ہفہ خلق دی، چا چہ د مکہ لاری راتلونکو لہ د اسلام نہ منع کولو د پارہ تقسیم کرے وی، او بعضی د قرآن پہ بارہ کنبی جادو او وٹیل، او چا ورته کھانت او وٹیل، او بعضی ورته اشعار او وٹیل، قسم دے ستا د رب! مونہ پہ خامخا ددوی نہ دوی د اعمالو پہ بارہ کنبی تپوس کوو، او دا سوال د رتنی د پارہ دے، نو ای محمد ﷺ کوم حکم چہ تاتہ درکولے شی پہ ینکارہ دوی تہ اوورو، او نافذ نی کرہ پرے، او د مشرکینو نہ مخ واروہ، دا حکم د جہاد د آیت د راتلو نہ مخکنبی وو، تاپوری چہ کوم خلق توقی کوی مونہ د هغوی د پارہ ستا د طرف نہ کافی یو، پہ داسی طریقہ چہ مونہ پہ دوی تولو لہ د خہ آفت پہ وجہ باندی ہلاک کرو، او ہفہ ولید بن مغیرہ، عاص بن وائل، عدی بن قیس، اسود بن المطلب او اسود بن عبد یغوث دی، کوم خلق چہ اللہ سرہ بل معبود جو روی، هغوی تہ پہ یر زرد دے د انجام پتہ اولگی، وٹیلے شوے دی چہ صفت دے او وٹیلے شوے دی چہ مبتدا متضمن پہ معنی د شرط سرہ دے، خکہ نی ددے پہ خبر باندی (فہ) راوری دے، او ہفہ خبر (فسوف تعلمون) دے او مونہ تہ بنہ پتہ دے چہ ددوی پہ ہ خبر باندی ستا زہ تنگی پے، او ہفہ خبری د توقو او د تکذیب دی تاسوہ خیل رب تسبیح بیانہ یعنی سبحان اللہ و بحمدہ وایہ او پہ سجدہ کونکو کنبی یعنی مونخ کونکو کنبی شامل اوسپہ، او د خیل رب عبادت کوہ تردی چہ ستا یقینی (د مرگہ وخت راشی،

د قیوداتو فوائد او تسہیل

قولہ: فی الناقة: مفسر علام فی الناقة وٹیلو سرہ ددے سوال جواب ورکری دے چہ آیتا جمع دے، او ددے تفسیر پہ الناقة مفرد سرہ کرے دی کوم چہ صحیح نہ دے؟ د جواب حاصل دادے چہ ناقة پہ یر آیتونو باندی مشتمل وے، د اوینے د غر نہ راوتل، او راتللو سرہ فوراً بیچے راوړل، او پہ خیل نمبر کنبی تولے اوبہ ځکل، او پہ یر مقدار کنبی پیں ورکول، لہذا د آیتنا تفسیر پہ ناقة سرہ صحیح دے.

قولہ: اصنافاً: د ازواج تفسیر پہ اصنافاً سرہ کولو کنبی نی دے تہ اشارہ اوکرہ چہ د ازواج معروف معنی مراد نہ دے، بلکہ اصناف او اقسام مراد دی، مثلاً کافر، یہود،

نصاری، مجوس، بت پرست وغیره.

نوله: کتبه: د قرآن تفسیر په کتبه سره کولو کښې اشاره او کړې شوه، چې د قرآن نه دلته معروف قرآن مراد نه دي.

نوله: اجزاء: دا د عضین لغوی معنی بیانولو د پاره اضافه کړې شوې ده، عضین د عده جمع ده، ددې اصل عضو ده، بروزن فعله، دا د عضی الشاة نه خستلې شوې دي، یعنی ټکړې ټکړې کول.

نوله: صفة: یعنی الذین، د مستهین صفت دي، لهذا فصل بالا جی نشته.

[۱۶] سورة النحل

سورة النحل محكية الا وان عاقبتهم الي اخرها مائة وثمان وعشرون اية

سورة نحل مکي دي، سوا د وان عاقبتهم تر آخره پورې، ۱۲۸ آيتونه دي.

[اياتوله: ۱-۹]

بسم الله الرحمن الرحيم لَمَّا اسْتَبَقُوا الْعَذَابَ نَزَلَ (أَنَّى أَمْرُ اللَّهِ) أَمَّا السَّاعَةُ وَأَمَّا بَعْضُ الْمُنَاجِي
يَحْقُقُ وَلَوْ هُوَ أَمَّا قُرْبٍ (فَلَا تَسْتَعْجِلُوهُ) تَطْلُبُوهُ قَبْلَ جَنَّةٍ لَّأَنَّهُ لَا مَخَالَةَ (سُحْرَانِهِ) تَنْهِيهَا لَهُ (وَتَعَالَى
عَمَّا يُشْرِكُونَ) وَهُوَ غَيْرُهُ (يُكَلِّمُ الْمَلَائِكَةَ) أَمَّا جَنَّةُ (بِالْوُجُوهِ) بِالْوُجُوهِ (مِنْ أَمْرِهِ) بِأَرْذَلِهِ (عَلَى مَنْ يَشَاءُ مِنْ
عِبَادِهِ) وَلَهُمُ الْأَنْبِيَاءُ (أَنْ) مُفَسَّرَةٌ (الْأَنْبِيَاءُ) خَوْفُوا الْكَافِرِينَ بِالْعَذَابِ وَأَعْلَمُوهُمْ (أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدُونِ)
عَالُونَ (خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ) أَمَّا حُجَّتُهُ (تَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ) وَهُوَ مِنَ الْأَصْنَامِ (خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ
نُطْفَةٍ) فَتَنَّى إِلَى أَنْ مَيِّتَهُ لَوْهَا شَدِيدًا (فَإِذَا هُوَ حَاصِمٌ) شَدِيدُ الْخُصُوفَةِ (مُؤَيَّنٌ) تَنْهِيهَا فِي نَفْسِ الْبَشَرِ
فَتَبْلَا (مَنْ يُحْيِي الْعِظَامَ وَهِيَ رَهِيمٌ) وَالْأَلْعَامُ الْإِبِلُ وَالْبَقَرُ وَالْقَتَمُ وَنَعْبُهُ بِفَعْلٍ مُفْتَرٍ يُفَسِّرُهُ (خَلَقَهَا لَكُمْ
فِي جَنَّةِ النَّارِ) (فِيهَا وَلَهُمْ) مَا تَسْتَعْجِلُونَ وَهُوَ مِنَ الْأَنْبِيَاءِ وَالْأَرْوَاحِ مِنْ أَشْغَارِهَا وَأَصْنَافِهَا (وَمَنْ أَظَاهِرُ) مِنْ
النَّارِ وَالنَّارِ وَالْمُحَرَّبِ (وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ) فَذَمُّ الطَّرْفِ لِلْمَصْلَةِ (وَلَكُمْ فِيهَا جَنَّاتٌ) زَيْتٌ (مِنْ ثَمَرِهَا)
نَزَّلْنَاهَا إِلَى مَرَاثِمِهَا بِالْعَشِيِّ (وَمِنْ ثَمَرِهَا) تُخْرِجُونَهَا إِلَى الْمَرْعى بِالْعَدَاةِ (وَتَحْمِلُ أَثْقَالَكُمْ) أَثْقَالَكُمْ
(إِلَى بَلَدٍ لَمْ تَكُونُوا بِآيَاتِهِ) وَأَمِيلِينَ إِلَيْهِ عَلَى غَيْرِ الْإِبِلِ (إِلَّا بِشِقِّ الْأَنْفُسِ) بِجَهْدِهَا (إِنْ رَكَبْتُمْ لِرَكُوفٍ
رَحِيمٍ) بِكُمْ خَبَثٌ خَلَقَهَا لَكُمْ (وَ) خَلَقَ (الْحَبْلَ وَالْبَقَالَ وَالْحَبِيرَ) لِيُرَكَّبُوا وَزَيْتُهُمْ مَفْعُولٌ لَهُ وَالْإِنْفِيلُ بِهِمَا
يُفْرِغُ الشَّعْرَ لَا يُنَاقِي خَلْقَهَا لِقَرِّ ذَلِكَ كَمَا لَا تَحْمِلُ فِي الْخَيْلِ الثَّابِتُ بِخَبِيثِ الصَّحْبَانِ (وَيَخْلُقُ مَا لَا
تَعْلَمُونَ) مِنْ الْأَشْيَاءِ الْمَعْجِزَةِ الْغَرِيبَةِ (وَعَلَى اللَّهِ قُصْدُ السَّبِيلِ) أَمَّا تَبَانُ الطَّرِيقِ الْمُسْتَقِيمِ (وَمِنْهَا) أَمَّا
السَّبِيلُ (جَاهِدْ) خَالِدٌ عَنِ الْإِسْطِيَامَةِ (وَلَوْ شَاءَ) هَذَا يَكُنْ لَكُمْ إِلَى قُصْدِ السَّبِيلِ (أَجْمَعُونَ) فَتَهْتَفُونَ
إِلَيْهِ بِاخْتِيَارٍ مِنْكُمْ

ترجمه: شروع کوم د الله په نوم سره کوم چې ډیر مهربان او ډیر رحم والا دي، چې کله مشرکانو د

عذاب راتللو کنبی روستوالی او کتلو نو د عذاب مطالبہ ئی او کره، په هغه وخت کنبی دا آیت نازل شو، د الله حکم راغلو یعنی قیامت او د قیامت یقینی راتللو د وجه نه د (اتی) ماضی صیغه استعمال شوه، او (اتی) په معنی د (قرب) دې، یعنی د قیامت وخت نژدې راغلو، نو تاسو د هغې د وخت نه مخکې زر غوښتل مه کوئ، هغه یقیناً واقع کیدونکې دې الله پاک دې او کوم غیر الله چې دوی د الله شریک جوړوئ، الله د هغې نه اوچت او برتر دې، الله فرستو ته یعنی جبرائیل علیه السلام لره وحی ورکولو سره د حکم او ارادې سره په خپل بندگانو کنبی چې په چا غواړی نازلوی او هغه بیغمبران دی چې خلقو لره خبردار کړی، (ان مفسره دې، کافرانو لره د عذاب نه او بیروئ، او دوی ته دا اوواین چې محمدانه علاوه غوی د عبادت لائق نشته، لهذا هم محمدانه او ویرېئ، هغه آسمانونه او زمکې لره په حق سره یعنی د یو مقصد لاندې پیدا کړل، او د دې بتانو نه ډیر اوچت او لوی ذات دې، کوم چې دا خلق د هغه شریک جوړوئ، انسان ئی د منی د نطفې نه پیدا کړو، تر دې چې هغه ئی طاقت ور او مضبوط کړو نو هغه د مرگ نه پس د ژوند انکار کولو سره په ښکاره جهگې مار جوړ شو دې وئیلو سره چې وراسته هډونکی خوک ژوندی کولې شی، او ستاسو د پاره ئی ځناورو لره مثلاً اوبښ، غوا، غوې او چیلنۍ وغیره پیدا کړل، او د انعام نصب د فعل مقدر د وجه دې، چې د هغې تفسیر خلقها لکم کوی، سره د نورو خلقو ستاسو د پاره ئی ځناور پیدا کړل چې د هغې د وړئ او وښتو نه جوړ شوې په گرم ځادرو او کپرو سره د یشنۍ نه ستاسو حفاظت دې، ددې نه علاوه د نسل، پیو، او د سورئ فائدې هم دی، او په دې کنبی بعضې تاسو خوړئ، او ظرف (منها) د فواصلو د رعایت دوجه مقدم کړې شوې دې، او ستاسو د پاره هغه د زینت وجه هم وی، چې کله تاسو د ماښام وخت کنبی خپلو بارو طرف ته واپس راولئ او هغه وخت هم (باعث د زینت وی) کله چه تاسو دا د سحر په وخت کنبی ددې چراگاهو (د خر ځایونو) په طرف بوختی، او هغه ستاسو د سامان بوچ اچتولو سره داسې ښاریو ته وړی، کوم ځانې ته چې تاسو د اوبښانو نه بغیر نه رسئ خو د سخت زړه چودن نه پس، حقیقت دادې چې ستاسو رب ډیر شفیق او مهربانه دې ځکه چې هغه ستاسو د پاره دې ځناورو لره پیدا کړل، او هغه اسونه، خچر، او خره پیدا کړل ستاسو د سورئ د پاره او د زینت د پاره دواړه مفعول له دی، او رکوب او زینت علت گرځول د نعمتونو تعارف د پاره دی، لهذا ددې نه علاوه دپاره د تخلیق سره منافی نه دی، لکه چې اس د خوړلو د پاره هم دې، کوم چې د صحیحونو د حدیث نه ثابت دې، او هغه ډیر عجیب او نااشنا څیزونه پیدا کوی، څنگه چې تاسو پیژنئ هم نه، او نیغه لاره خود د الله په ذمه ده حالانکه کپې لارې هم موجود دی، که هغه ستاسو هدایت غوښتلو نو ټولو ته به ئی هدایت ورکړی وو، نو ستاسو به په اختیار سره هغې رسیدنه شوې وه.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

نوله: ای قرب: ای قرب، وقوعه، تطلوه، ای تطلوا وقوعه

نوله: سحانه: دا د فعل محذوف مفعول مطلق دې، ای سحر سحانه

نوله: په: په دې کښې اشاره ده، چې په (عما) کښې (ما) موصوله ده، چې د هغې په صله کښې عائد راوړل ضروری دی، او که ما مصدریه وی نو بیا د عائد ضرورت نشته،

نوله: عما: کښې سحانه و تعالی دواړه فعل تنازع کوئ، هر یو په عا کښې ما لره خپل مفعول جوړول غواړي، دا دواړه د تنازع فعلان نه دي، بصریان وائی چې دویم فعل ته او کوفیان وائی چې اول فعل ته به عمل ورکولې شی.

نوله: ای جبرئیل:

سوال: الملائكة صیغه د جمع وئیلو سره یوه ملائکه مراد اخستلې شوې ده؟

جواب: داسې مجازا کړې دی، څنگه چې اذ قالت الملائكة کښې د ملائکه نه جبرئیل امین مراد دې، واحدی وئیلې دی چې کله یو فرد د جماعت سردار وی نو په هغه باندې د جمع اطلاق کیږي، جبرئیل علیه السلام چونکه د فرشتو سردار دې لهدا په هغه باندې هم د جمع اطلاق صحیح دې.

نوله: بارآدته: په دې کښې اشاره ده چې په (من امره) کښې (من) په معنی د (باء) دې، لهدا دا اعتراض ختم شو چې په (من امره) کښې من نه بیانیه کیدې شی، نه تعضیه اونه ابتدائیه.

نوله: ان مفسره:

سوال: (ان) مفسره د (قال) یا د (قال) مشتقاتو یا د هم معنې نه پس واقع کیږي، او دلته داسې نه ده شوې؟

جواب: دلته روح چونکه د وحی په معنی کښې دې او وحی د قال په معنی کښې ده لهدا ان مفسره کیدل صحیح دی.

نوله: واعلموهم: دا اضافه د یو سوال مقدر جواب دې.

سوال: انذار متعدی په یو مفعول سره دې، او هغه محذوف دې، ای انذروهم المکرکین، لهدا په اناله کښې د (ان) د فتحې څه ضرورت دې، د قیاس تقاضه خو دا ده، چې ان په کسرې د همزې سره وی؟

جواب: دادې چې دلته اعلموا مقدر دې او اناله الاانا، مفعول ثانی دې، ددې وجه نه ئې انه راوړې دې.

نوله: همما: په دې کښې اشاره ده چې بالحق د حال کیدو د وجه نه منصوب دې.

قوله: شدید الخصومة: یہ دے کنبی اشارہ دہ چي عصم (فعل)، د مبالغی د پارہ دے
قوله: نصبہ بفعل بفسرہ علقہا: یعنی دا د (ما اھم عاملہ) دقبیل نہ دے، تقدیری عبارت
دادے خلق الانعام علقہا لکم،

قوله: دفء: د یخن کپری، گرمی کپری، گرمی حاصلولو سامان، د اوبانو د پیداوار
او د ہنہ نہ چي کومہ نفع حاصلہ وی، د فؤ (دفاء، دفاة، گرمیدل، گرمی محسوسول،
استدفاء، گرمی کپری اغوینتل۔

قوله: من اشعارھا اوصافھا: دا پہ (ما تستدثون) کنبی د (ما) بیان دے، د (دفء) تفسیر پہ
ما تستدثون سرہ کنبی نہ دا اشارہ اوکرہ چي دفء مصدر د اسم مفعول پہ معنی کنبی
دے، دغہ شان د د (دفء) حمل ہم صحیح شو۔

قوله: قدم الظرف للفاصله: یعنی (ومنہا تاكلون) پہ اصل کنبی (تاكلون منها) وو، د
فواصلو د رعایت کولو د وجہ نہ ظرف نہ مقدم کرو۔

قوله: مواضع البیم: د آرام خاتی، د خناورو د اوسیدو خاتی، بارہا
قوله: وخلق: خلق مقدر گنرلو سرہ اشارہ نہ اوکرہ چي د الخیل عطف پہ الانعام باندے
دے، ای خلق الانعام وخلق الخیل، الخ

قوله: مفعول له: زینۃ مفعول لہ دے، او د لترکیبوا پہ محل باندے عطف دے، یعنی
ترکیبوا، او زینۃ دوارہ د خلق مفعول لہ دی۔

سوال: دوارہ مفعول لہ دی خو دوارہ نہ یو طرز کنبی راوڑی نہ دی؟

جواب: پہ دوارو کنبی فرق دادے چي رکوب د مخاطبینو فعل دے، او زینۃ د خالق فعل دے
قوله: والتعلیل بہما لتعریف النعم: الخ دا د احنافو د استدلال جواب دے د احنافو استدلال
ددے آیت نہ داسے دے چي اللہ تعالیٰ د اسونو خچرو او د خرو د پیدا کولو علت زینت
بنودلے دے، او ددے دریوارو پہ تخلیق کنبی نہ د خورلو علت نہ دے گرخولے، خنگہ
چي پہ انعام کنبی د تخلیق علت اکل بیان شوے دے۔ حالانکہ د اکل فائدہ د نورو فائدو
نہ اہم دہ، او آیت د نعمتونو د بیان د پارہ راغلے دے، او دا خبرہ ہیخ کلمہ مناسب نہ دہ
چي د احسان بنکارہ کولو پہ موقع باندے د لو نعمت ذکر اوکرے شی، او اعلیٰ
پر بنودلے شی،

قوله: قصد السبیل: د اضافت صفت الی البوصف دے، ای السبیل القصد، او قصد پہ معنی د
قاصد دے چي حمل صحیح شی، قصد نیغی لارے تہ وائی، بقال سبیل قصد، وسيل
قاصد، نیغہ لارہ۔

[ایمانی توحید: ۱۰-۲۱]

هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لَكُمْ مِنْهُ شَرَابٌ تَشْرَبُونَ (وَمِنْهُ خُشْيٌ يَبِيتُ بِهِ (يُجِيبُونَ) تَرْغَبُونَ
ذَوَاتِكُمْ لَكُمْ بِهِ الْمَرْعَى وَالزُّعْرُ وَالزَّيْتُونَ وَالنَّخِيلُ وَالْأَعْنَابُ وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَلْعَلَّةَ (لَا يَكْفُرُ
ذَلِكَ عَلَى وَعْدَانِيهِ تَعَالَى (لَقَوْمٍ يُفَكِّرُونَ) فِي مَنِيهِ فَيَلْمُونَ (وَيَسْخَرُونَ مِنَ النَّاسِ وَالنَّاسُ هُمْ هَاهُنَا) بِالنَّعْبِ
مُطْلَقًا عَلَى مَا قَبْلَهُ وَالزُّعْرُ مَعْدَا (وَالْقَمَرُ وَالشُّجُومُ) بِالْوُخُوفِ (مُسَخَّرَاتٌ) بِالنَّعْبِ خَالٍ وَالزُّعْرُ خَبَرٌ (بِأَمْرِ)
لَا رَدَّ فِيهِ (إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ) يَسْتَبْرُونَ (فَمَا سَخَّرَ لَكُمْ (مَادَرَأَ) خَلَقَ (لَكُمْ فِي الْأَرْضِ) مِنْ
الْخَبْزِ وَالنَّخِيلِ وَغَيْرِ ذَلِكَ (مُعْتَقِدًا) أَنَّهُ كَانَ خَيْرًا مِنْكُمْ وَأَخْضَرَ وَغَيْرَهَا (إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِقَوْمٍ يَذْكُرُونَ)
يَتَّبِعُونَ (وَهُوَ الَّذِي سَخَّرَ الْبَحْرَ) ذَلِكَ لِيُخْبِرَ بِهِ الْغَوَّاصِينَ (وَيَتَّكِلُوا عَلَى مَا فِي السَّمَاءِ) (وَيَسْخَرُونَ) (وَيَسْخَرُونَ)
مِنْهُ جَلِيلَةً تَلْهَوْنَهَا مِنْ اللَّوْلُو وَالْفَرْجَانِ (وَتَرَى) تُنْبِئُ (الْمَلَكُ) الشُّعْنَ (مَوَاجِرُ فِيهِ) تَخْشَرُ الْمَاءُ أَمَّا
تَشْفَعُ بِغَيْرِهَا فِيهِ مُفْلِتَةً وَمَذْبُورَةً بِرُحٍّ وَاحِدَةٍ (وَلَيَتَّبِعُنَّكُمْ) عَظَفٌ عَلَى لَبَّاسِكُمْ تَطْلُبُوا (مِنْ قَطْعِهِ) تَعَالَى
بِالنَّجَارَةِ (وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ) اللَّهُ عَلَى ذَلِكَ (وَالْقَى فِي الْأَرْضِ رِوَايَ) جَبَالًا لَوَاتٍ ل (أَنْ) لَا (تَمِيدَ)
تَحْرُكُ (بِكُمُ) جَعَلَ فِيهَا (أَنْهَارًا) كَانَتِلِ (وَسَبَّحًا) طَرَفًا (لَعَلَّكُمْ تَعْتَدُونَ) إِلَى مَقَامِكُمْ (وَعَلَامَاتِ)
تَسْتَبْدِلُونَ بِهَا عَلَى الطَّرِيقِ كَانَتِلِ بِالنَّهَارِ (وَاللَّيْلِ) بِمَعْنَى الشُّجُومِ (وَهُمْ يَعْتَدُونَ) إِلَى الطَّرِيقِ وَالْقَبْلَةِ
بِالْبَلِّ (أَنْهَى يَخْلُقُ) وَهُوَ اللَّهُ (كَمَنْ لَا يَخْلُقُ) وَهُوَ الْأَصْنَامُ خَبْرٌ تَشْرِكُونَهَا مَعَهُ فِي الْعِبَادَةِ لَا (أَفَلَا
تَذْكُرُونَ) هَذَا قُلُومُونَ (وَأَنْ تَعْبُدُوا نِعْمَةَ اللَّهِ لَا تُحْصَوْنَ) تَضَلُّوا فَضَلَا أَنْ تَبْلُغُوا شُكْرَهَا (إِنَّ اللَّهَ لَنَفَّسُ
رَحِيمٍ) خَبْرٌ يُنْجِمُ عَلَيْكُمْ مَعَ تَقْصِيرِكُمْ وَعِصْيَانِكُمْ (وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَعْمَلُونَ) (وَالَّذِينَ تَذْكُرُونَ)
بِأَنَاءٍ وَأَنَاءٍ تَعْبُدُونَ (مِنْ دُونِ اللَّهِ) وَهُمْ الْأَصْنَامُ (لَا يَخْلُقُونَ شَيْئًا وَهُمْ يُخْلَقُونَ) يُصَوِّرُونَ مِنَ الْحِجَارَةِ
وغيرها (أَمْوَاتٍ) لَا رُوحَ فِيهِمْ خَبَرٌ ثَانٍ (غَيْرِ أَحْيَاءٍ) تَأْكِيدُ (وَمَا يَشْعُرُونَ) أَمَّا الْأَصْنَامُ (أَتَأْنِ) وَقَدْ
(يُبْعَثُونَ) أَمَّا الْخَلْقُ فَكَيْفَ يُعْبَدُونَ إِذْ لَا يَكُونُ إِلَهًا إِلَّا الْخَالِقُ الْخَلْقِ الْعَالِمُ بِالْعَبِّ

ترجمہ: اللہ ہم ہنسی دی چاچی ستاسو دھانڈی دپارہ دآسمان نہ (اور یخو نہ) اویہ راوورولی،
ہفہ تاسو حکم، او د ہم ہنسی نہ بوتی راتو کیچی، چہ پہ ہنسی کنبی د خرو د پارہ تاسو خپل
خاور پریدئی، ہم دغہ اوبو سرہ ستاسو د پارہ پتی، زیتون او کھجور او انگور او هر قسم میوی
راتو کوئی، بی شکہ دی تولو غیزونو کنبی د اللہ پہ وحدانیت باندی دلالت کونکی نبی دی،
د ہفہ خلقو د پارہ چہ د ہفہ پہ صنعت کارئی کنبی غوراو فکر کوی، چہ د ہنسی پہ نتیجہ
کنبی ہغوی ایمان راوری، او ہم ہفہ شپہ او ورخ او نور او سپوہی او ستورو لہ پہ خپل
قدرت سرہ ستاسو پہ کار کنبی لگولی دی الشمس پہ نصب سرہ پہ ماقبل باندی عطف دی،
او پہ رفع سرہ د مبتدا د وجہ، او پہ القمر او النجوم کنبی ہم مذکورہ دوارہ اعراب دی،
مسخرات نصب سرہ دی د حال د وجہ نہ، او رفع سرہ دی د خبر د وجہ نہ۔ بی شکہ پہ دی

کښې ډیرې نښې دي، د هغه خلقو د پاره څوک چې د عقل نه کار اخلي، یعنی غور او فکر کوي، ډیر څیزونو لره هغه د زمکې نه پیدا کړل چې د هغې رنگ او ډول مختلف دی، لکه سور، شین، او زېر، وغيره، هغه حیوان او نباتات وغيره دی یقینا په دې ذکر شوې څیزونو کښې د نصیحت اخستونکو د پاره ډیر نصیحتونه دي، او دریاب هم هغه ستاسو د سورلۍ د پاره او په هغې کښې د غوږې وهلو د پاره ستاسو په اختیار کښې کړل چې تاسو د هغې نه تازه غوښه راویاسئ، هغه مېې دې او د هغې نه کالي راویاسئ چې هغه تاسو اغوندئ، او هغه ملغره او کنجکې دی او ته کشتیانو لره گورئ چې اوبه شلولو سره گرځي، یعنی په یو هوا سره تلور اتلو کښې په دریاب کښې اوبو لره شلوی او روانې وي، او دا چې تاسو د تجارت په ذریعه باندې د الله فضل (روزی) طلب کړئ، لتبتغوا په لتاکلو باندې عطف دې او دا چې په دې باندې تاسو د الله شکر ادا کړئ، او هغه په زمکه کښې نه خوزیدونکی غرونه کلک کړل، چې په تاسو نه خوزی، یعنی اضطرابی حرکت نه کوی، او په زمکه باندې د نیل په شان نهرونه ئې جوړ کړل او لارې ئې جوړې کړې چې تاسو خپل مقصد ته رسیدنه حاصل کړئ، او ډیرې داسې نښې ئې جوړې کړې چې د هغې نه تاسو رهنمائی حاصلوئ، لکه د غرونو نه په ورځ کښې او د ستورو په ذریعه باندې او نجم په معنی د نجوم دې، د لارې او د قبلې د شېبې رهنمائی حاصلوئ، آیا هغه الله څوک چې پیدا کول کوی د هغه چا برابر دې څوک چې څه نه پیدا کوی، او هغه بتان دی چې هغوی لره تاسو په عبادت کښې د الله شریک جوړوئ، «یعنی برابر کیدې نه شی، آیا تاسو ددې نه نصیحت نه حاصلوئ، چې ایمان راوړئ، او که تاسو د الله نعمتونه شمیرل او غواړئ نو شمیرلې ئې نشئ څه به تاسو د هغه شکر ادا کړئ بې شکه الله ډیر ښېنې والا او ډیر مهربانه دې ځکه چې هغه ستاسو د کمو او خطاگانو باوجود تاسو ته خپل نعمتونه درکوی، او څه چې تاسو پتوئ او څه چې تاسو ښکاره کوئ الله ته د هغې پته ده، او کومو خلقو ته چې دا خلق د الله پریښودلو سره آوازونو کوی بندگی ئې کوی او هغه بتان دی هغوی هیڅ څیز پیدا کولې نشی، او هغه څو خپله مخلوق دی، یعنی د کانړی وغيره نه تراشلې (توگلي) شوې دی بې ساه دی، دا خبر ثانی دې په هغې کښې ساه نشته، دا تاکید دې، او دې بتانو ته خو دا پته نشته چې مخلوق به کله او چلولې شی؟ نو بیا دې د هغوی بندگی ولې وکړې شی، ځکه چې معبود څو هغه کیدې شی، څوک چې خالق وی، ژوندې وی او عالم الغیب وی.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: بالنصب: مسخرات په التمس باندې د نصب په صورت کښې به د حال د وجه نه منصوب وی، او په ماقبل کښې د مذکور ټولونه به حال وی، او عامل به د مسخر ضمیر وی، او په التمس باندې د رفع په صورت کښې به مسخرات د مبتدا خبر د وجې مرفوع وی.

ہوئے: مآثر: ددی عطف پہ الیل باندی دے مفسر علام سخر محذوف راو بشکلو سرہ دے طرف تہ اشارہ کری دہ.

ہوئے: مواخر: دا د (ماخر جمع دہ، محرا، محورا، اوبہ شلول.

ہوئے: عطف علی لتاکلوا: یعنی تنفوا، ددی عطف پہ لتاکلو باندی دے، پہ مینخ کنبی جملہ معترضہ دہ.

ہوئے: وجعل فیہا: ددی عطف پہ راوسی باندی دے، خکہ چہ پہ القی کنبی د جعل معنی دہ.

ہوئے: غیر ثانی: یعنی اموات، د الذین بدعون خبر ثانی دے، او اول خبر ئی من دون اللہ دے.

ہوئے: تاکید: یعنی (غیر احیاء) د اموات تاکید دے، لہذا د عدم حاجت اعتراض ختم شو

[ایاتونہ: ۲۲-۲۵]

(اَلْهٰكُمُ الْمُسْتَحَقُّ لِلْعِبَادَةِ مِنْكُمْ (اِلٰهَ وَاحِدٍ) لَا تَغْيِرْ لَهٗ فِى دَاثِهٖ وَلَا صِفَاتِهٖ وَهُوَ اللّٰهُ تَعَالٰى (قَالَ الَّذِيْنَ لَا يَأْمِنُوْنَ بِالْآخِرَةِ) قُلُوْبُهُمْ مُّكْرَمَةٌ حَاجِدَةٌ يَلُوْخَدٰتِيْهِ (وَهُمْ مُّسْتَكْبِرُوْنَ) مُّكْتَبِرُوْنَ عَنِ الْاِيْمَانِ بِهَا (رَا جَزْمٌ) خَطًا (اَنَّ اللّٰهَ يَقْلَمُ مَا يَشُوْنُ وَمَا يَخْلُوْنَ) فَيَخْلُوْهُمْ بِذٰلِكَ (اِنَّهٗ لَا يُحِبُّ الْمُسْتَكْبِرِيْنَ) بِمَعْنٰى اَنَّهُ يَخْلُوْهُمْ وَنَزَلَ فِى التَّنْزِيْلِ الْحَاثِ (وَاِذَا قِيْلَ لَهُمْ مَّا اسْطِهَاٰتِىْهُ (ذَا) مُؤْمُوْلَةٌ (اَنْزَلَ رِيْضَكُمْ) عَلٰى مُخْتَدٍ (قَالُوْا) هُوَ (اَسَاطِيْرُ الْاَوَّلِيْنَ) اِصْلَالًا لِلنَّاسِ (يَسْمُوْنَ) فِى عَايَةِ الْاَمْرِ (اَوْفَرَاهُمْ) ذُنُوْبُهُمْ (كَامِلَةٌ) لَمْ يَكُنْ فِيْهَا شَيْءٌ (يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَمِنْ) بَغْضٍ (اَوْفَرِ الَّذِيْنَ) يُخْلُوْهُمْ يَغْيِرُ عِلْمَهُمْ لِأَنَّهُمْ دَعَوْهُمْ اِلَى الضَّلَالِ فَاتَّبَعُوْهُمْ فَانْقَرَضُوْا فِى الْاِلْمِ (اَلْاَسَافُ) وَشَرٌّ (مَّا يَزُوْنُ) يَخْتَلُوْنَ خَلْلَهُمْ هَلَا

ترجمہ: ستاسو د عبادت مستحق خو صرف یو معبود دے، پہ ذات او صفاتو کنبی د ہغه نظیر نشته، او ہغه اللہ تعالیٰ دے او ہوک چہ پہ آخرت باندی ایمان نہ راوری د ہغوی زبوتہ د وحدانیت نہ منکر دی، او ہغوی پہ وحدانیت باندی د ایمان راوړلو نہ تکبر کونکی دے، یقینی خبرہ دہ، چہ اللہ هر هغه خبرہ پیژنی کومه چہ ہغوی پتوی او ښکاره کوی ئی. لہذا هغه به دوری ته ددی بدله ورکړی هغه تکبر کونکی نه خوښوی په دے معنی چہ ہغوی ته به سزا ورکړی، او د نضر بن الحارث په باره کنبی دا راوان آیت نازل شو او چہ کله د ہغوی نه تپوس او کړې شى، چہ ستاسو رب په محمد ﷺ باندی شه نازل کړې دى؟ (ما، استفهامیہ دہ، او (ذا) موصولہ دے، نو خلقو لره د گمراه کولو د پارہ ئی جواب ورکړو، چہ دا د مخکنی خلقو دروغی قصی دی، ددی نتیجه به دا وی چہ آخر کار دا خلق به خپل ټول گناہونه چہ په هغې کنبی هېڅ هم معاف شوې نه وی د قیامت په ورځ اوچت کړی او د هغه خلقو د گناہونو هم شه حصہ کوم چہ دې خلقو د لاعلمی د وجه نه گمراه کړې وی خکہ دې خلقو هغوی لره د گمراهی طرف ته راوبلل، نو هغوی ددوی اتباع او کړه چہ د هغې د وجہ نه په گناه کنبی دواړه

شریک شول، اوگورہ غومرہ خراب ہوج دی؟ کوم چي دوی اوچتوی، یعنی ددوی دا اوچتول دیر خراب دی۔

د قیوداتو فوائد او تسہیل

فولہ: متکبرون: د متکبرون تفسیر پہ متکبرون سرہ کولو کنبی نہ اشاره اوکرہ چي استعمال د تفعیل پہ معنی دی، لہذا دا اعتراض ختم شو، چي دلته د طلب معنی صحیح نہ ده۔

فولہ: معنی انه یعاقبهم: دا ددې سوال جواب دی، چي د (حب) لفظ د الله تعالی د پارہ استعمال صحیح نہ دی، ځکه چي د (حب) تعلق قلب سرہ دی، او قلب مجسم وی، کوم نہ چي الله تعالی پاک دی؟

جواب: د عدم حب لازم معنی مراد ده، یعنی سزا، لہذا اوس څه اعتراض پاتې نہ شو۔

فولہ: هو: سوال: د (هو) مقدر گنړلو څه ضرورت وو؟

جواب: اساطیر الاولین چونکه د قال مقولہ ده، او د مقولې د پارہ جملہ کیدل ضروری دی، حالانکه اساطیر الاولین مفرد دي، یعنی جملہ تام نہ ده۔ مفسر علام (هو) محذوف گنړلو سرہ اشاره اوکرہ چي اساطیر الاولین د مبتدأ محذوف خبر کیدو سرہ جملہ تام ده۔ فولہ: فی عاقبة الامر: په دې کنبې اشاره ده چي په (لیحملوا) کنبې لام د عاقبت دي۔ فولہ: حملهم هذا: دا مخصوص بالذم دي۔

[ایاتونہ: ۲۶ - ۳۴]

قَدْ مَكَرَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَهُمْ يَقُولُونَ بَنَى صَرْخًا طَوِيلًا يَمْنَعُنَا مِنَ الْغَمِّ إِلَى السَّمَاءِ لِيُفْزِلُنَا أَفْلَهَا (فَأَنَّى اللَّهُ
قَصْدٌ يُبَلِّغُنَاهُمْ مِنَ الْفَوَاحِشِ) الْأَنَسَ فَإِنَّ رَسُلَ اللَّهِ الْبَرَّ وَالزَّلَازِلَ فَهَئِنْتُمْ (فَرَّغْتُمْ عَلَيْهِمُ الْغَمَّ مِنْ قَوْلِهِمْ) أَنِ
هَمْ تَخْنَعُوا (وَأَنَّا هُمْ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ) مِنْ جَهَّةٍ لَا تَخْطِرُ بِأَنَّهُمْ وَفِي هَذَا تَنْبِيْلٌ لِإِنْسَانٍ مَا
أَنْزَلْنَاهُ مِنَ الْفَكْرِ بِالرُّسُلِ (وَالَّذِينَ كَفَرُوا الْقِيَامَةَ يُخَذِّلُهُمْ) بَلَّغْنَاهُمْ (وَيَكُونُ) اللَّهُ لَهُمْ عَلَى لِسَانِ الْفَلَاحِ نَفِيحًا
أَنِ شَرَّكَائِهِمْ بِرَغْبَتِهِمْ (الَّذِينَ كَفَرُوا قَالُوا) نَحْنُ الْمَوْلُودُونَ الْمَوْلُودِينَ (فِيهِمْ) فِي شَاهِدِهِمْ (قَالَ) أَنِ يَكُونُ
الَّذِينَ أَوْثَرُوا الْعِلْمَ مِنَ الْأَنْبَاءِ وَالْمَوْلُودِينَ (إِنَّ الْمَوْلُودَ الْيَوْمَ وَالسُّوءَ عَلَى الْكَافِرِينَ) يَكُونُونَ شَفَاعَةً بِهِمْ
الَّذِينَ تَتَوَفَّاهُمْ بِالنَّاءِ وَالنَّاءِ (الْمَلَائِكَةُ طَالِيَسُ أَنْفُسِهِمْ بِالْكُفْرِ) قَالُوا السَّلَامُ انْقَادُوا وَاسْتَسْلِمُوا عِنْدَ
الْمَوْتِ قَائِلِينَ (مَا كُنَّا نَعْمَلُ مِنْ سُوءٍ) حِينَ لَقِينَا الْمَلَائِكَةَ (بَلَى إِنْ اللَّهُ عَلِيمٌ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ) فَيُخَذِّلُكُمْ
بِهِ وَيُنَادِي لَهُمْ (فَادْخُلُوا أَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا فَلَيْسَ مَخْرُجًا) غَاوَى (الْمُتَكَبِّرِينَ) (وَيَكُونُ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا
الشَّرَّكَ مَاذَا أَنْزَلَ رَبُّكُمْ قَالُوا غَيْرًا لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا بِالْإِيمَانِ (فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً) خَاءَ طَبَّةٍ وَكَذَّارِ
الْآخِرَةِ) إِنِ الْجَنَّةَ (وَحَيْثُ) مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا قَالَ تَعَالَى فِيهَا (وَلَنِعْمَ دَارُ الْمُتَّقِينَ) مِنْ (جَنَّاتِ عَدْنٍ) (إِنَّ

معداً خبرہ (يَذْخُلُونَهَا يُنْفِرُ مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ لَهَا مِنْهَا شَاقُونَ كَذَلِكَ) الجزء (يَجْزِيهِ اللَّهُ الْمُتَّقِينَ) (الَّذِينَ) نَفَتْ (تَتَوَقَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ سَاطِبُونَ) طائفتن من الملائكة طائفتن من الملائكة (يَقُولُونَ) لَهُمْ عِنْدَ الْمَوْتِ (سَلَامٌ عَلَيْكُمْ) وَنَقَالَ لَهُمْ فِي الْأُخْرَى (أَدْخِلُوا آلَ الْهَنَاءِ يَمَا كُنْتُمْ تَصَلُّونَ (هَلْ) مَا (يَنْظُرُونَ) يَنْظُرُ الْكَلْبُ (إِلَّا أَنْ تَأْتِيَهُمْ) بِأَنَاءٍ وَآلَاءِ (الْمَلَائِكَةِ) يَنْفُسُ أَزْوَاجَهُمْ (أَوْ تَأْتِي أَمْرُكَ) الْعَذَابُ أَوْ الْفِتْنَةُ الشَّيْطَانُ عَلَيْهِ (كَذَلِكَ) كَمَا قُلْنَا لَآلِئِهِ (فَقُلْ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ) مِنْ الْأَنْفُسِ كَذَبُوا زُفْلَهُمْ فَأَخْلَكُوا (وَمَا ظَلَمَهُمُ اللَّهُ) وَأَخْلَكَهُمْ بِغَيْرِ ذَنْبٍ (وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ) بِالْكَفْرِ (فَأَصَابَهُمْ سَعَاتٌ مَا عَلِمُوا) أَي جَزَائُهَا (وَحَاقَ) نَزَلَ (بِهِمْ مَا كَانُوا) بِهِ يَسْتَعْزِمُونَ) أَي الْعَذَابِ

ترجمہ: ددوی نہ مخکنی خلقو ہم مکر کرے وو او ہفہ نمرود وو، چا چے یو اوچتہ منارہ جورہ کرے وہ، چے پہ ہفہ باندی او اخیزی او اسمان والو سرہ جنگ او کری اللہ تعالیٰ آخر ہفہ دہفہ بنیادونہ د جہونہ راوہکل، چے پہ ہفہ باندی نہ زلزلہ او خیلنی رولیلہ او ہفہ تولہ نہ نیست و نابود کرہ، د ہفوی پہ سرونو باندی د ہفوی چتونہ د برہ نہ راپریوتل، کوم وخت چے ہفوی ددی لاندی وو او دوی باندی عذاب د ہفہ حاتی نہ راغلو د کوم حاتی نہ چے د ہفوی خیال او گمان ہم نہ وو، یعنی د داسی طرف نہ چے د ہفوی پہ خیال او خوب کنی ہم نہ وو، او وئیلے شوے دی چے دا تمثیل دے د ہفہ منصوبو ناکامولو د پارہ کوم چے دوی د رسول اللہ ﷺ خلاف تیارے کرے وے، بیا بہ پہ ورھے د قیامت باندی ہم اللہ تعالیٰ دوی ذلیلہ کرے، او د فرشتو پہ ذریعہ باندی بہ دوی تہ پہ زورنی اووائی، ستاسو پہ گمان کنی زما ہفہ شریکان اوس کوم حاتی دی چے د ہفہ پہ بارہ کنی بہ تاسو مومنانو سرہ جھگری کولی، یعنی مومنانو سرہ بہ مو اختلاف کولو او چاتہ چے علم ورکری شو یعنی نبیان او مومنان بہ وائی یقینان ورغ د کافرانو د پارہ رسوائی او بدبختی دہ، او دا خبرہ بہ د ہفوی پہ مصیبتونو باندی د خوشحالیدو د وجہ کوی، د کوم کافرانو روحونہ چے فرشتی د کفر پہ حالت کنی قبض کوی چے د آخر وخت پورے کفر کولو سرہ پہ خپل خان باندی ظلم او کروی، دا وخت دا خلق اسلحہ یدے، او د مرگ پہ وخت کنی د تسلیم او د رضا اظہار کوی، اووائی، مونہ خوہش شرک نہ کولو، نو فرشتی بہ اووائی او ولہ تہ اللہ تہ خہ پتہ دہ، خہ چے تاسو کول، ہفہ بہ تاسو تہ د ہفہ سزا درکری او دوی تہ بہ او وئیلے شی اوس تاسو د جہنم پہ دروازو باندی د ہمیشہ د پارہ داخل شی، ہفہ خہ خراب د اوسیدو حجاب دے د تکبر کونکو د پارہ، او کوم خلق چے د شرک نہ بیچ کیپی، ہفوی نہ فرشتی تپوس کوی، ستاسو رب خہ نازل کرے دی؟ نو ہفوی جواب ورکوی چے صرف غیر نہ نازل کرے دی، یعنی کومو خلقو د ایمان پہ ذریعہ سرہ پہ دے دنیا کنی نیکی او کرہ د ہفوی د پارہ صرف غیر دی، یعنی پاکہ زندگی دہ، او دا آخرت کور یعنی جنت ویر نہ دے، د دنیا نہ او خہ چے پہ دے دنیا کنی دی د ہفہ نہ، اللہ

تعالیٰ د جنت پہ بارہ کنبیٰ افرمائیل، جنت د متقیانو د پارہ غہ بنہ کور دی، د ہمیشہ اوسیدلو باغونہ دی جنت عدن مبتدا دہ، یدخلونها ددی خبر دی، چي پہ هغي کنبیٰ بے دوی داخلپی، چي د هغي لاندې به نھرونه بهیپی، او غہ چي دا خلق پہ هغي کنبیٰ غواری، هغه به ورته ملاویپی، اللہ تعالیٰ پرهیزگارو ته داسی بدلہ ورکوی، هغه پرهیزگار چي د هغوی روحونہ فرشتي پہ داسی حالت کنبیٰ قبض کوی چي هغوی د کفر نہ پاک وی، فرشتي دوی ته د مرگ پہ وخت وائی ستاسو د پارہ سلامتی دہ، او پہ آخرت کنبیٰ به دوی ته اووئیلې شی د خپلو اعمالو پہ بدلہ کنبیٰ جنت ته داخل شی۔ دوی ته صرف ددی خبري انتظار دي چي فرشتي دوی لره د روح قبض کولو د پارہ راشی، یاتیمہ د یاء او تاء سرہ دي، یا ستا د رب حکم، یعنی عذاب یا د قیامت ورخ کومہ چي پہ عذاب باندې مشتملہ به وی راشی، دغہ شان خنگہ چي دوی وکرل ددوی نہ مخکنبیٰ امتونو ہم کړي وو، یعنی خپل رسولانو پورې ئې توقی او کړي او هغوی ئې شھیدان کړل، هغوی لره بغیر د جرم نہ هلاک کولو د وجه اللہ پہ دوی باندې غہ ظلم نہ دي کړي خو هغوی د کفر پہ وجه پہ خپل محان باندې ظلم کولو، نو دوی ته ددوی د خرابو اعمالو نتیجہ میلان شو، یعنی ددوی د اعمالو سزا دوی ته میلان شو، او چي کوم عذاب پورې هغوی توقی کولي هم هغه عذاب پہ هغوی باندې نازل شو۔

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: قصد: د اتيان اطلاق چونکہ د اللہ د پارہ ناممکن دي، ځکه ئې د (اتيان) تفسیر مجازا پہ (قصد) سرہ اوکړو۔

قوله: بنيانهم: ددي نہ مخکنبیٰ مضاف محذوف دي، ای قصد استیصال بنيانهم
قوله: لافساد ما ابروه: یعنی تمثيل مراد اخستلو پہ صورت کنبیٰ د هغوی هغه منصوبي کومې چي هغوی تيارې کړي وې، ناکامه کول به مراد وی، نہ چي د نمرود جوړ کړي شوي عمارت وړانول۔

قوله: ای يقول: په دي کنبیٰ اشاره دہ، چي ماضی پہ معنی د مضارع کنبیٰ دہ، د تحقق وقوع د وجه نہ د مضارع ئې پہ ماضی سرہ تعبیر اوکړو۔

قوله: قائلين: د قائلين اضافه ئې د کلام مضبوط او مربوط جوړولو د پارہ کړي دہ، ددي نہ بغیر په ماقبل او مابعد کنبیٰ ربط نہ پاتې کیږي۔

قوله: نعمت: یعنی التقين موصوف دي، او توفاهم ددي صفت دي، او طيبين د (توفاهم) د ضمير نه حال دي۔

[ایاتونہ: ۳۵-۴۰]

وَقَالَ الَّذِينَ أَكْفَرُوا مِنْ أَهْلِ مَكَّةَ لَوْ كَفَّ اللَّهُ مَا عَبَدْنَا مِنْ شَيْءٍ مِثْلَهُ وَلَا آبَاءُ وَلَا أَرْحَامًا مِنْ دُونِهِ مِنْ شَيْءٍ مِنْ التَّحَاوُرِ وَالسُّؤَالِ لِأَهْلِكَائِكَ وَحَرَمِهِ بِمَنْشِبِهِ فَهُوَ رَاضٍ بِهِ قَالَ تَعَالَى (كَذَلِكَ قَوْلَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ إِنَّمَا كُنَّا نَعْبُدُ آبَاءَنَا وَآبَاءَهُمْ وَمَا جَاءُوا بِهِمْ) (قَالَ) فَمَا عَلَى الرُّسُلِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينِ وَلَيْسَ عَلَيْهِمْ جُنَازَةٌ (وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا) كَمَا بَعَثْنَاكَ فِي هَذِهِ الْأُمَّةِ (أَنْ) إِنَّمَا بَانَ (أَعْبُدُوا اللَّهَ) وَخُذُوا (وَاجْتَنِبُوا) (الطَّاغُوتِ) الْأَوْثَانَ أَنْ تَعْبُدُوا (فَيُنْهَرُ مَنْ هَدَى اللَّهُ) فَامَنْ (وَيُنْهَرُ مَنْ حَقَّتْ) وَجِبَتْ (عَلَيْهِ الضَّلَالَةُ) فِي جِلْمِ اللَّهِ فَلَمْ يَلْمِزْ (فَيُؤْمَرُوا) بِأَكْفَارِ مَكَّةَ (فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ) رَسَلَهُمْ مِنَ الْهَلَاكِ (إِنْ تَحْمَرُّ) بِأَمْرِهِمْ (عَلَى هَذَا هُمْ) وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا اللَّهُ لَا تَقْبِرُ عَلَى ذَلِكَ (قَالَ اللَّهُ لَا تَعْبُدُوا) بِالْبَنَاءِ لِلْمَقْصُولِ وَالْفَاعِلِ (مَنْ يُعْلَلُ) مَنْ يُهْدِ إِضْلَالَهُ (وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ) مَنَابِيعُ مِنْ عَذَابِ اللَّهِ (وَأَكْفَرُوا بِاللَّهِ عِبَادَتَهُمْ) إِنَّمَا عَابَدُوا (لَا يَعْلَمُونَ) ذَلِكَ (لَيْسَ) مُتَعَلِّقٌ بِتَعْذِيبِهِمْ الْمُفْقَرُ (لَهُمُ الَّذِي يَتَخَلَّفُونَ) مَعَ النَّوْبِينَ (فِيهِ) (وَعَذَابُهُمْ خَفًّا) مُصْطَرَفَانِ مُؤَكَّدَانِ مُنْصَوِّتَانِ بِفَعْلِهِمَا الْمُفْقَرُ إِنَّمَا وَعَذُ ذَلِكَ وَخَفُّ حَقًّا (وَلَكِنْ أَكْثَرُ النَّاسِ) إِنَّمَا أَهْلُ مَكَّةَ (لَا يَعْلَمُونَ) ذَلِكَ (لَيْسَ) مُتَعَلِّقٌ بِتَعْذِيبِهِمْ الْمُفْقَرُ (لَهُمُ الَّذِي يَتَخَلَّفُونَ) مَعَ النَّوْبِينَ (فِيهِ) مِنْ أَمْرِ الدِّينِ بِتَغْلِيهِهِمْ وَثَابِتَةِ النَّوْبِينَ (وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّهُمْ كَانُوا كَاذِبِينَ) فِي انْتِكَارِ التَّبَتِ (إِنَّمَا قَوْلُنَا لِشَيْءٍ إِذَا أَرَدْنَا أَنْ يَكُونَ) إِنَّمَا أَرَدْنَا أَنْ يَكُونَ مُبْدَأُ خَبَرِهِ (أَنْ نَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ) إِنَّمَا فَهُوَ يَكُونُ وَهُوَ قِرَاءَةُ بِالتَّصْبِ عَطْفًا عَلَى نَقُولِ وَالْآيَةِ لِتَفْهِيمِ الْفُتُورَةِ عَلَى الْبَيْتِ

ترجمه: او د مکې مشرکانو او وئیل که چېرې الله تعالی غوښتل نو مونږ او زموږ پلار نیکه به د هغه نه بغیر د بل چا عبادت نه کولو او نه به مو د بحارو او د سواښو نه څه په خپلې مرضې سره حرام کړخول، نو معلومه شوه، چې زموږ شرک کول او حرام گرځول، د هغه د خوښې مطابق دی، او هغه په دې راضی دی، او دغه شان حرکت د دوی نه مخکښې خلقو کړې وو، یعنی رسول چې کوم حکم راوړي وو په هغې کښې دوی خپل رسول دروغژن او گټرلو، نو آیا په رسولانو باندې د صفا صفا خبرې رسولو نه علاوه نور څه ذمه داری شته؟ یعنی په واضح توګه باندې د رسولو، او په دوی د هدایت ورکولو ذمه داری نشته، څنګه چې په دوی کښې موږ ته رسول جوړ کړې رالېږلې شي، دغه شان موږ په هر قوم کښې رسولان لېږلې دي، چې اې خلقو تاسو صرف د الله عبادت او کړئ. د هغه د توحید عقیده اوساتئ، او د بتانو نه بچ شئ یعنی د هغوی د بندګۍ نه بچ شئ، نو په دوی کښې څه داسې وو چې هغوی ته الله تعالی هدایت نصیب کړو، نو هغوی ایمان راوړو، او په دوی کښې څه داسې هم وو، چې په هغوی باندې د الله په علم کښې گمراهی لیکلې شوې وه، چې د هغې د وجه نه هغوی ایمان راوړو، لهدا اې د مکې کافرانو تاسو په زمکه باندې گرځئ او ګورئ چې د خپلو رسولانو تکذیب کوئ نو د هلاکت به ذریعه څنګه انجام اوشو؟ اې محمد ﷺ تاسو د دوی د هدایت

اگرچہ ہر غورمہ خواہشمند تھی اور اللہ دوی گمراہ کرے دی، تاسو ددوی پہ ہدایت باندی قادر نہ بین حکمہ چہ اللہ د چا د گمراہ فیصلہ اوکری نو بیا ہفہ تہ ہدایت نہ ورکوی یہدی مجہول او معروف دوارہ قراتونہ دی اونہ بہد ہفوی مددگاروی یعنی د اللہ د عذاب نہ بیج کونکے ہفوی دیر درانہ درانہ قسمونہ خوری یعنی دیر تاکیدی قسمونہ چہ اللہ بہ ہیخ کلمہ نہ ژوندی کوی ولہ نہ خامخا بہ نہ ژوندی کوی، دا خود ہفہ برحقہ فیصلہ دہ (وعدا، او حقا) دوارہ مصدر تاکیدی دی، د خپل فعل مقدر د وجہ نہ منصوب دی، تقدیری عبارت داسی دے وعد و عدا وحقہ حقا خوا اکثر خلق یعنی مکے والا دے باندے نہ پوہیچی، داسی کیدل حکمہ ضروری دہ چہ اللہ دوی پہ منکبني ہفہ حقیقت کولؤ کری د کوم دین پہ خبرہ کبني چہ دوی د مومنانو سرہ جہگري کوی، دوی تہ پہ عذاب ورکولو او مومنانو لہ ثواب ورکولو سرہ، او حکمہ ہم ضروری دہ چہ کافرانو تہ پتہ اولگی چہ ہفوی د بعث بعد الموت نہ د انکار پہ بارہ کبني پہ غلطہ دی (لبیین) د ببعثہم مقدر متعلق دے، کلمہ چہ مونہ دیو غیوہ ایجادولو فیصلہ اوکرونو مونہ ہفہ تہ وایو چہ شہ، نو ہفہ شی، قولنا مبتدا دہ، او (ان نقول) الخ، ددے خبر دے، او پہ یو قرات کبني (یکون) پہ نصب سرہ دے، پہ نقول باندے د عطف د وجہ نہ، او آیت د مرگ نہ پس پہ ژوندی کولو باندے د قدرت د ثابتولو د پارہ دے.

د قیوداتو فوائد او تسہیل

قوله: فہواض: دا اضافہ ددے شبہی جواب دے چہ د کافرانو او د مشرکانو دا وینہ وہ چہ زمونہ شریک کول او یو خیز حرامول د اللہ د خوینے او ارادے د وجہ دی، دا خبرہ بالکل صحیح دہ ځکہ چہ د اللہ د خوینے او ارادے نہ بغیر خو ہیخ ہم نہ کیری نو بیا د دے نہ د انکار کولو او ددے رد کولو څہ وجہ دہ؟

جواب: (فہواض بہ) سرہ ددے شبہی جواب دے خلاصہ دادہ چہ د اللہ د مشیت او ارادے نہ مقصد ددوی د اللہ راضی مندی دہ حالانکہ مشیت او ارادے د پارہ رضامندی ضروری نہ دہ،

قوله: الابلاغ البین: د البلاغ البین تفسیر پہ الابلاغ البین سرہ کولو کبني دے تہ اشارہ اوشوہ چہ دوراہ پہ معنی کبني متعدی دے.

قوله: ان تعبدوها: پہ دے کبني د حذف مضاف طرف تہ اشارہ دہ ځکہ چہ صرف د بتانو نہ د بیج کیدو ہیخ مقصد نشته.

قوله لا تقدر: پہ دے کبني اشارہ دہ چہ د (ان تعرص) جزاء محذوف دہ، او ہفہ جزاء لا تقدر علی ذلک دہ.

قوله: **بِالْبَنَاءِ لِلْفَعُولِ**: ددی وجہ دا دہ چې (من بھل) مبتدا دہ او (لا یھدی) ددی خبر دی
معنی ئی دا دہ من بھل الله لاجدی الہ لہدم تغیر فعل اللہ تعالیٰ
قوله: **من یرید اضلالہ**: یعنی کہ د (من بھل) نہ حقیقہ ضلالت مراد وی، نو بیا د ہدایت د
نفی ضرورت نشته.

قوله: **لِیَبِینَ**: متعلق بمعنی المقدر، ددی عبارت مطلب دادی چې د (لِیَبِینَ) تعلق د
(بِیَعْنِیَ سرہ دی، نہ چې (لا یعلمون) سرہ، لہذا دا شبہہ ختمہ شوہ، چې د (لِیَبِینَ) د (لا
یعلمون)، علت جوړیدل صحیح نہ دی، اوس تقدیری عبارت څہ دا رنگہ بہ وی انہم
یبعثون لیبین لهم الذی یظلمون لہ.

قوله: **ای فہو یکون**: پہ دی کنبی اشارہ دہ چې دا د مبتدا محذوف خبر دی، او جملہ پہ
محل د نصب کنبی دی، او کومو حضراتو چې یکون جواب امر گرځولو سرہ منصوب
منہی دی هغه صحیح نہ دہ، ځکه چې دواړہ مصدر ونہ متحد دی، حالانکہ پہ جواب امر
کنبی دا شرط دی چې اول د دویم د پارہ سبب وی او دا تغایر غواری، د نصب صورت ہم
صحیح دی کہ پہ (بقول) باندی عطف وی نہ چې د جواب امر کیدو د وجہ نہ، گنی یو
موجود (مکون) د پارہ (دوہ وجودہ) یعنی د دوو کونونو راتلل بہ لازم راشی، چې پہ هغی
کنبی بہ یو د بل سبب وی.

قوله: **وَالْآیۃُ لَتَقْرِیرُ الْقَدْرۃِ عَلَی الْبَعَثِ**: ددی عبارت د اضافی مقصد دی اعتراض لره ختمول
دی چې الله تعالی قول (رکن) یا خو بہ موجود تہ وی، پہ دی صورت کنبی بہ تحصیل د
حاصل راشی، یا بہ دا معدوم تہ خطاب وی، نو معدوم تہ بہ خطاب لازم شی کوم چې
محال او ناممکن دی؟

د جواب خلاصہ داده چې د (رکن) مقصد د قدرت علی البعث اثبات دی، او سرعت فی الاجہاد دی،
لہذا اوس څہ اعتراض نشته.

[ایاتونہ: ۴۱-۵۰]

وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي اللَّهِ لِقَائِهِ إِذْ يُنَادِي بِأَذَىٰ مِنْ أَهْلِ مَكَّةَ وَهَمُّ الشَّيْءِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ
وَسَلَّمَ وَأَصْحَابَهُ لَتَتَّبِعْنَهُمْ لَنُزِلْنَهُمْ (فِي الدُّنْيَا) قَارًا (حَسَنَةً) مِنَ الْمَدِينَةِ (وَلَا تُجْرَ الْأَجْرَ) أَيِ الْجَنَّةِ (أَكْبَرُ)
أَعْظَمُ (لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ) أَيِ الْكُفَّارِ أَوْ الْمُتَخَلِّفُونَ عَنِ الْهَجْرَةِ مَا يَلْمُهَا جَرِينَ مِنَ الْكِرَامَةِ لَوَافِقُوهُمْ هُمْ
الَّذِينَ صَبَرُوا عَلَىٰ أَذَى الْمُشْرِكِينَ وَالْهَجْرَةِ لِإِظْهَارِ الدِّينِ (وَعَلَىٰ رِبْعِهِمْ يَتَوَكَّلُونَ) فَيَزِفُّهُمْ مِنْ خُبِّ لَا
يَخْشَوْنَ (وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رَجَالًا نُوحِي إِلَيْهِمْ) لَا مَلَائِكَةَ (فَلَمَّا سَأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ الْفُلَمَاءَ بِالْفُرْقَةِ
وَالْإِنْجِيلِ (إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ) ذَلِكَ فَانْتَهُمْ يَفْلَتُونَ وَأَنْتُمْ إِلَىٰ تَصْدِيقِهِمْ أَقْرَبُ مِنْ تَصْدِيقِ الْمُلُومِينَ

بِخُشْبَةٍ مِّنْهُ سَمِعَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ وَاسْتَمِعَ (بِالْبَيْتَاتِ) مَخْلُقٌ بِمَخْلُوبٍ اَيُّ اَرْسَلْنَاهُمْ بِالْخُشْبَةِ الْوَاجِبَةِ (وَالْزُّبُرِ) الْكُتُبِ (وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ) الْفَرَانَ (يُتْلَوْنَ لِيَسْمَعُوا مِمَّا نُنَزِّلُ إِلَيْهِمْ) فِيهِ مِنَ الْخَلَالِ وَالْخَزَامِ (وَلَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ) فِي ذَلِكَ لَتُفْتَبَرُونَ (أَفَأَمَّنَ الَّذِينَ مَكَرُوا) الْمَكَرَاتِ (السَّيِّئَاتِ) بِأَنَّهُمْ سَمِعُوا اللّٰهُ عَلَيْهِمْ وَاسْتَمِعَ فِي ذَارِ الثَّنُوْهِ مِنْ تَقْدِيهِ أَوْ قَتْلِهِ أَوْ إِخْرَاجِهِ كَمَا ذَكَرَ فِي الْأَنْفَالِ (أَنْ يَغْلِبَ اللَّهُ بِهِمُ الْآرْضَ) مَخْذَرُونَ (أَوْ يَأْتِيَهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ) اَيُّ مِنْ جِهَةٍ لَا تَخْطُرُ بِأَنَّهُمْ وَقَدْ أَهْلَكُوا بَنِيَّ وَلَمْ يَكُونُوا يَفْقَهُونَ ذَلِكَ (أَوْ يَأْخُذْهُمْ فِي ثَغْلِبِهِمْ) فِي اسْتَدْرَاجِهِمْ لِلنَّجَارَةِ (فَمَا هُمْ بِمُخْجِرِينَ) بِفَاتِي الْعَذَابِ (أَوْ يَأْخُذْهُمْ عَلَى تَخَوُّفٍ) تَنْقُصُ شَيْئًا لَّيْسَتْ حَتَّى يَهْلِكَ الْجَمِيعُ خَالٍ مِنَ الْفَاعِلِ أَوْ الْمَفْعُولِ (فَلَمَّا رَكِبُوا لَوْعُوفَ رَحِيمٍ) حَيْثُ لَمْ يَمَاجِلُهُمُ بِالْعُقُوبَةِ (أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَى مَا خَلَقَ اللّٰهُ مِنْ شَيْءٍ) لَهُ ظِلٌّ كَشَجَرَةٍ وَجِبِلٍّ (يَتَخَوُّوا) بِسَبَبِ (ظِلَالِهِ عَنِ النَّجْوِينَ وَالشَّامِلِ) جَمْعُ شَيْءٍ أَيْ عَنِ جَانِبَيْهِمَا أَوَّلُ الشَّارِ وَأَخِرُهُ (سُجَّادًا إِلَيْهِ) خَالٍ اَيْ خَاضِعِينَ لَهُ بِمَا يُزَادُ مِنْهُمْ (وَهُمْ) اَيُّ الظَّلَالِ (دَاخِرُونَ) صَاحِبُونَ نُزُلًا مِنْزِلَةَ الْعُقُلَاءِ (وَلَوْ يَسْجُدْ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مِنْ دَابَّةٍ) اَيُّ تَسْمَةُ تَذِيبٌ عَلَيْهَا اَيُّ تَخَضُّعٌ لَهُ بِمَا يُزَادُ مِنْهَا وَغَلَبَ فِي الْإِنْتَانِ بِمَا لَا يَنْقُصُ لِكَثْرَتِهِ (وَالْمَلَائِكَةُ) خَضَعْنَ بِالذِّكْرِ تَفْضِيلًا (وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ) يَتَكَبَّرُونَ عَنْ عَادَتِهِ (يَخَافُونَ) اَيُّ الْمَلَائِكَةُ خَالٍ مِنْ مُّجِيرٍ يَسْتَكْبِرُونَ (رَبِّهِمْ مِنْ قَوْعِهِمْ) خَالٍ مِنْ هُمْ اَيُّ عَالِيَا عَلَيْهِمْ بِالْقَهْرِ (وَيَقْلَعُونَ) مَا يُلْقَمُونَ) بِهِ

ترجمہ: او ہفہ خلق چا چہ د اللہ دین قائمولو دپارہ د اہل مکہ د تکلیفونو ظلم زغملو نہ بعد خپل وطن پریشودلو او ہفہ نبی ﷺ او د ہفہ اصحاب دی، مونږ به هغوی ته په دنیا کښې بهرین ځانې ورکړو او هغه ځانې مدينه ده او د آخرت اجر يعنی جنت ډیر لوښې دې کاش کافر يا نه هجرت کونکی دې خبره باندې پوهیدلې، چې د مهاجرو د پاره کومې مرتبې دی نو خامخا به ئې د مهاجرينو په هجرت کښې موافقت کولو دا هغه خلق دی چا چې د مشرکانو د تکلیفونو او د دین د ښکاره کولو د پاره په هجرت باندې صبر او کړو او په خپل رب باندې بهر و سه کوی، نو هغه هغوی ته داسې طریقې سره رزق ورکوی چې هغوی ته وهم او گمان هم نه وی او ستاسو نه مخکښې هم مونږ رسولان خلقو ته رالېږل، چې هغوی طرف ته مونږ وحی لپاره نه چې فرشتو لره نو تاسو پوهه والو يعنی د تورات زبور او د انجیل د عالمانو نه معلوم کړئ که چېرې تاسو دې باره کښې نه پوهیږئ، ځکه چې هغوی دې باره کښې علم لری او تاسو د هغوی تصدیق ته ډیر نژدې یئ، په نسبت د تصدیق د مومنانو په رسول الله ﷺ باندې. او مونږ هغوی په دلائلو سره اولېږل (بالبینت) د محذوف متعلق دی، يعنی مونږ هغوی په واضحه دلیلونه سره اولیرل، او کتابونو سره او مونږ په تا باندې ذکر (قرآن) نازل کړو، چې دوی په دې کښې غور او فکر او کړی، او عبرت حاصل کړی آیا هغه خلق کوم چې د نبی سره په دارالندوه کښې د حضور ﷺ د قید یا د قتل یا د وطن نه د ويستلو په باره

کنبی بدترین چالو نہ جو روی خنگہ چې په سورة انفال کنبی ذکر کړې شوې دی د دې خبرې نه بې ویرې شوې دی چې الله به دوی د قارون په شان په زمکه کنبی څښ کړي یا په دوی باندې عذاب داسې ځانې نه راشي چې دوی ته به وهم او گمان هم نه وي یعنی د داسې طرف نه چې د هغې په باره کنبی چرته د دوی په زړه کنبی خیال هم تیر شوې نه وي، او دوی په بدر کنبی هلاک کړي شول، او دوی چرته داسې سوچ هم کړې نه وو، یا دوی به د تجارتی سفر په دوران کنبی په تلو راتلو کنبی گیر کړي، او دوی هغه عاجزه کولې نه شي، یعنی د هغه د عذاب نه بچ کیدلې نشي، یا به ددوی په موه موه نیول کوی تر دې چې ټول هلاک کړي، (علی تخوف د فاعل یا د مفعول نه حال دې، ستاسو پروردگار ډیر شفقت والا او ډیر مهربانه دې، ځکه ددوی زر نیول نه کوی آیا دوی هغه څیزونه او نه لیدل چې کوم الله تعالی سوری والا پیدا کړل، لکه چې اونې او غرونه چې د هغې سوري په ټیټه باندې الله تعالی ته سجده کوی، شماتیل د شمال جمع ده، یعنی دا څیزونه نسی او چپ طرف ته، د ورځې په اوله حصه کنبی او دویمه حصه کنبی (سجدا) د ظلاله د ضمیر نه حال دې، یعنی چې کوم ددوی نه مطلوب دې، هغې ته سر څکته کوی او هغه سوري اظهار د عاجزتی کوی او سوري نې د ذوی العقول په درجه کنبی واچو، او د اسمانونو او د زمکې هر ساه لرونکې کوم چې په زمکه باندې گرځي، الله تعالی ته سجده کوی، یعنی څه چې د هغې نه مطلوب دې هغې ته سر لاتدې کوی او (ما) راوړلو سره غیر ذوی العقول ته د زیاتوالی د وجه په ذوی العقول باندې غلبه ورکړې شوې ده، او فرشتې هم سجده کوی د هغوی د فضیلت د وجه نه په خصوصیت سره د هغوی ذکر اوشو، او هغوی د هغه د عبادت نه تکبر نه کوی، او فرشتې په داسې حال کنبی چې د خپل رب نه کوم چې په غلبه کنبی ددوی د پاسه دې، ویریري، او دوی ته چې کوم حکم ورکړې شي، د هغې پورا والې کوی.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: لا اقامة دينه: په دې اضافه کنبی ددې سوال جواب دې، چې په (فی الله) کنبی لفظ (الله) د مهاجرت ظرف واقع شوې دې، حالانکه د الله ظرف واقع کیدل هیڅ معنی نه لري، د جواب حاصل دادې چې (فی) په معنی د لام دې، او مضاف محذوف دې، فی الله ای لیس الله.

قوله: لنهوانهم: (د تفعیل) نه مضارع جمع متکلم لام تاکید بانون ثقیله، مونې دوی خامخا کوزوو، خامخا به ځانې ورکوو، ماده نې (بو) ده، او (هم) ضمیر دلته د جمع مذكر غائب دې.

قوله: دارا: په دې اضافه کنبی د (حسنة) د تانیث علت طرف ته اشاره ده.

قوله: ای الکفار او المتخلفون عن الهجرة: په دې کنبی د یعلمون په ضمیر کنبی د دوو احتمالاتو طرف ته اشاره ده.

قوله: مالم یاجریں: دا د یعلمون مفعول دے۔

قوله: لوافقہم: پہ دے کنہی اشارہ دہ چہ د (لو) جواب محذوف دے۔

قوله: فافہم لہم علمونہ: دا د (ان) شرطیہ جواب دے کوم چہ محذوف دے۔

قوله: متعلق محذوف: یعنی بالہنت، «دارسلنا محذوف متعلق دے، نہ چہ د ما ارسلنا مذکور،

او نہ د نوحی، او نہ د تعلمون، خکہ چہ پہ اولنی دوو صورتونو کنہی متعلق او متعلق

پہ مینخ کنہی فصل بالاجنبی راخی، او ہفہ فاسئلواہل الذکر دے او پہ دریم صورت کنہی

شرط د تبکیت او د الزام د پارہ دے، خکہ چہ د د دوی د عالم کیدو نفی ثابتہ دہ۔

قوله: المکرات: دا د (السیئات) وجہ تانیث طرف تہ اشارہ دہ۔

قوله: یتھوا: مضارع واحد مذکر غائب، مصدر تفعی، (تفعل) مادہ تہ (فی) معنی تہ دہ

(تہتیکگی)

قوله: تنقص: د تخوف تفسیر پہ تنقص سرہ کول د معنی د بیان د پارہ دے، خکہ چہ د

تخوف معنی د ویرے د پارہ ہم راخی، او پہ قلاقلار کمولو د پارہ ہم، دا کمے اگر چہ

پہ نفس کنہی وی یا پہ مال کنہی، مفسر علام دلته ہم دغہ معنی مراد اخستلی دہ، یقال

تخوف الشیء ای تنقصہ۔

قوله: حال من الفاعل اوالمفعول: یعنی (علی تخوف) یا خو د (یاخذ) د ضمیر نہ حال

دے، یا د (ہم) د ضمیر نہ۔

قوله: جمع شمال: دا د انسان د بنی او گس نہ کنایہ دہ، او غالباً د (یمین) مفرد راوړلو

کنہی د (ما) د لفظ، او د شمائل پہ جمع راوړلو کنہی د (ما) د معنی رعایت کرے دے،

خنکہ چہ پہ ظلالہ کنہی د (ما) د لفظ رعایت دے، او پہ سجدا کنہی د (ما) د معنی۔

قوله: نزول منزلة العقلاء: پہ دے کنہی د یوے شیبہی جواب دے، چہ واؤ نون سرہ جمع د ذوی

العقول راوړلے شی، او ظلال د ذوی العقول نہ نہ دے، حالانکہ ددے جمع داخرون د

واؤنون سرہ راوړلے شوے دہ؟

جواب: چونکہ ظلال تہ د دخور (یعنی د عاجزئی) نسبت شوے دے، کوم چہ د ذوی العقول

صفت دے، خکہ واؤنون سرہ جمع راوړلے شوہ۔

قوله: من دابة: دا د مائی السموات او مائی الارض بیان دے، او پہ دے کنہی ددے سوال جواب

طرف تہ اشارہ دہ، چہ دابة ہفہ تہ وثیلے شی، کوم چہ پہ زمکہ بانڈے گرخی، لہذا پہ

دے کنہی ہفہ مخلوق شامل نہ دے، کوم چہ پہ اسمانونو او فضا کنہی حرکت کوی، او

گرخی؟

ددې جواب نهې دا وړکړې دې چې ان الدجيب هې حرکت جسمانيه سواه کان فی الارض اوی السماء لهذا دا وئیل چې دابه صرف ما یدب علی الارض ته وئیلې شی، چې په هغې کښې ملائکې وغیره داخل نه دی، صحیح نه دی.

[ایاتوله ۵۱-۶۰]

وَقَالَ اللَّهُ لَا تَتَّبِعُوا إِلَهِيْنَ الْفُتُنِ) تائید (لَمَّا هُوَ إِلَهُ وَاحِد) انی به لائبات الإلهیة والنوعانیة (فَلَمَّا بَيَّنَّ قَارَهُوْنَ) خاطرون دون خبرې ویده الباطن عن القیة (وَلَهُ مَا لِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ) مُلْكًا وَخَلْقًا وَغَيْبًا (وَلَهُ الدِّينِ) الطَّاعَةِ (وَاحِبًا) دایما حال من الدین والقایل فیهِ معنی الظرف (أَلْقَى إِلَهُ تَتَكُونُ) وهُوَ إِلَهُ الحق وَلَا إِلَهَ غَرَّهُ وَلَا سِطَّهُمْ لِلْإِتْكَارِ وَالْفُرُوعِ (وَمَا يَكْمُرُ مِنْ لَغْظَةِ قَبْلِ اللَّهِ) لَا يَأْتِي بِهَا غَرَّهُ وَمَا خَرِطَةُ أَوْ مُزْمُولَةُ (لَمَّا إِذَا مَسَّكُمْ) أَمَاتَكُمْ (الْعُتَى) الفلر والتمرض (فَلَمَّا تَهَيَّأْتُمْ) تَزْفُتُونَ أَمَاتَكُمْ بِالْإِسْبَاطِ وَالذُّعَاءِ وَلَا تَدْعُونَ غَرَّهُ (لَمَّا إِذَا كَشَفَ الضَّرْعَكُمْ) إِذَا هَرِيقَ مِنْكُمْ بِرَبِّكُمْ يَكُونُ (لِيَكْفُرُوا بِمَا آتَيْنَاهُمْ مِنْ الْفَتْمَةِ) (فَلَمَّا كَلَّمُوا) بِاجْتِمَاعِكُمْ عَلَى عِبَادَةِ الْأَمْتَامِ (لَسَوْفَ تَعْلَمُونَ) عَابَةِ ذَلِكَ (وَيَجْعَلُونَ) أَمِي الْفُتُونِ (لَمَّا لَا يَعْلَمُونَ) أَنَّهُ تَضَرَّ وَلَا تَنْفَعُ وَهِيَ الْأَمْتَامِ (رَبِّبًا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ مِنْ الْخَزْزِ وَالْإِنْعَامِ) بِفُزُولِهِمْ هَذَا إِلَهُ وَهَذَا بِشْرَكَائِهِ (ثَالِثُهُ لَتَسْأَلَنَّ) سَأَالُ تَزْوِيجِ وَفِيهِ الْفِتَاتِ عَنْ الْقِيَةِ (عَمَّا تَكْتُمُ تَقْتُمُونَ) عَلَى اللَّهِ مِنْ أَنَّهُ أَمْرُكُمْ بِذَلِكَ (وَيَجْعَلُونَ لِلَّهِ الْبَنَاتِ) بِفُزُولِهِمُ الْمَلَائِكَةَ بَنَاتِ اللَّهِ (سُحَّانَهُمْ تَزْفِي لَهُ عَمَّا زَعَمُوا) (وَلَهُمْ مَا يَشْتَهُونَ) هَ أَمِي الْبَنُونَ وَالْخُفْلَةُ فِي مَخَلِّ رَطْعٍ أَوْ قَضَبٍ يَجْعَلُ الْفُتْنَى يَجْعَلُونَ لَهُ الْبَنَاتِ الَّتِي يَتَزَوَّجُونَهَا وَهُوَ غَرَّهُ عَنْ الْوُلْدِ وَيَجْعَلُونَ لَهُمُ الْبَنَاتِ الَّذِينَ يَتَخَزَّنُونَهُمْ لِيَتَخَصَّصُوا بِالْأَبْنَاءِ لِقَوْلِهِ (فَاسْتَفْتِهِمْ أَلَذَّكَاءُ الْبَنَاتِ) وَلَهُمُ الْبَنُونَ (وَإِذَا بَيَّرَ أَحَدُهُمْ بِالْأُنْثَى) ثَوْلَدَ لَهُ (طَلٌّ) صَارَ (وَجِبَهُ مَسْودًا) مَسْمُورًا تَغَرَّ مَقْتَمَ (وَهُوَ كَظِيمٍ) مُخْفِيٍّ هَذَا فَكَيْفَ تَنْسَبُ الْبَنَاتِ إِلَيْهِ تَعَالَى (يَتَوَارَى) يَخْتَصِي (مِنْ الْقَوْمِ) أَمِي قَوْمِهِ (مِنْ سَوْمٍ مَا يَبْئُرُونَ) خَوْلاً مِنَ الشَّعْرِ مَعْرُودًا فِيمَا يَفْعَلُ بِهِ (أَتُحْكِمُكُمْ) بِفَرْكَةٍ بَلَا قَتْلٍ (عَلَى هُونٍ) هَوَانٍ وَذُلٍّ (أَمْرِيئَتُهُ فِي التُّرَابِ) بَانَ يَدُهُ (أَلَا سَاءَ) بِشَرٍّ (مَا تَعْمَلُونَ) عَمَلَهُمْ هَذَا حَيْثُ نَسَبُوا لِيَخْلِقَهُمُ الْبَنَاتِ الْأَمِي مَنْ جَنَعَهُمْ بِهَذَا الْمَخْلَقِ (لِيَلْبَسِينَ لَا يَلْبَسُونَ بِالْأَجْرَاءِ) أَمِي الْكُفَّارِ (مَثَلُ السُّومِ) أَمِي الْعَفَّةِ السُّوْاى بِخَفَى الْفَيْحَةِ وَهِيَ وَأَدَمَهُ الْبَنَاتِ مَعَ اخْتِجَابِهِمُ الْبَهْنَ لِلتَّكَاخُ (وَلِكُلِّ الْمَعْلُ الْأَعْلَى) الْعَفَّةُ الْغَلِيَّةُ وَهُوَ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ (وَهُوَ الْعَزِيزُ) فِي شُلْكَهِ (الْحَكِيمُ) فِي خَلْقِهِ

ترجمه: الله تعالى فرمائیلى دى چې دوه معبودان مه جوړوى اثنين د الهين تاكيد دې، معبود خو صرف هغه يواځې دې دائ د وحدانيت او د الوهيت ثابتولو د پاره راوړې دې نو تاسو ټول عما ويره كوئى يعنى خما نه ويريرئ نه چې د بل چا نه، په دې كښې غيبت نه تكلم طرف ته التفات دې په اسمانونو او زمكه كښې چې مې دى ټول د هغه دى، د ملك، مخلوق او غلام كيدو په اعتبار سره او تابعدارى هميشه د هغه لازم ده واصبا د دين نه حال دې، او په

دې کښې عامل ظرف دې (ای ثبت له الدین) آیا بیا هم تاسو د غیر الله نه ویرېږئ؟ معبود
برحق هم هغه دې، د هغه نه سوا بل معبود نشته، او استفهام د انکار یا د توبیخ د پاره
دې او تاسو سره چې خوره هم نعمتونه دي ټول د الله ورکړي شوي دي یعنی دا نعمتونه د الله نه
سوا بل څوک ورکولې نشي، او ما شرطیه یا موصوله ده، نو اوس هم چې تاسو ته څه فقیری
مرض وغیره مصیبت راشي نو تاسو هم هغه ته فریاد او ژړا کوئ یعنی د فریاد اوریدلو د پاره
هغه ته په زوره زوره آوازونه کوئ او د هغه غیر ته اواز نه کوئ او کله چې هغه ستاسو
مصیبت لرې کړو نو په تاسو کښې یوه ډله د خپل رب سره شرک شروع کړی چې د هغه نعمتونو
ناشکری او کړی، کوم چې مونږ هغوی ته ورکړي دي، څه نو د بتانو په عبادت باندې په یوځای
څه مزې واخلي ددې انجام به تاسو ته معلوم شي او مشرکان د هغه جا د پاره کوم چې نه پیژني
چې هغه نه نقصان رسولې شي او نه نفع رسولې شي، او هغه بتان دي، زموږ د ورکړې
شوي رزق نه چې هغه پتي او خناور دي دا وئیلو سره حصه لگوي چې دا د الله دی او دا
زموږ د شریکانو بتانو د پاره دی والله تاسو چې په الله باندې کوم الزام لگوئ چې هغه مونږ
ته د شرک حکم راکړې دې دې پاره کښې به تاسو نه ضرورت پس کیږي په دې کښې د غیبت نه
خطاب ته التفات دې او هغوی د الله د پاره دا وئیلو سره چې فرشتې د الله لوریاندې دي
لوریانې ثابتوي دوی چې کومه عقیده لری الله ددې نه پاک دي او د ځان د پاره هغه څه ثابتوي
کوم چې دوی ته خوښی وی یعنی هلکان، جمله د ما یشتنهون په محل د رفع کښې ده یا د
جعل د وجه نه په محل د نصب کښې ده، د آیت معنی داده چې د الله د پاره لوریانې
خوښوي کومې چې دوی خپله ځان دپاره نه خوښوي حالانکه هغه خو دا ولاد نه پاک دي
او د ځان د پاره هلکان ثابتوي کوم چې دوی ځان دپاره خوښوي، یعنی ځامن د ځان د
پاره مخصوص کوی، دلیل د الله قول دې تاسو دوی نه تپوس او کړئ چې آیا ستاسو رب
د پاره جینکن دی او دوی د پاره لوریانې؟ او چې کله په دوی کښې چا ته د جیني پیدا
کیدو خوشخبری ورکړې شي، نو د هغه مخ تور شي یعنی داسې بدل شي لکه چې یو غم
ذېلې، او دې په زړه زړه کښې خفه کیږي یعنی د غم نه ډک وی، نو بیا د الله تعالی طرف ته
د جینکو نسبت ولې کولې شي؟ او دې خراب خبر د وجه نه په خپل قوم کښې د شرم نه پټ پټ
گرځي، او دې خفگان کښې پروت وی چې د دې نوی بجي به څه کوم؟ آیا په ډلت سره بغیر د
قتل نه ئي ځان سره ایسار کړی یعنی ژوندې ئې پریرېدی یا ئې هغه په خاورو کښې دفن کړی
یعنی هغه ژوندې خښ کړی آه، دا څنگه غلطې فیصلې کوی یعنی ددوی دا حکم چې د خپل
خالق طرف ته د لوریانو نسبت کوی چې کوم خپلې ددوی په نیز د سپکوالی په درجه
کښې دی د دې کافرانو کوم چې په آخرت باندې ایمان نه لری، ډیر خراب مثال دي، یعنی ډیر
خراب صفت دي، او (السؤی) په معنی د قبیحه دې اودا (بد صفت) ددوی جینکو لره

ژوندی دفن کول دی ددوی سره د نکاح د حاجت باوجود اود الله خوډیر لوی صفت دې (ای الصفة العليا) او هغه دا دې چې د هغه نه سوا بل د عبادت لاتی نشته، هغه په خپله بادشاهن کښې غالب دي، او د خپل مخلوق په باره کښې باحکمت دي.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

فوله: ټاکید: یعنی (اثنین) د (الهیین) تاکید دي، د لاتنخذوا الهین اثنین په ترکیب کښې دوه قولونه دی او په لفظ د اثنین کښې دوه احتماله دی

① دا چې اثنین د الهین تاکید دي، په دې صورت کښې لاتنخذوا په یو مفعول سره متعدی دي، او لاتنخذوا به په معنی د لا تعبدوا وی

② دویم احتمال دا دي چې لا تنخذوا متعدی په دوه مفعول سره دي، مفعول ثانی محذوف دي، ای لاتنخذوا الهین معبودا الهین مفعول اول دي، او اثنین ددې تاکید دي، او معبودا مفعول ثانی دي، کوم چې محذوف دي.

دویم قول: دا چې (اثنین) د لا تنخذوا مفعول اول دي، خودې لره روستو کړې شوې دي، او الهین مفعول ثانی دي کوم چې لفظا مقدم دي، اصل عبارت دا دي، لاتنخذوا اثنین الهین.

فوله: الهین اثنین:

سوال: الهین د تشبیه په وجه په خپله په دوو باندې دلالت کوی په دې کښې د معدود ضرورت نه وی دغه شان په اله واحد کښې هم د معدود د ذکر کولو ضرورت نشته، ځکه چې الهین او اله دواړه په عدد او معدود دواړو باندې دلالت کوی، البته د اثنین نه بره د پاره د معدود راوړل ضروری دی، مثلاً رجل، یو سړي، د رجل واحد وئیلو ضرورت نشته، دغه شان رجلین دوه سړي، پدې کښې د رجلین اثنین وئیلو ضرورت نشته، په خلاف د رجال ثلثة، او نساء ثلثة نه، چې په دې کښې د معدود د ذکر کولو ضرورت شته، ځکه چې رجال او نساء مبهم دي، ددې ابهام لرې کولو د پاره د معدود ضرورت شته؟

جواب: ددې سوال جواب په یو څو طریقو باندې دي

① په عبارت کښې تقدیم او تاخیر دي، تقدیر دادې لاتنخذوا اثنین الهین

② یو څیز چې کله مستنکر او قبیح وی او ددې په قباح کښې مبالغه مقصود وی نو دا په ډیر عبارت سره تعبیر کوی چې کثرت حروف په کثرت معانی باندې دلالت او کړی.

فوله: اتي به لاثبات الواحدية: دا ددې سوال جواب دي چې اله خپله په واحد باندې دلالت کوی بیا د واحد راوړلو څه ضرورت؟

جواب: صرف اله ذکر کولو سره دا شبه کیدې شوه چې کیدې شی صرف الوهیت ثابتول مقصود وی، ددې وجه ئې د واحد اضافه او کړه چې په الوهیت او وحدانیت دواړو

باندی دلالت اوکری۔

لہذا دا اعتراض ختم شو، چي لفظ الہ، پي جنسیت او وحدانیت دواړو باندی دلالت کوی لہذا د واحد سره د تاکید حاجت نشته۔

قوله: الطاعة: په دې کښې اشاره ده چي دین په معنی د طاعت دې نه چي په معنی د جزاء، ځکه چي جزاء دائماً نه ده، ځکه چي جزاء به په آخرت کښې وی۔

قوله: واصب: دا د وصب نه اسم فاعل واحد مذکر غائب دې، قائم پاتې کیدونکې، همیشه پاتې کیدونکې۔

قوله: حال: یعنی واصبا، د «دین» نه حال دې نه چي صفت، ځکه چي نکره د معرفي نه صفت نه واقع کیږي، او عامل په دې کښې هغه فعل دې کوم چي د جار مجرور نه مفهوم کیږي، اې استقرألمته او بعضي د استقرأیا د ثبت د ضمیر مستتر نه حال مگر څولې دې، او معنی په دواړو صورتونو کښې یوه ده، تقدیری عبارت دادې استقرألمته وثبت له حال کونه دائماً۔

قوله: تجأرون: تاسو فریاد کوئ، تاسو آوازونه اوچتوئ، الجوار، رفع الصوت فی الدعاء مضارع جمع مذکر حاضر۔

قوله: ولا تدعون غیره: ددې اضافي مقصد په الیه تجأرون کښې د ظرف د تقدیم د فائدي یعنی تخصیص طرف ته اشاره ده۔

قوله: امر تهدید: یعنی فتمتعوا کښې امر د تهدید د پاره دې۔

قوله: لما لا یعلمون انہا: د یعلمون ضمیر مشرکینو طرف ته راجع دې، او ما ته راجع ضمیر محذوف دې کوم چي علامه سیوطی رحمہ اللہ په انہا سره ښکاره کړې دې، لہذا د عدم عائد اعتراض ختم شو، تقدیری عبارت دادې لا یعلمون انہا الہة و یستبدون لہا انہا تغزو و تنعم و لیس كذلك لانہا جہاد لا تنعم ولا تغزو۔

قوله: والجملة فی محل رفع او نصب یجعل: یعنی ولهم ما یشتهون کښې دوه اعراب جائز دی، اول «ما یشتهون» جمله په محل د رفع کښې، او «لهم» د محذوف «ثابت» وغیرہ متعلق کیدو سره خبر مقدم، او «البنات» باندې د عطف د وجه نه د یجعل مفعول کیدو د وجه نه منصوب دې۔

قوله: سبأ: دا د معطوف او معطوف الیه په مینځ کښې جمله معترضه ده، نه چي فصل بالاجنبی۔

قوله: یختارونہا: په نسخ متداوله کښې دغه شان دی او ښکاره ده چي یختارونہم پکار وو، ځکه چي ضمیر ابتداء ته راجع دې۔

قوله: الذين يختارون: دا اضافہ دیو سوال جواب دی.

سوال: سوال دا دی چې د • یجملون ضمیر فاعل کوم چې کفارو ته راجع دی او د مفعول ضمیر کوم چې (لهم) دی د دواړو مصداق یو دی، او هغه کفار دی حالانکه د علم نحو قاعدہ ده چې د فاعل او مفعول د ضمیرونو تعدد د نفس د واسطې نه بغیر جائز نه دی، سوا د باب د ظن نه، او د هغې د اخواتو نه، دغه وجه ده چې زید ضربه، جائز نه دی البتہ ښه نه فاعلای نفس وئیل صحیح دی؟

جواب: الذين يختارون سره هم دغه سوال جواب دی، چې یجملون په معنی د یختارون دی، ځکه چې اختیار د دوو مفعولو تقاضه نه کوی، او یو مفعول مایشتون دی، لهذا لام به د اجل په معنی کښې وی.

قوله: معنى القبيحة: دا ددې سوال جواب دی چې مثل په معنی د صفت مؤنث دی او السوء مذكر دی حالانکه په موصوف صفت کښې مطابقت ضروری دی؟
د جواب حاصل دادې چې السوء، السواى قبيحة په معنی کښې دی لهذا موافقت موجود دی.

قوله: الصفة العليا: دا اضافہ دغه شان سوال جواب دی.

[ایاتونه: ۶۱-۶۵]

(وَلَوْ يَرَىٰ اُولُو الْاَبْصَارِ اِلَهَ النَّاسِ يَظْلِمُوهُمْ بِالْغَيْبِ مَا تَرَكَ عَلَيْهِمْ اَمْنًا يَرْضَوْنَ) (مِنْ دَابَّهِ) نَسَمَةً تَتَّبِعُهَا (وَلَكِنْ يُوَخِّرُهُمْ اِلَىٰ اَجَلٍ مُّتَمَيَّنٍّ فَاِذَا جَاءَ اَجَلُهُمْ لَا يَسْتَاخِرُونَ) غَنَةً (سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ) عَلَيْهِ (وَيَجْعَلُونَ لِيَوْمٍ مَا يُكْرَهُمْ) لِأَنفُسِهِمْ مِنْ التَّنَاتِ وَالشَّرِكِ فِي الزَّيْنَةِ وَإِعَانَةِ الرُّسُلِ (وَكَيْفَ) تَقُولُ (الْيَسِيرُ) مَعَ ذَلِكَ (الْكُذِبِ) وَهُوَ (أَنْ هُمْ الْحَسَنَى) عِنْدَ اللَّهِ أَمَى الْخَيْرَةِ يَقُولِي (وَكَيْفَ رَجَعْتَ إِلَىٰ رَبِّي إِنْ لِي عِنْدَهُ الْحَسَنَى) قَالَ تَعَالَى (لَا جَرَمَ) عَفَا (أَنْ هُمْ الشَّارُونَ أَنَّهُمْ مُفْرَطُونَ) مَفْرُطُونَ فِيهَا أَوْ مُفْتَنُونَ إِيَّاهُ وَلِي قِرَاءَةِ بِكُشْرِ الزَّوَاءِ أَمَى مُفْجَازُونَ أَخَذَ رَأَاهُ لَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَىٰ أُمَمٍ مِّثْلِكَ رُسُلًا فَقَزَّيْنَهُمْ الشَّيْطَانُ أَغْوَاهُمْ السَّيِّئَةَ فَرَاوَاهَا عَسَنَةَ فَكَلَبُوا الرُّسُلَ (فَيَوَدُّهُمْ) فَقُولِي أَمْرَهُمْ (الْيَوْمَ) أَمَى فِي الشُّنْطَةِ (وَهُمْ عَذَابُ أَلِيمٍ) مُلِيمٌ فِي الْإِجْرَةِ وَلَقِيلَ الْفَرَادُ بِالْيَوْمِ يَوْمَ الْإِنْمَانَةِ عَلَىٰ جَنَابَةِ الْحَالِ الْآيَةِ أَمَى لَا وَلِي لَهُمْ قَرَّةٌ وَهُوَ حَاجِرٌ عَنْ نَصْرِ نَفْسِهِ فَكَيْفَ يَنْصُرُهُمْ (وَمَا أَرْسَلْنَا عَلَيْكَ) يَا مُحَمَّدُ (الْكِتَابَ) الْقُرْآنَ (الْأَلَيْسَ) هُمْ الَّذِي اخْتَلَفُوا فِيهِ مِنْ أَمْرِ الدِّينِ (وَهَذِي) عَطَفَ عَلَىٰ لَيْتَنَ (وَدَّخَنَ) لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ) بِهَذَا (وَأَلَّا أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَاتَّخِذُوا بِهِ الْاَرْضَ) بِالنَّبَاتِ (بَعْدَ مَوْتِهَا) يَنْسَهَا (إِنْ لِي ذَلِكَ) الْمَذْكُورُ (لَا يَكُنْ) فَالَهُ عَلَىٰ التَّغْيِثِ (لِقَوْمٍ يَتَفَحَّشُونَ) سَمَاعٌ تَذَكُّرٌ

ترجمه: که د گناهونو په وجه الله د خلقو نیول کول نو په زمکه باندې به شي یو هم تلونکې (سأه اخستونکې) نه وو پرېخودلې خو هغه دوی ته یو مقرر وخت پورې مهلت ورکوی نو چې کله د دوی

وخت مقررہ راشی نو دوی د هغه نه یو ساعت نه مخکښې کپړی او نه وروستو کپړی، او د الله د پارہ هغه غیز ثابت کوی کوم چې دوی خپله خپل ځان د پارہ نه خوښوی او هغه خیزونه لوربانې او په ملک کښې شرکت او د رسول الله ﷺ سپکوالې دې، او ددې سره سره دوی دروغ وائی او هغه دا چې ددوی د پارہ د الله په تیر ښه بدله ده، یعنی جنت څنگه چې دوی وائی که چرې څه الله طرف ته واپس شوم نو یقیناً څما د پارہ هغه سره ښه بدله ده الله تعالی او فرمانیل یقینی خبره خو داده چې ددوی دپاره اور دې او دوی به اور ته اچولو نه پس پریښودلې شی یا دوی به ټولو نه مخکښې اور ته ورمخکښې کړې شی، او په یو قرات کښې د راء د کسرې سره دې یعنی دوی دحد نه تجاوز کونکی دی والله مونږ ستا نه مخکښې امتونو طرف ته رسولان اولیلې خوشیطان د هغوی دپاره د هغوی خراب عملونه پیاوړه کړل چې د هغې د وجې نه هغوی هغه عملونه ښه او گټلر نو هغوی د رسولانو تکذیب وکړو هغه شیطان نن هم یعنی په دنیا کښې ددوی دوست او ددوی د کارونو جوړونکی دې، او ددوی دپاره په آخرت کښې دردناک عذاب دې وئیلې شوې دی چې د الیوم نه د راتلونکې حالت بیانولو په توگه د قیامت ورځ مراد ده، یعنی د قیامت په ورځ به ددوی د شیطان نه بغیر بل څوک دوست نه وی، حالانکه هغه شیطان به خپله د خپل ځان د مدد نه عاجز وی نو ددوی به څنگه مدد او کړی؟ او اې محمد ﷺ مونږ کتاب یعنی قرآن په تاباندې ځکه نازل کړې دې چې ته د خلقو دپاره د دین د کارونو نه هر هغه غیز په ښکاره بیان کړی چې په کوم کښې دوی اختلاف کوی او هغه قرآن لارښوونکی دې ددې په تلبین باندې عطف دې او د هغه خلقو دپاره رحمت دې، څوک چې په هغې باندې ایمان راوړی، او الله د اسمان نه اویه راوړولې او ددې اویو نه گیاگانې راټوکولو سره ټې زمکه ژوندی کړه ددې بنجر کیدو یعنی د اوچیدو نه پس یقیناً په دې ذکر شوې خیزونو کښې د داسې خلقو دپاره کوم چې د غور او فکر سره اوړی، د مرگ نه پس راپاسیدو باندې دلالت کونکی ښی دی.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

فوله: الارض:

سوال: د علیها ضمیر مرجع الارض گرځولې دې، حالانکه په ماقبل کښې د الارض ذکر نشته، په دې کښې اضمار قبل الذکر لازمېږي.

جواب: چونکه ناس او دابة په ارض باندې دلالت کوی لهذا ارض اگر چې په ښکاره توگه ذکر نه دې خو دلالت مذکور دې، لهذا د اضمار قبل الذکر اعتراض به واردېږي نه.

فوله: لجمه: کس، روح (جمع) نسیم و نسیمات

فوله: تقول: د تصف تفسیر په تقول سره کولو مقصد ددې سوال جواب ورکول دی چې د تصف لفظ موصوف او د صفت تقاضه کوی، حالانکه دلته نه موصوف شته او نه صفت؟

جواب: دلته تصف په معنى د تقول دې، لهذا د موصوف او د صفت حاجت به نه وي
پوښه: هو: ددې په تقدير كښې اشاره ده چې (ان) سره د خپل مدخول نه جمله د هو مبتدا
 محذوف خبر دې نه د تصف مفعول، ځكه چې د تصف مفعول الكذب موجود دې.
پوښه: مقدمون: مخكښې كړې شوې، دا د الوطه في طلب الماء نه ماخوځ دې، اى قدمته له،
 ما هغه د اوبو د پاره مخكښې اوليرلو.

[ابيات ٦٦-٧٠]

وَأَنْ لَّكُمْ فِي الْأَعْمَارِ لُوبَةٌ أَفِيدَرِ (أَلَيْسَ لَكُمْ) بَنَانٌ بَلْبِيزَةٌ (يَسْأَلُ فِي بَطُونِهِ) أَمْيَ الْأَنْعَامِ (مِنْ) لِلْإِنْعَادِ
مُتَعَلِّقَةٌ بِسَبْعِيكُمْ (بَيْنَ قَرْتِ) لَلُّ الْكُرْشِ (وَقَدْ لَبَّثَا عَالِيًا) لَا يَشُوبُهُ حَيْءٌ مِنْ الْفَرْتِ وَالْبَحْمِ مِنْ طَعْمِ أَوْ
بَحْ أَوْ لَوْنٍ وَهُوَ بَيْنَهُمَا (سَائِلًا لِلْأَرْبَابِ) سَهْلُ التَّزَوُّدِ فِي خَلْفِهِمْ لَا يَخْضَعُ بِهِ (وَمِنْ) تَحْزَاتِ الْغَيْلِ
وَالْأَغْتَابِ لَمَرِ (تَقِيلُونَ مِنْهُ سَكْرًا) غَفَرًا يُشْكِرُ شَتَبَتْ بِالْمُضَنِّهِ وَعَلَدَ قَبْلَ تَحْيَمِهَا (وَيُؤَدِّقًا حَسَنًا)
كَاشَفَرِ وَالزَّيْبِ وَالْخَلِّ وَالذَّنْسِ (إِنْ فِي ذَلِكَ) الْمَلَكُورِ (لَا يَكُ) دَالَةٌ عَلَى لَنْزَرِهِ تَعَالَى (لِقَوْمٍ يَقُولُونَ)
يَنْتَبِزُونَ (وَأَوْحَى رَبُّكَ إِلَى النَّفْلِ) وَحَى إِلَهُكُمْ (أَنْ) مَفْسَرَةٌ أَوْ مَضْمُونَةٌ (الْجَيْدِ مِنْ الْجِبَالِ يَوْمًا) تَأْوِيْنَ
إِلَيْهَا (وَمِنْ الشَّجَرِ) بَنُوْنَا (وَيَسْأَلُ الْغُلَامَ) أَمْيَ النَّاسِ يَنْتَوِيْكَ لَكَ مِنَ الْأَمَانِكِ وَلَا لَمْ تَأْوِ (إِلَيْهَا) (تَرْكَبُ) مِنْ
كُلِّ التَّحْزَاتِ قَالَسْكُمْ) أَذْخَلِي (سُئِلَ رَبُّكَ) طَرَفُهُ فِي طَلَبِ التَّزَعُّيِ (ذَلَّالًا) جَمْعُ ذُلُولٍ خَالَ مِنْ السُّبُلِ أَمْيَ
مُسْتَعْرَةً لَكَ فَلَا تَعْسَرَ عَلَيْكَ وَإِنْ تَوَعَّرْتَ وَلَا تَعْصِيْ عَلَى الْغُفْدِ بَيْنَهَا وَإِنْ بَغِثْتَ وَبَغِلَ حَالُ مِنَ الْعَصْرِ فِي
أَسْطَكِي أَمْيَ مُنْغَادَةً لِمَا يَزِيدُ مِنْكَ (يَعْرِضُ مِنْ بَطُونِهَا شَرَابٌ) هُوَ الْفَسَلُ (مُتَّخِلِفَ الْوَانَةِ) هُوَ حَيْوَالُ النَّاسِ) مِنْ
الْأَزْوَاجِ قِيلَ لِيُخْفِيَهَا كَمَا دَلَّ عَلَيْهِ تَكْفِيرُ إِفْهَاءٍ أَوْ لِيُكَلِّفَهَا بِضَيْمِيٍّ إِلَى غَيْرِهِ أَهْوَالُ وَيُؤَنِّقُهَا بَيْتَهُ وَقَدْ أَمَرَ بِهِ
مَنْ لِي اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ اسْتِغْلَاقِ عَلَيْهِ بَطْنَهُ زَوَاةَ الشُّبْحَانِ (إِنْ فِي ذَلِكَ) لِكَيْ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ) فِي صَمِهِ
تَعَالَى (وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَكُمْ مِنْ شَيْءٍ) (لَمْ يَكُنْ لَكُمْ) عِنْدَ الْفَضَاءِ آحَالَكُمْ (وَمِنْكُمْ) مَنْ يَرُدُّ إِلَى أَرْضِ الْعَصْرِ
أَيِ أَخِيهِ مِنَ الْهَرَمِ وَالْعَرَفِ (لَكِي لَا يَلْمُزُ بَعْدَ عِلْمِهِ شَيْئًا) قَالِ جَكْرَمَةٌ عَنْ قُرْآنِ الْقُرْآنِ لَمْ يَصِرْ بِهَذِهِ الْحَالَةِ
(إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ) بِعَدِيرِ خَلْقِهِ (قَدِيرٌ) عَلَى مَا يَهْدِيهِ

فرجه: او امر واقع دادې چې په ځناورو کېنې هم ستاسو د پاره لوڼې عبرت دي، د ځناورو په گټه کېنې چې څه دی مونږ هم هغه غوښيانو يعنې د معدې د فضالتو او د وينې د مينځ نه (نسټيکېم) د عبرت بيان دي، من ابتدائيه ده، د نسټيکېم متعلق دي، مونږ ځکونکو والو ته خوشگوار ښه ذاتې والا صفائې ځکوو، کوم چې په مرئ کېنې په آسانۍ سره تيريدونکي دي او په مرئ کېنې اينختيدونکي نه دي چې په هغې کېنې نه د غوښيانو او د وينې ملاوت دي او نه رنګ او بوټي، حالانکه هغه ددې دواړو په مينځ کېنې وي او د انګورو او دکهجورو په ميوو کېنې هم ستاسو د پاره عبرت دي چې د کوم نه تاسو شراب جوړوئ کوم چې نشي والا دي، د ځمړ نوم سکر په طور د مبالغې مصدر سره ذکر شوې دي، او دا احسان

د شرابو د حرامولو نه مخکنې وو، او د خوړلو ښه ښه څیزونه جوړوي مثلاً جھواري، اوڅکې، سرکه او شیره وغيره کوم خلق چې عقل سلیم لري يعنې غور او فکر کوي، د هغوی د پارہ په دې ذکر شوو څیزونو کې د الله د قدرت لوني ښي دي، او ستارب د شهودو چي په زړه کې د وحی الہامی په ذریعہ سره دا خبرہ واپولہ ان مفسرہ یا مصدریہ ده چې په غرونو کې کورونه (جہتې) چوري کړه او پداونه کېني هم جہتې جوړې کړي، او د هغې ځانگړو کېني هم د کوم نه چې خلق ستا د پارہ د اوسیدو ځانې جوړوي گني تا په هغې کېني پناه اخستلې نه شوه او د هر قسم میوورس خوره، او د خپل رب په آسانو لارو کېني د خپل خوراک د پارہ داخلیدو سره گرځه ذللا د ذلول جمع ده، او ذللا د سبل نه حال دي، يعنې حال دادې چې ستا د پارہ لارې ئې اسانې کړې، چې د هغې د وجې نه ستا د پارہ څه تکلیف نشته، اگر چه هغه لارې د نورو د پارہ گرانې ولې نه وي، او ته په لار باندې ورکيږې نه، اگر چې هغه څومره هم لرې نه وي، او وئیلې شوې دي چې ذللا د اسلکي د ضمير نه حال دي، يعنې د هغه د حکم تابعندار جوړ شوې داخل شئ کوم چې ستاسو نه مطلوب دي او د هغې د گيډې نه رنگا رنگ ځمکاک راوځي، او هغه شهد دی په دې کېني د خلقو د پارہ شفا ده، وئیلې شوې دي چې د بعضې بیمارو د پارہ پکېني شفا ده څنگه چې د شفا نکره والې په دې باندې دلالت کوي، یا د ټولو بیمارو د پارہ شفا ده، نورو دوايانو سره میلاویدو سره، او نه میلاویدو سره، په شرط ددې چې نیت صفا وي، او حضور ﷺ د شهد د استعمال هغه کس ته حکم کړې وو کوم چې د خیتې په مرض کېني مبتلا وو يعنې دستونه ئې وورواہ الشیخان او د الله په صنعت کېني د غور او فکر کولو والا د پارہ په دې کېني لوتي ښي دي او الله تاسو پیدا کړئ حالانکه ستاسو وجود نه وو، او ستاسو د عمر موده د پوره کیدو نه پس به تاسو ته مرگ درکړی، په تاسو کېني بعضې هغه دي چې بیکاره عمر ته رسولې شي بعضې خراب ترین عمر ته، او هغه د بودا والی او د د کم عقلی عمر دي چې په ډیر څه باندې د پوهیدو باوجود بیا هم نه پوهیږي حضرت عکرمه ؓ فرماني چې کوم سړي د قرآن مشغله ساتي، د هغه به داسې حالت نه کیږي، بې شکه الله تعالی د خپل مخلوق د تدبیر نه خبردار دي او هغه چې څه غواړي په هغې باندې قادر دي.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: مآفی بطونه: من تبعیضیه ده، ابتدائیہ دي.

قوله: من بین فرث: دلبنانه حال مقدم دي، یا د (ما) نه حال دي کوم چې ددې نه مقدم دي.
 حوال: د بطون ضمير انعام طرف ته راجع دي او انعام د جمع په وجه مؤنث دي، او دې طرف ته راجع کیدونکې ضمير مذکر دي په دواړو کېني مطابقت نشته؟

جواب: د لفظ انعام د رعایت د وجہ نہ د مذکر ضمیر راوړې دې او په سورۃ مؤمنون کښې د معنې د رعایت د وجہ مؤنث راوړې دې، سیبویه وئیلې دی چې انعام په وزن د افعال مفرد دې،

فوله: وهوبینهما: دا د لبنا نه حال دې،

فوله: من ثمرات الغیل: دا د نسقیکم محذوف متعلق دې، او ددې عطف په وان لکړی الانعام، الغیاباندې دې.

فوله: بهیمت للمصدر: یعنی سکر اګر چې مصدر دې خو په معنی د خمر کښې دې، ای تتخذون من خمر، اوس د حمل په باره کښې هیڅ اشکال نشته، او د خمر نوم مبالغه او مجازا ایښودلې شوې دې.

فوله: هذا قبل تحريمها: دا ددې سوال جواب دې، چې تتخذون منه سکر د احسان یادولو په طور بیان شو، حالانکه شراب حرام دی او حرام څیز سره احسان یادول صحیح نه دی؟ د جواب حاصل دادې چې دا احسان د حرمت د نازلیدو نه مخکښې وو، او د شرابو حرمت په مدینه کښې نازل شوې وو.

فوله: مما يرشون: ای ما یبلی الناس یوتالللل الی تتصل لهما، یعنی د یرشون نه مراد هغه چپتن دگبین، دی کوم چې خلق د شهدو مچو ساتلو د پاره چپتن جوړه وی.

فوله: جمع ذلول: دا ددې سوال جواب دې چې سبل جمع ده، کوم چې ذوالحال دې او ذللا مفرد دې، حال او ذوالحال کښې مطابقت نشته؟ د جواب حاصل دا دې ذللا مفرد نه دې بلکه د ذلول جمع ده، لهذا د عدم مطابقت اعتراض ختم شو.

فوله: وان توعرت: الوعر، ضد السهل، سخت.

[ایاتونه ۷۱-۷۶]

وَأَلَّهُ فُجُلَ بَعْضِكُمْ عَلَى بَعْضٍ فِي الرِّزْقِ، فَبِتَّكُمْ غَيْرَ وَفِيرَ وَمَالِكٍ وَمَمْلُوكٍ رَقَبًا الَّذِينَ قُضُوا أَمْرُ النِّوَالِي (پراوړې د بېرته غلې ماملکت ایتانهم) اې بځایلی ما رزقناهم من الاموال وغیرها شرکه بهیمت وین ممالیکهم (قېم) اې الممالیک (والموالی فیوسوام) شرکه الممنی لیس لهن شرکه من ممالیکهم فی انوالهم کفین یجعلون بعض ممالیک الله شرکه له (أفینعوا الله یجحدون) یکنفرون څن یجعلون له شرکه (وألله جعل لکم من أنفسکم أزواجاً) فخلق خواء من جلع آدم وسائر الناس من نطف الرجال والنساء وجعل لکم من أزواجکم بنین وحفدة) اولاد الاولاد (ووزکم من الطیبات) من انواع الثمار والمحبوب والخیرون (أفبالا علی) العثم (یؤمنون وینعموا الله هم ینکحون) یاشراکهم (ویعبدون من دون الله) اې غیره (ما لا یمیک لهم رزقاً من السماوات) بالنظر (والأرض) بالتب (شیئاً) بذل من رزقاً (ولا یستطیعون) ینفیزون علی شئ (وهو الامتنان) فلا تعبروا لکوالامثال) لا تحفلوا لک اشباها شرکونهم به

(إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ أَنَّ لَا يَمْلِكُ لَهُ [وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ] ذَلِكَ [ضَرْبَ اللَّهِ مِثْلًا] وَيَدُلُّ مِنْهُ [عَبْدًا مَمْلُوكًا] جِلْدَ قَمِيصِهِ مِنَ الْخَرْقِ فَإِنَّهُ عِنْدَ اللَّهِ تَعَالَى [لَا يَحْدِرُ عَلَى شَيْءٍ] يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ [وَمَنْ] تَكْرِزُهُ مَوْضُوعَةٌ أَيْ خُرٌّ [رَزَقَانَهُ] مِثْرًا رَزَقًا حَسَنًا فَهُوَ يَتَّقِي مِنْهُ بَرًّا وَجَبْرًا] أَيْ يَتَضَرَّفُ بِهِ كُنْفَ بَيْتَاءٍ وَالْأَوَّلُ مِثْلُ الْأَمْتَامِ وَالثَّانِي مِثْلُهُ تَعَالَى [هَلْ يَسْتَوْوُونَ] أَيْ الْهَيْدَ الْفَحِيزَةَ وَالْعَزَّ الْمُتَضَرِّفُ لَا [الْحَسَدُ لِلَّهِ] وَخِصَّةً [بَلْ أَكْثَرُهُمْ] أَيْ أَكْثَرُ عُنْدَ [لَا] يَعْلَمُونَ] مَا يَصِيرُونَ [إِلَيْهِ مِنَ الْعَذَابِ] فَيُشْرِكُونَ [وَضَرْبَ اللَّهِ مِثْلًا] وَيَبْدُلُ مِنْهُ [رَجُلَيْنِ أَحَدَهُمَا أَنْكَرُ] وَهُوَ أَفْزَسُ [لَا يَحْدِرُ عَلَى شَيْءٍ] لِأَنَّهُ لَا يَفْهَمُ وَلَا يَفْهَمُ [وَهُوَ كَلٌّ] ثَقِيلٌ [عَلَى مَوْلَاهُ] وَلَقَدْ أَمَرَهُ [أَلْيَمًا يُؤْتِيهِمْ] بِضَرْفَةٍ [لَا يَأْتِي] مِنْهُ [وَقَوِي] يَنْجَحُ وَهَذَا مِثْلُ الْكَافِرِ [هَلْ يَسْتَوِي هُوَ] أَيْ الْأَنْكَمُ الْمَذْكُورُ [وَمَنْ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ] أَيْ وَمَنْ هُوَ نَاطِقٌ نَافِعٌ لِلنَّاسِ خَيْرٌ بِأَمْرِ بِهِ وَخَيْرٌ عَلَيْهِ [وَهُوَ عَلَى حِرَاطٍ] طَرِيقٌ [مُسْتَقِيمٍ] وَمَنْ يَأْمُرُ النَّاسَ بِالْعَمَلِ لَا وَقِيلَ هَذَا مِثْلُ اللَّهِ وَالْأَنْكَمُ لِلْأَمْتَامِ وَالَّذِي قُبِلَهُ مِثْلُ الْكَافِرِ وَالْمُؤْمِنِ

ترجمه: او الله تعالى په رزق کښې بعضو لره په بعضو باندې او چتوالي ورکړې دي نو په تاسو کښې مالک او مملوک غريب او مالداره دواړه قسم خلق شته، يعنى کوم مال وغيره چې مونږ هغوى ته ورکړې دي په دې کښې د خان او د غلامانو په مينځ کښې شرکت کولو والا نه دي، په داسې طريقه چې آقا او غلام په دې کښې برابر شريک شى مطلب دادې چې ددوى په غلامانو کښې يو غلام هم ددوى په مال کښې شريک نه دې نو بيا د الله په غلامانو کښې بعضو لره د هغه شريک ولې جوړوى؟ نو آيا دا خلق د الله نعمتونو نه منکر دي؟ په داسې طريقه چې د هغه شريک جوړوى او هغه الله دې چې چا ستاسو د جنس نه تاسو ته بيسياڼې درکړې چنانچه حوا عليها السلام نې د آدم د بختي نه پيدا کړه او تول انسانان نې د ښځو او د سرو د نطفو نه پيدا کړل، او ستاسو د بيسيانو نه نې تاسو لره محاص او نسمې درکړل، يا د اولاد اولاد نې درکړلو او تاسو ته نې ښه ښه غيږونه درکړل يعنى د قسم قسم ميوې او غلې او خنارونې د رزق په طور درکړل آيا بيا به هم دا خلق په باطل (بت) باندې ايمان راوړي او آيا دا خلق به د الله شريک جوړولو سره د الله نعمتونو ناشکرى کوي او د الله پرښودلو سره به د غير الله بندگي کوي او هغوى د باران په ذريعه د اسمان نه د نباتاتو په ذريعه د زمکې نه د رزق ورکولو هيڅ اختيار نه لري، شيئا د رزقا نه بدل دي، او نه په يو خيږ باندې قدرت لري، او هغه بتان دي، نو تاسو د الله پاره مثالونه مه جوړوئ يعنى د الله څوک مشابه کوئ مه، چې تاسو د هغه شريکان جوړ کړئ، او الله تعالى ته ښه پته ده چې د هغه څوک مثال نشته، او تاسو هغه نه پيژنئ، الله د عبد مملوک يو مثال بيان کړې دي، عبد مملوک، د مثلاً نه بدل دي، (مملوک) د عبدا صفت دي، چې د هغې د وجې نه غلام د ازاد نه ممتاز شو، ځکه چې آزاد هم د الله بنده وى، چې هغه د خپل ملکيت نه کيدو د وجه نه په هيڅ يو غيږ باندې قدرت نه لري، او يو سړې هغه دي، چاته چې الله د خپل طرف نه معقول (ښه) روزي ورکړى (من نکره

موصوفه ده، ای عبدا حرا او هغه په پټه او په ښکاره د هغې نه خرچ کوی، یعنی چې څنگه غواړي نو په هغې کښې تصرف کوی، اولنې د بتانو مثال دې، او دویم د الله مثال دې نو آیا یو عاجز بنده او یو آزاد خومختاره بنده په تصرف کښې یو شان کیدې شي؟ نشي کیدې ټول تعریفونه د الله وحده د پاره دی، خو په دوی کښې اکثر یعنی اهل مکه دې عذاب لره نه پیژني، چې کوم طرف ته دوی روان دی، هم دې ددې ناخبرتیا د وجه نه هغوی شرک کوی، الله دوو سړو یو بل مثال بیان فرمائی رجليں د مثلاً نه بدل دې یو په دې کښې پیداشي گونگا دې هغه د هېڅ کار نه دې، ځکه چې هغه نه په څه پوهیږي او نه نې څوک پوهه کولې شي بلکه هغه خو په خپل صاحب باندې بوج دې، کوم طرف ته چې هغه دې اولپې هغه یو کار صحیح نه کوی، یعنی کامیابی نه حاصلوی، دا د کافر مثال دې آیا داسې یې ذکر شوې گونگا کس او هغه کس کوم چې د انصاف حکم ورکوی یعنی هغه کس کوم چې خبرې کولې شي او خلو ته فائده رسونکی دې، په داسې طریقه چې هغه د عدل حکم کولو والا دې او په دې باندې آماده کولو والا دې، برابر کیدې شي؟ حال دا چې هغه خپله په صحیح لاره باندې دې، او دا دویم مومن دې، برابر نشي کیدې، او وئیلې شوې دی چې دا د الله تعال مثال دې، او گونگا د بتانو مثال دې، او ددې نه مخکښې مثال د کافر او مومن دې.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: برادي: بآء جاره ده، رادی په اصل کښې رادین وو، اړولو والا، واپس کولو والا، ورکولو والا، ماده «رد» ده، نون د جمع اضافت د وجه او غورزیدو.

قوله: بها علی: دا د جعل نه اسم فاعل مذكر غائب په حالت د جر کښې دې، نون د جمع اضافت د وجه ساقط شو.

قوله: المعنی لیس لهم: دا جمله د جواب نفی په مقام کښې واقع شوې ده، او دا رد دې په مشرکینو باندې چې هغه خپل غلامان په ملکیت کښې په برابر طریقه باندې شریک کولو د پاره تیار نه دی، او د الله بعضې غلامان په الوهیت کښې د هغه شریک کوی.

قوله: یکفرون: د یجحدون تفسیر به بکفرون سره کولو کښې اشاره اوشوه، چې یجحدون د یکفرون معنی لره متضمن دې، لهذا ددې متعدی بالباء کیدل صحیح دی، گنی یجحدون متعدی بنفسه دې.

قوله: بدل من رزقا: څه ده، که مفسر علام شتا د رزق بدل واقع کولو په ځانې مفعول به گرځولې وی، رزقا که مصدر گنې یا اسم مصدر، ځکه چې بدل په دوو معنو کښې د یوې د پاره راځي، یا د بیان د یزه یا د تاکید د پاره، او دلته دا دواړه صحیح نه دی

قوله: ولا یستطیعون: دا د یو سوال جواب دې

سوال: دلته د جمع صیغه راوړې شوې ده، او په ما لا یملک د واحد حالنکه مرجع د دواړو ضمیرونو یو دې، او هغه دې شرکاؤ؟
 جواب: په یملک کښې د (ما) د لفظ رعایت شوې دې، او په یستطیعون کښې د (ما) د معنی رعایت شوې دې.
 قوله: یعرفه ای یعرفه
 قوله: فهم بضم النون: ای الظفر بالشم.

[ایات لویه ۶۷-۸۳]

وَلِلَّهِ غَيْبُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۚ أَنَّىٰ يَسْمَعُ مَا غَابَ بِهِمَا ۚ وَمَا أَمْرُ السَّاعَةِ إِلَّا كَنفِثِ الْبَصَرِ أَوْ دُفْءِ قَرْبٍ ۚ بَلَّغْ كُنْ فَيَكُونُ ۚ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۚ وَاللَّهُ أَهْمَرَجَكُم مِّنْ بَطْنٍ أَهْمَا تَكُمُ لَا تَعْلَمُونَ شَيْئًا ۚ الْجَنَّةُ خَالٍ ۚ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ يَسْمَعِي الْأَسْمَاعِ ۚ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ ۚ الْقُلُوبَ ۚ (لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ) ۚ عَلَىٰ ذَٰلِكَ فَتَلَمَّسُونَ ۚ أَلَمْ يَرَوْا إِلَى الظُّلُمِ مُسْغَرَاتٍ ۚ مَثَلَاتٍ لِلطَّيْرَانِ ۚ (فِي جَوِّ السَّمَاءِ) ۚ أَنَّىٰ الْهَوَاءُ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ ۚ وَمَا يُحْسِكُنَّ ۚ عِنْدَ قَبْضِ أَيْحِيَّتِهِنَّ ۚ وَبَسَطَهَا ۚ أَنَّىٰ يَفْقَهُ ۚ (إِلَّا اللَّهُ) ۚ يَفْقَهُ ۚ (أَنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْلَمُونَ) ۚ هِيَ خَلَقَهَا بِحَيْثُ يُنَكِّحُهَا الطَّيْرَانُ ۚ وَخَلَقَ الْخَوْ بِحَيْثُ يُنَكِّحُ الطَّيْرَانِ فِيهِ ۚ وَاسْتَحْكَهَا ۚ (وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُم مِّنْ يَّوْمٍ تَكْمُرُونَ سَكَنًا) ۚ مَوْضِعًا تَسْكُنُونَ فِيهِ ۚ (وَجَعَلَ لَكُم مِّنْ جُلُودِ الْأَنْعَامِ بُيُوتًا) ۚ كَالْجَنَابِ ۚ وَانْقِابِ ۚ (تَسْتَقِفُونَهَا) ۚ لِنَحْنِ ۚ (يَوْمَ تَطْغَنُكُمْ) ۚ سَفَرُكُمْ ۚ (وَيَوْمَ أَقَامَتُكُمْ مِّنْ أَصْوَابِهَا) ۚ أَنَّىٰ الْقَتَمِ ۚ (وَأَوْبَارَهَا) ۚ أَنَّىٰ الْإِزْبِلِ ۚ (وَأَشْعَارَهَا) ۚ أَنَّىٰ الْفَعْرِ ۚ (أَنَّا) ۚ مَتَاعًا لِّبُيُوتِكُمْ كَبْشِطٍ ۚ وَكَبْشِطٍ ۚ (وَمَتَاعًا) ۚ تَتَفَتَحُونَ بِهِ ۚ (إِلَىٰ حِينٍ) ۚ نَبْلَىٰ فِيهِ ۚ (وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُم مِمَّا خَلَقَ) ۚ مِنَ النَّبُوتِ وَالشَّجَرِ وَالْقَتَامِ ۚ (ظِلَالًا) ۚ جَمْعٌ ۚ (ظِلِّ تَحِيكُمْ) ۚ عِزَّ الشَّمْسِ ۚ (وَجَعَلَ لَكُم مِّنَ الْجِبَالِ أَكْنَانًا) ۚ جَمْعٌ كَيْنٌ ۚ وَهُوَ مَا يُسْتَفْتَىٰ فِيهِ كَالْفَارِ وَالشَّرَابِ ۚ (وَجَعَلَ لَكُم مِّنَ الرَّيْلِ) ۚ لَفْصًا ۚ (تَحِيكُمْ الْفَعْرِ) ۚ أَنَّىٰ وَانْبَرَدَ ۚ (وَمِنَ الرَّيْلِ تَحِيكُمْ بِأَسْخَمٍ) ۚ عِزُّكُمْ ۚ أَنَّىٰ الطَّنْزِ وَالضَّرْبِ فِيهَا كَالسُّرُوعِ وَالنَّهْزِ ۚ (كَذَٰلِكَ) ۚ كَمَا خَلَقَ عَلَيْهِ الْأَشْيَاءَ ۚ (يَتِمُّ رَفْعَتُهُ) ۚ فِي الدُّنْيَا ۚ عَلَيْهِمْ ۚ بِخَلْقِ مَا تَخَاجُونَ ۚ (إِلَيْهِ) ۚ (لَعَلَّكُمْ) ۚ يَا أَهْلَ مَكَّةَ ۚ (تُسَلِّطُونَ) ۚ تَوْعُودُهُ ۚ (فَإِنْ تَوَلَّوْا) ۚ أَغْرَضُوا ۚ عَنِ الْإِسْلَامِ ۚ (فَأَمَّا عَلَيْكَ) ۚ يَا مُعْتَدِلُ ۚ (الْبَلَاغِ الْمُبِينِ) ۚ (الْإِنْبِلَاقِ) ۚ (الْبَيْنِ) ۚ وَعَلَىٰ قَبْلِ الْأَمْرِ بِالْقِتَالِ ۚ (يَعْرِفُونَ نِعْمَةَ اللَّهِ) ۚ أَنَّىٰ يَفْقَهُونَ ۚ بَالْتَأْهَا مِنْ عِنْدِهِ ۚ (ثُمَّ يَنْكُرُونَهَا) ۚ بِأَسْرَابِهِمْ ۚ (وَكَثَرَهُمُ الْكَافِرُونَ)

ترجمه: د اسمانونو او د زمکې د پټو همیزونو علم الله لره دې یعنې په دې دواړو کښې د پټو خیزونو علم د قیامت معامله خوبه بس داسې وی لکه چې د سترگورپ، یا د دې نه هم زیات نيزدې څکه چې هغه به په لفظ (کن) سره کيږي نو هغه به وشي، يقينا الله په هر همیز باندې قادر دې او الله تاسو د ميندو د گيدو نه داسې پيدا کړي چې تاسو هيڅ هم نه پيژندل، لاتعلمون د (کم) ضمير نه حال دې او هغه تاسو ته غوږونه درکړل سمع د اسماع په معنی کښې دې او سترگې ټي درکړې او زړونه ټي درکړل چې تاسو د هغه شکريه ادا کړي او ايمان راوړي آيا خلقو مرغوته کتلې نه دي؟ چې هغه د الوتلو د پاره د اسمان په فضا کښې مسخر کيږي، يعنې د اسمان او

زمکې په مینځنی فضا کېنې د هغوی د وزرو د کولولو او د بندولو په حالت کېنې هم د الله قدرت دې چې هغه ې د غورځیدلو ته منع کړې دی، د ایمان والو د پاره په دې کېنې د قدرت څه نښې دی، یعنی هغه دا داسې جوړ کړې دی چې ددوی پرواز ممکن وی، او فضا ې داسې جوړه کړه چې په هغې کېنې د هغې الوتنه ممکن وی، او الله تعالی ستاسو کورونه ستاسو د پاره دارام ځایي او گرځولو یعنی داسې ځانې کوم کېنې چې تاسو ارام حاصل کړئ او ستاسو د پاره ې د ځناورو څرمنونه کورونه جوړ کړل، لکه څیمې او قې، چې د سفر په وخت تاسو هغه په اوچتولو کېنې سپک موندئ، او د قیام په دوران کېنې هم او د گډو چیلو وړونه او د اوبښانو د وړی او د چیلنی د ویختونه د خپل کورونو سامان جوړوئ، لکه تکیې او څادرونه او داسې سامان چې د هغې نه تاسو یو مودې پورې چې په هغې کېنې هغه زوړ شی فائده حاصلوئ، الله تعالی د خپل پیدا کړې شوې څیزونو نه لکه ونې، کورونه او اوریڅې ستاسو د پاره سوړې جوړ کړو، ظلال د ظل جمع ده، کوم چې ستاسو د د نمر گرمی نه بچ کوی، او ستاسو د پاره په غورونو کېنې د پناه ځایونه جوړ کړل، اکنان د (کن) جمع ده، او دا هغه دی چې په هغې کېنې پتیدې شی، مثلاً غار او تله ځانې، او ستاسو د پاره ې داسې لباس جوړ کړو کوم چې تاسو د گرمۍ نه بچ کوی، او داسې لباس (زغره) ې جوړه کړه چې کوم تاسو د خپل مینځ په جنگ کېنې د نیزې او د تورې د وهلو نه بچ کوی، لکه زغره او سینه بند، دغه شان څنگه چې هغه دا څیزونه پیدا کړل هغه په دنیا کېنې هم ستاسو د ضرورت څیزونه پیدا کولو سره په تاسو باندې خپل نعمتونه پورا کوی، چې تاسو اې اهل مکه فرمانبردار شئ یعنی د هغه د توحید قائل شئ که دا خلق د اسلام نه مخ واړوی نو اې محمد ﷺ ستا په ذمه خو صفا صفا رسول دی یعنی واضح طور باندې بیان کول، او دا حکم د جهاد د حکم د نازلیدو نه مخکې وو، دا خلق د الله نعمتونه خو پیژنی یعنی ددې خبرې اقرار کوی چې دا ټول نعمتونه د الله د طرف نه دی، بیا هم شرک کولو سره ددې نعمتونو انکار کوی، او په دوی کېنې ډیر ناشکړه دی.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: علم ما غاب: ای ما غاب عن العباد

قوله: کلیم البهر: ای کرم الطرف من اعلی المدة الى اسفلها

قوله: او هو اقرب اولی تغییر او بعضی هل

قوله: الجملة حال: لا تملون جمله د (کم) ضمیر نه حال دی، او د شینا مفعول به دی،

قوله: جعل لکم: ددې عطف په اخر جکم باندې دی، ددې فاعل په دې کېنې پټ دی،

قوله: بسط: بستره، (واحد) بساط

قوله: اکسبة: (واحد) کساء خادر

قوله: طعنکم: طعن: سفر، (ف) طعنا، تلل، سفر کول

قوله: قیاب: دا د قبة جمع ده، په معنی د قبه، گنبد

قوله: سربایل: کړته، قمیص، دا د (سربال) جمع ده، مطلقا د لباس په معنی کښې هم

مجازا استعمالیږی

قوله: الجواش: دا د جوشن جمع ده، زغره، بکتر، سربال عام دې، د اوسپنې وی یا د بل

خه، یا دلته جنگی توپښ مراد دې.

[ایاتونه: ۸۴ - ۸۹]

(وَ) اذْکُرْ (يَوْمَ تَنْبُثُ مِنْ كُلِّ اُمَّةٍ شَهِيدًا) هُوَ نَبِيُّهَا يَشْهَدُ لَهَا وَعَلَيْهَا وَهُوَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ (لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ) لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ (وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ) لَا يُطْلَبُ مِنْهُمْ الْغَنَى اَمْ الرُّجُوعُ اِلَى مَا يُزْجِي الله (وَلَا ذَارَ اَرَى الْاٰلِيْنَ ظَلَمُوا) كَفَرُوا (الْعَذَابُ) النَّارُ (فَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ) الْعَذَابُ (وَلَا هُمْ يُنْتَظَرُونَ) يَنْهَلُونَ عَنْهُ اِذَا رَاَوْهُ (وَلَا ذَارَ اَرَى الَّذِيْنَ اُشْرِكُوا مَعَكُمْ مَا هُمْ مِنَ الشَّيَاطِيْنِ وَغَيْرِهَا) قَالُوا رَبَّنَا هَؤُلَاءِ شُرَكَائُنَا الَّذِيْنَ كُنَّا نَدْعُوهُمْ نَعْبُدُهُمْ (مِنْ دُونِكَ) قَالُوا اَلَيْسَ الْبَحْرُ الْمَلْحُ الَّذِيْ فِيْهِ نَسْتَكْفِرُ مِنْهُمْ (وَالْقَوْلُ اِلَى اللهِ يَوْمَئِذٍ السَّلَامُ) اَمْ اَنْتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ (وَعَلَّ) غَابَ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ) مِنْ اَنْ اَلَيْسَ لَهُمْ نَسْفَعٌ لَّهُمْ (الَّذِيْنَ كَفَرُوا وَصَدُّوا) النَّاسُ (عَنْ سَبِيلِ اللهِ) بِهِ زُفْنَاهُمْ عَذَابُ النَّارِ (الَّذِيْ اسْتَفْهَمُوْهُ) بِكَفَرِهِمْ قَالَ ابْنُ مَسْنُودٍ عَذَابُ اَنْفَانِهَا كَا تَخْلِي الطَّوْلُ (عَمَّا كَانُوا يَفْسِدُونَ) يَصَدِّجُهُمُ النَّاسُ عَنْ الْاِيْمَانِ (وَ) اذْکُرْ (يَوْمَ تَنْبُثُ مِنْ كُلِّ اُمَّةٍ شَهِيدًا عَلَيَّهِمْ مِنْ اَنْفُسِهِمْ) وَهُوَ نَبِيُّهَا (وَجَفَّابُكَ) يَا مُحَمَّدُ (شَهِيدًا عَلٰى هَؤُلَاءِ) اَمْ قَوْمُكَ (وَزَيَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ) الْقُرْآنَ (رَبِّيْنَا) بَيِّنًا (لِكُلِّ شَرٍّ) يَخْتِجُ اِلَيْهِ النَّاسُ مِنْ اَمْرِ الشَّرِيفَةِ (وَهَذِيْ) مِنَ الصَّلَاةِ (وَدَحْمَةٍ وَيُسْرَيِ) بِالْحَنَةِ (لِلْمُسْلِمِيْنَ) الْمَوْحِدِيْنَ

ترجمه: او یاد کړه هغه ورځ چې په کومه ورځ به مونږ د هرامت نه گواهه اودروو، او هغه به ددې امت نښی وی، هغه به ددوی د ایمان او کفر گواهی ورکړی، او هغه به د قیامت ورځ وی، بیا به کافرانو ته نه د عذر پېش کولو اجازت ورکولې شی او نه به ددوی نه خوشنودی طلب کولې شی، یعنې نه به ددوی نه د هغه خیز طلب کولې شی کوم سره چې الله رضا شی، او کله چې کافران عذاب اړینی، نو نه به ددوی ته د عذاب سپکوالی کیږي او نه به دوی ته د عذاب نه مهلت ورکولې شی، چې کله هغوی دا او کوری او پې کله مشرکان شیطانان وغیره خپل شریکان او کوری نو وائی به چې اې زموږ پروردگاران هم دا دی زموږ شریکان، د کومو پې سره ستا نه علاوه بندگی کوله، نو هغوی به دوی ته جواب ورکړی تاسو په دې خبره کښې چې تاسو به زموږ بندگی کوله بالکل دروغن یی څنگه چې په بل آیت کښې دی ما کله ایا ایا یصدون: هغوی به زموږ بندگی نه کوله، یعنې ډیر زړه ددوی د عبادت نه انکار او کړی، او په

دغه ورځ به د الله حکم ته سروته ټنګه کړی، او ددوی دا دروغ چې ددوی معبودان به ددوی سفارش کوی ورګرځي، ختم به شی، او چا چې کفر کړي دي او خلقو لره شي د الله دین نه منع کړي دی مونږ ددوی عذاب باندې چې د هغې دوی د خپل کفر د وجه لائق دی، په هذاب باندې هذاب زیاتوو، حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه فرمائی چې داسې لږمانان به وی چې د هغوی د غائبونو اوږدوالي به د کهجورې د اونې برابر وی ددې وجه نه چې هغوی به خلقو لره د ایمان نه منع کولو سره فساد کولو، او یاد ساته، هغه ورځ چې په کومه به د هراړت نه یو گواه او درولې شی هغه به ددوی نبی ﷺ وی، او اې محمد ﷺ مونږ به تا په دوی باندې یعنی تا به په قوم باندې گواه او دروو، او مونږ په تاسو باندې دا کتاب قرآن نازل کړو، چې په هغې کښې د شرعی ضروریاتو نه د هر ضرورت پورا بیان دي، چې د هغې خلقو ته حاجت وی، او د گمراهی نه هدایت دي، او رحمت دي، د مسلمانانو توحید منونکو د پاره د جنت خوشخبری ده.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: يستعینون: استعانت، د استعمال نه مضارع جمع مذكر غائب، د خوشنودی حاصلولو د پاره وئیل، د رضامندی خواش کول، بعضې مفسرینو د لا يستعینون ترجمه کړې ده، چې نه به ددوی عذر قبلولې شی، علامه محلی ددې لفظ په تشریح کښې لیکلې دی لا مطلب منمران یو وار هم بالثبوت والطاعة لانیما لا تنفع یومنه ددوی نه به ددې خبرې طلب نه کړی چې د طاعت او د توبې په ذریعې سره خپل رب رضا کړی، ځکه چې په دغه ورځ به دا خیزونه مفید نه وی.

قوله: الذین کفروا: الغم مبتدأ ده، او (زدناهم) ددې خبر دي، او دا هم کیدې شی، چې الذین کفروا، الخ د یفترون فاعل وی، زدناهم جمله مستانفه ده

قوله: عما كانوا یفسدون: بآء سببیه ده، او (ما) مصدریه ده، ای بسبب کومهم مفسدون

قوله: ای قومک: دا یو تفسیر دي، یعنی هر نبی ﷺ به د خپل امت متعلق گواهی ورکوی، حضور ﷺ به هم د خپل امت په باره کښې گواهی ورکوی، بیضاوی هم داسې لیکلې دی، او بعضې مفسرینو لیکلې دي، چې د هؤلاء نه مراد انبیاء دي، یعنی هغوی ﷺ به د انبیاء په باره کښې گواهی ورکوی ځکه چې د هر نبی ﷺ د خپل امت په باره کښې گواهی ورکول چې په هغوی کښې حضور ﷺ هم شامل دي، د یومرعت فی کل امة شهیدا علمهم من انفسهم نه مفهوم دي، دې خبرې لره دوباره ذکر کول تکرار بغیر د فائدي نه دي، لهذا د شهیدا علی هؤلاء نه شهادات علی الانبیاء مراد دي، او د ابوسعود عبارت څه داسې دي، چې علی هؤلاء الامم و شهیدهم

[ایہاتونہ: ۹۰-۱۰۰]

(إِنَّ اللَّهَ بِأُمُورِ الْمُذِلِّينَ) التَّوْحِيدِ أَوْ الْإِنصَافِ (وَالْإِحْسَانِ) أَذَاءَ الْفَرَاغِ أَوْ أَنْ تَعْبُدَ اللَّهَ تَعَالَى تَرَاهُ كَمَا فِي
 الْخَبِيثِ (وَأَيَّامَ) إِعْطَاءِ (ذِي الْقُرْبَى) الْفَرَاغِ خِصَّةً بِالذِّكْرِ اِهْتِمَامًا بِهِ (وَيَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ) الزُّلْمِ
 (وَالْمُنْكَرِ) خُرْقًا مِنَ الْكُلْمِ وَالْمَنَاصِي (وَالْبَلَى) الظُّلْمِ لِلنَّاسِ خِصَّةً بِالذِّكْرِ اِهْتِمَامًا كَمَا بَدَأَ بِالْفَحْشَاءِ
 كَذَلِكَ (يُضِلُّكُمْ) بِالْأَنْزِلِ وَالنَّهْيِ (لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ) تَنْبِظُونَ وَفِيهِ إِذْغَامُ الْغَايَةِ فِي الْأَمَلِ فِي الدَّالِ وَفِي
 الْمُسْتَدْرَكِ مِنْ بَنِي مُشَوِّدٍ كَذَلِكَ أَجْمَعَ آيَةٍ فِي الْقُرْآنِ لِلتَّغْيِيرِ وَالشَّرِّ (وَأَوْفُوا بِعَهْدِ اللَّهِ) مِنَ الْبَيْعَةِ وَالْإِيمَانِ
 وَغَيْرِهَا (إِذَا عَاهَدْتُمْ وَلَا تَنْفُضُوا الْإِيمَانَ) بَعْدَ تَوْكِيدِهَا تَوْبِيحُهَا (وَكَلَّ جَهَنَّمَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ كَيْفِيًّا) بِالْوَلَاءِ خِصَّةً
 عَلَيْنَكُمْ بِهِ وَالْجَهَنَّمَةُ خَالِ (إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ) تَهْدِيدُ لَهُمْ (وَلَا تُكُونُوا كَالَّذِينَ تَقَعَتْ) السَّدَّتْ (عَرْشُهُمْ)
 مَا عَزَلَتْهُ (مِنْ بَعْدِ قَوْلِهِ) إِحْكَامًا لَهُ وَتَرْجُمَةً (أَلَّا تَكُونُوا) خَالِ جَمْعُ تَكْتٌ وَهُوَ مَا يَنْكُثُ أَيْ يَخُلُ إِحْكَامُهُ وَفِيهِ
 اِفْتِرَاءُ عَهْدٍ مِنْ مَكَّةَ كَانَتْ تَقُولُ طَوْلُ يَوْمِهَا لَمْ تَنْفُضْهُ (تَتَّخِذُونَ) خَالِ مِنْ حَسِيرٍ تَكُونُوا أَيْ لَا تَكُونُوا
 يَفْظًا فِي اتِّعَادِكُمْ (أَلَّا تَكُونُوا دَعْلَامَ) هُوَ مَا يَدْخُلُ فِي الشَّيْءِ وَلَيْسَ مِنْهُ أَيْ لَسَادًا أَوْ خَبِيثَةً (بَيْنَكُمْ) بَانَ
 تَنْفُضُوهَا (أَنْ) أَيْ لِأَنَّ (تَكُونُوا أُمَّةً) جَمَاعَةً (هِيَ أُمَّتِي) الْكَلِمَةُ (مِنْ أُمَّةٍ) وَكَانُوا يَحَالِفُونَ الْخُلَفَاءَ لِذَا وَجَدَ
 الْكُفْرَ مِنْهُمْ وَأَعَزَّ لَفْظُهَا جِلْفَ أَوْلِيكَ وَعَالِوَهُمْ (أَلَّا يَكُونُوا) يَخْبِرُكُمْ (اللَّهُ بِهِ) أَيْ بِمَا أَمَرَ بِهِ مِنَ الْوَلَاءِ
 بِالْفَهْدِ لِيَنْظُرَ الْمُطِيعُ مِنْكُمْ وَالْمَاصِي أَوْ يَكُونُ أُمَّةً أَيْ لِيَنْظُرَ أَتْلُونَ أَمْ لَا (وَلَمْ يَكُنْ لَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَا
 كُنْتُمْ فِيهِ تَفْتَلِحُونَ) فِي الدُّنْيَا مِنْ أَمْرِ الْفَهْدِ وَغَيْرِهِ بَانَ يَدْلُبُ النَّاسِ وَجِبَ الْوَالِي (وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ
 أُمَّةً وَاحِدَةً) أَهْلَ دِينٍ وَوَاحِدَ (وَلَكِنْ يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَلِكُنَّا لَكُمْ) يَوْمَ الْقِيَامَةِ سُؤَالَ تَنْكِتِ
 (هَاجَتُمْ تَعْمَلُونَ) لِحَاوَرُوا عَلَيْهِ (وَلَا تَتَّخِذُوا الْإِيمَانَ كُفْرًا دَعْلَامًا بَيْنَكُمْ) كُفْرًا تَاجِيْدًا (فَقَتِلَ قَدَمُ) أَيْ الْقَدَمُكُمْ
 عَنْ مَخِجَةِ الْإِسْلَامِ (بَعْدَ ثَبُوتِهَا) اسْتِغْنَاءُهَا عَنْهَا (وَكَلَّوْا السُّومَ) أَيْ الْعَذَابَ بِمَا صَدَقْتُمْ عَنْ سَبِيلِ
 (اللَّهُ) أَيْ بِصَدَقْتُمْ عَنْ الْوَلَاءِ بِالْفَهْدِ أَوْ بِصَدَقْتُمْ خَيْرَكُمْ عَنْهُ لَأَنَّهُ يَنْقُضُ بَيْنَكُمْ (وَلَكُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ) فِي
 الْآخِرَةِ (وَلَا تَكُونُوا يَوْمَ اللَّهِ كَالَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ) (وَلَا تَكُونُوا يَوْمَ اللَّهِ كَالَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ) (وَلَا تَكُونُوا يَوْمَ اللَّهِ كَالَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ)
 لَكُمْ بِمَا فِي الدُّنْيَا (إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ) ذَلِكَ فَلَا تَنْفُضُوا (وَمَا عُنْدَكُمْ مِنَ الدُّنْيَا) بِتَقْدِيرِ (وَمَا عُنْدَ
 اللَّهِ بَاقٍ) ذَالِمٍ (وَلَيَجْزِيَنَّ) بِالنَّاءِ وَالشُّونِ (الَّذِينَ صَبَّوْا) عَلَى الْوَلَاءِ بِالْفَهْدِ (أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا
 يَعْمَلُونَ) أَحْسَنَ بِمَقْضَى عَسَنَ (مَنْ حَمَلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أَنَّى وَهُوَ ظَوْمٌ لَلْخَبَرِ حَيَاةً طَوِيلَةً) قِيلَ فِي عَنَاءِ
 الْجَنَّةِ وَقِيلَ فِي الدُّنْيَا بِالْفَتَاخَةِ وَ الرِّزْقِ الْحَلَالِ (وَلَيَجْزِيَنَّ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ) (وَلَمَّا أَفْرَأَتْ
 الْقُرْآنَ) أَيْ أَرَزَتْ قِرَاءَتَهُ (فَأَسْقُودًا بِاللَّهِ مِنَ الشُّكِّ وَالرَّجِيمِ) أَيْ لَنْ أَفُودَ بِاللَّهِ مِنَ الشُّكِّ وَالرَّجِيمِ (إِنَّهُ
 لَيْسَ لَهُ سُلْطَانٌ) سُلْطَ (عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ) (أَلَّا سُلْطَانَهُ عَلَى الَّذِينَ يَتَوَكَّلُونَ) بِطَاعَتِهِ
 (وَالَّذِينَ هُمْ بِهِ) أَيْ اللَّهُ (مُشْرِكُونَ)

ترجمہ: یہی شکہ اللہ تعالیٰ د عدل یعنی د توحید یا د انصاف او د احسان یعنی د فرض و ادا

کولو یا داسې عبادت کولو گویا چې ته هغه وینې، څنگه چې په حدیث کښې وارد دی او درشته دارو سره د ښه سلوک کولو د اهتمام د وجه نه، خاص طور سره د رسته دارو ذکر کړې دې حالنکه د احسان په حکم کښې نور هم داخل دی، حکم ورکوي او الله د بې حیائی یعنی د زنا او د شرعی بدو نه مثلاً کفر، گناه او په خلقو باندې ظلم کولو نه منع فرمائی منع د ظلم نه چې د اهتمام د وجه نه خاص طور سره ذکر کړو، گنی خو په مې عن الفحش لعنی هم په ظلم داخل دی، د امر او نهی تاسو ته نصیحت کوي چې تاسو سبق حاصل کړئ په تذکرون کښې په اصل کښې د تاء په ذال کښې ادغام دي، او په مستدرک کښې د ابن مسعود رضی اللہ عنہ نه نقل دی چې د قرآن په آیتونو کښې دا آیت د خیر او شر د بیانولو د پاره جامع آیت دي، او تاسو د الله وعده پورا کړئ د بیعت په توگه وی او که د ایمان وغیره په توگه، چې کله تاسو خپل مینځ کښې معاهده کوئ او قسمونه ددې د پخولو نه پس مه ماتوئ، حالنکه تاسو الله لره په خپل محان باندې گواه جوړ کړې دي، په عهد پوره کولو باندې، ځکه چې تاسو د هغه قسم خوړلې دي، او وَلَدَجَلْتُمْ حَتَّىٰ بَلَغُوا حَالًا، الله ته ښه پته ده هغه چې تاسو کوئ دا ددوی د پاره دهمکي ده او تاسو د هغه ښځې پشان مه کیږئ چا چې خپلې ریشلې تارونه مضبوطولو نه پس ټکري ټکري کولو سره سپردل انکاثا حال دي، او د نکث جمع ده، سپردلو سره د هغې مضبوطوالي ختم کړې شوې وی، دا واقع د مکې د یو لیونښ ښځې ده ټوله ورځ به چې ریشلې جوړوله، او ماښام به چې سپردل او خرابول، تاسو خپل قسمونه په خپل مینځ کښې د دھوکې د ذریعې جوړوئ تتخذون د تکنونو د ضمیر نه حال دي، دخلا اجنبی خیز ته وئیلې شی، چې د چا جنس نه وی، یعنی تاسو خپل قسمونه فساد او دھوکه مه جوړوئ، په داسې صورت چې هغه مات کړئ، چې په تاسو کښې یو جماعت د بل جماعت نه زیات شی، او دې خلقو به خپل حلیفانو سره معاهدې کولې، او چې کله یو لوی جماعت یا ددوی نه زیات عزت والا وموندلو نو د مخکښې معاهده کونکی خلقو وعده به چې ختمه کړه، او د نورو حلیفان به شول، حقیقت دا دي چې الله تعالی ددې په وجه باندې امتحان اخلي، یعنی د وعدې د پورا کولو حکم کولو سره ستاسو امتحان اخلي، چې په تاسو کښې فرمانبردار او نافرمان ښکاره کړی او یا یو جماعت زیات شی چې الله اوگوری چې تاسو د وعدې پورا والې کوئ یا نه کوئ، او د قیامت په ورځ به الله تعالی ستاسو مخکښې چې د کومې وعدې په باره کښې تاسو په دنیا کښې اختلاف کولو، ښکاره ښکاره بیان کړی، دا چې د وعدې ماتونکی ته به سزا ورکړی او پورا کولو والا ته به بدله ورکړی، او که الله غوښتله، نو تاسو به یې د یو امت یعنی یو قوم والا جوړ کړي وئ، خو الله چې د چا گمراه کول او غواړی گمراه نه کړی، او چاته چې اوغواړی هدایت ورکړی، څه چې تاسو کوئ ددې باره کښې د قیامت په ورځ به یقینا ستاسو د لاجواب کولو د پاره تاسو نه تپوس کولې وکړې شی او

تاسو خپل قسمونه په خپل مينځ كېښې د دھوكې ذريعه مه جوړوئ، د تاكيد د پاره ئې مكرر راوړې دې، بيا به ستاسو قدمونه د اسلام د لارې نه په دې باندې د كلكيدو نه پس اوڅوېږي، او تاسو به د بدترين عذاب مزه او غمگني، ستاسو د الله د لارې نه د بندولو د وجه نه يعنې ستاسو د وعدې نه پورا كولو د وجه نه، يا نورو لره د د وعدې پورا كولو نه د منع كولو د وجه نه، چې هغوی ستاسو په نقش قدم باندې لارشی او تاسو ته به په آخرت كېښې لوئې هذاب وي، او تاسو د الله وعده د دنيا د لږ قيمت د پاره مه خرڅوئ، په داسې طريقه چې ددې د پاره وعده ماته كړي يې شكه الله تعالى سره ستاسو د پاره ښه اجر دې، د هغه نه كوم څه چې په دې دنيا كېښې دي، كه تاسو ته ددې خبرې علم وي نو تاسو وعده مه ماتوئ او د دنيا څه سامان چې تاسو سره دې، هغه ختميدونكې دې، او كوم چې الله سره دې هغه هميشه د پاره دې او مونږ به ليجزين، د يا او نون سره دې، يقيناً په وعده باندې صبر كولو والا ته د هغوی د اعمالو بهترينه بدله وركړو، احسن په معنی د حسن دې، او كوم سړي چې نيك عملونه او كړي، ښځه وي او كه سړي، او هغه ايماندار وي، نوموړي به خامخا هغه ته ښه ژوند وركړو، وئيلې شوې دي، چې هغه د جنت ژوند دې، او وئيلې شوې دي چې په دنيا كېښې قناعت او رزق حلال دې، او ددوی د نيك اعمالو بدله به مونږ خامخا وركړو، او چې كلمه ته قرآن تلاوت كوی يعنې د وئيلو اراده او كړې نو د شيطان مردود نه پناه او غوره، يعنې اغوذ بالله من الشيطان الرجيم او وايه، يقيني خبره ده چې په ايمان والو او په خپل پروردگار باندې يقين ساتلو والا باندې د هغه بالكل زور نه رسي، خو د هغه زور په هغه چا باندې خامخا چلېږي څوك چې د شيطان په اطاعت كېښې هغه خپل مشرگنري، او څوك چې الله تعالى سره شرك كوی.

د قيوداتو فوائد او تسهيل

فوله: القرين: اسم مصدر دې په معنی د رشته دارئ

فوله: تخصیص بعد التعميم: رشته دارو سره ښه سلوک، په احسان كېښې داخل دي، خو ددې د اهميت د وجه ئې دوباره خاص طور سره ذكر شو.

فوله: كما هذا بالفحشاء لذلك: يعنی د اهتمام د وجه نه اول ئې فحشاء يعنی زنا مخكېښې كړه، ځكه چې د زنا د وجه نسب محفوظ نه پاتې كيږي، او د الله د غضب هم سبب جوړيږي. فوله: من البيعة: اي بيعة الرسول على الاسلام، ددې نه بيعت رضوان مراد نه دې، ځكه چې دا سورت مكې دې، او بيعت رضوان د هجرت نه پس شوې وو،

فوله: كفيلا: اي شاهدا

فوله: والجملة حال، يعنی (وقد جعلتم) جمله د (تنقصوا) د ضمير نه حال دې، نه چې معطوف، گنې عطف خبر على الانشاء بـ لازم شی.

پوهنه تهديد لرم: دا اضافه ددې سوال جواب دې، چې ان الله يعلم ما تفعلون د معطوف عليه، لا تنقصوا، او معطوف (لا تكونوا) په مينځ كېنې فصل بالا جنبي دې.
د جواب حاصل دا دې چې (ان الله يعلم ما تفعلون) جمله تهديديه ده، كومه چې دلته اجنبى نه ده.

قوله: ما غزلته: دا ددې سوال جواب دې چې غزل مصدر دې، ددې طرف ته نقض (ماتولو) نسبت صحیح نه دې، مفسر علام د غزل تفسیر د (ما غزلته) سره کولو کښې اشاره او کړه چې مصدر په معنی د مفعول دې، یعنی څه نه چې وریشل هغه نه و سپړل.

قوله: بعد قوة: بعضې حضراتو د بعد قوة معنی، د مضبوطولو نه پس، کړې ده، مفسر علام هم دا معنی مراد اخستی ده، او نورو مفسرینو د بعد قوة معنی، محنت سره د ریشلې نه پس اخستی ده.

ټوله غزلها: دا د ۰ ض نه مصدر دې، کوم چې (ها) ضمير طرف ته مضاف دې، ددې معنی تارونه ریشل، په معنی د اسم مفعول، یعنی ریشلې شوې، په مکه کېنې یو لیونې ښځه وه، چې د سحر نه د ماښام پورې به ئې سوتلې جوړوله خپلو وینځو سره، او د ماښام به ئې ټوله ټول ریشلې وسپړل او ضائع به ئې کړل، ددې ښځې نوم ریطه بنت عمر وو، دا د اسد بن عبد الغزی مور، او د سعد لور وه، بعضو وئيلي دي چې ددې نوم ریطه بنت سعد بن تیم القرشیة وو، مطلب دادې چې تاسو الله سره کومه وعده کړې ده، هغه ماتوئې مه، گنې ستاسو ټول شوي محنت به یې کاره شی.

قولہ: ہر من صحیح کول، یعنی سوتلی دوبارہ بنرول (صراح)

ټولنه: حال من ډمپور ټکونوا: پښی ټکونون د ټکونوا د ضمیر نه حال دې، نه چې مفعول ثانې، ځکه چې ټکون متعدی په دوو مفعولو سره نه وی، خو تر دې چې د تصییر وغیره معنی لره متضمن شی

ټولنه: انکشاف دا د نکث جمع ده، زړه مالوچ د ریشولو نه پس ټکري ټکري کول.

ټولنه: وهوما پټکټ: په دې کښې اشاره ده چې نکټ په معنی د منکوټ (منقوض) ده.

قوله: دخلا: دا د لاتكون د ضمير نه حال دی، ای لاتكونوا معاهدين بامراقاها هذا.

قوله: دخلا: بهانه، دھوکہ، فساد، ظلم کول، پردی.

فوله: اریس: بنتلی شوی، زیات شوی، (ن) دا د (ریا) نه د اسم تفضیل صیفه ده.

قوله: الفون: همزه و استفهام ده، تفون دا د (وفی) نه مضارع جمع مذكر حاضر صیغه ده، تاسو وفا کوئې.

هۆمه: اې اقدام د قدم تفسیر په اقدام سره کولو کېښي ئې دا اشاره اوکړه، چې د یو قدم د خویدل د شرم او د عزت او د سزا لائق دې، نو چې کله دواړه قدمونه اوخویری نو څه حال به وی.

قوله: فحجة: مینخنیل لاره، عام لاره

قوله: بعدكم عن الوفاء: په دې کښې اشاره ده چې صد لازم دې.

نه متعدی هم استعمالیوی

قوله: فلا تنقضوا: دادان شرطیه جواب دی.

[ایات ۱۰۱-۱۰۹]

وَأَوَّلَآءَ بَدَلْنَا أَنَّهُمْ مَكَانَ آدَمَ بِشَجْعَاءَ وَالزَّوَالِ خَيْرَهَا لِيُصْلَحَ الْبَنَادُ (وَأَلَّهُ أَغْلَمَ عَمَّا يُظَنُّ قَالُوا) أَيِ الْكُفْرِ
لِيُفْشِيَ عَلَى اللَّهِ خَلْقَهُ وَسَلَّمَ (إِنَّمَا أَتَى مُطْعَمِي كَذَابٍ نَلُّهُ مِنْ جَنَدِكَ (بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ) خَبْلَةُ الْفِرَانِ
وَهَذِهِ السَّحَابُ (قُلْ) لَهُمْ (تَزَكُّهُ رُوحُ الْقُدُسِ) جَنَهِلٍ (مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ) تُفْعَلُ بِنَزْلِ (يُتَوَكَّلُ الَّذِينَ آمَنُوا)
بِعَالَمِهِمْ بِهِ (وَهَدَى وَيُشْرَى لِلْمُسْلِمِينَ) وَلَكِنَّهُ لِلشَّخْبِلِ (تَعْلَمُوا أَنَّهُمْ يَكُونُونَ) إِنَّمَا يُعَلِّمُهُمُ الْفِرَانُ (يَتَنَبَّأُ وَهُوَ
فَتَنُ تَصْرَافِي كَانَ أَتَى عَلَى اللَّهِ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدْخُلُ عَلَيْهِ قَالَ تَعَالَى (إِسْمَاعِيلُ) لَقَدْ (أَلَيْذِي لِيُجِدُونَ) يَمِيلُونَ
(الْهَوَى) أَنَّهُ يُعَلِّمُهُ (أَلْحَقِي) وَكَذَا الْفِرَانُ (إِسْمَاعِيلُ عَرَبِيٌّ مُبِينٌ) لَوْ تَبَّانَ وَفَضَاعَةً كَفَنَتْ بِعَلْمِهِ أَغْصِينَ (إِنَّ
الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ لَا يَحْدِثُهُمْ اللَّهُ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ) عُلْمٌ (إِنَّمَا يُقَرِّبِي الْكُذِبَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ
بِآيَاتِ اللَّهِ) الْفِرَانُ بِقَوْلِهِمْ هَذَا مِنْ قَوْلِ الْبَشَرِ (وَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ) وَالتَّائِيدُ بِالتَّخَوُّرِ وَإِنْ وَغَرَهَا رَدَّ
بِقَوْلِهِمْ (إِنَّمَا أَتَى مُطْعَمِي) مَنْ كَفَرَ بِاللَّوِيِّ بِتَدْلِيلَاتِهِ (أَلَمْ تَرَ) عَلَى التَّشْطِطِ بِالْكُفْرِ تَقْلُطُ بِهِ (وَكَلِمَةً
مُظْلَمِينَ بِالْإِسْمَانِ) وَمَنْ مَعَا أَوْ خَرِطِيَّةً وَالْغَيْرَ أَوْ الْهَوَابَ لَهُمْ وَجِدَ خَبِيدَ ذَلِكَ عَلَى هَذَا (وَلَكِنْ مَنْ شَرَّ
بِالْكُفْرِ صَدْرًا) لَمْ أَتِ فَتَعَهُ وَوَشَّغَهُ بِغَفْنِي طَائِفٌ بِهِ لِسَهُ (فَعَلِيمٌ غَضِبَ مِنْ اللَّهِ وَلَهُمْ عَذَابٌ
عَظِيمٌ) (ذَلِكَ) الْوَجِدَ لَهُمْ (بِأَنَّهُمْ اسْتَحْبَبُوا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا) اعْتَارَوْهَا عَلَى الْآخِرَةِ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ
الْكَافِرِينَ (أُولَئِكَ الَّذِينَ طَلَمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَفَعَلَهُمْ أَتَبَارَهُمْ وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاقِلُونَ) عَمَّا يَزِيدُ بِهِمْ (لَا
جَزَمَ خَلًا (أَتَشْعُرِي الْآخِرَةَ هُمُ الْفَاقِرُونَ) لِيُعْبِرَهُمْ إِلَى الثَّارِ الْمُنْقَذَةِ عَنْهُمْ (فَرَأَى رَبَّكَ لِلَّذِينَ هَاجَرُوا
إِلَى الْمَدِينَةِ (مِنْ بَدَمَاءَ قِيَمُوا) خَذَبُوا وَتَلَطَّطُوا بِالْكُفْرِ وَهِيَ فِرَاءَةٌ بِالْبَاءِ لِلْفَاعِلِ أَنَّهُ كَفَرُوا أَوْ فَتَنُوا النَّاسَ عَنْ
الْإِسْمَانِ (فَرَجَاهُ هَذَا وَاصْرَحُوا) عَلَى الطَّاعَةِ (إِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا) أَيِ الْفِتْنَةِ (لَقُولُوا) لَهُمْ (رَحِيمٌ) وَخَيْرُ
إِلَهِ الْأَوَّلَى ذَلِكَ عَلَيْهِ خَيْرُ اللَّائِيَةِ

ترجمه: او کله چې مونږ یو آیت منسوخ کولو سره بل ددې په ځای د بندگانو د مصلحت د پاره نازل کړو او څه چې نازل کړو الله به یې باندې پورا خبره اړي، نو کفار یې ^{په} نه وایي ته

خوپہ دروغہ باندی جو روئنگی تھی، دروغڑن تھی قرآن دے دے خپل خان نہ جوڑ کرے دی، (داسی نہ دے)، بلکہ حقیقت دادی چھ پہ دوی کنبی دیر خلق دے قرآن دے حقیقت او دے نسخ دفا ندی نہ ناخبر دی تاسو دوی تہ اووایی چھ دی لہر جبریل علیہ السلام دے خپل رب دے طرف نہ پہ حقہ سرہ نازلوی، بالحق دے نزل متعلق دی، چھ اہل ایمان ددے پہ ذریعے سرہ پہ ایمان باندی ثابت قدم وساتی او دے مسلمانانو دے پارہ دے پارہ ہدایت او خوشخبری وی، مونہ تہ خہ پتہ دے چھ کافران وائی چھ دہ تہ قرآن یو سرے وربنائی، لقد دے تحقیق دے پارہ دے، ہفہ یو نصرانی لوہار دے، نبی ﷺ بہ ہفہ خوا تہ تلو، اللہ تعالیٰ فرمائی دے ہفہ سرے ژہ چھ کوم تہ دوی اشارہ کوی، چھ فلانکے دہ تہ بنائی عجمی دے، او دا قرآن پہ صفا عربی کنبی دے، کوم چھ فصیح او بلیغ دے، نو دہ تہ یو عجمی خنگہ خود نہ کولے شی، شوک چھ دے اللہ پہ آیتونو باندی ایمان نہ راوڑی، ہفہ تہ دے اللہ طرف نہ ہدایت نہ ملاوپی، او دے ہفوی دے پارہ دردناک عذاب دے، دروغ خو ہفہ خلق وائی شوک چھ دے اللہ پہ آیتونو باندی ایمان نہ راوڑی، ددوی دے وینہ دے وجہ چھ دا خو دے انسان خبرے دی پہ حقیقت کنبی دروغڑن دا خلق دی، او تکرار او (ان) وغیرہ سرہ تاکید ددوی قول (انما انت مفتی) دے دے دے پارہ دے، او کوم کس چھ دے ایمان نہ روستو دے اللہ نہ منکر شو، نو دے ہفوی دے پارہ سخت وعید دی، البتہ ہفہ سرے ددے نہ خلاص دے شوک چھ دے کفر پہ کلمہ باندی مجبور کرے شو، او ہفہ بہ ژہ دے کفر کلمہ او وئیلہ، پہ داسی حال چھ دے ہفہ زہ پہ ایمان باندی مطمئن وو او (من) مبتدا یا شرطیہ دے، او خبر یا جواب تھی (لہم وعید شدید) دے چھ دے ہفے پہ حذف باندی دا آیت (علیہم غضب من اللہ) دلالت کوی خو چھ کوم خلق پہ کولاؤ سینہ سرہ دے کفر مرتکب شول یعنی پہ کولاؤ زہ سرہ تھی کفر اختیار کرو، یعنی دے کفر نہ دے ہفوی زہونہ خوشحالہ شول نو پہ ہفوی باندی دے اللہ غضب دے، او ددوی دے پارہ دے اللہ لو تھی عذاب دے، ددوی دے پارہ دے عذاب دا وعید ددے وجہ دے چھ دوی دے دنیا ژوند دے آخرت پہ مقابلہ کنبی خویش کرو یعنی ہفہ تھی اختیار کرو، او اللہ دے کافرانو رهنمائی نہ کوی، دا ہفہ خلق دی، چھ اللہ دے چا پہ زہونو باندی او غوہونو باندی او پہ سترگو باندی مہر لگولے دے، او چھ کوم کار ددوی نہ مقصود دے دے ہفے نہ دا خلق غافلہ دی، او دا خبرہ یقینی دے چھ دا خلق پہ آخرت کنبی دے ہمیشگیور اور طرف تہ تللو دے وجہ نہ پہ تاوان کنبی دی بیا یقینا ستار ب دے ہفہ خلقو دے پارہ چا چھ دے تکلیفونو نہ پس مدینے طرف تہ ہجرت او کرو، او دے کفر کلمہ دے ژہ نہ او خکلو نہ پس او پہ یو قرامت کنبی (فتنوا) معلومے صیغے سرہ دے، یعنی مشرکینو کفر کولو او خلقو لہر تھی دایمان نہ منع کولو نہ پس بیا ہفوی جہاد او کرو او پہ طاعت باندی تھی صبر او کرو، بے شکہ ستار ب دے امتحانونو نہ پس دوی لہر معاف کونکے او پہ دوی باندی رحم کونکے دی، او دے اول (ان) خبر محذوف دے، چھ پہ ہفے باندی دے دویم (ان) خبر دلالت کوی۔

د قیوداتو فوائد او تسہیل

قوله: اذا شرطيه دي، قالوا امانت مفتر، جواب شرط دي.

قوله: والله اعلم بما ينزل: شرط او جزاء په مينځ کښې جمله معترضه ده.

قوله: روم القدس: دا اضافت موصوف الى الصفت دي، اي الروح المقدس، د القدس په دال باندې ضمه او سکون دواړه جائز دي.

قوله: متعلق بنزل: يعنى متلبسا لره متعلق کيدو نه پس د (نزله) د ضمير مفعول نه حال دي، اي نزله متلبسا بالحق.

قوله: هدي وبشري:

سوال: ددې عطف په (ليثبت) باندې دي، حالانکه دا عطف صحيح نه دي، ځکه چې دا دواړه معطوف عليه سره نه په اعراب کښې متحد دي او نه په علت کښې، حالانکه دا دواړه خبرې ضروري دي؟

جواب: هدي او بشرا عطف د ليثبت په محل باندې دي، ليثبت کښې لام د تحليل دي، چې د هغې نه پس ان مصدر په مقدار دي، چې د هغې د وجه نه مضارع د مصدر په معنى کښې ده، په يثبت کښې (هو) ضمير فاعل دي، چې د هغې مرجع قرآن دي، او ليثبت مفعول لاجله کيدو د وجه نه محلا منصوب دي، او هدي او بشرا دواړه مصدر دي، چې د هغې عطف د ليثبت په محل باندې دي، اي تثبيتا وهداية وبشارة لهذا اوس د مطابقت نه موجود کيدو دلته اعتراض نشته.

قوله: لتحقيق: دا ددې سوال جواب دي، چې کله (قد) په مضارع باندې داخل شي، نو عموما د تقليل په معنى کښې وي حالانکه دلته د تقليل، نه د لنعمه سره سمون خوري او نه د الله ياره کښې مناسب دي؟

د جواب حاصل دا دي چې (قد) دلته د تحقيق د پاره دي، په (لقد) کښې لام قسميه دي.

قوله: قين: لوهار، (جمع) قيون، واقيان

قوله: يميلون اليه اي يسيرون اليه:

قوله: اعجمي: کوم چې فصيح اللسان نه وي اگر چې عربي وي او عجمي منسوب الى العجم، څوک چې د عربي نه واقف نه وي، اگر چې فصيح وي.

قوله: والتاكيد بالتكرار وان غورهما: چونکه کافرانو ډير په تاکيد سره ايمانته مفتر ويلو سره د قرآن د نزول نه انکار کړې وو، نو د هغې جواب هم په ډيرو تکيداتو سره ورکړې شو، د اول تکرار نه مراد د ان الذين لا يؤمنون تکرار دي، او د غيرهما نه ضمير فصل مراد دي او

تعریف د مسند او د جملي اسمیه کیدل دی، لهذا په ظاهر کښې چې د تکذیب حصر کوم چې په قریشو کښې معلومیدو، ختم شو.

قوله: من مبتداً: او شرطیه: د (من کفر الله) په (من) کښې دوه احتماله دی، یو دا چې (من) موصوله مبتداً وی نه چې الذین لا یؤمنون بآیات الله، نه بدل، ځکه چې د بدل او مبدل منه په مینځ کښې فصل بالا جنسی جائز نه دي، او دلته، اولنک هم الکافرون (فصل موجود دي، (من) موصوله مبتداً کنترول په صورت کښې (کفر) ددې صله به وی، او موصوله به صلی سره میلاییدو نه پس مبتداً وی، او ددې خبر به محذوف وی، او هغه ولهم وعید شدید، دي او دویم احتمال دادې چې (من) شرطیه وی او جزا مقدر وی، او هغه ولهم وعید شدید، دي، څنګه علامه سیوطی ښکاره کړې ده، او دال په حذف دا مخکښې جمله فعلیه من الله، ولهم عذاب شدید ده.

قوله: صدرا له: د (له) اضافه ددې شبهې جواب دي، چې د شرح صله بآء نه رازی حالانکه دلته بالكفر کښې بآء صله واقع شوې ده؟
جواب دادې چې بآء په معنی دلام ده.

قوله: بمعنى طاب: دا ددې شبهې جواب دي چې دلته د فتحه هیڅ معنی نشته،
جواب دادې چې فتحه په معنی د طاب دي، او دې خبرې طرف ته هم اشاره اوشوه، چې صدرا مفعول نه منقول کیدو سره تمیز واقع شوې؟

قوله: اختاروها: دا اضافه ددې سوال جواب دي، چې د استحبوا صله علی نه رازی، حالانکه دلته علی صله واقع شوې دي،

د جواب حاصل دادې چې استحبوا، د اختاروا په معنی کښې دي، لهذا اوس څه اعتراض پاتې نشو.

قوله: وفي قراءة بالبناء للفاعل: یعنی په (فتنوا) کښې دوه قراتونه دی، مجهول او معروف، د مجهول په صورت کښې مهاجرین به نائب فاعل وی، او د کفروا فاعل هم، او د معروف په صورت کښې د دواړو فعلونو فاعل به کفار وی، یعنی مشرکینو کفر اوکړو، او خلق نه ایمان نه منع کړل.

قوله: عبران الاولى، الغ: اول (ان) خبر حذف کړې شوې دي، ځکه چې د دویم (ان) خبر د خبر په حذف باندې دلالت کوی.

[ابياتوله: ۱۱۱-۱۱۹]

اَذْكُرْ (يَوْمَ تَأْتِي كُلُّ نَفْسٍ جُنَادِهَا) نَعَاجٍ (عَنِ نَفْسِهَا) لَا يُهْتَفَىٰ لَهَا وَهِيَ بِيَوْمِ الْقِيَامَةِ (وَتُؤْفَىٰ كُلُّ نَفْسٍ) جَزَاءً (مَا عَمِلَتْ وَهِيَ لَا يَظْلُمُونَ) حَتَّىٰ (وَعَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا) وَتَبْدُلُ بَنُو (قُرَيْشٍ) مِنْ مَثَلِهِ الْفَرَادِ أَغْلَهَا

كَانَتْ آمِنَةً مِنَ الْفَارَاتِ لَا تُفَاجِئُ مَقْلَبَتُهُ لَا يُفْجَأُ إِلَى الْإِنْقِلَابِ عَنْهَا لِحَبِي أَوْ غُوفٍ (بَاتِيهَا رُفَاتًا وَهَدًا) وَبِهَا مِنْ كُلِّ مَكَانٍ لَكُنْكَرَاتٌ بِأَنْعَمِ اللَّهِ بِتَكْلِيبِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (فَأَذَانًا لِلَّهِ لِيَأْسَ الْهُجُومِ) فَلَجَبُوا مَنَعَ سَبِيحٍ (وَالْقُوفِ) بِسَرَاهَا السِّيَاحُ عَلَى اللَّهِ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ) (وَلَكُنْكَرَاتًا فَعَرَّ رَسُولٌ مِنْهُمْ) نَعْتِدُ عَلَى اللَّهِ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (لَكُنْكَرَاتٌ فَأَخَذَهُمُ الْعَذَابُ) الْجُوعُ وَالْخُوفُ (وَهُمْ ظَالِمُونَ) فَكَلُوا) أَيُّهَا الْمُؤْمِنُونَ (مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ حَلَالًا طَيِّبًا وَاشْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ) (إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَاءَ وَالْحُزْنَ وَمَا أُولَئِكَ يُغَيِّرُ اللَّهُ بِوَلْسِنٍ أَحْطَرُ غَيْرِ بَاغٍ وَلَا عَادٍ) فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ (وَلَا تَقُولُوا إِنَّمَا أَصِيبَ الْبِغْيَتُ أَنِي لَوْ مَنَعَ الْبِغْيَتُ الْكُذِبَ هَذَا حَلَالٌ وَهَذَا حَرَامٌ إِنَّمَا لَمْ يَحْطَ اللَّهُ وَلَمْ يَحْزَمْ (يَتَقَرَّوْا عَلَى اللَّهِ الْكُذِبَ) بِسَبِّ ذَلِكَ إِلَهُ (إِنَّ الَّذِينَ يَقْتُلُونَ عَلَى اللَّهِ الْكُذِبَ لَا يَقْلَعُونَ) لَهُمْ (مَتَاعٌ قَلِيلٌ) فِي الدُّنْيَا (وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ) عَذَابٌ أَلِيمٌ مُزْلِمٌ (وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا) أَيُّهَا الْيَهُودُ (حَرَمَاتًا) قَصَصْنَا عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ فِي آيَةِ (وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَمَاتٌ كُلُّ ذِي ظُلْفٍ إِلَى آخِرِهَا) (وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ) بِخَيْرٍ ذَلِكَ (وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ) بِإِتِّكَابِ التَّمَاثِيلِ الْمَوْجُودَةِ لِذَلِكَ (تُحَرِّمُ رَبُّكَ لِلَّذِينَ عَمِلُوا السُّوءَ) الشُّرَكَ (بِمَهَالَةٍ تُحَرِّمُ تَابُوا) رَجَعُوا (مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَأَصْلَحُوا) غَفَلْتُمْ (إِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا) أَيُّ الْخِفَالَةِ أَوْ الثَّوْبَةِ (لَقَفُّورٍ) لَهُمْ (رَجِيمٍ) يَوْمَ

ترجمہ: ہفہ ورغ یاد کرہ چہ پہ کومہ ورغ بہ ہر کس د خپل خان د پارہ جگہہ او دلیل پیش کولو سرہ راشی، ہفہ تہ بہ د بل چا غم نہ وی، او ہفہ بہ د قیامت ورغ وی، ہر کس تہ بہ د ہفہ د اعمالو پورا پورا بدلہ ورکړی شی، او ہفہ باندې بہ بالکل ظلم نہ کیږی، او اللہ تعالیٰ د یو کلی عجیبہ حالت بیانوی، قریہ د مثلاً نہ بدل دې، او ہفہ کلی مکہ دہ، او مراد ترې نہ د مکې اوسیدونکی دی، چہ ہغوی د تاخت او تاراج نہ پہ امن او حفاظت کښي وو، د خہ تنگی او د ویرې نہ د ہفہ خاې نہ د منتقل کیدو ضرورت نہ وو، د ہفہ کلی والا رزق یا فراغت د ہر خاکي نہ را روان وو، بیا ہغوی د حضور ﷺ تکذیب کولو سرہ د اللہ نعمتونو ناشکری او کرہ نو اللہ تعالیٰ دوی تہ د اوږدې لوږې عذاب چہ اوو کالہ پہ قحط کښي مبتلا وو، او د حضور ﷺ د سراپو د ویرې مزہ او شکرولہ، دا ټول ہر شہ ددوی د کارونو د وجہ اوشول دوی تہ ددوی نہ یو رسول محمد ﷺ راغلو، بیا ہم دوی ہفہ دروغ او گټرلو، نو ہغوی د لوږې او د ویرې عذاب او نیول، او ہغوی خو وو ظالمان، اې ایمان والو اللہ چہ تاسو تہ کوم حلال رزق درکړې دې د ہفہ نہ خوراک کوئی، او د اللہ نعمتونو شکر ادا کړی کہ چرې تاسو د ہفہ بندگی کوئی، پہ تاسو باندې صرف مردارہ او وینه او د خنزیر (سور) غوښہ، او پہ کوم عجیز چہ د اللہ نہ بغیر دبل چا نوم واخستلې شی، حرام کړې شوې دی، بیا ہفہ کس چہ د لوږې د وجہ نہ بالکل بې قرارہ شی، پہ شرط ددې چہ د لذت غوښتونکي نہ وی، او نہ د حد نہ تجاوز کونکي وی، نو ددې دې خوراک لرہ اللہ تعالیٰ معاف کونکي او رحم کونکي دې، او یو عجیز نہ چہ د ژبې نہ اوزی دروغ مہ وائی چہ دا حلال دی او دا حرام دی، ځکه چہ اللہ دې لرہ نہ حرام کړې دی او نہ نې حلال کړې دی، او نہ دې

تہ حرام وٹیلو سرہ د دې (د حلت او د حرمت، نسبت الله تعالى ته کولو سره په الله باندې الزام تراشي کوئی، یقیناً هغه خلق غوک چې په الله باندې الزام لگوي هغوی چرته هم کامیابی نه مومي، ددوی د پارہ په دنیا کېنې خو ورځې خوشحالی ده، او په آخرت کېنې ددوی د پارہ دردناک عذاب دې، او په یهودیانو باندې مونږ هغه څیزونه حرام کړل، چې د هغې بیان مونږ ددې نه مخکېنې تاته کړې دې، وعل الذین هادوا حرماً کل ذی ظفر: (الغیر) یعنی مونږ په یهودیانو باندې هر نوکونو والا ځناور حرام کړې دی، دې څیزونو لره حرام کولو سره مونږ په دوی باندې ظلم نه دې کړې، بلکه د هغه گناهونو ارتکاب کولو سره، کوم چې د دی سزا سبب دې په خپله ځان باندې ظلم اوکړو، بیا ستا رب داسې خلقو د پارہ چا چې د کم عقل توب د وجه نه شرک اوکړو بیا هغوی دې نه پس توبه اوکړه، او د خپل اعمالو اصلاح شي اوکړه، نو ستا رب ددوی د جهالت یا د توبې نه پس ډیر بخښني والا اولوځي رحمت والا دې.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: تجاح: د تجادل صله چونکه (عن) نه رازی ځکه مفسر علام اشاره اوکړه چې تجادل د تخاصم په معنی کېنې دې،

قوله: لا یعمها غیرها: یعنی چاته به د چا غم نه وی، بلکه هر سرې به نفسی نفسی اوازونه کوی. قوله: جزاء: په دې کېنې د مضاف حذف طرف ته اشاره ده، چې د توفی عمل هیڅ معنی نشته، ځکه چې د اعراضو انتقال نه کیږی.

قوله: لا تهاجر: دا د (هاجر الغبار) نه ماخوځ دې، په معنی د دوږو الوزولو، او په فارسی کېنې په معنی د تاراج شد.

قوله: لباس الجوع: لوږې او ویرې لره شي د لباس سره مشابهت ورکړو، په دواړو کېنې وجه تشبیه دا ده، چې څنگه لوږه او ویره د انسان جسم د څلورواړو طرفونو نه گیر کړی، او ددې اثر په پورا جسم باندې وی، دغه شان لباس هم پورا جسم لره پتوی، ځکه شي د لوږې او د ویرې تشبیه د لباس سره ورکړه، او د ادراک شي د ځکلو سره ځکه تعبیر اوکړو چې د ځکلو سره د بعضې څیزونو ادراک کیږی.

قوله: لوصف الستکمر: په دې کېنې اشاره ده چې په لما تصف کېنې ما مصدریه ده.

قوله: الکذب: د لا تقولو د وجه نه منصوب دې.

قوله: هذا حلال: وهذا حرام: دا د الکذب نه بدل دې.

قوله: لهم: متاع، متاع قليل معدا، اولهم غیر مقدم دې.

سوال: یومر تالی کل نفس تمادل عن نفسها: دلته یو سوال پیدا کیږی چې په عن نفسها کېنې د نفس اضافت نفس طرف ته کیږی، حالانکه د مضاف او مضاف الیه په مینځ کېنې تغایر

پکار وی، گئی اضافه الشیء الی نفسه لازم راشی؟

جواب: اول نفس نه پورا د انسان جسم مراد دې، او د ثاني نفس نه ذات عبارت دې، کل انسان بمادل عن ذاته ولا یهم غیرها، د مجادله معنی غذر پیش کول.

[ایاتوله: ۱۲۰-۱۲۸]

(إِنَّ إِبْرَاهِيمَ كَانَ أُمَّةً) امانا فذوة جامعاً ليعصم الخیر (قَائِماً) مُطِيعاً (لِلَّهِ حَنِيفًا) غائلاً إلى الدين القيم (ولم يك من المشركين) (شاکراً الأنعمة اجتهاداً) اصطفاه (وهذا إلى صراط مستقیم) (وَأَتَتْهُا) فيه انجات (عن الفتنة) (في الدنيا حسنة) من الفتنة الحسن في كل أهل الأديان (وَأَنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَكُنِ الصَّالِحِينَ) الذين لهم النجاة العلی (لَمْ أَوْحِهَا إِلَيْكَ) يا محمد (أَنْ أَتَاهُمْ إِلَهُ) دين (إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ) كثر ردًا على زعم اليهود والنصارى أَنَّهُمْ عَلَى دِينِهِ (أَتَمَّاجِيلِ السَّيِّئِ) فرض تعظيمه (عَلَى الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ) على تبهم (وَهُمُ الْيَهُودُ أَمْرُوا أَنْ يَتَفَرَّغُوا لِلْعِبَادَةِ يَوْمَ الْحُجَّةِ) لَقَالُوا لَا نُهْدِيهِ وَاخْتَارُوا الشَّيْءَ فَشَدَّ عَلَيْهِمْ يَوْمَ (وَأَنَّ رَيْكَ لَيَبْغِيَنَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ) من أمره بأن يجب الطاعة وتُحلب الفاسق باليقين كخفته (أَدْرُ) الناس يا محمد (أَلَيْ سَمِيلَ رَيْكَ) دینه (بِالْحِكْمَةِ) بالقرآن (وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ) مَوَاضِعُهُ أَوْ الْقَوْلِ الرَّفِيعِ (وَجَادِلْهُمْ بَالْغَى) أي المجدالة التي (هِيَ أَحْسَنُ) كالدَّعَاءِ إِلَى اللَّهِ بِآيَاتِهِ وَالذَّعَاءِ إِلَى حُجَّتِهِ (إِنَّ رَيْكَ هُوَ أَعْلَمُ) أي عالم (بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُتَّبِعِينَ) لِمَنَازِلِهِمْ وَعَلَى قُلِّ الْأُمْرِ بِالْقِتَالِ وَنَزَلَ لَنَا قِيلَ خُزْرَةَ وَنَقَلَ بِهِ فَقَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَدْ رَأَى لَأَعْلَنَ بِسَنِينَ مِنْهُمْ مَكَانَكَ (وَأَنَّ عَاقِبَتَهُمْ فَهَاقِيُوا بِمِثْلِ مَا عَوْفَيْتَهُمْ بِهِ وَلَيْنَ صَدَقْتَهُمْ عَنِ الْإِنْفِطَامِ (هُوَ) أي العتير (يَخْتَرِ لِيَصَّابِينَ) كَفَتْ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَكَثُرَ عَنْ نَجْوَاهِ رَوَاهُ التَّبَارِ (وَأَصْبِرْ وَمَا صَبْرُكَ إِلَّا بِاللَّهِ) بوليه (وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ) أي الكفار (وَأَنْ لَمْ يُلْمِزُوا لِيُزِمِكَ عَلَى إِيمَانِهِمْ (وَلَا تَكُ فِي ضَيْقٍ مِمَّا يَمْكُرُونَ) أي لا تَهْتَمُ بِمَكْرِهِمْ فَإِنَّ تَامِرَكَ غَنِيَّتَهُمْ (إِنَّ اللَّهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا الْكُفْرَ وَالْفَاسِقِينَ) وَالَّذِينَ هُمْ مُحْسِنُونَ) بِالطَّاعَةِ وَالْعَتْرِ بِالْقَوْنِ وَالشَّعْرِ

ترجمه: بې شک ابراهيم ﷺ امام پيشوا وو، چې د تولو بنو عادتونو جامع وو، د الله فرمانبردار، صحيح دين طرف ته مخ کونکې وو، هغه د مشرکانو نه وو، د الله د نعمتونو شکرگزار وو، الله دې خپل خوښ جوړ کړې وو، او هغه ته چې نېغه لاره خوډلې وه، او مونږ هغه ته په دنيا کېنې بهتروالي ورکړې وو، او د هر مذهب او ملت کښ ددوی خه تذکره ده، په دې کېنې د غائب نه متکلم طرف ته التفات دې، او هغه به په آخرت کېنې هم د نیکوکارو نه وی، داسې خلقو د پاره اوچتې درجې دی، بیا اې محمد ﷺ مونږ ستا طرف ته وحی راولېږله، چې ته د ابراهيم حنيف د ملت تابعداري اوکړه، او ابراهيم د مشرکانو نه وو، دې آيت لره د يهوديانو او عيسايانو دې دعوي د رد د پاره مکرره کړو، چې دوی د ابراهيم ﷺ په ملت باندې دی، د خالي د ورغې عظمت هم په هغه خلقو باندې فرض کړې شوي وو، چا چې د خپل نبی سره

اختلاف اوکړو، او هغه یهود وو، دوی ته حکم ورکړې شوې وو، چې دوی د عبادت د پاره دې د جمعې په ورځ باندې فارغ وی نو دوی اووئیل چې مونږ د دې اراده نه کوو یعنی مونږ دا نه خوښوو او دوی د هغې ورځ خوښه کړه، نو الله تعالی د هغې په ورځ باندې لږه سختی اوکړه او یقیناً ستا رب چې په کوم غیز کېنې دوی اختلاف کوی د قیامت په ورځ باندې به د هغې په باره کېنې فیصله اوکړی، په داسې طریقه چې فرمانبردارو ته به ثواب ورکړی او د یوم السبت بې حرمتی کولو والو ته به عذاب ورکړی، ای محمد ﷺ د خپل رب دین طرف ته په حکمت سره یعنی د قرآن په ذریعه او د ښو نصیحتونو په ذریعه د هوت ورکړه، یا په نرمی سره دعوت ورکړه، او دوی سره په ښې طریقی سره بحث اوکړه، مثلاً د الله د آیتونو په ذریعه الله طرف ته رابلل، او د هغې دلائلو طرف ته دعوت ورکول یقیناً ستا رب هغه خلقو لره ښه پیژنی، څوک چې د هغه د لارې نه اوریدلې وی، او هغه د هدایت کړې شوو خلقو ته هم خبردار دې، لهذا هغه به دوی ته سزا ورکړی، او دا حکم د جهاد حکم د نازلیدو نه مخکېنې دې، او راروان آیت هغه وخت نازل شو، چې کله حمزه رضی الله عنہ شهید کړې شو، او د هغوی پوزه سترگې کټ شول، نو حضور ﷺ چې کله دوی اوکتل نو ونې فرمائیل چې څه به اویا کسان دده په ځانې باندې مثله (مسخ) کوم، او که ته بدله اخلې نو صرف دومره واخله چې څومره تاته تکلیف درسیدلې دې، او که ته د انتقام نه صبر اوکړې نو دا صبر د صبر کونکو د پاره ډیر بهر دې، چنانچه حضور ﷺ د خپلې ازادې نه واړیدلو، او د خپل قسم کفاره نه ادا کړه، «رواه البزار» ته صبر اوکړه یقیناً ستا صبر کول د الله په توفیق سره به وی، او ته ددوی د ایمان په باره کېنې د سخت حریص کیدو د وجه نه چې دوی ایمان نه راوړی نو تاسو خفه کېږئ مه، او ددوی مکرونو نه دې ستا زړه نه تنگیږی، یعنی ددوی مکرونو سره خفه کېږه مه، ځکه چې مونږ یقیناً ددوی په مقابله کېنې ستا مدد گاریو، بې شکه الله هغه خلقو سره دې، چې د کفر او د گناه نه ځان بچ کوی، او دمدد او نصرت په ذریعه، د هغه خلقو سره دې، چې د طاعت او د صبر په ذریعه نیکان دې.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: امة: لفظ د امة په باره کېنې د مفسرینو نه ډیر اقوال منقول دی، په دې آیت کېنې د امة اطلاق په ابراهیم رضی الله عنہ باندې شوې دې، یا خو ابراهیم رضی الله عنہ یواځې په ټولو کمالی صفتونو باندې متصف کیدو د وجه نه د یو امت قائم مقام وو، لکه چې یو شاعر وائی:

لِس مِنَ اللَّهِ عَمَلُكَ اِنْ يَمِمْ الْعَالَمُ وَاحِدُ

دویمه وجه د ابراهیم رضی الله عنہ ته د امت وئیلو دا هم کیدې شی چې دوی په خپله زمانه کېنې یوازې مومن وو، باقی ټول کافران وو، ددې وجه نه دوی ته امت اووئیلې شو، دریمه وجه داده، چې امة په معنی د ماموم، یعنی مقتدا او امام، ځنګه چې الله تعالی

بنا الى السماء المأبىة فاستفتح جهنم فليل من آت قال جهنم فليل ومن منك قال محمد فليل أو قد
 بعث إليه قال قد بعث إليه فليع لنا فإذا أنا بهارون فرحب بي ودعا لي بخير لم خرج بنا إلى السماء
 السابعة فاستفتح جهنم فليل من آت قال جهنم فليل ومن منك قال محمد فليل أو قد بعث إليه قال
 قد بعث إليه فليع لنا فإذا أنا بموسى فرحب بي ودعا لي بخير لم خرج بنا إلى السماء السابعة فاستفتح
 جهنم فليل من آت قال جهنم فليل ومن منك قال محمد فليل أو قد بعث إليه قال قد بعث إليه فليع
 لنا فإذا أنا بإبراهيم فإذا هو مستبید إلى التبت المغفور وإذا هو يدخله كل يوم سنون ألف ملك ثم لا
 يعودون إليه لم ذهب إلى سيرة المتقي فإذا أوزارها كالأذن الفيلة وإذا نزلها كالقيلاب فلما غشيا من امر
 الله ما غشيا بعثت لما أحد من خلق الله تعالى يستطيع أن يعبقها من غشها قال فأوحى الله إلي ما
 أوحى وفرح علي في كل يوم وثلاثة خمسين صلاة فنزلت حتى انتهت إلى موسى فقال ما فرحت بك
 على أنك قلت خمسين صلاة في كل يوم وثلاثة قال ارجع إلى ربك فاسأله التخفيف لأن أنك لا تطيق
 ذلك وإني قد بلغت بني إسرائيل وخبرتهم قال فرجعت إلى ربّي فقلت أي رب خفف عن أمي لحط عني
 غمسا فرجعت إلى موسى قال ما فعلت فقلت قد عط عني غمسا قال إن أنك لا تطيق ذلك فارجع إلى
 ربك فاسأله التخفيف لأنك قال فلم أزل أرجع بين ربّي وبين موسى وتخط عني غمسا غمسا حتى قال
 يا محمد هي خمس صلوات في كل يوم وثلاثة بكل صلاة عشر فليكن خمسون صلاة وعن هم بعتة فلم
 يغمقها بحيث له عنته لأن عيلها بحيث له عشا وعن هم بعتة ولم يغمقها لم تكذب لأن عيلها كبت له
 سبعة واحدة فنزل حتى انتهت إلى موسى فأخبرته فقال ارجع إلى ربك فاسأله التخفيف لأن أنك لا
 لا تطيق ذلك فقلت قد رجعت إلى ربّي حتى استغفرت رزاة الشيخان واللفظ يسلم وزوى الحاكم في
 المسترك من بن عباس قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم رأيت ربي عز وجل قال تعالى (واتينا
 موسى الكتاب العروة وجعلناه هدى لبني إسرائيل) ل (أ) ن (لا يخذوا من قومي شيئا) يفوضون إليه
 أمرهم وفي إرادة تجعلوا بالقولانية الطاعة فإن زائدة والقول مضمر يا (فريضة من حملت أمه نوح) في السيف
 (إنه كان عبدا شكورا) عبيد الشكر لنا عابدا في جميع أسواله (واقضينا) أوصا (إلى بني إسرائيل في
 الكتاب) القوزة (لتقيدن في الأرض) أرض الشام بالمعاصي (مرتين) وكنتن علوا كوبرا تبون بعا
 غيظنا (فإذا جاء وعد أولاهما) أولى مرتين الفساد (بعثنا عليكم عبادنا أولى بأس شديدا) اصحاب قوة
 في العزب والنطش (فهاؤم) تردوا يطلبكم (عجلال الديار) وسط دياركم ليفعلوكم وتسونكم (وكان وعدا
 مقعولا) وقد استدوا الأولى بقتل زجر فبعث عليهم جالوت وغنودهم فقتلوهم وسبوا أولادهم وخزوا بنت
 انقبس (لمردنا لكم الكرام) الذلّة والفتنة (عليهم) بعد مائة سنة بقتل جالوت (وأمددناكم بأموال
 وبنين وجعلناكم أكثر نفورا) عشرة ذلك (إن أمتنتم بالطاعة) أمتنتم لأنكمكم لأن نوابه لها (وإن
 كسأتم بالسداد) فلها) إساءتكم (فإذا جاء وعد الثرة) الثرة (الآخرة) بقلناهم (ليسوا ووهوهم) يخبرونكم
 بالقتل والسبي خزنا يظهر في وجوهكم (وليدخلوا المسجد) بنت انقبس ليفخروهم (كنا دخلوا) وخزوة

نو اچانک زمونې ملاقات حضرت ادم ﷺ سره اوشو نو حضرت ادم ﷺ ماته مرجبا اوئيل، او ماته نې د خير دعا اوکړه، بيا جبرائيل ﷺ څه دويم اسمان ته بوتلم، نو جبرائيل ﷺ دستک اوکړو، نو د هغوی نه تپوس اوکړې شو چې څوک؟ نو ونې فرمائيل چې جبرائيل یم، تپوس اوکړې شو، چې تاسره نور څوک شته؟ ونې فرمائيل محمد ﷺ، معلومه کړې شوه چې ايا دوی رابللې شوې دي؟ جواب نې ورکړو چې او رابللې شوې دي، چنانچه زمونږ د پاره دروازه کولاؤ کړې شوه، نو اچانک د يحيى او عيسى عليهما السلام سره ووم، کوم چې د ترور ځامن دي، دواړو ماته مرجبا اووئيل، او د خير دعا نې راته اوکړه، بيا جبرائيل ﷺ څه دريم اسمان ته بوتلم، نو جبرائيل ﷺ دستک اوکړو، تپوس اوکړې شو چې څوک؟ ونې فرمائيل جبرائيل، سوال اوشو چې تاسره څوک دي؟ جواب نې ورکړو چې محمد ﷺ، معلومه کړې شوه چې هغه رابللې شوې دي؟ که نه؟ ونې فرمائيل چې رابللې شوې دي، نو زمونږ د پاره دروازه کولاؤ کړې شوه، نو اچانک زمونږ ملاقات يوسف ﷺ سره اوشو، اومې کتل نو پته اولريدله چې د ټول حسن نه هغوی ته نيم ورکړې شوې دي، نو هغوی ماته مرجبا اووئيل، او د خير دعا نې اوکړه، بيا جبرائيل څه څلورم اسمان ته بوتلم، نو جبرائيل ﷺ دستک اوکړو، تپوس اوکړې شو چې څوک؟ ونې فرمائيل جبرائيل، سوال اوشو چې تاسره څوک دي؟ جواب نې ورکړو چې محمد ﷺ، معلومه کړې شوه چې هغه رابللې شوې دي؟ که نه؟ ونې فرمائيل چې رابللې شوې دي، نو زمونږ د پاره دروازه کولاؤ کړې شوه، نو اچانک زمونږ ملاقات ادریس ﷺ سره اوشو نو هغوی ماته مرجبا اووئيل او د خير دعا نې راکړه، ددې نه پس جبرائيل ﷺ څه پنځم اسمان ته بوتلم، نو جبرائيل ﷺ دستک اوکړو، تپوس اوکړې شو چې څوک؟ ونې فرمائيل جبرائيل، سوال اوشو چې تاسره څوک دي؟ جواب نې ورکړو چې محمد ﷺ، معلومه کړې شوه چې هغه رابللې شوې دي؟ که نه؟ ونې فرمائيل چې رابللې شوې دي، نو زمونږ د پاره دروازه کولاؤ کړې شوه، نو اچانک زمونږ ملاقات هارون ﷺ سره اوشو، نو هغه ماته مرجبا اووئيل او د خير دعا نې راته اوکړه، بيا څه جبرائيل ﷺ څه شپږم اسمان ته بوتلم، نو جبرائيل ﷺ دستک اوکړو، تپوس اوکړې شو چې څوک؟ ونې فرمائيل جبرائيل، سوال اوشو چې تاسره څوک دي؟ جواب نې ورکړو چې محمد ﷺ، معلومه کړې شوه چې هغه رابللې شوې دي؟ که نه؟ ونې فرمائيل چې رابللې شوې دي، نو زمونږ د پاره دروازه کولاؤ کړې شوه، نو اچانک زمونږ ملاقات موسی ﷺ سره اوشو، هغوی ماته خوش امدید اووئيل او ماته نې د خير دعا اوکړه، بيا جبرائيل ﷺ څه اووم اسمان ته بوتلم، نو جبرائيل ﷺ دستک اوکړو، تپوس اوکړې شو چې څوک؟ ونې فرمائيل جبرائيل، سوال اوشو چې تاسره څوک

دی؟ جواب نہی ورکړو چې محمد ﷺ، معلومه کړې شوه چې هغه رابللي شوې دې که نه؟ ونې فرمائیل چې رابللي شوې دې، نو زمونږ د پاره دروازه کولاړ کړې شوه، نو اچانک زمونږ ملاقات ابراهيم عليه السلام سره اوشو، هغوی بیت المعمور ته ډډه وهلې وه، او په دې کښې روزانه اویا زړه فرشتې داخلېږي، ددې نه پس دوباره د هغې نمبر نه راځي، بیا ئې څه سدرۃ المنتهی ته بوتلم، نو اومې کتل چې د هغې پانړې د هتيانو د غوږونو هومره وې، او د هغې میوې د چاټن (ځم) برابر وې، چې کله دې اونې لره د الله حکم پته کړه یعنې چې کوم نور پټ کړه، نو ددې اونې حالت داسې بدل شو، چې د الله یو مخلوق به ددې د حسن تعریف اونکړې شی، نبی ﷺ اوفرمائیل چې ددې نه پس الله چې زما طرف ته کومه وحی غوښتله ونې کړه، او ما باندې پنځوس وخته مونږ فرض کړې شو، چنانچه چې کله څه لاندې راغلم، نو موسی عليه السلام څما نه تپوس اوکړو چې ستا رب ستا په امت باندې څه فرض کړل، نو اومې وئیل چې پنځوس مونږونه روزانه، نو موسی عليه السلام اوفرمائیل چې واپس لاړ شه او د الله نه د تخفیف سوال اوکړه، ځکه چې ستا امت ددې بوجه اوچتولې نشی، او ما بنی اسرائیل څه ازمینبت کړی دی، نبی ﷺ اوفرمائیل چې څه خپل پروردگار ته واپس لاړم نو عرض مې اوکړو چې ای پروردگار څما په امت باندې سپکوالې اوکړې، نو ماته پنځه مونږونه کم کړې شول، ددې نه پس موسی عليه السلام ته لاړم، هغوی تپوس اوکړو چې تاسو څه اوکړل؟ ما عرض اوکړو چې پنځه مونږونه کم شول، نو موسی عليه السلام اوفرمائیل چې ستا امت ددې بوجه هم اوچتولې نه شی، خپل رب ته واپس لاړ شه او د خپل امت د پاره د سپکوالې سوال اوکړه، نو حضور ﷺ اوفرمائیل چې ما د موسی عليه السلام او د رب په مینځ کښې مسلسل چکړې وهلې، او الله تعالی به په هر ځل باندې پنځه مونږونه معاف کول، تر دې چې الله تعالی اوفرمائیل ای محمد ﷺ په شپه او ورځ کښې دا پنځه مونږونه دی او د هر مونږ په عوض باندې د لس مونږونو ثواب دې، دغه شان دا ټول پنځوس مونږونه شول، او کوم کس چې د نیکنۍ اراده اوکړه او عمل ئې اونکړو نو د هغه د پاره یوه نیکی لیکم، او که هغه عمل اوکړو نو د هغه د پاره لس نیکنۍ لیکم، او کوم سړې چې د گناه اراده اوکړی او هغه وخت هغه کار اونکړی نو څه هغه نه لیکم، او که هغه دا کار اوکړی نو د هغه د پاره یوه بدی لیکم، ددې نه پس څه موسی عليه السلام ته لاړم، نو ما ددې صورت حال خبر ورکړو، نو بیا موسی عليه السلام اوفرمائیل چې ستا امت ته به دا هم گرانه شی، خپل رب ته لاړ شه او د سپکوالې سوال ترې اوکړه، نو هغوی ﷺ اوفرمائیل چې څه بار بار د خپل رب مخکښې حاضر شوم اوس ماته شرم رازی، رواه الشیخان، او الفاظ د مسلم دی، او حاکم په مستدرک کښې د ابن عباس نه روایت کړې دې، چې رسول الله ﷺ خپل رب لیدلې وو،

الله تعالی فرماني او مونږ موسی ﷺ ته کتاب تورات ورکړو او مونږ دې د پنی اسرائیلو د پاره
 رهنا جوړ کړې وو چې هماغه سوا بل څوک کار ساز مه جوړوئ، چې هغه ته خپل معاملات
 حواله کړئ، او په یو قرامت کښې (تتخذوا) بطور التفات تاه فوقانیه سره ده، (ان زائده
 او لفظ قول) مضمر دې، اې د هغه خلقو اولاد، څوک چې مونږ نوح ﷺ سره په کشتی کښې
 سوار کړل، هغه همونږ شکر گذار بنده وو، یعنی زمونږ ډیر شکر کولو والا، په هر حالت کښې
 تعریف کولو والا، او مونږ پنی اسرائیل ته د وحی په ذریعه په تورات کښې ښکاره وئیلې وو،
 چې تاسو به د شام په ملک کښې د گناهونو په ذریعه دوه ځله فساد جوړوئ، او تاسو به ډیر
 لوی زیاتنې کوئ، یعنی ډیر ظلم به کوئ، او چې کله دې دواړه موقعو کښې یعنی دفساد په
 دواړو موقعو کښې اولنې موقع راغله، نو مونږ ستاسو د سزا د پاره داسې بندگان راولېږ چې ډیر
 قوت والا وو، یعنی په جنگ او نیولو کښې ډیر تکړه وو، هغوی ستاسو په تلاش کښې
 ستاسو کورونو ته دته شول، چې هغوی تاسو قید یا قتل کړی، او د الله دا وعده خو پورا
 کیدل وو، او دې خلقو اولنې فساد د زکریا ﷺ د قتلولو سره اوکړو، نو الله تعالی په
 دوی باندې جالوت او دهغه لښکر راولیږلو، چې هغه دوی قتل کړل، نو ددوی اولاد نې
 قیدیان کړل، او بیت المقدس نې وران کړو، بیا مونږ ستاسو د جالوت د قتل نه سل کاله
 پس، په دوی باندې ددبده او غلبه واپس کړه، یعنی ستاسو ورځې مو واپس کړې، او مال
 او اولاد سره مو ستاسو مدد اوکړو، او مونږ تاسو لوی ډلې والا جوړ شئ، او مونږ اووئیل که
 چرې تاسو د اطاعت په ذریعه ښه کارونه اوکړل، نو خپلې فائده د پاره ځکه چې ددې اجر
 تاسو ته به میلا ژیږی، او که د فساد په ذریعه تاسو خراب اعمال اوکړل، نو ددې سزا به هم
 ستاسو وی، او چې کله (ستاسو د فساد) دویمه موقع راغله، نو بیا مونږ دوی راولیږل، چې
 هغوی ستاسو مخونه وران کړی، یعنی هغوی تاسو ته د قید او د قتل په ذریعې داسې
 خفگان اورسوی چې د هغې اثر ستاسو په مخونو باندې پریوزی، او دا چې هغوی مسجد
 یعنی بیت المقدس ته داخل شئ، او هغه وران کړی، څنگه چې هغوی مخکښې داخل شوي
 وو، او بیت المقدس نې وران کړی وو، او هغه مکمل تن نس کړی، چې په گوم باندې هغوی
 علیه حاصله کړې ده، او دوی حضرت یحیی ﷺ شهید کولو سره دویم فساد جوړ کړو، نو
 الله تعالی په دوی باندې بخت نصر راولیږلو، هغه په دوی کښې په زرگونو خلق قتل
 کړل، او د هغوی اولاد نې قید کړل، او بیت المقدس نې وران کړو، او مونږ کتاب تورا،
 کښې اووئیل که دویم ځل نه پس هم تاسو توبه اوکړه، نو امید دې چې ستاسو رب په پناه
 باندې رحم اوکړی، او که تاسو بیا فساد جوړ کړو، نو بیا به مونږ سزا ورکړو، چنانچه د حضرت
 محمد ﷺ تکذیب کولو سره نې بیا فساد اوکړو نو الله په دوی باندې د قریظه د قتل،
 او د بنو نظیر د وطن نه د ویستلو او په دوی باندې د جرمانې لگولو د پاره محمد ﷺ

په دوی باندې مسلط کړو، او جهنم مونږ د کافرانو د پاره قيد خانه جوړه کړې ده، بې شکه قرآن د نېغې لارې طرف يعنی درميانی او صحيح لارې ته رهنمائی کوي، او نیک عمل کونکو مومنانو ته ددې خوشخبري ورکوي چې ددوی د پاره لوڼې اجر دي، او کوم خلق چې په آخرت باندې ايمان نه راوړی هغوی ته ددې خبرې خبر ورکوي چې مونږ ددوی د پاره دردناک عذاب تيار کړې دي، او هغه اور دي.

د قیوداتو فوائد او تسهيل

قوله: سبحانه: دا د فعل محذوف مصدر دي، ای سمع الله سبحانه
قوله: ليلا نصب على الظرفية: يعنی ليلا، د اسری ظرف زمان دي، نه چې مفعول، ځکه اسرا، او سرا دواړه لازم دي.

سوال: اسری، سیر فی الليل ته وائی، بیا د ليلا د ذکر کولو څه ضرورت وو؟
جواب: دا دي چې سیر فی الليل اگرچې په اسری کښې داخل دي، خو ليلا نکره ذکر کولو سره د لېږې مودې طرف ته اشاره شوې ده، د ليلا تنوین دلته د قلت د پاره دي.

قوله: لبعده منه: دا د مسجد اقصی وجه تسمیه طرف ته اشاره کوي، ځکه چې د مسجد حرام او د مسجد اقصی په مینځ کښې د یوې میاشتنې مزل دي، یا ځکه چې دغه وخت د مسجد حرام او د مسجد اقصی په مینځ کښې هیڅ یو مسجد نه وو، ددې وجې نه ددې نوم مسجد اقصی کیڅودلې شو.

قوله: كالقلال: قلال، دقلة جمع ده، په معنی د منگی، غونډی.

قوله: لاتتخذوا: ان مصدریه دي، او لام د تعلیل مصدر دي، کوم چې شارح ښکاره کړې دي، لاتتخذوا په حذف د نون سره منصوب دي، او لا نافية ده، او دا ترکیب یاء د تختانیه په صورت کښې دي، او د تاخو قانیه په صورت کښې د نون په حذف سره به مجزوم وی، او لانهیه به وی، او دلته (ان) به زائده وی

قوله: القول مظهر: اي قولاً لهم لاتتخذوا، او بعضې حضراتو وتیلې دي، چې ان مفسره کیدل راجح دی، ځکه چې اتینا د قلنا په معنی کښې دي، کوم چې د ان مفسره د پاره شرط دي.
قوله: نفیرا: دا د نفر جمع دي، په معنی د خاندان، جمعیت.
قوله: ان اسأمر فلها:

سوال: نقصان د پاره صله علی رازی، حالانکه دلته لام استعمال شوې دي، کوم چې د نفع د پاره استعمالیږي؟

جواب: دا ازدواج، یعنی د مقابلې په توګه د (علی) په ځانې لام استعمال شوې دي.

[ايات نو: ۱۱-۲۲]

وَيَذَرُ الْإِنْسَانَ بِالْقَفَىٰ عَلَىٰ نَفْسِهِ وَأَعْلَمَ إِذَا خُفِرَ (مُحَافَظَةً) أَنِ كَذَبَهُ لَهٗ (بِالْقُرْآنِ) كَانَ الْإِنْسَانُ الْجَنَىٰ (مُجْرِمًا) بِالْبُعْدِ عَلَىٰ نَفْسِهِ وَعَظَمَ الظَّرِّ فِي حَافِيهِ (وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ آيَاتَيْنِ) ذَاتَيْنِ عَلَىٰ لَنَرَتَا (مَحْشُورًا) آيَةَ اللَّيْلِ طَمَعْنَا لَوْرَهَا بِالطَّلَامِ يَسْتَكْبِرُوا فِيهِ (وَالْإِحَافَةُ لِلْبَانِ) (وَجَعَلْنَا آيَةَ الْبَارِ مُبْجِرَةً) أَنِ مُبْعِرًا فِيهَا بِالْمَوْتِ (يَتَبَكَّرُوا) فِيهِ (فَخَلَا مِنْ رَبِّكَمُ) بِالْكَسْبِ (وَلْيَتَلَوَّا) بِهِمَا (عَدَدَ الْيُسْبِينَ) وَالْحِسَابِ (بِالْأَزْفَانِ) (وَكُلُّ شَيْءٍ) مُخَاجٍ (لِّدِي) (فَجَعَلْنَا كُلَّ جَبَلٍ) بُنْيَانًا نَّبِيًّا (وَكُلُّ إِنْسَانٍ أَلْفُ مَرَّةٍ طَارِدًا) عَمَلُهُ يَحْمِلُهُ (فِي عَقَبِهِ) خَسَنَ بِالْكَثْرِ لِأَنَ الْكُزُومِ فِيهِ أَخَذَ (وَقَالَ) مُجَاهِدٌ مَا مِنْ عَزْلُودٍ يُؤَلَّدُ إِلَّا وَفَىٰ عَقَبُهُ وَرَفَّةٌ مَكْتُوبٌ فِيهَا خَفِيٌّ أَوْ سَعِدٌ (وَمُحَرِّبٌ لَهُ) يَوْمَ الْقِيَامَةِ كَيْفَاتُهَا مَكْتُوبٌ فِيهِ عَمَلُهُ (يَلْقَاهَا) مَشْهُورًا (مِلْطَانِ) لِكِتَابِهِ قَالَ لَهُ (أَقْرَأْ كِتَابَكَ) كَفَىٰ بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيبًا (مَحَاسِبُ) (مَنْ) أَهْتَدَىٰ قَلَامًا يَحْتَدِي لِيُنْقِرَ (لِأَنَ) لُؤَابِ (مُخِينَةٍ) لَهُ (وَمَنْ خَلَّ) قَلَامًا يَجِلُّ عَلَيْهِمَا لِأَنَ إِسْمَهُ عَلَيْهِمَا (وَلَا تُزِدُ) نَفْسَ (وَأَزِدُ) آيَةً أَنِ لَا تَحْمِلُ (وَنَبِيٌّ) نَفْسَ (أُخْرَى) وَمَا كُنَّا مُصْطَفِينَ) أَخَذَ (حَتَّىٰ تَبْهَتَ رُسُلًا) يَنْبَنُ لَهُ مَا يَجِبُ عَلَيْهِ (وَإِذَا أَرَدْنَا أَنَ نُهْلِكَ قَرْيَةً) أَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا فَتَضَعُهَا بِنَفْسِي رُسُلَانَا بِالطَّاعَةِ عَلَىٰ إِنْسَانٍ رُسُلَنَا (فَقَسَّوْا فِيهَا) فَخَرَجُوا عَنْ أَمْرِنَا (فَحَقَّقْنَا عَلَيْهِمَا الْقَوْلَ) (وَالْعَذَابَ) (فَلَمَّعْرُؤَاهَا تَذَكَّرُ) أَهْلُهَا مَا أَهْلُهَا (وَتَعْرِبُهَا) (وَكَمْ) أَنِ عَجِيزًا (أَهْلُهَا مِنَ الْقُرُونِ) الْأُمَمِ (مَنْ) يَبْعُدُ نَوْحًا وَكَيْ يَرِيكَ بِذُنُوبٍ عِبَادَةَ خَيْرًا بِخَيْرٍ (عَالِمًا) بِتَوَاتُيْهَا وَظَوَائِرِهَا وَبِهِ يَتَقَلَّبُ بِمَلُوبٍ (مَنْ) كَانَ يُرِيدُ بِغَنِيٍّ (الْمُجَاهِلَةَ) أَنِ الدُّنْيَا (عَمِلَ) لَهُ فِيهَا مَا نَشَاءُ لِمَنْ نُرِيدُ (بِالصَّبْرِ) لَهُ يَذَلُّ مِنْ لَهُ (لِإِعَادَةِ) الْخَارِ (رُئُوسًا) جَعَلْنَا لَهُ فِي الْأَجْرَةِ (جَهَنَّمَ) صَلَاحًا) يَدْخُلُهَا (مَذْمُومًا) مَلُومًا (مَذْمُومًا) مَطْرُودًا عَنْ الرِّحْمَةِ (وَمَنْ) أَرَادَ الْأَجْرَةَ وَسَعَىٰ لَهَا سَعْيَهَا (غَبِلَ) عَمَلُهَا (الْآخِرَ) بِهَا (وَهُوَ مُؤْمِنٌ) حَالُ (وَقَوْلُكَ) كَانَ سَعْيُهُمْ مَشْهُورًا (عِنْدَ اللَّهِ) أَنِ عَمِلُوا عَمَلًا عَلَيْهِ (كُلًّا) مِنَ الْفَرِيقَيْنِ (يَحْمَدُ) نَفْطِي (هَؤُلَاءِ هَؤُلَاءِ) يَذَلُّ (مِنْ) مُتَقَلَّبُ يَنْجِدُ (عَطَاكَ) رِيكَ فِي الدُّنْيَا (وَمَا كَانَ عَطَاكَ رِيكَ) فِيهَا (فَتُظَلُّوْا) مُنْفَوْغًا عَنْ أَخَذَ (أَلْظُرْ كَيْفَ) فَجَعَلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ فِي الرِّزْقِ وَالْجَاهِ (وَلَا أَجْرَةَ الْكُذِبِ) أَكْثَمَ (فَرَجَاتٍ) وَأَكْثَرُ كُلُّ جَبَلٍ مِنَ الدُّنْيَا لِنَنْبِيٍّ (الْإِغْتَاءَ) بِهَا دُونَهَا (لَا) تَجْعَلُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ فَتَقْعُدَ مَعَهُمْ جَنُودًا (لَا) تَأْخُذُكَ

ترجمہ: او چي کله د انسان زړه تنگ شي نو د خپل خاندان د پاره داسي خبري کوي څنگه چي د هغوی د پاره د خبر دعا کوښي، او هر انسان، د خان دپاره خبرو کولو کښي جلد باز او انجام نه ناخبره واقع شوي دي، او مونږ شپه او ورځ زمونږ په قدرت باندې دلالت کولو د پاره ښي پيدا کړي دي، نو مونږ د شپي نښه تياره جوړه کړه، يعنی مونږ د هغې نور په تيارې سره ختم کړو چي تاسو په هغې کښي ارام حاصل کړئ، او په آية اللیل کښي اضافت بيانیه دي، او مونږ د ورځي نښه رڼا جوړه کړه، يعنی داسي چي په هغې کښي د رڼا د وجه نه هر څيز په نظر راځي، او چي تاسو د کار کسب په ذریعه د خپل رب فضل تلاش کړئ، او دا چي

تاسو ددې په ذریعہ سره د کلونو شمیر او د وختونو حساب او کړئ، او مونږ د هر ضرورت خیز پورا تفصیل سره ذکر کړې دې، یعنی ښکاره مو بیان کړې دې او مونږ د هر کس عمل د هغه د غاړې څار کړې دې، چې کوم هغه او چټ کړې دې، غاړه ئې خاص طور سره ځکه ذکر کړه، چې په غاړه کښې نیول سخت وی، او مجاهد وئیلی دی چې یو ماشوم نه پیدا کیږي خو دا چې د هغه په غاړه کښې یو خط وی، چې په هغې کښې لیکلې وی چې دا بدن نصیبه دې یا خوش نصیبه، او د قیامت په ورځ به مونږ د هغه اعمال نامه راویسو او مخې ته ئې کیږدو، چې په هغې کښې به د هغه عمل لیکلې شوې وی، کوم چې به هغه د ښکاره کتاب پشان او گوري، (بلقاه او منشورا) د کتاب صفت دې او ورته به او وئیلې شی ته خپله اعمال نامه خپله اولوله، نن ته خپله د محان نه حساب اغستلو د پاره کافی یې، چا چې هدایت او موندلو هغه د خپلې فائدې د پاره هدایت او موندلو، ځکه چې د هغه د هدایت ثواب هم د هغه د پاره دې، او څوک چې د لارې نه واوریدلو نو د اوریدلو نقصان هم د هغه دې، ځکه چې د گمراهۍ گناه هم په هغه باندې ده، او یو گنهگار کس به د بل گنهگار کس بوج او چټولې نشی، او زموږ سنت نه دی چې مونږ څوک د رسول لپلو نه مخکښې چې هغه ته د هغه واجبات وځانی عذاب ورکړو، او چې مونږ د یو کلی د هلاکولو اراده او کړو نو د دې کلی مالدار خلقو لره یعنی د هغه کلی سردارانو ته د خپل رسول په ذریعې سره د تابعدارنۍ حکم ورکړو، نو هغوی د دې حکم نافرمانی کوی، یعنی زموږ د حکم نه مخ اړوی، نو په دوی باندې د عذاب فیصله نافذه شی، نو مونږ دوی پورا طور سره نیست اوناوېد کړو، یعنی د دې کلی خلقو لره بریادولو سره، دا کلی هم ختم کړو، او د نوح (علیه السلام) نه پس مونږ غومره کلی تیار کړل او ستا پروردگار خپلو د بندگانو د گناهونو نه باخبر او ټول هر څه ته د کتلو په اعتبار سره کافی دې، یعنی د ښکاره او د پټو خبرو نه خبردار دې، او خبر او بصیر سره بدذنب متعلق دې، مونږ سره موجود نسخه کښې هم داسې ده، (غالباً چې دا خطا ده اصل عبارت داسې پکار و وینوږو بتعلق بمخبروا و بصیر) او کوم کس د خپل عمل بدله په دنیا کښې غواړی، نو مونږ چې غومره غواړو او چاته زړ ورکول غواړو نو هغوی ته ئې په تیزۍ سره ورکړو لمن نرید، د (له) نه د اعاده جار سره بدل دې یا ددوی د پاره په آخرت کښې جهنم مقرر کړو، چه په هغې کښې په هغوی ذلیل او مردود شوی داخلېږی او دچا اراده چه د آخرت وی او هغه دهغې لائق عمل هم کړې وی حال داچه هغه مؤمن هم وی همدا هغه خلق دی چې د دوی د اعمالو د الله په نیز قدر دې، او مقبول او د اجر لائق دی او مونږ په دواړو دلو کښې هرې یوې ته دې ته هم او دې ته هم د ښانت سامان ورکړو، هؤلا و هؤلا، د کلا نه بدل دې، او (من) د نمد متعلق دې، په دنیا کښې دا ستاد رب ورکړه ده، او په دنیا کښې ستا د رب ورکړه منع کونکې څوک نشته، یعنی د چا نه هم څه منع کونکې نشته او گوري مونږ رزق او مرتبه کښې بعضو لره په بعضو باندې څنگه فضیلت ورکړو، او آخرت خود

در جو په اعتبار سره د دنیا نه ډیر فضیلت لری، لهذا د آخرت طرف ته د توجو ضرورت دې، نه چې دنیا طرف ته د الله سره د هغه نه پخیر بل معبوده نه نېسه، گنې نو ملائته او یې یارو مددگار به ناست پاتې شي، چې ستا به څوک مددگار نه وی.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: **الهنس**، په دې کښې اشاره ده چې په الانسان کښې الف لام د جنس دې، نه چې د استعراق، لهذا اوس دا اعتراض نشی راتلې چې ټول انسانان په دعا کښې جلدی نه کوی.

قوله: **الإضافة للبيان**، یعنی په آیه اللیل کښې اضافت بیانیه دې، دا ددې شبهې جواب دې چې مضاف د مضاف الیه نه غیر وی، حالانکه په آیه اللیل کښې مضاف او مضاف الیه یو دی؟

د جواب حاصل دادې چې دا اضافت بیانیه دې، او دا اضافت د عددالی العدود قبیل نه دې، څنگه چې په عشرسین کښې اضافت بیانیه دې، په آیه النهار کښې هم دا صورت دې قوله: **ای مبعرفیها**، په دې کښې مجاز عقلی دې ځکه چې ورځ نه گوری بلکه په ورځ کښې کتلې شی، د علاقې د ظرفیت د وجه نه اضافت نهار طرف ته شوې دې، یعنی اسم فاعل ذکر دې او ظرف مراد اخستلې شوې دې.

قوله: **بالضوءای بسبب الضوء** دې.

قوله: **الزمناء طائفة فی عتقه**، د ډیر لزوم بیانولو د پاره دا یو عربی تعبیر دې، د عربو عادت دا دې چې کله به یو اهم کار پېښ شو نو هغوی به د مرغی نه پال اخستلو، ددې صورت به دا وو چې مرغی به ئې والوزوله یا هغه به په خپله والوته، که هغه به نسی طرف ته لاړه نو دا به ئې نیک فال گنرلو، چې کله په عربو کښې دا رواج عام شو، نو نفس شر او خیر به یې د مرغی سره تعبیر کولو، او دا د قصه الشی بسملازمه نه قبیل نه شماریدلو.

قوله: **بعض بالذکر**، دا ددې سوال جواب دې چې اعمال د ټولو انسانو د پاره لازم وی نه چې صرف دخت د پاره، حالانکه اعمال دلته د خت د پاره لازم گنرلې شوې دې؟ د جواب حاصل دادې چې څنگه قلاده «د غارې هار» غارې لازم غیر منفک وی، دغه شان د انسان اعمال دانسان د پاره لازم دی. په دې تعبیر کښې د ډیر لزوم او د ډیر همیشگیریت طرف ته اشاره کړې شوې ده.

قوله: **وقال المجاهد: الغد مجاهد** د قول مطابق په دې کښې به مجاز عقلی نه وی.

قوله: **صفهان لکناها**، یلغه جمله د کتاب صفت اول دې، او منشورا صفت ثانی دې، او دا هم صحیح دی چې منشورا د یلقاه د ضمیر مفعولی نه حال وی.

سرہ پہ احترام سرہ پہ نرمی خبری کورہ او پہ مینہ سرہ دوی تہ توتیہ، یعنی د خپلې عاجزی لاسونہ دوی تہ بنکته کورہ، ستا پہ دوی باندې د شفقت د وجہ نہ او داسې دھا کورہ چې اې پروردگار پہ دوی دواړو باندې خپل رحمت او کرہ څنگه چوی دوی په ماشوموالی کښې حماد پرورش په وخت په ما باندې شفقت کړې وو، د فرمانبردارنی نه څه چې ستاسو په زړونو کښې پټ دی هغه ستاسو رب ښه پیژنی، که تاسو نیکان یی، یعنی دالله تعالی حکم منی، نو بې شکہ هغه ده تابعدارنی طرف ته د رجوع کونکو خطاگانې معاف کوی، یعنی په توندی کښې چې ددوی نه د مور پلار په حقوقو کښې څه شوې وو هغه معاف کونکې دې، په شرط ددې چې ددوی په زړه کښې نافرمانی موجود نه وی، اورشته دواړو سرہ ښه سلوک او صلہ رحمی سرہ ددوی حق ورکوه او محتاجو او مسافرو ته ددوی حق هم ورکوه، او د الله په نافرمانی کښې مال فضول مه خرچ کوه، بې شکہ بې موقع مال الوزونکی د شیطانانو روڼه دی، یعنی د شیطانانو په طریقہ بادي دی، او شیطان د خپل رب ډیر ناشکرا دې، یعنی د هغه د نعمتونو ډیر زیات ناشکری کونکې دې، دغه شان فضول خرچ کونکې د هغه رور دې، او که تاته په ذکر شوو کښې یعنی په رشته دارو او هغه څوک چې ددې نه پس ذکر دی د خپل رب د رحمت د امید په طلب کښې د کوم چې ته امید ساتې، مخ اړوي، یعنی هغه رزق غوښتل چې د هغې د حاصلولو تاته انتظار دې، چې ددې نه هغوی ته هم ورکړی، ته دوی سرہ د نرمی او د اساتیا خبری کورہ، په داسې طریقہ چې د مال حاصلیدو په صورت کښې دوی ته د ورکولو وعده کورہ او نه خپل لاسونہ ښت پورې اوتره، یعنی ته خپل لاسونہ بالکل مه بندوه، او نه د خرچ د پارہ پوره کول او هغه، چې ته ملامت گړشی اول صورت طرف ته راجع دې، او خالی لاس کښې، یعنی تاسره هیڅ هم پاتې نشی، دا دویم صورت ته راجع دې، بې شکہ ستا رب چې چاته غواړی، په رزق کښې ورته فراخی ورکوی، او چاته چې او غواړی نو تنگ شي کړی، بې شکہ هغه د خپلو بندگانو د حالت نه ښه خبردار لیدونکې او کتونکې دې، یعنی ددوی د باطن او ظاہر نه ښه خبردار دې، ددوی د مصلحت د تقاضې مطابق دوی ته رزق ورکوی.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: یا: په دې تقدیر کښې دې طرف ته اشاره ده، چې ان مصدریه دې په دې صورت کښې به لاء نافیہ وی، او تصدیق به د عبادہ په معنی کښې وی، یعنی ستا رب دا تاکید کړې دې چې د هغه نه سوا د بل چا عبادت نشته، او دا هم جائز ده چې (ان) مفسره وی ځکه چې قضی د قال په معنی کښې دې، په دې صورت کښې به لاء نافیہ وی.

قوله: یبلغن: واخذ مذکر غائب مضارع بانون ثقیله

قوله: وان تحسنوا: دا دیو سوال جواب دې.

سوال: ان تحسنوا مقدر گنړلو څه ضرورت وو؟

جواب: بالوالدین جار مجرور کیدو سرہ د احسانا مؤخر متعلق نشی کیدی، خکہ چہ د مصدر متعلق مقدم کیدی نشی نو خکہ مجبوراً (ان تحسنوا) مقدر او گنرلہی شو، دویمہ وجہ دا دہ چہ ان تحسنوا مقدر اونہ گنرلہی شی، نو د بالوالدین عطف بہ پہ لا تعبدوا باندی وی، دا عطف بہ د جملہ اسمیہ بہ فعلیہ باندی وی، او کلہ چہ ان تحسنوا مقدر او گنرلہی شو نو عطف بہ د جملہ فعلیہ بہ جملہ فعلیہ باندی وی

قوله: عندك: ای فی کفالتك وحررك

قوله: فاعل: یعنی احدھما فاعل دے ددی اضافی مقصد دا بنودل دی چہ پہ ییلغن کنبی د فاعل ضمیر مستتر نہ دے چہ د فاعل د تکرار اعتراض راشی، بلکہ احدھما فاعل دے قوله: فاحدھما بدل من الفہ: دا د دویم قرات ترکیب طرف تہ اشارہ دہ، ددی خلاصہ داد ہ چہ پہ یو قرات کنبی د ییلغن پہ خانی ییلغان دے، پہ دے صورت کنبی بہ د فاعل د تکرار اعتراض خامخا کیڑی؟

ددی جواب دادے چہ پہ ییلغان کنبی الف فاعل دے، او احدھما ددی نہ بدل دے، نہ چہ د ییلغان فاعل، لہذا پہ دے قرات کنبی بہ ہم د فاعل د تکرار اعتراض نہ وی۔

قوله: ان لہما جانبک: یعنی دجنار نہ مجازاً د جانب ارادہ کرے شوے دہ، او دا ذکر د خاص او د ارادہ عام د قبیل نہ دے،

قوله: الذلیل: پہ دے کنبی اشارہ دہ چہ د جناح اضافت د الذل طرف تہ بیانیہ دے۔

قوله: ای لرتک: پہ دے کنبی اشارہ دہ چہ پہ من الرحمة کنبی (من) د اجل د پارہ دے۔

قوله: رحمانی: ددی اضافی مقصد تشبیہ صحیح کول دی۔

قوله: وھما یضھرون: دا جملہ حالیہ دہ،

قوله: فی غیر طاعة اللہ تعالیٰ: پہ دے کنبی اشارہ دہ چہ پہ صحیح کار کنبی کہ مناسب خرج او کرے شی نو بیا بہ ہم پہ فضول خرچن کنبی نہ حسابیڑی۔

[ایاتولہ: ۳۱ - ۴۰]

وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ بِالْوَادِ عَظْمِهِ (مَخَافَةَ إِثْلَاقٍ) فَمَنْ نَزَقْنَاهُمْ وَإِذَا كُنَّا أَكْمَارًا قَتَلْنَاهُمْ كَانِ عَطْفًا) إِنَّمَا (كِبْرًا) عَطْفًا (وَلَا تَقْرَبُوا الزَّوْجَ) أَبْلَغَ مِنْ لَا تَمُوتُوا (إِنَّهُ كَانَ قَاضِيَةً) فِيمَا (وَسَاءَ) بَيْنَ (سَيِّئًا) طَرَفًا هُوَ (وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ) وَمِنْ قَتْلِ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لَكُمْ لِيُوتُوا (وَأُولَئِكَ سَلَطْنَا عَلَى الْفَاقِلِ) (فَلَا تُشْرِكُوا) بِتَجَاوُزِ الْحَدِّ (فِي الْقَتْلِ) بَلْ أَنْ يَقْتُلَ غَيْرَ قَتِيلِهِ أَوْ يَمْتَرِ مَا يُقْبَلُ بِهِ (إِنَّهُ كَانَ مَنْصُورًا) (وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّى يَبْلُغَ أَشُدَّهُ وَأُولَئِكَ بِالْعَبْدِ) إِذَا عَاذْتُمْ اللَّهَ أَوْ النَّاسَ (إِنْ الْعَبْدُ كَانَ مَسْئُولًا) عَنْهُ (وَأُولَئِكَ الْكَمَلِ) أَمَوْهُ (إِذَا كُنْتُمْ مَوْلًى بِالْأَوْسَطِ) الْمُسْتَقِيمِ الْبِرَّانِ الشَّيْءِ (ذَلِكَ قَوْلُ

وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا مَالًا وَلَا تَقَفْ صَبْحَ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ أُنْقَلَبَ كَمُلِّ أُولَئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولٌ صَاحِبُهُ غَاثًا فَظًّا بِهِ (وَلَا تَمْسُ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا) أَنَّى لَا تَزُحَ بِالْكَتِيرِ وَالْغَنَاءِ (إِنَّكَ لَنْ تَخْرُقَ الْأَرْضَ) تَقْلُبُهَا حَتَّى تَنْتَلِعَ أَجْرَهَا بِكَتِيرِكَ (وَلَنْ تَكْلُمَ الْهَيْمَالَ طَوْلًا) الْفَتْخَى أَنْكَ لَا تَنْتَلِعَ هَذَا الْمَبْلَغَ فَكَيْفَ يُعَالِ (كُلُّ ذَلِكَ) الْمَذْكُورِ (كَانَ سَبْعَةً عِنْدَ رَبِّكَ مَكْرُوهًا) (فَلَمْ يَأْوِ إِلَى إِلَهِكَ) يَا مُحَمَّدُ (رَبِّكَ مِنَ الْحِكْمَةِ) الْمَوْعِظَةُ (وَلَا تَهْمَلْ مَعَ اللَّهِ) إِيَّاهَا أَعْرِضْ لِقُلِّي فِي جَهَنَّمَ مَلُومًا مَذْمُورًا (مَنْظُورًا) عَنْ رَحْمَةِ اللَّهِ (أَفَأَصْفَاكُمْ) أَخْلَصَكُمْ يَا أَهْلَ مَكَّةَ (رَبِّكُمْ بِالْبَنِينَ) وَاتَّخَذَ مِنَ الْمَلَائِكَةِ إِنَاثًا (بَنَاتٌ لِنَفْسِهِ) بِرَحْمَتِكُمْ (إِنَّكُمْ لَتَقُولُونَ) بِذَلِكَ (قَوْلًا عَظِيمًا)

ترجمہ: او تاسو خپل اولاد د لوږې د وجې نه ژوندی څښولو سره مه قتلوی، مونږ به دوی ته هم رزق ورکوي او تاسو ته هم، او بې شخه د دوی قتلول لویا گناه ده، او زنا ته نژدې هم مه ورزئ، دا تعبير د (تاسو زنا مه کوئ) نه زیات بلیغ دي، بې شکه د پیرید کار دي، او ډیره خرابه لاره ده، او د نفس د قتل جرم مه کوئ، کوم چې الله حرام کړي دي، خو غصه سره او کوم کس چې په ظلم سره قتل کړي شو نو مونږ دده وارث ته دده قتل نه د قصاص اخستلو د حق مطالبه ورکړې ده، نو هغه ته په قتل کښې د سريعت: حد نه تجاوز کول پکار نه دی، په داسې طريقه چې د قاتل نه علاوه بل څوک قتل کړی یا د هغه اسلحې نه علاوه باندې قتل کړې په ځای په ځای کېدو چې قتل شوې دي، بې شکه د هغه مدد کړې شوي دي، او د یتیم مال ته هم نژدې مه ورزئ، خو په داسې طريقه کومه چې شرعا احسان وي، تردې چې هغه بلوغ ته ورسې، او تاسو چې کله د الله سره یا د خلقو سره څه وعده او کړئ، نو دې وعده پرې پورا کړئ، بې شکه د عهد په پاره کښې به ټپوس کیږي او چې کله ټول کوئ نو د ځې پیمانې سره ناپ او کړئ، او صحیح تلې سره تلئ، دا ښه طريقه ده او د انجام په اعتبار سره هم بهتره ده، او داسې غیږ پسې مه لگا چې د هغې تاته علم نه وي یقینا د سترگې غوږونو او د زړه د ټولو په ټپوس کیږي، یعنی د سترگو غوږونو او زړه والو ټولو نه به ټپوس کیږي، چې ددې نه مو څه کار اخستې دي، او په زمکه باندې په غرور سره مه گرزه، یعنی د غرور او د تکبر په انداز سره مه گرزه، او دا واقعی خبره ده چې نه ته د تکبر په وجه زمکه شلوي شي چې ته د هغې ویځ ته اورسې، او نه په اوچتوالي کښې د غرونو سر ته رسیدلې شي، مطلب دادي چې ته دې درجې ته رسیدلې نشې نوییا ولې به غرور سره گرځې؟ ددې ټولو کارونو خرابوالي ستا د رب په نیز ډیر ناخوښه دي، او ای محمد ﷺ دا د حکمت نصیحت هغه خبرې دی کومې چې ستا رب تاته د وحی په ذریعې سره نازل کړې دي او ته الله سره بل څوک معبود مه جوړه، ګنی ملائمه او د الله رحمت نه به لرې کیدو سره جهنم ته واچولې شي، او ای اهل مکه، آیا ستاسو رب تاسو د عامنو د پاره خوښ کړې یئ او لوړیانې یې د ځان د پاره جوړې کړې دي یعنی ستاسو د قول مطابق ئې جینکئ د ځان د پاره خوښې کړې، تاسو دا خبره یقینا ډیر لویه وایئ.

د هیوداتو فوائد اوتسهیل

قوله: املای: المال) غریبی، مسکینی

قوله: الواد: (ض) نه مصدر دې، ژوندې دفن کول.

قوله: عطا: خطا، غلطیدل، (س) نه مصدر دې.

قوله: ابلغ من لاتاتوه: يعنى (لا تقربوا الزنى) په تعبیر او معنویت کښې د (لاتاتوه) نه زیات

ابلاغ دې، ځکه چې په لاتقربوا کښې زنا ته د نيزدې ورتلو نه هم منع شوې ده، چې په هغې

سره د دواعی د زنا او د هغې د مقدماتو نه هم منع شوې ده، په خلاف د لاتاتوه.

قوله: انه كان منصورا: ضمير ولى د مقتول طرف ته راجع دې، ولى د مقتول ځکه منصور

دې چې شریعت هغه ته د قصاص حق ورکړې دې.

قوله: مستولا: عنه، يعنى په قیامت کښې به د وعدې د ماتولو په باره کښې تپوس کیږي.

قوله: لاتقف: ته شاته مه ځه، ته اتباع مه کوه، (ن) قفوا، روستو تلل، تابعداری کول،

مضارع واحد حاضر فعل نهی.

قوله: ذامرح: مضاف محذوف گنرلو سره دې طرف ته اشاره ورکړې شوې ده چې (مرحاً) د

(لاتمش) د ضمیر نه حال دې حالانکه د مصدر حمل د مصدر په وجه صحیح نه دې؟

د جواب حاصل د ادې چې مضاف محذوف دې ای ذامرح، ای مارحاً.

[ایاتوله: ۴۱ - ۵۲]

وَلَقَدْ صَرَّفْنَا أَتَيْنَا فِي هَذَا الْقُرْآنِ مِنَ الْأَمْثَالِ وَالْوَعْدِ وَالْوَعْدِ (لِيَذْكُرُوا) يَتَحَذَّرُوا وَمَا يَزِيدُهُمْ ذَلِكَ

(الْأَنْفُورًا) عَنْ الْحَقِّ (قُلْ) لَهُمْ (لَوْ كَانَ مَعَهُ) أَمَى اللَّهُ (الْهَلَاةُ كَمَا يَقُولُونَ إِذَا لَا يَتَّقُوا) طَلَبُوا (إِلَى ذِي

الْعَرْشِ) أَمَى اللَّهُ (سَيِّئًا) لِمَا قُلُوا (سُوءَاتِهِ) تَنْزِيهَا لَهُ (وَلَعَالَى عَمَّا يُكَلِّفُونَ) مِنَ الشُّرَكَاءِ (عُلُوًّا كَبِيرًا)

(تَسْبِيحًا) تَرْجَمُهُ (السَّمَاوَاتِ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ) وَإِنْ مَا (مِنْ شَيْءٍ) مِنَ الْمَخْلُوقَاتِ (إِلَّا بِإِذْنِهِ)

مُنْزِلَاتٍ (مُتَّحِدِينَ) أَمَى يَتَمَلَّوْنَ سُبْحَانَ اللَّهِ وَيَعْبُدُوهُ (وَلَكِنْ لَا تُلْقُوا بِأَعْيُنِكُمْ) تَقْتَضُونَ (تُسَبِّحُونَهُ) لِأَنَّهُ لَيْسَ بِمِثْلِكُمْ

(إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا) خَبْرٌ لَمْ يَخْلُجْكُمْ بِالْعُقُوبَةِ (وَإِذَا قُرَأَ الْقُرْآنُ جُعِلَ صَبْرُكُمُ) مِنَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ

بِالْآخِرَةِ حِجَابًا مَسْتُورًا (أَمَى سَبْرًا) لَكَ عَنْهُمْ فَلَا يَزِيدُكَ نَزْلَ فِيمَنْ أَرَادَ الْقَتْلُ بِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

(وَجُعِلَ عَلَى قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةٌ) عَظِيمَةٌ (أَنْ يَلْقَوْهُمْ) مِنْ أَنْ يَلْقَوْهُمْ الْقُرْآنَ أَمَى فَلَا يَلْقَوْنَهُ (وَقَدْ آذَانَهُمْ وَقُرْآنًا)

فَلَا يَسْمَعُونَ (وَإِذَا ذُكِرَ بِكَ فِي الْقُرْآنِ وَحْدَهُ وَلَوْ عَلَى أَعْيُنِهِمْ هُمْ نَوْرًا) عَنْهُ (وَمِنْ أَعْلَمِ عَمَّا يَسْمَعُونَ)

(يَوْمَ) يَسْبُو مِنَ الْفَرِّ (إِذْ يَسْأَلُكُمُ الْيَوْمَ الْيَوْمَ) فِرَارَكُمْ (وَأَذْهَبُ نَهْمِي) يَتَنَجَّجُونَ مِنْهُمْ أَمَى يَتَحَذَّرُونَ (إِذْ) يَنْدُلُ

مِنْ إِذْ قُلْتُمْ (يَقُولُ الظَّالِمُونَ) فِي سَاجِدِهِمْ (إِنْ) مَا (تَشْعُرُونَ) إِلَّا رَجُلًا مَسْهُورًا) مَغْنُومًا مَغْلُوبًا عَلَى عَقْلِهِ

قَالَ تَعَالَى (أَنْظُرْ كَيْفَ صَرَّفْنَا إِلَيْكَ الْأَمْثَالَ) بِالْمَسْخُورِ وَالْكَائِنِ وَالشَّاعِرِ (فَتَسْلُوْا) بِذَلِكَ عَنْ الْهَيْدَى (فَلَا

يَسْتَلِيمُونَ سَجِلًا) طریقا اِلَہ (وَقَالُوا) منکرین للبعث (وَإِذَا كُنَّا عِظَامًا وَرَفَاتًا أَلْنَا لِمُعْصِرَتَيْنِ عِلْقًا جَدِيدًا) اَقْل) لَہم (کُونُوا حِمَارًا أَوْ حِدِيدًا) (أَوْ عِلْقًا مِمَّا يَكْبُرُ فِي صُدُورِكُمْ) نَظْمُ عَنْ قَبُولِ الْخِيَاةِ لِعِلْقَا عَنْ الْعِظَامِ وَالرَّفَاتِ فَلَا بُدَّ مِنْ لِبْعَادِ الرُّوحِ فِيكُمْ (كَيْتَكُونُونَ مِنْ يَحْدِنَا) اِلَى الْعَمَاءِ (اَقْلَ الَّذِي قَطَرْتُمْ خَلَقْتُمْ) (أَوَّلَ مَرَّةٍ) وَلَمْ تَكُونُوا شَيْئًا إِلَّا الْفَاوِزَ عَلَى الْبَنَةِ فَادِرَ عَلَى الْإِعَادَةِ بَلْ هِيَ آمُونَ (فَيَنْفَضُونَ) بِحُرُوكِ (إِلَيْكَ رُفُوسُهُمْ) نَعْبَتًا (وَيَكُونُونَ) اسْتِغْثَاءً (مَتَى هُوَ) أَنَّى أَتَيْتُ (اَقْلَ عَسَى أَنْ يَكُونَ قَرِيبًا) (يَوْمَئِذٍ عَوْنُكُمْ) يُنَادِيكُمْ مِنَ الْغُيُورِ عَلَى لِسَانِ إِسْرَائِيلَ (فَتَسْتَعِيبُونَ) فَتَجِيبُونَ ذَهْقَةً مِنَ الْغُيُورِ (مُحَمَّدٌ) بِأَمْرِهِ وَقِيلَ لَهُ الْحَمْدُ (وَتُظَنُّونَ إِنَّ) عَا (أَلَيْسَ لَكُمْ فِي الدُّنْيَا (الْأَقْلِيلُ) لَهْزُلٌ مَا تَرَوْنَ

ترجمہ: مونہ پہ دے قرآن کنبی مختلف مثالوںہ او وعدہ او وعید بیانولو سرہ بنکارہ کھل چہ خلق پوہہ شی نصیحت حاصل کری، خو دے سرہ خو د هغوی د حق نہ نفرت نور ہم زیات شو ای محمد ﷺ دوی تہ او وایہ کہ چری اللہ سرہ بل معبود وو خنگہ چہ دے خلقو وائی نو اوسہ پوری بہ دا خلق د عرش مالک اللہ طرف تہ خامغا لار راویستی وہ، چہ هفہ سرہ جنگ او کری، د کومو شریکانو چہ دوی دا خبرہ کوی هفہ ددی نہ پاک او اوچت دے، پہ اووہ زمکو او اسمانونو کنبی چہ هہ دی د هفہ پاکي بیانوی، او هر مخلوق د حمد سرہ د هفہ تسبیح بیانوی، یعنی سبحان اللہ وحمدہ وائی خو تاسو د هغوی پہ تسبیح باندی نہ پوہیچی خکہ چہ هفہ ستاسو پہ ژبہ کنبی نہ دی بی شکہ هفہ دیر صبرناک او دیر یغبنونکی دے دغہ وجہ دہ چہ هفہ ستاسو پہ سزا کنبی توندی نہ کوی او چہ کله تہ د قرآن تلاوت کوی، نو مونہ ستا او پہ آخرت باندی ایمان نہ راورنکو پہ مینخ کنبی پردہ ساتر واچوو، چہ د هغی د وجہ نہ هغوی تا نہ وینی، او دا مخکنبی آیت د هفہ کس پہ بارہ کنبی نازل شوے دے چا چہ د حضور ﷺ د اچانک قتل ارادہ کرے وہ هفہ ددوی پہ زوونو باندی داسی پردہ اچوی چہ هغوی پہ هیش نہ پوہیچی، یعنی داسی غلاف چہ هفہ د قرآن د پوہی نہ منع کوی، یعنی پہ هغی باندی نہ پوہیچی، او ددوی پہ غوپونو کنبی دروندوالی پیدا کوو، چہ د مغی د وجہ نہ دوی هفہ نہ اوری، او چہ تاسو کله پہ قرآن کنبی د یورب ذکر کوئی نو دوی د هغی نہ پہ نفرت سرہ مخ اروی، او چہ کله غوپو ایندولو سرہ ستا قرات د توقر د پارہ اوری نو مونہ تہ هفہ وخت ہم پتہ دہ چہ دوی خہ اوری، او چہ کله دوی پہ خپلو کنبی پتہ خبری کوی، نو ہم او (اذ) ماقبل د (اذ) نہ بدل دے، او هفہ وخت ہم چہ کله دا ظالمان پہ خپل مینخ کنبی پتہ خبری کوی، وائی، چہ تاسو د هفہ کس تابعداری کوئی پہ چا چہ جادو شوے دے، یعنی د هفہ کس چہ مسحور او مغلوب العقل دے، او گورئی ستاسو بارہ کنبی خنگہ مثالونہ ورکوی، یعنی د سحر شوے، کاهن او د شاعر مثال، ددے وجہ نہ دا خلق د هدايت نہ اوریدلی دی، دوی تہ اللہ تہ د رسیدلو لارہ نہ ملاویچی، او د فیامت نہ انکار کونکی وائی چہ کله مونہ هلوکی او زره زره شو نو آیا مونہ بہ

بیا په نوی ژوندون پیدا کیږو؟ تاسو دوی ته اووایئ چې تاسو کانړې یا اوسپنه یا شه داسې مخلوق چې د ژوند په قبلولو کېنې ستاسو په خیال کېنې د هډوکو او د ریزو نه هم لرې وی، شی نو بیا به هم هغه په تاسو کېنې ساه اچوی، نو دوی به خامخا تپوس کوی چې هغه څوک دی چې مونږ به ژوند طرف ته واپس کړی، (په جواب کېنې اووایه چا چې په اول ځل باندې پیدا کړی یی حالانکه تاسو هیڅ هم نه وئ، ځکه چې څوک په ابتدا باندې قادر دې هغه دوباره پیدا کولو کېنې هم قادر دې، بلکه دوباره پیدا کول خو ډیر اسان دی نو دوی به په حیرانتیا سره تاته سر ټیټه کړی، او تپوس به اوکړی خانو دا دوباره ژوندی کیدل به وی کله؟ ته ورته اووایه چې کیدې شی چې هغه وخت نژدې راغلې وی چې په کومه ورځ باندې د اسر قیل په ژبه باندې قبرونو ته اواز اوکړی نو تاسو به د هغه په حکم باندې لیک وئیلو سره د قبرونو نه بهر راوځئ، او وئیلې شوی دی چې (له الحمد) وئیلو سره راوړځئ، کوم منظر ته چې تاسو گورنی نو د هغې د هیبت د وجې نه ستاسو گمان به دا وی چې تاسو په دنیا کېنې ډیر لږ وخت پاتې شوی یی.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: ولقد صرفنا فی هذا القرآن: واو عاطفه دې لام قسمیه دې، (صرف) ډیرو معنو کېنې استعمالیږی، دلته بیا وواضحا په معنی کېنې مستعمل دې، ددې مفعول محذوف دې، تقدیری عبارت دادې ولقد صرفنا امثالا

قوله: سآترا: په دې کېنې اشاره ده چې مفعول په معنی د فاعل دې، ځکه چې حجاب ساتر وی نه چې مستور.

قوله: الفتك: بتثلث الفاء القتل علی الففلة، اچانک د غفلت په حالت کېنې قتل کول.

قوله: من ان يفهموا: په دې کېنې اشاره ده چې (ان) مصدریه دې، نه چې تفسیریه، په (من) ان يفهموا، کېنې د (من) اضافه دا بنودلو د پاره چې (ان يفهموه) د (من) تقدیر سره د (اکتة، صله ده، او (اکتة) د منع معنی ته مشتمل دې، نه دا چې ان يفهموا مفعول له دې، چې د مضارع د حذف کولو ضرورت به وی، او تقدیری عبارت دا وی. کراهة ان يفهموه:

قوله: وحده: مصدر دې په ځای د حال کېنې واقع دې.

قوله: نفورا: مصدر دې کوم چې د (ولو) مفعول له واقع دې،

قوله: اذ يسمعون: الغواو اذ هم نجوى، دا دواړه د (اعلم) ظرف دی.

قوله: قراءتك: مضاف محذوف کنترول سره ئې اووئیل چې د استماع مفعول قرايت محذوف دې، ځکه چې د ذات اوریدل ناممکن دی، او نه ذات داوړیدو څیز دې.

قوله: محذوفاً: أى محووراً یعنی داسې مسحور چه دسحر په وجه دهغه عقل زائل شوې وی.

بولہ: رُفَاتَا: رُفَات ہفہ خیز چہ ہفہ اوج شی او چورہ چورہ شی.

بولہ: ینفصون: ینفاص د (افعال) نہ مضارع جمع مذكر غائب، ہفہ سر خوزوی، نفص (ض ن) د پور تہ نہ لاندی سر خوزول.

[ایاتونہ: ۵۳ - ۶۰]

(وقل لعبادی) المؤمنین (يقولوا) للكفار الكلمة (التي هي احسن) ان الشيطان ينزغ، يفسد (بينهم) ان
الشيطان كان ليلالساين عداواً مبيناً، بين العداوة والكلمة التي هي احسن هي (ريكم) أعلم بكم ان يتأ
يرحمكم بالقرينة والایمان (اولان يتأ) تغلبكم (يعذبكم) بالنزوت على الكفر (وما أرسلناك عليهم وكيلًا)
فنجبرهم على الإيمان وهذا قبل الأمر بالقتال (وربك أعلم بمن في السماوات والأرض) فنجسهم بما شاء
على قدر أخوالهم (ولقد فضلنا بعض النبيين على بعض) بتخصيصي كل منهم بمعبود كمنوسى بالكلام
وإبراهيم والخضر ومحمد بالإسراء (وأتينا داود زبوراً) قل لهم (أدعوا الذين رزقتم) أنهم آلهة (من دونهم)
كالملاحكة وعيسى وهزير (فلا يملكون كشف الضر عنكم ولا تحويلاً) له إلى غيركم (أولئك الذين يدعون)
هم آلهة (يتشكرون) يطلبون (إلى ربهم الوبيطة) الفزعة بالطاعة (أطيعهم) بذل من واو يتفنون أي يتبعها
الذي هو (أقرب) إليه فكيف يقربو (ويذجون رحمته ويخافون عذابه) تحجبهم فكيف تدعونهم آلهة (إن)
عذاب ربك كان محذورا) (وإن) ما (من قرية) أريد أهلها (إلا نحن مهلكوها قبل يوم القيامة) بالنزوت (أو)
معدبوها عذاباً شديداً) بالنقل وغيره (وكان ذلك في الكتاب) اللوح المحفوظ (مسطوراً) مكتوبا (وما نمئنا
أن نرسل بالآيات) التي افترعها أهل مكة (إلا أن كذب بها الأولون) لما أرسلناها فاملكناهم ولو أرسلناها
إلى هؤلاء لكذبوا بها واستخفوا بالإفلاك وقد خفنا بأنهم لاثمنا أمر محمد صلى الله عليه وسلم
(وأتينا حمود الناقة) آية (مبينة) بئنة واضحة (فظلموا) كفروا (بها) فاملكوا (وما نرسل بالآيات)
المنفجرات (إلا تحويلاً) ليعباد فيؤمنوا (و) اذكر (إذ قلنا لك إن ربك أحاط بالناس) علنا وفنرة فهم في
فتنته قبلهم ولا تخف احدا فهو يعصمك منهم (وما جعلنا الرؤيا التي أرىك) عينا ثلثة الإسرائاء (إلا)
فتنة للناس) أهل مكة إذ كذبوا بها وارتد بعضهم لنا أخبرهم بها (والشجرة الملعونة في القرآن) وهي
الزقوم التي نبتت في أصل الجحيم جعلناها فتنة لهم إذ قالوا النار نخرق الشجر فكيف فتنة (وتخوفهم)
بها (فما يزيدهم) تخوفاً (إلا طغيانا كبيرا)

ترجمہ: او حمدا مرمن بند گانو تہ او وایہ چہ کافرانو تہ بنہ خبرہ کوئی، بہی شکہ شیطان دہوی
پہ مینخ کنبہ فساد اچوی یقینا شیطان د انسان بنکارہ دشمن دی، یعنی د ہفہ دشمنی بنکارہ
دہ، او ہفہ کلمہ چہ بنہ دہ ہفہ دادہ چہ ستاسورب ستاسو پہ بارہ کنبہ ستاسو پہ نسبت دیر
پیڑنی، کہ ہفہ او غواری نو د توبی او د ایمان پہ ذریعہ پہ تاسو پاندی رحم او کری یا کہ تاسو تہ
عذاب درکول او غواری، نو تاسو تہ بہ پہ کفر باندی مرگ درکولو سرہ تاسو تہ عذاب

درکری، او مونږ تاسو ددوی ذمہ دار لپلې نه یئ، چې تاسو دوی په ایمان باندې مجبوره کړئ، او دا حکم د جهاد د حکم نازلیدو نه مخکې وو، او هغه د اسمانونو او د زمکې د مخلوقاتو په باره کښې ډیر خبردار دي، او ددوی د احوالو مطابق چې څه او غواړی دوی سره نې خاص کوی، او یقیناً مونږ بعضو نښانو ته په بعضې باندې فضیلت ورکړې دي، په دوی کښې هر یو ته خاص فضیلت ورکولو سره مثلاً موسی عليه السلام ته نې دخپل خان سره د خبرو فضیلت، ابرهیم عليه السلام ته نې د دوستی مرتبه ورکولو سره، او محمد عليه السلام ته نې په دې دواړو باندې د معراج د سفر په ذریعہ (فضیلت ورکولو سره) او دواړو عليه السلام ته مونږ زیور ورکړې وو، تاسو ص) دوی ته اووایی څوک چې تاسو د هغه نه علاوه معبود گنړئ، مثلاً ملانکه، عیسی او عزیر (عليهما السلام) هغوی ته اواز اوکړئ خو هغوی نه ستاسو نه څه تکلیف لرې کولې شی، او نه ئې بدل کولو سره به بل چا باندې وراچولې شی، او څوک چې دا خلق معبود گنړلو سره رابلې په خپله د طاعت په ذریعې سره خپل رب ته د نژدې کیدو کوشش کوی، چې په دوی کښې به څوک وی چې هغه ته ډیر نژدې شی، نو د غیر اقرب به څه حال وی؟ (ایہم) د یثبعون د واؤ نه بدل دي، یعنی کوم چې هغه ته نژدې دی، هغه نور هم د نژدې کیدو کوشش کوی، او هغه د هغه د رحمت امیدوار او د نورو پشان د عذاب نه ویرېږی، نو بیا دا خلق هغوی د معبود په حیثیت سره ولې رابلې؟ حقیقت دادې چې ستا د رب عذاب هم ویریدلو لائق دي، او یو کلې داسې نشته، مراد ترې نه کلی والا دی، چې مونږ هغه د مرگ په ذریعې سره د قیامت نه مخکې هلاک نه کړو، یا د قتل وغیرہ په ذریعې سره هغه ته سخت عذاب ورنکړو، دا په لوح محفوظ کښې لیکلې شوې دی، مونږ نښې یعنی د اهل مکې فرمائشې نښې لپلې نه دي خبرې منع کړې یو، چې کله مونږ دا فرمائشې معجزې لپلې وی نو مخکښینو خلقو ددې تکذیب کړې وو، او که مونږ ددوی فرمائشې معجزې دوی ته لپلې وې نو دوی به هم د هغې نه تکذیب کولو، چې د هغې د وجې به د هلاکت لائق شوی وو، او مونږ د محمد عليه السلام مشن پورا کولو د پاره دوی ته د مهلت حکم ورکړې دي، او مونږ ښودیانو ته د ښکاره معجزې په طور اوښه ورکړه نو هغوی په دې باندې ظلم اوکړو، یعنی ددې ناشکری نې اوکړه نو هغوی هلاک کړې شول، او مونږ خو خلقو لره د ویرولو د پاره نښې معجزات رالپېو، چې منری ایمان راوړی، او یاد کړه چې کله مونږ تاته وئیلې وو چې بې شکه ستا رب د خلقو د علم او قدرت په اعتبار سره احاطه کړې ده، نو دا د هغه په قبضه کښې دی، تاسو دوی ته تبلیغ کوئ او د چا ویره مه کوئ، هغه به ستاسو ددوی نه حفاظت کوی، د شېبې په سفر کښې چې څه مونږ تاته په ښکاره اوښودل، هغه د اهل مکې والو د پاره صرف امتحان دي، ځکه چې هغوی نکذیب کړې وو، او چې کله دوی ته د واقع خبر ورکړې شو نو بعضې ضعیف الایمان په دوی کښې مرتد شول، او هغه اونې لره هم په کومه

چې په قرآن کښې لعنت کړې شوې دې، او هغه د زقوم اونه ده، کومه چې د جهنم په لاندې طبقه کښې رابښتلې ده، هغه هم مونږ ددوی د پاره امتحان جوړ کړو حالانکه دوی اوونیل چې اور خو اونه سوزوی نو بیا به دا څنگه دې کښې راخیژی، او مونږ دوی لره ددې په ذریعې سره ویره وو، خو زموږ دا ویروول دوی نور هم په سرکشی باندې راوچتوی.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: الكلمة التي هي احسن: التي اسم موصول، هي مبتدأ، احسن ددې خبر، مبتدأ سره د خبر نه جمله صله، موصول سره د صله نهه صفت دې د الكلمة محذوف د پاره، موصوف سره د صفت نه مقوله شوه:

قوله: يقولوا: مفسر علام الكلمة محذوف گنړلو سره د التي وجه تانيث ته اشاره کړې ده.

قوله: هي ربهما علم: الخ، د الكلمة هي احسن تفسير دې، او په مينځ کښې جمله معترضة ده، لهذا مفسر او مفسر په مينځ کښې د فصل اعتراض ختم شو.

قوله: عما شاء اي بالنسبة وغيرها

قوله: واتينا داود زبوراً: په دې کښې دې خبرې ته اشاره ده چې د حضرت داود عليه السلام فضيلت ددې وجې دې چې دوی ته په ذريعه د وحی زبور نازل شوې وو، نه چې دده د ملک او د مال د وجه نه.

قوله: اولئك الذين يدعونهم: په دې کښې دوه تركيبه دي:

① اولئك اسم اشاره موصوف، الذين اسم موصول، يدعون فعل با فاعل، هم ضمير صله، مفعول محذوف آله، د هم نه تمیز، يدعون د خپل فاعل او مفعول سره صله شوه، موصول سره د صلي نه جمله، صفت شو د اولئك د پاره، موصوف سره د صفت نه مبتدأ، يبتغون الي ربهم الوسيلة خبر شو د دې مبتدأ د پاره.

② دويم تركيب: اولئك مبذل منه، او الذين يدعون بدل، بدل مبذل منه سره مبتدأ، او يبتغون جمله ددې خبر.

قوله: ايهم اقرب: مبتدأ خبر دې، او دا هم صحيح ده چې ايهم د يبتغون د ضمير نه بدل وي، اي يبتغي من هو اقرب اليه تعالى الوسيلة فكيف من دونه مفسر علام هم دا تركيب اختيار کړې دې.

قوله: مبصرة: مبصرة، د آية، موصوف محذوف صفت دې، نه چې د الناقه، لهذا په موصوف صفت کښې د عدم مطابقت اعتراض ختم شو.

قوله: عياناً: په دې کښې اشاره ده، چې رویا په معنی د رویت بصری دې.

قوله: الشجرة: ددې عطف په الرؤيا باندې دې، یعنی مونږ دواړه د امتحان وجه جوړه کړه.

قوله: الشجرة الملعونة: په دې کښې مجاز دې يعنی لعنت په شجر باندې نه دې، بلکه په اونه خوړلو والا باندې دې، ځکه چې په اونه باندې د لعنت وټيلو څه مطلب نشته.

[اياتونه: ۶۱ - ۷۰]

وَ اذْکُرْ اِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوْا لِاٰدَمَ سَجْدًا فَاسْجُدُوْا اِلَّا اِبْلِيسَ قَالَ اَسْجُدْ لِّسَ عِلٰتٍ طِيْنًا نَّعْبُدُ الْغٰلِيْضَ اَيَّ مِنْ طِيْنٍ (قَالَ اَرَاۤىْتَکَ) اَيَّ اَخْبَرْنِيْ (هٰذَا الَّذِيْ کَرَّمْتَ) فَعَلْتَ (عَلٰی) بِالْاَمْرِ بِالْاِسْجُوْدِ لَهٗ وَ اَنَا خَوِيْرُ مِنْ خَلْقَتْنِيْ مِنْ تَارٍ (لَیْنٍ) لَّام لَمَّ (اَعْرَضَ) اِلَى یَوْمِ الْقِیَامَةِ لَآخِرَتِکُمْ لَاسْتَاخِلْنِ (فَرِیْقَتِهِ) بِالْاَهْوَاۤءِ (اِلَّا قَلِيْلًا) مِنْهُمْ مِنْ عَصَمَ (قَالَ) تَعَالٰی لَهٗ (اَلْحُسْبُ) غَضَرًا اِلٰی وَ لَتِ السَّعَةِ الْاُولٰٓئِ (لَمَنْ تَبِعَکَ مِنْهُمْ) اِنْ جِهَنَّمَ جَزَاۤءُ الَّذِیْنَ اَنْتَ وَ هُمْ (جَزَاۤءُ مَوْفُوْرًا) وَ اِیْرًا مَّابِلًا (وَاسْتَغْنٰ) اِسْعَفَ (مَنْ اسْتَطْعَمَ مِنْهُمْ بِصَوْنِکَ) بِذَعٰیكَ بِالْبَغَاۤءِ وَ الْغَزَاۤءِ وَ کُلَّ دَاعٍ اِلَى الْمُنْغِبَةِ (وَ اُجْلِبَ) صَبَحَ (عَلَيْهِمْ بِمِیْلَتِکَ وَ دَعٰیکَ) وَ هُمْ الرِّقَابُ وَ الْمَشَاۤءِ فِی الْمَقَامِی (وَ شَارَکَهُمْ فِی الْاَمْوَالِ) الْمَحْرُومَةُ کَالْزَّوْجِ وَ الْقَضَبِ (وَ الْاَوْلَادِ) مِنْ الزَّوْیِ (وَ عِدَهُمْ) اَنْ لَا یَفْتَ وَ لَا جَزَاۤءَ (وَ مَا یَعِدُهُمُ السُّلْطٰنُ) بِذِکَ (اَلْغُرُوْدًا) بِاِیْلًا (اِنْ عِبَادِی) الْمُؤْمِنِ (لِیْسَ لَکَ عَلَیْهِمْ سُلْطٰنٌ) تَسْلُطُ وَ قُوَّةَ (وَلَکُمُ یَرْثِکَ وَ کَلَامًا) خَافِطًا لَّهُمْ مِنْکَ (رِیْکُمُ الَّذِیْ یُحٰی) یَجْرِی (لِکُمُ الْفَلَکُ) السَّفْنُ (فِی الْبَحْرِ یَتَّبِعُوْنَ) تَطَلَّوْا (مِنْ قَطْعِهِ) تَعَالٰی بِالشَّجَرَةِ (اِنَّهٗ کَانَ بِکُمْ رَحِمًا) فِی تَسْمِیْرِهَا لَکُمْ (وَ اِذَا سَکَرُ الْغُرُ الشَّدَّةُ) فِی الْبَحْرِ خَوْفُ الْفَرْقِ (صَلَّ) غَابَ عَنْکُمْ (مَنْ تَذْهَوْنَ) تَتَّبِعُوْنَ مِنْ الْاَلِهَةِ فَلَا تَذْهَوْنَ (اِلَّا اِیَّاهُ) تَعَالٰی فَاِنَّکُمْ تَذْهَوْنَ وَ حِدَهُ لَآنَکُمْ فِی حِدَةٍ لَا یُفْشِهَا اِلَّا هُوَ (قُلْنَا نَحْنُکُمْ) مِنْ الْفَرْقِ وَ اَوْصَلْکُمْ (اِلَى الْوَرَاۤءِ) عَنْ التَّوْحِیْدِ (وَ کَانَ الْاِنْسَانُ کَفُوْرًا) جَعُوْا لَنَعْمَ (اَفَا مَتَّعْنَا بِکُمْ جَانِبَ الْبَرِّ) اَيَّ الْاَرْضِ مَخْزُوْنٌ (اَوْ یُوْثِلُ) عَلَیْکُمْ حَاصِبًا) اَيَّ نَزِیْمِکُمْ بِالْمَعْنٰءِ مَقْزُوْمٌ لَوْ (لَمَّا تَجِدُوْا الْکَمُوْکِلًا) حَافِظًا مِنْهُ (اَفَا مَتَّعْنَا بِکُمْ) فِیهِ اَيَّ الْبَحْرِ (تَارَةً) مَرَّةً (اَعْرٰی فِیْرِسَ) عَلَیْکُمْ قَاصِحًا مِنْ الزَّیْرِ) اَيَّ رِیْحًا حَدِیْدَةً لَا تَمُرُّ بِشَیْءٍ اِلَّا فَصَفَتْهُ لَتَغْبِرَ لَلْکُتْمِ (فَیْقُوْرُکُمْ) مَّا کُفِّرْتُمْ بِکُفْرِکُمْ (لَمَّا تَجِدُوْا الْکَمُوْکِلًا) نَاصِرًا وَ نَاصِرًا بِغَالِبًا بِنَا فَعَلْنَا بِکُمْ (وَلَقَدْ کَرَّمْنَا) لَعَلَّنَا (بِیْ اٰدَمَ) بِالْجَلْمِ وَ الثَّلْجِ وَ اَحْیَدَالِ الْخَلْقِ وَ غَیْرِ ذِکَ وَ یُنْهَ طَهَارَتِهِمْ بِغَدِ الْمَوْتِ (وَ حَمَلْنَا هُمْ فِی الْبَرِّ) عَلٰی النَّوَابِ (وَ الْبَحْرِ) عَلٰی السَّفْنِ (وَ دَلَّلْنَا هُمْ مِنَ الطَّیْبٰتِ) وَ فَعَلْنَا هُمْ عَلٰی کَثِیْرٍ مِنْ خَلْقِنَا کَالْبَهَائِجِ وَ الْوُخُوْشِ (قُلْعِیْلًا) لَمَنْ یَخْفٰی مَا اَوْ عَلٰی تَابَهَا وَ تَشْمَلُ الْمَلَیْجَةَ وَ الْفَزَادَ تَغْضِیْلُ الْجَنَسِ وَ لَا یَلْزَمُ تَغْضِیْلُ الْفَزَادِ (اِذْ لَمْ یُفْعَلْ مِنَ الْبَشَرِ غَیْرَ الْاِنْبِیَاءِ)

توجه: هغه وخت یاد کړه، چې مونږ فرشتو ته حکم او کړه چې د آدم په مخکښې سجده او کړئ، د تعظیم په طور سره نو ټولو سجده او کړه سوا د ابلیس نه، هغه او وټیل چې آیا چه هغه چاته ټیټ شم شوک چې تا د خاورې نه پیدا کړې دي، طینا د حذف جار د وجه نه منصوب دې، ای من طین (ابلیس) او وټیل او گوړه آیا دې دې قابل وو چې تا مالرو د سجده کولو حکم را کړو او

په ما باندې دې ورله فضيلت ورکړو، حالانکه څه دده بهتر يم ځکه چې تا څه د اور نه پيدا کړم، غما دې قسم وي، لام قسميه دې، که تا ماته د قيامت پورې مهلت راکړو، نو څه به هم په اغوا کولو سره ددوی جړوي او پاسم، او په دوی کښې به ډير لږ خلق بچ شي، کوم چې ته بچ کول او غواړې، الله تعالى ده ته او فرماييل څا زه تا ته د اولنې شپېلن پورې مهلت دې څوک چې ددوی نه ستا تابعداري وکړي، نو ستاسو ټولو ځاي جهنم دې، لهدا ته چې څوک څوک په دوی کښې په گانو بجانو او د هر گناه د دعوت په ذريعې سره دوی وغويوه او ته خپل سواره او پيادل په دوی باندې واچوه، يعنی هر يو حربه استعمال کړه، د خيل نه مراد په اس باندې سور، او د مشاة نه مراد پياده دې. او په هرام مال کښې مثلا سود، د غصب مال، او د زنا په اولاد کښې خپله حصه واچوه او هغوی سره وعده اوکړه، چې نه د مرگ نه پس ژوندی کيدل دی او نه څه حساب شته، او شيطان چې دوی سره کومي وعده کوي، هغه د دوهکې نه سوا بل هيڅ نه دی، غما مومن مخلص بندگانو باندې په ستا قابو او زور نه چلېږي، او ستا رب ددوی حفاظت د پاره ستا د طرف نه کافی دې، ستاسو رب خو هغه دې کوم چې په درياب کښې ستاسو کشتي چلوي، چې تاسو د تجارت په ذريعې سره د هغه فضل روزی تلاش کړئ، حقيقت دادې چې هغه د کشتو ستاسو د پاره تابع کولو سره په تاسو باندې مهربان دې، او چې کله په سمندر کښې په تاسو باندې د غرقيدو د ويرې نه مصيبت راشي، نو هغه وخت تاسو هغه معبودان غائب شي د کوم کوم چې معبودانو چې تاسو بندگی کوله، يعنی په هغه وخت کښې تاسو هم هغه يو وحده لاشريک لره رابلئ ځکه چې تاسو په داسې مصيبت کښې يئ چې صرف هم هغه ئې لرې کولې شي، بيا چې کله تاسو لره د دوبيدلو نه بچ کړي، او تاسو اوچکتی ته راوړسئ نو تاسو د توحيد نه مخ واړوئ او انسان دې د نعمتونو ناشکره، او ايا تاسو دې خبرې نه داسې يې ويرې شوئ، چې تاسو به د قارون په شان په زمکه کښې څښ کړې يا په تاسو بندې تيره کانرو والا هوا اوچلوی يعنی د قوم لوط پشان د کانرو باران درياندې وکړي بيا تاسو د هغې نه د بچ کيدو څوک حمايتی ونه مومي آيا تاسو د دې خبرې نه بې فکره شوئ چې هغه بيا تاسو لره سيند ته بوځي او په تاسو باندې طوفانی هوا اوچلوی، يعنی داسې هوا چې په چا باندې ورشي نو هغه ټکړې ټکړې کړي او ستاسو کشتيانو لره هم ماتې کړې، بيا تاسو لره ستاسو د کفر د وجه نه فرق کړي بيا ستاسو په دې خبره باندې څوک مدد کولو والا هم نه وي، يعنی څه داسې مددگار يا حمايتی چې کوم کار مونږ تاسو سره اوکړو د هغې په سلسله کښې زمونږ نه تپوس اوکړي او مونږ اولاد د آدم ته به علم او د خبرو په ذريعې سره او د اعتدال خلقت وغيره په ذريعې سره عزت ورکړو او هم په هغې کښې ستاسو د مرگ نه پس پاکول هم دی، او مونږ دوی لره په اوچه کښې په ځناورو باندې سواره کړل او په درياب کښې مو په کشتو سواره کړل، او دوی ته مو پاک هيژونه ورکړل او مونږ

دوی ته په خپل ډیر مخلوق کښې فضیلت ورکړو لکه چې ساتلو والا او وحشی ځناور، ما په معنی د من دې، یا په خپل حال باندې دې، او دا فوقیت په فرشتو باندې هم شامل دې او مراد فضیلت جنس علی الهنس ده، او ځکه د افرادو فضیلت لازم نه دې، ځکه ملائک د انبیاء نه علاوه د هر انسان نه افضل دي.

د قیوداتو فوائدو تسهیل

قوله: اعبرنی: ارایتک: کاف حرف خطاب دې، نه چې اسم، بلکه د مخاطب فاعل د اسناد د تاکید د پاره دې، لهاددې څه محل اعراب نشته، او هذا د اریتک مفعول اول دې، او الذی کرمت د هذا صفت دې، او د اریتک مفعول ثانی محذوف دې، او هغه لم کرمت علی دې، په دې حذف باندې صفت دلالت کوی.

قوله: فضلت: دا د یو سوال جواب دې

سوال: کرمت تفسیر ئې فضلت سره ولې اوکړو؟

جواب: ځکه چې د تکریم صله (علی) نه واقع کیږی

قوله: منظرا: ای مهلا اذهب د دهاب نه نه دې کوم چې د المجئ ضد دې، بلکه ددې معنی ده امض لسانک الذی اعترته، یعنی تا چې کومه اراده کړې ده هغه پوره کړه.

قوله: انت وهم: دا اضافه ددې سوال جواب دې چې په منهم کښې هم د جمع غائب ضمیر دې، او په جزا وکم کښې کم جمع حاضر، په دواړو کښې مطابقت نشته؟

جواب: حاصل دادې چې په اصل کښې ان جهنم جزا وکم وجزاهم وو، بیا مخاطب ته په غائب باندې غلبه ورکړې شوه، لهدا په دواړو ضمیرونو کښې د مخالفت اعتراض ختم شو.

قوله: استغزز: راستفعال امر واحد مذکر حاضر، ته اویره.

قوله: لا احتکن: (احتناک افتعال څه به خامخا دبیخه راوباسم، څه به خامخا په قابو کښې راولم، څه به ورته خامخا پیژوان اچوم، صیغه واحد متکلم مضارع بانون تاکید ثقیله

قوله: لا تتأصلن: څه به ئې د بیخ نه اوباسم، د جرړو نه به ئې اوباسم

قوله: اوصلکم:

سوال: د نجاکم تفسیر په اوصلکم سره ئې ولې اوکړو؟

جواب: چونکه د نجاکم صله الی نه رازی او دلته صله الی واقع شوې ده، کومه چې صحیح نه ده، نو د هغې وجه ئې اوښودله، چې نجاکم د اوصلکم معنی لره متضمن دې، چې د هغې صله الی رازی.

قوله: الحصباء ای الحصاة:

قوله: بکفرکم: په دې کښې اشاره ده چې په بما کفرتم کښې ما مصدریه ده، لهذا د عدم عائد اعتراض به نه رازی،

قوله: اعتدال الخلق: او هم د اعتدال هغه خبره ده کوم چې ابن عباس رضی الله عنه ذکر کړې ده چې هر خناور مخ ښکته کولو سره خوراک کوی خو انسان خوراک ته د مخ ښکته کولو په ځانې باندې خوراک ځلې طرف ته اوچتوی.

قوله: المراد تفضیل الجنس: دا اضافه د یو سوال جواب دې

سوال: مونږ دا نه منو چې ټول انسانان د ټولو فرشتو نه افضل دی؟

جواب: د جنس انسان په جنس فرشتو باندې فضیلت حاصل دې یعنی خاص فرشتې د عامو انسانانو نه افضل دی نه چې د خاص انسانانو نه، مثلاً د انبیانو نه.

تنبیه: که لفظ (علی کثیر) ته اوکتلې شی، نو دا اعتراض به پیدا نشی.

[ایا قوله: ۷۱-۷۷]

الذکر (یومرند عواکل أناس یا مأمیه) تَبَهُم فَيَقَال يَا أُمَّةَ فَلَانِ أَوْ يَكْتَابُ أَغْثَالَهُمْ وَ يُقَالُ يَا صَاحِبَ الْخَيْرِ وَ يَا صَاحِبَ الشَّرِّ وَهُوَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ (فَمَنْ أَوْقَى) مِنْهُمْ (كِتَابَهُ يَكُونُ) وَهُمْ السَّعْدَاءُ أَوَّلُ الْبَصَائِرِ فِي الدُّنْيَا (فَأُولَئِكَ يَرْفَعُونَ كِتَابَهُمْ وَلَا يَغْلَبُونَ) يَنْقُصُونَ مِنْ أَغْثَالِهِمْ (أَحْيَالًا) فَتُرَى قِشْرَةُ النُّوَاةِ (وَمَنْ كَانَ فِي هَذِهِ) أَمِنَ الدُّنْيَا (أَعْمَى) عَنِ الْحَقِّ (فَتُؤْفَى الْأَجْرَةُ أَغْمَى) عَنْ طَرِيقِ النِّجَاةِ وَفِرَاقَةِ الْكِتَابِ (وَأَصْلُ سَوِيْلًا) أَنْتَدَ طَرِيقًا عَنَّا وَتَزَلَّ فِي قَبِيضٍ وَفَدَّ سَالُوهُ عَلَى اللَّهِ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّ يَحْرَمَ وَادِبَتَهُمُ وَالْحَوَا عَلَيْهِ (وَأَنْ) مُخَفَّةً (كَادُوا) قَارِبُوا (لِيَفْتُونَاكَ) لِيَسْزِلُونَكَ (عَنِ الذِّیْ) أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ لَتَفْتَرِي عَلَيْنَا غَيْرَهُ وَإِذَا) لَوْ هَلَّتْ ذَلِكَ (لَا) تَخْذُوكَ عَلِيلًا (وَلَوْ لَا أَنْ لَكُنَّا نَاكَ) عَلَى الْحَقِّ بِالْمَعْصِيَةِ (لَقَدْ كُذِّبْتَ) فَارْتَبْتَ (تَرْكُنْ) قَبِيلَ (الْأَجْمَعِ شَيْئًا) رُكُونًا (قَلِيلًا) لِيُذِلَّوْا أَخْيَالَهُمْ وَلِيَخَاحِمَهُمْ وَهُوَ صَرِيحٌ فِي أَنَّ عَلَى اللَّهِ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَزَكْ وَلَا قَارِبَ (إِذَا) لَوْ رَكَبْتَ (لَأَذْنَبْنَاكَ ضَعْفًا) عَذَابِ (الْحَيَاةِ وَضَعْفًا) عَذَابِ (الْآثَاتِ) أَمِنَ بِفُلَانٍ مَا يُعَذِّبُ غَيْرَكَ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ (لَمَّا تَجَمَّعَ لَكَ عَلَيْنَا كُيُومًا) ثَابِتًا بَيْنَهُ وَنَزَلَ لَنَا قَالَ لَهَ الْيَهُودُ إِنْ كُنْتَ نَبِيٌّ فَالْحَقُّ بِالشَّامِ فَإِنَّهَا أَرْضُ الْأَنْبِيَاءِ (وَأَنْ) مُخَفَّةً (كَادُوا لِيَسْتَفْزِزُواكَ مِنَ الْأَرْضِ) أَرْضَ الْمَدِينَةِ (لِيُطْرَجُوا مِنْهَا وَإِذَا) لَوْ أَخْرَجُواكَ (لَا يَكُونُونَ عِلَافَكَ) فِيهَا (إِلَّا قَلِيلًا) لَمْ يَهْلِكُوا (سَبَّهَ مَنْ قَدْ أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنْ رُسُلِنَا) أَمِنَ كُنْتِيَا بِهِمْ مِنْ إِفْلَاقٍ مَنْ أَخْرَجَهُمْ (وَلَا تَجْمَدُ لِسْتَنَّا قُيُومًا) تَبَدَّلَا

ترجمه: هغه ورځ ياد ساتل پکار دی چې په کومه ورځ به مونږ هر ډله (امت) د هغوی نبي سره راوغواړو، داسې به اوونيلې شي اې د فلانکي نبي امته يا به دوی د اعمالنامو سره رابللې شي داسې اواز به اوکړې شي اې د خير صاحبه او اې د شر صاحبه، هغه به د قيامت ورځ وي، نو په دوی کښې چې چاته په نبي لاس کښې اعمالنامه ورکړې شي نو دا خلق

به خوش نصیب او په دنیا کښې به د بصیرت خاوندان وو، نو دوی به خپلې اعمالنامې په خوشحالی خوشحالی لولی، او ددوی په اعمالنامو کښې به د هلوکي د پوستکي برابر هم کمې نه کپړې، او غوک چې په دې دنیا کښې د حق لیدلو نه ژوند شي نو په آخرت کښې به هم د نجات لار او د اعمالنامې د لوستلو ژوند وي او ډیره روکه شوې لاره باندې به وي. یعنی د نیغې لارې نه به ډیر لرې وي، او دا راروان آیت د بنو ثقیف په باره کښې نازل شوې، چې کله هغوی د نبی ﷺ نه مطالبه اوکړه، چې د دوی وادی طائف حرم جوړ کړه، او په دې خبره باندې ئې زور راوړو، او بې شکه نیزدې وه چې دا خلق تا د هغه وحی نه کوم چې مونږ تاته نازلوو، لرې کړی، اخوا کړی چې تاسو زموږ طرف ته د خپل جوړ شوو نسبت اوکړئ، که چرې تاسو ددوی د وئیلو مطابق کړې وو نو دې خلقو به تاسو لره خپل دوست جوړ کړې وو، او که د حفاظت په ذریعه مونږ تاسو لره په حق باندې قائم نه ساتلو نو نزدې وه چې تاسو ددوی د ډیرې بهانو او د اصرار کولو د وجه دوی طرف ته څه نه څه مائل شوې وئ، دا په دې خبره کښې صریح دې چې نه نبی علیه السلام مائل شوې وو او نه مائل کیدو ته نزدې شوې وو. او که مائله شوې وې نو مونږ به تاسو باندې خامخا ځکولي وو، دوچنده عذاب په دنیا کښې او دوچنده عذاب په آخرت کښې، د هغې دوچند کوم چې نورو ته په دنیا او آخرت کښې ورکولي شي، بیا په تاسو زموږ د طرف نه څه مددگار نه موندلو، یعنی ددې عذاب نه د بچ کولو والا، او راروان آیت هغه وخت نازل شو چې کله یهودیانو حضور ﷺ ته اوونیل چې که ته نبی ئې نو شام ته لار شه ځکه چې هغه د پیغمبرانو زمکه ده، او بې شکه دا خبره نزدې وه چې دوی ستا قدمونه د مدینې د زمکې نه اویاسی، چې تاسو لره د مدینې نه اوخووی، که دې خلقو تاسو لره اوباسلئ نو دوی به خپله ستاسو نه پس په مدینه کښې پاتې نه شي، خو ډیرلې. بیا به دوی هلاک کړې شوې وو، دغه شان دستور د هغه رسولانو وکوم چې مونږ ستا نه مخکښې لپلې وو، یعنی د هغه خلقو د هلاکولو زموږ د دستور مطابق، چا چې پیغمبرانو لره ویستلې وو، او تاسو به زموږ په دستور کښې تبدیلی نه مومئ.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

هوله: اناس: خلق، د نوس نه ماخوذ دې، چې د هغې معنی حرکت کول دی، دا د انسان څه بڼه لفظ ده، په مصباح کښې دی چې انسان د ناس نه ماخوذ دې، او دا اسم جنس دې، ددې اطلاق په مذكر مؤنث واحد او جمع ټولو باندې کیږي.

هوله: یا صاحب الشر: په دې کښې مضاف محذوف دې، ای صاحب کتاب الشر.

هوله: یقرومون ای یقرومون سرور: په خوشحالی خوشحالی به لولی.

هوله: قدر قشرة النواة: مفسر علام د فتیلا تفسیر په قشرة النواة سره کړې دې، ښه به وه چې

الخط الذي في نقرة النواة طولاً، سره شي كروي وو، خكه چې دکهجورې په هډوکی کښې درې خیزونه وی ①فتیل، ②قطمیر ③نقیر، فتیل هغه تار ته وائی، چې د هډوکی په شا باندې په اوږدوالی سره په یوه شق کښې وی، او د هډوکی د پاسه د جالڅ په شان یو غلاف وی هغې ته قطمیر وائی، او د هډوکی شاته یو سوري وی په هغې کښې چې کومه ریشه یا تار وی هغې ته نقیر وائی.

نوله: ابعاد طریقاً نه ای ابعاد طریقاً من الاهی فی الدنیا: یعنی ږوند چې څنگه د لارې کتلو نه لرې وی، کافر به په آخرت کښې د خلاصیدولو والې لارې نه ډیر لرې وی.
نوله: رکونا: په دې کښې اشاره ده چې شینا مفعول مطلق د وجه نه منصوب دې، نه چې د مفعول د وجې، ځکه چې ترکن لازم دې نه چې متعدی، د لته د شینا موصوف رکونا محذوف دې،

نوله: یستغزونک: ای لږ عجبک (استغراق استعمال) مضارع جمع مذکر غائب، (ک) ضمیر مفعول، ستاسو قد مونه اوخویوی.

[ایاتونه: ۷۸-۸۴]

أَقِمِ الصَّلَاةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ أَي مِنْ وَفَتْ زَوَالِهَا (أَلَى غَسَقِ اللَّيْلِ) أَفْبَالِ ظُلْمَتِهِ أَيِ الظُّهْرِ وَالْمَغْرَبِ وَالْبَيْتَاءِ (وَقُرْآنَ الْفَجْرِ) صَلَاةُ الصُّبْحِ (إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا) تَشْهَدُ مَلَائِكَةُ اللَّيْلِ وَمَلَائِكَةُ النَّهَارِ (وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ) فَسَبِّحْ (يَا) بِالْقُرْآنِ (ثَأْفِلَ فَكَمْ) فَهَيْهَتْ زَائِدَةٌ لَكَ ذُونُ أَمْسِكَ أَوْ فَجِيئَةً عَلَى الصَّلَوَاتِ الْمَفْرُوضَةِ (عَسَى أَنْ يَبْعَثَكَ) يَبْعَثَكَ (رَبُّكَ) فِي الْآخِرَةِ (مَقَامًا مَحْمُودًا) يَخْتَصُّكَ فِيهِ الْأَوَّلُونَ وَالْآخِرُونَ وَهُوَ مَقَامُ الشَّفَاعَةِ فِي فَضْلِ الْفَضَاءِ وَنَزَلَ لَهَا أَمْرٌ بِالْهَجْرَةِ (وَقُلْ رَبِّ أَدْخِلْنِي الْمَدِينَةَ) مَدْخَلٌ صَدَقَ (إِذْخَالًا مُزْجِيًا لَا أَرَى فِيهِ عَاخِرَةً (وَأُخْرِجْنِي) مِنْ مَكَّةَ (مُخْرِجًا صَدَقَ) إِخْرَاجًا لَا تَبَقِيَ بَقَايَ لَهَا (وَأَجْعَلْ لِي مِنْ لَدُنْكَ سُلْطَانًا نَجِيًّا) قُوَّةَ تَنْصُرُنِي بِهَا عَلَى أَغْدَابِكَ (وَكُلِّ) عِنْدَ دُخُولِكَ مَكَّةَ (جَاءَ الْحَقُّ) الْإِسْلَامَ (وَوَهَقَ الْبَاطِلُ) بَطَلَ الْكُفْرُ (إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا) مُضْمَجًا زَائِلًا وَفَدَّ دَخَلَهَا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَحُولَ الْبَيْتِ لِلْإِمَامَةِ وَبُسُوقًا مَنَاقِمًا لِمَجْلَلِ بَهْوَ فِي يَدِهِ وَيَقُولُ ذَلِكَ حَتَّى سَقَطَتْ رَوَاهُ الشُّيْخَانِ (وَنَزَلَ مِنْ) لِلْبَيْتِ (الْقُرْآنَ) مَا هُوَ بِمَقَامٍ مِنَ الْعِلَالَةِ (وَدَعَا لِيْلَتَيْنِ) بِه (وَلَا يُزِيدُ الظَّالِمِينَ) الْكَافِرِينَ (لَا عَسَايَا) يَكْفُرُهُمْ بِه (وَإِذَا أَلْمَعْنَا عَلَى الْإِنْسَانِ) الْكَافِرِ (أَعْرَضَ) عَنْ الشُّكْرِ (وَنَأَى بِجَانِبِهِ) نَتَّى عَظْفَهُ مُتَبَحِّرًا (وَإِذَا مَسَّ الشَّرَّ الْفَقْرَ وَالشَّدَّةَ) (كَانَ يَحْسَبُ) فَنُطُوًا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ (قُلْ كُلٌّ) مِنَّا وَنَتَكُمُ (يَعْمَلُ عَلَى شَأْنِكُمْ) طَرَفَهُ (فَرِيكُمُ أَعْلَمُ) مَنْ هُوَ أَهْدَى سَبِيلًا طَرَفًا فَنِيئَةً

ترجمه: نور غور زیدو نه پس د شپې تیاره خوریدو پورې د شپې د تیارې راتلو پورې مونځ قائم کړه، یعنی ظهر عصر مغرب او عشاء او د فجر قرآن یعنی د سحرې مونځ قائم کړه یقیناً د

فجر مونځ وخت د حاضرئى وخت دې چې په هغې کښې فرشتې د شپې او ورځې حاضرېږي، او د شپې په هغه حصه کښې مونځ ادا کړه د تهجد مونځ قرآن سره ادا کړه، د استاسو د پاره اضافي فريضه ده، ستا امت د پاره نه، يا زائد دې په فرضو مونځونو باندې (يعنى نفل دې) اميد دې چې ستا پروردگار تاره په آخرت کښې په مقام محمود باندې فائز کړي، چې هلته به اولين او آخرين ستا تعريف کوي او هغه د شفاعت خانې دې، د مقدساتو فيصله کولو کښې، او دا راروان آيت هغه وخت نازل شو چې کله هغوى عليهم السلام ته د هجرت حکم او شواو دعا او کړه چې اې پروردگار ما مدينې ته په رشتونې سره داخل کړه، يعنى په خوښه سره داخل کړه چې په هغې کښې هغه ناخوښه اونه وينم، او د مکې نه ما په رشتيا او ياسه يعنى داسې او ياسه چې په زړې کښې دې طرف ته متوجه نه يم، او ماته په خپل فضل سره داسې غلبه راوړه چې هغې سره ستا مدد وي، يعنى داسې قوت چې د هغې په ذريعې سره ته مالره په دشمنانو باندې غلبه راکړي، او مکې ته د داخليدو په وخت کښې اووايه چې حق يعنى اسلام راغې او باطل يعنى کفر لاړو، يقينا باطل ختميدونکې رژيدونکې دې او چې کله نبي عليه السلام مکې ته داخل شو نو د بيت الله شريف په څلورو واړو طرفونو کښې درې سوه او شپيته بتان پراته وو، او تازېى عليه السلام په هغه لښتې سره کومه چې د هغوى په لاس کښې وه اشاره ئې کوله او جاء الحق الخ نې لوستلو، تردې چې هغه غورزیدل، (رواه الشيخان او دا قرآن چې مونځ نازلوو د گمراهۍ نه شفا ده، او په دې باندې يقين ساتلو والا د پاره رحمت دې او د ظالمانو کافرانو د پاره ددوى د کفر د وجې نه په نقصان کښې اضافه کيږي، او چې کله مونځ په يو کافر انسان باندې انعام وکړو نو د هغه د شکر نه اعراض کوي او شا کوي، يعنى په تکبر سره ډډه بدله کړي او چې کله هغه لره د غريبۍ تکليف لاحق شي نو د الله د رحمت نه مايوسه شي، تاسو ورته اووايئ چې په مونځ او تاسو کښې هر سړې په خپله طريقه باندې عمل کوي، کوم خلق چې پورا هدايت باندې وي هغوى لره ستا رب ډير ښه پيژنى، نو هغه به ده تاج وړ کوي.

د قيوداتو فوائد او تسهيل

قوله: من وقت زوالها: په دې کښې اشاره ده چې په لدلوک الشمس کښې (لام) په معنى د (من) دې، ځکه چې د وخت دپاره د مونځ کولو هيڅ مطلب نشته، صلوة فجر ته قرآن او وييلې شو ځکه چې قرآن (قراة) د صلوة رکن دې، ځنگه چې سجدي وييلو سره مونځ مراد وي او رکوع وييلو سره مونځ مراد وي، دغه شان قرآن وييلو سره صلوة مراد وي، او د القرآن عطف په الصلوة باندې دې، اى اقم الصلوة واقم القرآن.

قوله: من الليل اى بعض الليل:

قوله: دلوك: د نور غورزیدل، د عبدالله بن مسعود رضي الله عنه نه روايت دې، چې د دلوك معنى

غروب ده، عبدالله بن عباس ابن عمر او جابر (رضی الله عنهم) د زوال الشمس معنی بودلې ده، د زوال شمس معنی د اکثر و حضراتو نه منقول ده، او هم دا معنی مراد اخستل زیات بهتر ده، خو چې کله د دلوک معنی د زوال واخستې شی نو آیت تولو پنځو مونځونو ته به شامل شی، دلوک الشمس ظهر او عصر ته شامل دې، او الی غسق الليل مغرب او عشاء ته شامل دې، او قرآن الفجر د سحر مونځ ته شامل دې

قوله: غسق الليل: الفسق ظلمت او وئیلې شوې دی د شبې د اولې حصې داخلیدل.

قوله: فتجهد، المجهود ترك النور للصلوة

قوله: نافلة: په معنی د زیاتۍ سره.

[ایا توله: ۸۵-۹۳]

وَيَسْأَلُونَكَ أَنِّي أَنُفُودَ (عَنِ الرُّوحِ) الَّذِي يُخَيِّبُ بِهِ الْبَدَنَ (قُلْ) لَهُمْ (الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي) أَنِّي عِلْمُهُ لَا تَعْلَمُونَهُ (وَمَا أَوْتِيتُمْ مِنَ الْإِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا) بِالنَّبِيِّ (إِلَى عِلْمِهِ تَعَالَى (وَلَكِنْ) لَا مَقَمَ (شَتَاتٍ لِنَذِيرٍ بِالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ) أَنِّي الْقُرْآنَ بِأَن تَخْشَوْهُ مِنَ الصُّدُورِ وَالْمَصَاحِفِ (ثُمَّ لَا تَجِدُكَ بِهِ عَلَيْنَا وَكَلَامًا) (إِلَّا) لَكِنْ أَنْتِنَا (رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ إِنَّ فَضْلَهُ كَانَ عَلَيْكَ كَظِيمًا) عَجَبًا حَيْثُ أَنْزَلَهُ عَلَيْكَ وَأَعْطَاكَ الْقُرْآنَ الْغَنَمَ الْغَنَمُودَ وَغَيْرَ ذَلِكَ مِنَ الْفَضَائِلِ (قُلْ لَنْ أَجْمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْهِنَ عَلَى أَنْ يَأْتُوا عَمَلُ هَذَا الْقُرْآنِ) فِي الْقَصَاحَةِ وَالْبَلَاغَةِ (إِلَّا يَأْتُونَ عَمَلَهُ وَلَوْ كَانُوا بِغَيْرِ لُبٍّ) عَجَبًا نَزَلَ رَدًّا لِقَوْلِهِمْ وَلَوْ نَشَاءُ لَفَنَّا مِثْلَ هَذَا (وَلَقَدْ صَرَفْنَا) بِنَا (إِلَيْنَا) فِي هَذَا الْقُرْآنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ (بِقُدْرَةِ) لِمَنْ خَلَقَ مِنْ جَسَدٍ كُلِّ مَثَلٍ يَتَّبِعُوا (قُلْ أَكْثَرُ النَّاسِ) أَنِّي أَهْلُ مَثَلَةٍ (إِلَّا كُفُورًا) بِخُذُوا الْحَقَّ (وَقَالُوا) عَطَفَ عَلَى أَبِي (لَنْ تَزِينَ) لَكَ حَتَّى تَنْجِرَ لَنَا مِنَ الْأَرْضِ يَنْبُوعًا) عَجَبًا يَنْبَعُ مِنْهَا الْمَاءُ (أَوْ تَكُونَ لَكَ جَنَّةٌ) بِسَاتٍ (مِنْ تَحِيلٍ وَعَنْبٍ فَتَجْعَلُ الْأَنْهَارَ عِلَالًا) وَسَطَهَا (تَجْعِلُ) (أَوْ تَقْطَعُ السَّمَاءَ كَمَا زَعَمْتَ عَلَيْنَا كَفَاً) قَطْعًا (أَوْ تَأْتِي بِاللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ قَبِيلًا) مُقَابِلَةً وَعِبَانًا فَرَاهِمَ (أَوْ يَكُونَ لَكَ بَيْتٌ مِنْ زُخْرُوفٍ) ذَهَبٍ (أَوْ تُرْقَى) تَصْنَعُ (فِي السَّمَاءِ) بِنَلْمٍ (وَكُنْ تَقْوِينَ لِرَبِّكَ) لَوْ رَزَقْتَ فِيهَا (حَتَّى تَنْزِلَ عَلَيْنَا) بِنَهَا (كُنْ تَأْتِي) فِيهِ تَصْنِيعُكَ (نَقْرُوه) (قُلْ) لَهُمْ (سُبْحَانَ رَبِّي) تَعْجَبُ (هَلْ) مَا رَكِبْتَ (إِلَّا تَكْفَرُ أَرْسُولًا) كَسَائِرِ الرُّسُلِ وَلَمْ يَكُونُوا يَكُونُ بَابُهُ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ

ترجمه: يهوديان ستانه د روح باره کښې چې د هغې د وجه نه د انسان بدن ژوندې کيږي سوال کوي تاسو دوی ته جواب ورکړه چې روح خدا رب حکم دې، چې د هغې د حقیقت هغه ته پته ده تاسو ته نشته، او د هغه د علم په نسبت تاسو ته ډیر کم درکړې شوې دي او که مونږ او غواړو نو مونږ چې کومه وحی تاته رالېږلې ده یعنې قرآن واخلو په داسې طریقې چې هغه د سینو او د صحیفو نه اوباسو بیا به تانه ددې د پاره زمونږ په مقابله کښې څوک مددگار نه مېلاوېږي، خو دا ستاد رب د طرف نه د رحمت په توګه باقی ساتلې دې یقینا په تا باندې د هغه لوی فضل دې، ځکه چې دا هغه په تا باندې نازل کړو، او تاسو ته نې مقام محمود درکړو او ددې نه علاوه

نور فضائل نہی ہم در کرل، تہ ورثہ اووایہ کہ جنات او انسانان پہ دے باندے متفق شی چہ پہ فصاحت او بلاغت کنبے دے مثال راوے نو ہغوی پہ دے مثال راوے شی، اگر چہ دوی پہ خپل مینخ کنبے دے یو بل مددگار شی، دا آیت دے قول پہ جواب کنبے نازل شو چہ کہ چرے مونہ او غوارو نو مونہ ہم داسے کتاب راوے شو، مونہ خو پہ دے قرآن کنبے دے خلقو دے پوہے دے پارہ ہر قسم مثالونہ بیان کرے دی، (من کل مثل) دے مثلاً محذوف صفت دے، ای مثلاً من جنس کل مثل، چہ دے نہ نصیحت حاصل کری، (ہر قسم عمدہ مضمونونہ مو بیان کرے دی، خو دے اہل مکے نہ اکثر خلق دے انکار نہ نہ منع کیے، ہغوی او ویل چہ مونہ پہ تاباندے ہیغ کلہ ایمان راوونکی نہ یو، تر دے چہ تہ زمونہ دے پارہ دے زمکے نہ یو چینہ جاری نہ کرے، داسے چینہ چہ دے ہغے نہ اوبہ راوے، خپلہ ستا دے انگورو او کھجورو یو باغ وی، او دے پہ مینخ کنبے تہ نہرونہ جاری کرے، یا اسمان تکرے تکرے کولو سرہ پہ مونہ باندے راو غورزوے، څنگہ چہ ستا دعوی دے، یا اللہ تعالیٰ او فرشتورہ زمونہ مخے تہ راوے، کہ تہ اسمان تہ ہم او خیزے نو مونہ ستا دے بشتلو یقین نہ کوو، تر دے چہ یو خطر راوے، چہ پہ ہغے کنبے ستا دے بشتلو تصدیق وی چہ ہغہ مونہ اولولو، ای محمد ﷺ تہ دوی تہ اووایہ چہ پاک دے ځما پروردگار دا دے حیرانتیا اظہار دے، ځہ خو صرف دے نورو رسولانو پہ شان پیغام راوونکی یو انسان یم، او ہغوی ہم یو معجزہ دے اللہ دے اجازت نہ بغیر نہ دے راوے،

د قیوداتو فوائد او تسہیل

قوله: عن الروح: ای عن حقيقة الروح

قوله: علمه: یعنی الروح من الامور التي عصى الله نفسه، بعلمه، فالامر بمعنى الشأن، ای الروح من شأن ربي.
قوله: بالنسبة الى علمه تعالى: دا دے شے جواب دے چہ اللہ تعالیٰ او فرمائیل ومن یات الحکمة فقد اوتی غیرا کثیرا، او دلته نہی او فرمائیل ما اوتیتم من العلم الا قلیلا: پہ دوارو کنبے تعارض دے؟

جواب: دے جواب حاصل دادے چہ دے تول کائنات علم دے اللہ دے علم پہ مقابلہ کنبے لے دے.
قوله: لامر قسم: دا دے قسم پہ حذف باندے دلالت کوی، لئذ هین جواب قسم دے، کوم چہ دے جواب شرط قائم مقام ہم دے، او بعضی حضراتو ذہینا بہ جواب شرط گرځولے دے.
قوله: لکن ابقیناه: دا دے تفسیر پہ لکن سرہ کولو کنبے نہی اشاره اوکره چہ دا مستثنیٰ منقطع دے تہ چہ متصل، ځکه چہ دا الا ما قبل دے رحمت دے جنس نہ نہ دے.
قوله: ابقیناه: ابقیناه نہی محذوف او منلو چہ کلام تام شی، ځکه چہ دے بغیر کلام نانعام دے.

پوښه: صفة المحذوف: دا ددې سوال جواب دې، چې بېنا متعدی بنفسه دې، دې لره د (من) په ذریعې سره د متعدی کولو ضرورت نشته؟
جواب دادې چې ددې مفعول محذوف دې او هغه مثلاً دې، او (من کل شئی) د (کائنات) متعلق کیدو سره د مفعول محذوف صفت دې.
پوښه: الاکفورا:

سوال: چې کله ضربت الا زيدا جائز نه دې، نو بيا ايا اکثر الناس الاكفورا وې صحيح دې؟ دا خو په مثبت کښې مستثنی مفرع واقع ده او دا جائز نه ده؟

جواب: ابي د نفی فائده ورکوي گویا چې وئيلې شوی دی فلمريضوا الاکفورا: (فارسی) پس قبول نه کړد بيشتر مردم مفسدان اساسي را.

توبه: عطف علی قالوا: یعنی په مستثنی باندې عطف نه دې، چې د هغې د وجې نه د معنی فساد لازم شی.

[ایاتونہ: ۹۴-۱۰۰]

(وما منع الناس أن يؤمنوا إذ جاءهم الهدى إلا أن قالوا) أي قولهم منكبرين (أبعت الله بشرا رسولا) ولله بيتك ملكا (قل لهم) (لو كان في الأرض) بدل البشر (ملائكة يحشون مطعنين لآنزلنا عليهم من السماء ملكا رسولا) إذ لا يُرسل إلى قوم رسول إلا من جنسهم ليكنهم مخاطبه والفهم عنه (قل كفى بالله كفيما بيني وبينكم) على حذفي (إله كان يعبادون غيري) غالبا يتوابعونهم وظواهرهم (ومن يهد الله فهو المهتد ومن يضلل فلن تجد لهم أولياء) يهدونهم (من دونه ونحشرهم يوم القيامة) ماشين (على وجوههم عيا وكما وصيما وأهم جهنم كلما غبت) سكن لها (زدناهم سعيرا) تلها واضلا (ذلك جزاؤهم بأعمالهم كفروا بآياتنا وقالوا) منكبرين للبعث (إذا كنا عظاما ورفاتا أننا لمبعوثون خلقا جديدا) أولهم يومًا بغلوا (أن الله الذي خلق السماوات والأرض) مع عظيمهما (قد وعد على أن يخلق مثلهم) أي الأناسي في الصغر (وجعل لهم أجلا للموت والبعث) لا ريب فيه فأبى الظالمون (الأكفورا) خوفا له (قل لهم لو أنتم تعلمون خزان رحمة ربي) من الرزق والمطر (إذا أنصتكم لتبخلن) خشية الإنفاق (خوف نفاذها بالإنفاق فنفروا) وكان الإنسان قتورا بخيلا

ترجمه: خلقو لره د هدايت د رارسيدو نه پس د ايمان نه منع فونكي د منكرينو دوى ته صرف دا وينا وه چې آيا الله انسان رسول راو لپلېلو او فرشته ئې راونه لپړله، تاسو ورته اووايئ چې كه په زمكي باندې فرشتې گرځيدې راگرځيدې او اوسيدې نو مونږ به هم دوى ته اسماني فرشته د رسول په شكل كښې رالپلې وه، ځكه چې قوم ته د هغوى د جنس نه رسول لپړلې كيږي، چې د هغه خبرو او ښودنې باندې پوهيږي، تاسو ورته اووايئ چې هغوا او ستاسو په مينځ كښې هغوا پرشتوالي باندې د الله گواهي كافې ده، هغه د خپلو بندگانو د حالاتو نه ښه خبردار دي، او ډير

خدا لیدونکې دې، یعنی د هغوی دیتو او ښکاره حالاتو نه خبردار دې، او الله چې د چا رهنمائی او کړی، هغه هدايت موندونکې دې، او څوک چې د نینځې لارې نه وارهو نو نامسکن ده چې ته د هغه مددگار او مومي، چې د هغه رهنمائی او کړی، داسې خلکو لره به مونږ د قیامت په ورځ پر مخې رانیکلو سره جمع کړو، په داسې حال چې دوی به پانده وی او کانه به وی، ددوی ځانې به جهنم وی، او چې کله هغه مړ کيږي نو مونږ به هغه نور هم تیزوؤ، هغې باندې به نورې هم شعلې لگي، اور په لمبه به وی دا ددوی ددې خبرې سزا ده چې هغوی زموږ د آیتونو انکار او کړو، او منکرینو او وینیل چې کله مونږ هډوکي شو، او ریزه ریزه شو نو آیا مونږ په د نوي سر نه ژوندی کيږو، آیا دوی په دې خبره کښې غوړ نه دې کړې، چې بې شکه هغه الله چا چې زمکه او اسمانو لره د دوی د عظمت باوجود پیدا کړل، هغه په دې باندې قادر دې چې ددوی په شان واره انسانان پیدا کړي، هم هغه ددوی د پاره د مرګ او د واپس ژوندی کیدو یو وخت مقرر کړې دې، چې په هغې کښې هېڅ شک نشته، خو ظالمان د انکار نه بغیر نه پاتې کيږي، تاسو دوی ته اووایی چې که چېرې تاسو د رب د رحمت رزق او باران د خزائن مالکان وئ نو تاسو د خرچ کیدو په ویره کښې کنجوسی کوله، یعنی خرچ کولو سره د ختمیدو د ویرې نه، چې تاسو به بیا محتاجه شئ، او انسان خودې تنګ زړه.

د قیوداتو فوائد او تسهیل

قوله: ای قولهم: په دې کښې اشاره ده چې آن مصدريه دې، یعنی دوی ته په قرآن او په تاسو باندې ایمان راوړلو کښې هېڅ شک نشته، سوا د منکرین بعث نه، کوم چې مومنانو ته وائی چې ایا الله ته د رسول لپړلو د پاره صرف انسان پاتې وو؟

قوله: مطمئنین: اسم فاعل جمع مذكر منصوب، وطن جوړولو والا، قیام کولو والا. قوله: لو أنتم:

سوال: لو شرطیه همیشه په فعل باندې داخلېږي، خو دلته په اسم باندې داخل دې؟ جواب: د أنتم نه مخکښې فعل محذوف دې، او مابعد فعل ددې تفسیر کوی، تقدیری عبارت داسې دې، لو مملکون انتم مملکون غزائن رحمة ربی أنتم به مملکون کښې د ضمیر فاعل تاکید دې، دا د ما امر عامله د قبیل نه دې.

[ایاتونه: ۱۰۱-۱۱۱]

وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَىٰ بَشِيرًا وَنَحْنُ أَعْيُنُ الْمُشْرِكِينَ عَلَىٰ مِثْلِهِ أَوْ لَقَدْ آتَيْنَا لَهٗ إِذْ جَاءَهُمْ فَقَالَ لَهُ فِرْعَوْنُ إِنِّي لَأَظُنُّكَ يَا مُوسَىٰ مَثْبُورًا مَّثْبُورًا عَلَىٰ غَفْلَةٍ قَالُوا لَقَدْ عَلِمْتُمْ مَّا نُزِّلَ فِي هَٰذِهِ ۚ وَالْآيَاتُ (الْأَرْبَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ بِصَافٍ جَبْرًا وَلَكِنَّكَ نَعَانِدُ

[illegible]

الشَّافِعِي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وَقَدْ أَلْزَمَتْ جَهْدِي وَبَدَلَتْ فِيهِ فِكْرِي فِي نَفَاسِ أَرَاهَا أَنْ شَاءَ اللَّهُ لَجِدِي وَاللَّهِ فِي مَدَّةٍ قَدَرِ مِعَادِ الْكَلِمِ وَجَعَلْتُهُ وَسِيلَةً لِلْعَزْلِ بِجَنَاتِ النَّعِيمِ وَهُوَ فِي الْحَقِيقَةِ مَسْفُودٌ مِنَ الْكِتَابِ الْمَكْمُولِ وَعَلَيْهِ فِي الْآيِ الْمُنَافِئَةِ الْإِقْبَادُ وَالْمَعْوَلُ فَرَحَمَ اللَّهُ أَمْرَهُ نَظَرٌ بِغَيْرِ الْإِنْصَافِ إِلَيْهِ وَقُلْتُ فِيهِ عَلَى خَطَايَا طَلَعْنِي عَلَيْهِ وَقَدْ كُنْتُ:

عَمِدْتُ اللَّهُ رَبِّي إِذْ هَذَايِ :: لِمَا أَهْدَيْتَ مَعِ عَجْزِي وَضَعْفِي
لَمَنْ لِي بِالْخَطَايَا فَارَزَ غَنَةً :: وَمَنْ لِي بِالْقَوْلِ وَلَوْ بِخَرْفِ

هَذَا وَلَمْ يَكُنْ قَطُّ فِي خَلْدِي أَنْ أَتَمَرَّضَ بِذَلِكَ لِإِعْلَاسِي بِالْعَجْزِ عَنِ الْغَوْضِ فِي هَلَاكِ الْمَسَائِكِ وَعَسَى اللَّهُ أَنْ يَنْقُصَ بِهِ نَفْسًا جَسَدًا وَيَنْقُصَ بِهِ لِقَايَا هَلَاكًا وَأَعْيُنًا وَأَذَانًا وَمَا وَكَّالِي بِمَنْ أَتَقَدَّ الْمَطْلُوعَاتُ وَقَدْ أَضْرَبَ عَزَّ هَلَاكِ التَّكْبَلَةِ وَأَمْلَأَهَا عَسَمًا وَعَدَلَ إِلَى صَرْحِ الْبِنَادِ وَلَمْ يُوجِّهْ إِلَى ذَلَالَتِهَا لَهَا (وَمَنْ كَانَ فِي هَذِهِ أَعْمَى فَهَوَى الْأَجْرَةَ أَعْمَى) رَزَقَنَا اللَّهُ بِهِ هِدَايَةً إِلَى سَبِيلِ الْحَقِّ وَتَوَلَّيْنَا وَأَمْلَأَنَا عَلَى ذَلَالَتِهَا كَلِمَاتِهِ وَتَحْقِيقًا وَجَعَلَنَا بِهِ (مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصَّادِقِينَ وَالشُّهَدَاءِ الصَّالِحِينَ وَحَسُنَ أُولَئِكَ رَفِيقًا) وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَحْدَهُ وَصَلَّى اللَّهُ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَصَحْبِهِ وَسَلَّمَ تَسْلِيمًا كَثِيرًا وَحَسْبُ اللَّهُ وَلَعَمَّ الْوَكِيلُ قَالَ مُؤَلِّفُهُ عَامِلُهُ اللَّهُ بِلَطْفِهِ فَرَعْتُ مِنْ تَأْلِيْفِهِ يَوْمَ الْأَخْدِ عَاجِرِ ذُوَالْ سَنَةِ سَبْعِينَ وَثَمَانِيَّةً وَكَانَ الْإِنْشَاءُ فِي يَوْمِ الْأَرْبَعَاءِ مُسْتَقْبَلِ رَمَضَانَ مِنَ السَّنَةِ الْمُنْكَوَّرَةِ وَفَرَعْتُ مِنْ تَهْنِئَتِهِ يَوْمِ الْأَرْبَعَاءِ سَادِسَ صَفَرِ سَنَةِ إِخْدَى وَسَبْعِينَ وَثَمَانِيَّةً

ترجمہ: او موسیٰ علیہ السلام ته مونہ تہہ معجزی بالکل واضعہ و رکری وی، او ہفہ دادی ① ید بیضا ② عصا ③ طوفان ④ ملخان ⑤ سپہی ⑥ وینہ ⑦ د اموال ہلاکت ⑧ قحط او د میوو کمی، ای محمد علیہ السلام ته خیلہ د موسیٰ علیہ السلام پہ بارہ کنبی د بنی اسرائیل نہ تپوس او کرہ، دا سوال ددوی پہ صداقت باندی د مشرکینو نہ د اقرار پہ توگہ دی، یا مونہ موسیٰ علیہ السلام ته اوئیل چہ د فرعون نہ د بنی اسرائیلو د خلاصی سوال او کرہ، او پہ یو قرات کنبی سنل دماضی صیغی سرہ دی، یعنی سوال نہی او کرہ چہ کلہ ہفہ دوی ته راغلو نو فرعون موسیٰ علیہ السلام ته اوئیل عہ تا لرہ جادو کری شوی یعنی مغلوب العقل، گنرم، موسیٰ علیہ السلام او فرمائیل ای فرعون ته پوہہ یی، چہ د بصیرت نہ د کمی نبیخی د اسمانونو او د زمکی مالک نازل کری دی، خو ته پہ دشمنی او عناد باندی راغلی او پہ یو قرات کنبی د تاء د ضمی سرہ دی، ای فرعون عہ خہ پوہیم چہ ته بہ یقینا ہلاک کری شی، یا بہ د ہر خیر نہ محرومہ کری شی، آخر فرعون ارادہ او کرہ چہ مہرسی او د ہفہ قوم د مصر د ملک ته بھر کری، نو مونہ ہفہ او د ہفہ ٲول ملگری غرق کرل، ددی نہ پس مونہ بنی اسرائیلو ته اوئیل چہ تاسو ہم پہ دی زمکہ کنبی اوسپیٹی، یا چہ کلہ آخرت یعنی د قیامت وعدہ راشی، نو مونہ بہ تاسو او دا ٲول حاضر کرو، او مونہ قرآن لرہ پدشتیا سرہ نازل کری دی، او پہ ہفہ سرہ ہفہ نازل شو، خنکہ چہ الیہلہل شوی وو پہ حق باندی مشتمل کیدو سرہ، پہ دی کنبی خہ قسم تبدیلی نہ دہ شوی او مونہ تا ای محمد علیہ السلام د ایمان راوړونکو د پاره د جنت خوشخبری اورولو والا او کافرانو

لرہ د اور نہ ویرو لو د پارہ والی پلپی، او مونہ قرآن لپ لپ ۲۰ یا ۲۳ کالو کنبی نازل کرو، چہ تہ خلقو تہ لپ لپ واوروی، یعنی بہ قلا رہ او وقفی سرہ، چہ هغوی پرې بوهه شی، او مونہ دالپ لپ نازل کرو یعنی پرلہ پسې، د مصلحت مطابق، تاسو کافرانو تہ اووایی چہ کہ تاسو دا منئی یا نہ منی دا ددوی د پارہ تہدید دی، بی شکہ هغه خلق چاہتہ چہ د قرآن دنازلیدو نہ مخکنی علم ورکړی شوی وو او بہ اهل کتاب کنبی هغه خلق دی چا چہ ایمان راوړې وو، چہ کلہ دوی تہ قرآن لوستلې شی نو هغوی پر مخی بہ سجدہ کنبی پریوزی، او وائی چہ زمونږ رب پاک دې، یعنی د وعده خلائی نہ د هغه د پارہ پاکي ده، او زمونږ رب دا د قرآن نازلولو او دنی د بعثت وعده بی شکہ پورا کیدو والا ده، او هغوی پد ژبا سرہ پر مخ بہ سجدہ پریوزی د زیادت د صفت سرہ بہ مقابل کنبی یعنی بہ یخرون باندې د صفت د زیاتیدو سرہ عطف دې، او قرآن الله د پارہ ددوی عاجزی او خضوع و خضوع زیاتوی، او د الله رسول بہ یا الله یا رحمن وئیلو، نو مشرکانو او وئیل چہ مونږ خو ددو معبودانو نہ منع کوې او بہ خپلہ الله سرہ بل معبود رابلی، نو دا راروان آیت نازل شو تاسو دوی تہ اووایی چہ الله وئیلو سرہ اواز کوئی یا رحمن وئیلو سرہ، یعنی د هغې بہ دې دواړو کنبی چہ کوم نوم ہم غواړئی نوم کیږدې، او هغه تہ یا الله یا یا رحمن وئیلو سرہ اواز کوئی، پدې دواړو نومونو کنبی چہ کوم سرہ ہم اواز کوئی ټول ښہ نومونه د هغه دی، ایا شرطیہ ده، (ما) زانده ده، دا دواړہ نومونه ہم د هغې نہ دی.

الله تعالی او فرمائیل او نہ تہ خپل مونږ بہ ډیر اوچت اواز سرہ لوله، یعنی بہ مونږ کنبی خپل قراعت، ځکه چہ ستا قراعت بہ مشرکین واورى نو هغوی بۀ تاپسې او قرآن پسې بدې ردې وائی، او هغه ذات تہ ہم چا چہ دا نازل کړې دې، او نہ پد پت اواز سرہ وایه، چہ ستا ملگری فائده واخلی، د اوچت او پت دواړو پد مینځ کنبی لار اختیار کړه، او اووایه چہ ټول تعریفونه الله لرہ دی، چہ نہ اولاد لری او نہ د هغه پد عبادت کنبی غوک شریک شته، او نہ هغه کمزورې دې، چہ د هغې د وجه نہ هغه تہ د مددگار ضرورت وی، یعنی هغه کمزورې نہ دې، چہ هغه تہ د مددگار حاجت وی، او تہ د هغه پوره پوره لوی بیانونه، یعنی تہ د هغه د اولاد نیول، د شریک او د کمزورئ تہ او د هر هغه خیز نہ کوم چہ د هغه د شان سرہ مناسب نہ وی، د هغه لوټې والې بیان کړه، او په صفات عدمیہ باندې د حمد مرتب کول، ددې دلالت د وجې دې چہ هغه د ټولو تعریفونو د خپل کمال ذات او په صفاتو کنبی د منفرد کیدو د وجې مستحق دې.

امام احمد په خپل مسند کنبی د معاذ جهنی رضی اللہ عنہ په سند سرہ د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم نہ روایت کړې دې چہ هغوی صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چہ آیت دعزت د: الحمد لله الذی لم یکن له ولدا، نہ تر آخر د سورت پورې دې. (والله اعلم).

ددې مؤلف او فرماښل: دا آخری جزء دې چه په دې باندې د قرآن عظیم هغه تفسیر مکمل شو کوم چه امام علامه محقق جلال الدین المحلی شافعی رحمۃ اللہ علیہ تالیف کړې دې، او ما په دې کښې خپل پوره طاقت لگولې دې او ما ددې په نکښې راویستلو کښې خپل پوره ذهنی قوت خرچ کړې دې، اې مخاطبه! زه گنرم چه ته به ددې نه فائده واخلي، انشاء الله، او ما دا د موسی کلیم الله (دقیام) مقدار یعنی په ۲۰ ورځو کښې تالیف کړو، او ما دا په جنت نعیم کښې دکامیابښ ذریعه جوړه کړه، اودا حصه (اول نصف) په حقیقت کښې د کتاب دهغه حصې (دویم نصف) نه مستفاد دې کوم چه مکمل شوې دې، اود متشابه آیتونو په باره کښې ما هم په دغه (دویم نصف) باندې اعتماد او بهروسه کړې ده، الله تعالی دې په هغه سړی باندې رحم او کړی څوک چه دې ته دانصاف په نظر سره او گوری او که هغه په دې کښې په څه غلطی باندې پوهه شی نو ما دې دهغې نه خبر کړی، او ما دا شعر او وئیلو (په بعضو نسخو کښې لفظ د شعر نشته).

ترجمه: ما دخپل رب حمد بیان کړو ځکه چه هغه ماته دهغه څیز توفیق راکړو چه هغه ما دخپلې عاجزۍ او کمزورۍ باوجود شروع کړو، څوک چه زما غلطۍ ښکاره کړی نو زه به رجوع کوم (یعنی اصلاح به کوم) او څوک چه ماته د قبولیت (عند الله) خوشخبری راکړی اگر چه یو حرف ولې نه وی (زه به دهغه شکریه ادا کوم).

(هذا) ای غذهذا، اودا خبره زما به زړه کښې بالکل نه وه چه زه به دا کار شروع کوم، په دې لارو کښې دغور او فکر کولونه د عجز نه د خبرتیا په وجه، د الله تعالی د ذات نه امید دې چه هغه به ددې په ذریعه ډیره نفع راکړی، او هغه به ددې په ذریعه بند زړونه او پړندې سترگې او کانړه غوړونه کهلاؤ کړی، گویا چه زه دهغه سړی پشان یم چه هغه ته د مطولات (لویو لویو کتابونو د مطالعې) عادت وی او حال دادې چه دهغې تکمله اودهغې اصل (یعنی مکمل او مکمل) نه ئې مخ اړولې وی، او صریح عناد طرف ته ئې مخ اړولې وی، اود پوهیدو دپاره دې دواړو طرف ته متوجه شوې نه وی، نو څوک چه ددې روند پاتې شو نو هغه به د نورو نه هم روند پاتې کیږی، الله مونږ ته ددې (قرآن) په ذریعه د حق لارې توفیق راکړو او ددې (قرآن) د کلماتو په باریکتیا باندې ئې د پوهیدو اود تحقیق کولو توفیق راکړو، (اود الله نه دعا ده) چه مونږ ددې په وجه دهغه خلقو سره کړی چا باندې چه الله انعام کړې دې او هغه انبیاء او صدیقین او شهداء او صالحین دی، او دا حضرات د رفیق کیدو په اعتبار سره بهترین رفیقان (ملگری) دی او ټول تعریفونه د الله وحده لا شریک له دپاره دی، او زموږ په سردار محمد صلی اللہ علیہ وسلم باندې دې د الله د طرفه بې شمیره درود او سلام وی، او الله زموږ دپاره کافی بهترین کارساز دې، مؤلف رحمۃ اللہ علیہ، الله دې ددوی سره د لطف او کرم معامله او کړی، او وئیل: زه ددې دتالیف نه د شوال په

میاشت ۸۷۰ ھ د اتوار پہ ورځ فارغ شوم، اود تالیف ابتدا مې د رمضان پہ شروع کښې د چهارشنبې په ورځ په هم دې کال کښې کړې وو، اوددې د تبیض (نظر ثانی) نه فراغت په ۹ صفر د چهارشنبې په ورځ ۸۷۱ ھ کښې اوشو.

د قیوداتو فوائد اوتسهیل

نوله: تقریر: دا اضافه ددې سوال جواب دې، چې حضور ﷺ ته څو معلومه وه نو بیا د سوال کولو څه ضرورت وو؟

جواب: دا سوال د استفهام نه دې، بلکه سوال د تقریر دې.

نوله: قبل نزوله: نزول مضاف محذوف گنړلو سره مفسر علام اشاره اوکړه چې د قبل القرآن مطلب دې قبل لاول القرآن او دا ممکن نه ده ځکه چې قرآن قدیم دې، لهذا ددې نه وړاندې د علم ورکولو څه مطلب نشته.

نوله: عطف بزيادة: دا ددې سوال جواب دې چې د بھرون للاذقان عطف په مخکښی بھرون للاذقان باندې دې، چې د هغې د وجې نه معطوف او معطوف الیه متحد دی، حالانکه په دې دواړو کښې مغاشرت پکار دې؟

جواب: په معطوف کښې د بیکون صفت اضافه ده، چې د هغې د وجې نه اتحاد باقی پاتې نه شو.

نوله: ای شئ: په دې کښې اشاره ده چې په ایا کښې تنوین د مضاف الیه په عوض کښې دې نه چې د ندا په معنی کښې.

نوله: فواحسن: په دې کښې اشاره ده چې ایاما د شرط جزاء محذوف ده، او په حذف باندې دلالت کونکې فله الاسماء المحسوسه دې جزاء حذف کولو سره دال برجزاء ددې قائم مقام کړې شو.

نوله: لسمها: په دې کښې اشاره ده چې د فله ضمیر مسمی محذوف طرف ته راجع ده، نه چې اسم طرف ته گڼی د اسم د پاره به اسم لازم شی.

نوله: ترتیب الحمد علی ذلك للدلالة علی أنه المستحق... الخ: دا عبارت د یو سوال مقدر جواب دې:

سوال: دادې چه حمد وائی دچا د ښه اختیاری کار تعریف ته (الحمد هو التثناء علی الجمیل الاختیاری) مذکوره آیت: قل الحمد لله الذی لم یخذلنا ولم یکن له شریک فی الملك، ولم یکن له ولی

من الذل، په دې آیت کښې درې اوصاف مذکور دی او درې واړه سلبی دی ایجابی نه دی، حالانکه حمد په وصف ایجابی باندې کیږی په سلبی باندې نه کیږی، ځکه چه په سلبی باندې تنزیه وی.

جواب: پہ لکال ذاتہ سرہ ددی اعتراض جواب دی چه مذکورہ درې وارہ سلبی صفات دهنې امکان نفی کوی کوم چه داحتیاج مقتضی وی اوپه واجب الوجود لذاتہ باندې دلالت کوی، یعنی تول دهنه محتاج دی هغه دچا محتاج نه دی، لهذا هم هغه دحمد مستحق دې (جمل).

د جواب حاصل دادې چه څرنګه د صفاتو په وجه مستحق دحمد وی دغسې د ذات په وجه سره هم مستحق دحمد وی، اود تمثیل په طریقہ جواب دادې چه مذکورہ درې وارہ سلبی صفاتو کښې نعمت دادې چه دبادشاه کله ښځه اوبچی وی نو په غلامانو باندې دښځو او د بچو نه پاتې شوې خرچ کوی اوکله چه دهنه ښځه اوبچی نه وی نو بادشاه تول احسانات او انعامات په غلامانو باندې خرچ کوی دغسې د ولد نفی غلامانو باندې د انعاماتو د زیادت مقتضی وی، اوپه نفی د شریک کښې نعمت دادې چه د شریک کیدو په نسبت د شریک نه کیدو په صورت کښې بادشاه په انعام ورکولو کښې د مزاحم (مقابل) نه کیدو په وجه زیات قادر وی او د نفی د نصیر په صورت کښې نعمت دادې چه د نصیر نفی په قوت او استغناء باندې دلالت کوی او دا دواړه په زیات انعام باندې په قادر کیدو باندې دلالت کوی، په دې طریقې سره مذکورہ درې وارہ سلبی صفات ایجابی جوړیږی لهذا په دې باندې حمد بیانول صحیح دی.

قوله: آیت العز: یعنی الحمد لله الذی لم یخذولنا (الآة) یعنی رسول الله ﷺ دې آیت ته د عزت آیت فرمائیلی دی چه څوک دا آیت پابندئ سره روزانه وائی الله تعالی به هغه ته عزت او شرافت ورکړی، د ویلوو طریقہ نه داده چه اول به تولت علی الحق الذی لا یموت، او وائی ددې نه پس دې روزانه ۳۵۱ ځل روزانه قل الحمد لله الذی لم یخذولنا ولم یکن له شریک فی الملک ولم یکن له ولی من الذل وکبره تکیوا، پابندئ سره وائی. (حاشیه جلالین، صاوی)

قوله: قد افروغت فیه جهدی آی فی ما کملت به: یعنی د فیه ضمیر ما کملت طرف ته راجع دې، دغسې د رزقنا الله پورې تول ضمیر و نه ما کملت طرف ته راجع دی.

قوله: فی نفاکس: دا د فیه نه بدل دې یا بیا په فی نفاکس کښې فی په معنی د مع دې، آی مع نفاکس، اود نفاکس نه دقاتق او حقائق او نکات نفیسہ خوښی شوی مراد دی.

قوله: اراها: په همزه باندې فتحه او ضمه دواړه جائز دی، معنی اعلم وأظن، تمجیدی داری مفعول ثانی دې، او ها مفعول اول دې، آی اراها تمجیدی ابن شاه الله جدوها، یعنی ای مخاطب زه پوهیږم چه دا نکات به تاته نفع در رسوی، که الله او غواری چه دا تاته نفع در اورسوی. تمجیدی په معنی د نظم.

قوله: وآلفته فی مذلة قدر میعاد الکلمه: یعنی موسی علیه السلام چه خومره ورځې په کوره طور باندې مقیم پاتې شوې وو او هغه موده څلویښت ورځې دی، د تالیف ابتداء د یکم رمضان نه اوشوه او په لسم دشوال باندې تکمیل اوشو، او ددې مودې اظهار مفسر علام سیوطی د تحدیث نعمت په طور باندې اوکړو، ځکه چه عام طور باندې په دومره لږه موده کښې دومره لوڼې کار خلاف عادت دې، حالانکه دغه وخت د علامه سیوطی عمر ۲۲ کاله نه هم کم وو. (کما ذکره الکرمی) یعنی هغه حصه کومه چه علامه سیوطی تالیف کړې ده.

قوله: وهو مستفاد من الکتاب المکمل: علامه سیوطی رحمه الله دا د نفس د عاجزۍ په طور باندې فرمائیلی دی.

قوله: علیه: یعنی د علامه محلی تالیف کړې شوې.

قوله: اذهباتی: اذتعلیلیه ده، آی لأجل هدایته للذی ابدیته واطهرته، او هغه تکمله مذکوره ده.

قوله: فمن لی بالخطأ آی من أظهر لی الخطأ: یعنی څوک چه زما غلطۍ ښکاره کړې زه به دهغې غلطۍ نه رجوع کوم یعنی دهغې اصلاح به کوم.

قوله: اضرب حسماً: آی أعرض أعرافاً.

قوله: من کان فی هذه: فی په معنی د عن دې، آی من کان عن هذه اعنی یعنی څوک چه د جلالین د سابقه او لاحق د مخکینی او اوسنی دواړو حصو نه بې خبره او ناپوهه وی هغه به د نورو کتابونو نه هم بې خبره او ناپوهه وی. فهو فی الآخرة أعنی، دلته هم فی په معنی د عن دې، اود آخرة نه مراد مطولات دی، مطلب دادې چه څوک ددې مختصر نه ناپوهه او ناخبره پاتې شی هغه به د مطولات نه هم محروم پاتې شی.

قوله: رزقنا الله: به ضمیر قرآن طرف ته راجع دې، ددې نه پس نور ضمیرونه هم قرآن طرف ته راجع دی، خو زیاته مناسب د کلام د سیاق سره مطابق دادی چه دا ضمیر او ورپسې نور ضمیرونه لساكمل به یعنی لاحصه حصی طرف ته راجع وی.

قوله: فرغت من تألیفه: الخ: علامه سیوطی فرمائی چه زه د نصف اول د تسوید نه په ۱۰ شوال د اتوار په ورځ ۸۷۰ هـ کښې فارغ شوم، اود تالیف ابتداء مې په یکم رمضان ۸۷۰ هـ کښې کړې وه، او ددې تبییض نه فراغت په ۹ صفر د چارشنبې په ورځ ۸۷۱ هـ کښې اوشو.

(تمت جلد الثانی)